بسم الله الرحمن الرحيم

کتێبخانەی پێشین

فیقهی
ئـــافرەتـــان

ناوی کتێب: (فیقهی ئافرەتان)

وەرگێرانی: ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

نەخشەسازی ناوەوە: کۆمپیوتەری نارین (محمد علی احمد)

ساڵی چاپ: ٢٠١٠ ز

ژمارەی سپاردن: (١١٢٤)ی ساڵی (٢٠١٠)ی پێدراوە.

بنکەکانی بڵاوکردنەوە

کتێبخانەی پێشین / هەولێر

کتێبخانەی السنة / سلێمانی

کتێبخانەی سیما / چەمچەماڵ

کتێبخانەی دێرین / قەزای سۆران

کتێبخانەی زانستی بەسوود / کەلار

کتێبخانەی هیوا / بنەسڵاوە

زنجیرەی ڕێنماییەکانی ئەهلی ئەسەر (٥)

فیقهی ئافرەتان

وەرگێڕانی
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

کتێبخانەی پێشین
هەولێر

ئافرەتی موسڵمان و ئەرکی سەرشانی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆی هاوچەرخ دا

نووسینی

أ.د.فالح بن محمد الصغير

پێشەكی نوسەر

إن الحمد لله نحمده ونستعنه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله ألا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله،﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢﴾ سورة آل عمران: ١٠٢﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١﴾ سورة النساء: (١).﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١﴾ سورة الأحزاب: (٧٠ـ ٧١).

أما بعد:

ئـافرەت نیـوەی كۆمەڵـە هـەروەكو دەگوترێـت، ئـافرەت دایكـەو خێزانـەو كـچەو خوشكەو خزمە، ئافرەت مامۆستایەو دایەنـە. دروسـتكەرودەرهێنەری پیاوانـە، گۆشـكەرو پەروەردیارو بەخێوكەری پاڵەوانانە، مامۆستای ژنانەو دامەزرێنەرو پێك هێنەرو گۆشكەری پێشەوایان وزانایانو بانگەشەكارانە.

خوای گەورە لەئادەم دروستی كردوە ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ

ﭐللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١ ﴾ [(١)] سورة النساء: (١)

ئالێرەو لەم ڕوانگەوە زانایانی ئیسلام دەستیان داوەتە لێدوان لەسەر کێشەی ئافرەتان لەدەروازەی پڕ یەقینەوە کەقورئانی پیرۆز بڕیاری یەکلایی کەرەوەی لەسەر داوە، هەروەها لەدەروازەکانی پەیوەست بە ئافرەتەوە لەڕوی ئەوەی کەدایکە، خوشکە، کەخێزانە ، کچە وێڕای ڕون کردنەوەو شی کردنەوەی ئەو ماف وئەرکانەی کەهەیەتیو ئەو ئەرکو مافانەشی کەلەسەریەتی.

وەلێ لەم سەر دەمانەی دوایی دا قسەو گفتوگۆ لەسەر ئافرەت شێوەیەکی فراوانترو بەربڵاو تری لەگەلێ ڕووەوە بەخۆوە بینیوە گرنگترینیان: ئەوەیە کەکێشەو تەنگژەی ژنان کێشەیەکی بیرو باوەڕو چەمکە، ئەوەتە بانگەشە ڕاشکاوەکان بێ پێچو پەنا دەبینینو دەبیستینو دەخوێنینەوە کەداوای کردنەوەو بەرەڵا بونی ژنان دەکات لەژێر فەرمانەکانی خوای پەروەردگاری خۆیانو دەرچونیان لەچواچێوەی زانیاریەکانی ئایینەکەیدا دەیانەوێ پەلی بگرنو دەری بهێنن، تاوای لێ هات زۆرێك لەژنان بەبانگەشەو پڕوپاگەندەی بەناو ئازادیو پێشکەوتنو ڕزگار بون لەدوا کەوتوییوکۆنەپەرستیو خوو ڕەوشتی بەسەرچو وڕزیو وجێماوی کۆن خۆیان گۆتەنی، وئەو دەستورو یاساو ڕێسایانەی

---

(١) واتە ئەی خەڵکینە خۆتان لەپەروەردگاری خۆتان بپارێزن و لێ ی بترسن کەئێوەی هەمو لەیەك نەفس دروست کردوە و خێزانەکەشی هەر لەو نەفسە دروست کرد واتە حەوای لەپەراسوی چەپی ئادەم دروست کردو ئەوجار لەو نێرو مێ یە ئەو هەمو ژنو پیاوەی لێ خستنەوە بەو هەمو ڕەنگ وجۆر و زمانی جیاجیا وسروشتی جۆر بەجۆر بە هەمو وڵاتانی جیهانی دا بڵاو کردونەوەو، هەروەها خۆ بپارێزن لەو خوایەی کەهەمیشە داوای لێ دەکەن هەمیشە پیویستیتان پێ یەتی و هەروەها سیلەی ڕەحم بەکار بهێننو هەرگیز مەی پچڕێننو دەستی یەکتری بگرنو پشت لەیەکتری مەکەن چونکە خوای گەورە هەمیشە چاودێرە بەسەرتانەوەو ئاگای لەهەمو کارو کردەوەو گفتارێکتان هەیە.(وەرگێڕ)

کەخوای پەروەردگار بۆی داناون وەلا بنێن‌و دەستی لێ بەر بدەن یان باوەڕیان پێ ی هەر نەبێت.

گومانی تێدا نیە کەئەم تەنگژەو وکێشەیە کێشەیەکی ترسناکەو پێویستیەکی حەتمی بەئەهلی زانست‌و فیکری هەیەو پێوستی بەچاودێری‌و گرنگی پێدان‌و لێ توێژینەوەو شرۆڤە کردنی هۆکارەکان‌وشوێنەوارەکانی ئەم کێشەیەو ڕون کردنەوەو شی کردنەوەی حوکمەکانی خوای پاك‌و بێگەردو بالا دەست هەیە، شی کردنەوەو ڕون کردنەوەی مافەکانی ئافرەتان ئەوەی کەهەیەتی‌و ئەوەشی کەلە سەریەتی واتە دەکەونە سەرشانی پێویستیەکی حەتمی یە بۆ لادان‌و هەلمالینی پەردەی چلکن‌و لێل‌و لیخن کەبەسەرڕوی دیدو بۆچونەکانی بەرنامەی پیرۆزی ئیسلامدا دراوە سەبارەت بەئافرەت‌و گەلێ ڕوی تر، هەروەها بەرز کردنەوەی سیفەت‌و چاکەو بەها بەرزەکان کەخوای گەورە لەئافرەتانی داوا دەکات. بەلێ هەل مالین‌و لادانی ئەو پەردە پیس و چلکنانەی کەدوژمنانی ئیسلام دەیانەوێ بەسەر چاوی ئافرەتان‌و کۆمەلگای موسلمانانی دا بدەن‌و کپیان بکەنەوەو لەدینەکەیان بێ ئاگایان بکەن‌و دوریان بخەنەوەو توشی لادان‌وهەلدێری کەندو لەندیان بکەن‌و هەلیان دێرن‌و توشی مل تێدا شکانیان بکەن. هەروەها ڕەواندنەوەو نەهێشتنی ئەو هەمو گومان‌و چەمکە هەلەو پەلە بۆگەنانەی کەبەمەبەست یان بێ مەبەست بەسەر پەردەو شا شەی پاکی زیهن‌و بیرو دیدو بۆچونی ئافرەتان‌و کۆمەلگەی موسلمانانیەوە دەلکێنن بەگشتی. دیارە ئەمە ئەرکێکی حەتمی‌و پێویستە کەخوای گەورە خستویەتیە سەر شانی ئەوان واتە ئەهلی زانست‌و زانیاری‌و زانایان کەبریتیە لەئەرکی بەرپرسێتی‌و ئەرکی ڕون کردنەوەو شرۆڤەو شی کردنەوەی کێشەکان‌و کردنەوەی گرێ کوێرەکان وەك چارەسەریەکی بن بڕی چیم پەستیانەی زانستیانەو بانگ کردن بۆ لای خواو شەریعەتی خوای گەورە.

ئالەم دەروازەوە، لەم ڕوانگە ڕەهایەوە ئەم وتانەو ئەم وشانە دەرچون بۆ پاك کردنەوەو ساف کردنەوەی ڕوی پاك‌و بێگەردی وێنەی کێشەو تەنگژەکان بەهۆی هەندێ

لەڕون كردنەوەو كورتەو پوختـە ی بەرپرسـێتی و ئـەركی سەرشـانی ئافرەتـانی موسـڵمان كـەبریتین لەبەرپرسـێتی زانـستیانەوكۆمەڵایەتیو پـەروەردەیی و بانگەشـە كـردن بـۆ لای خوای گەورە. ئەم وشـانەم بـۆ تۆیـە ئـەی خوشـكی موسـڵمانی بـەڕێزو هۆشـیارو شـارەزا لەكاروبارو ئەركو پێداویستیەكانی ئایینەكـەت، وەبـۆ ئـەو خوشـكەی كەڕێگەیـەكی باشـت بڕیوە لەزانستو زانیاری داو هەست بەئەركی سەر شانت دەكـەیت، وەبـۆ تۆیـە ئـەی ئـەو دایكەی كەبەرپرسی لەپـەروەردە كـردنو گۆش كردنـی بـەرەكانی دوا ڕۆژو ئـەی دروسـت كەرو پێگەیەنەری پیاوانی دوارۆژ، وە بۆ تۆیە ئەی خێزانی خۆشەویـست كەشـان بەشـانی مێردەكەت چـەند ئازایانـەو بوێرانـە دەڕۆیـتو لەپـشتی یـەوە وەك چـیا سـەركەشو دۆنـد بڵندەكان دەوەستیت، تۆ بازو بەندی مێردەكەتیتو لەبەرەو پـێش بردنـی كـاروانی ژیـانی خێزانیتاندا، توانای هەڵمژینو لەخۆگرتنی هەمو شتێكت هەیە كەلەمێردەكەتەوە ڕوبـەڕوت دەبێتــەوە لەبــەر هــیچ شــتێك نــا، بــەڵكو تــەنیا لــەپێناو خولانــەوەی ڕەوڕەوەی ژیــانی خێزانەكەتانداو لەپێناو هێنانە دی ئاواتو ئامانجەكانتانداو هەرگیز مانـدو نابیـتو هـەرگیز لـەڕوی مێردەكەتـدا ڕو گـرژو ڕو تـاڵو مـۆنو مرچـك نابیـت، ئـەم وشـانەم بـۆ تۆیـە ئـەی خوشكی بانگەشەكار كەگیانی خۆت لەپێناو گەورە تـرینو پـیرۆز تـرین ڕێگـەدا بەخـشیوە كەدەتگەیەنێتە بەهەشتو ڕازی بونی خوای باڵا دەستو كاربەجێ.

ئەم وشانەم بۆ تۆیە ئەی ئەو خوشكەی كەبەم سیفاتانە خۆت جـوان ڕازاندۆتـەوە، ئەم وشانەم دەنوسمو تایبەت دەكەم بەتۆوە، خوازیارین كەڕێگەی لێڵو تاریكت بۆ ڕۆشـن بكاتەوەو ڕێت بۆ ڕوناك بكاتەوەو بەرچـاو ڕۆشـن بیـتو ئـەو هـەمو لێڵـیو خڵـتو خـاشو چڵكە لیخناویەی خراوەتە سەر چاو ودیدو بیرو هـۆشو زیهنـت بەچـكە شـێرانە ڕابماڵیـتو زانستو زانیارو هۆشیاریت پیٚ ببەخـشێتو بـازو بەنـدت بـەهێز تـر بكـات، لەسـەر ڕێگـەی خــەیرو چــاكەو چــاكگوزاری دەســت گیرۆیــت بكــاتو بتخاتــەوە ســەرڕێگەی كــاروانی پــەروەردەییو فێرخوازیـو بانگەشــەكاری دروســت بــۆ شــەریعەتی خــوای بــاڵا دەســتو كاربەجیٚ .

وەئەم وشانەم بۆ تۆیە ئەی سەرپەرشتیاران بۆ ئەوەی لەگۆڕەپانی بەرپرسیاریدا بەرچاو ڕۆشن بیتو لەپەروەردە کردنو گەلاڵە کردنو ئامادە کردنی خێزانەکەتو خوشکەکانتو کچەکانت و کوڕەکانت وەك پێویست بیتو بەرچاو ڕۆشن بیتو زرتو زیرەكو بوێرانە بیتو زۆر باش لەسەر ڕێگەی خواو پێغەمبەری خواﷺ ولەسەر بەرنامەی قورئان وسوننەت ئامادەیان بکەیتو دەستیان بگریت و لە ڕێگەی هەڵدێرو تێدا چون بیان گێڕیتەوەو بیان هێنیتەوە سەر ڕێگەی ڕاستی قورئانو سوننەتو نەهێڵی دوای چاوچنۆکانو تەماعکارانو لەڕێ لادەرانو خوانەناسانو بیدعەچیان بکەونو خێزانەکەت لەبەر یەك هەڵ بوەشێننەوەو دواتریش کۆمەڵگاکەت لەبەر یەك هەڵبوەشێننەوەو دابڕو پەرتەوازەی بکەنو بەگورگان خواردوی بدەنو دنیاو قیامەتیشیان لەدەست بچێت.

دەی بابەیەکەوە بەرەو ئەو وشانە هەنگاو هەڵ بهێنین وبچینە ناو بنەڕەتی مەبەستو داواکارم لەخوای باڵا دەستو کاربەجێ کەسود بەخش بن بۆ هەمو خوشكو برایەکی موسڵمانو بیشیان گێڕێت بەگەنجینەو کۆگایەك لەژیانی مرۆڤایەتیداو بۆ دوای مردنیش، ئەو خوایەی کەهەمیشە بیسەرو بینەرو وەڵام دەرەوەی دوعاو نزاو پاڕانەوەکانە، وپیتو بەرەکەتو پیرۆزیش بڕێژێت بەسەر گیانی محمدﷺ و خزم و کەس و کارو هاوەڵانی بەگشتی ...ئامین.

لێدوان لەئافرەت و بەرپرسیێتیەکانی بۆچی؟

یەکەم:

- چونکە خوای بالآ دەستو کاربەجێ لەبەر ڕۆشنایی سروشتێکی تایبەتی دروستی کردوە کەجیاوازە لەگەڵ سروشتی پیاو، ئالێرەداو لەم ڕوانگەوە پەیوەستی کردوە بەچەند حوکمێکەوە کەهەماهەنگە لەگەڵ ئەم سروشتە تایبەتیە وەك ئەوەی کەپەیوەندە بەحوکمەکانی بێ نوێژی (الحیض) وخوێنی دوای منداڵ بون (النفاس)وپاك بونەوە لێ یان، و ماوەی شیردانو بەخێو کردنی منداڵ(الرضاعة)، وهەندێ لە ئەحکامەکانی نوێژو ڕۆژو وحەج کردن، و ئەم جۆرە حوکمانە. بۆیە پێویستە لەسەر شانی برایانو خوشکانی توێژەرەوەو شرۆڤەکاران کەئافرەتان پەیوەندو تایبەت بکەن بەلێدوان وشی کردنەوەو لێکۆڵینەوەیەك کەهەماهەنگو گونجاو بێت لەگەڵ سروشتی ئەواندا.

دووەم:

- چونکە ئافرەت ئەرکو ئەمانەتێکی گەورەی لەسەرە کەخوای گەورەو پاك وبێگەرد خستویەتیە سەر شانی ئەوان، ئافرەت چەند حوکمێکی گشتی وەك بیروباوەڕ(عقیدة) و پاكو خاوێنیو نوێژو ڕۆژو و گەلێ ئەرکی تر داوا لێ کراوە، وێڕای ئەم حوکمە گشتیانە هەندێ حوکمی تری تایبەت بەخۆی خراوەتە سەرشان بەهۆی ئەوەی کەئافرەت پەروەردیارەو دایکەو خێزانە، لەهەمو حاڵەتەکاندا پێویستە لەسەری کەبەجوانترین شێوە بەو ئەرکانە هەڵ بستێت. بۆیە لێدوان لەسەر ئەو باسانە شتێکی پێویستو حەتمیە بەکورتیو بەدرێژیو بەدایەلۆك کردن بەشێوەیەکی ڕونو ئاشکراو بێ گرێ وگۆڵ کەسیەتی ئافرەتی موسڵمانو ئەرکەکانی ڕابگەیەنرێنو بەخەڵکی بناسێنرێن هەروەکو دەبێ خۆشی هۆشیارو بەرچاو ڕۆشنو دڵ پڕ لەباوەڕ(الأیمان) بێت ئەرکو بەرپرسیارێتیەکانی سەر شانی خۆی بناسێت .

سێ یەم:

● ئـەو هێرشــە بــەربڵاوەی كـەئافرەتی موســڵمان لــەم ســەردەمانەی دوایــی دا لەلایــەن دوژمنــانی ئیــسلام لەڕۆژهــەڵاتو ڕۆژئــاواوە دوچــاری بــوەو ڕوبــەڕوی دەبێتــەوە هــەروها لەڕۆڵەكانی موسڵمانانیش كەلاڕێ بـونو بونەتـە ئەڵقـە لـەگوێ ی ئـەوانو هـەمان ژەهـری دوژمنكاریو پلانـی ئـەوان دەجونـەوە، ئـەو ژەهـرە كوشـندەیەی كەبـەنوكی قەڵەمـەكانی دوژمنــانی ئیــسلامو زڕە موســڵمانەكان دەنوســرێنو لــەبڵاو كــراوەو گــشت هۆكارەكــانی ڕاگەیاندنـەكانی ئەوانـەوە بەسـەر دیـدو گوێـچكەی موسـڵماناندا پیـاوو ژن پـەخشو بـڵاو دەكرێنـەوە بەتایبـەتی بـەگوێو دیـدی خوشـكانی موسـڵمان، دو ڕوانو دۆڕاوانـی هەنـدێ لەموسڵمانان هۆكاری سەرەكین بۆ ڕشتنو پەخش كردنی ژەهری پلانەكانیان بۆ پـەلكێش كردنو وەدەرنانی ئافرەت لەماڵەكەی خۆی بۆ هاتنە مەیدانو تێكەڵ بون لەگەڵ پیاوانـداو داماڵینی لەئەركو كارە بنەڕەتیەكەی خۆی كەبریتیە لەكاروبارو ئیشی ناوماڵو پـەروەردە كردنـی منداڵـەكانیو دارایـی كردنـی ژیـانی مێردەكـەی. ئـەو دەنگـە نـاخۆشو قێزەونانـە بەگوێ ی ئافرەتی موسڵماندا دەچرپێنن و دەڵێن: (لەو ژیانە خۆشیو ئارامیە كـەتێ ی دا دەژیت وەرە دەرو وازی لێ بێنەو ئەو تەلارە بڕوخێنە و لەو ژورە تەنگوتاریكە وەرە دەرو ئەو پەردە ڕەشو چڵكنانەی دەوریان داوی بدڕێنەو هەڵیان ماڵە، بۆ ئـەوەی ئـەو ڕوناكیـە ببینـی كەسـاڵەهای سـاڵە لێـت شـاردراوەتەوە، دەی وەرە دەرێو خـۆت لەچـنگی پیـاوو دەسـەڵاتو لـەژێر قەمـچی پیـاو خـۆت ئـازاد بكـە. خـۆت لـەكۆتو بەنـدی ژێـر دەسـتەیی ڕاپسـكێنەو كەلەپـچەكانت بپـسێنە، و وەرە خـۆت لـەو جلوپۆشـاكە قـورسو ئەسـتورو چارشێوە ڕزگار بكەو خۆت ڕوت بكەوەو پەردەو پۆشاكت تورِ بدە، بـونی خـۆتو دەنگـی خۆت بسەلمێنە ئەمەش بەهاتنە دەرەوەت لـەكونی ژوری تـاریكی نـاو مـاڵ دەبێـت. چـێژ بەگیانی خۆت بدە، بەوەرگرتنی بەشی خۆت لەم جیهانە خۆشو فراوانە كەبریتیتە لەباقو بریقی ژیانی ئەم دنیایە باجوێ لەزەوقو هەواو ئارەزوو شەوقی ئازادانەت هیچ شتێكی تـر جڵەوی حوكمت بەدەستەوە نەگرێت، دەی بەمێینـەو جـوانی قەشـەنگو دڵ ڕفێنـی خـۆت

خۆت بنوێنە لەسەر بەرگی گۆڤارەکانو ڕۆژنامەکانو پێشبڕکێکانی جوانیو پیشاندانو نمایش کردنی جلّو بەرگو نواندنو ئەکتەریەتیو لەهەمو بوارێکدا بازرگانی بکەو پارەو پول پەیدا بکەو گیرفانی خۆت پڕ بکە، چیدی با چاوت لەدەستی پیاو نەبێت!!!

أفقراً فتاة العرب والحسن مغنم   وطهراً وهذا العصر عصر تمتعٍ
لقد كان عهد الفضيلة وانقضى   وَابدع هذا العهد أمراً فابدعــى

ئەم هێرشە بەدخوو دڕندەیە هەوڵو کۆششێکی زۆرو لێبڕاوانەی دەوێ تائافرەتی موسڵمان دەگاتە ئاستی هوشیاریەکی تەواو، ئەو هوشیارەیەی کەپێویستە بۆ بەرچاو کرانەوەو بەرچاو ڕۆشن کردنو چاو کراوە بێتو بەتەواویو هۆشیارانە ڕێگەو بەرپێ ی خۆی ڕۆشنانە ببینێ و وریا بێت تازە ئیدی لەخشتە نەبرێتەوە.

چوارەم :

- کەهەر سەر بەخاڵی سێ یەمەو دەرئەنجامو شوێنەواری ئەو هێرشە دڕندانەیەو ئاژاوەی بەرەلاّیی و تێکەڵی وپێکەڵیو گێژەنەی کەدەربارەی کێشەوتەنگژەکانی ئافرەت نراوەتەوە - بەهەندێ لەو ئافرەتە موسڵمانانەوەش کەیەقینن لەشەریعەتی ئیسلام - کەلەهەمو قیڕەکەرو بانگ کەرانێکەوە وەڕێ خراوەو دەیەوێ خۆی بسەلمێنێتو بونی خۆی بچەسپێنێ. تا وای لێ هاتوە زۆرێك لەکێشەکان لایەنگیرو بەرهەڵستکاری خۆیان هەیەو کارەکە تەنیا بەئەهلی تایبەتمەندان پسپۆڕانەوە نەگیرساوەتەوەو بەس، بەڵکو لەناو هەمو گۆڤارەکانوڕۆژنامەکاندا چەندان وتارو نوسینی قێزەونمان دەکەوێتە بەرچاوو دەخوێنینەوە کەبە پێنوسی تایبەتمەندانو ناتایبەتمەندانەوە نەخشەیان بۆ کێشراوەو

نوسـراون چـونکە ئـەوان ئـەوەیان بەدەسـتی خـۆوە گرتـوەو کردویانەتـە بەڵگـەو بەهانـە کەشەریعەتی ئیسلام بۆ هیچ کەس قۆرخ نیە[1].

ئەوان نایانـەوێ لـەبوارەکانی نوژداری‌وئەنـدازەو بوارەکـانی تـری زانسـت دا قـسە بکەن‌و خۆ تیَ هەڵ بقورتێنن ، بەبیانوی ئـەوەی کەئـەوان پیـسپۆڕو تایبەتمەنـد نـین لـەم بوارانـەدا بـەڵام بەپـەرۆشـەوە ئامـادەن کەبـچنە نـاو شـەریعەتی خـواوەو بـەبیَ زانـستو زانیاری‌و نەفامانەو فام کاڵانە دەمی خۆی تیَ وەر بدەن ، پاك وبێگەردی بۆ خوای گـەورە لەو بوختانە گەورەیە(سبحانك هذا بهتان عظيم)!! ئەمـە کارەکـەی لەسـەر شـانی ئـەهلی زانستو پسپۆڕان‌و تایبەتمەندان قورس تر کردوە بۆ بەدودا گەڕان‌و هەوڵ‌و کۆششی پـترو پتر ماندو بون بۆ ڕون کردنەوەی هەق‌و ڕاسـتی‌و پـتر شـی کردنـەوەو لێکدانـەوە بـەو بـڕە زانستو زانیاریەی کەخوای گـەورەوپاك‌و بێگـەرد لـەتواناو هێـزی ڕونکردنـەوەو زانیـاری‌و بەڵگەو زانست پیَ ی بەخشیون.

پـێنجەم:

- ئافرەتی موسڵمان لەم ڕۆژگارانەی دواییدا جڵەوی کەوتۆتـە دەسـتی هـەمو قڕەکـەرێکی پیاو و ژنی کافران‌و دوڕوەکان‌و خێراو گـورج دوای هـەمو هاتـەو وەڕەیـەکیان دەکـەوێتو بوەتە دەرگایەکی سوك وئاسان‌و واڵا بۆ پێدا تێپـەڕ بـون‌و چـونە ژوری قـەڵای کۆمەڵگـەی موسڵمانان‌و بوەتە هۆکارێکی سـادەو سـانا بـۆ ڕوخانـدنی قـەوارەی ئـەم ئایینـە پـیرۆزە، چونکە ئەوان چاك دەزانن ئەگەر ئافرەت لەماڵ هاتە دەرو ماڵ‌و منداڵ‌و جگەر گۆشـەکانی

---

[1] (١) ئەم گۆتەیە لەم ڕۆژگارەدا بەسەر دەمانەوەیەو زۆر دەگوترێتـەوە بـۆ ئـەوەی هەرکەسـێك بیـەوێ بچێتە ناو شەریعەتەوە دەمی تێوەر بدات ئەگەر هیچیش لەهیچ نەزانێت ئەو وشەو قسە یـەك بـۆ خـۆی دادەڕێژێتو هەروەکو حەرامی بۆ حەڵاڵ دەکات بەبەڵگە یابەهەرشتێکی تـر بێـت بـۆی حـەڵاڵ دەکـات بەڵگەی ئەوەی کەئەمە ڕای منەو ئەوەش ڕای تۆیە ، ئەوە تێگەیشتنی منەو ئەوەش تێگەیشتنی تۆیـە بیَ هیچ ڕاگر وبیَ هیچ بنەمایەك(نوسەر).

خـۆی بەجێهێـشتو دانیـە دەسـت پـەروەردیارو دایەنوخزمەتکارەکـەی، خۆشـی چـوە دەرەوە بۆ ناو گۆڕەپانەکانو کۆڕو کۆمەڵی پیاوانەوەو تێکەڵیان بو. کەوتـە نـاو دوکـەڵو گەردە لولی کۆمپانیاو کارگەکان و ژەنگی هەڵێناو جەستەی ناسكوپاکی پیسوبۆگەن بـو، ڕواڵـەتی دەرەوەی واتـە جەسـتەی ناسـکی بـۆ پیـاوانی هاوکـارو موڕاجعـەکانی خـۆی ڕازاندەوەوخۆی بۆ بەدەرخستو خۆی بۆ والا کردنەوە، وشـان بەشـانو مزاحیمـی پیـاوان بو لەگۆڕەپانی کارە قـورسو جەنجاڵەکانیانـداو گۆڕەپـانی ڕاسـتەقینەی کارەکـەی خـۆی بـەجێ هێـشت، ئـەوە بەدڵنیاییـەوە یەکـەمین هـەنگاوی پلانـەکانی خۆیـان نـاوەو تێیـدا سەرکەوتو بون. وهـەرە هەسـتەوەر تـرین ئەنـدامی کۆمەڵگـەی ئیـسلامی یـان بـۆ خۆیـان دابڕیوە کەئافرەتەو لەبەرنامەی ڕاستەقینەی خۆیان دور خستۆتەوەو باشـتر بڵـێین دایـان بڕیـوەو هــەڵیان داشـتوە. ئابـەم جـۆرە ئافرەتیـان دابـڕیو لایـان داو پیـسیان کـردو لەڕەسمـــەیان بـــردو بـــەرەو داهێـــزرانو داڕوخـــانو لـــەناوبردنیان بـــردو منـــداڵو جگەرگۆشەکانوپەروەردە کردنی بەرەی ڕاستەقینەی دواڕۆژیان لەباوەش فڕاندو هێنایانە دەرو پـەروەردەو گـۆش کردنـی منداڵـە چاوگەشـەکانیان پـشت گـوێ خـستو لەسـۆزی دایکایەتی بێ بەشیان کردنو بەرەو پەروەردەی سـەقەتو دەرون ئـاڵۆزیو داڕوخـانو دڵ ڕەقیان بەڕێ کـردنو هـەروەها چـاودێری مـافی پیاوانیـشیان نـەکرد. تائـەنجام کارەکـە سـەری لـێ تێـك دانو لەبەریـەك هەڵوەشـانەوەی یەکـەمین خانـەی کۆمەڵگـەو پـچڕانی شیرازەی کۆمەڵگە بەگشتی دەرکرد. لێرەدا من نامەوێ بچمە نـاو گۆڕەپـانی درێـژدادڕیو ڕونکردنەوەوە چونکە ئەمە لەسەر شانی ئەهلی زانستو زانیاری پێویستە کەدرێژە بـەڕون کردنـەوەو پـێ لەسـەر داگـرتنو سـور بـونو مکـوڕی و دڵنیـا بونـەوە پـێ داگـرن. دیـارە دواخستنی ئەم ڕونکردنەوانەش لەکاتی پێویستی خۆی دا دروست نیەو نابێ.

شەشەم:

- ماوەیـەکی کـەم نیـە کـەدەبینرێ ئـافرەت جـۆرە شـلی وئاسـانکارییو خـۆ بەدەسـتەوە دانێکی زۆری لەگشت بوارە جۆربەجۆرەکاندا نواندوە وەك: لەبواری ڕەوشتو ئاکارەکـانی

داو لەبواری کارکردندا، یالەبواری تێکەڵ بون بەپیاوانو مانەوە لەگەڵیانداو وقسەکردنو گفتو گۆکردنو بەبەریەکدا هەڵچونو ملّ بەملیو زرمە زڵێو حیکە حیك لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا زۆر بەئاسودەییو بەئازادیو ڕاشکاوی بێ شەرمییەوە، هەروەها خۆجوان کردنو خۆ ڕزاندنەوە بۆ پیاوانی بێگانەو نامەحرەمو فڕێ دانی جلو بەرگو پۆشاکی شەرعیو پۆشینی پۆشاکی کافرانو جلو بەرکی ناشەرعیو دەرچون لەفرمانی خوای گەورەو پەروەدگارەکەی و دەرچون لەشەریعەتی ئیسلامی پیرۆز هەروەها لەکارکردنو دەرچون لەناو ماڵەکەی خۆی داو کار تێ کردنی بەو هەمو جلو بەرگو پۆشاکە ناشەرعی دیاری کافرانو دوڕوان وکلكو وابەستەکانیانو بەپیرەوە چونی ئەو هەموپۆشاكو دەنگە تێك دەرو هاتو هاوارەی کەلەڕۆژئاواو ڕۆژ هەڵاتەوە دێن، دەڵێم: لەو هەمو ئاسانکاری و بێ دەنگیو شلیەدا چ دەبینرێ کەبانگەشەی بۆ دەکرێتو بانگی دەکەنو لەهەمو لایەکەوەو بەهەمو هۆکارێکەوە بانگەشەی گەرمو مکوڕانەی بۆ دەکەن ئەدی ئێمە چی بکەینو چۆن هەوڵ بدەینو نەخشەو پلانمان چی بێت بۆ ڕاپەڕاندنی ئەرکی سەرشان لەڕوی ئافرەتی موسڵمانو پاراستنو ڕزگار کردنی پێش ئەوەی بکەوێتە ناو ئەو چاڵە پڕ زەلکاوەوەو بکەوێتە ناو داوی ئەو دڕندەو خوا نەناسانە هەر وەکو چۆن خوشکەکانیان لەزۆرێك لەوڵاتانی تری کۆمەڵگای موسڵمان نشین تێ ی کەوتون تاوای لێ هاتوە کە ئافرەتی موسڵمانو ئافرەتی کافر لێك جیا ناکرێنەوە چ لەشێوەو ڕواڵەتداو چ لەناو وناوەرۆك دا.

حەوتەم:

● ئافرەتی موسڵمانی ئەمڕۆ کەوتۆتە بەر چەندان تەوژمی جۆربەجۆرو هەمە چەشنەو ڕکەبەرایەتیو مل ملانێ ی لەسەر دەکەن، کەدەکرێ لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

ـ تەوژمی کۆمەڵایەتی کۆن: ئەم تەوژمە خاوەن شێوازێکی دیارو خوازیاری دەست گرتن بەهەمو شتێکی کۆنەوەیە، ئەم تەوژمە بەعورفو ڕەوشتو ئاکارەکانەوە سنور دارە بێ گوێ دانە ئەوەی کەشەریعەت بڕیاری لەسەرە یان نا؟ بەپێ ی هەواو ئارەزوەکان

دەجولێتەوە، چی بۆخۆی حەز لێ بێت دەیکات گرنگ نیە ئایینو شەریعەت پەسەندی دەکات یان نا؟

ـ تەوژمی ڕەت کردنەوە یاواز لێ هێنان (التيار الرافض): ئەم تەوژمەش بریتیە لەوە کەهەرچی شتێکی کۆنە قبوڵی نیەو وەلای دەنێت، بانگی ئافرەت دەکات بۆ ئازاد بونو بەرەلآیی‌و دەست والآیی‌و کردنەوەی لەهەمو بەندو دەستورویاسایەکی ڕابردوو لەگشت زانیاری‌و فەرمانەکانی شەریعەت، بانگی ئافرەتانی موسڵمان دەکات بۆ لاسایی کردنەوەی ئافرەتی کافرو دەرچون لەیاساو شەریعەتی خواو پچڕاندنی باو ویاساکانی کۆمەلآیەتی و چاو کردن لەژنانی کافرانو پابەند بون پێ یانەوە لەهەمو شتێك دا گەورەو بچوك ، شێوەو ڕواڵەتو ناوەرۆك.

ـ تەوژمی مام ناوەند(الوسط): ئەو تەوژمەیە کە ژیریارانو بیرمەندانو عەقڵ مەندانی ئوممەتی ئیسلامو ئەهلی شەرع پێیەوە هەستاونو هاوار دەکەنو دەڵێن:(ئەی ئافرەتی موسڵمان دەی ئیدی بەسە ژیرو وریاو زاناو بەرچاو ڕۆشن بە، ئاخر تۆ موسڵمانی دەبێ بەرژەوەندی خۆت بزانی‌و دەبێ فرمانەکانی پەروەردگاری خۆت جێ بەجێ بکەیتو دەست بەبەرنامەکەی خوای پەروەردگارتەوە بگریت. چونکە هەر ئەو دەزانێت کەچ شتێكو چ کاروبارێكو چ یاساو ڕێساو دەستورێك بۆ گیانی تۆ باشو بەسودە، خوای گەورە چەندەها ئاراستەویاساو ڕێساو فەرمانی بۆ ناردویتە خوار دەستی پێوە بگرەو ئەنجامیان بدە، دڵنیابە هەر هەمویان سەرکەوتنو سەرفرازی تۆی تێدایە، هەمو ئەو هاوارو بانگەشە بۆگەنانەی کەتۆی بەرەو ئاراستە دەکەن چ عورفو عادەتی کۆن بێت چ ئەو تەڵەزگە تازانە بن، پێویستە لەسەرت هەر شتێکی ئاراستەتی دەکەن بەتەرازوی ڕاستی و واقیعیەتی شەریعەتی خوا بیپێوەو لەتەتڵەیان بدە ئەوەی لەگەڵ بەرنامەو ڕاستیەکانی خوای پەروەردگار هاتەوە وەری بگرەو ئەوەشی دژو پێچەوانەی شەریعەتی پەروەردگار بو وەلای بنێ ودور دور توڕیان بدە)[1] .

---

(١)بڕوانە (ثقافة المسلمة ص ١٧ ـ ١٨).

زۆرێك لەئافرەتانی موسڵمانان توشی خراپەو بەدگۆیی بونو لەدینەكەی خۆیان لایان داوەو سەرگەردانو گومڕا بون بەپێ ی ئەو تەوژمەی كەلەناو كۆمەڵگەكەی كەتیایدا دەژیتوتەشەنەی كردوەو بڵاوە. بەڵێ لەئەنجامی تێك چڕژانی ئەم هەمو دەنگو هاتو هاوارانەدا ئافرەتان سەریان لێ تێك چوەو چڕژو پەرش وبڵاو بونو ئافرەتی موسڵمان كەوتۆتە سەر دەروازەو دوڕیانی چەندان كوێرە ڕێگا(مفترق طرق). هەر كوێرە ڕێگایەكو هەربانگەشەكارێكی ڕێچكەكان بۆ بەرژەوەندی خۆی بانگی دەكاتو بۆلای خۆی پەلكێشی دەكات ، و پڕو پاگەندەی بەرگری كردنو داوای مافی ئافرەتان دەكات، وبۆی دەگریاو فرمێسكی درۆینی تیمساحی بۆ هەڵ دەڕێژێو لەسەری دەگریات، بەم پێ یە ڕاستیو ناڕاستیو هەق و ناهەق لەلای زۆرێك لەژنانی موسڵمان تێكەڵ بەیەكتری بون، دو دڵیو ڕاڕاییەكی زۆریان خستونەتە ناو دڵەوە.

زۆرێك هەن لەژنان بەهاتو هاوارو چریكەی كافرانو خراپەكاران كار تێكراونو تەوژمی خراپەكاری فێڵباز لەگەڵ خۆی دا ڕای ماڵیون بەهۆی ئەو هەمو نوسینەی كەقەڵەمە قرچۆكەكانی ئەو دەستو گروپە فێڵبازانە لەسەر لاپەڕەكانی گۆڤارو ڕۆژنامەو كتێبەكانو لەهۆكارەكانی ڕاگەیاندنەكاندا بڵاویان دەكەنەوەو بەرەو زەلكاوی لادانو گومڕا بونیان بردونو وایان لێ كردون قۆڵیان لەكراسی خۆیان هێناوەتە دەرو دەست درێژی دەكەنە سەر سنورەكانی شەریعەتی خوای پەروەردگارو بەتەواوی سنوریان بەزاندوە، ئەوەتە بەچاوی سەری خۆمان دەیان بینین چۆنیان خۆ بۆڕوت كردونەوەو پۆشاكی شەرعیان فڕێ داوەو بێ شەرمانە سەرپێچی خوای گەورە دەكەنو لەگەڵ پیاواندا ڕو هەڵماڵاوانە تێكەڵ بون وبەتەنهاو بەكۆمەڵ لەگەڵ پیاواندا دەمێننەوە، وڕاشكاوانە چونەتە ناو مەیدانەكانی بەناو هونەرو گۆرانی گوتنو نواندن(التمثیل) وسەماو سوڕدان گۆرانی بێژی وئاوازو مۆسیقا ژەنینو جرتو چەقەنەوە. بەجارێ شەرمو حەیایان نەماوە.

هەشیانە هەنگاوێك دەنێن بۆ پێشەوەو یەكیش بۆ دواوە، ڕاراو دودڵە جارێك پۆشاكی ناشەرعی دەپۆشێتو لاسایی ئافرەتانی كافران دەكاتەوەو بەدوای بەناو

پێشکەوتوخوازان دەکەوێتو جارێکیش دەگەڕێتەوە بۆسەر فیترەتی خۆیو بۆ فرمانو زانیاریەکانی پەروەردگاری دروستکەرەکەی کە(ﷲ) گیانە.

لەپاڵ ئەمانەشدا ئافرەتی هۆشیارو تێگەیشتوو زرینگ هەیە کەئامۆژگاریوفرمانەکانی خوای پەروەردگاری وەرگرتوەو خۆی پێ ڕازاندونەوەو بەدڵێکی پڕ باوەڕو بەیەقینێکی تەواوەوە کاریان پێ دەکاتو دڵ پڕ ئارامو دامەزراویەوە گشت حوکمەکانی ئایینی خوای وەرگرتوەو ئەو دینەی بەهێزێکی تۆکمەوپۆلاینەوە هەڵ گرتوەو توند دەستی پێوە گرتوە. هەرچی خراپەو خراپەکاریشە وەلای ناوەو دور دور توڕی داوە جا لەهەر شوێنێكو لەهەر کەسێکەوە بێت، بەڵکو زۆر پێ دامەزراوانەو بوێرانە بانگەشە بۆ ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەرنامەو پرۆگرامی پەروەردگار دەکات. بەوپەڕی لێبڕاوی وئیمانێکی دامەزراو وتۆکمەوبەوپەڕی سەر بەرزی و شانازیەوە هەمیشەپارێزگاری لە کەسایەتی خۆیو جلو بەرگو پۆشاکە شەرعیو داوێن پاکی خۆی دەکاتو بەئەرکو فرمانی ڕاستەقینەی خۆی هەڵ دەستێت پەروەردەی باشی منداڵو جگەرگۆشەکانی خۆی دەکاتو مافەکانی مێردەکەی خۆی جێ بەجێ دەکاتو تۆوی خۆشەویستی ڕێزو بنەمای خێزانی ناو خێزانەکەی خۆی دەوەشێنێت نەك وەك ئافرەتە دۆڕاوەکان کەبەتەواوی خۆیان داوەتە دەست ئەو گورگە برسیو تێك دەرانە.

ئائەمانە هەمویان بانگمان دەکەن بۆ ڕامالینی پەردەی ڕەشو تاریكو چڵکنی کەبەسەر ڕوی ئەم چەرخ وسەردەمەدا دراوە لەڕوی کێشەوتەنگژەکانی ئافرەتی موسڵماندا، بۆ ئەوەی ڕێگەی ژیانمان بۆ ڕون ببێتەوە مەشخەڵەکانی ڕی بدرەوشێنەوە بۆ هەر یەکێك لەئێمە چ پیاو چ ژن کەدەیەوێ بەرچاوی ڕۆشن ببێتەوەو ڕاستیەکان وەك خۆی ببینێتو بگاتە ڕێگەی ڕزگاریو سەرفرازی لەهەردو دنیادا.

هەشتەم:

• پێویستی كۆمەڵگای موسڵمان نشین، بەڵكو ئوممەت بەتەواوی پێویستی بەئافرەتی پێشەنگی هۆشیارو بەرچاو ڕۆشن هەیە كەبەرپرسیەتیوئەركەكانی سەر شانی خۆی بناسێتوهەست بەو ئەمانەتیە بكات كەخراونەتە ئەستۆیو ڕێگەو بەرپێ ی خۆی دەبینێتومافەكانی خۆیوئەو مافانەشی هی دەوروبەرەكەی كەلەئەستۆی دان دەزانێت.

ـ پێویستمان زۆرە بەئافرەتی موسڵمانی بڕوادار كەباوەڕی زۆرقوڵە بەپەروەردگای باڵا دەستو كاربەجێ، بەڵێ باوەڕی تەواوی پێ یە وەك پەروەردگارو دروستكەرو پەرستراو،، هەروەها بڕوای بە فریشتەكانو كتێبەكانو پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام)، وبەڕۆژی دواییو بەقەزاو قەدەر خێرو شەڕی هەبێت. بیرو بۆچونەكانی لەم بونەوەرەدا باش بێتو بەپێ ی ئەم بڕوا بونە بێت وەهەروەها بیرو بۆچون وتێڕوانینەكانی بۆ بونەوەرو ژیانو مرۆڤـ هەروا بێت.

ـ پێویستمان بەئافرەتێك هەیە كە هوشیارو زانا بێت بەشەریعەتی پەروەردگاری خۆی، وهەست بەفرمانەكانی خوای گەورە بكاتو ئەمجار كاریشیان پێ بكات، ولەقەدەغەكراوەكانیشی بگەڕێتەوەو نەیان كات، هەمو ئەو مافو ئەركانە بزانێت كەلەسەر دەورو بەرەكەی خۆی هەیەتی هەورەها ئەوانەشی وان لەئەستۆی دا، بەباشترین شێوە پێ یان هەڵ بستێت.

ـ وە پێویستمان بەئافرەتی هوشیاری چاوكراوەو شارەزا بەكاروباری ئیشە سەرەكیو ڕاستەقینەكەی خۆی، و بەكاروباری ناوماڵو شانشینیەكەی خۆی كەناوماڵە، چاوەدێریو بەرگری لەمافەكانی ئەو شانشینە بچكۆلانەیە دەكات، ئەو دانشگایە پیرۆزە كەپیاوانی دوا ڕۆژ بەرهەم دینێتو لێ ی دەردەچن، و منداڵەچاو گەشەكان بەرهەم دێنێتو لەسەر خۆشەویستی خوای باڵا دەستو كاربەجێ وپێغەمبەری ﷺ خواو بۆ خزمەت كردنی ئایینەكەی پەروەردە دەكات .

ـــ پێویـــستمان بەئافرەتێکـــە کەڕواڵـــەتی دەرەوەی هـــەواڵو ســـیفاتەکانی نـــاوەوەو ناوەرۆکیمان دەخاتە بەردەم، نەدەکەوێتە ژێر کاریگـەری ڕۆژهـەڵاتو نـەڕۆژاواوە، نـەهیچ تەوژمێكو نەهیچ جۆرە پۆشاکێکی ناشەرعی کاری تێدەکەن، نەدوای هیچ دەنگێکی نامۆو قێزەونو ناشیرین دەکەوێت، ئافرەتێك کـە پێـشەنگ بێـت لەڕواڵـەتی داو لـەناوەرۆکی دا، لەشی پارێزراوە، و دڵی پڕ بێت لەئیمان، ڕو سپیەتیەکەی بەرچاوە، جلو بەرگو پۆشاكو دڵـی پاکـە دیـارو نادیـاری، بـڕوای هێنـاوەو زانیـارو زانـست فێـر بـوەو کـاری پـێ دەکـات وتێدەکۆشێت.

ـ پێویستمان بەئافرەتێکی بانگەشەکاری پێشەنگە ئەو ئافرەتەی کەبانگەشـە بـۆلای خـوا دەکات بەکردەوەو بەڕاستی پێش قسەو گفتـاری، خێـرو چـاکەی بـۆ خـەڵکی دەوێ چـۆن کەخێرو چاکەی بۆ خۆی دەوێت ئامۆژگاری خوشکانو ئافرەتانی تـر دەکـات، وئاراسـتەی ئـەم دەکـات لەخوشـکان، دەسـتی ئـەو دەگرێـت لەخراپـە دەیـان گێڕێتـەوە، پـەروەردە دەکات، وپێ دەگەیەنێت، هەڵەکانی خۆیوخەڵکیش ڕاست دەکاتەوە، کێشەو تەنگژەکان چارە سەر دەکاتو گرێ کوێرەکـان دەکاتـەوە، مـاڵی خـۆی لـەپێناو خـوادا دەبەخـشێت، بەپێ ی توانای خۆی هەوڵ دەداتو تێ دەکۆشێت، بـۆ بانگەشـەی خـوا پەرسـتی دەژیـاو لەماڵەکەی خۆی دا ڕاوەستاو وخەوتوە لە کارەکەی داو لەهەر شوێنێکی تر بێت.

ـــ پێویـــستمان بەئافرەتێکـــە کـــەفرۆفێڵو تەڵـــەکانی دوژمنـــانی ئیـــسلام شـــی بکاتـــەوەو هوشیاری بدات بـەبڕواداران لـە برایـانو لەخوشـکانی موسـڵمانیو تەڵـەکانیان بتـەقێنێتو وریاو ئاگادارو زرینگ بێت نەکەوێتەداوی ئەوانەوەو ئـەنجام ببێتـە دەسـت کێـشی ئـەوانو وەڵامی داواو داخوازیەکانیان لـەو پڕوپاگەنـدە گـومڕاو سـەر لێـشێواویانەیان ئاگـادار بێـت کەهەمیشە ئافرەتیان کردوە بەدەست کەلای خۆیانو چۆنیان بوێت ئاوا یاری پێ دەکەنو گێمەکە دەبەنەوەو ئەویش ڕیسوا دەکەن هەروەکو لەڕابردوادا ڕونمان کردەوە.

ئەم پێویستیە زۆر جەخت لەسەر ئەهلی زانستو پسپۆڕو تایبەتمەنـدانو سـورە لەسـەریان بـۆ ئـەوەی هـەوڵ و تەقـەللای لێبڕاوانـەی خۆیـان بـدەن بـەزمانو بەپێنوسـەکانیان بـۆ

هوشـــیاركردنەوەو بەرچـــاو ڕۆشـــن كردنـــی ئافرەتـــانی موســـڵمان كـــەوریا بـــن پـــێ یـــان نەخلیسكێتە ناو زەلكاوی دوژمنانی ئیسلامی چ دەرەكـی و چ نـاوەكی، هـەروەها بەرچـاو ڕۆشن كردنـەوەو هۆشـیار كردنـەوەی بـەخێوكاران‌و سەرپـەرشـتیارانی ئافرەتـان و یادیـان بێننەوە لەو سپاردە گەورەیەی وا لەئەستۆیان دایە.

نۆیەم:

- ئـافرەت ڕۆڵێكـی گرنگـی هەیـە لەكاریگـەری دا بـۆ سـەر پیـاو: ئەگـەر دایـك بێـت ئـەوا سیفەتی جلّەو گیری فرمان كردن بەچاكەو قەدەغە كردن لەخراپەی لـە ئەسـتۆ دایـە، ئـەو كات لەسەر پیاو پێویستە كە فەرمانبەرداری بكاتو فرمانەكانی جێ بەجێ بكـات لـەكاری چاكەدا[1]. وەئەگەر خێزانیش بێت واتە ژنی پیاو بێت ئـەوە ئـەو كـات پێویـستە لەسـەری كەهانی پیاو بدات لە بەندایەتی كردن‌و گوێ ڕایەڵی خواو پێغەمبەری خـوادا هـەڵی بنێـتو لەخراپە كردن‌و گوناحكاری‌وسەرپێچیەكان بیگێڕێتـەوە، هـەروەها نكـۆڵی نـاكرێ لـەڕۆڵی ئافرەت لەگەڵ مێردەكەی دا مەگەر كەسێكی نـەفامی لـەخۆبایی بێـت، هـەروەها ئـافرەت خوشكو كچو خزمی پیاوە. ئالەبەر ئەمە پێویستە لەسەر ئافرەت هەست بەم ڕۆڵە گەورەو گرنگە بكاتوهۆشیار بێت بۆ ئـەوەی بـە باشـترین شـێوە پـێ ی هـەڵ بـستێتو ئـەنجامی بدات.

دەیەم:

- شتێكی ئاشكراو بەڵگە نەویستە كەهـەم دەم ئـافرەت شـارەزا تـرو زانـا تـرە بـەخۆیو كاروبارەكـــانی ئافرەتـــان لـــەپیاوو كۆمـــەڵگای ئافرەتـــان‌و ئـــەو دیـــاردەو ڕواڵەتانـــەی كەلەنێوانیاندا دێتو دەچێت، هەروەكو كاریگەریە نـاوەكی‌و دەرەكیـەكانی خۆیـان باشـتر

---

(١) واتە: ئەگەر فەرمانی بەچاكە پێ كردی پێویستە پیاو ڕای بپەڕێنێت و فرمان بەرداری بكات، بەڵام بەپێچەوانەوەش لەسەرپێچی كردنی خوای گـەورەو پێغەمبـەری خـوادا نـابێ بەقـسەی بكـەیت چـونكە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {لاطاعة لمخلوق فی معصیة خا لق} . (وەرگێڕ)

دەناسـن‌و هـەر خۆیـان بـەتوانا تـرن لەگرتنـە بـەری ڕەفتـارو شـێوازەکانی ئـەم ڕێگەیـە.

دوای ئەمەو، خستنە ڕوی هەمو ئەو لێدوان‌وقسەو باس‌وخواس‌و دەرئەنجامانـەی ڕابـردو بۆمان دەرکەوت کەقسە کردن‌ولەسەر دوان‌و دایەلۆك کردن لەسەر ئافرەتان پێویـستیەکی حەتمیە بـۆ ڕۆشـن کردنـەوەی ڕێگـای ژیـانی ئـافرەت‌و ڕونکردنـەوەو خـستنە ڕوی ئـەرك‌و مافـو بەرپرسیاریەتی یـەکانی سەرشـانی. هـەروەها ڕون کردنـەوەی هـەمو ئـەو سـنورانە لەپێناو هاندانی ئافرەت بۆ بزواندن‌و هاندانی بۆ هەستانی بـەم ڕۆڵـە گرنگـەی سـەر شـانی بەچاکترین شێوەو بۆ ئەنجام دانـی بەرپرسـیەتی سـەر شـانی بـە گـەورە تـرین وباشـترین ئەنجامدان.

لێدوان‌و قسەکردن لەسەر ئافرەت لەڕوی چیەتی‌و سروشت‌و چۆنیەتی ئەنحامدان‌و جێ بەجێ کردنیدا دەخوازێ کەجەخت لەسەر ئەوە بکرێت کەکارو فرمانە یەقینیەکانی ئافرەتی موسڵمان لەئایینی پیرۆزو ڕاست‌و ڕەوانی ئیسلام ئەوەیە کە خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ لەفەرمان پێ کردن‌و ئەرك خستنەسەرشان یەکسانە لەنێوان پیاو وژندا هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ إِنَّا عَرَضۡنَا ٱلۡأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱلۡجِبَالِ فَأَبَيۡنَ أَن يَحۡمِلۡنَهَا وَأَشۡفَقۡنَ مِنۡهَا وَحَمَلَهَا ٱلۡإِنسَٰنُۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومٗا جَهُولٗا ﴿٧٢﴾﴾[1] ألأحزاب: ٧٢.

إبن عباس ومجاهدو سعید کوڕی جبیرو بێجگە لەوانیش دەڵێن مەبەست لە(الأمانة) بریتیەلە میراتی‌و جێماوە(الفرائض) وە قتادەش دەڵێ:﴿ إِنَّا عَرَضۡنَا ٱلۡأَمَانَةَ عَلَى

---

(١) واتـە: خـوای گـەورە دەفـەرموێ ئێمـە ئەمانـەتی دیـن‌و قورئانمـان دایـە ئاسمانـەکان‌و زەوی‌و کێوەکان ئەوان ترسان لەوەی نەتوانن ئەو ئەمانەتە بگەیەننـە جێگـەی خـۆی بۆیـە وەریـان نـەگرت و لەخۆیان ڕانەبینی، بەڵام مرۆڤـ بێ لێ پێچانەوەو سێ ودو کردن یەکسەر هەڵی گرت‌و قبـوڵی کـرد ئـای کەمرۆڤـ ستەمکارێکی نەفامە.(وەرگێڕ).

ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ ﴾ مەبەست لەئەمانەت ئایین‌ومیرات‌و سنورەكانی خوای گەورەیە. وە زانایانی تریش دەڵێن: بریتیە لەگوێ ڕایەڵی‌وفەرمانبەرداری خوای گەورە.

وە(ابن كعب)یش دەڵێ: یەكێ لە سپاردەكان(ألأمانة) ئەوەیە كەئافرەت دامێنی خۆی ئەمانەتەو پێ ی سپێردراوە. وە إبن كثیریش دەڵێ: هەمو ئەو لێدوان‌و قسانەی ڕابردو واتە ئەو لێكدانانەوە هیچیان دژی یەكتری نین‌و یەكتری نابڕن‌و لەسەر یەك مەبەست‌و یەك ڕاو یەكدیگیرن كەبریتیە لەئەرك خستنە سەر(التكلیف) أ.هـ.(١)

هەروەها لەبواری پاداشت دانەوەش دا خوشكانی موسڵمان لەگەڵ پیاواندا هەر یەكسانن‌و وەك یەك سزاو پاداشت وەر دەگرنەوە لەئەنجامی ڕاپەڕاندن وئەنجامدانی ئەو كارو ئەركانەی كەخوای گەورە خستونیە سەر شان.(٢) ئەوەتە خوای باڵا دەست‌وكاربەجێ سەبارەت بەپاداشت دانەوەی كردەوەكان دەفەرموێ:﴿ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ﴾ آل عمران:١٩٥.(٣)

---

(١) تفسیر إبن كثیر ٤٨٨/٦ ــ ٤٨٩.

(٢) لەهەندێ حاڵەتدا نەبێت لەبەر ئەركی منداڵ بون‌و لەتوانا دا نەبونی ئافرەت‌و لەگەڵ سروشت نەهاتنەوەی ئافرەت خوای گەورە ئاسانكاری بۆ ئافرەتان كردوە. وەك نوێژ نەكردن لەكاتی منداڵ بون ومانەوەی ژنان لەماڵەوەدا وسەربازی نەكرن گەلێ شتی تری لەم جۆرانە. (وەرگێڕ).

(٣) واتە: هەر كاتێك بڕواداران بەدڵسۆزی بەندایەتی بۆ خوا بكەن‌و بەدڵێكی ساف‌و پڕ یەقینەوە لەخوای گەورە بپاڕێنەوە، خوای گەورەش وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێ: دڵنیا بن من هیچ كاتێك بەرهەمی كردەوەی هیچ كامێتان چ پیاو بێت وچ ژن بێت بەفیڕۆ نادەم وپاداشتی تەواو و بەچەند جارە شتان دەدەمەوە، چونكە ئێوە هەموتان لەسەر یەك ئایینن كەئایینی ئیسلامەو ولەیەكترین وهەندێكتان پشتیوانی ئەوانی ترتانن.(وەرگێڕ).

هەروەها دەفەرموێ:﴿ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ ﴾ النساء:١٢٤[1]

هەروەها خوای گەورە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ:﴿ مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ﴾ النحل:٩٧. (واتا: هەرکەسێك کردەوەی باش بکات چ پیاو بێت وچ ئافرەت بەمەرجێ بڕوادار بێت ئەوا ئێمە بەژیانێکی خۆش وگوزرەرانی باش لەدنیاو لەقیامەتدا دەی ژیەنین .(وەرگێڕ).

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ ﴾ غافر: ٤٠. (واتا: هەرکەسێك کردەوەی باش وچاك بکات چ نێر بیت وچ مێ بێت وبڕوادار بێت ئائەوانە دەچنە یەهەشت وتیایدا ڕزق وڕۆزیان پێ دەبەخشرێت بەبێ ژمارو بەبێ حیساب چیان ئارەزو لێ بێت خوای گەورە بۆیان ئامادە دەکات.(وەرگێڕ).دەی لێرەدا هەردو لا یەکسانن پیاو و ژن چ لە پاداشت دانەوەو چ لەسزا وەرگرتنەوەی کردەوە خراپەکانیان هیچ جیاوازیەك لەنێوان پیاو وژندا نەکراوە.

ئەم ڕاستیە لەم فەرمودەی خوای بالاّ دەستو کاربەجێ دا بەتەواوی دەردەکەوێتو دەچەسپێ کە دەفەرموێ:﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ

---

(١) واتە: هەر کەسێك لەئێوە کردەوەی چاك بکات چ پیاو بێت وچ ئافرەت جیاوازی نیە ئەوانە بە پـێ ی کردەوە باشەکانی خۆیان دەچنە بەهەشتەوە بەلاّم بەمەرجێ بڕوا دار بن بەخواو بەپێغەمبەری خواو بە بەرنامەکەی خوا.(وەرگێڕ).

وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ ﴾ الأحزاب:٣٥. (واتا: دایکی عمَّار هاتە لای پێغەمبەرﷺ و گوتی: من هیچ شتێك نابینم تەنیا بۆ پیاوانە و لەهیچ شوێنێك دا باسی ئافرەت ناکرێت، بۆیە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە کەدەفەرموێ:(موسلمانانو بڕوداران خۆلەخوا پارێزان وڕاستگۆیانو ئارام گران و لە خوا ترسانو بەخشەرانو ڕۆژوە وانان فەرزو سوننەتەکان و داوین پاکانو داوین پارێزان لە زیناکردنوکاری فاحشەو ئەوانەی هەمیشە ویردەکان دەخوێنن لەدوای نوێژەکان ولەئێوارەو سبەینانولەکاتی چونە سەر جێ ونوستن و لەهەمو کاتێك دا زمانیان بەویردو یادی خواوە تەڕە جا ئەوانە چ پیاو بن یاخو ئافرەتان بن خوای گەورە لێ خۆش بونو پاداشتێکی گەورەیان بۆ ئامادە دەکاتو پاداشتی خۆیان وەردەگرنەوەو کردەوەکانیان بەفیڕۆ ناڕوات. (وەرگێڕ).

کەواتە هیچ جیاوازی لەنێوان ئافرەت وپیاودا نیە لەئەرك خستنە سەر شانو لەپاداشت وەرگرتنەوەو سزا دانیش داو هەروەك پیاوانن ئەمە ڕاستەقینەیەکی یەقینی بابای موسڵمانە چ پیاو وچ ژنان. بینا لەسەر ئەم بنەما تۆکمەیەو لەبەر ڕۆشنایی ئەم ڕاستیەدا دەتوانین بڵێین: کەئافرەت بەرپرسیەتێکی گرنگی لەسەر شانە کەپیاویش تێ ی دا بەشدارە، کەبریتیە لەئەمانەتو دوگیانی(حمل) وئەرك خستنە سەر شان(تكليف).

جا پێویستە لەسەرخوشکی موسڵمان کەئەم بەرپرسیەتە باش بناسێت وتێ ی بگاتوهۆشیار بێتو بەهەستو نەستی خۆی تێ ی بگات، وبەتەواوی پێ ی هەڵ بستێتو کاری پێ بکاتو بیزانێت. هەروەها بەتێگەیشتنو فێربونەوە ئەم ئەرکە بزانێتو لێ حاڵی بێت ئەوجار دوای ڕەنگ دانەوەی لەخۆی دا بۆ خوشکانی خۆی ڕون بکاتەوەو بڵاوی بکاتەوە، کەپێغەمبەرﷺ ئەم ڕاستیەی لەگەڵ لەفەرمودەکانی خۆی دا کورت هەڵێناون، ئێمەش لێرەدا ئەمانەی خوارەوەی لێ دێنینەوە:

- پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ لاتزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل عن عمره فيما أفناهُ، وعن عمله فيم فعل، وعن ماله من أين أكتسبه وفيم أنفقه، وعن جسمه فيم أبلاه}

رواه الترمذى وقال:هذا حديث حسن صحيح[١]. (واتا: لەڕۆژى قيامەتدا كە زيندو دەكرێنەوە دوپێ ى بەندە لەشوێنى زيندو كردنەوەى خۆى دا ناجوڵێت تاكو پرسيارى لەچەئند شتێك لێ نەكرێت لە: تەمەنەكەى لەچى دا خەرج كردوە يالەچى دا بەسەرى بردوە؟ وەهەرەها لەكردەوەكانى بەچ كارێكەوە خەريك بوە كارى حەلاڵو باشى كردون ياهى خەراپو كارى حەرام ، وەلە لەو ماڵەى كەپەيداى كردوە گوێ ى نەداوەتێ حەرامو حەلاڵ هەموى تێكەڵ كردون، گەندەو مەندەى كۆ كردۆتەوە هەر هەبێ و بەس، لەسەر يەك كەڵەكەى كردوە، ياخود ماڵێكى حەلاڵو پوختەى كۆكردۆتەوە هەتاكو لە گومانەكانيش خۆى پاراستوە، لەكوێ كەوتبێتە گومانەوە خۆى لێ لاداوە، وەدوايى پەيدا كردنى ئەو ماڵە لەچى دا خەرجى كردوە لەكارى حەلاڵوچاكەدا، دەستى هەژارانى پێ گرتوە خێرو خێراتى كردوە ، پرۆژەى خێرى پێ ئەنجام داوە، خێرى نەبڕاوەى پێ كردوە يان لەحەرامو پياو كوژىو فيتنەو ئاشوب نانەوە و مەى خۆرىو سازكردنى بەزمورەزموشاييوگۆرانى هەڵپەڕكێو كڕينى ئامێرەكانى مۆسيقاو ئاواز ژەنينەكان دا خەرجى كردوە...تد.(وەرگێڕ).

ـ هەروەها ﷺ فەرمويەتى:{إذا صلت المرأة خمسها، وصامت شهرها، وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها، قيل لها: أدخلى الجنة من أى أبواب الجنة شئت}[٢] (واتا: ئەگەر ئافرەت پێنج فەرزە نوێژەكانى كردنو مانگى ڕەمەزان بەڕۆژو بو و، داوێنى خۆى پاراستو خيانەتى نەكردو گوێ ڕايەڵى مێردەكەى خۆى كردو ڕێزى تەواوى گرت ئەوا ئەو ئافرەتە لەڕۆژى قيامەتدا پێ ى دەگوترێت: لەچ دەرگايەكى بەهەشتەوە دەتەوێت بچيتە ژورەوە بچۆ بەكەيفى خۆت بكە.(وەرگێڕ).

---

١)) رواه الترمذى برقم(٢٤١٧) فى صفة القيامة، باب ماجاء فى شأن الحساب والقصاص. وقال هذا حديث حسن صحيح.

(٢) رواه أحمد فى مسند العشرة المبشرين بالجنة من حديث عبدالرحمن بن عوف برقم(١٦٦٤).

ـ هـەروەها پێغەمبـەر ﷺ فەرمویـەتی: {كلكـم راع وكلكـم مـسؤول عـن رعيتـه، الإمـام راع ومسؤول عن رعيته، والرجل راع فى أهله وهو مسؤول عـن رعيتـه، والمـرأة راعيـة فـى بيـت زوجها ومسؤولة عن رعيتها، والخادم راع فى مال سيده ومسؤول عن رعيتـه قـال: وحـسبت أن قد قال :والرجل راع فى مال أبيه ومـسؤول عـن رعيتـه، وكلكـم راع وكلكـم مـسؤول عـن رعيتـه} . (واتـا: ئێـوه هـەموتان شـوانو بەرپرسـن لـەو كەسـانەی وان لـەژێر دەسـتتاندا، سـەركردەو ڕیـش سـپیو بـەرپرسو پێـشەواكان شـوانو بەرپرسـن لـەو خـەڵكو دەسـتو پێوەندانەی كەلێ یان بەرپرسـنو دەبـێ دادپـەروەرو یەكسانو بەویـژدان بـنو مـافی تـاك تاكەیان وەك خـۆی بـدەن، سـتەمیان لێ نەكـەن و نـەیان چەوسـێننەوە، فـەرقوجیاوازیان لەنێواندا نەكەن، ماڵو سامانیان بەناهەق نەخۆن. هەروەها پیاو لەناو خێزانەكەی خۆی دا بەسەر مـاڵو خێـزانو منداڵەكانیـەوە شـوانەو بەرپرسـە لـەلای خـوای گـەورە لەئاسـتیاندا دەبێ هەوڵی ڕزقو ڕۆزی پەیداكردن بێت بۆیانو بژێویان بۆ دابـین بكـاتو پەروەردەیـەكی ئیسلامیانەی ڕاست تەقینەیان بكاتو ڕاستو دروست ئامادەیان بكات، هەروەها ئـافرەت لەماڵی مێردەكەیدا شوانەو لەهەمو شـتێكدا بەرپرسـیارەو خـوای گـەورە لێ دەپێـچێتەوە، دەبـێ مـافی مێردەكـەی بەتـەواوی بـدات ئەمینـدارێكی دەسـت پـاكو داوێـن پـاك بێـتو پارێزەرێكی باش بێت لەسەر ماڵو منداڵی مێردەكـەیو مـاڵی مێردەكـەی بـەفیڕۆ نـەداتو دەسـت بـڵاو نـەبێت، منداڵـەكانی زۆر بـەڕێكو پێكـی لەسـەر دەسـتورو ڕێـساو یاسـاكانی ئیسلام پـەروەردەیان بكـات. هـەروەها خزمـەتكار شـوانو بەرپرسـە لـەماڵی گەورەكەیـدا ئەمینداره لەسەرو سامان و ناموسـی گەورەكـەیو دەبـێ زۆر بەئەمانەتـەوه مـاڵی خـاوەن ماڵەكەی بپارێزێتو هەرگیز خیانەتو نائەمەكداری لەگەڵدا نەكات..گوتی: وام هەست كـرد كەدەیفەرمو: پیاو واتە كوڕوكچ شوانن بەسەر ماڵی باوكیانو لێ پرسیارنو دەبـێ ئـەمینو دەست پاك بن لـەماڵی باوكیانوبیپـارێزن دەسـت بـڵاوی تێدانەكـەنو بەهـەدەرو بـەفیڕۆی نەدەنو بێرەو بەولای دا نەدەنو سكیان پێ بـسوتێتو بەویـژدان بـن. دەی كەواتـە ئێـوه

هـەموتان شـوان و بەرپرسـن لەڕەعیـەتو لـەو کـەسو لـەو ئەمانەتانـەی کەدەکەوێتـە ئەستۆتان.(وەرگێڕ).

ئەمەو لەگەڵ چەندان دەقێکی تر ی زۆر لـەم بـارەوە هـەن کەدەرفـەتمان نیـە لەمـە پـتر بیان نوسین.

دەی ئەمجار بابەیەکەوە بچینە ناو درێژەی ئـەو بەرپرسـیاریو ئەرکانـەی کـەدە کەونـە سەر شانی خوشکانی موسڵمان.

چوارچێوەكانی بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان

بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەناو چەند چوارچێوەیەك دا دیاریو دەست نیشان دەكرێن كەدەكریّ لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

- **چوارچێوەی یەكەم: بڕوا بونت بە پەروەردگاری خۆت:** ئەم بەرپرسیاریەتیە لەگەورە ترینو پێویست ترین {أوجب} بەرپرسیاریەتی دەژمێردرێتو لەگرنگترین كارەكانی دا دەنرێت. لەئایەتە پیرۆزەكانی ڕابردودا [1]، خوای باڵا دەستو كاربەجیّ باشترین پاداشتی بەستۆتەوە بەبڕوا هێنان بەخوای پەروەردگاری جیهانیان (سبحانه) هەروەكو دەفەرمویّ:﴿وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾﴾ النساء:١٢٤.(واتا: هەركەسێك كردەوەی باش بكات چ پیاو بێتو چ ژن بەمەرجیّ بڕوادار بێت ئائەوانە دەچنە بەهەشتەوەو هەرچی كردەوەیەكی باشی كردویانە هەموی وەردەگرنەوەو ستەمیان لیّ ناكرێت هەتا بەقەد ئەو خاڵە بچكۆلانەیەی وا لەپشتی تۆی دانەوێڵە یاخود هی دەنكە خورمادا هەیە.(وەرگێڕ). ئەمەو گەلیّ ئایەتی تری هاوشێوەی ئەم ئایەتە. ئەم بڕوا هێنانەش لەشەش پایەكانی باوەڕ(الأیمان) دا خۆی دەنوێنیّ:

أ ـ بڕوا بون بەخوای گەورە(الله): واتە بڕوا بون بەتەنها پەرستنی خواگیان(الله)ی باڵا دەستو كاربەجیّ بەم سیّ بەشانە:

ـ بەتەنها پەرستیو بەیەكتازانی لەكردەوەو كارەكانی خوای پاك و بێگەردا (توحیده فی أفعاله سبحانه)، ئافرەتی موسڵمان دەبیّ بڕوای وابیّ كە(الله) پەروەردگاری جیهانیان هەرخۆی خاوەنی هەڵسو كەوتو كارایەو هەرخۆی دروست كەرو ڕۆزی دەرە.

---

(١) بڕوانە لاپەرە(١٠) بۆ ئایەتەكان

خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢﴾ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٤﴾ ﴾ الفاتحة:٢ ـ ٣. (واتا: سوپاس‌وستایش بۆ خوای گەورە پەروەردگاری جیهانیان، خاوەنی سۆزو بەزەیی‌و بەڕەحم بۆ گشت دروست کراوەکانی. خاوەنی ڕۆژی قیامەت، ڕۆژی کۆکردنەوەی بەندەکانی‌و ڕۆژی حساب لێ پرسینەوە. خاوەنی ڕۆژی دەسەڵات، کەهیچ کەسێك لەو ڕۆژەدا توانای سەرهەڵدان‌و خۆنواندنی نیە تەنیا خاوەنی دەسەڵات‌و بڕیار خۆیەتی‌و بەس.(وەرگێڕ). ئەمەو گەلێ ئایەتی پیرۆزی تر لەم بوارەوە. ئەم بەتەنها پەرستی یەش پێ ی دەگوترێت یەکتا پەرستی یاخود یەکخوا پەرستی یا یەکخوا ناسی پەروەردگاریەتی (اللّٰه).

– یەکتاپەرستی خوا لەکردەوەکانی بەندەکانی دا (توحیده فی أفعال العباد): خوشکی موسڵمان دەبێ بڕوای

وابێ کەخوای پاك‌و بێگەرد (أللّٰه) هەر ئەو شایەنی پەرستنەو هەر ئەو مافی ئەوەی هەیە تاك‌وتەنیایەو بۆ کەسی تر دروست نیەو نابێت‌و ناشێت، کردن‌و ئەنجام دانی هەمو بەندایتیەك‌وپەرستشیەکان تەنیا بۆ خوای پاك‌و بێگەرد دەکرێن. دەبێ نوێژ کردن تەنیا بۆ خوابێت‌و بەس، زەکات هەر بۆ خوا بێت‌وبەس، بانگ کردن و داوا کردن‌و نزاو پاڕانەوە دەبێ هەر لەخوا بکرێت‌و هەر بۆ ئەو بێت، هانا بردن دەبێ هەر بۆ(اللّٰه) ببرێت، گوێ ڕایەڵی دایك‌و باوك دەبێ هەر لەبەر خاتری خوا بێت‌و لەپێناو ئەودا بێت، هەروەها دەبێ لەبەر گوێ ڕایەڵی خواو لەترسی خواو بۆ پاداشتی خوا پۆشاکی شەرعی بپۆشیت‌وخۆ دابپۆشیت، دەبێ گوێ ڕایەڵی مێردەکەت لەبەر خاتری خوا بێت نەك بۆ مەبەستێکی ترو دەبێ لەبەر ئەوە بێ کەخوای گەورە فرمانی پێ کردویت... ئیدی بەم شێوەیە. خوای باڵا دەست‌و کار بەجێ دەفەرموێ:﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ ﴾ الذاریات:٥٦. (واتا: جنۆکەو مرۆڤەکانم دروست نەکردوە تەنیا بۆ

بەندایەتی خۆم نەبێت. هەروا بێ پەروا دروستم نەکردون لەدنیادا بخۆن‌و بێن‌وبچن‌وستەم بکەن‌و یەکتری بچەوسێننەوەوغەدر لەیەکتری بکەن‌و دەسەڵاتدارەکان بێ دەسەڵاتەکان بچەوسێننەوەو بیان خۆن.(وەرگێڕ). ئەم ئەرکەش کەخراوەتە سەرشانی جنۆکەومرۆڤەکان واتە بەندایەتی کردنی خوای پەروەردگار بریتیە لەبەتەنهاو بەتەنیا پەرستنی خوا ی پەروەردگار واتە یەکخوا پەرستی خوایەتی یا یەکتاپەرستی بەندایەتی کردن تەنیا بۆ(الله) گیان وبەس.

– یەکتاپەرستی‌و بەیەکتا زانینی خوای گەورە لەناوە پیرۆزو سیفەتە جوانەکانی دا(توحیده فی أسمائه وصفاته): دەبێ ئافرەتی موسڵمان بڕوای وابێ کەناوە جوانەکان‌و سیفەتە پیرۆزەکان تەنیا بۆ خوای پاك‌و بێگەردن و تەنیا بۆ ئەو چەسپاو و جێگیرن‌و بۆ کەسی تر نابن‌و ناشێن، بێ هیچ لێکدانەوەیەك بۆی‌و بێ هیچ لێ توێژینەوەیەك لەچۆنیەتی ناو سیفاتەکانی خوای گەورەو بێ لێ چواندن لەسیفەتەکانی دروستکراوەکانی خوای گەورەوبێ پەکخستنی واتاکانیان((تعطیل معانیه). خوای باڵا دەستوکاربەجێ دەفەرموێ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ١١﴾ الشوری:١١.(واتا: هیچ شتێك لەوێنەی خوادا نیە لەم بونەوەرەدا نەلەدنیاونەلە قیامەتدا هیچ شتێك هاو وێنەی خوای گەورە نیە، ئەو خوایە (الله) بیناو بیسەرەو دەبینێ‌و دەبیستێ بەڵام بینینەکەی ئێمە نازانین چۆنەو تەنیا خۆی دەزانێت.وەرگێڕ).

– بەندایەتی بۆکردن‌وپەرستنی خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ لەمیانەی ئەو ناوە جوان‌وسیفاتە بەرزانەی خوای گەورەدا(تعبد الله تعالی من خلال هذه الأسماء الحسنی والصفات العلی):دەبێ بەچەسپاوی بڕوا وابێت کەتەنیا(الله) پەروەردگاری جیهانیانەو بەسۆزو بەزەیی یە واتە(الرحمن الرحیم) ە داوای سۆزو بەزەیی تەنیا لەو دەکرێت، وە هەر ئەو ڕۆزی دەرەو خاوەنی هێزو توانای پتەوە، تەنیا داوای ڕۆزی لەو دەکرێت‌وبەس، هەر خوای گەورە شیفا هێنەری تەواوە، داوای چاك بونەوەو شیفا تەنیا لەخوای باڵا

دەست دەکرێت. هەرخوای گەورە تەنیا خۆی لێ بوردەو بەبەزەییو سەخاوەتەوداوای لێ بوردنو لێ خۆش بون تەنیا لەو دەکرێت. چونکە لەخوای بالاّ دەست بەولاوە کەسی تر توانای لێ خۆش وبون لێ بوردنی نیە.

ب ـ بڕوا بون بەفریشتەکان: دەبێ خوشکی موسڵمان بڕوای بەفریشتەکانی خوا هەبێتو بڕوای وابێت کە فریشتەکان هەمیشەو شەو و ڕۆژ وان لەبەندایەتی کردن وپەرستنی خوای گەورەداو هەرگیز ماندو و بێزار نابن. وەئەو فریشتانە ئەرکو فرمانێکیان لەسەر شانەودەبێ پێ ی هەڵبستن، هەیە لەناو ئەو فریشتانەدا کەخوای گەورە ناوی بۆ هێناوینو ئەرکو فرمانەکانیانی بۆ باس کردوینو بۆی دیاری کردوین وەك (جبريل) وەکیلی سروش (الوحی) ، وە ئیسرافیل وەکیلی فو پێداکردنە(نفخ الصور) . هەروەها فریشتە هەن بەر پرسی شاخ و کێوەکانو هەشیانە بەرپرسی باو وبۆرانن، فریشتە هەن بۆ لێ پێچانەوە لەبەندەکانونوسەری کارو کردەوەکانن. هەر یەکێك لەئێمە دو فریشتەی بۆ تەرخان کراونو هەمیشە لێمانەوە نزیکن بۆ نوسینی هەر کارو کردەوەو گۆتەو قسەیەك کەلێمانەوە ئەنجام دەدرێتو دەردەچێت. خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ إِذۡ يَتَلَقَّى ٱلۡمُتَلَقِّيَانِ عَنِ ٱلۡيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ قَعِيدٞ ١٧ مَّا يَلۡفِظُ مِن قَوۡلٍ إِلَّا لَدَيۡهِ رَقِيبٌ عَتِيدٞ ١٨ ﴾ ق:١٨،١٧.(واتا: ئەو فریشتانە لەلای ڕاستو لەلای چەپی بەندەکان واتە لەسەر شانی ڕاست وچەپی بەندەکان هەمیشە ئامادەن هەر قسەیەك وهەر کارێکی چاك وخراپ لەبەندەکانەوە دەربچێت ئەوان لەسەریان تۆمار دەکەنو بۆ ڕۆژی قیامەت هەڵ دەگیرێنو ئەو کات دەخرێنەوە بەردەم خاوەنەکانیان.(وەرگێڕ).

ج ـ بڕوا بون بەکتێبەکانی خوای گەورە کەبۆ پێغەمبەرانو نێردراوانی خۆی ناردونیە خوار: کەبە پوختەیی و بەدرێژی لەقورئانو لە سوننەتدا هاتون، چواریان لەو کتێبانەمان بۆ ڕون کراونەتەوە کەبریتین لەمانەی خوارەوە:

١) تەورات: کەبۆ موسا (علیه السلام) هاتۆتە خوار.

٢) ئینجیل: کەبۆ عیسا (علیه السلام) هاتۆتە خوار.

٣) زەبور: کەبۆ داود (علیه السلام) هاتۆتە خوار.

٤) قورئـــانی پـــیرۆز: کـــەبۆ محمـــد ﷺ هاتۆتـــە خـــوارو دوایـــینو کۆتـــا کتێبوهەڵوەشـێنەرەوەی هـەمو ئـەوانی کـەپێش خـۆی هاتونـە خـوارو بەندایـەتیو پەرستشی کردنو گویَ ڕایەڵی خوای باڵا دەستو کاربـەجیَ بـەگوێرەی قورئـان نـەبێت دروسـت نیـەو لـەهیچ کـەس وەرناگیرێـت و هەرکەسـێك لی ی لابـدات و شـوێن قورئـان وسوننەت نەکەوێت تەنیا خۆی مل شکاو و زیان مەندو ماڵ وێرانە.

د ـــ بڕوا بـون بـەنێردراوان وپێغەمبـەران (علـیهم الـصلاة والـسلام) کـەخوای بـاڵا دەسـت وکاربەجیَ بۆ خەڵکی سەر ڕوی ئەم زەمینەی ناردون بەجنۆکەو بەمرۆڤـەوە: مزگێنـی یـان پیَ دەدەنو دەیان ترسێننو ئاگاداریان دەکەنەوە کەبەندایەتی کـردن بـۆ پـەروەردگاریان واجبو پێویستە لەسەر شانیان. خوای گەورە هەندیَ لەو نێردراوانەی لەقورئان دا بـۆ نـاو بـردوینو هەشـیانە نـاوی نـەبردون. جاخوشـکی موسـڵمان دەبـیَ بەگـشتی بـڕوای بـەو پێغەمبـەرو نیردراوانـە(علـیهم الـصلاة والـسلام) هـەبێت کەلەقورئانـدا ناویـان بـردراوەو ئەوانەشی ناویان نەبردراوە.

یەکەمین نێردراوی خوا نوحە(علیه السلام)، دوایـین وکۆتـا پێغەمبەرمحمـدە ﷺ، لەدوای ئەو هیچ پێغەمبەری تر نایەن، وبۆ هەمو خەڵکی سەرڕوی زەوی بەگشتی نێـردراوە بەجنۆکـەو بەمرۆڤـەوە، دەبـیَ گـویَ ڕایـەڵی تـەواوی بکرێـتو هـیچ بەندایەتیـەکو هـیچ پەرستشیەك ناکرێت بەپیَ ی ئەو شەریعەتە نەبێت کەمحمد ﷺ هێناویەتی.

هـ ـ بڕوا بون بـەڕۆژی دوایـی: کەبەسـەرەتاکانی کۆتـایی هـاتنی ژیـانی مرۆڤـ لـەم ژیـانی جیهانەو بەمردنی بەنـدەکانو گواسـتنەوەی بـۆ ژیـانێکی تـازەی تـر دەسـت پـیَ دەکـات: بەسزاو فیتنەی ناو گۆڕو نازو نیعمەتەکانی واتەبەپاداشتو بەسزاکانیەوە، وەدەبیَ بـڕوای هەبێت بەنیشانەو مەرجەکانی کۆتایی دنیا، بچوكو گەورەکانی ، ئەمجار بڕوا بون بەزینـدو

بونەوەو هەستانەوەو کۆکردنەوە لەگۆڕەپانی لێ پێچانەوەدا، بەسزاو بەپاداشت دانەوەو بەلێپێچانەوەو خستنە ڕو وکۆکردنەوەی خەڵك(الحشروالعرض) وڕێگای ڕاست(صراط المستقیم) لە کۆتایشدا بەبەهەشت یابەئاگری دۆزەخ کۆتایی دێت. ئائەمە بیرو باوەڕی ئافرەتی موسڵمانە کەپێویستە خۆی لەسەر پەروەردە بکاتو بەرپرسیاریەتی لەو چوار چێوەدا بمێنێتەوە.

هەروەها ئەم ئیمانە چەندان داواکاریو پێویستی بەشوێندا دێن وەك خۆشەویستی خوای باڵا دەستو کاربەجێ ونیازپاکی(الإخلاص) بۆ خوای گەورە، تکاو پاڕانەوەو ترس تەنیا دەبێ لەخوای گەورە بێت، ودەبێ ئەمە باش فێر بێتو ئارام گرتو بێت لەسەریانو پێ دامەزراو بێت. وریاو کارامەو زیرەكو ئاگاداری سەرپێچی کردن بێت و لەبیروباوەڕەکەی کەم نەکاتەوە ، دەبێ زۆر وریا بێت لەهەڵوەشێنەرەوەکانی باوەڕەکەی(إیمانها) . لەسەروی هەموشیانەوە هاوبەشی پەیدا کردن بۆ خوای باڵا دەست وکاربەجێ هەروەها کوفرو دوڕویی و گاڵتەو سوکایەتی کردن بەخواو بەپێغەمبەری خواﷺ و بەئایینی خواو بەشەریعەتەکەی خوای گەورە کەبۆی ناردوین وەك بەرنامەو کەتەلۆکی ژیانمان، یاخود ئەنجام دانی هەر جۆرێك لەجۆرەکانی بەندایەتی کردن بۆ غەیری خوای گەورەو میهرەبان، یاخود باوەڕت وابێ کەحوکمی غەیری خوایەکسانە لەگەڵ حوکمی خوا یاخود لەو باشترە یابڵێ ی کەڵکی ئێستا ناگرێت خوا پەنامان بدات، یاخود بڕوات وابێت کەمرۆڤایەتی بەحوکم کردن بەغەیری بەرنامەی خوا بەختەوەرو سەرفراز دەبێت هەروەکو چۆن بەبەرنامەی خوای گەورە بەختەوەرو سەرفراز دەبێت، یاخود وابیر بکەیتەوە کەبەتێ پەڕبونی کات وزەمینە حوکمی بەرنامەی خوا کاڵ دەبێتەوەو ئەنجام لەکار دەکەوێت خوا پەنامان بدات، بەها پیرۆزەکان وچەمکە پیرۆزەکانی خوای گەورە وەکو شتێکی کەلەپوریو کلتوری دەمێنێتەوەو وەك کلتورێكو شوێنەوارێك سەیر دەکرێتو هیچ کارو کاریگەریەکیان لەسەر ئەم ژیانە نامێنێت، یاخود بڕوات بەکاری جادو گەران فاڵچیان وقۆڵ بڕی هەبێت وشوێن دەجالو جادوگەران و قۆڵ بڕان بکەویتو پێت

وابێت کاریگەری تەواویان لەسەر ژیان وهەڵس و کەوتی مرۆڤـ هەیە، ئەمەو گەلێ جۆری تـر لەهەڵوەشێنەرەوەکانی باوەڕ(ألإیمان).

دووەم: هەروەها لەبەرپرسیایەتی لەنەفسی خۆی هەوڵدان و گەڕانە بـەدوای زانستوزانیاری دا واتـە خـۆ بەزانـست وزانیـار و خـۆ بەرۆشـنبیرکردن. کەمەبەسـتم لەزانـست وزانیـاری ورۆشنبیری شەرعیە بەپلەی یەکەم کەبنەماو بناغەی ئـایین وئەحکامـەکانی لەسـەر بەنـدو ڕاوەستاوە، و بەزانست نەبێت بەرپا نابێت ، زانیـاری بـون بـەخوای گـەورە واتـە ناسـینی خـــواو پێغەمبەرەکـــەیﷺ و ناســـینی دینەکـــەی بـــەو گـــوێرەی کـــەخوای گـــەورە لەشەریعەتەکەی خۆی دا بۆی بەرقەرار کـردوین. ئـەم زانـست وزانیاریـەش دەکرێـت بـەدو بەشەوە:

أ ــ فەرزی خودی(فرض العـین)[1]: داوا کـردن وبەدەسـت هێنـان وبـەدوادا گـەڕانی زانـست وزانیاری ورۆشنبیری پێویستی(فرض) ێکـی خـودی (عـین) ە لەسـەر هـەمو موسـڵمانێك چ پیاو و چ ژن.زانست وزانیاری پێویستیەکی حاشا هەڵ نەگرە بۆ ئایین، بەشێوەیەکی ڕونتر بڵێین دین بێ زانست وزانیاری بـەرپانابێت ولاشـەیەکی بـێ گیانـەوەك حوکمـەکانی ئیمـان بەخوای گەورە بەتێکڕایی، وەحوکمەکانی پاك وخـاوێنی وکـاتی بـێ نوێـژی وپـاك بونـەوە لەبێ نوێژی ودەست نوێژو حوکمەکانی نوێـژکردن.پێویـستە ئـافرەتی موسـڵمان فێـر بێـت چۆن خۆی پاك دەکاتەوە و چۆن دەسـتنوێژ دەشـوات و چـۆن نوێـژ دەکـات و چـۆن ڕۆژو دەگرێت. وچۆن مافەکانی مێردەکەی دابین دەکـات؟ چـۆن منداڵـەکانی وجگەرگۆشـەکانی پەروەردە دەکات؟ وەچۆن هەمو ئەرك و پێویستیەکانی سەر شانی خۆی ڕادەپەڕێنێت؟

ب ــ فەرزی بەسیەتی(کفایة): فەرزی کیفایەش ئەوەیە ئەگەر کەسێك یاکۆمەڵێك بەکارێکی فەرز هەستان ئەوا گوناح یـا تـاوانەکـە لەسـەر بـاقی کەسـەکانی تـر ی کەلـەو شـارە یالـەو

[1] واتە: لەسەر هەمو کەسێك فەرزە هەمو کەس لەئاست خۆیەوە دەبێ پێ ی هەڵ بستێت ، بەپێچەوانەی فەرزی کیفایە کە هەندێ لەموسڵمانان پێ ی هەستان لەسەر باقی موسڵمانانی ئەو ناوچەیە یا ئەو شارە لادەچێت.(وەرگێڕ).

ناوچـەیە یـا لەوڵاتـەدا دەژیـەن لا دەچـێت . پێویـستە خوشـكی موسـڵمان هـەوڵ بـدات و تێبكۆشێت ئەو چوار زانستانە بەدەسـت بێنێـت وفێریـان ببێـت ولـە خۆیانـدا بێنێتـە دی. چونكە ئەم زاتست وزانیاریانـە دەقێكـی زۆری لـەقورئانی پـیرۆزو لەسـوننەتی پێغەمبـەردا ﷺ لەسـەر هـاتونو ئامـاژەی ڕاسـتەخۆیان پـێ دەكەنوپلـەو پایـەكانی زانـست ڕون دەكەنەوەو باسی بەرزیو بڵندی پلـەكانی زانـستو زانایـان وزانیـاران لـەلای خـواو بـەرزی جێگاكانیــان دەكــەن جیــاوازی پلــەو پایــەی ئــەو كەســانە لەهەمبــەر كەســانی تــری نازانیارونازانا ڕادەگەیەنن، چونكە ئەوان شوێن هەڵگرو میراتگری پێغەمبەرن ﷺ.

إبن عبدالبر الأندلسی ڕەحمەتی خوای لیٚ بێت گوتویەتی: (زانایان كـۆ ڕان لەسـەر ئەوەی كەزانست وزانیاری ئەوەی كەفەرزی خودیە(متعین) لەسـەر هەموكەسـێك پیـاوو ژن ئەوە تایبەتە بـەخودی خۆیـەوەو هـەردەبیٚ ئـەنجامی بـدەن، وەزانـست وزانیـایرش هەیـە فەرزی بەسیەتیە(كفایة) ئەوەیە كۆمەڵێك پیٚ ی هەستن لەسەر ئـەوانی تـر لادەچـێت، تـا ئەو كاتەی كەئەوفەرزە دەبیٚ هەموموسـڵمانێك پێـوەی پابەنـد بێتومرۆڤـ ناتوانێـت لیٚ ی لابـداتو پـشت گـویٚ ی بخـات دەبـیٚ هـەر فێـری ببێـت كەبریتیەلـەتێكڕای فـەرزەكانی كەلەسەری فەرز كراون).

یەكیٚ لەڕێز لێنان وبەهەند زانینی خوشكانی موسڵمان لەئیسلامدا ئەوەیە كەفێر بونی زانست وزانیاری فێربون وتێكۆشان لەپێناوی دا وپیٚ بەخشینی پلەو پایەی زانست وزانیاری بەئافرەت داوە هەرچۆن داویەتی بەپیاو واتە بەیەكسانی وبیٚ جیاوازو تەنیا پیاوانی لەم بوارەدا تایبەتمەند نەكردون وئافرەتیشی پشت گویٚ خستبیٚ. كۆی هەمو ئایەت وفەرمودەكان بەڵگەن لەسەر پلەو پایەی زانست وزانیاری وخۆ بەزانست كردن بۆ پیاو وژن وەكو یەك وبیٚ جیاوازی، وەك خوای گەورە وبالاٌ دەست وكاربەجیٚ دەفەرمویٚ:﴿ يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖۚ ﴾ المجادلة: ١١. (واتا: خوای گەورە پلەو پایەی ئەو كەسانەی بەرز كردۆتەوە كەبڕوایا بەتەواوی هێناوەو هەوڵی زانست وزانیاریان داوەو خوێندەوارو هۆشیارو زاناو دانان وبەرچاو ڕۆشنن بەجۆرێك

دوژمنان ناتوانن لەخشتەیان بەرن.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾ ﴾ الزمر:٩. (واتا: ئەی محمد ﷺ بەموسڵمانان وبەخەڵکی گشتی بڵێ ك ئایا هەرگیز شتی وا هەبوە دەبێ کە ئەوانەی خوێندەوارو زاناو زانیارن‌و بەرچاو ڕۆشن‌و فامیدەن یەکسان بن لەگەڵ ئەو کەسانەی کەنەخوێندەوارونەزان نەفامن، دیارە هەرگیز شتی وانیەو نابێ کەواتە باهەمیشە هەوڵی لێبڕاوانە بدەن بۆ خۆزانست و زانیار کردن وهەرگیز سارد نەبنەوە تا ئەو کاتەی خوای گەورە ئەمانەتی گیانیان لێ وەردەگرێتەوە. لەجوانیەوە تا پیری و چەمانەوە لەتەمەندا.(وەرگێڕ).وەفەرمودەی خوای گەورە:﴿ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ ﴾ طه:١١٤. (واتا: ئەی محمدﷺ هەمیشە لەبەر پەروەردگاری خۆت بپاڕێوەو بڵێ: ئەی پەروەردگارا یارمەتیم بدەو مێشێکم فراوان بکەو زانست وزانیاریم پێ ببەخشەوزانیارو داناو زانام بکە گەنجینەی تۆ گەلێك زۆرە ئەی خوار پەروەردگاری من.(وەرگێڕ). هەروەها فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کەفەرمویەتی:{من سلك طريقاً يبتغي فيه علماً سلك اللهُ به طريقاً إلى الجنة، وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضاءً لطالب العلم ، وإن العالم ليستغفر له من في السماوات ومن في الأرض حتى الحيتان في الماء، وفضل العالم على العابد كفضل القمر على سائر الكواكب، إنَّ العُلماء ورثة الأنبياء، إنَّ الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً إنَّما ورثوا العلم، فمن أخذ به أخذ بحظ وافر}[1]. (واتا: هەر کەسێك ڕێگەیەك بگرێتە بەر لەپێناو بەدەست هێنانی زانست و زانیاری دا، وێڕای ئەوە کەلەدنیادا ئەو ڕێگەیە یان بۆ ئاسان‌و گەلاڵە دەکات، لەقیامەتیشدا ڕێگای بەهەشتی بۆ خۆش دەکات، وەفریشتەکانیش باڵیان بۆ ڕادەخەن لەبەر دەم ئەو فێرخوازو زانستخواز یەدا، ئەوەی کەلە ئاسمانەکان وئەوەشی

(١) رواه أبوداود برقم (٢٦٨٢) فى العلم، باب فى فضل العلم، والترمذى برقم(٢٢٣) فى العلم، باب ماجاء فى فضل الفقه على العبادة، وإبن ماجة برقم (٢٢٣) فى مقدمة، باب فضل العلماء والحث على طلب العلم.

وان لەزەوی دا داوای لێ خۆش بونی بۆ دەکەن لەلای خوای گەورە هەتاکو ماسی وحوت وزیندەوەرەکانی ناو ئاویش، پلەو پایەی زانا بەسەر خواپەرستێکی نەزاندا وەك پلەو پایەی مانگ وایە بەسەر هەمو هەسارەکانی (الكواكب) تردا، زانایان میراتگری پێغەمبەرن ﷺ، چونكە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەدینارو نەدرهەم لەدوا خۆیان بەجێ ناهێڵن، بەڵكو زانست وزانیاری لەدوای خۆیان بەجێ دەهێڵن، جاهەركەسێك دەست بەو زانست وزانیاریەوە بگرێت ئەوە دەستی بەبەشێكی زۆرلەو زانستەوە گرتوەو بەشێكی زۆری لەو زانست وزانیاریە بەركەوتوە.(وەرگێڕ).

ئەمەو گەلێ دەقی تر لەسەر زانست وزانیاری هەن لەقورئانو لەسوننەت كەبەڵگەی حاشا هەڵ نەگرن لەوەی كە گشتگیرو تایبەتن بۆ پیاوو بۆ ژن وەكو یەك بێ جیاوازی. ئائەمەتە ژنانی بەرەی یەكەمی ئسلام نمونەی زیندوو بەرچاون لەم بوارەداو ئەمەش عائشة دایكی بڕواداران (رضی الله عنها) كەجوانترین نمونەی خوازیارانی زانستو زانیاریەو پێشبڕكێ ی لێبڕاوانە دەكات لەم بوارەدا، هەتا بەشێوەیەكی وا لە زۆربەی زۆری سەحابەكانرضی الله عنهم شارەزاترو بەتوانا ترو زاناتر بو لەڕیوایەت كردنی فەرمودەكانی پێغەمبەر ﷺو سەرچاوەیەكی گەورەو قوڵ بون بۆ سەحابەكانو بۆ باقی بڕواداران لەزۆربەی زۆری كێشەو تەنگژە شەرعیەكانو هەندێ لەحوكمەكانی شەریعەتدا هەتا دنیا دنیایەو لەگەلێك لەسەحابەكان زاناترو زیرەك ترو شارەزاتر بو. ئەمەو گەلێكی تر لەژنانی بڕواداران كەڕۆڵێكی فراوانیان هەبوە لەزانستو زانستخوازی دا[(١)].

مامۆستای دكتۆر عبدالرحمن الزنیدي ئەركو بەرپرسیاریەتی زانستیو ڕۆشنبیری ئافرەتانی موسڵمانی لەناميلكەیەك دا بەناونیشانی (مسؤولية المرأة الثقافية) ڕون كردۆتەوە كەتیایدا وێنەكانی بەرەنگاریو بەگژداچونەوە كەڕو بەڕوی خوشكانی موسڵمان دەبنەوە لەم چەرخەدا خستۆتە ڕو و زۆر بەجوانی باسیان لێوە دەكات كەدەكرێ ئێمەش لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا ڕیز بەندیان بكەین:

---

(١) تەماشای (أسئلة النساء الرسول الله ﷺ) بكە كەلەئامادە كردنی نوسەری ئەم كتێبەیە كە كۆمەڵە پرسیارێكی زۆری دەربارەی ژنان لەخۆ گرتوە.

*** وێنــەی یەکــەم: نــاڕونی (عــدم الوضــوح) ولێڵــی تێــڕوانین‌و وێنــا کرنــی ئیــسلامی:** بەدەربڕینێکی تر ئەو هەمو نوچ دادان‌و تاریك بون‌و خڵت‌و خـاش‌و زەل‌و زورەی کەبـەڕوی بیرو باوەڕ(عقیـدة)ی ئیـسلامیماندا دراوەو دای پۆشـیوەو ڕاڕەوی ڕاسـتەقینەی عەقیـدەی ئیسلامی شێواندوەو لەتێڕوانین‌و گریٚ بەستی‌و پەیمانی تەنیا یەکخوا پەرستی خوداوەندی جیهانیـان (الله جـل جلالـه) و لـەژیانی ڕاسـتەقینەو لەئامانجـەکانی پێـك هێنـانی بونـەوەر لادراوەو بـەبیرو بـاوەڕێکی سـادەو سـاکارانەو سـەقەتانە خـوای بـاڵا دەسـت‌و کاربـەجیٚ دەپەرستریٚ[1].

---

(١) واتــە: بەســەدان وبگــرە بەهــەزارەها کــاری بیــدعی کەوتۆتــە نــاو پەرســتش‌و عەقیــدەی پــاکی ئیسلامیمانەوە وەك کەس پەرستی وگۆڕ پەرستی وهانا بردن بۆ غەیری خوای گەورەو سـوێند خـواردن بەغەیری خوای گەورەو سەربڕین بۆ غەیری خوای گەورەو ...تد.لەیەکیٚ لەڕۆژەکانی ئەم ساڵانی ڕابردو کۆمەڵـە کەسـێك چـوین بـۆ سـەردانی نەخۆشـێك خـوا عـەفوی بکـات ئێـستا نـەماوە، کەچـوین مامۆسـتایەکیش لـەویٚ بـو کـەئیمام وتـار بێژیـشە لەچـوارقوڕنە. قـسە هـات وچـو باسـی بـیٚ دینـی وخراپەکاری و لەدین دەرچون کرا. منیش ڕوم کردە مامۆستایەکەو گوتم: واللهِ مامۆستا بەڕاسـتی ئێمـە کەوتوینەتە ناو دەریای خورافیات و بیدعە و بیدعەچیەتیەوەو عەقیدەو بیروباوەڕمان لەگرێژەنە چوەو جۆگای بیرو باوەرو عەقیدەی ئیسلامیمان پڕ بۆتەوە لەخڵت وخـاش و زەل‌و زورو ئـاوی پێدا نـاڕوات وپێویستە جۆمـاڵ بکرێت. ئـەوەش بـەکیٚ دەکرێـت ئـەرکی سـەرەکی سـەر شـانی کـیٚ یـە؟ یەکـەمین کەسانێك ئێوەی زانایان ومامۆستایانی ئا یینین کەئەم ئەرکە قورسـەتان لەسـەر شـانە ئێـوەش هـەروا بەسادەو ساکارانە گرتوتانە جاهیلەکانمان بەیەکجاری تێدا نغرۆ بون. یەکەمین بەرپرس ئێوەن، چونکە ئێوە لەشەریعەتەکە حاڵین وهەڵگری مەشخەڵی ئایینی پـیرۆزی ئیـسلامن و میراتگـری پێغەمبـەرن ﷺ گەر بەڕاستی شوێن هەڵگرو شوێنکەوتەی قورئان وسوننەت بن.بۆنمونە سوێند خـواردن بەغـەیری خـوا کوفرە یاهاوبەش پەیدا کردنە بۆ خوای گەورە. خەڵکی نەخوێندەوارو بگرە خوێندەوارەکانی پێـشداش ئەو زانیاریانەیان نەبوە چونکە سەرچاوە نەبون ئەگەر هەش بوبن بەزمانی عەرەبی بون‌و ئێمەی کورد تـیٚ ی نەگەیـشتوین. بۆیـە هـیچ لەدینەکـەو عەقیدەکـەمان نەگەیـشتوین کەسـوێندمان بەغـەیری خـوا خـواردوە یـا هـاوارو هانامـان بـەر غـەیری خـوا بـردوە. بـەڵام ئێـوەی مامۆسـتا بۆ؟لەگـەڵ ڕێـزم بـۆ مامۆستایان ناڵێم هەمو بەڵکو بەشێك ئەگەر یەکێك لەخەڵکەکە بیگوتایە بەسەرەکەی تـۆ مامۆسـتا تـۆ

* پلەو شوێن وجێگای ئافرەتی موسڵمان لەپەیوەندی كۆمەڵایەتی بەپیاو و دەربڕینی ئەو پەیوەندیە لەهەڵوێستی هەندێ لەپیاوانو هەڵوێستی خراپی نەرێیەتی(السلبی) بەرامبەر بە خێزانەكەی، ئەو پەیوەندیە نارێكە ئافرەتی موسڵمان بەسنور بەزاندنی دەزانێتو لەئاست مافەكانی خۆی دا، چونكە ئەم هەڵوێستە لەگەڵ پەیوەندیەكانی

نەك وەڵامت نەدەدایەوەو تێت نەدەگەیاند بەڵكو پێشی بەرزە پێ دەبویت!!! دەنگ نەكردنی مامۆستای ئایینیش لەبەر دەم خەڵكی عەوام واتای بەشەرعی گەیاندنی ئەو قسە یا ئەو ڕەفتارانە بوە. وەڵامی مامۆستا بۆ قسەكانی من ئەوە بو: خۆ كاك أحمد ئەوان كەگوتویانە بەسەری تۆ مامۆستا مەبەستیان ئەوە نەبوە كەسەری من بكەنە شەریكی خوا!!! یەكسەر یەكێك لەو كەسانەی كەلەوێ دانیشتبون ئەویش هەر ناوی أحمد بو هاتە قسە كردن و گوتی: ئەرێ والله مامۆستا ئێمە مەبەستمان ئەوەیە كەسوێند بەسەری مامۆستا دەخۆین مەبەستمان ئەوە نیە سەری مامۆستا یان یەكێكی تر بێنینە ڕیزی خواوە، بەڵكو دەڵێین ئەگەر بەدرۆ سوێند بخۆین بابەسەر ی مامۆستا یایەكێكمان بیخۆین.
منیش گوتم: نامامۆستا گیان، تۆ هەرگیز قسەی وامەكە چونكە ئەو قسەی تۆ بۆ ئەوان دەبێتە شەرعیەتی دان بەو قسەو كردارانەی كەدەیكەن. بۆ قسەكەی كاك أحمدیش خوای گەورە زۆر ڕقی هەڵ دەستێت كەسوێند بەدروست كراوەكانی خۆی بخورێت جا بەدرۆ بێت یان بەڕاست. خۆ لەوانەیە ئەگەر بەدرۆش سوێند بەزاتی پاكی خوا بخۆیت پێ ی خۆش تر بێت لەوەی كەبەڕاستی بەغەیری خوا بخورێت. ئیدی ئەو فەرمودەو ئایەتانەم باس كرد كەلەم بوارەدا هاتون وقەدەغەی سوێند خواردن بەغەیری خوا دەكەن .گوتم مامۆستا وانیە؟ مامۆستاش دەی گوت : بەڵێ هەموی وایە.
بۆیە وام دەگوت، چونكە خەڵكەكە بەسەری ڕوتی من بڕوایان نەدەكرد، ئەگەر هەمو قسەكانیشم ڕاست بن، بەڵام بەمامۆستا بڕوا دەكەن چونكە مەندیلی لەسەرەو بەمەلا باوە لەناویاندا، بۆیە منیش شاهیدی مامۆستام لەڕاستی قسەكانم بۆ خەڵكەكە وەردەگرت. خوا هەڵ ناگرێ مامۆستاش لایەنگیری منی دەكرد وبەشداری شەرحی ئایەت وفەرمەدەكان وهێنانەوەیانی دەكردم. جا ئەمەنمونەیەك بو لەخەراری بیدعەو خورافیات وبێ شەرعیەكان لەبیروباوەڕوعەقیدەكەماندا كەخوا پەنامان بدات سەر دەكێشن بۆ كوفرو هاوبەشی پەیدا كردنی گەورە بۆ خوای پەروەردگارمان وئێمەش پێ ی زیانمەند دەبین.(وەگێڕ).

پیاو وژن‌و خێزان هاو تەریب نین‌و وێکڕا نایەنەوە لەکاتێکدا پەیوەندی ئافرەت لەگەڵ خێزان دا زۆر پتەو و بەهێزە بەڵام پیاو تێکی دەدات و هیچ هەستیشی پێ ناکات هۆشیارو وریا نیە لەبەرامبەری دا.

* وێنەی سێ یەم: بەلبەلەو هات وهاواری فیکری کەشەپۆلی ڕۆشبیری نامۆو ڕامالەر کەئەم چەرخە شەپۆلی پێداوەو پاڵەپەستۆیەکی لەئەندازە بەدەری خستۆتە سەر بیرو زیهنی ئافرەتی موسڵمان و خستویەتیە دڵەڕاوکێ‌و لەسەر بنکەو ڕێسمەی خۆی لەقاندویەتی‌و مل ملانێ‌و دژایەتیەکی نامۆ و قیزەون‌و بێزراو لەبیرو باوەڕو عەقیدەی ساغی خواپەرستی لای داوەو تاوای لێ کردوەکەڵکی پێوە نەماوەو بەرگەی حەیاو حەشمەتی لێ داماڵیوەو فێری جۆرەها بەناو هونەرو سەما کردن‌و گۆرانی بێژتن‌و گەلێ شتی تر لەکارە سەرەتاییەکانی کەئەمڕۆ ئافرەت گرنگی پێ دەداتو لەچەمك و سەرەتاکانی ژیانی خۆی دەژمێرێتو هەولی بێ پایانی بۆ دەداتو خۆی بەقوربان دەکات ئاوا بەم جۆرە بەگژ هەمو بانگەشەکارانی دا کردوەو بەرەنگاری هەمو گەورەو سەرپەرشتیارانی خۆی دەبێتەوە.

* وێنەی چوارەم:ڕاگەیاندن: گومانی تێدا نیە کەئەمەش بەرەنگاری‌و بەگژداچونەوەیەك وسنور بەزانێکی ترە، بەو هەمو خراپەکاری‌و دەم درێژی‌و زمان لوسی‌و زمان شیرینی‌و هەنگوینی ئاساییەی کەلەتوێکانی خۆی دا هەڵی گرتوەو پەخشی دەکات، هەروەها بەو ڕۆشنبیریە دژ بەدینەی کەمیشکی موسڵمانانی پێ بۆگەن دەکات، ڕۆشنبیریەك کە دەبێتە هۆی گۆڕینی کەسایەتی موسڵمان، ڕۆشنبیریەك منداڵەکان لەسەر ڕەش کردنەوەی کەسایەتیەکانیان گۆش دەکاتو هەر بەسەری شلکی‌و لەفیترەتی خۆیانەوە لەهەق‌و لەفیترەتی ڕاستەقینەی خۆیانیان لادەدات، ئیدی ئافرەتی موسڵمان ئالەو کەش‌و هەوایەپیس‌و بۆگەنەدا دەژیەتو سافی‌و بێگەردی‌و ڕوناکی کاروانی ژیانی لێ لێڵ‌و لیخن‌و بەرچاو تاریك دەکاتو ژیانی

ڕاستەقینەی لێ دەشێوێنیٚو دەیخاتە ژیانێکی ڕاڕاییو دڵەڕاوکێو گرێ کوێرەی دەرونی یەکی بێ ئەندازەوە.

* وێنەی پێنجەم: لێرەدا وێنەی پێنجەمیش دەخەمە سەر کەبریتیە لەبەدڕەوشتیو ڕەفتاری خراپی چڕو پڕ کەلەهەندێ لەکۆمەڵگا موسڵمانشینەکان ڕۆ چوەوو شوێنەوارەکانی دڵ تەزێنی لێ کەوتۆتەوەو هێرشێکی دڕندانە دەکاتە سەر ئافرەتی موسڵمان کەوێنای شتەکان بەپێچەوانەی ڕاستەقینەی خۆیان دەخاتەڕو. وێنەی ئەو هەمو کارەساتە ناهەمواروبێ ڕەوشتیە قیزەونانەی کەلە هۆڵەکانی هونەر ئەنجام دەدرێن، وەهەروەها وەك ئەوانەی کەهەندێك لەنەفامان دروشمو زانیاریە ئایینیەکان بەکۆنەپەرستیو دواکەوتن دەخەنە ڕو وناوەزەدی دەکەنو ڕوخساری پاکی دەشێوێنن وڕوی سافی ئیسلام لێڵو لیخن دەکەن. بەهۆی ئەم ڕەفتارە ناشیرینانەوە فەسادیو خراپەیەکی زۆر فراوان لەناو چینو توێژەکانی موسڵماناندا بلاْو بۆتەوەو بەهۆی لاسایی کردنەوەی کوێرانەی ڕۆژئاواییەکان، هاوسەر گیری شەرعیانە کۆتو زنجیرەو بەرەلاْیش خۆشیو خۆشگوزەرانیو چێژ وەرگرتنە لەژیان ئیدی بەم جۆرە.

* وێنەی شەشەم: بەجیهانی کردنی ئافرەت ئەگەر دەربڕینەکەمان ڕاست بێت (إن صح التعبير)، کەبریتیە لەوەی کەڕۆژئاوای کافر بانگەشەی بۆ دەکات ودەڵێ: ئافرەتی نمونەیی لەجیهاندا ئافرەتی ڕۆژئاواییە یەکسانە بەپیاو لەگشت مافەکانی دا، دەبینی وەك پیاو ڕەنجبەرو کرێکارە لەکارگەکاندا، نمایش کەری جل وبەرگەکانە...هتد.

ئائەم پێ لێ هەڵ هێنان و دەست درێژی کردن وسنور بەزاندنانەیان لەکۆنگرەو کۆنفرانسەکانیانەوە سەری هەڵدا کەبانگەشەی بۆ دەکەنو نەتەوە یەکگرتوەکانیش پاڵپشتو چاودیریان دەکاتو بانگەشە بۆ چەمكو سەرەتاکانیان دەکەن وەك ئەوەی کەئافرەتی کارگەر (کرێکار) ئافرەتی متمانە پێ کراوەو پەسەندو بایەخدارە، وئافرەتی ناوماڵ بەچاوێکی سوك و دواکەوتوانەو کۆنەپەرستانە سەیر دەکەن، تاوای لێ هاتوە

کارەکە گەیشتۆتە ئەوەی کەزۆرێك لـە زاراوەکـان بگـۆڕدرێن وەك بـەکار هێنـانی وشـەی(یەکسانی ــ المساواة) بۆ دەربڕین لە دەسـتەواژەی لابردنـی جیـاوازیو جیاکـاری یـەکانی نێــوان ژنو پیــاو، وەوشـــەی(گەشـــە کـــردن ـــ التنمیـــة) بـــۆ دەربـــڕین لـــەئازادی سێکسی(الحريةالجنسية) و داهێزرانو لەبەر یەك هەڵوەشاندنو وبەرەڵاییو ڕەوشتی. بەڵام سەرەڕای ئەو وهەمو گەڕ پێکردنو پێ لەسنور تێپەڕاندنانـەش هیـوا درەوشـاوەکانی ئـەو ئافرتە موسڵمانانەی کەبەڕاسـتی لەئایینەکـەیان گەیـشتونو هەسـتیان بەنەخـشەو پیلانـە گلاْوەکـــانی دوژمنـــانی خۆیـــان کـــردوەو تـــاکو ئێـــستاش زۆر بـــەڕونی لەئاســـۆدا لەدرەوشانەوەدان، دەرونو گیانی خۆشو پاراو قەشـەنگ ئاسـۆ دەدرەوشـێنێتەوەو پـڕن لەئارامیو بڕوا بەخۆ بونو پێ دامەزراو تریان دەکات.

کۆڵکەو بنەماکانی تەلاری ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان

دەکرێ کۆڵکەو بنەماکانی تەلاری ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا کورت هەڵێنین:

١) ڕەسەنایەتی بیرو بۆچونو تێڕوانینی ئیسلامی ڕاستەقینە بەسیفەتی ئەوەی کەکۆڵکەو بنەمای بناغەی بنچینە کە کۆشكو تەلاری زانستیو ڕۆشنبیری لەسەر دروست دەکرێت. ئەم بیرو بۆچونو تێڕوانینانەش ئەمانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

- ئەوەی پەیوەستە بە باوەڕەوە(الإیمان) هەروەك لەڕابردودا ئاماژەمان پێ کرد.
- ئەوەی کەپەیوەستە بەقورئانی پیرۆزو سوننەتی پاکەوە لەڕوی پێگەو شوێنی یاندا لەژیانی ئافرەتی موسڵماندا.
- وەئەوانەشی کەپەیوەستن بەکۆڵکەو مرۆڤ. بنەماکانی ئسلامو تایبەتمەندیو جیاکاریەکانیەوە.
- وەئەوەی کەپەیوەستە بەبونەوەری دەوروبەری.
- وەئەوەی کەپەیوەندە بەژیان سروشتو قۆناغەکانی ژیانەوە.
- وەئەوەشی کەپەیوەندە بەخودی مرۆڤ خۆیەوە.

بۆ ئەوەی ئەم بیرو بۆچون وتێڕوانینە بەڕاست دەربچن پێویستە لەسەر خوشکی موسڵمان کەلەدو سەرچاوە بنەڕەتیەکەی ئیسلام سود وەربگرێتو زانستوزانیاریەکانی هەڵ بهێنجێت کەبریتین لە: قورئانی پیرۆزو سوننەتی پاکی پێغەمبەرﷺ، وبەو تێگەیشتنەی کەپێشینەی پیاو چاکانمان تێ ی گەیشتبون.

٢) تەواو کردنی ڕۆشنبیری شەرعی لەزانستو زانیاریەکانی ئسلام وەك: تەفسیر، فەرمودەو فیقە، ژیاننامەو خوو ڕەوشت (السیرة)، ...تد. بەوەی کەڕۆشنبیریەکە توندو تۆڵ وتۆکمە لەکەسایەتی ئافرەتی موسڵمان بەرپا دەکات، برِی ئەو برِیار لەسەر

دراوانـه یائـەو بابەتـه گرنگانـه چـەندن؟ ئـەو بـڕە دیـار نیـەو نازانرێـت چـونکه ئەمـه پەیوەندە بەسروشتی هەر ئافرەتێك خۆیەوە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشـدا پێویـستە لەسـەر ئافرەتی موسڵمان کەلەم چەند خاڵانەی خوارەوە ئاگادارو هۆشیارو وریا بێت:

أ- دەبێ دەست پێشخەری‌و داهێنان‌و چالاکیە زانستیەکان باش بزانێت‌و ئاگادارو وریاو زرینگ بێت کـه هەمیـشه بنـەڕەت‌و بنـەمان وەك: دەسـت پێـشخەری‌و هـەنگاو نانـه گرنگەکانی بنەڕەت و بنەماکانی تەفسیر. هەروەها لەزانستەکانی فەرمودەدا.

ب ـ دەبێ بەو شتانەدا ڕۆ بچێتە خـوارو وەریـان بگرێـت کەپەیوەنـدن بەخۆیـەوە بەسیفەتی ئەوەی کەئافرەتە[1].

جـ ـ پتر کردن‌وبەردەوامی‌و داکردن‌وکەڵەکە کردنی زانست‌و ڕۆشنبیریە شەرعیە ئیسلامیەکان.

٣) خوێندن وخوێندنەوەی ئەوبەرهەمـە زانـست‌وزانیاری‌وڕۆشنبیریانەی کەئـەهلی زانـستە هاوچەرخیەکان دەیان نوسن بۆ تێگەیشتن‌و حاڵی بون لەو واقیعـەی کەتیایـدا دەژیـن، تەنیا ئەمەندە بەس نیە کەئافرەتی موسڵمان بگەڕێتەوە بـۆ کتێبـە بنـەڕەت وژێـدەرە ڕەسەنەکان (المراجع) کەپێشینەکانمان نوسیویانن، چونکە ئەمە لـە واقیعـی ئـەمڕۆی ژیاندا کەنارگیرو دورە پەرێزی دەکات، ولەکاریگەری وهاوبەشی کەم دەکاتەوە.

٤) کۆڵکـەی چـوارەم: بریتـی یـە لەپاڵپـشت کردنـی ڕۆشـنبیریەکەی بەزانـستە یارمـەتی دەرەکانی تری وەك زمان‌و مێژو و وێژە، ئافرەتی موسـڵمان گـەر بـەم شـێوەیە بکـات زانست‌و زانیاریەکانی دەوڵەمەند تر دەبێت‌و گەنجینەیەك لەزانستی‌و ڕۆشنبیری گشتی بۆخۆی دادەکات‌و ئاکارو ڕەفتاری جوان دەبێت‌و دەسـت مایـەی ڕۆشـنبیری‌و فیکـری پتر دەبێت.

---

(١) واتە: ڕۆ چون وتێڕامان‌و لێ ورد بونەوەو فێر بون وناسین وەرگرتنی هەمو ئەو سیفەت و تایبەتمەندی‌و جیاکاریانەی کە پەیوەندن بەسیفەتی مێینەی خۆیەوە.(وەرگێڕ).

٥) وەیەکێکی تر لەکۆڵەکەکانی ئەوەیە هۆشیاری و وریا بونی ئافرەتی موسڵمان لەو هەمو کەندو کۆسپەو تەنگژانەی کەدەبنە شێواندنو پەك خستنو دواخستنی هەوڵو کۆششەکانی کەدێنە ڕێگەی لەکاتی دروست کردنو دانانی بناغەو تەلاری زانستوزانیاریاریو ڕۆشنبیریەکانیو هەمو ئەو هۆکارو پاڵ پشتیانەی کەهاریکاری دەکەن لەهەنگاو نانو بازدان بەسەر هەمو کەندو کۆسپ وکون وکەلەبەرو تەنگژانەدا کەبریتین لەمانەی خوارەوە:

أ ـــ توێژینەوەو ورد بونەوەلەسیستمی ئیسلامی بەبیرو باوەڕ(عقیدة) و بەشەریعەت وبەڕەوشت وئاکارو بەها بەرزەکانو بەخێزانو بەگەلێ شتی تر، چونکە ئەوانە هەمویان وێکرا کۆشكو قەڵایەکی پتەو و دامەزراو دروست دەکەنو یەکتری دەبەستنەوە.

ب ـــ هاوتەریبیوهاوکێشەیی لەدروست کردنی تەلاری ڕۆشنبیری بۆ ئەوەی هەمیشە لەتێڕوانینی دا هاوکێشەییو مام ناوەندی بمێنێتەوە، وکەمو کورتیو کەمتەرخەمی لەئاست هەندێ لەبڕیارە دیارەکاندا نەنوێنێ، یاخود هۆشو گۆش لەئاست هەمو شنە بایەکی هەڵ کردو پەخش بو لە
ڕۆشنبیری ڕۆژهەڵاتیو ڕۆژئاوایی بکاتەوەو وریاوزرینگ بێت، نەکا خوانەخواستە بکەوێتە ناو زەلکاوی ئەو سەر لێشێوای وگومڕاییەوە.

بەرپرسیەتی ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان

دەتوانین بەرپرسیەتیەکانی ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان لەم چەن خاڵانەی خوارەوەدا گرد بکەینەوە:

یەکەم : توخمەکانی بەرپرسیارێتی ڕۆشنبیری ئەمانەی خوارەوەن:

أ ـ هەستان یائەنجام دانی جموجوڵی پرۆگرامی بۆ دروست کردنی تەلاری کەسیەتی ئافرەتی موسڵمان فیکریو کارگێڕیو پرۆسەیی(پراکتیکی ــ عملی) لەمیانەی کارو بەرنامە پلەییەکان(تدرج)ی فیتری چڕو توندو تۆڵی وەستاو وبەند بەپەیڕەو وپرۆگرامی شەریعەتی ڕونو ڕەوانو ئاسانی خوای پەروەردگار.

ب ــ بەڕۆشنبیر کردنی ئیسلامی لەقوتابخانەدا بۆ کیژۆڵە ساواکانی سەرەتاییو گەنجولاوانو تەنیا پشت نەبەستن بە پەیڕەو پرۆگرامی خوێندنو بەس، چونکە ئەو پرۆگرامانە کاتینوتەنیا لەو بوارانەدا فێر دەکرێن کە مەنهەجی خوێندن بۆ بڕینی پلەکانی ساڵانەو بەدەست هێنانی بڕوانامەو سنوردارن، وتەنیا سود لەچالاکیە پرۆگرامیەکانو لەوانەی کەبڕیاری لەسەر دراوەو دەخوێندرێت وەردەگیرێتو بەس.

ج ـ دایەنگایەتی تەکنیکی دروستکەر پێ گەیەنەر بۆ منداڵو زارۆکان: کۆرپە ساواکان بەپلەی یەکەم، ئەوانەی کەپەیوەندی بەخوشکانی موسڵمانەوە هەیە. بەپلەی دوەم. وەبەگشتی ئەگەر ئەو خوشکە دایك بێت. هەروەکو لەداهاتودا باس دەکرێت گەر خوای گەورەویستی لەسەر بێت ـ ئەوەی لەئافرەتی موسڵمان داوا کراوەو پێویستە لەسەری بەخێو کردنو پەروەردە کردنی منداڵەکانیەتیو هەروەها پارستنو چاودێری کردنیان لەتوش بون بەخراپەو خراپەکاری(الفساد) ولادان لەڕێگەی فیترەتی خۆیان (الإنحراف عن فطرتهم) . خوشکی موسڵمانی ڕاستەقینە پێویستە لەسەری کە دایەنگایەتیەکەی دەرچو سەرکەوتوانە بێتو گۆش کردو وخاوەن فیکرو ویستو بەتواناو لێ هاتو بێت بۆ ڕۆڵەکان

پێشەنگو چاولێكەرێكی ئەرێیەتیەكانی (الإيجانية) بێت لەقوتابخانەو خوێندنگاكانیاندا لەگەڵ هاوڕێ و هاوكارەكانیدا، و لەكۆمەڵگادا، لەگەڵ دراوسێكانیدا، لەگەڵ هاوڕێكانیدا (أترابهم) بۆئەوەی ببنە توخم و سەرچاوەیەكی چاكو كاریگەرو بەسودو بەكەڵك.

د ــ دروست كردنی كەش وهەوایەكی ئیسلامی لەدەوروبەری خۆی دا، لەماڵەكەی دا ولەگەڵ دراوسێكانی داو لەگەڵ هاوڕێكانی دا. هەمیشە زیكرو ویردی خوای گەورە زیندو بكەنەوە. گرنگی وبایەخی دانی لێبڕاوانە بەفێركردنی زانست وزانیاریەكانی ئایینی خواو چاوەدێری و وریا بون و خۆ دانوساندن لەبەرامبەر سەرپێچی یەكانداو بن بڕ كردنیان.

هـ ــ جێبەجێ كردنی كردەكی(پراكتیكی ــ عملی) ودەرخستنو ڕەنگ دانەوەی نیشانەو شوێنەواری ئەو ڕۆشنبیریە لەكەسایەتی خۆی دا، ئەوندە ڕۆشنبیریە بەس نیە كەلەقوتابخانە دەیخوێنێت، بەڵكو دەبێ ڕۆشنبیریەكەی تیایدا ڕەنگ بداتەوەو دەربكەوێت لەجموجوڵو هەڵسو كەوتی دا لەگفتو گۆ وقسە كردنی دا لەبێ دەنگی دا لەڕەفتاری دا، لەدەرچونەكانی دا، لەجلو بەرگو پۆشاكی دا، لەزرینگیو زیرەكی داو لەچێشت لێنان، لەپەیوەندیەكانی لەگەڵ هاوسەرو ئەندامانی خێزانەكەی دا، هەروەها لەگەڵ خزمو كەسو كاری خۆیو مێردەكەی داو لەگەڵ دراوسێكانی دا، چونكە زۆر جار هەیە قسەو گفتو گۆ بەقەدەر هەڵس وكەوت و ڕەفتاری جوان كاریگەری نیە.

و ــ هەماهەنگیو یارمەتی دانی مێردەكەی ئەگەر بانگەشە كار بوــ ئەو كاتە ژنەكە بەهێز ترین و باشترینو كاریگەر ترین پاڵپشتی ئەو مێردەی دەبێتو گەورەترین لایەنگیری دەبێت بۆ ئەو فیكرەی كە بانگەشەی بۆ دەكات، كارو بارەكانی بۆ ڕێك دەخات، وئاسانكاریەكی زۆری بۆ دەكات، دەستێكی باڵاو پتەو ودەست بارگەرێكی بەهێزو بەس دەبێت بۆ گەڵاڵە كردنو ئەنجامدانی ئەو پرۆژانەی كەبەتەویایانە ئەنجامیان بدات، ئیدی ئەو ئافرەتە بەم كارانەی بەڕاستی بە ئەركی سەر شانی خۆی هەستاوەو لە پاداشتو ئەجرو وەرگرتنەودا هاوبەشە لەگەڵ مێردەكەی دا لەڕۆژی قیامەتدا.

ز ـ هەماهەنگی‌و هاریکاری کردن‌و بەشداری کردن لەچالاکی‌و بوارە زانستیەکانی ژنان (النسوی)دا وەك وەرزە ڕۆشنبیریەکان لەهەندێ لەدامەزراوەکان‌و ناوەندە ڕۆشنبیری‌و زانستیەکان‌و گەلێکی تر.

ح ــ بەشداری کردن‌و هاوکاری کردن لەتوێژینەوەو لێکۆڵینەوەکانی کەگرنگی دەدەن بەکاروباری ژنان بەتایبەتیش لەکێشەو بوارەپێداگریەکاندا(إلحاح) ، وەك کێشەکانی خوێندن‌و هاوسەرگیریەتی، ماڵداری و ماڵ کردن، هەڵ کردن‌و هەڵس‌و کەوت کردن لەگەڵ منداڵ‌و زارۆکاندا، کێشەی دراوسێکان، کاریگەری بە کۆمەڵ، کاریگەریە فیکری‌و گریێ بەستیەکان(المؤثرات الفكرية والعقدية) لەسەر ئافرەت، شوێنەکانی گەشت‌و گوزارو کات تێدا بەسەر بردن، وگەلێ کێشەو تەنگژەی تری لەم جۆرانە، کەپێویستە ئافرەت شوێن پەنجەی تێدا دیار بێت‌و هاریکاری یان تێدا بکات وەك ئافرەتێکی موسڵمانی زاناو ڕۆشنبیر.

دووەم : داڕشتنی مەنهەج‌و بەرنامەی هێنانە دی ئەم بەرپرسیاریەتیە:

ئەوەی لێرەدا شایەنی ئاماژە پێ کردن‌و کار پێ کردن بێت بۆ وەدی هێنانی یارمەتی‌و هاوکاری کردن بێت لەنێوان خاوەن بەرپرسیاریەتیە ڕۆشنبیری‌و بانگەشەکارەکان بۆ خێرو چاکەو ورێنومایی کردن‌و هێنانە سەر ڕێ ی ڕاستی خوایی‌و بەرچاو ڕۆشن کردنەوەوهۆشیار کردنەوەو، خۆشەویستی‌و ئاشنایی‌و ڕێکی‌و تەبایی، هەستان بە بەپرسیاریەتی‌و چالاکی ڕۆشنبیری لەکەناڵە جۆربەجۆرەکاندا، نەك تەنیا لەکەناڵی (محاضرات) داو بەس وەدەبێ لەگەڵ عەقڵ‌و سۆزو دەروندا هەڵس‌و کەوت بکات‌و یەك بگرێتەوەو دەبێ بەو هەمو گەرداو گەردەلولانەی کەلەم سەردەمەدا هەڵیان کردوەو باون فریو نەخوات بەبیانوی ئەوەی کە سەردەمی زانست‌و پێشکەوتنەو مۆدیلن، گومانی تێدا نیە کەسۆزیش شێوازێکی کاریگەری گەورەی بەهێزی هەیە، هەروەها وەئەو مەنهەجە قورئانیەی کەقورئانی پیرۆز بەکاری هێناوە شێوازێکی برەوپێدان‌و هەڵنان و ترسێنەری یە(الترهيب والترغيب) و مەنهەج‌و بەرنامیەکی فبتریە، وەلەمەنهەجی لێکۆڵینەوەو هێنانە دی و ڕاپەڕاندنی بەرپرسیەتی چالاکی ڕۆشنبیری: ڕەخنە لەخۆ گرتن‌و

خۆ ڕاست کردنەوەی بەردەوام تاکو نەفسی خۆیو گەشە پێ کردنی لەبیر نەچێتەوە، یاخود بکەوێتە تۆڕو داو و تەپکەی بێ ئاگایی و شەیتانەوە.أ.هـ. ئەمە ئەو کورتەو پوختە باسەیە بو کە(الزنیدی) هێناویەتیەوە.

سێ یەم: یەکێکی تر لەئەرك‌و بەرپرسیتی ئافرەتی موسڵمان دەربارەی نەفسی خۆی هەستانیەتی بەکاری چاکەو چاکەکاری :

کاری چاکە ئەوەیە کەبەڵگەیەکی زۆری لەسەرن لەقورئان‌ولەسوننەتی پێغەمبەرﷺ وەکاری چاکەش لەڕوی حوکمەکانیەوە هەمە جۆرو هەمەچەشنەن وەك: فەرزەکان، کارە ڕێگەپێدراوەکان(المستحبات) و سوننەتەکان، وەلەڕوی جۆریشەوە دەکرێت بە:(جۆرێك کەسودەکەی تەنیا بۆ ئەو کەسەیە کەئەنجامی دەدات، جۆرێکی تری سودی بۆ کەسانی تریش هەیە). وەلەسروشت‌و سەرەتاکانی ئیسلام ئەوەیە کەئافرەت بەرپرسە لەکارو کردەوەکانی خۆی کەئەنجامیان دەدات‌و سزاو پاداشتی خۆشیان لەئاستدا وەردەگرێتەوە، ئەوەبو لەڕابردودا ئایەتەکانمان ئاماژە پێ کردن کەبەڵگەن لەسەر ئەم ڕاستیە وەك: فەرمودەی خوای گەورە:﴿ فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖ ﴾ آل عمران:١٩٥.وە خوای پاك وبێگەرد دەفەرموێ:﴿ وَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ﴾ النساء :١٢٤. وەهەروەها دەفەرموێ:﴿مَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ ﴾ النحل: ٩٧.

هەروەها لەبەرپرسیارێتیەکانی ئافرەتی موسڵمان سەرباری بڕوا بون‌وزانست، ئەوەیە کەدەبێ بەپێ ی دا خوازیەکانی ئەو زانستە کار بکات، هیچ ئەنجام‌و بەرهەمێکی چنگ ناکەوێت نەلەدنیاو نەلەڕۆژی دوایی دا گەر بەم شێوەیە نەجوڵێتەوە، خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ۝١ ٱلَّذِي

خَلَقَ ٱلۡمَوۡتَ وَٱلۡحَيَوٰةَ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۚ ﴾ الملك: ١،٢. (واتا: پیرۆزیو پاكو بێگەردی بۆ بۆ ئەو كەسەی كە خاوەنداریێتی هەمو شتێك لەدەست ئەو دایەو بەسەر هەمو شتێك دا زالّ وسەركەوتوە، ئەو كەسەی كەمردنو ژیان وژیانەوەی داناوەولەچەنگ ئەو دایە، بۆچی؟ بۆ ئەوەی ئێوە بەتاقی بكاتەوە داخۆ كامتان كردەوەی چاك وباش دەكاتو كامەتانیش كردەوەی خراپ وبەدخو دەكات.(وەرگێڕ). عیاض گوتویەتی: وشەی (أحسن) بەواتای پوختەترینو چاكترینو دلسۆز ترینو پێكاو ترین كارو كردەوەیە.

ئایەتەكان بۆ وەرگـرتنو قبـولّ كردنـی كردەوەكـان دوو مـەرج بڕیـار دەدەن كـەبریتین لەمانەی خوارەوە:

- بـڕوا بـون بـەخوای گـەورەو دلّـسۆزیو نیـاز پـاكی بـۆ خـوای گەورەوتاكوتـەنیا، كـارو كردەوەكـانی هــەموی لــەپێناو خــوادا بــن بــەسو هــیچ نیــەتو نیــازێكی تــری نــەبێت مەبەستونیازەكانیشی بۆ كەسی تر نەبێت.
- كردەوەی چاك (العمل الصالح): هەر كردەوەیەكیش بكرێت گەر بەپیّ ی ئەو بەرنامـەو شەریعەتە نەبن كەپێغەمبـەری خوشەویستﷺ هێناویەتیوئـەنجامی داون واتـە بـەپیّ ی سوننەتی پێغەمبەرﷺ بێت.

هەروەها دو جـۆر پاداشـتی بـۆ كـارە چـاكەكان دەسـت نیـشان كـردون: لـەدنیادا ژیانێكی خۆش و بەبەرەكەت، لەڕۆژی دواییشدا بەهەشت .

ئافرەتی موسلّمان پێویستە لەسەری كەبـەم كـارە هـەلّ بـستێت ئەگـەر كارەكـان فـەرز بـون وەك نوێـژە فـەرزەكانوزەكاتی فـەرزو ڕۆژوی ڕەمـەزانو حـەج كـردن یـەكجار لەژیاندا ئەگەر لـەتوانای دا هـەبو. وە بـاقی ئـەرك وفـەرزەكانی تـر، جـا پێویـستە لەسـەر ئافرەتی موسلّمان بەو پەڕی لێبڕاویو بەبیّ كەمتەر خـەمیو سـستی وخـاوی و تەمبـەلّیو خۆبواردنەوە ئەنجامیان بدات.

بەلاّم ئەوەی کەفەرز نیە لەسوننەتەکانو ڕێگە پێدراوەکان (المستحبة)کەخوای گەورە وەك سوپاس گوزاریەك بۆ خواو یارمەتیەكو دەستگیرۆییەك بۆ بەندەکانی لەسەر بەندە بڕوادارەکانی خۆی داناوە، پێویستە لەسەر ئافرەتی موسڵمان کەهەوڵ بدات بەگوێرەی توانا بەشێکی باش لەو گەنجینە بەسودانە لەکیس خۆی نەداتو ئەنجامیان بداتو وەدەستیان بێنێت بۆ ڕۆژی قیامەت لەدەفتەری کردەوەکانیدا دای بکاتو پێش خۆی بەڕێ یان بکات لەبەر ئەم سودو کەڵکانەی خوارەوە:

- ئەو سوننەتانە کەمو کوڕیەکانی فەرزەکانمان بۆ پڕ دەکاتەوە.
- گوناحەکانو کارە خراپەکانمان ڕەش دەکاتەوە کەڕۆژانە کەڵەکە بون کە زۆر جار هەر هەستیشیان پێ ناکەیت.
- پلەو پایەی پێ لەلای خوای گەورە بەرز دەبێتەوە.
- مل ملانێو پێشبڕکێ لەگەڵ پیاوچاکانوئافرەت چاکان پێ دەکات.ڕێژەو بڕی باوەڕ(الإیمان) پێ پتر دەبێت.

جا ئافرەتی موسڵمانی ژیر ئەوەیە کەبەشێکی باش لەو پاداشتو خێری ئەو سوننەتانە (النوافل) بەدەست خۆی دێنێت چ ڕۆژو وچ نوێژ وچ حەجو عەمرەی ماڵی خوا بێتو چ بانگەشە کردن بێت بۆ ئایینی ئیسلاموفەرمان کردن بەچاکەو قەدەغەکردن لەخراپەو چ چاکەو چاکە کردن بێت و..و..تد. دەبێ هەمیشە ئەو واتەئافرەتی موسڵمان سور بێت لەسەر ئەنجامدانی جۆری سوننەتەکانی کەتەنیا بۆخۆی سودیان هەیەو ئەوانەشی کەبۆ خەڵکانی تریش سودیان هەیە. وەئەگەر کارەکان تێك گیران واتە ئەو کارانەی کەسودی بۆ خۆیو بۆ خەڵکی هەبو ئەو کات ئەو کارانە پێش بخات کە تەنیا سودی بۆ گشتی هەیە واتە سودی گشتی پێش سودی خۆی بخات. وەئەگەر دیسان کارەکان تێك گیرانو بەسەر یەکدا کەڵەکە بون با ئەو کارە سوننەتیانە پێش بخات کەسودی تەنیا بۆخۆی تێدایە وەك خوێندنی قورئانی پیرۆز، یاخود فێر کردنی

خوێندنەوەی قورئان، گومانی تێدا نیەو دەبێ ئەو کارە پێش بخات کەسودی بۆ هەموان هەیە.

وە من دەڵێم: لەئەرکی ئافرەتی موسڵمانە کەدەبێ بەرنامە بۆ کارەکانی ڕۆژانەو هەفتانەو مانگانەو ساڵانەی خۆی دابنێتۆ خشتەیەکی کاتی نزیکی یا ڕێژەیی دروست بکات بۆ ئەنجامدانو هەستان بەڕاپەڕاندنی کارەکانی، ودەبێ هاوتەریب بێت بۆ ئەوەی بەندایەتیو پەرستشی خوای گەورە لەسەر بەرچاو ڕۆشنیو بەرنامەڕێژی بکاتو ئەنجام بدات گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێت لەکۆتایی کتێبەکەماندا بەدرێژی باسی لێوە دەکەین.

دەکرێ ئەم خاڵانەی خوارەوە لەژێر چەتری کردەوەی چاك دا گرد بکەینەوە:

– ئەنجامدانی پێنج ڕوکنەکانی ئیسلام: کردنی پێنج فەرزەی نوێژەکان لەکاتی خۆیاندا، پارێزگاری لە هەمو مەرجو واجبەکانیو کردنی ئەوەندەی لەتوانادا بێت لەنوێژە سوننەتەکان.

– دانی زەکاتی ماڵ ئەگەر ئەو ماڵەی هەیە ئەوەندە بو زەکاتی لێ بکەوێت.

– گرتنی ڕۆژوەکانی مانگی ڕەمەزان.

– حەج کردنی ماڵی خوا لەتەمەندا جارێك ئەگەر توانای ماڵیو ڕێگەی هەبو، سەبارەت بەئافرەتی موسڵمان دەبێ (محرم) ی خۆی لەگەڵ دا بێت.

– پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: {إذا صلَّت المرأة خمسها، وصامت شهرها، وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها قيل لها أدخلي الجنَّةَ من أي أبواب الجنَّةِ شئت)([1]).

ـ ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی وەك: پۆشینو پارێزی کردن لەپۆشاکی شەرعی فەرز کراو، ئەو پۆشاکەی کەدەبێ هەمو لەشی دابپۆشێت بەدەمو چاو ودەستەکانیشیەوە لەبەر دەم پیاوانی بێگانەدا . هەروەها پارێزگاری کردن لەخۆداپۆشینو حەیاو حەشمەتو داوێن پاکی خۆی .

---

(١) لەڕابردودا (تخريجة)کەو واتاکەیمان نوسی ل١١.

بەڵگەش لەسەر ئەمە گەلێك زۆرن. خوای گەورەو باڵا دەست دەفەرموێ: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَأَحَدٖ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِنِ ٱتَّقَيۡتُنَّۚ فَلَا تَخۡضَعۡنَ بِٱلۡقَوۡلِ فَيَطۡمَعَ ٱلَّذِي فِي قَلۡبِهِۦ مَرَضٞ وَقُلۡنَ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ٣٢ وَقَرۡنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجۡنَ تَبَرُّجَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ ٱلۡأُولَىٰۖ وَأَقِمۡنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذۡهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجۡسَ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِ وَيُطَهِّرَكُمۡ تَطۡهِيرٗا ٣٣﴾ الأحزاب:٣٢- ٣٣. (واتا: ئەی ژنانی پێغەمبەرﷺ ئێوە وەك ژنانی تری سادە نین، ئێوە خێزانەكانی پێغەمبەرن دەبێ هەم شتێكتان لەوانی تر جیاواز بێت ئێوە چاكەو خراپەتان دو هێندانەیە ، دەی ئەگەر خۆتان بپارێزن لەخوای خۆتانو هەرگیز سەرپێچی خوای گەورەو بێ فرمانی نەكەنو خۆ لەهەمو شتێكی خراپ بپارێزن بەنازوو بەعیشوەو لەنجەو لار مەڕۆنو دەنكی خۆتان ناسكو بەنازو نوز مەكەنو لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا قسە مەكەنو بەنەرمو نیانو ناسكەوە گفتو گۆ مەكەن چونكە ئەمە دەبێتە هۆی هەست بزواندنی ئارەزوی پیاوانو خوانەخواستە با خراپەكاریو بێ ڕەوشتی لێ نەكەوێتەوە، چونكە دەنگی ناسكو نەرمی ئافرەت هەمیشە هەستی ئارەزو بزوێنە بۆ پیاوانو لەم ناوەندەشدا شەیتانی نەفرین لێ كراو بەهەلی دەزانێتو ڕۆڵی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ خستنەوەی خراپی و داوێن پیسیو بەد ڕەوشتی . بۆیە خوای گەورە ئامۆژگاری دایكی بڕواداران دەكات كەلەم سیفەتە دور بكەونەوە .ئەوە لەكاتێك دا یە كە پێغەمبەرﷺ لەژیاندا ماوەو گەرمەی ڕاگەیاندنی پەیامی پیرۆزی ئیسلام وهاتنە خوارەوەی ئایەتەكان وبنەماو ئەحكامەكانی قورئانە بۆ سەر گرۆهی مرۆڤ لەسەر زەویو لەباشترینولەپاكترین سەردەمدا خوای گەورە ئاوا ئامۆژگاری پاكترینو بەرز ترین ئافرەتی ئاكارو ڕەوشت بەرز دەكات ئەدی دەبێ لەڕۆژگاری ئەمڕۆی پڕ فەسادیو بەد ڕەوشتیوئەو هەمو ڕوتو قوتو بەرەڵاییەی كەهەیە ئەو بێ ڕەوشتی بێ ئەخلاقیەی كەهەیەو نەك خەڵكی بەڵكو دەسەڵاتداران ئەمڕۆ بانگەشەی بۆ دەكەنو هەمو هۆكارەكانی ڕاگەیاندنیان لەخزمەتدا خستۆتە گەڕو یەكەمین دەلاقەو یەكەمین دەرگاشیان ئافرەت بو

کەوەك دەست کەلایەك بۆ ئەم نیازە گلاوانەی خۆیان گرتۆتە دەست خوای گەورە پەنامان بدات .بارودۆخەکە زۆر مەترسی دارە .خوای گەورە دەفەرمویٚ :ئێوە بەم شێوەیە واتە بەناسکیو نازوعیشوەوە مەدوێن نەبادا ئەوانەی نەخۆشی یان لەدڵدایە لەپیاوانی چاو چلێسو دڵ کرمیٚ ئەمە بەهەل بقۆزنەوەو هەوڵی خراپە کاریو داوێن پیسی بدەن . ئەو پیاوانەی کەدڵی یان پڕپەتی لەنەخۆشیو ڤایرۆسی داوێن پیسیو ئارەزو بازی ئێوە دەرگایان بەڕودا دابخەنو گاڵتەو گەپو قسەی ناسكو نەرمو نازو نوزیان لەگەڵدا مەکەن .لەجیاتی ئەمە قسەی باش و ئامۆژگاری چاکە بکەنو بەقسەو گفتاری بەڕێزوسەنگینو بەئاکری بەرز لەگەڵ خەڵکی دا بدوێن. هەروەها خوای گەورە دەفەرمویٚ: ئێوە ئەی ئافرەتان لەناوماڵی خۆتان بمێننەوەو ئۆقرە بگرنو ئیشو کاری ماڵەوەو پەروەردەی منداڵەکانتان بەباشترین شێوەو لە سەر بەرنامەو پەیڕەو پرۆگرامی خوای گەورە پەروەردە بکەن .لێرەدا کەدەفەرمویٚ لەماڵ دا ئۆقرە بگرن مەبەست ئەوە نیە کەدەبیٚ سەر لەماڵ نەهێننە دەرو وەك باڵندە لەناو قەفەزدا دەرگا لەسەر داخراو بن، نەخێر بەلاٚم مەبەست ئەوەیە کەخوای گەورە پیاو وژنی دروست کردوە هەر لایەو ئەركو بەرپرسیەتیو شوێنی ئەركو کار کردنەکەشی بۆ دیاری کردوەوهەر خۆی دەزانی هەریەکیٚ لەو دو ڕەگەزە چی لەگەڵ تواناو سروشتی دا دەگونجیٚ .ئیدی ماڵەوەی بۆ ئافرەت داناوە بۆ ڕاپەڕاندنی کاروباری ناو ماڵو پەروەردە کردنی ڕۆڵەکان بەدروست ترین شێوەو شێواز .ئەگەر ژن بچێتە دەرو ماندو شەکەت بێت لەناو فەرمانگەکانو کارو کۆمپانیاو کۆڕوکۆبونەوەکان دا، کەلەگەڵ جستەی ئافرەتیش هەر ناگونجێت ئەو جەستە ناسکەی ئافرەت کەی بەرگەی ئەوە دەگرێت ، ئەوە نەی توانی کاروبارەکانی ناو ماڵ وەك پێویست ڕابپەڕێنێت ومنداڵەکان بەو سۆزوگۆشەی کەخوای گەورە بۆی داناوە پەروەردە بکات. بۆ یە ماڵ هەر سەقەت دەردەچێتو منداڵەکان سەقەت پەروەردە دەبنو دور نیە لاسارو نارێك دەر بچن وبیٚ بەش بن لەهەمو سۆزیکی دایکایەتی ئەمجاریش لەسۆزو عاتیفەی کۆمەلاٚیەتی بی بەش دەبن. پیاویش بەرپرسە لەپەیدا کردنی نان وبژێوی

خۆی ومالْ ومندالّەکانیو بۆ کارە قورسەکانی دەرەوە دانراوە لەهەمو بوارەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا. ئەمجار خوای گەورە بەئافرەتان دەفەرموێ: ئەی ئافرەتان ئێوە خۆتان ڕازاوەوڕوت مەکەنەوەوخۆتان لەدرو دەرمانی خۆ جوان کردن وڕازاندنەوەو ماکیاج دا شەلاّلْ مەکەن وبۆ ئەوەی سەرنجی پیاوان بۆ لای خۆتان ڕابکێشن وئەنجام ببێتە هۆی کەوتنەوەی خراپەو خراپەکاری وبێ ڕەوشتی وبێ ئەخلاقی. زەکات لەمالّی خۆتان دەر بکەنوگوێ ڕایەلّی خواو پێغەمبەری خواﷺ بکەنو لەبەرنامەی خوا لامەدەن کەبریتیە لەقورئان وسوننەت. خوای گەورە بێ نیازە لەئێوە چی لەئێوە ناوێت تەنیا دور خستنەوەی خراپەو خراپەکاری نەبێت لێتان وئەوەی لەئێوەی دەوێت تەنیا ڕەوشت بەرزی وحەیاو حەشمەت وژیانی پاك وتەمیزو وسەربەرزی وسەرفرازیە ئەی ئەهل وئەی ئەندامانی مالّی پێغەمبەری خواﷺ وە خوای گەورە دەیەوێ ئێوە پاك وپوختە ڕابگرێت وپاك وئاکار بەرز بمێننەوە. دیارە کەخوای گەورە ڕو لەمالّی پێغەمبەر وخێزانەکانی ئەو دەکات تەنیا داواو حوکمەکە هەر بۆ ئەوان نیە بەتەنیاو بەس، بەلّکو بۆ هەمو موسلّمانانە بەپیاو و بەژنەوە ڕوی دەمی لەهەمو مرۆڤەکانە تا دنیا دەبڕێتەوە بۆیە دەبێ ئیمەش بەپیاو وبەژنەوە ئەو حوکم وداواکانە وەرگرین وگوێ ڕایەلّی خواو پێغەمبەری خوا بکەینو دەنا چارەنوسمان ڕەشو تاریك دەبێت (پەنا بەخوای گەورە)،وەرگێڕ

هەروەها دەفەرموێ: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَـٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَـٰكِنۡ إِذَا دُعِيتُمۡ فَٱدۡخُلُواْ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِي ٱلنَّبِيَّ فَيَسۡتَحۡيِۦ مِنكُمۡۖ وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ وَإِذَا سَأَلۡتُمُوهُنَّ مَتَـٰعًا فَسۡـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍۚ ذَٰلِكُمۡ أَطۡهَرُ لِقُلُوبِكُمۡ وَقُلُوبِهِنَّۚ وَمَا كَانَ لَكُمۡ أَن تُؤۡذُواْ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓاْ أَزۡوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦٓ أَبَدًاۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ٥٣ ﴾ **الأحزاب: ٥٣. (واتا: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە**

لەخۆوە مەچنە ماڵەکانی پێغەمبەر ﷺو هەرلەخۆوە خۆ مەکەن بەماڵەکانی دا ، مەگەر ڕێگەتان پێ بدەنوبۆ خواردن بانگتان بکەنوداوەتان بکەن، ئەگەر مۆڵەتیشیان دانو داوەتیان کردن ئێوە ئەوەندە زو مەچن لەوێ پاڵ بدەنەوەو چاوەڕوانی بکەن تا خواردنەکە پێ دەگات و بکەونە قسەی پڕو پوچ وبێ واتاوە و بێزارو وەرسیان بکەن ئاخر ئەوان شەرم دەکەن لەڕوتان بدەن، بەڵکو هەر کاتێك خواردنەکە ئامادە بو وبانگیان کردن ئەو کات بچن، کەخواردنەکەتان بۆ دانرا خێرا خواردنەکە بخۆنو بڕۆن وبڵاوەی لێ بکەنو چاوەڕوانی قسە کردنو گێڕانەوەی بەسەر هات وحکایەتو قسەی پڕوپوچ مەبن و دیسان خاوەن ماڵ بێزارو وەرس بکەن، چونکە ئەم جۆر سیفەتانە دەبنە هۆی توڕە بونو بێزار کردنی پێغەمبەر .ﷺئاخر پێغەمبەرﷺ شەرم دەکات پێتان بڵێ :دەی ئەوە خواردنەکەتان خوارد وهەستن بڕۆن، بەڵام خوای گەورە لەشتی هەق شەرم ناکات وتاوتان دەداتو ئاگادارتان دەکاتەوە لەم سفەتە خراپ وقێزەونە،هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ: ئەگە داوای هەر شتێکتان وەك قاپ وقاچاغو خواردن لەخێزانەکانی پێغەمبەر کرد لەدوای پەردەوە داوایان لێ بکەن وڕاستەوخۆ ڕو بەڕو مەچنە پێش وداوایان لێ بکەن چونکە ئەمە باشترو پاکترە بۆ دڵی ئێوەش وبۆ دڵی ئەوانیش . بۆ ڕاگرتنی کۆڵکەی ئاکارو ڕەوشتی بەرز لەنێواندا . ئاخر ئێوە بۆتان نیە بەهیچ شێوەیەك ئازاری دڵی پێغەمبەرﷺ بدەن ونابێ لەدوای خۆی واتەلەدوای وەفات کردنی خێزانەکانی)ژنەکانی (مارە بکەنەوە چونکە ئەوان دایکی بڕوادارانن ولەئێوە حەرامنو کردنی ئەم کارە لای خوای گەورە تاوانێکی گەلێك گەورەو قێزەونە). وەرگێڕ.) ئەم ئایاتانە بەئایەتی پۆشاك ناودەبرێن.

ئەگەر ئەم دو ئایەتانە لەسەر داوێن پاکی خێزانانی بڕواداران لەباشترینو چاکترینو پاکترین چەرخدا هاتونە خوار، کەواتە پۆشاك پۆشینی شەرعی بۆ ئەو ئافرەتانەی دوا ئەوان گەلێك پێویست ترو لەپێشترە، ئەم فەرمودەی خوای گەورە ئەم قسەیەمان پشت ڕاست دەکاتەوە کەدەفەرموی: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ

ٱلۡمُؤۡمِنِینَ یُدۡنِینَ عَلَیۡهِنَّ مِن جَلَـٰبِیبِهِنَّۚ ذَ ٰلِكَ أَدۡنَىٰۤ أَن یُعۡرَفۡنَ فَلَا یُؤۡذَیۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورࣰا رَّحِیمࣰا ﴿٥٩﴾﴾ الأحزاب:٥٩. (واتا: ئەی پێغەمبەرﷺفرمان بکە بەخێزانەکانتو کچەکانتو خێزانی بڕواداران کەکاتێك شەوانە دەچنە دەرەوە ، باچارۆکەو بەرهەڵبێنەکانیانلەلەشو جەستەو سەرو ملی خۆیانەوە بپێچن، بۆ ئەوەی لەکەنیزەکان جیا بکرێنەوەو بناسرێنەوەو بزانرێت کەئەمانە ئافرەتانی بڕواداری سەربەستو ئیدی کەس نەوێرێت تخونیان بکەونو خۆیان لێ بدەنو قسەو قسەلۆكو تیرو توانجیان لێ بدەن، چونکە کەنیزەکان عادەتیان وابو کەدەهاتنە دەرەوە سەرو سینكو ملو بەشێك باسكو قاچی خۆیان بەدەردەخست هروەکو چۆن ئێستاو لەسەردەمی ئیچمەدا ئافرەتانی عەوامی موسڵمان هەمان شێوە بەکار دێنن. تەفسیری گوڵشەن ب٢ ل١١٠٧ز وەرگێڕ).

– وەلەوانەی کەلەژێر کردەوە چاکەکاندا کۆ دەبنەوە بریتن لە: سوننەتەکانو ڕێگە پێدراوەکان (المستحبات) کەهەمو موسڵمانان چ پیاو وچ ژن پێویستیان پێ ی هەیە کەئەنجامیان بدات خوێندنی قورئان وزیکرو ویردەکان، سوننەتەکانی نوێژو ڕۆژو بەخشین هەروەکو لەڕابردودا باسمان لێوە کرد.

– هەروەها ڕەوشتوئاکاری جوان کەپێویستە ئافرەتی موسڵمان خۆی پێ بڕازێنێتەوە، وەك ڕاستگۆیی لەکارو کردەوەو قسەکاندا، درۆ نەکردن، ئارام گرتنوخۆڕاگری، هەڵسوکەوتی جوان لەگەڵ کەسانی تردا، نەرمونیانیو لەسەرخۆیی مەندی لەقسەو گفت وگۆدا، ڕو خۆشیوڕوگەشی لەکاتی بەیەك گەیشتن لەگەڵ خەڵکی دا، چاودێری کردنی ڕەوشتوئاکاروشێوازە گشتی یەکان لەڕۆیشتن دا لەخواردندا لەخواردنەوەدا، لەنوستن دا، ولەقسەو گفتوگۆدا، لەدانیشتنوکۆڕو کۆبونەوەکاندا، ولەگەلێ بواری تری ژیاندا لەڕەوشتە بەرزە ئیسلامیەکان. زۆر پێویستە لەسەر ئافرەتی موسڵمان کەخۆی بەم ئاکارو ڕەوشت وبەها بەرزانە بڕازێنێتەوەو خۆ بەو ڕەوشتە جوانوبەرزانە سەنگینو خاوەن کەسایەتی موسڵمان بکات.

– هەروەها لەکردەوە چاکەکان: خۆشەویستی خوای بالا دەستوکاربەجیٚو ترسانوداوا کردنولەبەر پاڕانەوە و.. .تد. وهەمیشە وا بزانێت کەخوای گەورە ئاگای لیٚ یەتیوهەمیشە چاودێری دەکات ئەمانە لەکارەکانی دلٚ دەژمێردرێنو هەر دەبیٚ لەخوای گەورەیان بزانێت.

– وەلەکردەوە چاکەکان: ئەو کردەوەو چالاکیانەن کەسودی بۆخۆشیو بۆ غەیری خۆشی هەیە لەخێر کردنو بلاو کردنەوەی زانستیو زانیاریو فێرکردنی خوێندنەوەی قورئان، پەندو ئامۆژگاری دادان، خێرو چاکە کردن وبەخشین بەهەژاران، دەستگیرۆیی موحتاجان، بەزەیی هاتنەوە بەهەتیو وبێوەژنان ، بەدەنگەوە هاتنو کردنەوەی گریٚ کوێرەکانی کێشەو تەنگو چەڵەمەکانی لیٚ قەوماوان، لابردنی خەم و خەفەتو شپرزەییەکان، فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپەوگەلێکی تر لەم جۆرە کارو کردەوە چاکانە کەبەویستی خوا لەدواتردا بەدرێژی باسیان لێوە دەکەینو دەی خوێننەوە.

– هەروەها لەوانە: پارێزگاری کردنی داوێنوزمانو چاو داخستنونەڕوانینی حەرام(غض البصر) خوای گەورە دەفەرمویٚ:﴿وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ ﴾[1] النور:٣١. (واتا: ئەی محمدﷺ بەئافرەتانی موسڵمانان بڵیٚ: باچاوی خۆیان لەئاست پیاوانی بێگانەدا دابخەن وتەماشای حەرام مەکەن و بادامێنی خۆیان بپارێزنو زینا نەکەن). وەرگێڕ(وە پێغەمبەرﷺ لەفەرمودەی ڕابردودا فەرموی(وحفظت فرجها) لەخاڵ بەندی مەرجەکانی چونە ناو بەهەشتی دانا.

بەداخەوە کەزۆرێك لەخوشکان زۆر کەمتەرخەمو سستی دەنوێنن لەئاست ئەندامەکانی خۆیان جڵەوی چاویان بەرەلا دەکەنو حەرام وحەلاڵی پیٚ دەبینن چ

---

(١) شێخی دکتۆر أبو زید ڕوەکانی شاهیدی وبەڵگەکانی لەئایەتە پیرۆزەکانی کەلەکتێبە بەنرخەکەی خۆی دا (حراسة الفضيلة) دا بەدرێژی باس کردوە.

بەشــێوەی ئاســایی‌و چ لــەئامێرەكانی تەلــەفزیۆن‌و كەناڵــەكان‌و لــەگۆڤارو ڕۆژنامــەكان‌و لەبازاڕداو لەهەمو شوێنێكی تر، هەروەها زمانی خۆیان خستۆتەكار بۆ باس كردنــی عــەرزو نــاموس‌و كاروبــاری موســڵمانان بــەپیاو وبەژنــەوە بۆیــە زۆر بەئاســایی غەیبــەت كــردن‌و دوزمانی وفیتنە گێڕان وئاشوب نانەوەو درۆ كردن‌و گەڵێ سیفاتی خراپــی تــر باویــان هەیــە ئەمڕۆو بونەتە مۆدێلی سەردەم.

– وەلەو كردەوە باشانە ئەنجامدان‌و دانی مافەكانی مێردەكەیەتی، گرنگی‌و بایەخدان پــێ ی لەبــەر گــەورەیی‌وبایاخی ســایەی ئــەو پیــاوەو جــەخت كردنــەوەی پێغەمبــەرﷺ لــەم بارەوە، وەلەبــەر ئــەوەی مــافی مێــرد لەســەر ژن لــەگرنگترین مافــەكان لــەدوای مافــەكانی خوای باڵا دەست‌وكاربەجێ‌و پاك‌و بێ گەرد دەژمێردرێت.

وەلەمافەكانی مێرد لەسەر ژنان ئەمانەی خوارەوە دەكەونە بەر چاو:

* ڕازی كردن‌و توڕە نەكردنی مێرد بەهیچ شێوەیەك.

* ئەنجامــدان‌و هەســتان بــەكاروبارە تایبەتیــەكانی مێــرد لــەجل‌و بــەرگ‌و لــەخواردن‌و لەخواردنەوەوهەمو پێداویستیەكانی.

* چاوەدێری كردنی نەفسیەت‌و دەرونی مێرد.

* زۆری بێزار نەكەیت بەداواكاری‌وشــتی زۆرەوە بەتایبــەتیش ئەگــەر مێردەكــەت دەســتی كورت بو(كورد گۆتەنی بەقەد بەڕەی مێردەكەت پێ ڕابكێشە.وەرگێڕ).

* هەمیشە لەسەر كردەوەی باش هانی بدە وڕێنومایی باشی بكە.

* بۆ لای خوا بانگی بكە، بەتایبەتی ئەگەر مێردەكەت لەم بــوارەدا كەمتەرخــەم بــو، زۆر بەنەرم ونیانی ئامۆژگاری بكەو لەگەڵی دا بجوڵێوە.

* لەسەر ئیش‌و كارەكانی هانی بدەو هەمیشە ورەی بەرز بكەوە.

* لەهەمو كاروكردەوەو ڕێگەیەكی خێردا پاڵ پشت‌ویارمەتی دەری بە.

* فرمانەکانی جیٚ بەجیٚ بکەو لەقسەی دەرمەچو، مەگەر کارەکە یافرمانەکانی سەرپیٚچی خوا بیٚت ئەو کات بەقسەی بکەیت گوناحبار دەبیت(١).
* لەسەر پیٚچی وکاری خراپەدا یارمەتی مەدەو خۆی لیٚ دور بگرە.

ئەمانەو گەلیٚکی تر گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بیٚت بەدریٚژی دەیان خویٚنیتەوە.

چوارەم: وەئەوەی کەدەکەویٚتە ژیٚر خالٚبەندی بەرپرسیەتی لەنەفسی خۆی: پاریٚزگاری کردنو دورخستنەوەی نەفسی خۆی لە سەرپیٚچیو کارە بەهیلاك بەرەکانوداخستنی هەمو دەرگاو پەنجەرەکان لەڕوی شەیتان، سەرکەوتنوجلٚەوگیری هەواو ئارەزوەکانە. ئەوەی لیٚرەداو لەم بوارەوە بگوتریٚتو دەقی لەسەر هاتبن ئەمانەی خوارەوەن:

ـ سستی نەکردن لەفرمانی بەندایەتیوپەرستشیە ڕاستەوخۆکان بۆ خوای پاك وبیٚگەرد وەك سستی کردن لەنویٚژ کردن وڕۆژو گرتن، بەتایبەتیش نویٚژ نەکردن لەکاتی خۆی دا.
– وریا بون لەنەفس نزمی ومتمانە نەبون بەخوای گەورەوپاك وبیٚگەرد وبالاٚ دەست و شویٚن نەکەوتنی جادوگەرو سیحربازو قۆلٚبڕو دەجالەکانو فالٚ گرەوەکانو کاهینەکانو خویٚنەرەوەکانی دواڕۆژە چارەنوسولەم جۆرانە لەئەهلی کوفر خراپەکاران و سەرلیٚشیٚواوان وگومڕاکان مەکەون ، کەبەداخەوە زۆرینەی ئەوانەی بەدوای ئەم جۆرە کەسانەدا هەلٚوەدان لەچینی ژنانن.
ــ دورکەوتنەوە لەسەرپیٚچیەکانی خوای گەورە : کەم وزۆر، بچوك وگەورە،وریا بون لەوەی نەبادا بکەویتە ناویەوە،کەدەقیٚکی زۆر هەن کەفرمان بەمە دەکەن هیچ دەقیٚك نیە کەفرمان بەگویٚ ڕایەلٚی وبەندایەتی کردن بۆ خوا کردن بکات ئیللا بەڕاشکاوی ئاگاداریشمان دەکاتەوە لەسەرپیٚچیەکان.

(١ ((لاطاعة لمخلوق فی معصية خالق) واتە بەهیچ شیٚوەیەك نابیٚ گویٚ ڕایەلٚی دروست کراوەکانی خوا بکریٚت لەسەرپیٚچی کردنی بەدی هیٚنەر کەخوای گەورەیە٠وەرگیٚڕ) .

ـ ئاگادار بە نەکەویتە ناو باس کردن و غەیبەت کردنی ئافرەتانی موسڵمان کەلەناو زۆرێك لەژناندا تەشەنەی کردوەو بوەتە میوەی ناومەجلیسی غەیبەت کردن ودوزمانیو فیتنە بازیو قسەی ساختەو بوختان وتوانج وتەشەنەدانو پلار تیَ گرتنەلەسەرفلان پیاوەو لەسەر فلان ژنە.

ـ وریابە نەکەویتە ناو داوی لاسایی کردنەوەو خۆ چواندن بەئافرەتانی کافران لەڕواڵەت، موعجیب بیت پیَ یانەوە، شوێن خو وڕەوشتیان بکەویت ولەجل وبەرگ دا لاسایان بکەیتەوەو ڕەچاوی ئەو پۆشاکە هاوردەو نامۆیە بەڕەوشت وپۆشاکی شەرعی، بەجۆرێك وای لیَ هاتوە کەزۆرێك لەژنانی موسڵمان شوێن هەمو قڕەکەرێك دەکەوێت چ پیاوو چ ژن لاسایی دەکاتەوە لەشێوەو لەقژو لەپۆشاکو جلو بەرگولە هەمو شتێك دا.

ئەمە ئەو نمونانە بون کەئافرەتی موسڵمان دەبیَ زۆر خۆیان لیَ بپارێزێتو وریا دار بێت ، چونکە چۆن لەسەر ئەنجامدانی کاری چاکەو گویَ ڕایەڵی فرمانەکانی خوای گەورەو پێغەمبەری خواﷺ پاداشت وەردەگریتەوە ئاواش لەسەر وازهێنا وپشت کردن لە سەرپێچیەکانیان پاداشت دەدرێیتەوە بۆیە بەرپرسیارێتی ئافرەتی موسڵمان بەرامبەر بەوازهێنانو دور کەوتنەوە لەسەرپێچیەکانی خواو پێغەمبەری خوا گەورەیە بەرهەمەکەی دەچنێتەوە، هەروەکوچۆن بەرپرسیاریەتی دەربارەی گویَ ڕایەڵیو فەرمانبەرداری خوای گەورە گەورەیەوبەرهەم دەچنێتەوە.

چوارچێوەی دووەم: بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەناو ماڵەکەیدا:

ماڵ: ئەو شانشینە بچکۆلانەیە کەتوخمە سەرەکیو بنەڕەتیەکان لەباوەش دەگرێت کەبەزۆری بریتن لەمانە:(مێردو ژن ودایك وباوك ومنداڵەکان)ئەمەش بەخششو نیعمەتێکی خوایە کەخوای گەورە بەبەندەکانی داوە هەروەکو دەفەرموێ:﴿ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمۡ سَكَنًا﴾.(واتا: خوای گەورە ماڵ وخێزانی پێ بەخشیون تا تیادا بحەسێنەوەوەرگێڕ)، بەهاو نرخی ئەم ماڵە نازانرێت تەنیا لای ئەو کەسانە نەبێت کەلە پەناگەو چادرو لەسەر شەقامەکانو لەژێر پردەکانو لەسەر جادەو ڕێگاکاندا ژیان دەبەنە سەر. خێزان نیعمەتێکە بەتایبەتمەندیو جیاکاریەکانیو بەهەمو کارو بارەکانیەوە، ئەندامانی لەگەرماو لەسەرماو پێوەدانی مارو مێورو مەگەز(القر) دەپارێزێت. خوای گەورە ئەو نازو نیعمەتە بەرزەی بۆ باس کردوین لەقورئانی پیرۆزدا کەدەفەرموێ:﴿ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمۡ سَكَنًا﴾ النحل:٨٠.

إبن کثیر دەربارەی ئەم ئایەتە دەڵێ: (خوای باڵا دەست وکاربەجێ تەواوی نازو نیعمەتەکانی خۆی بۆ بەندەکانی خۆی باس کردوە کەماڵو خانوو شوێنی نیشتەجێ ی بۆ فەراهەم هێناون کەتیایدا دەحەوێنەوەو دەگەڕێنەوە ناویو خۆیانی پێ دادەپۆشنو بەهەمو شێوەیەك سودی لێ وەردەگرن([1]).

لەبەر گرنگیو بایەخی ئەم ماڵو خێزانەو گەورەیی ئەرکو کارو بارەکانی بۆیە ئایینی پیرۆزی ئیسلام کاروبارو فرمانەکانی زۆر حەکیمانە ڕێك خستوەو ئەرکی سەرشانو بەرپرسیاریەتیەکی تۆکمەی دابەش کردوە بەسەر ئەندامانو توخمەبنەڕەتیەکانی ئەم

---

(١) تفسیر إبن کثیر، تفسیر سورة النحل آیة ٨٠.

خێزانە وبەتايبەتيش ئەوەی کەپەيوەستە بەئافرەتی موسڵمانەوە کەبريتيە لە: دايك لەماڵدا، هەروەها بريتيە لە لەژن واتەخێزانی پياو، کچ وخوشك، بۆيە مافی ئافرەت لەماڵدا گەلێك زۆرو گەلێك گەورەيەو بەرپرسياريەتيەکەی گەورەترە لەئەندامەکانی تر لەو شانشينە بچکۆلانەيەدا کەدوژمنانی ئيسلام زۆر چالاکانەو لێبڕاوانە هەوڵی تێك دانو هەڵوەشاندنەوەی دەدەن،بۆ؟ چونکی پەنجەرەو دەلاقەيەکی زۆر گەورەو قاييمە لەسەر کۆمەڵگادا گەر ئەو کرايەوە ئيدی دەست بەسەر ئەو کۆمەڵگايەدا گيرا وئەگەر ئەو خراپو بۆگەن بو ئيدی ئەو کۆمەڵگايەبەگشتی هەمو بۆگەنو خراپ دەبێت ، بۆيە ئەوان بەرەو ڕوی دوتوخمی گرنگ وگەورە چون لەکۆمەڵگای ئيسلامی دا کەبريتين لەئافرەتو لەمنداڵ.

١ـ ڕێڕەوە(منطلقات) شەرعيەکان لەئەرك و بەرپرسياريەتی ئافرەت لەناو ماڵەکەی دا :

ڕێڕەوە شەرعيەکان لەبەرز کردنەوەی ئەرك وبەرپرسياريەتی ئافرەت پێ دادەگرێتکە بەرپرسياريەتيەکی پارێزگاريە لەميانەی ئەوەی کەئەو بەرپرسياريەتيەی ئافرەت ئەمانەتێکی گشتی داوا کراوە (مکلفة بها) خوای گەورە وبالاّ دەست دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَخُونُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓا۟ أَمَـٰنَـٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾﴾ (الأنفال:٢٧)[١] .

هەروەها ئەم بەرپرسياريەتيە لەوەوە دەردەچێت کەبەرپرسياريەتيەکی پارێزەريە(وقائية) ئافرەت ناچار دەکات کەپێيەوە پابەند بێت هەروەکو چۆن پياو ناچارە کەپێيەوە پابەند بێت.خوای بالاّ دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَـٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾﴾ (التحريم:٦). (واتا: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە خۆتان وماڵ ومنداڵەکانتان بپارێزن لەئاگری دۆزەخ ئەو ئاگرەی کە سوتەمەنيەکەی مرۆڤەکان وخەڵك وگابەردی زل زل وگەورە گەورەن و چەندان فريشتەی بەرپرسياری لەسەرن کەزۆر

---

(١) واتە : ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە خيانەت لەخواو لەپێغەمبەری خوا ﷺ مەکەن بەوەی کە خيانەت لە سپاردەو ئەمانەتەکانتان بکەن . (وەرگێڕ).

ڕق ئەستور وبەهێزودڵ ڕەقن هەرگیز سەرپێچی خوای گەورە ناکەن وهەر فرمانێکیان پێ بکات ملەجڕێ ی لێ ناکەن وخۆی لێ نابوێرن وسستی نانوێنن ودەست بەجێ وخێرا جێ بەجێ ی دەکەن.(وەرگێڕ). وەهەروەها شەریعەتی ئیسلام بەو چاوە دەڕوانێتە ئەو بەرپرسیاریەتیانە کەچاوەدێریەکی گشتی بەرپرسە لەسنوری دەسەڵاتەکانی (صلاحيات) ی جەمسەری ناو ماڵی مێردو ژن.

لەهـــــەردو فـــــەرمودە ڕاســـــتەکاندا(الـــــصحيحين) کەلـــــەإبن عمـــــرەوە رضي الله عنه هاتوەکەپێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: { ألا كلكم راعٍ وكُلُّكُم مسؤولٌ عـن رعيتـهِ إلى أن قـال ـــ والمرأةُ راعيةٌ على بيت بعلها وولده وهي مسؤولةٌ عـنهُمْ} (واتـا: هـەر یـەکێ لـەئێوە شـوان وچاودێرە بەسەر ئەوانـەی کەلەبـەر دەسـتاندان وبـەو ئەرکـەی کـەپێ ی دەسـپێردرێت ، تادەگاتە ئەو شوێنەی کەدەفەرموێ :{ئافرەت چاودێر و شـوانە بەسـەر مـاڵی مێردەکـەی وبەسەر منداڵەکانی داو چاودێرە بەسەریانەوە.(وەرگێڕ).

هەروەها بۆچونی ئیسلام بۆ ئەو بەرپرسیاریەتە ئەوەیە کەجەخت لەسەر بایـەخی هاوسەنگێتی و هاوتەریبی لەمافـەکانو ئەرکـەکان لـەنێوان ژنو پیـاودا دەکاتـەوە.ئـەهلی سوننە لـە عمـری کـوڕی عاصـەوە ڕیوایـەت دەکـەن کـەگوێ ی لەڕەسـولی خـوا ﷺ بـوە لەحەجی ماڵ ئاوایی دا، کەدەی فەرمو: {ألا إنَّ لكم على نسائكم حقاً ولنسائكم عليكم حقاً: فأمـا حقكـم علـى نـسائكم فـلا يـوطئن فرشـكم مـن تكرهـون، ولا يـأذن فـي بيـوتكم لمـن تكرهون، ألا وحقهنَّ عليكم أن تحسنوا إليهن في كسوتهنَّ وطعامهن}[1]. واتـا: ئایـا دەزانـن کەئێوەی پیاو مافتان بەسەر ژنەکانتانەوە هەیە وهەروەها ئەوانیش مافیـان بەسـەرتانەوە هەیە. مافی ئێوە بەسەر ژنەکانتانەوە ئەوەیە دەبێ ژنـەکانتان نـەهێڵن هەرکەسێك ئێـوە چارەتان نەوێت وپێتان خۆش نەبێت بێتە سەر فەڕش وماڵەتانەوە وپێ بنێنـە ماڵتانـەوە

(١) رواه الترمـذي بـرقم(١١٦٣) فـي الرضـاع، بـاب ماجـاء فـي حـق المـرأة علـى زوجهـا، وإبـن ماجـة برقم(١٨٥١) في النكاح، باب حق المرأة على الزوج قال الترمذي هذا حديث حسن صحيح.

و خیانەتان لێ نەکەن ومۆڵەتی کەس نەدەن بێتە ناو ماڵەکەتانەوە کەئێوە خۆشتان ناون وچارەتان ناون. وەمافی ئەوانیش بەسەر ئێوەوە بریتیە لە تەواوی مافی خۆیان و دەبێ مافی خۆیانیان پێ بدەن لەهەمو ڕویەکەوە لەجل وبەرگ و پۆشاك ولەخواردن وخواردنەوەو لەگەڵیاندا باش بن و هەڵس وکەوتی باشیان لەگەڵدا بکەن وستەمیان لێ مەکەن ..وەرگێڕ).

٢ ـ درێژەی ئەو بەر پرسیاریەتە(تفاصیل تلك المسؤولیة):

أ ـ بەرپرسیاریتی ئافرەت بەو سیفەتەی کەژنی (خێزانی) پیاوە:

ئەم بەرپرسیاریەتیە بەئەرکی سەرەکی سەر شانی ئافرەت دادەنرێت دەربارەی مێردەکەیو مافی مێردەکەیو لەمافی باوکی گەلێك گەورە ترە بەسەر شانیەوە لەکاتێك دا مافی باوك ودایك لەدوای مافی خوای گەورەوەن کەچی مافی مێرد بەسەر ژنەوە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ﴾ النساء:٣٤). (واتا: چ پیاوان باڵا دەستن بەسەر ژنانەوە بەو یاساو ڕێسایەی کەهەندێکتان بەسەر هە ندێکتا ندا بەرز کردۆتەوە .(وەرگێڕ).ونکە پیاو بەرپرسە لەپاراستنو بژێوی وژیانی ئافرەتو بەتوانا ترە لەڕوی هێزی جەستەییو مەعنەویو غیرەتو تواناوە بەسەر ئافرەتو بەسەر بوارەکانی ژیانی دنیایی دا وچاودێرو سەرپەرشتیاری کاروبارەکانیەتی.دەربارەی پیاو لەبەرامبەر ژنەکەی دا ﷺ فەرمویەتی: {لایصلح لبشرٍ أن یسجد لبشرٍ، ولوصلح لبشرٍ أن یسجد لبشرٍ لأمرت أن تسجد لزوجها من عظم حقه علیها}[1]. (واتا: ناکرێ ونابێ ودروست نیە کەمرۆڤ کڕنۆش بۆ مرۆڤ بەرێت، خۆ ئەگەر ببوایە مرۆڤ کڕنۆش بۆ مرۆڤ بەرێت ئەوە فرمانم دەکرد بەئافرەت کەکڕنۆش بۆ مێردەکەی بەرێت لەبەر گەورەیی مافی مێرد بەسەر

(١) رواه أحمد فی باقی مسند المكثرین برقم(١٢٢٠٣).

ژنەوە.(وەرگێڕ). وەپرسیار لەعائشە(رضی اللهُ عنها) کرا: چ کەسێك مافی لەهەمو کەس گەورە ترە بەسەر ژنەوە؟ گوتی: مێردەکەی. وەهەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{أیما إمرأةٍ ماتت وزوجها عنها راضٍ دخلت الجنَّة}[1]. (واتا: هەر ئافرەتێك بمرێت ولەدنیادا مێردەکەی لێ ی ڕازی بوبێت ئەوە بەدڵنیاییەوە ئەو ژنە دەچێتە بەهەشتەوە.(وەرگێڕ).

مافەکانی مێرد بەسەر ژنەوە لەم خاڵانەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

ـ گوێ ڕایەڵی ڕەها بۆ مێردەکەی تەنیا لەسەرپێچیەکانی خوادا نەبێت .پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{إذا صلَّتِ المرأةُ خمسها، وصامت شهرها، وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها قیل لها: أدخلی الجنَّةَ من أی أبواب الجنَّة شئْتَ}[2]. لەپێغەمبەریان ﷺ پرسیار کرد:کام ژن لەهەموان باشترو چاکترە؟ فەرموی:{الَّتی تسره إذا نظر، ویطیعهُ إذا أمر، ولا تخالفه فی نفسها ومالها بما یکره}[3]. (واتا: ئەو ژنەی گەر مێردەکەی تەماشای بکات و پێ ی دڵخۆش وگوشاد ببێت واتە خۆی بۆ مێردەکەی ڕازاندبێتەوە نەك بۆ خەڵکی تر وەکو ئافرەتانی ئەمڕۆ ڕەچاوی دەکەن بۆ مێردەکەشی بۆگەن وچرچ ولۆچ وناشیرین. وەدەبێ ڕو خۆش‌و ڕوگەش بێت لەگەڵ مێردەکەی داو والاو کراوە بێت بۆی‌و خۆی لێ نەگرێتەوە واتە. وەئەگەر مێردەکەی هەر فرمانێکی پێ کرد بەگوێ ی بکات وخۆی لێ نەگرێتەوە واتە ئەگەر داوای کاری سێکسی شەرعی لێ کردنابێ خۆی نەدات بەدەستەوەو ملی خۆی بابدات، بەڵکو دەبێ گورج خۆی بۆ ئامادە بکات بەشێوەیەك خۆی بۆ بڕازێنێتەوە و کەیف خۆش‌و دڵخۆشی بکات و وەڵامی بداتەوە،هەروەکو لەفەرمودەیەکی تردا ﷺ فەرمویەتی: هەر ژنێك کەمێردەکەی داوای کاری شەرعی لێ کرد ئەگەر دەستی لەهەویریش دابێت دەبێ دەست هەڵ بگرێت‌وداواکاری مێردەکەی جێ بەجێ بکات ، لەفەرمودەیەکی تردا

---

(١) أ ـ رواه الترمذي برقم(١١٦١) في الرضاعن باب ماجاء في حق الزوج على المرأة، وقال هذا حديث حسن غريب، وإبن ماجة برقم(١٨٥٤) في النكاح، باب حق الزوج على المرأة.

(٢) لەڕابردودا ولەلاپەڕە() (تخريج)ەکەیمان و واتاکەیمان نوسی.

(٣) أ ـ رواه النسائي برقم(٣٢٣٣) في النكاح، باب أي النساء خيرٌ.

فەرمویەتی: ئەگەر شەو مێرد داوای کاری شەرعی لە ژنەکەی کردو وەڵامی نەدایەوەو داواکەی جێ بەجێ نەکر فریشتەکان تا بەیانی نەفرین لەو ژنە دەکەن.وەنابێ هەر کارو هەر شتێك مێردەکەی پیَ ی خۆش نەبێت بیکات. وەرگێڕ).

ـ هەڵس و کەوت کردنی باش لەگەڵ مێردەکەی و خراپ نەبون لەگەڵی داو ئازار نەدانی ، هەمیشە ڕازی کردنو چاودێری کردنی دەرونی مێردەکەیو نەرمو نیانی لەگەڵی دا. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {لاتؤذى إمرأة زوجها فى الدنيا إلاَّ قالت زوجته من الحور العين: لاتؤذيه قاتلك اللهن فإنَّما هو عندك دخيلٌ يوشك أن يفارقك إلينا}[1]. (واتا: هەر ژنێك لەدنیادا مێردەکەی ئازار دەداتو لەگەڵی دا خراپە حۆریەکانی بەهەشت کەهی ئەو پیاوە بڕوادارەن بەو ژنە دەڵێن: ئازاری مەدە هەی خوای گەورە لەناوت بەرێت، ئەو پیاوە ئێستا لەدنیادا لەگەردنی تۆدایە و ئەمانەتە لات هاکا بمرێت ولێت جیا ببێتەوە وبێت بۆ لای ئێمە.(وەرگێڕ).

ـ خۆ شیرین کردنو دەربڕینی خۆشەویستی بۆ مێرد، بەوەی کەهەمیشە کەخۆتی لاخۆشەویست بکەیت وهەمیشە بەڕاستی لەناخی دڵەوە خۆشت بوێت ولەڕوی دا هەم دەم ڕوخۆشو دەم بەزەردەخەنە بیتو لەگفتو گۆو قسە کردن لەگەڵی دا نەرمو نیان بیت، ئەوەتەخوای گەورەژنانی بەهەشت بە(عُرُباً أتراباً) لە سورەتی (الواقعة:٣٧) دا باس دەکات.وشەی (العروب) بەواتای ڕو خۆشو ڕو گەشو خۆشەویست دێت لەڕوی مێردەکانیاندا.

ـ لەکاتی لەماڵ نەبونی مێرد دا دەبێ نەفسی خۆیو ماڵو منداڵی مێردەکەی بپارێزێت. کەپێشتر فەرمودەمان لەسەر هێنایەوە .

ـ ئەگەر مێردی ژن لەماڵ بو نابێ بێ مۆڵەتی مێرد ڕۆژوی سوننەت بگرێت. ئەوەتە پێغەمبەرﷺ لەم بوارەوە فەرمویەتی: {لايحل للمرأة أن تصوم وزوجها شاهدٌ إلاَّ بإذنه،

---

(١) رواه الترمذى برقم (١١٧٤) فى الرضاع ، باب الوعيد للمرأة على إيذاء المرأة زوجها ، وإبن ماجة برقم (٢٠١٤) فى الطلاق، باب فى المرأة تؤذى زوجها.قال الترمذى: حديث حسن.

ولا تأذنَ فی بیتهِ إلاَّ بِإذنهِ}[1]. (واتا: ئەگەر ژن مێردەکەی لەماڵ بـو نـابێ و دروسـت نیـە ڕۆژوی سوننەت بگرێت مەگـەر بەمۆڵـەتی مێردەکـەی بێـت، هـەروەها نـابێ ودروسـت نیـە کەس بهێڵێ بێتە نـاو مـاڵی مێردەکـەی، یـاخود شـتێك لـەماڵی مێردەکـەی بـدات بەکـەس وبیبەخشێ و لێ ی حەرامە مەگەر بەمۆڵەت وپێ خۆش بونی مێردەکەی بێت .(وەرگێڕ).

ـ پاراستن‌و ئاگاداری کردنی ماڵی مێردەکەی نابێ بهێڵێ هیچ کەسـێکی بێگانـە پـێ بنێتـە ناوماڵەکەیەوە کەمێردەکەی پێ ی ناخۆش بێت ئـەو کەسـە بێتـە نـاو ماڵەکـەی جابـا ئـەو کەسە برای ژنەکە خۆشی بێت، پێغەمبەرﷺ فەرمویـەتی: {ألا إنَّ لکـم علـی نـسائکم حقـاً ولنسائکم علیکُم حقاً: فأماً حقکم علی نسائکم فلا یوطئنَّ فرشکم من تکرهونَ، ولا یؤذن فی بیوتکم لمن تکرهون، ألا وحقهنَّ علیکم أن تحسنوا إلیهنَّ فی کسوتهنَّ وطعامهنَّ}[2].

ـ نابێ باری سەر شانی مێردەکەی زۆر قورس بکات‌و ڕۆژانە داواکاری زۆری لێ بکات لەڕۆزی‌و ڕسق‌و بژێوی قورس‌و جل‌و بەرگ‌و بەدوای مۆدێل‌و مۆدیلکاری دا وێڵ بێت‌و هەمیشە داوای دڕو دەرمان‌و جڕوجانەوەری ماکیاج‌و خۆ جوان کردن‌و شتی وا بکات کەکۆڵو باری سەر شانی مێردە چارەڕەشەکەی ئەوەندە قورس بکات نەتوانێت لەبنی دا هەڵ بستێتەوەو سێ بەندەی پشتی بشکێت، دەبێ بەزەیی بەمێردەکەی دابێتەوەو لەقەد بەڕەکەی ئەو پێ رابکێشێت‌و پتر لەتوانای خۆی داوای لێ نەکات. ئەوەتە خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ لِيُنفِقۡ ذُو سَعَةٖ مِّن سَعَتِهِۦۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيۡهِ رِزۡقُهُۥ فَلۡيُنفِقۡ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُۚ﴾ الطلاق:٧. (واتا: پێویستە بەپێ ی تواناو دەست ڕۆیشتویی خۆیان ماڵ خەرج بکەن وزێدە ڕەوی نەکەن دەبێ ئافرەتان بەپێ ی تواناو دەست ڕۆیشتویی مێردەکانیان

---

(١) رواه البخاري برقم (٥١٩٥) فی النکاح، باب: لاتأذن المرأة في بیت زوجها لأحـدٍ إلاَّ بِإذنـهِ، ومـسلم برقم (١٠٢٦) في الزکاة، باب ما أنفق العبد من مال مولاهُ.

(٢) (تخریج) و واتاکەیمان لەلاپەڕە(٢٦) وپەراوێزی ژمارە(٤٤) دا نوسیوە.(وەرگێڕ).

خەرج بکەن وئەرکی سەر شانی مێردەکانیان قورس نەکەن تا ئەو کاتەی کەخوای گەورە ماڵی پێ دە دان با ئەو کات بەپێ ی بونی خۆیان خەرج بکەن وزیادە ڕەوی نەکەن. وەرگێڕ).

ــ هێنانـە دی خواسـتو داواکاریـە تایبەتیـەکانی مێردەکـەیو نـابێ بـەبێ عـوزر خـۆی لێ بگرێتەوەو بەدەنگیەوە نەچێت ئەوەتە لـەم بـوارەدا فـەرمودە هـاتوە کەفەرمویـەتی:{إذا دعا الرجل إمرأتهُ إلىَ فَراشهِ لإأبت أن تجئ لعنتها الملائكة حتـى تـصبح}[1]. (واتـا: ئەگـەر مێرد(پیـاو) داوای سـەرجێ یـی لەژنەکـەی کـردو داواکـەی جـێ بـەجێ نـەکرد وسـەرجێیی نەکرد و وەڵامی نەدایەوە ئەوا فریشتەکان نەفرەت لەو ژنە دەکـەن تـا بـەیانی دەبێتـەوە. وەرگێڕ).

ــ خـۆ جـوان کـردنو خـۆ ڕازاندنـەوە بـۆ ئـەوەی سـەرنجی مێردەکـەی بـەلای خـۆی دا ڕابکێشێت،وا لەمێردەکەی بکات کەهەمیشە خەیاڵو ئەندێشەکانی بەدەوری بالآی خۆیەوە کێشو گیرۆدە بن، تائەو مێردە چاوەکانی لەئاستی حەرامدا بەرەلا نەکاتو لەئاست ژنـانی تری بێگانەدا چاوەکانی دابخاتو توشی کاری خراپ وحەرام نەبێتن دەبێ هەمیـشە هـەوڵ بدات وبزانێت مێردەکەی بەچ جۆرە خۆڕازاندنەوەیەك کـەیف خـۆش دەبێـت بـەو شـێوەیە خۆی بۆ بڕازێنێتەوە، نابێ بهێڵێ چاوی ئەو مێردەی لەخۆی دا لـەجوانیو سـەرنج ڕاکـێش بەولاوە هیچی تـر ببینێـتو بەکـەیفی ئـەو خـۆی جـوانو ڕازاوە بکـاتو نـابێ مێردەکـەی لەبۆنی خۆش بەولاوە هیچ بۆنێکی تری لێ بون بکات،(واتە خۆی بۆ مێردەکـەیو بەکـەیفی مێردەکەی خۆی بۆن خۆشو ڕازاوە بکات.وەرگێڕ)هەروەکو نابێ لەقـسەی خـۆشو نـەرمو هیچ قسەیەكو دەربڕینو دەستەواژەیەکی جوانو ڕێـكو پێکـی تـر بـەولاوە هیـچی تـری لێ نەبیستێتو ڕو گرژو قسەڕەقو دڕدۆنگ نەبێت لەگەڵی دا.

---

(١) رواه البخاری برقم (٥١٩٣) فی النكاح، باب إذا باتت المرأة مهاجرة فراش زوجها، ومسلم برقم (١٤٣٦) في النكاح، باب تحريم إمتناعها من فراش زوجها.(وەرگێڕ).

ــ ددان نان بەبەخشندەییو فەزڵی پیاوەکەیو سپڵەو پێ نەزان نەبێت لەئاست نازو نیعمەتەکانی دا، چاکەکانی هەمو ڕەت نەکاتەوەو جارانی(ضرب) سفریان نەکات بەتایبەتیش ئەگەر دڵسۆزیو ڕێكو پێکی ورەفتاری باشو مل کەچیو مکوڕیو ڕێكو پێكو خزمەت کردنی خۆیو ماڵو منداڵەکانی لەمێردەکەی بینیو مێردەکەی مرۆڤێکی باشو دڵ سافو هێدیو هێمنو لەسەرخۆ بوو، پێغەمبەرﷺ فەمویەتی: {تصدقن فإن أكثركنَّ حطب جهنم} وەهۆیەکەشی ڕون کردنەوەو فەرموی. {لأنَّكنَّ تكثرن الشكاة وتكفرن العشير}[1]. (واتا: خێرو چاکە زۆر بکەن، چونکە زۆربەی ئێوەی ژنان سوتەمەنی ودەستە چیلەی ئاگری دۆزەخن . نوێنەری ئافرەتان گوتی : ئەوە هۆی چی یە ئەی ڕەسولی خوا ؟پێغەمبەرﷺ وەلآمی دانەوەو هۆیەکەشی بۆ ڕون کردنەوەو فەرموی: زمانتان ڕاناوەستێ و هەمیشە هاوارو فیغانتانەو زۆر شکات کەرو خۆڕانەگرن وهەمیشە پەرێشانی حالّی خۆتان دەخەنە ڕو ولەگەڵ مێردەکانیشتان بەزۆری خراپن.(وەرگێڕ).

وەلەفەمودەیەکی تردا فەرموی: {لو أحسنت إلى إحداهن الدهر ثمَّ رأت منك شيئاً قالت:مارأيت منك خيراً قط}[2]. (واتا: ئەگەر مێرد بە درێژایی ژیان چاکە لەگەڵ خێزانی دا بکات، پاشان یەك خراپەی لێ دیتن پی ی دەڵێت: ئۆۆۆف بەدرێژی تەمەنم چاکەم لەتۆ نەدیوە. وەرگێڕ).

ــ لەماڵ دەرنەچون بەبێ مۆڵەتی مێرد: هەتاکو ئەگەر بۆ سەردانی باوكو دایکیشی بێت دەقو فەرمودەش لەم بوارەدا گەلێك زۆرن.

ــ ئەنجام دانو هەستان بەکارو بارەکانی ناوماڵو سستی نەکردن تیایدا لەئامادە کردنی خواردنو خواردنەوەو پاكو خاوێنیو هەمو ئیشەکانی ناوماڵ، هەروەها ئامادە کردنو ڕاپەڕاندنی کاروبارە تایبەتیەکانی مێرد وەك شوشتنو پاك ڕاگرتنی جلو بەرگەکانی، ئامادەکرنی خواردنو خواردنەوەی خۆش بۆی . بوخاریو موسلم لەفەرمودەی ئەسمای

---

(١) رواه مسلم برقم (٨٨٥ ــ ٤) في صلاة العيدين .

(٢) رواه البخاري برقم (٢٩) فی الأيمان

كچی ئەبوبەكرەوە ﵂ ڕیوایەت دەكەن كەگوتویەتی:زبێر منی مارە كرد لەسەر ئەم گۆی زەویەدا نەماڵ ونەسامان ونـەهیچ شـتێكی نـەبو بێجگـە لـەناعور(ناضـح) یێك وئەسـپەكەی نـەبێت، بۆخـۆم ئـالیكی ئەسـپەكەم دەدا، ئاویـشم دەدا،.......(أخـرز غربـه) وهەویریـشم دەشێلا ونانیشم بۆ دەكرد(وأعجن).[1]

وەئەمـەش فاطمـة(رضـی الله عنهـا) كـچی پێغەمبـەر ﷺ لەئـەنجامی كاریگـەری دەستهاڕ(الرحی) شوێن كـردن لەسـەر دەسـتیو تلـۆق كردنـی داوای خزمـەتكارێك دەكـات كەیارمـەتی بـدات لەڕاپەڕانـدنی ئـیشو كارەكـانی دا، پێغەمبـەر ﷺ ڕێنومـایی دەكـاتو دەفەرموێ:{ألا أدلكما على ماهو خيرٌ لكما من خـادم؟إذا أويتمـا إلى فراشـكما أو أخـذتما مضاجعكما فكبر ثلاثاً وثلاثين وسبحاً ثلاثاً وثلاثين وأحمدا ثلاثاً وثلاثـين، فهـذا خـيرٌ لكمـا من خادم.}[2]. (واتا: ئایـا حەزدەكـەن شـتێكتان فێـر بكـەم گـەلێك باشـتر بێـت بـۆ ئێـوە لەخزكوتكارو پاسەوان؟ ئەگەر شەو چونە سەر جێگە بۆ خەوتن سیو سـێ جـار بلـێن(ألله أكبر) وسیو سێ جار بلێن(سبحان الله) وەسیو سێ جار بلێن(الحمدلله). وەرگێڕ).

ب ـ بەرپرسێتی ئافرەتی موسڵمان بەسیفەتی ئەوەی كەدایكە:

دایك مافێكی یەكجار گەورەی هەیە، بەڵكو لەهەمو مافێك گەورە ترو بەرز ترە لەدوای مافی خوای گەورە هەروەكو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنًاۚ إِمَّا يَبۡلُغَنَّ عِندَكَ ٱلۡكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوۡ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفّٖ وَلَا تَنۡهَرۡهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوۡلٗا كَرِيمٗا ﴿٢٣﴾ وَٱخۡفِضۡ لَهُمَا جَنَاحَ

---

(١) رواه البخاري برقم (٥٢٢٤) في النكاح، باب الغيرة، ومسلم برقم (٢١٢٨) في السلام، باب جـواز إرداف المرأة الأجنبية إذا أعيت في الطريق.

(٢) رواه البخاري برقم (٦٣١٨)في الدعوات، باب التبكير والتسبيح عند المنام، ومـسلم بـرقم (٢٧٢٧) في الذكر والدعاء، باب التسبيح أول النهار وعند النوم.

ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحۡمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرۡحَمۡهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرٗا ﴿٢٤﴾ ﴾.(الإسراء:٢٣،٢٤)

(واتا: پەروەدگاری تۆ فرمانتان پیٚ دەکات کەلەو بەرولاوە هیچ کەس وهیچ بەرنامەیەك وهیچ شتێکی تر نەپەرستن ودوای پەرستن وگویٚ ڕایەڵی خوای گەورە ش فرمانتان پیٚ دەکات کە گویٚ ڕایەڵی دایك وباوکتان بکەن وهەمیشە چاکەیان لەگەڵ دا بکەن و هەمیشە نەرم ونیان بن لەگەڵیاندا ومل کەچیان بن. ئەگەر یەکێکیان یاخود هەردوکیان پیر بون دەبیٚ زۆر چاوەدێریان بکەن وبەوپەڕی مل کەچیەوە خزمەتیان بکەن وهەرگیزاو هەرگیز نابیٚ لەڕوی یاندا هەرچی پێت بکەن وهەرچی پێت بڵێن تەنیا وشەی ئۆفیش لەبەرامبەریاندا لەدەمت نەیەتە دەرەوە . نەکەی هەرگیز توڕەیان بکەیت یا دەریان بکەیت وخزمەتیان نەکەیت وبێزاری خۆت دەرببڕی لەگەڵیاندا ونەیان حەوێنیەوە ئەگەر پیر بون ولیٚ یان قەوما بەرەلاّی کۆلاّنان وبەردەرگاو سەرشەقامەکانیان بکەیت هەروەکو ئێستا لەڕۆژگاری ئەمڕۆدا بەچاوی سەری خۆمان پیرەژنەو پیرە پیاوەکان دەبینین لەسەر جادەو کۆلاّن وشەقامەکان دا وخەڵکی پاروە نان وچۆڕە ئاوێکیان لەبەر دەم دادەنێت وجەنابیشتان لەگەڵ ژن ومالّ ومنداڵی خۆتاندا ژیانێکی های لایڤ دەبەنە سەرو هەر پێشت عەیبە بڵیٚ ی ئەوە دایك یاباوکی منە.بۆ کویٚ دەچی خۆ نەلەئلسمانی خوادا دەردەچیت ونەلە زەوی خوای گەورەدا دەردەچیت هەشت بەسەر ئەنجام دەگەڕێیتەوە بەردەستی حاکمی هەمو حاکمەکان کەخوای گەورەیە. نەخێر دەبیٚ هەمیشە قسەوگفتاری نەرم ونیانیان لەگەڵ دا بکەیت وباڵی مل کەچی وڕەحم وبەزەییتیان بۆ ڕابخەیت و زۆر سوپاس وستایشی خوا بکەیت وبڵیٚ ی: ئەی پەروەردگاری من سۆزو بەزەییت بەدایك وباوکم دابێتەوە ولیٚ یان خۆش ببیت وهەمیشە چاکەو خێریان بۆ فەراهەم بێنیت وسەربەرز وسەرفرازیان بکەیت هەروەکو چۆن ئەوان منیان بەو هەمو ئازارو ئەشکەنجەو ماندو بون شەو نوخونی ولێبڕاویەوە لەمەلۆتکەییەوە پیٚ گەیاندوەو گەیاندویانم بەم پیاوە یابەم ژنە جوان وڕێك وپێکەی کەمن ئێستا وام تیایدا خواەیە لیٚ یان خۆش ببیت وپاداشتی بەخێریان بدەیتەوە آمین.وەرگێڕ).

هەروەها ئەو ئایەتە پیرۆزانەی کەلەم ئایەتە دەچن هـەمان چـەمكو واتـاو کاریـان هەیە.

وەلە أبی هریةوە ﷺ دەگێڕنەوە كەگوتویەتی:(جارێكیان پیاوێك هاتە خزمەت ڕەسولی خواﷺ وگوتی: كێ مافدار ترین كەسێكە بۆ هاوڕێیەتی لەگەڵ دا كردنی ؟ فەرموی:(دایكت) پیاوەكە گوتی: ئەدی دوای ئەو؟ فەموی:((هەر دایكت)) گوتی: ئەدی دوای ئەو؟ فەرموی: (هەر دایكت)، گوتی: ئەدی ئەوجار كێ؟ فەرموی:(ئەوجار باوكت).

ئەو مافی دایكەش بریتیە لە چاكە كردنو باش بونو خزمەت كردنی دایكت بەهەمو چەشنەكانی چاكە لەگەڵدا كردنو قسەو گفتو لفتی خۆشو نەرمو نیان جا ئەم چاكە لەگەڵدا كردنە دەبێ بەكردەوە بێتو نەك هەر بەقسەو لەمەیدانی كردەوەشدا هیچت دیار نەبێتو دەبێ بەلەشو بەماڵو بەسەرو سامانەوە بێت. وە لە بەرامبەری ئەم مافانەدا دایكیش بەرپرسیاریەتێكی گەورەی لەئەستۆدایە، بەڵكو ئەمانەتێكی گەورە، و گەورەترینی بەرپرسیاریەتیەلەسەرشانی دایك لەم ژیانە جەنجاڵەدا كەپەروەردە كردنوڕاهێنانی مندالەكانیەتی لەسەربەرنامەی خوای پەروەردگارو قورئانوسوننەتولەسەرڕەوشتوئاكاری پێشینەی پیاو چاك.

سەرچاوەی ئەم بەر پرسیەتیەش لەفەرمودەی خوای باڵا دەست وكاربەجێوە سەرچاوە دەگرێت كەدەفەرموێ:﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَـٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ ﴾[1] التحریم:٦.

الحسن دەڵێ: فەرمان بەمنداڵەكانتان بكەن بە فەرمانداری وتاعەت وگوێ ڕایەڵی خواو پێغەمبەر بكەن و فێری خێرو چاكەو ڕێگەی ڕاستیان بكەن .پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته}[2]

ئیمامی (إبن القیم) ڕحمەتی خوای لێ بێت گوتویەتی:(فرمانو ئامۆژگاری خوای گەورە بۆ باوكان لەهەمبەر منداڵەكانیان دا پێش فرمانو ئامۆژگاری كردنی مناڵەكانە لەبەرامبەر باوكیاندا، جاهەر كەسێك پەروەردەكردنو فێركردنی منداڵەكانی پشت گوێ

---

(١) واتاكەیمان لەڕابردودا نوسی.(وەرگێڕ).

(٢) لەڕابردودا (تخريج) و واتاكەیمان نوسی.(وەرگێڕ).

خستو گوێ ی پێ نەدانو پەروەردەیەکی ڕاستو دروستی نەکردنو ئامۆژگاری بەکەڵكو سودبەخشی نەکردنو لەشتی خراپو کاری قێزەوەن نەی گێڕانەوەو لەخراپە کاری دەستی نەگرتنو بەرەو چاکەو کاری باش نەی گێڕانەوە، بەڕاستی ئەوە کارێکی یەکجار خراپی کردوە دەربارەی منداڵەکانیو هەرخۆی بەرپرسە لەئاست خراپیو ئاڵۆزیو دەرون نزمی منداڵەکانیو هەر خراپەیەك بکەن گوناح بارە، دەبینین زۆرینەی منداڵەکان کەخراپ دەردەچن خەتای دایكو باوکیانەو گوناحەکان لەئەستۆی ئەواندانو ئەوان کەمتەر خەمی تیادا دەکەن گوێ یان پێ نادەن وهەروا بەفشە بەرەڵایان دەکەن وپەروەروەردەیەکی موسڵمانانەو باشیان ناکەن وهەرگیز فێری فەرزو سوننەتەکانی دینەکەیان ناکەن، هەربەساوایی لەدەستیان دەردەچن ودوایيش دەسەڵاتیان بەسەردا ناشکێن[1]، لەمنداڵیەوە پەروەردەو جۆشوگۆشیان ناکەنو کەگەورەش بون پێ یان ناوێرن ولەدەستیان دا نامێننو جڵەویان لەدەست دەدەن .جانەسود بەخۆیان دەگەیەننو نەسودیش بەدایكو باوكو نەبەدەوروبەری خۆشیان دەگەیەنن. هەروەکو هەندێك لەباوكو دایکان گلەیی وسەرکۆنەی منداڵەکانیان دەکەن کەسەرپێچی دایكو باوکیان دەکەنو لەدەستو دویان دانێنو بەڵکو ئازاریشیان دەدەن.منداڵەکانیش لەوەڵامدا دەڵێن:

ـ ئەی باوکی خۆم تۆ بەبچوکیو ساوایی منت تورە کردو پەروەردەیەکی باشت نەکردمو بەرەڵای سەرجادەو کۆڵانەکانت کردمو جڵەوت نەگرتمەوە چ شتێکی خراپو لاساری هەبو کردمو لەسەری ڕاهاتم کەسێکی خواروخراپم لێ دەرچو، منیش ئێستا بەگەورەیی

---

(١) ئاخر دایك وباوکی ئێستا خۆیان پەروەردە نەکراون لەخراپەو چاکە ناگەڕێنەوە ئەوەی حسابی بۆ نەکەن ئایین وبەرنامەی خوای گەورەیە و پێ یان شتێکی ئەفسانەو کۆنەپەرستیە ، ئەدی چاوەڕوانی چی لەمنداڵەکانی دەکەیت . ئاخر کورد دەڵێ: (گیا لەسەر پنجی خۆی دەڕوێتەوە) دەی کەواتە باوك ودایك چۆن بن منداڵەکانیش هەروا دەبن لەوان چاکتر نابن مەگەر ئەوەی کەخوای گەورە هیدایەتی بدات وپێچەوانەی باوك ودایکیان دەربچن وموسڵمانێکی پابەندیان لێ دەربچێت، هەروەها پەندی کوردی دەڵێ: مەنجەڵ چی تێدابێت هەر ئەوەی لێ دەڕژێ.(وەگێڕ).

سەرپێچیت دەکەمو ئازارت دەدەم.بەمندالّی منت لەدەست دا، ومنیش ئێستا بەپیری تۆ لەدەست دەدەم [1].(کوردیش دەڵێ: دارێك کەبەشلکی واتە بەنەمامی دانەهاتو ڕاست نەکرایەوە ئێستا ڕاست نابێتەوەودەشکێ. یاگوتویانە هەرکەسێك لەمندالّیو گەنجی دا پەروەردە نەکرێت یا لەگەڵ باوك ودایکی دا خراپ بێت دوایی لەپیریو لێ قەوماندا منداڵەکانی لەگەڵی دا خراپ دەبنو ڕاست نەکردنو پەروەردە نەکردنی منداڵەکانی دێنەوە ڕێگەی سزاکەیان هەر لەدنیادا دەچێژێتو وەری دەگرێتەوەو سزای ڕۆژی قیامەتیش لەوێ ڕاوەستێ و سەربارو بن بار ــ وەرگێڕ).

ئەمە کورتەی بەرپرسیەتی باوكو دایك بو، بەلاّم بەرپرسیەتی دایك لەبەرامبەر منداڵەکانی دا بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

یەکەم: هەڵبژاردنی باوکی منداڵەکانی:

ــ سەرەتای بایەخیو گرنگی دانو بەرپرسیەتی لەقۆناغی هەڵبژاردنێکی قورسەوە دەست پێ دەکات، لەهەڵبژاردنو گەڕان بەدوای باوکی منداڵەکانیو هەڵبژاردنو قبول کردنی باوکێکی موسڵمانو پابەند بەبەرنامەی خوای گەورەو باوکێکی باش. دیارە نابێ هەرچی هاتە پێش بۆ خواستنو داواکردن وبەستنی گرێ بەستیو هاوسەرگیرێتی قبوڵی بکاتو پێ ی ڕازی بێت پێش لێکۆڵینەوەو لێ ورد بونەوە، بەڵکو دەبێ بەو پێ یە بێت کەپێغەمبەر ی خوا ﷺ چەند پێوەرێکی ڕونو بەنرخی بۆ دیاری کردونو بۆی دارشتون لە هەڵبژاردنو قبوڵ کردنی مێردەکەی یامێرد بۆهەڵبژردنی دایکی منداڵەکان سەبارەت بەپیاوان.ئەوەتە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:(إذا أتاكم من ترضون خُلُقَهُ ودينهُ فزوِجوهُ، إلاَّ تفعلوا تكن فتنة فى الأرض وفسادٌ عريض) (واتا: هەرکەسێك هاتە داخوازیتان یاهاتە داخوازی کچتان، خوشکتان یا هەر کەسێکی ترتا بێت، ئەگەر لەئاکارو ڕەوشت ودینەکەی ڕازی بون ئەوا مێردی پێ بکەن یان کچەکەتان، خوشکەکەتانی .. بدە نێ وخزمایەتی لەگەڵدا بگرن.

---

(١) لەکتێبی(تحفة المورود) ل٣٨٧.

ئەگەر وا نەکەن ئەوا فیتنەو ئاشوب لەسەر زەوی دا بلاو دەبێتەوەو دەبێتە هۆی بلاو بونەوەی خراپەو خراپەکاریەکی بەربلاو.(وەرگێڕ).

دەی کەواتە پێوەری ئەم بابەتە گرنگە سێ شتن:(ئایین، ئاکارو ڕەوشت، عەقڵ وژیری ـ الدین،الخلق والعقل).

ئەگەر هاتو ئەم سێ داواکاریانەی تێدا بون ئەوا ئێوە قبولی بکەن‌و پێ ی ڕازی بن ولەدەست خۆتانی مەدەن، ئەمە تەواو پێچەوانەی ئەوەیە کەئەمڕۆ زۆرینەی خەڵکی بۆی چون‌و بیری لێ دەکەنەوە، ئاخر هەر کەسێك بڕوانێتە ماڵ‌و سامانی کەڵەکە بوی زۆرو بڕوانامەی زانستی و وەزیفەی فەرمی(الرسمی) یابڕوانێتە پلەو پایەی کۆمەڵایەتی یاشێوەو بەژن وبالاو جوانی یاشۆرەت‌و ناوو ناتۆرەو ناوبانگی، ئەمانەو هەر پێوەرێکی تر ڕەچاو بکرێت جوێ لەپێوەرەکانی شەریعەتی ئیسلام شتێکی ئەوتۆ نین وجێ ی باس کردن نین لەبەرامبەر ئەو پێوەرو داواکاریانەی کەپێغەمبەری خواﷺ بۆی دارشتوین‌و ڕەنگی بۆ ڕشتوین لەم بوارەدا.

بۆچی؟ چونکە بەختەوەری‌و خۆشگوزەرانی‌و ژیانی خۆش‌و چارەنوسی درەوشاوەیی لەدنیاو لەقیامەتدا لەو پێوەرە جوانانەی پێغەمبەرداﷺ بەچەنگ دەکەون‌و دەدرەوشێنەوە.

لەپیاوی بێ دین وخوانەناس‌و خراپدا حەتمەن ئافرەت دوچاری ستەم وستەم لێ کردن دەبێت، منداڵەکانی بەرەو هەڵدێرو مل شکان‌و لەناو چون‌و لادان‌و هەڵدێری کاکی بەکاکی دەبن‌و سەرگەردان وگومڕاو سەرلێشێواو دەبن‌و کەسێکی دژوارو ناحەزیان لێ دەردەچێت. گومانی تێدا نیە کەیەکێك ڕەوشت‌و ئاکاری باش‌و چاکی تێدا نەبێت کەسێکی سەقەتەو ژیان بردنە سەر لەگەڵ ئەو کەسەدا تاڵ وتفت‌و قورس‌و ناخۆشەوخراپ دەچێتە سەرو دوچاری خراپی‌و هەڵس‌و کەوتی خراپ‌و وێك هەڵ نەکردن و بەریەك کەوتن دەبن، منداڵەکانی توش دەبن .

وە پیاوی بێ عەقڵ وگێل ژیان لەگەڵی دا زۆر ناخۆشەو ئەو ئلفرەتە قـوڕ بەسـەرە توشی سەدان نەخۆشی دەرونی وەك: نائارامیو تەنگەتێلکـەییو ڕاڕاییـو وژیـانی نـاخۆش دەبێت، منداڵەکانیان پێ دامەزراو بەردەوامو ئارام گرتو(الإستقامة)نابنو ئاڵۆزو کـەم زانـاو نـەفامو فـام کـاڵ دەردەچـن چـونکە کـەس نابێـت گـوێ یـان پـێ بـدات پەروەردەیـەکی زانـستیانەو ڕاسـتو دروسـتیان بکـات. دەی بـاوکی خوانـاسو بـەدینو خـاوەن ڕەوشـتو ئاکـاری بـەرزو جـوانو ژیـرو زانـاو دانـا منداڵـەکانیان بـەجوانترینو بەباشـترین شـێوە لەسەردینی خوا پەروەردە دەکاتو جوانو دروست گۆشیان دەکاتو بەشێوەیەکی چاكو دروستانە دروستیان دەکاتو دەریان دەهێنێ وئامادەیان دەکاتو بۆ ئەوەی سودیان بۆ دنیاو قیامەتی خۆشیانو منداڵەکانیـشیان هـەبێت، هەمیـشە مکوڕو سـور دەبێـت لەسـەر داڕشتنیان لەقاڵبێکی ئاکارو ڕەوشتو شێوازی جوانو بەرزو بەها بەرزەکاندا.

دووەم: چاوەدێری کردنی کۆرپەڵەکەی:

ــ گرنگـی دانو چـاوەدێری کـردنو بایـەخ دان بەکۆرپەڵەکـەی هـەر لەوکاتـەوەی کەبەسەرەمێکوتەیی لـەتۆوی مێردەکەیـەوە دەکەوێتـە نـاو منداڵـدان، دەبـێ زۆر بـەوردی چـاوەدێری تەندروسـتی ولـەش سـاخی بـدات بـەو شـێوەی کەسـود بەکۆرپەڵەکـەی دەگەیەنێ، ئەویش بەهۆی خواردنو خواردنەوەی باش وجموجوڵـەکانی(حرکتها) شـتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە کەئافرەتی دوگیان لەکاتو ماوەی درێژی دوگیانی دا دوچاری زۆر هەڵوێستی تاڵو تفتو نەخۆشی دەرونیو جەستەیی دەبێت، دەبێ ئاگادارو تێبینی هـەمو ئەو بارانە بێتو وریای کۆرپەڵەکەی بێت، بـۆ ئـەوەی ئـەو کۆرپەڵـەی سـاغو تەندروسـتو تەواو دەربـچێت، ئەمـەش یارمـەتی دەدات لـە پـەروەردە کـردن وپاراسـتنی کۆرپەڵەکـەی لەروی تەندروستی و جەستەیی وژیریەوە(صحیاً وجسمیاً وعقلیاً) .

سێ یەم: چاودێری کردنی کۆرپەلەکەی کاتی منداڵی واتە دوای لەدایك بونی:

ـ دوای دانانو لەدایك بونی کۆرپەلەکەو لەو قۆناغە ناسكو گرنگەدا چەند مافێکی ئەو منداڵە بەهاوکاری هەردو لایان واتە دایك وباوکی منداڵەکە دەکەوێتە سەر شانیانو دەبێ بێ سستی وکەمتەرخەمی ئەنجامیان بدەن بۆ پێگەیاندنی منداڵەکەیان وەك چۆن سوننەتی خواو پێغەمبەرﷺ لەسەری واجب کردون کەخۆی لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا دەنوێنێ:

❖ بانگ دان بەگوێ ی ڕاستی دا بۆ ئەوەی بەیەکەمینو شەیەك کەدەی بیستێ با وشەو زاراوەی یەکتاپەرستی خوای گەورە بێت واتەتەنیا خوا پەرستی بێت.

❖ ناونانی بەناوێکی جوانو خۆشو پڕ واتاو ئاگادار بن ناوێکی ناخۆش یان ناوێکی ناخۆش وناوێك نەبێت کەواتایەکی خراپو ناشیرینی هەبێت. یاخود بەناوی کافرانەوە ناویان بنێیت وناوێك بێت دژو پێچەوانەی شەریعەتی خوای گەورە بێت .

❖ لەڕۆژی حەوتەمدا لەگەڵ ناونانی دا سەریشی بتاشن .

❖ بەکێشی موەکانی سەری زیوی بۆ بکەنە خێر.

❖ مەڕە منداڵەی بۆ بکەن، دو مەڕ بۆ کوڕو مەڕێك بۆ کچ، پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: {الغلام مرتهن بعقيقته، يذبح عنه يوم السابع ويسمى ويحلق رأسه)[1].

(واتا: منداڵ بارمتەیە بەمەڕە منداڵەکەیەوە (بعقيقتهِ) لەڕۆژی حەوتەمیدا بۆی سەر دەبڕدرێتوناویشی لێ دەنرێتو سەریشی بۆ دەتاشرێت. وەرگێڕ).

ــ دەبێ گۆ کردنو زمان پژاندنی بەوشەو زاراوەی یەکتا پەرستی خوای گەورە(التوحيد) بێت، چاندنی واتا بەرزەکان لەدڵو دەرونی ئەو منداڵەدا بەتایبەتیش

---

(١) رواه الترمذي برقم (١٥٢٢) في الأضاحي، باب من العقيقة، وأبو داود برقم (٢٨٣٧) في الضحايا، باب في العقيقة، والنسائي برقم (٤٢٢٥) في العقيقة، باب متى يعق، وإبن ماجة برقم (٣١٦٥) في الذبائح، باب العقيقة.

لـەپێنج سـاڵی یەکەمـدا. توێـژەرەوان سـەلماندویانە کەمنـداڵ لەسـاڵەکانی سـەرەتای ژیانی دا زوترو پتر فێر دەبێت بەپێچەوانەی ئەوەی دایکانو باوکان بۆی چـونو بـیری لێ دەکەنەوە[1].

ئەوەتە لە٩٠٪ پرۆسەی پەروەردەیی منداڵان لەساڵە سەرەتاییەکانی تەمەنی دا دێتـە دیو زۆر بەئاسانی وەری دەگرن[2].

جا ئـەوەی لێـرەدا گرنگـە دەبـێ ئـەو ماوەیـەو ئـەو قۆناغـەی تەمـەنی منـداڵ بەهـەل وەربگیرێت هەروەکو لەداهاتودا بەدرێژی دەی خوێنیەوە. إبن الجوزی دەڵـێ: بـەهێزترینو ڕاوەستاو ترینو باشترین پەروەردە کردنو ڕاست کردنەوەو گۆش کردن لەتافی ساوایی دا دەبێت. خۆ ئەگـەر منـداڵ لەوتافـەدا واز لێ بهێنرێـت وبدرێتـە دەسـت سروشـتو تـەبیاتی خۆی ئەوا لەسەر ئەو سروشتەی خۆی دروست دەبێتو بەدوای هەواو ئارەزوەکـانی خـۆی دەکەوێتو لەسـەر ئـەو ئـارەزوەی خـۆی گەشـە دەکـات ئـەو کاتـە ڕاسـت کردنـەوەی زۆر قورسو ناخۆش دەبێت.هەروەکو شاعیر دەڵێ:

---

(١) چونکە لەسەرەتادا خانەو شانەکانی مێشکی ئەو منداڵە پاك وخاوێن وبەتاڵ وهیچی لەسـەر تۆمـار نەکراوە و هەروەکو دەڵێن مێشکی منداڵ وەك هەویری خاو وایـە زۆر بەئاسـانی دەتوانیـت هەرشـتێکی بتەوەێت لێ ی دروست بکەیت و هەر زانیارەکت بویێ لەسەری تۆماربکەیت.

کاتێك ئامۆژگاری باوك ودایکان دەکەیت ودەڵی برام یاخوشکم: هەر لەئێستاوە واتە بەسەری شلکی منداڵەکانت لەسەر دینـی خـواو یەکتاپەرسـتی پـەروەردە بکـەو بـیرو باوەڕەکـەی تۆکمـەو تونـدو تـۆڵ دابرێژە با بیرو باوەڕ وعەقیدەکـەی پـۆلاین دابمـەزرێت و دروشمـەکان و واجباتـەکانی خـوای گـەورەی بخەرە ناومێشکی منداڵەکانت وفێریان بکە .لەوەلامدا دەڵێن: قەیناکا جـاریێ منـداڵن باگـەورە بـبن فێـر دەبن . نەخێر ئەمە هەڵەیکی زەق وهەست نەکردن بەبەر پرسیاریەتی وجۆرێك لەبـەرەلا کـردن وگـوێ نەدانە بەمنداڵەکانت وئەنجام خوارو خیچ ونەزان ولادەرو خوانـەناس دەردەچـن و سـەر لێشێواو دەبـن خوای گەورو پەنامان بدات.(وەرگێڕ).

(٢) کورد گۆتەنی:(منداڵ ومێشکی منداڵ هەویری خاوە چی لێ دروست بکەیت، ئەوەی لێ دروست دەبێت.(وەرگێڕ).

إنَّ الغصـون إذا قومـتها إعتدلـت ولا يلين إذا قومته الخشـــــــــب
قـد ينفـع الأدب الأحدث في مهــل وليس ينفع في ذى الشـيبـة الأدب(١)

وەئەوەی لێرەدا گرنگەو پێویستە دایکان وباوکان ئەنجامی بدەنو هەست بەبەرپرسیەتی خۆیان بکەن ئەمانەی خوارەوەن:

- ڕاهێنانی منداڵو فێرکردنو پڕاندنی زمانی بـەویردەکانی (لاإلـه إلاَّ اللهَ، محمد رسـول الله، سبحان الله، الحمد لله، الله أكبر، لاحول ولا قـوة إلاَّ بـالله) و گـەلێکی تـر لـە زیکـرو ویردەکان لە تافی ساوایيو منداڵی دا.
- چاندنی خۆشەویستی لەدڵو دەرونی منداڵەکاندا.
- چاندنو ڕسکاندنی گەورەیی خوای گەورەو ترسان لەخوا لەدڵو دەرونی منداڵەکاندا.
- فێـر کـردنو تێگەیانـدنی منداڵـەکانمان لەچـاودێری ئاگـایی خـوای گــەورە بەســەر خەڵکیەوە.

---

(١) واتە: ئەگەر دار بەشلکی وبەنەمامی ڕاست بکرێتەوە زۆر بەئاسانی ڕاست دەبێتەوە، بـەڵام ئەگـەر بەدرەختی یا کەبو بـەدارو ڕەق بـو ڕاسـت بونـەوەی زۆر زەحمەتـەو ڕاسـت نابێتـەوە بـەڵکو دەشـکێ. پەروررده کردن وگۆش کـردن بەڕەوشـت وئاکـاری جـوان وبـەها بـەرزەکان لـەتافی سـاوایی دا گـەلێك ئاسان وسود بەخشە، بەڵام کەگەورە بو و کەوتە قۆناغی هەرزەکاری وپێگەیـشتن و پـیری ئیـدی دابـی نـاداو هەوڵـدان لەگـەڵی دا بـێ سـود وبـێ هودەیـە دەتـارێ وسـەرکەش وکەللـە ڕەق دەبێـت و بـۆت ناگیرێتەوە ولـەڕو هـەڵ دەگەڕێتـەوە بەسـەدان کێشەو تەنگـژەت بـۆ دەنێتـەوە هـەروەکو لـەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا دەبینین منداڵەکان بەتایبەتی کوڕان چەندە سەرکێشن وجڵەویا ن لەدەست دەرچوە وسەرو سامان بەباوکیان دەفرۆشن وسەری خۆیان هەڵ دەگرن وبەرەو هەندەران بەرەو وڵاتی کافران دەڕۆن و دەگەن بەو بەهەشتە درۆینەی بۆ ڕۆڵەکان وبۆ گەنجە سەرکەش وناپەروەردەکانی موسڵمانی لـە ئـایین وبەرنامەکەی خوای گەورە حاڵی نەبو هێناوەتە کایـەوە وگـەنج ولاوانـی موسـڵمان لـەوڵات وکۆمـەڵگای موسڵمانان دور دەخەنەوە وکۆمەڵگای موسڵمانان لەبەر یـەك هەڵدەوشـێنن ودای دەڕزێـنن بـێ ئـەوەی موسڵمانی نەفام هەستیش بەخۆیان بکەن.(وەرگێڕ).

- ڕاهێنـــانی لەســـەرو شـــەو زاراوە جـــوان وبۆنـــدارەکانی وەك:چـــاکت کـــرد(أحـــسنت)، سوپاس، خوا پاداشتتی خێرت بداتەوە، دەستت خۆش بێت...تد.
- فێـر کـردنو ڕاهێنـانی لەسـەر زیکـرو دوعـاو نـزاو پاڕانـەوەو ویـردە گرنگـەکانی وەك ویردەکانی: نوستن، خواردنو خواردنەوە، چونە سەر پێش ئاو...تد.
- فێرکردنو ڕاهێنانی مندالْ لەسەر ئەوڕەفتارە هەلْسو کەوتەی کەپێغەمبەرﷺ لەگەلْ حسنو حسین دەی کردو دوعای بۆ دەکردن ودەی فـەرمو:(أعیـذك بکلمـات اللهِ تامـة، من کل شیطان وهامـة ومـن کـل عـین لامـة)([1]) هـەتاکو شـەیتان نـەتوانێ لەخـشتەیان بەرێتو دوچاریان بکات.

ـ وەئەوەی پێویستە بگوترێ کەتایبەتە بەمندالْ هەر چەندە لە ڕابردوشدا ئاماژەیەکی پێ کرا: سەرەتا پێویستە لەناو مالْدا هەولْی لەگەلْ دا بدرێت کـە قورئـانی پـیرۆزی پـێ لەبـەر بکرێـت، هـەروەها گـوێ گـرتن بـۆ قورئـان ، هـەروەها ئاشـنا بـونو لەبـەر کردنـی شـتێ لەسوننەتی پێغەمبەرﷺ بەتایبەتیش فەرمودە کورتەکان.

ـ باس کردنو بۆ گێڕانەوەی چیرۆكو بەسەر هاتو سەرگوزشـتەی گـرنگ بـۆ مندالْـەکان بەتایبــەتی ژیاننامــەی پێغەمبــەرﷺ بەشـێوازێکی وا کەلەگـەلْ قۆنـاغی تەمــەنی ئــەودا بێنەوە، ئەو چیرۆكو بەسەر هاتانە واتـاو پەنـدو ئامۆژگـاریو شـتی بەسـود دەخاتـە دلْو دەرونو بیرو هۆش ومێشکی ئەو مندالاَنەوە، ڕەوشت وئاکـاری بـەرزو ڕاسـتیان لەدەرونـدا دەڕوێنێت. وای لێ دەکات کەهیوا بخوازێت وەکو ئەوەپالْەوانی ئەو چـیرۆكو بەسـەرهاتانە بن کەلەچیرۆکەکان دەیان بیستن.

ـ پەرەپێدانو گەشە پێـدانی تـەماحو هێـواو ئاواتـەکانی منـدالْ هەرلەمنـدالْیو سـەرەتایی ساواییەتیەوە، وە هەلْ نانیان لەسەر هیواو ئاواتو بەهاو ئاکارو ڕەوشتە بەرزەکان .هەولْ بدرێت کە تۆوی ئەو ئاکارو بەهابەرزو هێواو ئاواتە گرنگانە لەدلْو دەرون ومێشکی مندالْو

---

(١) پەنات دەگرم بەوشە تەواوەکانی خوای گەورە، لەهەمو شەیتانو شەڕەنگێزێکی لەخشتە بەرو فێلْباز، وەلەهەمو چاوێکی پیسی بەدگۆ(وەرگێڕ).

ساوایەکاندا بروێندرێتو هانیان بدات کەزاناو داناو زیرەك بن وەك فلان زاناو رێك وپێك بن وەك فلانو ببنە نوژدارو پزیشك وەك فلانو چاو لەوانی پێش خۆی بکات وبروانێتە خاوەن کەسایەتیو ئاکارو رەوشتو پلەبەرزەکان نەك بروانێتە نزم تر لەخۆی .

ـ هەوڵ دان بۆ دۆزینەوەو شارەزا بون لە هیواو ئارەزوەکانی منداڵەکان هەر لەسەرتای منداڵی وساواییەتیانەوە وپەرەپێدان وگەشە پێدانی بەهرەکانی (مواهبە) بۆنمونە ئەگەر بینی منداڵەکەی حەزو ئارەزوی لەخوێندنەوەیە با بەوپەری تواناوە هەوڵ بدات ئەو هیواو ئارەزوانە لەدڵو دەرونی دا بروێنێت وگەشەیان پێ بداتو هەمیشە هەوڵ بدات کتێبو چاپکراوی گونجاو باشو بەسودی بۆ پەیداو ئامادە بکاتو بیان خاتە بەردەستیو هانی بدات کەبیان خوێنێتەوە، وەروەها ئەگەر بینی منداڵەکەی حەزی لەیاریو وەرزشە بائەو یاریانەی بۆ پەیدا بکات کەلەگەڵ تەمەنو قۆناغی ژیانی دا دەگونجێو گەشە بەتواناکانو بیروزیهنو عەقڵی بداتو کەرەستەو هۆکارەکانی بۆ پەیدا بکاتو بیان خاتە بەردەستی ...وەروەها.

ـ وەلە تەمەنی حەوت ساڵی دا قۆناغێکی تر لەهەڵسو کەوت کردن لەگەڵ منداڵ دا دەست پێ دەکات. رەسولی خواﷺ مەشخەڵە بەرزو بنەرەتیەکانی بۆ ئەم قۆناغە دارشتوەو پێ ی راگەیاندوین کەدەفەرموێ: {مروا أبناءكم بالصلاة لسبعٍ، واضربوهم عليها لعشرٍ وفرقوا بينهم فى المضاجع)[1]. واتا: ئەگەر منداڵەکانتان گەیشتنە تەمەنی حەوت ساڵی فرمانی نوێژ کردنیان پێ بکەن، وەکەبونە دەساڵی و نوێژیان نەکرد لێ یان بدەن لەسەر نوێژ نەکردن، هەروەها لەگەڵ خوشك وبرایان جێگەی نوستن وخەوتنیان لێك جیا بکەنەوە.(وەرگێر). وەئەم مەشخەڵانەش بریتین لە:

(١) أخرجه الإمام أحمد في المسند، مسند المكثرين من الصحابة، رقم(٦٤٠٢،٦٤٦٧)، وأبو داود في سننه رقم (٤١٨).

١) سەرەتا فرمان بەمنداڵـەکان بکـەن بەنوێـژ کـردن، چـونکە نوێـژ سـەرو دۆنـدی هـەمو بەندایەتی وپەرستـشیە کردەکیەکانـە(العملیـة) وهـەڵنانیان لەسـەر نوێـژ کـردن وبـوار نەدان وشلی نەنوانـدن لەگەڵیانـدا. هـەوەها هـەمان هەڵوێـست بنـوێنن لەئاسـت بـاقی بەندایەتی وپەرستشیەکانی تر بۆ خوای گەورە وەك: ڕۆژو گرتن و زەکـات دان وحـەج کردن ووهەمو واجبەکانی تر. وای تیَ بگەیەنرێت کەهەمو کـارو کـردەوەو ئیـشە بـاش وچاکەکانی لەژیانی دنیادا هەر بەندایەتی کردن وپەرستـشیەك بـۆ خـوای بـاڵا دەسـت وکار بەجیَ بکریَ لەخوات نزیك دەکاتەوەو پاداشت وسزایان لەسەر وەردەگریتەوە.

ــ لێـدانێکی سـوك وزۆر تونـد وقـورس نـەبێت دوای گەیـشتنیان بەتەمـەنی دە سـاڵی ئەگەر سەرپێچی و سەرکێشیەکانی دوبارەوە وچەند بارە کردەوە.

ــ دور خستنەوەو لێك جیا کردنەوەی جێگەی نوسـتنی کـوڕو کـچەکان واتـە نێـرو مـیَ لەیەکتری.

وەئــەوەی یارمــەتیوهاریکاری ئــەم قۆناغانــەی ڕابــردو دەدات ئــەم شــێوازە پەروەردەییانەی خوارەوەن:

أــ سـزادان بێجگـە لەسـزادانی جەسـتەیی، لـەکاتێك دا نوێـژەکانی نـەکردن وبـەردەوام بـو لەنوێژ نەکردنو چەند جار دوبارەی دەکردەوە: بەوەی کەپارەی ڕۆژانە یاپێدانـەدانی ئـەو بەخششەی کە بڕیار بـو بیدەیـە، یـا هەڕەشـەی لێـدانی لیَ بکـە، یاداواکاریـەکانی بـۆ جـیَ بەجیَ مەکە.

وەئەگەر سزای جەستەییت دا با زۆر توندو تیژ نەبێتولێدانێکی سوك ونەرم بێـت، ولەشوێنی وای بدە کەزیانی پیَ نەگەیەنێت وەك سەرو گویَوچاوولوتو ئەم جۆرە شـوێنە ناسکانە. ئەمەش کەگەیشتە تەمەنی دەساڵی.

ب ــ جەخت کردنو پیَ داگرتن لەسەر تاییەتمەندیو جیاکاریە چەشـنیە جۆربـەجۆرەکانی ڕەگەزی نێرو میَ:

تێگەیاندنی هەریەکێ لەکوڕو کچ کەهەریەکەو تایبەتمەندیو جیاکاری خۆیان هەیەو وەهەرکەس هەست و تایبتمەندیەتی دەرونی خۆیان هەیە دەبێ بەهەند وەربگیرێنوحسابی تایبەتی خۆیان بۆ بکرێت. ئەم تێگەیاندنوهەست پێ کردنەش لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کەجێگەی نوستنی هەردو لا لەیەکتری جیا دەکرێتەوە کەتەمەنیان دەگاتە دەساڵی، ئەمەش بۆ رێگەگرتن لەبڕو بیانوی نزیك بونەوەو ڕودانی خراپەکاری کەدوای ڕودانی پاشماوە خراپەکانی چارەسەر ناکرێنو داخو کەسەرێکی زۆری بەدواوە دەبێت . هەروەکو مەشقو ڕاهێنانێکیشە بۆ وەرگرتنی سەربەخۆییو تایبەتمەندیەتی خۆیان.

ج ـ مەشقو ڕاهێنانی پراکتیکی لەسەر ڕەوشتو ئاکارەکان:

ئەمەش بریتیە لەمەشق پێ کردنو ڕاهێنانو پراکتیزە کردنی لەسەر ئاکارو ڕەوشتە جوانو بەرزەکان، ئاشناکردن پێ یانو ڕەنگ دانەوەیان لەخۆو لەمنداڵەکاندا وەك : ڕاستگۆیی لەهەڵسو کەوت وڕەفتارو بەها بەرزەکان چ لەگفتو گۆ وقسەکردنو ئاخاوتن داو چ لەکارو کردەوەکاندا لەژیانی ڕۆژانەدا، هەرگیز دوانەخستنو پێچەوانە نەبونی پەیمانو بەڵێنەکان.

د ـ هاندەرو پاڵنەرەکان (الحوافز):

ئەمەش کۆمەڵە هاندەرێکن کەیارمەتیو هاریکاری پرۆسەی پەروەردە کردن دەدات لەتافی ساوایێتیو بچوکی داو کۆمەڵێك هاندەرو پاڵنەری گونجاو و لەبارن بۆ کارو هەڵسو کەوتەکان، دیارە شتێکی بەڵگە نەویستە کەکاریگەریەکی تەواوی هەیە بۆ سەر مرۆڤەکان هەتاکو ئەگەر لەتافی ساوایێتیو بچوکیش دابن.

هـ ـ چاودێریو بەدوادا چونی هاوڕێ (برادەر ـ الصاحب): گرنگی دان بەکاروباری هاوڕێو برادەرو ئەوانەی لەتەنیشتیەوەن لەهەرکوێ بێ هەر لەبچوکیەوەو پشت گوێ نەخستنو کەمتەر خەمی نەکردن تیایدا کارێکی زۆر گرنگوپێویستە. بەئامۆژگاری کردن بۆ کاری چاکەو گێڕانەوە لەکاری خراپو ڕاهێنان لەسەر قسەو ئاخاوتنی باشو خوو

ڕەوشـتو كـاری چـاك، هەمیـشە هـەوڵ بـدەیت لـەو كەسـانە نزیـك ببیتـەوە كەلـەماڵو بنەماڵەیەكی باشو لـەو كەسـانەش دور بكەویتـەوە كەلەژینگەیـەكی خـراپو بـەدڕەفتاردا دەژیەنو منداڵەكانیشت هەر بەسەری شلكیەوە لەسەر ئەم شێوازو ڕەفتارە ڕابهێنیت.(١).

چوارەم: چاودێری كردنی منداڵ لەتافی لاوێتی(هەرزەكاری) دا :

لـەم تەمەنـەی منـداڵ دا بەرپرسـیەتی دایـكو بـاوك پـترو قورسـترە لەئاسـت منداڵەكانیاندا، بەرپرسیەتی دایك لەم قۆناغەی تەمـەنی منداڵەكانیـدا لـەم چـەند خالانـەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

- هاریكاری كردنی دایك لەگـەڵ بـاوك دا بـۆ ڕاپەڕانـدنو جـێ بـەجێ كردنـی چـاودێریو سەرپەرشتی كردنو گرنگی دانو بایەخ دان بەمنداڵەكانیان.
- بـەدوادا چـون ولێپێـچانەوەی منداڵـەكان لەناوماڵـدا، كەبریتیـە لەهانـدانو هـەڵنانو ڕاهێنـانو پـەروەردە كردنـی منداڵـەكانیان لەسـەر كـاری خێـرو چـاكەو گێڕانـەوەیان لەكاری خراپەو ترساندنیان لەئەنجامدانی كاری خراپەو ناشیرین ونابەجێ.
- تێگەیاندنو هەست بەبەرنانی كوڕو كچ بەبەهاو بایەخی كەسیەتی خۆیان، ئەگەر كـوڕ بـو وای هەسـت پـێ بكـەیتو بیخەیتـە مێـشكیەوە كـەتۆ لـەڕێزی پیـاوانی، ولەسـەر پیاوەتی وتایبەتمەندێتی پیاوەتی خۆی ڕای بهێنی، گومانی تێدا نیە كـە بـاوك دەبـێ بـاری بەرپرسـێتی خـۆی هـەڵ بگرێـت و هەسـت بەبەرپرسـیارەتی خـۆی بكـاتو لـەم بوارەوە كەمتەرخەم نەبێت، بەڵام ئەگەر كچ بو هەنگاو بەرەو قۆنـاغێكی تـر دەنێـتو

---

(١) واتە: هەوڵ دان بۆ ئامۆژگاری كردنی خراپەكاران وگێڕانـەوەیان بـۆ ڕێگـەو ڕەوشـتی پـاك وبـاش .هەمیشە هەوڵ بدەیت لەهاوڕێ و برادەرو كەسانی باش نزیك بكەویتەوە كەلەبنەماڵەی ئا یین پەروەرو ڕێك وپێك وخاوەن بەها بەرزەكانن و لەو كەسانەش دور بكەویتەوە یا بەواتایەكی تر لەهاوڕێ ی خـراپ ولەو كەسانەی كەبنەماڵەیەكی خراپ و لادەرو ڕەوشت وئـەخلاق نـزمن دوربكەویتـەوەو هـاوڕێ یـەتیان لەگەڵ دا نەكەیت ومنـداڵ وزارۆكەكانیـشت لەسـەر هـەمان شـێواز هـان بـدەیت وپـەروەردەیان بكـەیت لەخۆت ولەمنداڵەكاندا ڕەنگ بداتەوە.(وەرگێڕ).

لەژینگـەوە دەگوازێتـەوە بـۆ ژینگەیـەکی تـر وەك ڕاهێنـانی لەسـەر بەرپرسـیەتی دوا ڕۆژی خـۆی، دەبـێ بـەدوا داچـونی تایبـەتی بـۆی هـەبێت، چـاودێری‌و سەرپـەرشـتی بکات‌و مەشق‌و ڕاهێنای پێ بکات‌و گرنگی تەواوی پێ بدات بزانێ چی دەخوێنێتـەوەو بەدوا چی دەگەڕێت، ڕەوشت‌و ئاکاری چاك ڕەچاو دەکات یان هی خـراپ، چـاودێری‌و بەدوا داچونی هەبێت بۆ وانەکانی بۆ جلو بەرگو پۆشـاکی، پۆشـاکی شـەرعی لەبـەر دەکات یان هی بێ شەرعی؟

- هاوبەشـی کردنـی کـچەکەی لـەئیش‌و کارەکـانی داو سـەرەتا بـەقۆناغی سـەرەتاو لەقۆناغی هاوڕێ یەتی هەڵس‌و کەوتی لەگەڵ دا بکات‌و وا لەکچەکەی بگەیـەنێ کـەمن هاوڕێ یەکی تۆم وهەرچـەندە دایکـتم بـۆ ئـەوەی کـچەکەی لـەدڵی دا شـتێك دروست نەبێت کەلەوانەیە بەزیانی کچە تەواو ببێت.(١) .
- ئەرك پێدان‌و بەشداری کردنی کچ بەبەشـێك لـەکارو بەرپرسـیەتی لـەناوماڵ داو پـشت گوێ نەخستن‌و بـەرەڵا نـەکردن‌و ڕانـەهێنان‌و پـەروەردە نـەکردن‌و کـار پـێ نـەکردنی بەجۆرێك هەرچی
- ویـستی بیخاتـە بـەر دەمـی‌و هـەمو نـازێکی بکێـشێ (مدللـة) وئـەنجام هـیچ بەرپرسـیاریەتیەك هـەڵ نـەگرێت‌و فێـری هیـچی لا نـەکات‌و دەسـت‌و پـێ سـپیکە دەربچێت‌و هیچ نەزانێت(٢) .

---

(١) واتە: لەڕوی دایکی دا شـەرم بکـات و پرسـیاری فێـر بـونی کارەکـانی لـەدایکی نـەکات بەنـەزانی بمێنێتەوە و هیچ فێر نەبێت دوا ڕۆژیش کە شوی کرد و کەوتە ماڵێکی ترەوە نامۆیـە لـەو ماڵـەدا تـاڕا دێت لەگەڵ ئەو ژینگە تازەدا و بەرپرسیەتیەکی قورس وگرانـی دەکەوێتـە سـەر شـانی .ئەگـەر دایکی پێشتر لەماڵە باوان هەوڵی لەگەڵ دا نـەدات وفێـری هـەمو شـتێکی نـەکات و ژیـر بێـت و وەك هـاوڕێ وڕەفیقێك ڕەفتاری لەگەڵ دا بکات وئەو بەربەستە شەرمیە نەهێڵێت وئـەو کـات کـچەکەی بەڕاشـکاوانە هەمو شتێك لەدایکی دەپرسێت وهـەمو شـتێك فێـر دەبێـت وکارامـەو ولێهـاتو و زیـرەك دەردەچـێت ، کورد گوتەنی باش دەرەهاتوە.(وەرگێڕ).

(٢) لێرەدا مەبەست قۆناغی سەرەتای ژیانی کـچانە لەماڵەباوانـدا ، کەپێویـستە وئـەرکی سـەر شـانی دایکانە کە کچەکانیان بەتەواوەتی فێری کاروئیشەکانی خۆیان بکـە ن و بـە شـێوەیەکی کارامـەو ئـازاو

- هەست کردن‌و ئاگاداری باوك بەهەمو ئەو کارو پرۆسانەی کەلەم بوارەدا ئەنجام دەدرێن‌و پێویستە باوك لەگەڵ دایك دا هاریکار بێت لەپرۆسەی پەروەردە کردن‌و ڕاهێنانی منداڵەکان کەتایبەتە بەم قۆناغەو نەپۆشین‌و چاو نەنوقاندن لەئاست هەر هەڵس‌و کەوت‌و ڕەفتارێکی خوار و خێچو خراپ کەلەلایەن منداڵەکانەوە ڕو دەدەن چ کوڕو چ کچ.

قوڵی‌و بێ بنی ئەم بەرپرسیاریەتیانە جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کەدایك خۆی دایەنەو پەروەردیارەو چاودێرەو مامۆستاو فێرکەرەو بەڕێوەبەرەو ڕاپەڕێنەریشە، هەر دایکە کەپێگەیەنەری زانایان‌و پەروەردیاری جگەرگۆشەکانەو ڕاهێنەری پیشەوەران‌و جوتیاران‌و دروستکەری پاڵەوانانە، چێنەری واتاو وشە بەرزو پیرۆزو گەورەکانە، دیارە ئەم ئەرك‌و کارە گرنگانە هەروا سادەو سانا نین هەروەکو توێژێك لەدایکان بۆی چون بەڵکو زۆر لەوە بەرز ترو گرنگترو قورسترین ئەرکێکە لەسەر ڕوی زەوی دا بۆ؟ چونکی گەورە پیاوان‌و زانایان‌و تێکۆشەران‌و بانگەشەکاران‌و چاکەکاران هەمویان لەو قوتابخانەو زانکۆو دانشتگایەی باوەشی دایکانی پەروەردیارو زاناوە دەردەچون‌و دەردەچن.

ج ـ بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان وەك کچێك:

کچ لقێکە لەو بنەڕەتە واتە لەدایك، کەخوای گەورە بەو پلەو پایە جیای کردۆتەوەو تاتیبەتمەندی کردوەو ئەو ڕێزە گەورەی پێ بەخشیوەو لەباوکی پێ

زرنگ و دەست ڕەنگین ودەست پاك و داوێن پاك ئامادەو دروستیان بکەن.لەماڵەوەدا مەشق وڕاهێنانیا ن پێ بکەن لەو ماڵە سەرەتاییەی باوکیاندا ولەهەمو بوارێکدا ڕایان بهێنن وکورد گوتەنی کابانێکی زرنگ ووریا یان لێ بەرهەم بێنن وکەسایەتیەکی بەرز وشکۆدارو وتوندو تۆڵ وتۆکمەیان لێ دروست بکەن. کار یان پێ بکەن و پشت گوێ یان نەخەن، چونکە ئەمڕۆ باری بەرپرسیەتی لەسەر شانی کچان نیە لەماڵەوە باوانیاندا، ئەمە قۆناغی ئامادە کردن وڕاهێنانە، سبەینێ مەیدانی کار کردن وماڵە مێردان وخاوەنی بەرپرسیەتی وقۆناغی پراکتیکیە و قۆناغی ئامادەکردن وڕاهێنا ن بەسەرچو بۆیە ئەمە ئەرکێکی گەورەی سەر شانی دایکانە بەرامبەر بەکچەکانیان.(وەرگێڕ).

جیاکردۆتەوە ئەگەر بێت بەپێ ی شەریعەتی ئیسلام واتە بەرنامەی خواو بەو پێ یەی کەخوای گەورە بۆی داناوە پەروەردە بکرێت، پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ فەرمویەتی: {من عال جاريتين حتى تبلغا جاء يوم القيامة أنا وهو} وضم أصابعه[1]. أي في الجنَّة} .(واتا: هەر کەسێك دوکچان بەخێو بکات و جوانو ڕێكو پێك لەسەر شەریعەتی خواو بەپێ ی بەرنامەی قورئانو سوننەت پەروەردەیان بکات هەتا بلوغیان دەبێتو بەشوێنی خۆیان دەگەیەنێو منەتیشیان بەسەردا ناکات. ئەوە منو ئەو کەسە لەڕۆژی قیامەتدا وەك ئەم دو پەنجەیەم لەیەکەوە نزیکینو دراوسێ ی یەکترین. هەردو پەنجەکانی شایەتمانو ئەوی تەنیشتی بەیەکەوە جوت کردن..(وەرگێڕ).

کچ لەدڵی باوكو دایك دا جێگەی تایبەتی خۆی هەیە بەهۆی بێ هێزیو بێ دەنگیو لەسەرخۆییو هێدیو هێمنی بێ کێشەیی خۆیەوە.

هەروەکو کچ مافی بەسەر باوكو داکیەوە هەیە کەلەلاپەڕەکانی ڕابردودا ئاماژەمان بۆ کردن، وەلێ لەگەڵ ئەمەشدا کچ خۆشی لەم بەرپرسیەتیو واجبە بێ پشك نیە. بۆیە لەدیار ترلاینو بەرچاو ترین بەرپرسیاریەتی ئافرەت وە کچ ئەمانەی خوارەوەی لەسەر شانە:

ـ گرنگی دان بەئەرکە کەسایەتیەکانی خۆی، خوێندنو فێر بونی، دەبێ بەرنامەیەکی زانستیانە بۆ خۆی دابڕێژێت بەپێ ی ئەو بەرنامەیە لەژیانی ڕۆژانەی خۆی دا کار بکات. یارمەتی دایکی بداتو هاریکاری مامۆستاکانی بەبەردەوامیو بێ کەمتەرخەمی بکات. پێویستە لەسەر کچ گرنگی تەواو بدات بەزانستە شەرعیەکانو وێژەکان وەك تەفسیری قورئانو فەرمودەکانو وێژەو ڕۆشنبیریە گشتی یەکان و ڕۆشنبیریەکانی ژنانەو لەم جۆرانە. هەروەکو لەڕابردودا لەبەشی بەرپرسێتی زانستیانەی ئافرەت لەگەڵ نەفسی خۆی دا باسمان کرد.

---

(١) رواه مسلم برقم (٢٦٣١) في البر والصلة، باب فضل الإحسان ألى البنات.

ـ هەمیشە گوێ ڕایەڵی دایكو باوك بۆ دەنگەوە چونو وەڵامدانەوەی خوای باڵا دەستو كاربەجێ كە دەفەرموێ:﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۚ ﴾ الإسراء:٢٣. (واتا:واتە پەروەدگاری تۆ فرمانت پێ دەكات كە لە(الله) بەلاوە هیچ كەسو هیچ بەرنامەو هیچ شتێكی تر نەپەرستن و گوێ ڕایەڵ و چاكە لەگەڵ دایكو باوكتاندا بكەن.(وەرگێڕ). بەڵام بەداخەوە دەبینین زۆرێك لەكچان ئەم گوێ ڕایەڵیەیان پشت گوێ خستوەو لێ ی دور كەوتونەوە (كوڕان خراپتریش ـ وەرگێڕ) ، بەڵكو زۆرێكیان گوێ ڕایەڵی دۆستو برادەرەكانیان بەسەریاندا زاڵەو گوێ ڕایەڵی ئەوان دەكەنو پێش گوێ ڕایەڵی باوك دایكیان خستوە، ئەمەش گەورەترین هەڵەو مەترسیدار ترین هەڵەیەكە كەكوڕانو كچان تێ ی كەوتونو باجەكەشی دەكەوێتە سەرشانی وەچەو نەوەی داهاتوی كوڕو كچان، چونكە ئەم زیانە لەدوا ڕۆژدا بەسەر خۆیاندا دەشكێتەوە، چونكە گوێ ڕایەڵیوچاكە كردن لەگەڵ باوكو دایكاندا قەرزێكی زۆر خێراو بەپەلەو زو وەردەگیرێتەوە یازو دەدرێتەوە.[1]

ـ یارمەتی دانوهاریكاری كردنی دایك لەو كارو ئیشانەی كەدەتوانێت ئەنجامیان بدات وەك:

---

(١) واتەك هەر كەسێك یا ڕونتر بلێین هەر كوڕو كچێك لەسەرەتادا لەگەڵ باوك ودایكی دا خراپ بێت ولەژیانیاندا لەگەڵیاندا چاك نەبێتوگوێ ڕایەڵیان نەكان سوننەتێكی ژیانە كەخۆشی مێردی كرد یا ژنی هێناو مالو منداڵی پەیدا بون كوڕو كچەكانی خۆشی هەمان هەڵسو كەوتی لەگەڵ دا دەكەن لەدوا ڕۆژدا. بەپێچەوانەوەش ئەگەركوڕ یاكچ لەگەڵ باكو دایكی دا چاك بوو گوێ ڕایەڵی كردن ئەوا منداڵەكانی خۆشیان لەدوایی دا لەگەڵی باش دەبنوگوێ ڕایەڵی تەواوی دەكەن. زۆرێكی وامان د یتن كەباوك دایكی خۆیان فڕێ داوەو تەنیا پێشی عەیب بوە نەك پێ ی بڵێ یادایە یا بابە بەڵكو هەر پێ ی عەیبیش بوە پێ ی بلێن كوڕی یا كچی فلان یافلانە كەس. دواتر دیتمانەوە خۆشی هەمان دەردی بەسەر هاتۆتەوەو تامەكەی چێشتۆتەوە، بۆیە گوتویانە (گوێ ڕایەڵی وخزمەتكردنی دایك وباوك قەرزێكی زو دراوەیەو زو وەردەگیرێتەوە بەهەردو بارەكەیەوە.(وەرگێڕ).

- چێشت لێنان‌وشوشتن‌وپاك كردنـەوەی قاپ‌وقاچاغ‌وپاك‌وخاوێنی‌و تەمـەڵی نـەكردن لەئیشەكاندا و پشت نەبەستن بەخزمـەتكارز كـار نـەكردن‌و ئـەم پشت بەستنە بەخزمەتكار وات لیٚ دەكات كە كچێكی تەمەڵ‌و كارنـەكردەو بـیٚ خێـرت لیٚ دەربـچێت‌و دوا ڕۆژ واتە دوای شو كردن ناتوانیت ئەركی سەرشانی خۆت ڕابپەڕێنیت‌وتوانای هـەڵ گرتنی ئەو بەرپرسیاریەتیەت نابێت.
- یارمەتی دانی دایك لەپەروەردە كردنی براو خوشكەكانی بچوكتر لەخۆت لەسـەر خـوو ڕەوشتی جوان‌و بەها بەرزەكان كەلەبەشی بەرپرسیەتی دایكدا بەدرێژی باسمان كرد.
- ڕاپەڕاندن‌و ئەنجامدانی هەندیٚ لەئەرك‌و ئیش‌و كارەكان لەبری دایك‌و یارمەتی دانی یـا ئەنجامدانی هەندیٚ كاروبار واتە نوێنەرایەتی كردنی دایك لەو كارانەدا.
- فێر كردنی دایك بەخوێندەواری‌و نوسین ئەگەر دایك نەخوێندەوار بـوو تـۆ خوێنـدەوار بویت بەتایبەتیش فێـری دروشـم‌و بـوارە زانـستیەكانی ئـایینی بكـە وەك فێـر كردنـی نوێژو قورئان‌و ئەو ویردانەی كەلەنوێژدا دەخوێندرێن بەتایبـەتیش سـورەتی فاتیحـە، هەڵەكانی بۆ ڕاست بكەوە. بەتایبەتی لـەكاتی بـیٚ ئیـشی‌و دەسـت بـەتاڵی دا هـەوڵی لەگەڵ دا بدەو دەوری قورئان خوێندن و هەندیٚ لەزانستە شەرعیەكانی لەگەڵ دا بـدە بۆ ئەوەی سودیان لیٚ وەر بگرێت، كەبەڕاستی ئەمە لایەنێكی گرنگی فـەرامۆش كـراوە كەزۆرێك لەئێمە لیٚ ی بیٚ ئاگاین. چونكە ڕۆژانە پرسیارێكی زۆر دەكرێت لەلایـەن ئـەو ژن وپیاوانـەی كەخوێنـدنی سـورەتی فاتیحـە نـازانن یـان خوێندنەكـەیان ڕەوان نیـە، كەچی كچەكانیـشیان لـەزانكۆو دانـشتگاو دواناوەندی‌وئامادەییەكانـدا دەخـوێنن یـان فێرخوازن،ئالێرەداوئەمەبەرپرسیەتی‌و ئەركی سەرشانی كچان بەدەردەخات [1].

---

(١) ئەدی بۆ ئەمە نالێین كە زۆرێك لەو كورو كچانەی كەخاوەنی بڕوانامـەی دكتـۆراو ماستەریـشن وەك نەخوێنـدەواران وان بـەڵكو لـەوانیش كۆڵـەوار تـرو نـەزان تـرن‌و نـازانن سـورەتی فاتیحـە بـەڕەوانی بخوێنن؟!!! بۆ. چونكی هەگیزاو هەرگیز بەلای قورئان وزانستە شەرعیەكاندا نەك هەر ناچن وناگەڕێن بـەڵكو قورئـان هـەر نـاش خـوێنن و زۆرێكیـان هـەر بڕواشـیان پـیٚ نیـە . خۆلـە خوێندنـەوەی كتێـب

وریایی وئاگاداری لەمانەی خوارەوە گەلێك گرنگ وپێویستە:

- بەسەر نەبردنی کاتی بێ ئیشیوەدەست بەتاڵی بەشتێك کەسودی نەبێت وەك: شوێن کەوتن و ئالودە بون بەئامێرەکانی ڕاگەیاندنە جۆربەجۆرەکان وئەو هۆکارە پەیوەندیانەی تر کە ئەمڕۆ لەجیهاندا هەن، کەبەڕاستی کاتێکی زۆر لەکیس مرۆڤ دەدەن لەکاتی سەیر کردنی ئەو دیمەنە سەیرو سەمەرە وبێ ئایڕۆیانەو ئەو فیلمە بێ سودو بێ کەڵکانە کەلە شاشە زێوینیەکانی کەناڵ و تەلەفزیۆنە جۆربەجۆرەکانی دەرەوەو ناوەخۆ نیشانی هاوڵاتیان دەدرێن بەتایبەتیش هەرزەکارانی کوڕو کچ، نەك هەر ئەمە بەڵکو کاتێکی زۆریش لەسەرپێچی خوای گەورەو ڕابواردن وشوێن کەوتنو شل کردنی جڵەوی هەواو ئارەزوەکانی نەفسوشەیتانو لەخراپەکاری دا بەسەر دەبرێت. چونکە مرۆڤ دەبێ باش بزانێت کەبەرپرسە لەو کاتەی کەخوای گەورە بۆ ڕاپەڕاندنی کاروبارەکانی ژیانی هەروەك خۆی بۆی داڕشتوین نەك بەهەواو ئارەزوی خۆمان ئەو کاتەش کە بریتیە لەژیانو تەمەنی مرۆڤ کەبەنرخ ترینو بەرز ترین شتێکە کەمرۆڤ لەبونەوەردا هەیەتی، دەی ئەگەر هەمو لەگەڵ ئەو داموو دەزگایانەدا بەخوڕاییو بەبەلاشو بێ سود بەسەر ببرێت حەتمەن توشی زیانێکی زۆر گەورە دەبین لەدنیاو لەقیامەتدا، کەزۆر بەداخەوەو زۆر جێ ی دڵگرانیو دڵ تەنگیە کەبەشی هەرە زۆری کاتی کیژە لاوانو کچان (هەروەها کوڕان لەکچان خراپتر ـ وەرگێڕ) ئەو کاتە زێڕینە واتە ئەو تەمەنە بەپێزە لەگەڵ کەناڵوهۆکارەکانی ڕاگەیاندنی گەندەڵ کەری وەك تەلەفزیۆن وکەناڵە ئاسمانیەکانو یالەگەڵ بەرادەرو ڕەفیقە خراپەکانیان لەبازاڕە بێ ئابڕوەکانی ئەمڕۆ یا لەگەڵ تەلەفۆنو تەلەفۆنکاریو مۆبایل دا بەفیڕۆ دەدەن. دیارە کەگومانی تێدانیە کەبەهۆی ئەم کەمتەرخەمیو بێ ئاگاییەوە کارو

وچاپکراوە شەرعیو زانستە شەرعیەکان هەر گەڕێ! ! دەبێ بڵێین ئەوانە دەبێ لەپێشەوە خۆیان فێر بکەن وبگەڕێنەوە بۆ ڕێگەی قورئان وسوننەت و بیرو باوەڕەکەی خۆیان واتە عەقیدەکەی خۆیان سەرلەنوێ نۆژەن بکەنەوەو ئەمجار دایك وباوکیان فێر بکەن وبیرو باوەڕو عەقیدەکەیان بن کۆڵ بکەن وڕاستی بکەنەوە.(وەرگێڕ).

ئیشێکی زۆر گرنگ لەدەست دەچن‌و ئەنجام بەرهەمێکی زۆر لەداهات‌و سەرو سامانی تاکی‌و نەتەوەیی لەکیس دەچن‌و وڵات خەسارەتمەند دەبێت. کاتێکی زۆریش لەسەرپێچی‌و بیٚ فرمانی خوای باڵا دەست‌و کاربەجیٚ دا بەفیڕۆ چوو بەسەر بردرا.

- دور کەوتنەوە لەبرادەری خراپ کەوەك پزیشکی گڕدار وان کەکەوتە سەر هەر شتێك دەست بەجیٚ ئەویش گڕ دەگرێت وەهەمو گیانی دەسوتێنیٚ، لەڕۆژگاری ئەمڕۆدا پەیوەندی وبرادەرایەتی ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆ گەلێك زۆرن. دەبیٚ کچی ژیرو موسڵمانی خاوەن باوەڕی تۆکمە زۆر لەو دۆست‌و برادەرە خراپانە وریاو ئاگادار بێت. نیشانەی ئەوانە ئەوەیە کەهەمیشە خراپەو ئامرازەکانی خراپەیان پێوە دیارەو هەم دەم بڵاوکەرەوەی خراپەو خراپەکارین، وەهەمیشە شەڕەنگێزن‌و خراپە هێنەرو خەڵکی بۆ خراپەکاری هەڵ دەنێن‌و تۆوی خراپەکاری دەوەشێنن‌و فرمان بەخراپە دەکەن‌و قەدەغەی چاکەکاری دەکەن، وێنەی ئەم دۆست‌و برادەرانە پێویستە زۆر لیٚ یان وریا بیت‌ولیٚ یان دور بکەویتەوە.

- شوێن کەوتنی ئافرەتانی کافرو بیٚ باوەڕو بەکار هێنان‌و لەبەر کردنی ئەو جل‌و بەرگ‌و پۆشاکانەی(الموضة) کەکافران‌و خراپەکاران بەدیاری بۆمانی دەهێنن، هەروەکو لەڕابردودا زانیمان کە دوژمنانی ئیسلام هەمیشە سورن لەسەر ئەم کارەیان‌و بەردەوام نوچ نادەن‌و ناسەکنن، بۆ ئەم مەبەستەش هەمیشە لەهەوڵی لێبڕاوانەی خۆیان ناکەون بۆ خراپ کردن‌و لادانی کچانی موسڵمان‌و لەکەدار کردنیان بەهەر شێوەیەکی بۆیان بکرێت، بەهەر هۆکارێك بێت یەکێك لەو هۆکارانە کەگرتویانەتە بەربڵاو کردنەوەی ئەو هەمو جل‌وبەرگ‌وپۆشاکە ناشەرعی یە جۆربەجۆرانەی کەلەناو کۆمەڵگای موسڵمانان‌و لەناو ئافرەتانی موسڵماندا بڵاویان کردۆتەوەو ئافرەتی موسڵمانیان ڕوت کردۆتەوەو لەپۆشاکی شەرعی‌و ئاوەڕوتیان کردوەو لەحەیاو حەشمەت‌و ڕو سوریەتی فیترەتی خۆیان دورخستۆتەوەو لیٚ یان داڕنیوە. بۆیە کچان‌و ئافرەتانی بڕواداری موسڵمانان زۆر پێویستە کەبەرهەڵستکاری‌و بەرپەرچی ئەم پلانە گڵاوەی دوژمنانی ئیسلام بدەنەوەو دوای هەمو

قـڕە قـڕ کـەرێك نەکـەون‌و وەڵامیـان نەدەنەوەوشـوێن هـەمو دەنگدانەوەیـەك (الـصدی) نەکەون.

■ دەرچون بۆ بازاڕەکان بەبێ کاری پێویست: بەڕاستی ئەمە دەردو پەتایەکی ترسناك‌و مەترسی دارە کەلەناو ئافرەتاندا بڵاو بوەتەوە وەك بڵاو بونـەوەو کەوتنـەوەی ئـاگر لـەناو پوش‌و پەڵاش دا، بەجۆرێك وای لێ هـاتوە کـەزۆرێك لەکـچانی موسـڵمان لـەناو بازاڕەکانـدا هەڵبەزو دابەز دەکەن و دوچاری سەدان هەڵەو کاری بـێ شـەرعی یـان دەکـەن‌و دەکەونـە داوی شـەیتانەوە یەکـەمین کەسـێك‌و یەکـەمین شـتێك کەلـەو بازاڕانـەدا بکەونـە داویـەوە شـەیتانە، چـونکە بازاڕەکـان بنکـەو بارەگـای شـەیتان‌و خراپـەکارانن‌و دەبـێ خوشـکانی موسڵمان‌و بەکچ‌و بەژنانەوە زۆر وریا بن‌و خۆ لەچونە ناوبازاڕەکان بەدور بگرن، خۆ ئەگەر هەر ناچار بون کەدەبێ هەر بچن ئەوا بالەگەڵ سەرپەرشتیارێکی خۆی یایەکێ لەئەندامانی مەحرەمی خۆی دا بچێت‌و خێرا پێداویستیەکانی بکڕێت‌و بەپەلەبگەڕێتەوە لانەکـەی خـۆی کەماڵەکەیـەتی. دەی بائافرەتـان لەسـەر ئـەوە ڕابـێن کـەبۆ پێویـستی نـەبێ نەچـنەدەر، چونکە گومانی تێدانیە ئەو چونە دەرەوەیان دەرگەی هـەمو خراپـەو شـەڕێکە بـۆ ئـەوان، باباش بـزانن ئـافرەت هەرکەچـوە دەرەوە شـەیتان یەکسەر پێـشوازی لێ دەکـات‌و وەری دەگرێـت بەکـەیفی خـۆی دەی هێنـێ‌و دەیبـات هـەروەکو لەپێغەمبـەرەوەﷺ ئەمـە چەسپاوە. [(١)] چەندان ئافرەتی موسـڵمان کەوتونـە داوی سەرشـۆڕی‌و ڕەزالەتـەوە بـەهۆی ئەم دەرچونە بێ شەرعیانەی ئافرەتانـەوە، بۆیـە پێویـستە کـچان زۆر لـەم حاڵەتـە وریـاو ئاگادار بن‌و لەم کردەوانەی خوارەوە بسڵمنەوەو لێ ی دور بکەونەوە:

---

(١) لەفەرمودەی عبالله کوڕی مسعود رضي الله عنه کەلەپێغەمبەرەوەﷺ دەگێڕێتەوە کەفەرمویـەتی:{ المـرأة عورة فإذا خرجت إستشرفها الـشيطان} رواه الترمـذي في الرضـاع، بـاب إستـشراف الـشيطان المـرأة إذا خرجت وقال:هذا حديث حسن غريب.

واتە: ئافرەت عەورەتە گەر لەماڵ هاتە دەر شەیتان پێشوازی لێ دەکات ودەی قۆزێتەوەو بەکەیفی خۆی هەڵس وکەوتی لەگەڵدا دەکات. (وەرگێڕ).

– دەرچون بۆ ئەو شوێنانەی کەپێ یان دەگوترێت شوێنی سەیرانگاو ڕابواردنو کات تێدا بەسەر بردن (الملاهی) باخۆی لەشەڕی ئەو شوێنانە بپارێزێت چونکە توشی ڕابواردنو کاتەکانت بەفیڕۆ دەچێتو کۆڵێك شەڕو خراپەکاریو گوناحو تاوانت بۆ بەدیاری دێنێتو دەیخاتە گەردنت[1].

– بەکار هێنانی تەلەفۆنو مۆبایل بەبێ سودو لەکاری پڕوپوچدا: تەلەفۆنو مۆبایلەکان چەکێکی دوسەرن بۆ پێویستیو ناچاری نەبێت ناکرێنو دانانرێن. جێگای داخە کەزۆرێك لەکچان شێوازێکی وا دەگرنە بەر لەبەکار هێنانی تەلەفۆنو مۆبایل، کەمرۆڤ بێز لەخۆی دەکاتەوە، هەرکە (سماعة) یا مۆبایلەکەیان بەدەستەوە گرت ئیدی پێیەوە دەلکێو تاماوەیەکی دورو درێژ بەری نادەن ئەوەندە قسەی بێ سودو بێ کەڵكو درێژدادڕی

(١) باخوشك وبرایانی خوێنەر وا تێنەگەن کەلەڕابواردن وخۆشگوزەرانی ڕێك وپێك وپابەند بەمەرجە شەرعیەکانەوە یان لێ قەدەغە دەکەین نەخێر بەڵکو مەبەستی ئێمە ئەوەیە کەلەزۆرێك لەوشوێنەکان لەکۆمەڵگاکانی موسڵماناندا بڵاوەو کاری بێ شەرعی تێدا دەکرێت و پابەند نین بەشەریعەتی خواوەو ئاپۆرەیەکی خەڵکی زۆری تێدا کۆدەبنەوەو بەهەزاران بێ شەرعی تێدا دەکرێت وەك خواردنەوەی مەی و ڕەش بەڵەکی ودەهۆڵ وزوڕناو مۆسیقاو گۆرانی گوتن وسەماو سوڕدان و تێکەڵ بونی ژن وپیاو و گەلێکی تر لەبێ فەرمانی وبێ شەرعیەکانی تر لە شوێنەکانی وەك هاوینە هەوارەکان وسەیرانگاکان و شوێنەکانی تر. بەڵام ئەگەر ئەم دەرچونانە بۆ گەشت وگوزارەکانی سروشتی خوای گەورە کەپابەند بن بەمەرجە شەرعیەکان وەك ئەوەی هەر کەس خۆی و خاوو خێزانی بچنە شوێنێك لەشوێنە خۆشەکانی ئەو چیاو چۆڵ وپێدەشتانەی کە چۆلن وکەسی تێدا نین یاخود کەلێشی بن کەمێکن وتێکەڵی تێیدا ڕو نادەن وهەر خۆیان بن ئەوە چی تێدا نیەو ڕێگە پێدراوە (مباحة) وحەرام نیەبەڵکو هەندێ جار بۆ هەندێ لەتەمەنەکان لەسەریشت پێویستە بچنە دەر وسوننەتە بۆ بینینی دەسەڵات ونیشانەکان و توانا لەبن نەهاتوەکانی خوای گەورە.

دەتوانن بۆ ئەم مەبەستە وبۆ زانیاری پتر سەیری کتێبی(الترفیه) لەنوسینی دکتۆر عبدالله السدحان بکەن. کەزانیاریەکی باش وپڕ بەسودو دەوڵەمەندی لەم بارەیەوە تێدایە، خوا پاداشتی بداتەوە وسەرکەوتوی بکات.آمین.

دەكەن، ئای لەو خەسارەتمەندیەو لەو كات بەفیڕۆ دانە، بەشێوەیەك دەبێتە پاچێكی تێك دەرو دەرگاكانی شەڕو خراپە بەڕوی كچانی موسڵماندا دەكرێنەوە لەڕێگەی ڕاستی خۆیان لادەدەن ولەگرێژەنەیان دەبەن وكچان لەم ڕێگەیـەوەخراپ نـاو زەد دەبـن. تكایـە زۆر زۆر وریاو ئاگادار بن لەم پیشە قێزەونە[1].

د – بەرپرسیارێتی ئافرەتی موسڵمان وەك خوشكێك:

خوشـك لـەنزیكترین نزیكـەكانی برایـە، هـەردو لا مـافی هاوبەشـیان هەیەبەسـەر یەكتریەوە. بەڵكو بەرپرسیەتی خوشك گەورە ترو گشتی ترو بەرچاو ترە لەناو ئەو ماڵـەی كەتیایـدا دەژیـات. ئـەوەی كەلەبـەر پرسـیەتی كـچدا باسمـان كـرد بەتـەواوەتی بریتیـە لەبەرپرسیەتی خوشك لەبەرامبەر خوشـكەكانی و براكـانی بەگـەورەو بەبـچوكەوە. لێـرەدا دەتـوانین چـەند بڕیـارو بەرپرسـیەتێكی تـر بخەینـە سـەر ئـەو بڕیـارو بەرپرسـیەتیانەی

---

(١) بەڵێ چ تەلەفۆن‌و چ مۆبایل دو دەمن‌و دو تیغی بڕندەن كەیفت لێ بێ لەكاری باشە بەولاوە چیدی پێ ئەنجام نادەیت وتەنیا ئیش‌و كـارە زەروریەتـەكانی ژیـانی ڕۆژانـەی خـۆتی پـێ ئـەنجام دەدەیـت، وهەوەسیشت لێ بێت چ كارێكی خراپ وفیتنەوئاشوبی پێ لەناو خەڵكی دا بـڵاو دەكەیتـەوە. هـەمومان باش دەزانین كە مۆبایل وتەلەفۆن بۆ كاری باش وخزمەتگوزاریە سود بەخشەكانی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤـ دروست كراوە نەك بـۆ خراپـەكاری وبەخـەڵكی ڕابـواردن وپەیوەنـدی بەسـتن ودڵـداری وبـن دیـوارو بـن پەسیوان . زۆرمان لەگەنج ولاوانی كچان وكوڕان دیوە كە شەرم ناكات لەهـەمو شـوێنێك لـەبازاڕ لـەماڵ لەفەرمانگەو ولەشوێنی دەوامەكەی خۆی دا مۆبایلەكە بەبنانگوێ یەوە دەنێت هەرگیز شل و وەرز نابن و سەعاتێك نا دوسەعات‌و بگرە سێ سەعاتیش سەماعەی مۆبایلەكەی بەبنانگوێ یەوەیەو قسە لەگەڵ دڵدارەكەیاندا دەكەن‌و مراجعەكانیـشیان وا بەدیاریانـەوە ڕاوەسـتاون‌و چـاوەڕوانن هـەر لێ نابنـەوە تـا كارەكانیان بۆ ڕاپەڕێنن بـەلام بـێ سـودە. زۆر جـار ڕوی داوە بابـای مراجـع لـەدوری دورەوە لەگونـدو لادێكانەوە هاتوە بۆ دائرەو مەسرەفـو خەرجیەكی زۆریشی كردوە ئەو ڕۆژە ئیشەكانی بۆ نـاكرێن بـۆ بەیانی یان دەگەڕێنەوە یا لەماڵی خانە خوێ دەمێننەوە ، بەشكو خوابكات بـەیانی كـابرای فەرمانبـەر دڵی بتلیسێتەوەو ئیشەكەی بۆ ڕابپەڕێنێت. تاوانی ئەمە لەئەستۆی كێ دایە هەیاران؟ (وەرگێڕ).

کەلــەخاڵی (بەرپرســیەتی ئــافرەتی موســڵمان وەك کــچ) دا خرانــە ڕو کەلــەم خاڵانــەی خوارەوەدا دەیان گوشین:

– ڕێز گرتنو بەهەند زانینی بـراو خوشـکەکانی کەلـەخۆی گـەورە تـرن. چـونکە خوشـکی گەورە لەماڵدا لە جێگەو پلەی دایك دایە، وبراگەورەش لەجێگـەو پلـەو پایـەی بـاوك دایـە. مافی پەیوەندیو خزمایەتی و نەسەبیان بەسەر یەکەوە هەیە واتە مافی خوشكو برایەتی، پێویستە لەسەر ئەو خوشکە کەیارمەتیان بدات ئەگەر پێویـستیان بەیارمـەتی هـەبو، وەك یارمەتی دانی ماڵیو مـژادی(المـادی) کردنـەوەی گـرێ کوێرەکـانی تـەنگو چـەڵەمەکانیان کـاتی تـوش بونیـان. یارمــەتی دانیـان لـەکاتی خوێنـدنو سـەعی پـێ کـردن ویادداشـتو زانستەکانیاندا.

بڵاو کردنەوەی خێرو چاکە لەناوماڵدا بەخوێندنەوەو بیستنو گوێ لێ گرتنو بـانگ کردنو فریاکەوتن و فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپەو ئەم جۆرە شتانە.

– ئامۆژگاری کردنو ڕێنومایی کردن بۆ ئەوانەی پێویستیان پێیەتی لەناو ماڵدا.

چوارچێوەی سێ یەم: بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەبەرامبەر کۆمەڵگەو ئوممەتدا:

بەرپرسـیەتی ئـافرەت فـراوانو بـەربڵاوە بەشـێوەیەك هـەتا هـەمو چـوار چـێوەو پانتایی کۆمەڵگەو ئوممەت بەگشتی دەگرێتـەوە. ئـەو بەرپرسـیاریەتیە بریتیـە لەهەسـتان بـەکاری بانگەشـە کـردن بـۆ لای خـوای گـەورە، بەرپرسـیارە لەفـەرمان کـردن بەچـاکەو قەدەغە کردن لەخراپە، بەرپرسیارە لەئامۆژگاری کردنو ڕێنومـاییو چـاکەکاریو ئیـسلاح لەناو کۆمەڵگەدا .

لێرەدا هەندێ دەقی شەرعی دەهێنمەوە لەبەر گرنگیو بایەخی ئەو بانگەشەو واجب بون و بەرهەمەگشتی یەکانی، ئەمجار ئەوەی کەپەیوەندەو تایبەتی بەئافرەتەوە

هەیە. خوای باڵا دەست و کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ۚ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ ﴾ **فصلت: (٣٤،٣٣). (واتا: توخوا چ قسەو گفتارو چ کردەوەیەك لەقسەو کردەوەی ئەو کەسە باشترە کەبانگەشە بۆ لای خوای گەورە دەکاتو خۆشی کردەوەی باش دەکاتودەڵێ من لەگروپی موسڵمانانمو بڕوادارە، شتێکی بەڵگە نەویستو شتێکی سەرەتایی خوا کردە کە هەرگیزاو هەرگیز چاکەو خراپە یەکسان نین‌و وەك یەك نین‌ولەیەك تای تەرازو دانین دەی کەواتە هەمیشە خراپە بەچاکە پاڵ پێوە بنێن‌و ڕایان بماڵن واتە کەخراپەتان کرد گورج چاکەیەکی بەدوادا بکەن بۆ ئەوەی خراپەکەت بسڕێتەوە، چونکە چاکەکان خراپەکان دەسڕنەوە. ئەگەر چاکە لەگەڵ ئەو کەسەدا بکەیت کە ناخۆشیو دوژمنایەتیان بەیەکەوە هەیەودەست پێشخەری بکەیت لەئاشت بونەوەو چونە دوای ئەو چاکە کردنەو ئاشت بونەوەیە وای لێ دێت ودەبێتە دۆستێکی زۆر خۆشەویستو گەرمو گوڕو دڵسۆزی لێ دێت .(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:** ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ ﴾ **آل عمران:١٠٤. (واتا: واتە: ئەی بڕواداران: با لەئێوە کۆمەڵێك پێکبێت بۆ ئەوەی ڕێگەی چاکەو خێر پیشانی خەڵکی بدەن‌و ئایینی خواو حوکمەکانی بۆ موسڵمانان ڕون بکەنەوە، فرمانیان بەچاکە پێ بدەن‌و لەخراپەو خراپەکاری دەستیان بگرن‌و بیان گێڕنەوە، بۆ ئەم مەبەستەش دەبێ ئەو کەسانە زۆر بەچاکی لەفرمان‌و لەحوکمەکانی ئایینی ئیسلام تێگەیشتبن‌و زاناو زیرەك‌و بەرچاو ڕۆشن بن‌و زۆر لەسەرەخۆو هێدیو هێمن بن‌و بەنەرمو نیانی و ڕوی گەش‌و ڕو خۆشیەوە ئامۆژگاری خەڵکی بکەن، نەك توندو تیژو قسە ڕەق بن، دەبێ بزانن چۆن قسە لەگەڵ خەڵکی دەکەن‌و دەیان دوێنن‌و دەبێ زۆر دڵفراوان بن. جا ئەگەر وابن ئەوانە لەدنیاو قیامەتدا سەربەرزو سەرفرازو سەرکەوتو دەبن، لەڕەوتی قسەکاندا دەردەکەوێت کەمەبەستی**

زانایانە نەك مەبەستی پی دروست کردنی حیزبی سیاسیو پەرتەوازە بونی ئوممەت هەروەکو حیزبیەکان بەڵگە بەم ئایەت دێننەوە بۆ ڕەوا دانی دروست کردنی فرە حیزبی لەئیسلامدا. بەسود وەرگرتن لەتەفسیری گوڵشەن ب١ل١٤٩..(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ﴾ النحل:١٢٥. (واتا: ئەی پێغەمبەر: زۆر ژیرانەو لەسەرخۆونەرمو نیانەوە بانگەشە بۆ لای خوا بکەو بەژیرانەو بەئامۆژگاری ژیرانەو هێدی وهێمنانە خەڵکی بانگ بکەو بەباشترین شێوە دایەلۆك قسەیان لەگەڵ دا بکە بۆ ئەوەی بەو شێوە نەرم ونیانیەوە دڵی یان نەرم بێتو بێنە سەر ڕێگەی ڕاستو بەپێچەوانەوە لێت دور بکەونەوەو بانگ کردنەت لەبری سودو قازانج زیانی هەبێت ولێت دور بکەونەوە.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ١٢٢ ﴾ التوبة:١٢٢. (واتا: موسڵمانان ناکرێ هەمویان لێکڕا بۆ غەزاکردن واتە بۆ شەڕکردن لەگەڵ کافران دەربچن بەڵکو لەهەر کۆمەڵە ولەهەر عەشیرەت وتیرەیەك کۆمەڵێك دەر بچن و هەندێکیش لەناو موسڵمانان بمێننەوە لەوانەی کەبۆ شەڕ دەرنەچون بۆ ئەوەی فێری شەرع وحوکمەکانی ئایینەکەیان بکەن وئاگایان لەو ئایەت وحوکمانە بێت کەبۆ سەرپێغەمبەرﷺ دێنەخوار وهەم ئاگاشیان لەو ماڵ ومنداڵ وپیرەژن وپیرە پیاوانە بێت کەلەوێ ماونەوە. هەروەها ئەوانەی کەلەجیهاد گەڕانەوە ئاگادار بکەن بەو حوکم وئایەتانەی کەلەدوای ئەوان هاتونەتە خوار وئاگاداریان بکەنەوە لەحوکمەکانی ئایینەکەیان.ئەم ئایەتە هەڵوەشێنەرەوەی ئایەتی ٣٩ی سورەتی (التوبة إلاَّ تَنْفِرُواْ..) وئایەتی پێش خۆیەتی هەروەکو (القرطبي) لەتەفسیرەکەی خۆی دا هێناویەتی (وەرگێڕ).هەروەها دەفەرموێ:﴿ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوَاْ إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَبَعضنِي وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَآ أنا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ يوسف:١٠٨. (واتا: ئەی محمد بەو بێباوەڕو بتپەرستانە بڵێ ئایینی ئیسلام ڕێبازی ڕاستو ئاشکرای منە کەپێتان ڕادەگەیەنم ڕێگەی

من و ئەوانەی شوێن من دەکەون وبەبەرچاو ڕۆشنیو لەسەر عیلم وزانستی ئیسلام بانگی خەڵکی دەکەم بۆ ئایینی خوا، بۆ بەتەنها خوا پەرستیو بەجێ هێنانی فرمانەکانی خوای پەروەردگار، خوای پاكو بێگەرد لەوە گەورە ترو بەرز ترە کەهاوبەشو هاووێنەی بۆ دانێن، من باوەڕم تەنیا بەخوای گەورەو تاكو تەنیا هەیەو پاك وبێگەردی بۆ خوای گەورەو من هەرگیز لەهاوبەش پەیدا کەران نیم ونابم.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ التوبة:٧١. (واتا: : بڕواداران چ پیاو وچ ژن دۆست وپشتیوانی یەکترین و فرمان بەچاکە دەکەن وقەدەغە لەخراپە دەکەن ، دیارە مەبەست لەبڕوادارانی ڕاستەقینەیە ئەوانەی کەدەستیان گرتوە بەقورئان وبەسوننەتەوە بەپێ ی تێگەیشتنی پێشینەی پیاو چاکان .(وەرگێڕ).

هەروەها بەپێچەوانەی ئەوانەوە دەفەرموێ: ﴿ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلۡمُنَٰفِقَٰتُ بَعۡضُهُم مِّنۢ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمُنكَرِ﴾ التوبة:٦٧. (واتا: : بەپێچەوانەی بڕواداران گروپێکی تر هەن کەخوای گەورە دەربارەیان دەفەرموێ: دوڕوان چ پیاو وچ ژن هاوکارو پشتیوانی یەکترین وهەمیشە وەك پیشەی پێشینەی خۆیان فرمان بەخراپە دەکەن و قەدەغە لەچاکە کردن دەکەن وخراپە کاری وفەسادی لەجیهاندا دەنێنەوەو تۆوی فیتنەو فەسادی دەوەشێنن.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡحَقِّ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلصَّبۡرِ ٣﴾ العصر:٣.)واتا: : مرۆڤەکان خەسارەت مەندن تەنیا ئەوانە نەبێت کەبڕوای تەواویان بەخوای گەورەو بەپێغەمبەرەکەیﷺو بەبەرنامەکەی خوا هێناوەو دەستیان گرتوە بەقورئانو سوننەتەوەو ئامۆژگاری خەڵکی دەکەن بۆ چاکە کردنو بانگی خەڵکی دەکەن بۆ لای خوای گەورەو ئامۆژگاری خۆیان وکەس وکارو خەڵکی بەگشتی دەکەن بۆ ئارام گری وخۆڕاگری وپێ دامەزراوی لەسەر ئایینی وخواو بەرنامەی خوای پاك وبێگەرد.(وەرگێڕ). وەلەفەرمودە ڕاستەکانی مسلم و لەفەرمودەی تمیم کوڕی أوس الداری هاتوە کەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی :{الدين نصيحة) قلنا لمن؟ قال: (للهِ

ولكتابهِ ولرسولهِ ولأئمةِ المُسلمين وعامتهم}[١]. (واتا: ئايين هەموى ئامۆژگاريه. گوتمان بۆ كێ ئەى ڕەسولى خوا ؟ فەرموى: بۆ خواى گەورەو بۆ كتێبەكەى كەقورئانەو بۆ پێغەمبەرەكەىو بۆ هەمو پێشەوايانى موسڵمانانو بۆ هەمو موسڵمانان بەگشتىو بۆ عاميەكانيان.(وەرگێڕ). هەروەها لەمسلمەوە لەفەرمودەى (سعيد الخدرى)ەوە ﵁ لەپێغەمبەرەوە ﷺ كەفەرمويەتى:{من رأى منكم منكراً فليغيره بيده فإن لن يستطع فبلسانه فإن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الأيمان}[٢].

هەروەها بوخارى ڕيوايەتى كردوە لەفەرمودەى عبدالله كوڕى عمر وئەويش لەپێغەمبەرەوە ﷺ كەفەرمويەتى:{بَلِّغوا عني ولو آية}[٣]. (واتا: زانست وزانيارى لەمنەوە ڕابگەيەنن جابا بە تەنيا يەك ئايەتيش بێت.(وەرگێڕ).هەروەها فەرمويەتى:{مَثل القائم على حدود الله والواقع فيها كمثل قوم استهموا على سفينة فأصاب بعضهم أعلاهاوبعضهم أسفلها، فكان الذين في أسفلها إذا استقوا من الماء مروا على من فوقهم، فقالوا: لو أنا خرقنا في نصيبنا خرقاً ولم نؤذ من فوقنا، فإن يتركوهم وما أرادوا هلكو جميعاً، وإن أخذوا على أيدهم نجوا ونجوا جميعاً}[٤]. (واتا: وێنەى ئەو كەسانەى كەدەستى يان گرتوە بەقورئانو سوننەتو هەرگيز سنورەكانى خواى گەورە نابەزێننو ئەو كەسانەى پێچەوانەى گروپى يەكەمن وەك ئەو دو گروپە وان كەلە كەشتيەك دان، گروپێكيان

---

(١) رواه مسلم برقم(٥٥) في الأيمان، باب بيان أن الدين النصيحة.

(٢) رواه مسلم برقم (٤٩) في الأيمان، باب بيان كون النهي عن المنكر من الأيمان، وأن الأيمان يزيد وينقص، وأن الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر واجبان.

بۆ زانيارى پترو وتوێژينەوەى پتر دەربارەى ئەم فەرمودەيە بڕوانە: كتێبى خۆم (دراسة حديث أبى سعيد الخدري رواية ودراية).

ب – واتاكەيمان لە ڕابردودا ڕون كردۆتەوە.(وەرگێڕ).

(٣) رواه البخاري برقم (٣٤٦١) فيأحاديث الأنبياء، باب ماذكر عن بني إسرائيل. بۆ شارەزا بون وزانيارى پتر بڕوانە :(كتاب الأمر بالمعروف لعبدالغني المقدسي) بە توێژينەوەو لێكۆڵينەوەى خۆم لەگەڵ بۆ نوسينى پێشەكيەك.

(٤) رواه البخاري برقم (٢٤٩٣) في الشركة، باب هل يقرع في القسمة والأستهام فيه؟

لەنهۆمی سەرەوەن‌و هی دوەمیش لە نهۆمی خوارەوەی کەشتیەکەدان. جا ئەوانەی لەنهۆمی خوارەوەن دەڵێن: ئەگەر ئێمە لەخوارەوەو لەلای خۆمان کونێك لەکەشتیەکە بکەین‌و ئاوی خۆمان لێرەوە هەڵێنجین باشترەو خەڵکی سەرەوە عەزیەت نادەین ، دەنا ئەگەر وانەکەین دەبێ بەسەر ئەوانەی سەرەوەدا بچینە قاتی سەرەوە ئەمجار ئاو هەڵێنجین. جائەگەر ئەوانەی سەرەوە لێ بگەڕێن لەبنەوە کەشتیەکە کون بکەن ئەوا ئاو دێتە ناو کەشتیەکەو هەردو لا لەئاودا نقوم دەبن‌و دەخنکێن، وەئەگەر دەستیان بگرن‌و نەهێڵن ئەوا هەردولایان ڕزگاریان دەبێت. دەی ئەگەر لێ گەڕێن خراپەکاران لەسەر خراپەی خۆیان بەردەوام بن. مەی خۆران بەئاشکراو بێ شەرمانە مەی بخۆنەوە، ئافرەتان بەکەیفی خۆیان خۆی لێ ڕوت بکەنەوو سفورو ماکیاج کردن‌و لەسەر بەرەڵایی خۆیان بەردەوام بن بەناوی ئازادی ومافو سەربەستی‌و یەکسانی ژنانەوە شەرم لەخوای گەورە نەکەن‌و سنورەکانی خوا ببەزێنن، دایکان، باوکان کچەکانیان لەسەر بەرنامەکەی خواو لەسەر پۆشاکی شەرعی پەروەردەو ڕانەهێنن خوای گەورە توشی بەڵامان دەکات لەدنیاداو لەقیامەتیش توشی سزای بەسفت‌و سوێ دەبین. گەر لێ بگەڕێین ستەمکاران ستەممان لێ بکەن‌و بەکەیفی خۆیان تەراتێن بکەن دەستیان نەگرین ئەوا فیتنەو فەسادی هەمو وڵات دەگرێتەوەو چارەنوسێکی ڕەشمان دەبێت. هەروەکو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {انصر أخاك ظالماً أو مظلوماً}سەحابەکان گوتیان: باشە ئەی ڕەسولی خوا ئەوە زانیمان کە لەسەر ستەم لێکراو بکەینەوەو یارمەتی بدەین، بەڵام ئەدی ستەمکار چۆن یارمەتی بدەین و لە سەری بکەینەوە؟ فەرموی: دەستی بگرن‌و مەهێڵن ئەو ستەمانە بکات‌و بیگێڕنەوە لەستەم و خراپەکاری ئەوە یارمەتی دان‌و لەسەر کردنەوەیەتی. فرمان کردن بەچاکە کارێکی زۆر گرنگ‌و بایەخدارە لەشەریعەتی خوادا . هەر گەلێك وهەر قەومێك فرمان کردن بەچاکە وقەدەغە کردن لەخراپەیان تێدا نەما دەستیان لێ بشۆ . فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە بەسێ قۆناغ دەبێت قۆناغی یەکەم بەدەست: دەبێ بەدەست ئەگەر دەسەڵاتێکی ئیسلامی ڕاستەقینە هەبو خراپە کار بگێڕدرێتەوەو دەستی بگیرێت لەخراپەو فیتنەو فەسادی و زیناو مەی خواردنەوەو دزی‌و داوێن پیسی‌و دەست پیسی‌و گەندەڵی. قۆناغی دوەم: دەبێ بەزمان

بگوترێت لەکاتێکدا کەدەسەڵاتێکی ئیسلامی نەبو یان لەتر سی کەوتنەوەی فیتنەی گەورە تر نەتوانرا بەدەست بگێڕدرێتەوە دەبێ بەزمان لەخراپە بگێڕدرێتەوە وبڵێ ی کاکە ئەوە گوناحەو خراپەیە لێ ی دور بکەوە. ئەگەر بەقسەت کرا ئەوە باشە دەنا بەقسەت دەکات یان ناکات ئەوە کاری تۆ نیەو عایدی خوای گەورەیە گرنگ ئەوەیە تۆ فرمانەکەت کرد بەچاکەوئەرکی سەر شانی خۆت ڕاگەیاند. قۆناغی سێ یەم: ئەگەر لەترسی فیتنەی گەورەتر نەت توانی بەقسەش بیڵێ ی ئەوا دەبێ بەدڵ پێت ناخۆش بێتو ڕقت لەو خراپەکارە، لەو ستەمکارە، لەو دکتاتۆرە، لەو خیانەتکارە ببێتەوەو پشتی نەگرێت ولەگەڵی دا نەڕۆیتو هاریکاری نەکەیتو دەستی نەگریتو دۆستایەتیت بۆی نەبێتو تەنانەت دەبێ مەیلێکی زۆر کەمیشت بۆی نەبزوێ دەنا لەلای خوای گەورە تۆش بەشداری لەو تاوانو ستەموگوناحو ستەمودەست پیسیو داوێن پیسی یەی کەئەوان دەی کەن. هەروەکو لە فەرمودەکەی ڕابردودا ئاماژەمان پێ کرد.(وەرگێڕ).

هەروەها چەند داڕشتەو پاساو لەدەست دان کەئافرەت ناچار دەکەن کەئەو بەرپرسیارێتیە گرنگە هەڵ بگرێتو نەتوانێت لەبەرپرسیاریەتی دەربارەی نەفسی خۆیو لەبارەی خێزانەکەی جیاببێتەوەو دەست بەرداری ببێت کەدەتوانین ئەم بەڵگەوپاساوانە لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گرد بکەینەوە:

١ـ پەیوەندی ئافرەت بەکۆمەڵگاکەیەوە:

بریتیە لەو پەیوەندیەی کەوا لەئافرەت دەکات کەببێتە تەوەرەیەك بۆ پەیوەندیە پتەو توندو تۆکمەکانو پردێکی پەیوەندی بەگشت لایەنەکانی کۆمەڵگاوە، خزمایەتیو گرێ بەندیەك دروست دەکات کەئافرەت ناتوانێتو هەرگیز ناتوانێت دەستبەرداری ببێت وەك ئەوەی دەبێتە خێزان(ژنی) پیاو، یاخود خوشکی، یاکچ، وپورو دایك و.و..تد پیاوە. هەروەها پەیوەندیەکانی ژنو ژنخوازیو زاواو خەزورێتی، دراوسێیەتی، برادەرایەتیو دۆستایەتی دەکەونە چوارچێوەی ئەم پەیوەندیە کۆمەڵایەتیانەوە. هەروەها ئافرەت وەك ئەندامێکی کۆمەڵگاو ئوممەتو وەك توخمێك لەتوخمەکانی کۆمەڵگا، هەمو ئەم

پەیوەندیانە لەكۆمەڵگەوە وا لەئافرەت دەكات كەببێتە خاوەنی بەرپرسییێتیو ئەركو بەرپرسیەتێكی گرنگوگەورەی بكەوێتە ئەستۆ كەواتە خزمایەتیو ڕەحمو بەزەیی مافێكی زۆر گەورەی ئافرەتە. خوای گەورەو باڵا دەستو كاربەجێ دەفەرموێ: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾﴾ محمد:٢٢. (واتا: ئەوە چیتان دەوێ، دەتانەوێ دیسان جارێكی تر بگەڕێنەوە بۆ گومڕایی وسەرلێشێواوی وفیتنەو ئاشوب نانەوەو خوێن ڕشتن وداوێن پیسی ومەی خواردنەوەو دەست پیسی وزمان پیسی وخوانەناسی وشەڕواڵ پیسی. هەروەكو چۆن پێش موسڵمان بونتان وپێش هاتنی ئایینی پیرۆزی ئیسلام تیایدا بون. سیلەی ڕەحم بپچڕێنن وخزمایەتی نەهێڵن وڕقتان لەیەكتر ببێتەوە و برا ڕقی لەبرا ببێتەوەو كوڕلەباوك ودایك و، ژن لەپیاو و بەپێچەوانەوەش هەروەكو ئێستا دەی بینین بەهۆی ئەو هەمو لایەن لایەن وگروپو وگروپ وفرە حیزبیە خۆتان گۆتەنی ، كەس كەسی خۆش ناوێت، ڕەچاو كردنی ئەم سیاسەتە چەواشەیە كەبوەتە هۆی دابڕ دابڕ كردنو داهێزران و لەبەر یەك بردنی شیرازەی كۆمەڵگاو ئەندامانی تاكە خێزان هەمو لەیەكتری بونە دوژمن ولەیەكتری چونە سەنگەرەوە.و.و....تد.(وەرگێڕ). هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{من سره أن له في أو ينسأ له في أثره فليصل رحمه}[(١)]. (واتا: هەركەسێك دەیەوێت ڕزق وڕۆزی فراوان بێت یابۆی زۆر بێت باهەمیشە سیلەی ڕەحم بەجێ بگەیەنێت وسەردانی خزم وكەس وكارو دۆست وبرادەرەكانی بكات.(وەرگێڕ). هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾﴾ الشعراء :٢١٤. (واتا: ئەی محمد ﷺ پێش هەمو كەسێك لەخزم و كەسو كار هۆزو عەشیرەتەكەی خۆتەوە دەست بكە بەبانگ كردن بۆ لای خوا

---

(١) رواه البخاري برقم(٢٠٦٧) في البيوع، باب من أحب أن بسط في الرزق، ومسلم برقم (٢٥٥٧) في والصلة) فى البر والصلة، باب الرحم وتحريم قطيعتها.

وبيان ترسێنه لەڕۆژێك كەكەس فریای كەس ناكەوێتو كەس ناتوانێت یارمەتیت بدات لەخوا بەولاوە چونكە مافی پاراستنیان لەئەستۆی تۆدایەو پێویستە لەسەرت لەئاگری دۆزەخ بیان پارێزیتو دوریان بخەیتەوەو بەرەو نازو نیعمەتەكانی خوا وەریان بچەرخێنیەوە كەبەهەشتی پڕ نازونیعمەتە.(وەرگێڕ). هەروەها دراوسێ مافێكی گەورەی بەسەر دراوسێوە هەیە، بەڵگەی ئەمەش فەرمودەی پێغەمبەرەﷺ كەفەرمویەتی:{من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره }[1]. (واتا: هەركەسێك بڕوای هەیە بەڕۆژی دوایی واتە زیندو بونەوە لەڕۆژی قیامەت باڕێزی دراوسێو میوانەكانی بگرێت.·وەرگێڕ).هەروەها لەفەرمودەیەكی تردا فەمویەتی:{مازال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنّضه سيورثه}[2]. (واتا: جبریل ئەوەندەی ئامۆژگاری كردم دەربارەی دراوسێ وام زانی دراوسێ میراتی دراوسی دەگرێت .(وەگێڕ). هەروەها دۆستو هاوڕێ مافی برادەریو هاوڕێیەتیو برایەتی گشتیو تایبەتی لەسەر برادەر هەیە، تاكەكانی ئەم كۆمەڵگایە هەمویان مافیان بەسەر یەكتریەوە هەیە هەر وەكو لە ڕابردودا ئەمەمان ڕون كردەوە، هەروەها ناموسڵمانەكانیش مافی ئەوەیان هەیە بۆ ئیسلام بانگ بكرێنو دەستیان بگیرێت بۆ لای ئایینی پیرۆزی ئیسلام ولەگومڕایی بێ باوەڕی بهێنرێنە دەر[3].

ئـافرەتی موسـڵمان ئەنـدامێكی كـاراو كاریگـەرە لـەم كۆمەڵگایـەدا، وئـەرك وبەرپرسیاریەتی تەواوی لەسەر شانە بەرامبەر بەوانە هەمویان هەركەس بەگوێرەی خۆی.

---

(١) رواه البخاري برقم (٦٠١٩) في الأدب، باب من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذي جاره ، ومسلم برقم (٤٨) في الإيمان، باب الحث على الإكرام الجاروالضيف ولزوم الصمت إلاَّ على الخير،وكون ذلك كلَّه من الإيمان.

(٢) رواه البخاري برقم(٦٠١٦) في الأدب، باب الوصاءة بالجار، ومسلم برقم (٢٦٢٥) في البر والصلة، باب الوصية بالجار والإحسان إليه.

(٣) ئەم مافانەم لەكتێبەكەی خۆم (دروس في الحقوق) دا بەدرێژی باس كردوە دەتوانن بگەڕێنەوە لای وسەیری بكەن.

٢ـ ئافرەتان لە پیاوان بەتوانا ترن: دیارە شتێكی بەڵگە نەویستو ئاشكرایە كەئافرتان لەپیاوان بەتوانا ترن لەبواری قسە كردن لەگەڵ یەكتری داو بەتایبەتی لەو بوارانەی كەتایبەتن بەژنان خۆیانەوەو وەبەتایبەتی تریش لەپێكهاتەی لەش وئەندامەكان وئەو كارە دەرونی و كۆمەڵایەتیانەی كەلێ یان دەكەونەوە، بێ شەرمانەو بێ پێچو پەنا دەتوانن لەیەكتری بكۆڵنەوەو پرسیار بكەنو دەتوانن بگەنە پلەیەك كەپیاو هەگیز ناتوانێت بگاتە ئەو پلەودەرئەنجامەیە لەتوێژینەوەو لەیەكتری كۆڵینەوە، دیارە بەپێچەوانەش پیاوان لەگەڵ یەكتری دا بەهەمان شێوە.

٣ـ ئافرەت توانای تەواوی بەسەر ڕێگاكانی چاكەو چاكگوزرای دا هەیە: هەروەها ئافرەت دەتوانێت هەمو ئەو ڕێگا چاكگوزاریانە لەگەڵ كچانی هاوڕەگەزی خۆی دا بەهۆی ئەوەی كەهەمیشە لەگەڵیاندا تێكەڵە بگرێتە بەر، و بەئاسانیو زۆر بەوردی سەرنجو تێبینی هەڵسو كەوتو ڕەوشتەكانیان بداتو دەست نیشانی هەمو ئەو هەڵەو پەلانە بكات كەتێ ی دەكەون. ئەنجام بگاتە ئەنجامی لێ حاڵی بونو زانینی هەمو نهێنیە ڕواڵەتیە تایبەتیەكانیان كەهەمیشە بۆی یەكتری باس دەكەنو نهێنیوشاراوەكانی ناو خانەو شانەولاپەڕەكانی دڵیان بۆ یەكتری دەكەنەوە، سەرباری ئەمەش ئافرەتان هەمو ڕاستیو زانیاریە شاراوەكان بەچاوی سەری خۆیان دەبینن بەپێچەوانەی پیاوان كەلەگواستنەوەی هەمو زانیاریەكان دەبێ پشت بەسەرچاوەی ڕاگواستنو وەرگرتن لەمو لەو ببەستێتو كەمتر زانیاریەكان بێ هەڵەو پەڵە دەردەچن، دیارە شتێكی بەڵگە نەویستیشە كەئەوەی زانیاریەكانو ڕوداوە ڕاستیەكان بەچاوی خۆی ببینێ لەڕاستیەوە نزیكترو بەهێز ترن.

٤ـ بواری كار كردنی ئافرەت پێشەنگیە: بواری كاریگەرێتی لەخێرو چاكە كردنو ڕاپەڕاندنو جێ بەجێ كردنی زانیاریەكانو دروشمەكانی ئایین پێشەنگ ترو پابەند بونو پێ دامەزراویو بەردەوامی لەسەر پەیڕەو پرۆگرامو بەرنامەی ئایینی پیرۆزی ئیسلام كاریگەر ترو پاراو ترو ڕەوان ترە لەقسەو باسەكانی خەڵك واتە ئەو زانیاریانەی كەلەدەم یا لەپێنوسی خەڵكەوە وەریان دەگرێت. دەی كەواتە پێشنگیەتیو كاریگەریەتی ئافرەت كاریگەریەكی زۆری هەیە لەدڵو دەرونو مێشكی ئەو كەسانەی كەبانگیان دەكات بۆ لای خواو بۆ بەرنامەكەی خوای گەورە.

٥- ئامۆژگـاری تـاکیو بانگەشـەی کەسیەتی لـەنێوان ئافرەتانـدا: پیـاو نـاتوانێ وەك ئافرەت ئەم کارە گرنگو قورسە ئەنجام بدات، گومانی تێدا نیـە کـەدەبێ ئافرەتێـك لـەوان هەر پێ ی هەڵ بستن وەك ڕون کردنـەوەی پێویـستیەتی (فـرض) خـۆ داپۆشـینو تێکـەڵ نەبونو بەتەنیا نەمانەوە لەڕوی پیاوانی نامحرەمدا.

٦- **ئافرەت ئەندامێکی ناکارامـە نیـە**: بـەهیچ شـێوەیەك ئـافرەتی موسـڵمان ئەنـدامێکی ناکارامەو کەم تواناو سەرنەکەوتو(فاشل) نیـە لـەناو کۆمـەڵگادا، بـەڵکو ئـافرەت هەمیـشە جێگەی کار تێکردن وکاریگەریە، بەڵێ ئافرەتی موسڵمان هـەم دەم بـانگخوازو ئامۆژگـاری کارایە، گومانی تێدا نیە کەدەبێ ئافرەتی موسڵمان

بەشداری تەواوی هەبێت لە دامەزراندن وبینا کردن وئاراستەکردنو بانگەشە کردن بۆ دینی خوا.

٧- **ئافرەتانی موسڵمان پێشەنگ بـوون**: ئافرەتـانی پێـشینەو پێـشەنگەکانمان ئاوەهـا بـون، لەسـەروی هەموویانـەوە ئافرەتـە سـەحابیە بـەڕێزەکانمان، ئەوانـەی کەبـەرزو دیـارو ناودار بونو جێ پەنجەیان لە بوارەکانی چاکسازیو هاوبەشـیو هاریکـاری دا دیـار بـوەو ڕۆڵی گرنگی خۆیان لەمێژوی پڕ شکۆی ئیسلامدا تۆمـار کـردوەو لەمێـژوی ئیـسلامدا هـەتا دنیا مابێت لەئاسمانی دێرۆكو شارسـتانیەتی مرۆڤایەتیـدا دەدرەوشـێنەوە. لـەو ئافرەتـە بەڕیزانەی موسڵمانان کەناویان هەمیشە دیارو بـەرز بـوە دایگـانی بـڕواداران بـون، ئائەمـە عائـشەیە(رضـی الله عنهـا) کەفـەرمودەکانی پێغەمبـەرﷺ بـۆ ئوممـەتی ئیـسلامی دەگێڕێتـەوەو ڕیوایـەتیان دەکـاتو کاروبـارو حـاڵو گـوزەرانی ماڵـەوەی خۆیـان بـۆ سەحابەکان ڕادەگوێزیو بۆیـان دەگێڕێتـەوەو تـێ یـان دەگەیـەنیو کێـشەی موسـڵمانان بەفـەرمودەو چارەسـەریە بـن بڕەکـانی پێغەمبـەری خـوا چـارە سـەر دەکـات. ئـەوەش زەینەبەی کچی جەحشە (رضی الله عنهـا) بەسـەر هـەزارەکان ڕا دەگـاتو هەرچـی شـتی خۆی هەیە پێ یان دەبەخشیو خۆشی هیچی بۆ نامێنێتەوە. نمونە گەلێك زۆرترن لـەوەی کەئێمـە بتـوانین بیـان خەینـە ژێـر دەسـت خۆمـانو کۆنترۆڵیـان بکـەینو بیـان نوسـین. ئائەوانەش ژنانی بەڕێزی موسڵمانانن لەپێشەنگیو خاڵی چاو لێ کردن کەبەدرێژایی مێژوی مرۆڤایەتیو تا دنیا ماوە لەئاسمانی زێڕینی مێژوی ئیسلامەتی دا دەدرەوشێنەوە.

٨ـ هەوڵو کۆششی دوژمنانی ئیسلام بۆ پیس کردنوچڵکن کردنی سیمای ئافرەتی موسڵمان:

هەوڵ وکۆششی دوژمنانی ئیسلام لەڕوی ئافرەتی موسڵماندا لەدوو ڕوەوە بوە:

یەکەم: چڕ بونەوەو پێداگرتنیان لەسەر پیس کردنو تێکدانو شێواندنی سیمای لەخودی ئافرەتی موسڵمان.

دوەم: ئەمجار بەکار هێنانی خودی ئافرەت دوای کۆنترۆڵ کردن وپیس کردن ولادانی ئافرەت وەك دار دەستێك بۆ تێك دانولادانو هەڵدێرانو چەواشە کردنو گومڕا کردنو سەرلێشێواندنی خەڵکی تر لەپیاوولەئافرەتانی موسڵمانانو زڕاندنی کەسیەتی ئافرەتی موسڵمان.

واقیعی کافرانو مولحیدانو دوڕوانو چەواشە کراوانو ئاژاوە گێڕیو پیلان گێڕیان ئەم ڕاستیەمان بۆ دەسەلمێنێ. جابۆیە ئەرکی حەتمیو زۆر پێویستی سەر شانی ئافرەتی موسڵمان ئەوەیە کەدەبێ

بەهەمو توانای خۆیەوەو بەهەمو شێوەو شێوازێکەوە بەرەنگاری ئەو پیلانە پوخڵو ئاژاوە گێڕیە بۆگەنانە بکاتو بەرپەرچی ئەو شاڵاوە گومڕاییەی کافرانو چەواشەکارانو چەواشە کراوان بداتەوەو لەبەرامبەردا بەڕۆڵی چاکسازی خۆی هەڵ بستێتو کچانو ئافرەتانی هاوڕەگەزی خۆی هوشیار بکاتەوە لەو پیلانە گڵاوەی دوژمنانی خواو پێغەمبەرو دینی خوا تائەنجام کۆمەڵگای موسڵمانان تەواو وریاو هۆشیار بن نەبادا بکەونە تەڵەو داوی پیسی ئەو کافرانەوە.

٩ـ هاوکاری پیاوان لەگەڵ ئافرەتاندا پێویستێکی حەتمیە لەم بوارەدا:

پێویستەپیاوانیش لەم کارو ئاکارە بەرزو بێ هاوتایەوئەرکە چاكو پیرۆزەدا هاریکارو هاوبەشی ئافرەتان بکەنو باشترین کاری خێریو بەرزترین ڕێگەپێدراووسوننەتێك بریتیە لەهەستان بەکارو پرۆسەی چاکسازیو بانگەشە کردنی کۆمەڵگای موسڵمانان. کەلەداهاتودا شتێك لەم بارەوە بەدرێژی باس دەکەین گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێت.

٣ – داخوازیو داوا کاریەکانی ئەم بەرپرسیەتە:

لەگەڵ ئەو هەمو بەرپرسیەتیە گشتی یانەی کەلەڕابردودا باسمان لێوە کردن چەندان داخوازیو گرێنتیەك دێنە پێش کەدەتوانین لەم چەند خالانەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

A.**لایەنی خزمان:** نزیكو دورەکانیان، بەتایبەتیش ئەو ئافرەتە خزمانەی کەئافرەت دەتوانێ بەئەرکی سەرشانی خۆی هەڵ بستێتو بەردەوام بێت لەگەڵیاندا لەمیانەی ئەمانەی خوارەوە:

- ڕاپەڕاندنو ئەنجام دانی مافە پێویستەکانیان(حقوقهن الواجبة).
- چاودێری کردنی ڕواڵەتی شەرعیانەیان لەجلو بەرگو پۆشاکی شەرعیو لەقژو لەقسەکردنو گفتو گۆدا.
- قسەو هەواڵو گفتوگۆ کردن لەگەڵیاندا هەر جارە ناجارێ، وپرسیار کردن لەحاڵو گوزەرانیان بەتایبەتیش ئەو ئافرەتانەی کەحاڵو گوزەرانی تایبەتیان هەیە وەك پرسیار کردن لەنەخۆشیو ساغو سەلامەتیو دوعای چاك بونەوە بۆی.
- قۆستنەوەو بەهەڵ زانینی کۆڕوکۆبونەوەکانیان بەکردنی قسەی باشو ئامۆژگاری کردنی چا كو چاکسازیانەو هەمو قسەو کارێکی تری باش لەم بوارانەدا، ئامۆژگاری کردنی چاكو وەعزادانو ئامۆژگاری کردنیان، دڵنیا کردنیان لەوەی کەئەگەر کارو کردەوەو قسەی بەسود چاك بکەن سودی باشی لێ وەردەگرنو دێتەوە ڕێگایان، ئاگادار کردنەوەو گێڕانەوەیان لەخراپەو خراپەکاری،
زیاد کردنی یەکێکی تر لەئافرەتی بانگەشەکار بۆیان، یاخود ئەنجامدانی پێشبڕکێ یەکی گشتی لە نێوانیاندا کەلەگەڵ تەمەنە جۆربەجۆرەکانیاندا بگونجێت، یاخود کاسێتێکی بەسودیان بۆ لێ بدات یاچیرۆکێکی بەسودو پڕ ئامۆژگاریان بۆ بگێڕێتەوە ئەمانەو گەلێ شتی تری لەم جۆرانە.
- دیاری پێدانی گونجاوو دابەش کردنی خەڵات بەسەریاندا هەرچەندە کەکەمو کەم نرخیش بن، چونکە کاریگەری دیاری هەمیشە لەدڵو دەرونەکاندا زۆرەو ڕامالەری ڕق وکینەو دڵ تەنگیو کردنەوەی گرێ دەرونیەکانەو چڵكو چەپەڵیەکانی سەر دڵ

دەشـواتەوە. تارمـاییو ڕەشـاییە دەرونیـەکان سـپی دەکاتـەوە، پەیوەنـدی یـەکان توندو تۆڵو سفتو لوسو ساف دەکاتەوەو حیقدو بوغزەکـان لادەبـات، وە خـەڵکان لەیەکتری نزیك دەکاتەوە.

- یارمەتی دانی هەژارەکانیان، وسۆزو بەزەیی هاتنەوە بەهەژارو دەست کورتـەکانیان، بەزەیی هاتنەوەو یارمەتی دانی بێوەژنەکانیانو لابردنیو پڕ کردنـەوەی پێداویـستی یەکانی موحتاجەکانیان دەست گیرۆیی کردنیان.
- ئەوەی جێگـەی باسـە سـەردانی نەخۆشـەکانیانو دڵ نـەوازی کـردنو دڵدانـەوەیانو خۆشـی بەخـشینو ئـارامیو دڵفراوانـی خـستنە دڵیـانو کردنـەوەی هیـواو ئومیـد وەبەرنانو بەرز کردنەوەی ورەو خۆڕاگری ئارامگریو دوعا بۆکردنو هیـوا خواسـتنی چاك بونەوە لەو نەخۆشیەو، هـەروەها بەشـداری کردنـی ناخۆشـیو تـەنگو چـەڵمەو ئامۆژگاری کردنیان بـۆ خـۆڕاگری لەبەرامبـەرتاقی کردنـەوەکانی خـوای گـەورە وەك مـردو لێ مردنوئـەم جـۆرە خەمناکیانـەی کەتوشـیان دەبێـت. هـەروەها دوعـا بـۆ کردنوئامادە دەربڕین بۆ یامەتیو هاریکاری کردنیان بەهەر پێویستیەك بێت.
- کـارکردنو گەڵاڵـە کردنوئەنجامـدانی پـڕۆژەی بانگـسازی(الـدعوة) هاوبـەش وەك کۆکردنەوەی پیتاك ویارمەتی ودەستگیرۆیی هەژاران یاخود کڕینی کتێبو چاپکراوە ئایینیە بەسودەکانو دابەش کردنیان بەسەریاندا..وگەلێ شتی تری لەم جـۆرە کـارە باشانە.

B. **لایـەنی دراوسـێ یـەتی**: ئـەو کـارو چـالاکیانەی کەدەچـنە نـاو چوارچـێوەی ئـەرك‌و بەرپرسیتیەکانی ئافرەتانی دراوسێو لەگەڵ دراوسێکانی دا ئەمانەی خوارەوەن:

- هەستان بەمافی شەرعی ئافرەتانی دراوسێ.
- ئـافرەت پێویـستە ئافرەتـانی دراوسـێ ی بناسـێتو خۆیـانی پـێ بناسـێنێو هەڵسوکـەوتی بـاش لەگـەڵ ئافرەتـانی دراوسـێ ی دا بکـات هـەر کەسـەو بـەپێ ی نزیکیو بەپێ ی پلەی تێگەیشتنو ڕۆشنبیرێتیو کەسایەتی خۆی. هەمیشە سـەریان لێ نەبڕێتو لەبیریان نەکات.

- خواردن‌وچێشت پێدانیان لەو خواردن‌و چێشتەی کەبۆ خۆیان دەی خۆن [1] دەگێڕنەوە کەپێغەمبەری خوا ﷺ فرمانی بەئافرەتێك کردوە گۆشت‌وخواردن بەشی دراوسێکەی بدات بابەجگەمەڕێکیش بێت‌و لەمەرەگەوچێشتەکەی بەشی دراوسێکانی لیّ بدات.[2]

---

(١) جاران لەناو موسڵمانانداوا باو بو، من لەزەمانی منداڵی خۆم بیرم دێت کەدایکم ڕەحمەتی خوا لەئەویش‌ولەمردوی هەمو موسڵمانانیش بێت، ئێواران بەم لاو بەولادا چێشتی پێدا دەناردم بۆ ماڵە دراوسێکان، وابو ئەوانیش قاپەکەیان بۆ پڕ دەکردمەوە لەچێشتی خۆیان‌و دەم بردەوە بۆ ماڵی خۆمان، هەروەها بەیانیان بەماست‌و دۆو پەنیرو کەرەو ئەو جۆر شتانە. ئەوە جۆرە خۆشەویستی‌و ئاڵوگۆڕیەکی برایانەو کاسە جیرانەتی لەدڵەکاندا دەڕسکاندوپەیوەندیەکانی پتەو تر دەکرد. بەڵام سەد مەخابن‌و بەناشکوری ناڵێم لەم چەرخ‌و زەمانەی ئەمڕۆی پڕ جەنجاڵی‌و مل ملانیّ‌و ڕکابەرایەتی‌و دژایەتی یەکتری کردن بەهۆی تەشەنە کردن وبڵاو بونەوەی ئەو هەمو فیکرو بیروبۆچونە بۆگەنانەو دابڕ دابڕ کردنی ئەوچینایەتیە هاوردەی لەوڵاتانی کوفرەوە بۆ ئێمە هێنراون نەك کۆمەڵگاو دراوسیّ بەڵکو ناوکی کۆمەڵگاکان کەخێزانە لەبەر یەك هەڵوەشاوەو هەریەکە لەلایەکەوە چاڵ بۆ یەکتری هەڵ دەکەنن وبەیەکتریەوە خەریکیان کردون‌و بەسەرو گویّ ی یەکتری دادەنوسێن‌و دوژمنانی ئیسلامیشیان هەر لەبیریش چۆتەوە کەچۆن لەوڵاتانی ئیسلامی دا بەکەیفی خۆیان تەراتێن دەکەن‌و ئەم دەکوژن‌و ئەو دەبڕن‌و سەروسامانی موسڵمانان بەتاڵان دەبەن‌و هەر کەسێکیش دەنگ بکات یانوقەی لێوە بێت هەردەمەو زاراوەیەکی ناشیرینی بەباڵادا دەبڕن‌و لەناوکۆمەڵگەی جیهانی دا بەتاوانبارو بە تابوری پێنجەم‌و تیرۆرست‌و نازانم چی وچی تاوانباری دەکەن‌و بەهەموان چەپۆکی زڕدایکانەی بەسەر دادەدەن‌و لەناوی دەبەن ..، ...، تد.(وەرگێڕ).

(٢) لەفەرمودەکەدا کەلەأبي هريرە وە ﵁دەگێڕنەوە کەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{يانساء المسلمات لاتحقرن جارة لجارتها ولو فرسن شاةٍ}رواه البخاري برقم (٢٥٦٦) في الهبة وفضلها والتحريض عليها، باب فضل الهبة، ومسلم برقم (١٠٣٠) لە مانشێتی زەکاتدا، دەرگای هەڵنان‌و هاندان لەسەر ئەنجامدانی بەخشندەیی وخێرو چاکە کردن جاباکەمیش بێت. نەکەی دەست بگریتەوەونەبەخشی بڵیّ ی نیەمەو ئەوەی هەمە بڕێکی کەمەو پێم عەیبە یالێم وەرناگیرێت..وەلەفەرمودەیەکی تردا هاتوە کەلە أبی ذرە وە هاتوە گوتویەتی: پێغەمبەرﷺ پیّ ی فەرموم :{ ياأبا ذر إذا طبخت مرقة فأكثر ماءها وتعاهد

- ناوە ناوە سەردانی کردنی ژنانی دراوسیٚو بەهەل زانینی ئەو سەردانانە بەقسە کردنی بەسود وئامۆژگاری کردنی چاك وبانگ کردنیان بۆلای خوای پەروەردگار هەروەك چۆن ئامۆژگاری خزمو کەسوکاری خۆت دەکەیت بۆ لای خوای گەورەو پەروەردگار[1]
- نابیٚ بەهیچ شیٚوەیەكو بەهیچ جۆریٚك ئازاری دراوسیٚکانت بدەی چ بەقسە بیٚت یا بەکردەوە.
- ناوە ناوەش تەلەفۆنیان بۆ بکەو لەحاڵوگوزەرانوتەندروستیو ساغوسەلامەتیان بپرسە.
- ڕاستەخۆ ئامۆژگاری کردنیان هەر کەداوایان لیٚ کردی، یالەکاتی لیٚ بینینی هەر کارو قسەیەکی بیٚ شەرعیانە.

C ـ **لایەنی کۆمەڵایەتی ژنان**: کەئافرەت لەژیانی کۆمەڵایەتی دا پیٚ ی گەلیٚك لەو کۆبونەوە دا تیٚ دەپەڕیٚت. کۆبونەوە زۆرە بەزۆریەکان (إلزامیة)جاریٚكو سەرپشکیەکان

جیرانك} رواه مسلم برقم (٢٦٢٥) في البر والصلة، باب الوصیة بالجار والإحسان إلیه.واتای فەرمودەکە: ئەی ابي ذر ئەگەر مەرەگەیەکت لیٚنا ئاوی زۆر تیٚ بکە بۆ ئەوەی بڕەکەی زۆر بکات وبتوانیت بۆ ماڵە دراوسیٚکەشتی بنیٚریت .(وەرگیٚڕ).

(١) نەك وەك ژنانی ئیٚمە ئیٚستا هەرکەدەچنە لای یەکتری یاکەلەبەر دەرگاکان کۆدەبنەوە کەکاریٚکی زۆر ناشیرینو بیٚ شەرعی یە، ویٚڕای کۆڵیٚك سەرپیٚچی کردنی خوای گەورە لەخۆ دانەپۆشینولەشولارو سەرو قژی ڕوتو بیٚ سەرپۆشو لینگ وقاچ ڕوت یا کۆشیان هەڵ دەکەنو گیانیان دەردەکەویٚتو سەرنج ڕاکیٚش . دەم وزمان و لەشیان بۆ گەن دەکەن ودەکەونە باسی ئەم وئەو وغەیبەت کردن و عەرش وقورش دەهیٚننە گۆڕیٚ وکەس نامیٚنیٚ لەبەر یەکی هەڵنەوەشیٚنن وسەدان فیتنەو ئاشوب نەنیٚنەوە. ئەنجام لەکۆتایی دا شەیتان لەخۆیان ڕازی دەکەن وخوای پەروەردگاریش لەخۆیان تورە دەکەن وبەکۆڵیٚك گوناحەوە دەگەڕیٚنەوە ماڵی خۆیان، زۆریشیان ئاگایان لەخۆ نامیٚنیٚ دەمەو ئیٚواران یانیوەڕۆیان چیٚشت وخواردنەکەیان بەبنی قابلەمەوە لەسەر ئاگر دەسوتیٚ ودەبیٚتە خەڵوزو قەلەبروت.(وەرگیٚڕ).

(إختياريــة) هەنــدێ جــاری تــر، لەهـــەردو بارەكەیــدا ئــافرەتی موســڵمان كۆمـــەڵێك‌و بەرپرسیاریەتی لەئەستۆدان لەوانە:

ـ بۆنمونە لەكۆبونەوەو تێكەڵیـە ناچاریەكاندا واتـە ئامـادە بـون‌و تێكـەڵ بونلەشـوێنانێك كەبەویستی خۆت نیە (الإلزامی) وهـەر دەبـێ بەشـدار بێـت. مرۆڤــ لـەم ژیانـەدا هەمیـشە دوچاری نەخۆشی‌و بەڵاو ناخۆشی‌و تەنگ‌و چەڵەمە دەبێت‌و پێویستی بەسەردانی نـوژدارو دكتۆر دەبێت‌و بەدوای هۆكاری شەرعی دا دەگەڕێت بۆ شیفاو چاك بونەوە، جا كەڕۆیشتە لای نـوژدارو چـاوەڕوانی چـونە ژورەوە دەكـات بـۆ لای نوژدارەكـە. ئالـەو مـاوە كورتــەدا لەگەڵ ژناندا‌و لـەهۆڵی چـاوەڕوانی دا كۆدەبنـەوەو شـتێكی ئاشكراشـە كـە ژنـان هەمیـشە لەپیاوان كۆمەڵایـەتی تـرن، بـەزۆری وایـە لەگـەڵ یـەكتری دا دەكەونـە قـسەو گفـت‌و گـۆ. باشـترین شـتێك ئەوەیـە كـەئافرەتی موسـڵمان ئـەو جـۆرە كۆبونـەوەو بەیـەك گەیـشتنانە بەهـەل بـزانن ئامۆژگـاری ئەوانـە بكـا كەلەگەڵیانـدا بەیـەكتری دەگـەن. و پێویـستە ئـەم كارانەی خوارەوە ئەنجام بدات:

- لەگەڵ خۆ بردنی دیاری هێمایی (رمـزي) لەكتێب‌وكاسـێتی دەنگـی‌و ڕەنگـی بـەدیاری ببات ببیدات بەو ژنانـەی كەلەگـەڵی دا لەچـاوەڕوانی دكتـوردا‌و لـەهۆڵی چـاوەڕوانی دا دادەنیـشن، بەتایبــەتیش ئەگــەر ئــەو كاسێت‌وشــریتانە بــاس لــەحاڵ‌و گــوزەرانی نەخۆش‌وئەو حوكمە شەرعیانەی لەم بارەوە دەدوێن.
- بــاس كــردن‌و بــەیاد هێنانــەوەی ئــەو چــیرۆك‌و بەســەرهاتانەی كەلەگــەڵ نــوژدارو نەخۆشــەكاندا بەســەری هــاتون‌و بینیونی‌وپەنـدو ئامۆژگـاری‌و عــەقڵ‌و دەرسـیان لێ وەربگرێت.
- باس كردن‌و بەیاد هێنانەوەی حاڵەتە نەخۆشـی یـەكان‌و بەسـەر هاتـە ناخۆشـیەكانی نەخۆشی، ئامۆژگاری كردنیـان بـەئارام گـرتن‌و پـشت بەسـتن بـەخوای گـەورە كـەدڵ ئارامی‌و فێنكـی‌و دڵ فراوانـی‌و ئومێـد دەخاتـە دڵـی نەخۆشـەكانەوە كەلەگـەڵ ئـەودا لەهۆڵی چاوەڕوانی دا كۆبونەتەوە

وەك پێشەكی‌وڕێ خۆش كردنێك‌و ئەمجار چونە ناو بنەڕەتی مەبەست‌و ناو ئەو قسەو ئامۆژگاریانەی كەدەیەوێت بیان كات‌و مەبەستیەتی بیان گەیەنێت‌و سود بەخش بن.

- لەگـەڵ خـۆ بردنـی گۆڤـاری ئیـسلامی بـاش‌و سـود بـەخش بـۆ ئـەوەی بـەو کۆمەڵـە ئافرەتانەیان بناسێنێت کە پیێ یان دەگـات‌و لەگەڵیانـدا لەچـاوەڕوانی دا دەمێننـەوە، باســی ســودو کەڵکــەکانی و خاڵــە ئــەرێ یــەکانی(الأیجابیــة) کەچــەندە ســود بەخش‌وبەسودن‌و پێویستە بیان خوێننەوە.

ـ وەلە کاتی کۆبونەوە سەرپشکیەکاندا: ئەم جۆرە کۆبونەوانە وەك ئامادە بونی ئافرەتە سەر کـەوتوەکانی کەلەخولـەکانی لەبـەر کردنـی قورئـانی پـیرۆز بـۆ ژنـان ــ ئـەو ڕواڵەتـە دروستیانەی کەلەم وڵاتە پیرۆزەدا دەستی کردوە بەبڵاو بونەوە — وئامادە بونی ئـافرەتی ســەرکەوتو یامامۆسـتای ئـافرەتی هاوبـەش یـاخود ئامـادە بـونی خوێنــدکار ئـافرەتی فێرخوازوسـود وەرگـرە، یـامیوانێکی هانـدەرە، یاکەسـێکی تـر بێـت. ئیـدی لەهــەمو ئـەم حاڵەتانەدا پێویستە ئافرەتی موسڵمان بونی خۆی لـەو جـۆرە شـوێنانەدا بەهـەل بزانێـت‌و خۆی بسەلمێنێت جالەهەر بارێك لەهەر ئاستێکدا بێت، مامۆستا بێت یا فێرخواز یا لەهــەر توێژێکی تری کۆمەڵایەتی دا بێت کەلەداهاتودا بەدرێژی باس لەبڕگەو بڕیارەکانی دەکـەین گـەر خـوای گـەورە ویـستی لەسـەر بێـت. وەئەگـەر بانگەشـەکار بـو ئـەوا دەبـێ بـەکاری بانگەشەیی خۆی هەڵ بستێت لەم بوارەدا، وەئەگەر میوانێکی هاندەر(زائـرة مـشجعة) بـوو بەسەردان هاتبو تێدەکۆشێ بۆ هاندانی بەڕێوەبەرەکان‌ومامۆسـتاکان‌و بـانگ کردنیـان بـۆ لای ئـایین‌و شـەریعەتی خـوا دوعـا بـۆ کردنیـان، چـونکە ئەمـە لەگـەورە تـرین فاکتــەرو پاڵنەرەکانە بۆ سـور بـون‌و مکـوڕی‌و بـەردەوام بـون لەسـەر کـارە گـرنگ‌و بەرزەکەیانـدا، لەبەرز کردنەوەی ئاستی هۆشیاری ئافرەتان لەم بوارەدا.

هەروەها یارمەتی دانی دەزگاکە بەماڵ‌و پـارە ئەوەنـدەی کەلـەتوانای دا هـەبێت‌و دەستی بڕوات، جابا بەشـتێکی کـەمیش بێـت، چـونکە کـەم لەگـەڵ کەمـدا زۆرە، جۆگـەو جۆبارو سێڵاوەکانیش لەکۆبونەوەو یەکگرتنی دڵۆپە ئاوەکـان پێـك دێـت[1]. ئـەم ئافرەتـە بانگەشەکارە هەر کاتێك داوای لیێ بکرێت ئەوەی لەتوانای دا هەبێت قسوری ناکات و وەڵام دەداتەوە.

---

(١) کوردیش گوتویەتی: دەریا لەدڵۆپە پێك دێت.وەرگێڕ).

شتێکی بەڵگە نەویستوئاشکرایە کە دەربڕینــی ئـافرەتی موسـڵمان لەئەنجامـدانو ڕاپەڕانـدنی ئـەم کـارە پـیرۆزو گرنگانـە هـەموی دەرگایـەکی گەورەوفراوانـە لـەدەرگاکانی بانگەشە کردنو تێکۆشان لەڕێ ی خـوادا وبـۆ چـاکەو یارمـەتیو هاریکـاری کـردن لەسـەر چاکەو خۆ لەخوا پارێزی(التعاون على البر والتقوى). ئیدی هەمو کۆڕو کۆبونەوەکانی تـری ئافرەتان لەسەر ئەم دو کۆڕو کۆبونەوەو بەیەگ گەیـشتنانەی ئافرەتـان کـەباسمان کـردن پێوانـە دەکـرێن واتـە پێویـستە ئـافرەتی موسـڵمان بەهـەمان شـێوە ڕۆڵـی خـۆی ببینێـت لەکارکردن بـۆ ئایینەکـەیو بانگەشـە کـردن بـۆلای خـوای پـەروەردگارو بـەرز کردنـەوەی ئاستی هۆشیاری ئافرەتانی موسڵمان لەم بوارە گرنگەدا.

D – کۆڕو شوێنە گشتی یەکانو ئەرکی سەرشانی ئافرەتی موسڵمان تیایاندا:

لەدیاردەو ڕواڵەتەکانی ئەم سـەردەمەی کەئێمـە تیایـدا دەژیـن کرانەوەیـە بـەڕوی ڕۆشـنبیریە جۆربەجۆرەکانـدا، وێـڕای بەیـەك گەیـشتنە زۆرو تێـك چـڕژانە ڕۆشـنبیریەکان (اللقـاءات الثقافيـة) وزۆری کـۆڕو کۆبونـەوەو ئاهەنگـەکانو گـەلێ شـتی تـری هـاو وێنـەی ئەمانەو هەر چەندە ناو و زاراوەکانیان لێك جیا بێت.

وەئەوەی کـە عەلمانیـەکانو هـاو شـێوەکانیان پـێ ی پێشکەوتون واتـە دەسـتی خۆیان پێ پێش خستوەو پڕوپاگەندەی پێشکەوتن دەکـەن بریتیـە لەهانـدانو وروژانـدنو پـاڵ نـانی سەرچـاوەکانی ئافرەتـان بـۆ خۆخزاندنـە نـاو شـوێنی ئـەو کـۆڕو بارەگـاو نادیانەوداپۆشینو دەست بەسەرداگرتنیان بەفیکرە بۆگەنو لادەرەکـانی خۆیـان. لەهـەمو بوارێکـەوە دەسـت پێـشخەریان کـردوە بـۆ دور خـستنەوەوی موسـڵمانانو کۆمەڵگـەی موسڵمانان لەسەر ڕێگەی فیترەتی خـوایيو لەبەرنامـەوئایينی پـیرۆزی ئیـسلامو چەواشـە کردنــی موســڵمانان بەتایبــەتی ئافرەتــانی موســڵمان. ئــەو دەرگــاو پەنجەرەیــەش کەگرتویانەتە بـەر بـۆ پیاهاتنـە ژورەوەی مەنزڵگـەی ئیـسلام وموسـڵمانانو ئافرەتانـەوە. بۆیـە کـاتی ئـەوە هـاتوە کـەئافرەتی موسـڵمانی بـڕوادارو هۆشـیارو چـاوکراوە بەئـەرکو بەرپرسیاریەتی خۆی هەڵ بستێتو ڕۆڵی خۆی ببینێت لەبەر پـەرچ دانـەوەی ئـەو شـاڵاوە بۆگەنـەی دوژمنـانی ئیـسلاموموسڵمانانوهۆشیار کردنـەوەو بەرچـاو ڕۆشـن کردنـەوەی ئافرەتانی موسڵمانی هاو ڕەگەزەکەی خۆیو بەم کارە گرنگانەی خوارەوە هـەڵ بـستێتو

دەستیان بەسەردا بگرێتو چوار دەوری شالاوە فیكریە بۆگەنەكەی ئەو دوژمنانی ئیسلامو دوژمنانی خواو پێغەمبەری خواو موسڵمانان بگرێت ودای بپۆشێت وتەنگیان پێ هەڵبچنێت:

* هاوبەش كردنێكی بنچینەییو كارامەو كاریگەر بۆ ڕون كردنەوەو تێگەیاندنی هەرچی ئایینەكەی داوای لێ دەكات لەعەقیدەو بیرو باوەڕو شەریعەتی خوای گەورە، وڕەوشتو ئاكارو شێوازو بەهابەرزەكان لە ئافرەتانی هاو ڕەگەزی خۆی واتە لەئافرەتانی موسڵمانو هۆشیار كردنەوەیان وئاگادار كردنەوەیان لەو هێرشە فیكریو دوژمنكاریەی دوژمنانی ئیسلامو ئاگاداركرنەوەوحاڵی كردنیان لەهەمو شەڕو ئاژاوەو خراپەو فیتنەیەك كەمەترسی هەیە بۆ سەر ئایینو عەقیدەو باوەڕە پیرۆزەكەیان.

* خۆ تێ خزاندن وچونە ناو كۆڕو كۆبونەوەكانو بەشداری كردنو هاندان بۆڕێگەی چاكەو خێرو چاكسازیو ئامۆژگاری كردنی ئافرەتانی موسڵمان هۆشیار كردنەوەیان لەفێڵو تەڵەكەی دوژمنانی ئیسلامو موسڵمانانو ئاگاداركرنەوەو دەست گرتنیان لەلادانو پێ هەڵ خلیسكاندنیان لەڕاستە شەقامی ئیسلامو دورخستنەوەیان لەشەڕوخراپەكاریو فیتنەو ئاشوب گێڕیو نەكەوتنە ناوتەڵەی دوژمنانی ئیسلامو موسڵمانانو بەكرێ گیراو كلكو وابەستەكانیانو دو ڕوانو لادەرانی سوكەڵەو بودەڵەكانی كەلە پێستو گۆشتو زمانی خۆمانەن.

* لێدانو پوچەڵ كردنەوەی بەڵگە پوچەڵەكانیان بەبەڵگەی شەرعیو واقعیەكان بەجۆشو خرۆشو پاڵ پشت بەهۆشیاریو بەرچاو ڕۆشنیەوە.

* خستنەڕو وبەرز كردنەوەی ڕاستیە(الحقائق)ئیسلامیە پراكتیكیەكان، كەدەبێتە پێشەنگێك بۆ ئافرەتانی ئامادە بو لەو كۆڕو كۆبونەوەو دواندنگایانەدا بەو ئامۆژگاریو بڵاو كردنەوەی زانیاریە سود بەخشانەی كەپێویستە ئالەو كاتو شوێنە گرنگانەدا ئافرەتی موسڵمان بەئەركی سەر شانی خۆی هەڵ بستێتو بیان گەیەنێتو بیان خاتە ڕو چ بەشێوەو چ بە ناوەڕۆك.

* هەر نەبێ ئامادە بونی ئافرەتانی هۆشیارو بەرچاو ڕۆشنی موسڵمان لەوشوێن‌و کۆڕو کۆبونەوانە بۆ پتر کردنی ڕەشایی (سواد) ئەهلی خێرو چاکەخوازان‌و چاکەکاران[1] .
* هەڵس‌و کەوت‌و ڕەفتارو ئاکارو ڕەوشتی جوان‌و باش کردن لەگەڵ ئەو ئافرەتانەی کەلەو شوێن‌و کۆڕوکۆبونەوانەدا ئامادە بون هەرچیەك‌و هەرچۆنێك بن‌و هەرچەندە لەخراپەکاران (فاسقات) ولە لادەران (منحرفات) بن، چونکە بەئاکارو ڕەوشتی جوان‌و کاریگەر ترو گەیەنەر تر لەقسە کردن‌و گفت‌و گۆو ئاخاوتنی نەرم‌و لەسەرخۆو هێمنانە دڵەکان نەرم دەبن‌و سەرنجیان ڕادەکێشیت، دیارە ئافرەتی موسڵمانیش بەڕەفتارو هەڵس‌و کەوتی جوان ورێك‌و پێك فرمانی پێ کراوە.
* گەمارۆدانی سەرپێچیەکانی کەلەو کۆڕو کۆبونەوانەدا دەکرێن‌و ڕودەدەن‌و ئاگادار کردنی بەرپرسان‌و پەیوەندیداران بەو خراپەکاریو سەرپێچیانەو هاریکاریو یارمەتی دان بۆ دانانی سنورێك بۆ ئەو سەرپێچیانەو بڵاو نەبونەو تەشەنە نەکردنیان‌و بەتەواوی ئابڵوقە دانی ڤایرۆسە کاریگەریەکانیان لەناو کۆمەڵگای موسڵماناندا.

E ـ **کارکردن،** بەشداری کردنی ژنان لەگەڵ پیاواندا، لەم چەرخ وسەردەمانەدا کەتیایدا گۆڕەپان‌و مەیدانەکانی کارکردنی ژنان گەلێك زۆرن، ئافرەتانیش پشکێکی زۆریان لەم گۆڕەپانانەدا هەبوەو هەیە. وخۆی خستۆتە زۆرێك لەم گۆڕەپانانەداو ڕۆڵی خۆی بینیوە، ئێمە بۆ بونی ئەم جێگاو گۆڕەپانانە دو نمونە دێنینەوەو باقی گۆڕەپانەکانی تریش لەسەر ئەم دو شوێن‌و گۆڕەپانانە پێوانە دەکرێن: نمونەی یەکەم: پەروەردەو فێرکردن یا فێرکردن و وانەبێژی: لەگرنگترین ئامۆژگاریەکانی مامۆستای ئافرەت ئەنجامدان‌و ڕاپەڕاندن‌و گەیاندنی پەیامەکەیو هەستان بەئەرك‌و بەرپرسیەتی سەرشانی کەلەم خاڵانەی خوارەدا خڕیان دەکەینەوە:

---

(١) واتە: پتر کردنی ژمارە و قەبارەی موسڵمانان وبڕوادارانی ئەهلی خێرو چاکەکارو چاکخواز لەبەر دەم ولەبەرچاوی ئەهلی کوفرو خوانەناسان ودوژمنانی ئیسلام وموسڵمانان ودوڕوان وهەڵ گەڕاوەو خۆفرۆشان بەندەکانی دینارو دۆلاری ناوەخۆولەپێست وگۆشت وزمانی خۆمانە.(وەرگێڕ).

- هەست کردن بەگەورەیی‌و بەهەند هەڵ گرتنی ئەرك‌و بەرپرسیەتی سەر شانی خۆی ـ بەرپرسیەتی پەروەردەو فێرکردن ــ وهەست کردن بەوەی کەئەرکێکی گەورەی لەئەستۆدایە، وابیر بکاتەوە کەئەو عەقڵە بچوك‌و گەورانە وان لەژێر کاریگەری ئەودا، و هەمیشە دڵنیا بێت کەخوای پاك‌و بێگەردوتاك‌و تەنیا لەو ئەرك‌و بەرپرسیاریەتیەی کەلەئەستۆیاندایە دەپرسێتەوەوهەروا بەهەوەنتە بەسەریاندا ڕانابورێت، ئەو خوای پەروەردگارە لەهەمو شوان‌و لەهەمو بەرپرسێك‌و لەهەمو چاودێرێك‌و سەرپەرشتیارێك دەپرسێتەوەو لەمافی ژێر دەستەکانیان دەپێچێتەوە. پرۆسەو کاری پەروەردەوفێرکردن زۆر گەورەو بەرزو گرنگە، گەورەیی‌و گرنگی ئەم پرۆسەیەش لەوەدا دەردەکەوێت کە پرۆسەو کاری پێغەمبەرﷺ بوە. جامامۆستای ئافرەت دەبێ بزانێت کەلەم پلەیەدا میراتی پێغەمبەری هەڵ گرتوە، ئاخر ئەو پەروەردیارێکی گەورەیەو بەکاری دایکایەتی بەڵکو گەورە تریش هەڵ دەستێت ئەویش بەهۆی کاریگەیەتی‌و ڕەنگ دانەوەی مامۆستا لەسەر فێرخوازو لەڕواڵەت‌و دڵ‌و دەرونی خوێنکار یافێرخوازو قوتابیەکانی دا لەهەمان کاتیشدا ئەو ئاڕاستەکەرو ڕێنومایی کارە. ئەو ئاراستەو ڕێنوماییانەی بەشێوەیەکی بەرفراوان لێ وەردەگیرێت و بەگوێچکەو دەرونی گوێ گرەکانیدا ڕۆ دەچێت‌و بەعەقڵ‌ودەرونەکاندا دەگەڕێ ئەو وێچواندن‌و وێنا گرتنەی کەشەوقی لەم دێڕە هۆنراوەیەدا بەسە بۆ ئەرك‌و ڕاسپێریەکانی مامۆستا کەگوتویەتی .

قم للمعلم وفیه تبجیلا   كاد المعلم أن یكون رسولا

(واتا: لەبەر مامۆستاکەت هەلبستەو هەمیشە ڕیزی بگرە چونکە ئەرك‌و کاری مامۆستا زۆر گرنگ‌و بەڕێزو بەرزە وەك کارو ئەرکی پێغەمبەرﷺ وایە.(وەرگێڕ).

ئا لێرەدا دەردەکەوێت کە مامۆستای ئافرەت چ ئەرك‌و فرمانێکی قورسی لەئەستۆدایە، پێویستە لەسەری کەبەو ئەرکە هەڵ بستێت‌و سستی تێدا نەکات‌و بێ کەم‌و کوڕی ئەنجامیان بدات. سەرەتای ئەم ڕاپەڕاندنەش هەست کردنە بە بەرپرسیاریەتی‌و ئەرکی سەرشانی.

- باش ئەنجامدانی ئەركە بنەڕەتیەكـەی سەرشـانی كەلەبەرامبـەری دا پلـەو پایەیـەكی هەیەو موچەیەك وەردەگرێت بۆیە پێوستە لەسـەری كـەزۆر هـەوڵ بـداتو بـیٚ وچـان تێبكۆشـێتو وانـەكانی ئامـادەو وێنـا بكـات بـۆ گوتنـەوەیانو فێـر كردنـی خوێنـدكارەكانی بەدڵسۆزانەو بـیٚ ڕەخاوەتولێبڕاوانـە كـار بكـات بـۆ پەیـداكردنو بەدەسـت هێنـانی شـێوازی بـاشو دروسـتیانەی وانـەكانو پەیـدا كردنـی هۆكـارە پێوسـتەكانی وانـە گوتنـەوەو پـەروەردەو فێركردنـی قوتابیـانو خوێنـدكارەكانی بۆپرۆسەی وانە گوتنەوەكانی، چونكە خـوای گـەورەو بـالاّ دەسـت كەسـێكی خـۆش دەوێت كەكارێك دەكات وبەباشی ئەو كارە وەردەگرێتو لەئەنجامی پراكتیـك كردنـی ئـەو كـارەدا پـسپۆڕیو شـارەزایی تـەواوی لیٚ بەدەسـت دێنێـتو تـیٚ ی دا كارامـەو زیرەكو لیٚ هاتوەو بەدڵسۆزیو نیاز پاكیەوە ڕای دەپەڕێنێتو ئەنجامیان دەدات.
- دەبـیٚ ئـافرەتی موسـڵمان لـە ڕواڵـەتو لەڕەوشـتو ئاكـارو لـەئاخاوتنو جموجـوڵو هەڵسو كەوتەكانیدا پێشەنگ بێت بۆ فێرخوازو قوتابیەكانی. پێشتر ڕونمـان كـردەوە كەكاریگەری و شوێنەواری كـاری پراكتیكـی(العملـي) گـەلێك كاریگـەر تـرو پـاراو تـرە لەهی لێوەكی (قسەو ئاخاوتن ــ القـولي) چـونكە شـتێكی بەڵگەنەویستو ئاشـكرایە زۆرینـەی فێرخـوازانو خوێنـدكاران پەیوەسـتو شـوێن كەوتـەی مامۆسـتاكانیانو هەمیشە چاو لەوان دەكەنولاسایی یـان دەكەنـەوە هـەتاكو لـەجلو بـەرگو پۆشـاكو جمـو جوڵوچـالاكیو هـەڵسو كەوتـەكانیشو لەشێوەشـیاندا . بـەڵیٚ، ئـافرەتی موسڵمانی شكۆمەندهەمو جموجوڵێكیو هـەمو ئاخـاوتنو قـسەیەكو كـارو كـردەوەو پۆشاكێكی جێگەی تێڕوانینو چاولێكەریە لەلایەن قوتابیەكانیەوە ئەگەر مامۆسـتاكان باشو ڕێكوپێكو ڕەوشـت جـوانو ئاكـار بـەرز بـون ئـەوا لەقوتابیەكانیـشی دا ڕەنـگ دەدەنەوەو لەدیدیاندا وێنا دەبیٚ وهەمیشە چاوەڕوانی خێرو چاكەو ڕەوشـت بـەرزیان لیٚ دەكرێت، وەبەپێچەوانەوەش گەر مامۆستا خوار خێچ وهـیچ لـەباردا نـەبو بـو ئـەوا هــەمان سـیفەت وهــەمان ئاكاروشـێوەش لەقوتابیەكانیـدا ڕەنـگ دەداتـەوە. دیـارە مامۆستای سەركەوتو ئەوەیە كە دەبیٚ حساب بۆ هەمو شتێك بكاتو بیر لەهەمو ئـەو كاروبارو ئەركانـە بكاتەوەوبەتـەواوی گرنگیـان پـیٚ بـداتو نەخـشەیان بـۆ بكێـشێتو

خۆیان بۆ ئامادە دەكات بۆ ئەوەی كاریگەری یان هەبێتو سودبەخش بن بۆ خوێندكارو قوتابیەكانی.ئەم جۆرە مامۆستایانە لە دو ڕوەوە پاداشت وەردەگرنەوە. خوای گەورە نمونەی ئەم جۆرە مامۆستا دڵسۆزو نیازپاكانەهەمیشە پتر بكاتو وایان لێ بكات كەهەمیشە لەم بوارەدا واتە لەبواری پەروەردەو فێركردندا سورو مكوڕو بێ وێنە بن .

- دەبێ وا دابنێ كەقوتابیانو خوێندكارەكانی هاوڕێو ڕەفیقی خۆنی، بەتایبەتیش لەقۆناغەكانی خوێندنی ناوەندیو دواناوەندی، بەڵام لەقۆناغەكانی سەرەتاییو پێش سەرەتایش وا دابنێ كەئەو دایكی ئەو قوتابیانەیە كەكەسو كاری داویانەتە دەست ئەو و بەویان سپاردوە، پێشتر باسی كارو ئەركی دایكمان كرد. ئەگەر هاتو مامۆستا ئاوای بیر كردەوەو هەستی بەم هەڵوێستە جوامێرانەیە كرد ئەوا كاریگەریەكی زۆر گەورەترو پتر دەبێت لەسەر قوتابیەكانیو شوێنەوارەكەشی پتر لەدڵو دەرونی قوتابیانو هاو وڵاتیان دا ڕەنگ دەداتەوەو پتریش دەمێنێتەوە.
- باش ڕەفتار كردن لەگەڵ قوتابیەكانی داو هەڵسوكەوت كردن لەگەڵیاندا بەڕەفتارو ئاكاری جوانوڕێك وپێك. گومانی تێدا نیە كەڕەفتاری باشو جوان كاریگەریەكی زۆری هەیە، خۆت بەزلو بەگەورە مەزانە لەبەرامبەر قوتابیەكانتو شانازیان بەسەردا مەكەو، پێویستە لەسەر مامۆستا كەقوتابیە باشوزیرەكو بەئەخلاقەكان هان بداتو سۆزو بەزەییشی هەبێت لەگەڵ قوتابیە بچوكو بێ هێزەكاندا، كێشەو تەنگژەكانیان بۆ چارەسەر بكاتو گرێ كوێرەكانیان بۆ بكاتەوە، چاودێری حاڵو گوزرەانی ماڵەوەشیان بكات، هەروەها چاوەدێریو تێبینی باری دەرونیو ئەو بارودۆخە كۆمەڵایەتیانەیان بكات كەبەسەریاندا دێت. یائاگاداریو چاودێری حاڵەتە دەرونیەكانی قوتابیە كچەكان بكات كەلەكاتی مانگانەدا توشیان دەبێت.
- هاوبەشی كردن لەچالاكیەی كەپێ ی دەگوترێت چالاكی ناپرۆگرامی (اللامنهجی) كەلەنزیكەوە خۆ بەقوتابیە كچەكان دەناسێنێوتێكەڵاویان دەبێتو دەچێتە

ناخیانەوەوهەوڵ دەدات هیواو ئاواتوئارەزوەکانو تواناکانیان بخوێنێتـەوەو بزانێـت. لەم کارەی دا پشت بەباش ئاراستە کردن ورێنومایی کردنیان دەبەستێت(١).

- کردنەوەی دڵی خۆی بۆ قوتابیەکانی بەشێوەیەك هـیچ شـتێك لەیـەکتری نەشـارنەوە، قوتابیـەکان هەرچـی کێـشەو گـرێ کـوێرەو تەنگـژەو ناخۆشـیەکی خۆیانومالـەوەیان هەیـە بـۆ مامۆسـتاکەیان بـاس بکـەن لێ ی نەشـارنەوەو ڕاوێـژ بەمۆسـتاکەیان بکـەن لەچارەسەر کردنی دا بەتایبەتیش ئەو قوتابیانەی کەکەسو کارەکانیان گوێ یان پـێ نـادەنو بەدوایانـدا ناچـنو لێ یـان ناپێـچنەوەو ئاگایـان لەمندالـەکانیان نیـەو وێڵیـان دەکەنو هیچ گرنگیەك نادەن بەچۆنیەتی پەروەردە کردنیان بەشێوەیەکی دروسـتانە بۆیـە ئـەم جـۆرە دایـكو بـاوكو کـەسو کارانــە مندالـەکانیان سـەقەتو بـێ کـەڵك دەردەچن، ئالێرەدا بەرپرسیەتیو ئەرکی سەرشانی ئافرەتی سەرکەوتو گەورەترو پڕ سـود تـر دەبێـت کەبەچـاکە بـچێتە نـاو ئـەو قوتابیانـەو خـۆی لەکێـشەکانیان هـەڵ بقورتێنێتو ڕۆڵی باشو چاکگوزاری خۆی ببینێتو ئامۆژگاریان بکـاتو ڕێنوماییـەکی دڵـسوزانەیان بکـاتو دەسـتیان بگرێـت لـە ڕێگـەی خراپـەوە بـۆ ڕێگـەی بـاشو چـاك وەریان بگێڕێتەوەو تەنگـژەو تـەنگو چـەڵەمەکانیان بـۆ حـەل بکـات، چـونکە ئەگـەر کچێك، قوتابیەك یاهەرکەسێکی تر لەدەستی ئەو ڕێنومایی بکرێت بـەرەو ڕێگـەی ڕات بگەڕێتەوەو هیدایەت بدرێت ئەوە بۆ ئەو باشترە لە نیعمەتی سور(حمر النعم) واتە لـە حوشتر هەروەکو لەفەرمودەی ڕاستی پێغەمبەرداﷺ هاتوە(٢)

---

(١) واتە: بەجوانترین شێوەو بەنەرم ترین شێواز لەگەڵیاندا ڕەفتـار دەکـاتو نـاخی دەرونیـان دەخوێنێتـەوەو دواتر بەو شێوازانە زانیاری وئامۆژگاریەکانی خۆی ئاڕاستە ی قوتابیەکانی دەکـات کـەلێ ی تـێ دەگـەن وزۆربـە ئاسانی و بەسنگ فراوانیەوە لێ ی وەردەگرن وکاریگەری خۆی دەبێت لەسەردڵ ودەرونیان.(وەرگێڕ).

(٢) لەفـەرمودەی سـهل کـوڕی سـعید کەگوتویـەتی: پێغەمبـەرﷺ لـەڕۆژی خەیبـەردا بـەئیمامی علـی ی رضي الله عنه فەرموە:{ فواللهِ لأن يهدى اللهُ بِكَ رجلاً خيرٌ لك من أن يكون لك حمر النعم} رواه البخاري في الجهاد والسير، باب فضل من أسلم على يديهِ رجل (٣٠٠٩) ، ومسلم في فضائل الصحابة، باب من فضائل على بن أبي طالب رضي الله عنه (٢٤٠٦).

واتە: سوێندم بەخوا ئەگەر خوای گەورە پیاوێك، کەسێك لەسەر دەستی تۆ هیدایەت بـداتو موسـڵمان ببێت باشترە بۆ تۆ لەباشترین وبەنرخترین مێگەلە حوشترێك.(وەرگێڕ)

- قۆستنەوەو بەکارهێنانی کەرستەی زانستی لەکاتی شرۆڤە کردنو گوتنەوەی وانەکانداو ئاراستە کردنو بەکار هێنانی ئەو کەرستە زانستیە بەرەو ئامۆژگاری کردنو بەرەو خێرو چاکەو ڕێنومایی کردنی قوتابیانو کەسانی تر بۆ ڕێگەی هەقی خواییو بەرەو ڕەوشتو ئاکارو بەها ئیسلامیە بەرزەکان لەبڕیارەکانو لەهەمو هەڵسو کەوتو ڕەفتارەکانی ڕۆژانەی ژیانی مرۆڤدا بەتایبەتیش لەبوارەکانی زانستە شەرعیەکانو عەربیو کۆمەڵایەتیو هەتا لەبواری زانستە مرۆییەکانی تریش دا نابێ سستی بکەیت لەئاراستە کردنو ئامۆژگاری پێ کردن بەرەو چاکەو ڕێگەی خێروبەها بەرزەکان، وەدەبێ ئەمەژی بزانین کە ئەم ئاراستەو ئامۆژگاری کردنو دەست گرتنی خەڵكو ڕێنومایی کردنیان تەنیا لەسەر مامۆستای زانستە شەرعیەکان کورت هەڵ نەهاتوەوتەنیا ئەرکی سەرشانی ئەو نیە بەتەنیاو بەس، هەرچەندە گومانی تێدا نیە کەئەرکی سەر شانی ئەو گەورە ترو قورسترە، بەڵام ئەمەش وا ناگەیەنێت کەمامۆستاکانی تر لەم ئەرك وبەرپرسیاریەتە بێ بەشو هیچ لەئەستۆیاندا نەبێتو پاڵی لێ بدەنەوە. لێرەدا ئێمە چەند نمونەیەك لەسەر ئەم قۆستنەوەو دەست بەسەرداگرتنە بەسودە دەهێنینەوە:

ــ **نمونەی یەکەم:** پێویستە لەسەر مامۆستا کەسورەتی (القارعـة) لەقورئانی پیرۆزدا بڵێتەوەو شرۆڤەوڕاڤەی بکات بۆ قوتابیەکانیو پێ یان بڵێت، چونکە شتێکی ئاشکرایە کەئەم سورەتی (القارعـة) باس لەڕۆژی قیامەتو پێش دەستیە گەورەکانی دەکات لەگۆڕانکاریەکانی باری زەویو چیاکانو تائەنجام مرۆڤ لەبەهەشت یا لەدۆزەخدا جێ گیرو دەگیرسێتەوە. دوای ئەم ڕون کردنەوەو شرۆڤە کردنی واتاکانی سورەتەکە کۆمەڵێك پرسیاریان ئاراستە بکات وەك: چۆن دەبیتە ئەهلی بەهەشت؟ هۆکارەکانی چونە ناو ئاگری دۆزەخ چین؟ دوای وەڵامدانەوەیان لەلایەن قوتابیەکان باسی ڕونکردنەوەیەك لەسەر سیفاتی بڕواداراتو سیفاتی کافرانو دو ڕوەکان بخاتە ڕو . .. وەهەروەها ئەمجار ئەو سیفەتانە لەسەر ئەمری واقیعی خەڵکەکە ئەنجام بداتو خاڵە ئەرێییەکان (الإيجابية) و خاڵە نەرێییەکان (السالب) لەژیانی خەڵکی دا ڕون بکاتەوە.

— **نمونەی دوەم:** کەمامۆستای ئافرەت وانەی فیقھ دەڵێتەوە: بیَ نوێژیو خوێنی منداڵ بون (الحیض والنفاس) دوای شرۆڤە کردنو ڕونکردنەوەو گوتنەوەی ماددە زانستیە بڕیار لەسەر دراوەکە (المادة العلمیة المقررة)، دەچێتە ناو چۆنیەتی ئاراستە کردنی گونجاو ولەبارو خستنە ڕوی مەبەستی خۆی، بۆقوتابیە کچەکانی ڕون دەکاتەوە کەئەم بیَ نوێژیە خوای گەورە تاتیبەتی کردوە بەژنان جویَ لەپیاوان واتە تەنیا ژنان ئەم حاڵەتەیان بەسەر دا دێتو پیاوان نای بینن، لەبەر ئەوەی چونکە سروشتی ژن جیاوازە لەگەڵ سروشتی پیاو، هەندیَ لەجیاوازیو جیاکاریەکانیان بۆ شروڤە دەکات تادەگاتە ئەوەی کەچەندان حوکم هەن کەخوای گەورە تایبەتی کردون بەئافرەتەوە نەك بە پیاوانەوەو پیاوان ناگرێتەوە. هەندیَ لەو حوکمانە: خۆدا پۆشینو پۆشاکی شەرعیو دورکەوتنەوە لەشوێنو جێگای پیاوان واتە تێگەڵ نەبون لەگەڵ پیاوانی نامحرەم....تد.

— **نمونەی سیَ یەم:** دەبیَ مامۆستای ئافرەت ڕێزمانی (المبتدأ والخبر) بڵێتەوە، لێرەدا پێویستەو چاك وایە مامۆستای ئافرەت پرسیاری لەبارو گونجاو هەڵ بژێرێت کەببێتە هۆی چاندنی واتاو چەمکەکانی چاکەو خێرو چاکگوزاری لەدڵو دەرونی کچانی قوتابی دا وەك گوتنو هێنانی ئەم ڕستەو دەستەواژانەی خوارەوە

هند کتێبی خوا(قورئان)ی لەبەر کرد، فاطمة لەوانەکانیدا زۆر بەپەرۆشو زیرەکە، زکیة زۆر زیرەك وبلیمەتە .... وە هەروەها.

نمونەی دوەم لەمەیدانی پراکتیکی (العملي): فەرمانبەرێکی کارگێڕی چ لەقوتابخانەیەك لەقوتابخانەکاندا بێتو چ لەهەر شوێنێکی تردا بێت، هەروەها ئافرەتانی کرێکار(کارگەر) لەیەکیَ لەدەزگا تەندروستیەکاندا سستەرە یا نوژدار(الطبیبة) ... یاهەر شتێکی تر بێت.

ئەرکو بەرپرسیاریەتیەکانی سەرشانی ئافرەت بریتیە لە:

- دەبیَ هەمیشە وا هەست بکاتو وا بزانێت کەئەو کارە پێویستە(واجبة) لەسەریانو ئەسپاردەیەکە کەلەگەردنیانداو لەبەرامبەردا بڕێك لەماڵو پول وەك موچە وەردەگرنو لەسەر ئەم ئەرکە لێیان دەپێچرێتەوە، بۆیە پێویستە لەسەریان کەزۆر لێبڕاوانەو دڵسۆزانە ئەرك و بەرپرسیەتی سەرشانیان ئەنجام بدەنو سستیو تەمەڵیو

خۆ دزينەوەی لێ نەكەن. ئاخر ئەوان كەوتونەتە تەنگەبەرێكەوەو ڕاكردن لەدستياندا نيەو ڕێگا چارەو ڕزگار بونيان نيە.

- دەركەوتنی ئافرەتانی موسڵمان بەديمەنو سەروسيماو ڕواڵەتی ئيسلاميانەوە وای كردوە كەببنە پێشەنگو پێشڕەو بۆ خوشكانی تريان لەهاوڕێو دۆستانيانولەقوتابيان ئەگەر كارگەرو كارمەند بن لەقوتابخانەدا، يا لەنەخۆشخانەكاندا سيستەر يا نوژدار (طبيبات) يا لەهەر شوێنێكی ترو لەهەر پلەو پايەيەكی تردا بن. وەدەبێ ئەمەش بزانن كەئەوان كاريگەری باش (ئەرێ يی ـ الإيجابی) وخراپی (نەرێ يی ـ السلبی) ی خۆيان هەيە بەگوێرەی هەست كردن و هەست نەكردنی يان بەو ديمەنو بەو ڕواڵەتو سەرو سيمايەی كەلەبەر دەمو لەبەر ديدی خوشكانی ترەوە پێيەوە ديارنو پێ ی دەناسرێنەوە.
- بەهەل زانينو قۆستنەوەی پيشەو فرمانەكەی(الوظيفة) لەخزمەت كردنی خوشكانی تر و ئامۆژگاریو ئاراستە كردنيان بۆ خێرو چاكە كردنو بەها بەرزە ئيسلاميەكانو دور كەوتنەوە لەكارو كردەوەی خراپو قێزەونو سەرشۆڕ كەرەكان، بەتايبەتيش ئەو خوشكانەی كەلە نزيكەوە پەيوەندی ڕاستەوخۆی بەخەڵكەوە هەيە وەك سيستەرەكانو نوژدارە ئافرەتەكان و پسپۆڕيە كۆمەلأيەتيەكان، بۆ نمونە ئەگەر ئافرەتی موسڵمان نوژدار بێت ئەو كات ئەركو بەرپرسياريەتيەكەی گەورە تر دەبێتو كارەكەی وای لێ دەكاتو وادەخوازێ كەپتر خزمەتی خوشكانی خۆی بكات، گەلێ شتو زۆر واتای بەرزو گەورە لەنەفسی خۆی دا هەڵ دەگرێتو دەبێ لەناو ئافرەتانی تری موسڵماندا بلأويان بكاتەوە، لەو خزمەت كردنو كارانە هێدیو هێمن كردنو ئارام كردنەوەی دەرونی نەخۆشەكانو هيممەتو ورە خستنە ناو دڵی يانو دڵ خۆش كردنيان بەوەی كەچاك دەبنەوەو خوای گەورە شيفاتان بۆ دەنێرێو بەم جۆرە هيواو ئوميد وگەش بينی خستنە ناو دڵو دەرونی يانەوەو ڕەواندنەوەی ڕەش بينیو بێ ئوميدیو ترسو بيم لە چاك نەبونەوەيان لەبەردەم نەخۆش داو ئەگەر نەخۆشيەكەی ترسناك بو نابێ يەكسەرو ڕاستەوخۆ بەنەخۆشەكە بڵێت بەڵكو دەبێ بڵێ: هيچ نيە ئينشائەڵلا بەم زوانە چاك دەبيتەوەو نەخۆشيەكەت سوكە ورە بەرزیو

ئومێـد بخاتــە دڵــی نەخۆشــەکانیەوە. هــەروەها ئامۆژگــاری کردنــی نەخۆشــەکانیو ڕونکردنـەوەو شـرۆڤە کردنـی پـاكو خـاوێنیو دەسـت پـاکیو دەسـت نوێـژو کردنـی نوێژەکانو گشت ئەركو فەرزەکانی ترو ئەحکامەکانیان گشت پەرستـشیەکانی تـر بـۆ خوشکانی موسڵمانی.

گرنگترین شتێك کەئاراستەی بکاتو لەخوشکانی بگەیەنێت ئەوەیە کەپێویستە هـەمو کەس تەنیا پشت بەخوا ببەسـتێتو بـەخواوە خـۆ گـریَ بـداتو لـەخوا بـەولاوە هانـاو بـۆ کەسی تر نەبات وداوا لە کەسی ترو لەهیچ شتێکی تر نـەکاتو داوای شـیفاو چـاك بونـەوە تەنیا لەخوای گەورە بکات، چونکە هەرئەو شیفا هێنەرو ڕزگـار کـەر تـەنیا(الله) یـەو بـەس بۆیان ڕون بکاتەوەو ئامۆژگاریان بکات ڕو لە هیچ شـوێنو لـەهیچ کەسـی تـر نەکـەن جگـە لەخوای باڵا دەسـتو کاربـەجیَ. وەئـەوەی کەمرۆڤـ لـە دنیـادا دەیکـات وەکـو پاڕانـەوەو دوعاو داوا کردن تەنیا هۆکارێکەو بەس جاری وا هەیە سودی دەبێت ئەویش ئەگەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێتو گەلیَ جاریش گـەر خـوای گـەورە ویـستی لـە سـەر نـەبێت بـیَ سودو بیَ بەرهەمە، چونکە ڕزگـار کـەرو شـیفا هێنـەر تـەنیا زاتـی (الله) یـەو بـەس، بـەڵیَ ئەوەی نوژدارو دکتۆرەکان لەچارەسەریو تیمار کردندا هەوڵی بۆ دەدەن تەنیا هۆکـارێکی نادیارەو ئەگەر خوای باڵا دەست ویستی لەسەر بێت ئەوا چارەسـەریەکانی ئـەوان سـودی دەبێتو نەخۆشەکە چاك دەبێتەوەو شیفای بۆ دێت. دیارە شـتێکی بەڵگـە نەویـستە گـەر خوای گەورە ویستی لەسەر نەبێت ئەو نەخۆشـە تەمـەنی کۆتـایی هاتبێـت ئـەوا نەهـەوڵی دکتۆرونوژدارەکانو نەدوعاو پاڕانەوەو داوای منو تۆ سودی دەبێت چونکی هەمو شـتێكو هەمو کاروبارێکی مرۆڤەکان وا لەدەست خوای باڵا دەست وکاربەجیَ دایە، بۆیـە پێویـستە لەسەر ئافرەتانی موسڵمان وبڕوادار کەڕۆڵی خۆی لەناو ئافرەتاندا ببینێـت وئەمانـەو گـەلیَ سیفاتی تری جـوان وگـەلیَ واتـای بـەرز تـرو ئامۆژگـاری سـود بەخـشانە لـەناو خوشـکانی موسڵماندا بڵاو بکاتەوە. وێنەی نـوژدارو دکتۆرەکـانیش سیـستەرو پـسپۆڕو تایبەتمەندیـە کۆمەڵایەتیەکانن کەهـەمان ئـەركو بەرپرسـیاریەتیان لەئەسـتۆدایەو نـابیَ هـەرگیز درێغـی بکەن لەخزمەت دین وژینی موسڵماناندا.

پێویستە ئەمەژی بزانین کەئەو ئەركو بەرپرسیاریەتیە گەورە ترو گرنگ تر دەبێت ئەگەر ئەو فەرمانبەرە ئافرەتە بەرپرسـێکی کـارگێڕی بێـت وەك بەڕێوەبـەری قوتابخانـەو

خوێنـدنگا یابەڕێوەبـەری بەشـێك لەبەشـەکانی ژنـان بێـت، یـاخود بەڕێوەبـەری بەشـی ڕێنومـاییو ئارسـتە کـردن بێـت. یالەهــەر شـوێنێکی تـر بێـت، ئـەو کاتـە ئـەرکی پەروەردەییوبانگەوازیوڕێنومایی وپەروەردەی کۆمەڵایەتی دەکەوێتە ئەستۆی بەهـەمان شێوەو وێنەی کەلەبەشی مامۆستای ئافرەتی بەڕێوەبەرو لەڕابردودا باسمان لێوە کرد.

و ــ لەقۆناغی خوێندن دا:

گومـانی تێـدا نیـە کـەژیانی خـەڵکی ئـەمڕۆ زۆر جیـاوازە لـەهی دوێنـی، لەبابەتـە جیاوازەکـانی ئـەم سـەردەم ولـەژیانی ئـەمڕۆدا خوێنـدنی کـچانە (....) بـەڵکو کـەم وایـە کەلەجیهانـدا قوتابخانەیـەکی کـچان هـەبێت هـاو وێنـەی قوتابخانـەی کـوڕان نـەبێت، وەلەلایەنی خێزانیشەوە کەم وایە کچێك هەبێت نەچوبێتە قوتابخانـەو داوای نـەکرد بێـت، ئالێرەدا پێویستە قوتابی کچ کە هاوبەشی بکات لە هەڵگرتنی ئـەرك و بەرپرسـێتی لـەڕوی کۆمەڵگایەکەیداوئومەتەکـەی دا، بەتایبـەتی قوتابیـانی کـچ لەقۆناغـەکانی خوێنـدنی پێشکەوتودا (واتـە: لـەقوناغی ئامـادەییو ناوەنـدیو دوانـاوەنی زانکۆوپەیمانگاکانـدا ــ وەرگێڕ). لێرەدا بـەکورتی هەنـدێ خـاڵ دەخەمـەڕو کـەقوتابی کـچ تیایـدا بەرپرسـیەتیو ئەرکەکانی خۆیانی تێدا ڕادەپەڕێنن:

- ✓ نیەت پـاکیو نیـاز پـاکی، بـەوەی کـەدەبێ نیـەتی پـاك بێـت بـۆ خـوای گـەورەو بـاڵا دەسـت، لەڕێگـەی خـوادا خوازیـاری زانسـتوزانیاری بێـت، دەبـێ لـەپێناوی ئـەوەدا زانستو زانیاری وەدەست بێنێت بۆ بەهێز کردنو ڕاگیری ئاینو بیرو باوەڕو ئـەخلاق وئاکـارو ڕەوشـتەکانی و دەبـێ لەسـەر بەرچـاو ڕۆشـنیو هۆشـیاریەوە خـوای خـۆی بپەرستێت.
- ✓ دەبـێ قوتـابی کـچ بـەئاکارو ڕەوشـتی خوازیـاری زانستەوە خـۆی جـوان بکـاتو زۆر بەلێبڕاویو سورو مکوڕ بێتو هەمیشە بـیر کـراوەو بـەدوادا چـونو شـێوازی جوانـەوە بەردەوام بێت. بەتایبەتیش کردن لەگەڵ مامۆستاو هاوڕێکانی دا.
- ✓ دەبێ کۆششو هـەوڵی لێبڕاوانـە بـدات بـۆ بەدەسـت هێنـانی زانسـت، هەمیشەو زۆر بەچاکی گوێ بۆ مامۆستاکەی بگرێت لەکاتی وانە گوتنەوەدا بەدڵو بەگوێ گـوێ بـۆ وانەکانی بگرێتو ئاگای لێ بێت کەمامۆستاکەی چی دەڵێت، ئینجالەماڵەوەش پـێ ی دابچێتەوەو سەعیان تێدا بکاتەوە ولەبەریان بکـاتو بەئەرکـەکانی سـەر شـانی خـۆی هـەڵ بـستێت واتـە وانـەکانی هـەمو ڕۆژێ ئامـادە بکـاتو لەبـەریان بکـات، تەمبـەڵی وسـستی یـان لێ نـەکات بەسـەر خـۆی دا کەڵەکـەیان بکـاتو دوایـی لـەکاتی تـاقی کردنەوەکاندا نەتوانێت بەسەریاندا زاڵ بێت.

✓ دەبێ ڕێزی مامۆستاکانی بگرێت بەچاوێکی ڕێزەوە سەیریان بکات، ومافی مامۆستاکەی لەو فێرکرن‌و پەروەردە کردنەیاندا بزانێت، بێ سفەت نەبێت بەرامبەریان‌و دەبێ ڕێزی ئەوە بزانێت کەمامۆستاکانی بەئەرك‌و کارێکی زۆر گەورە هەڵ دەستن واتە گەلێ بەئەوەوە ماندو دەبن دەبێ ئەویش چاکەیان بداتەوە. چونکە مامۆستاکەی لەجێگەی دایکەیا لەجێگەی باوکە لەپەروەردە کردن وفێرکردن‌و ئاگا لێ بونیاندا، هەروەها مامۆستا پێشەنگە بۆ قوتابیەکانی‌و هەرچی کاری خێرو چاکەو باش‌و کاری خراپ‌و خراپی هەبێت قوتابی‌و خوێندکارەکانیشی لێ ی وەردەگرن و ئەوە هەڵ دەگرنەوە (واتە مامۆستاکە چ هەڵس‌و کەوتێکی هەبێت قوتابیەکانیشی ئەو هەڵس‌و کەوت‌و ڕەوشت‌و ئاکارە فێر دەبن، چونکە مامۆستا پێشەنگ‌ونمونەی قوتابیانە، مامۆستاکەیان چون بێت ئەوانیش هەمان شت دەردەچن، کورد گۆتەنی جام چی تێدا بێت ئەوەی لێ دەڕژێتە حوار.وەرگێڕ).

✓ دەبێ قوتابی کچ لەگەڵ برادەرەکانی دا ڕەفتارو هەڵس وکەوتی باش‌و جوان‌وڕێك وپێکی هەبێت، ڕق‌و کینەو ئیرەیی نەبێت‌و لەبەرامبەریاندا خۆ بەزل نەزانێت‌و نابێ قسەو وشەی ناشیرین‌و دەم شڕو دەم پیس نەبێت لەگەڵیانداو وشەی ڕەق ڕوشێنەر وبریندارکەر لەڕویاندا نەکات، چونکە ئەو لەهەمان کاتدا هەم خوشك‌و هەم برادەرو دۆست‌و ڕفیقە لەگەڵیاندا.

✓ دەبێ گشت یاساو ڕێساو زانیاریەکانی قوتابخانەو خوێندنگاکەی جێ بەجێ بکات بەتایبەتیش ئەوانەی کەپەیوەستن بەئاکارو ڕەفتارو هەڵس‌وکەوتی جوان‌و پۆشاك‌و جل‌و بەرگی شەرعی و دیمەن‌وڕواڵەت‌و شێوەوە، ئائەمانە لەیاساو ڕێساو زانیاریەکانی ئیسلامن پێش ئەوەی یاساوڕیساو زانیاری قوتابخانەو خوێندنگاکان بن، بۆیە جێ بەجێ کردن‌ولەبەرچاو گرتنیان لەڕوی ئایین‌و ڕەوشت‌و ئەخلاقەوەیە.
پێویستە لەو چالاکیەدا بەشداری بکات کەپێ ی دەگوترێت چالاکی ناپرۆگرامی (اللامنهجية) ([1]).

✓ بۆ ئەوەی فێری ئەو بابەت وئەو شتانە ببێت کەلە هۆڵ یا لەژوری پۆلدا فێری نەبوەو وەری نەگرتون فێریان ببێت‌و شارەزایان ببێت. دەبێ هاوبەشیەکی باش‌وبەرچاووئەرێ یی(الإيجابي) ی بەسودی هەبێت لەوچالاکیانەداو هەمیشە وشەو

---

(٧٣) واتە: خوێندنەوەی دەرەوەو ەو پێ گوتنەوەی ڕۆشنبیری‌و زانیاریەکانی دەرەوەی بازنەی خوێندن‌و ناو چوار چێوەی پرۆگرامی خوێندنی بڕیار لەسەر دراو.(وەرگێڕ).

وتـاری بـاش بخوێنێتـەوە یـا قورئـانی تێـدا بخوێنێـت، یـا فـەرمودە لەبـەر بكـات، یالەهەندێ كـارو چـالاكی بـاش وسـود بـەخش بەشداری‌وهاوبەشـی بكـات وەك بـەرگ درویی (الخیاطة)، یاچێشت لێنان وئامادە كردنی خواردن وخواردن ئامادە كـردن .. و گەلێ كـارو چـالاكی تـری لـەم جۆرانـە.چـالاكی نـاپرۆگرامی (اللامنهجیـة) گـەلێ سـودو بەكەلكی هـەن كـەناتوانرێن لـەزۆری پـۆل و هـۆلی وانـە خوێندنـدا دەسـتی بكـەوێت‌و فێریان ببێت وەگیریان بێنێت.

- ✓ دەبێ لەسەر ئامۆژگاری كردن‌و ئاراسـتە كردنـی هاورێكـانی مەشـق‌و ڕاهێنـان بكـات‌و بەتـەواوی ڕاهـاتو بێـت‌و بەشـێوەیەكی گشتی دەبـێ بـرادەرو هاوڕێكـانی ئامۆژگـاری بكات‌و ڕێنوماییان بكات بۆ چاكە كردن‌و ڕەوشـتی جـوان ئـەویش بەقـسەكردن‌و وتـار خوێندنەوە لەپۆل دا بۆ هاوڕێكانی، یاخود ئامۆژگاری كردنـی ڕاسـتەوخۆ هـەر كاتێـك بینی ئەو ئامۆژگاری كردنە پێویستەولەكاتی خۆی دایە وەك بینینـی كـارێكی خـراپ‌و نابـــەجێ لەیـــەكێ لـــەهاوڕێكانی یـــا لەهـــەمویان بەگـــشتی‌و ئامۆژگـــاری كردنیـــان گەرماوگەرم.
- ✓ دەبێ پێشەنگێكی باش بێت بۆ برادەرەكانی لەبواری لەبەركردن‌و پارێزگـاری كـردن‌و یادەوەرەكانی‌و لەتێگەیشتن‌و فێر بون‌و فێر كردن دا، نـەك هـەر ئەمـە بـەڵكو لـەجل‌و بەرگ‌و پۆشاك‌و لەشێوەو ڕواڵەت دا، لەقسەكردن‌و گفت‌وگۆو وشـەكانی داو لەمامەڵـە كردن‌وهەڵس‌و كەوت كردن‌و ڕەفتاری دا لەگەڵ كەسانی تردا.

ئەمانە تەنیا كۆمەڵـە كـارو چـالاكیەك بـون كەلەسـەر شـانی ئـافرەتی موسـڵمان بـون كەباسمان كردن و هێنامانەوەو بڕێك بون لەئەرك‌و بەرپرسـیاریەتی شەرشـانی ئافرەتـان، ئەو ئەرك‌و بەرپرسیاریەتیەش كە باسمـان نـەكردون‌و نـەمان توانیـوە بیـان نوسـین لەبـەر درێژ بونـەوەی بـاس‌و بابەتەكـە لەسـەر ئەمانـە پێوانـە دەكـرێن كـەلێرەدا ئاماژەمـان پـێ كردون.

چوارچێوەی چوارەم: ئەرك وبەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەبەرامبەر فێڵ وتەڵەكەبازی دوژمنانی ئیسلامدا:

هەر لەو كاتەوەی كە محمدﷺ ڕەوانە كراوە بۆ سەر تەواوی جیهانیان دوژمنانی ئیسلام لەجولەكەو فەلەكان(النصاری) و باقی كافرەكان بەهەمو شێوەوڕواڵەتەكانیانەوە كەوتنە فڕوفێڵ وتەڵەكە نانەوە بۆ ئیسلام وموسڵمانان، وەبۆ ئەم مەبەستە ئەو پەڕو تەواوی هێزو تواناو فڕوفێڵ و حیلەبازی خۆیان خستۆتە گەڕو بەكاری دەهێنن، هیچ هەوڵێكیان نەماوە كەبەكاری نەهێنن، هیچ ڕێگایەك نەماوە كەنەی گرنە بەر، پێشەواو پێشەنگانی ئەم تەڵەكەبازی ودوژمنایەتیەش بریتین لەشەیتانەكانی مرۆڤ وجنۆكە بۆ ئەم مەبەستەش چەندان تەوەرەو چەندان ڕێگەیان گرتۆتە بەر، هەندێ جار بەهێرش و داگیركاری سەربازیو هەندێ جاریش بەداگیركاری فیكریو ڕۆشنبیریو بڵاو كردنەوەو چاندنی تۆوی گومانەكان (الشبهات) لەناو ئایینی پیرۆزی ئیسلام، هەندێ جاری تریش بەخراپ كردنو بۆگەن كردنی ناوچە كاریگەریەكان لەناو ئوممەتی ئیسلامدا لەسەر منداڵانو لەسەر ژنان، بەقۆستنەوەو بەكار هینان ودەست بەسەر داگرتنی ڕاگەیاندن وهۆكارەكانی ڕاگەیاندن وپەروەردەو فێر كردنو بوارەكانی ڕۆشنبیریو گەلێ شتی تر بۆ لادان وتێك دان و بۆ گەن كردنی بیرو زادەو هۆشی چین وتوێژەكانی موسڵمانان وهەڵدێران ولادانیان(الإفساد والإنحراف) لەئایینی پیرۆزی ئیسلام.

وەلەم چەرخوسەردەمەداو لەسەرەتای دەست پێ كردنی سەدەی ڕابردو بەچڕبونەوەیەكی زۆر نائاسایی تیشكی خۆیان خستۆتە سەر ئافرەتی موسڵمانوتێ ی دا چڕبونەتەوە، بەڵێ لادانو هەڵاوێردنی ئافرەتی موسڵمان لەئایینی ئیسلام ولەموسڵمانان بۆگەن كردن وخراپ كردن وڕوت كردنەوەی ئافرەتی موسڵمانیان زۆر بەجدییانە گرتۆتە بەر بەناوی ئازادیو ئازاد كردنی ئافرەتان وپێچانەوە لەمافی ژنانو یەكسانی لەگەڵ پیاواندا، وفرمێسكی درۆین بۆ مافی خوراوی ئافرەتان دەڕێژن خۆیان گۆتەنی.

دەكرێ كورتەی نەخشەوپلانەكانیان دژی ئافرەتانی موسڵمان لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بگوشین:

١) **گرتنە بەری كۆمەڵێك ڕێڕەو پەنجەرەو تەوەرە** بۆ دزە كردنو پێدا ڕەت بونو چونە ژورەوە بۆ خراپ كردنو گەندەڵ كردنو بۆگەن كردنولادانی ئافرەتی موسڵمان ئەم ڕێڕەوتەورانەش بریتن لە:

أ- **ئافرەت بكرێت بەخاڵی دەست پێ كردنی كێشەكەو بۆ مناقەشەو مل ملانێو ڕكەبەرایەتیەكە**: ئیدی بەم كارەیان ئافرەت دەبێتە پشتیوانێك بۆ ئەوان، ئەویش بەوەی كەئافرەت ستەم لێكراوەو مافی خوراوە، یاخود كۆمەڵگا تەنیا بەیەك لا سی هەناسە نادات، ئافرەت مافەكانی داگیر كراوەو خوراوەو هەرس كراوە، یا ئێمە لەپاشماوەی پاشماوە كۆنەكان دا دەژین، و جڵەوی حوكممان بەدەست خوو نەریتێكی كۆنی بەسەرچووو كات بەسەرچووەوەیە لەمێژودا ڕەش كراوەتەوەو بونی نەماوە، ئا ئەو دوژمنانەی ئیسلام وموسڵمانان بەم جۆرە دروشمە بریقەدارانە پڕ بەدەم هاوار دەكەن، لەڕۆژنامەكانوگۆڤارەكانیاندا دەینوسنو بڵاوی دەكەنەوە، لەزنجیرە تەلەفزیۆنیو كەناڵە ئاسمانیەكان نواندنوشانۆگەری بۆ ساز دەدەنو پەخشو بڵاوی دەكەنەوە[1]. ئەوەی جێگەی سەرنجوسەرسوڕمانە ئەوەیە كەكاتو ساتومێژوی دیاری كراو و تایبەتی خۆیان هەیە كەتیایدا زۆر چالاكانە بەدەر دەكەونو كاری خۆیان دەكەنو زۆر چالاكانە برەوی پێ دەدەن بەتایبەتیش ئەو كاتانەی كەئوممەتی ئیسلام بەتەنگو چەڵەمەو تەنگژەكانیەوە سەرقاڵ دەبێتو ئالەو كاتانەدا هەل دەقۆزنەوەو دزە دەكەنو پیایدا تێ دەپەڕن، یالەكاتێك دا كەقسەیەك یاگۆتەیەك لەیەكێ لەبەرپرسێك دەبیستنو دەیقۆزنەوەو خێرا وەری دەگرنو دەیدەنە بەر زەڕە بینو گەورەی دەكەنو دەی جونەوەو دەی هێننو دەیبەنو سەدەها بگرە هەزاران ڕەخنەو پلارو توانج دەگرنو بیانویان دەكەوێتە دەست بۆوروژاندنو چالاك كردنی كێشەو تەنگژەكانو وەك بڵێ ی بەنزین دەكەن بەسەر ئاگرداو ئاگرەكە خۆشتر دەكەن. ئیدی ئەمە گومانو دو دڵی دەخاتە دڵودەرونو

---

(١) ئەمڕۆ نەك ناوە ناوە بەڵكو بەلێشاو كتێبوچاپكراو وڕۆژنامەو گۆڤاری تایبەتی، وێڕای گشتی یەكان لەسەر برەو پێدان و تەشەنەو تەنینەوەی ئەم باسوخواسانەو قوڵ كردنەوەو فراوان كردنی ڕكەبەرایەتیەكەو گەندەڵ كردنی چینی ئافرەتانی موسڵمانو بۆگەن كردنو گەندەڵ كردنی كۆمەڵگەی موسڵمانان بەگشی بەلێشاو وهێرشێكی بەربڵاو لەئارادایە.(وەرگێڕ).

مێشکی خەڵکەوە بەتایبەتیش ئافرەت کەزو دەوروژێ‌و زو کار تێ دەکرێت وا هەست دەکات کەکێشەیەکی دڕکاوی‌و ئاڵۆزی هەیە کەپێویستی بەچارەسەر کردن هەیەو دەبێ مشوری لێ بخواتو چارەسەرو گرێ کوێرەکەی بۆ بکاتەوە.

بڵاو کردنەوەی خرا پەکاری‌و فەسادی‌و فیکری لادەرانە لەناو خەڵکی داو بەگشتی لەناو کۆمەڵگەی موسڵمانانداا : ئەویش لەڕێگەی ڕاگەیاندنی بینراوو بیستراوو خوێندراوەوە. شتێکی ئاشکراو زانراو وحاشا هەڵ نەگرە کەکۆمەڵگەو تاکی کۆمەڵیش کەیەکەم جارو لەسەرەتادا کەئەم خراپەکاری‌و فەسادیە دەبینێ یا دەیبیستێ یادەی خوێنێتەوە پێ ی خۆش نیەو لێ ی دەسڵەمێتەوە، بەڵام ئەم پێ ناخۆش بون سڵمینەوە وردە وردە کاڵ‌و سوك دەبێت‌و کەم دەبێتەوە تاوای لێ دێت دەبێتە شتێکی ئاسایی‌و دەستەمۆو شتێکی باوی سەردەم. بۆ نمونە لە بواری ڕاگەیاندندا: بڵاو کردنەوەی وێنەی ڕوت‌و ناسك‌و شۆخ‌و شەنگی وای حەرام، ئەمە سەرباری شکاندن‌و زڕاندنی حورمەتی پۆشاکی شەرعی‌و گاڵتە پێ کردنی. ئەم دیمەنانە لەهەمو کەناڵەکانی ڕاگەیاندندا دو بارەو چەندان بارە دەکەنەوەو پەخش‌و بڵاویان دەکەنەوە کەهەر بۆ ئەم مەبەستە تەرخان کراون هەتا وای لێ هاتوە لەکۆمەڵگەی موسڵماناندا لایان بۆتە شتێکی ئاسایی‌و باو وڕەت نەکەرەوە، ئابەم شێوە سەرشۆڕی‌و سوکایەتی بڵاو بوەوەو پەرەی سەند بۆ خراپترین‌و دزێو ترین وێنە. بەهەمان شێوە لەڕۆژنامەکاندا، کەم وایە گۆڤارو ڕۆژنامە هەبێت لەسەر بەرگو ڕوپەڕەکانی دا وێنەی گەورە کراوو ڕوت‌و ڕازاوەو ماکیاج کراوی تێدا بڵاو نەکرابێتەوەو تێدا بڵاو نەکرێتەوە. وەهەروەها هۆکارەکانی تری تازە کەبەهۆی ئەو هۆکارانەی ڕاگەیاندنەوە کەهاوردراون بۆ ئێمەو بەجیهاندا خول دەخۆن‌و هەمو کون‌و کەلەبەرو قوژبنێکی ئەم جیهانە پان‌و پۆڕە دەگەرنەوە وەك کەناڵە هەوایی یەکان‌و تۆڕەکانی ئینتەرنێت.(کەسایتی زۆر بێ ئەخلاق‌و وێنەی ڕوتی ئافرەتیان تێدا پەخش دەکرێت‌و کاری سێکسیان تێدا ئەنجام دەدرێت کەهۆکارێکی زۆر خراپ‌و خێران بۆ فەساد کردن‌و بێ ڕەوشت کردنی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەگشتی‌و موسڵمانان بەتایبەتی‌و بەتایبەتی تریش کچان‌و کوڕانی گەنج‌و لاوو هەرزەکارەکان. لەڕێکلامە جۆربەجۆرەکان هەر ئافرەتی ڕوت‌و قوتەو لەباقی بەرنامەکا جۆر بە جۆرەکانیاندا هەر ئافرەتی لەش ڕوت‌و ڕازاوە. هیچ کون‌و قوژبنێکیان نەهێشتۆتەوە، لەهەر شوێنێك‌و لەهەمو شتێکدا وێنەی ئافرەتی ڕوتیان تێ خزاندوە. ئاخر من پێویستم بەوێنەی گوڵ‌و گوڵزارو وێنە

سروشتیەكانو زەخرەفەكان بو، ڕۆژێك داوام لەدۆستان كرد كەشریتی سیدیەكەم بدەنێ كەئەم جۆرە وێنانەی تێدا بێت، بەڵێ وەرم گرت، ئەو وێنانەی كەمەبەستم بو تێ ی دا بون. بەكارم هێنان. ڕۆژێك ئەو فایلەی هەرگیز نەم كردبونەوە بەتقدیری خوا كردمەوە گوتم بزانم ئەمەیان چی تێدایە، كەدەیكەمەوە هەموی وێنەی پیاووئافرەتی ڕوتو قوتو بێ شەرمانە، منیش یەكسەر ئەو فایلانەی كەسود بەخش بونو پێویستم بون دەرم هێنانو شریتە سیدیەكەم وردو خاش كرد. ئائەمەیە پەیمانی شەیتان كەپەیمانی مانەوەی لەخوای گەورە وەر گرت كەدواین نەفس بمرێت، خوای گەورە مۆڵەتی داو ئەو نەفرین لێكراوە بەخوای گەورە سوێندی خوارد كەلەهەمو كونو قوژبنو لەهەمو شوێنێك بۆ ئادەمیزادەكان دابنیشێتو تابۆی بكرێت لەخشتەیان بەرێتو لەگەڵ خۆی دا ڕەپێچەكی ناو ئاگری دۆزەخیان بكات. بەڵێ ئائەمەیە هەوڵەكانیو زۆرینەی خەڵكی لەم جیهانەدا سەرگەردان كردوەو كردونی بەسەربازی نەفرین لێكراوی خۆی خوای پەروەردگار پەنامان بدات ـ وەرگێڕ) هەروەها فیكریش هەمان هۆكاری لەپێناودا بەكار هێنراون، لەمیانەی ستونەكانی ڕۆژنامەكان یا وتارەكانو قسەو گفتو گۆو میزگردو كۆڕو دانیشتنەكانیان لەدەزگاكانی بینین دا. جێگەی داخە كەزۆرێك لەكوڕان وكچانی موسڵمان كەبەزمان حاڵی ئەوان قسە دەكەنوئەم فیكرە بۆگەنە لەناو چین وتوێژەكانی موسڵماناندا پەخشو بڵاو دەكەنەوەو بەتەواوی لایان داوە، نەك هەر ئەمە بەڵكو زۆریش بەجۆشو خرۆشەوە بەپیریەوە چونو دەچن. ئەوەی كەگرتویانەتە بەر بڵاو كردنەوەی ئەو هەموبڕو بیانوو گومانە بێ بەهایانەیە كەپەیوەستن بە ئافرەتانی موسڵمانەوە لەمیدیاكانی ڕاگەیاندنە بینراوەكان(واتە كەناڵە هەواییەكانو تەلەفزیۆنەكان ـ وەرگێڕ) وەك:

- خوێنی ژن نیوەی خوێنی پیاوە.
- میراتی مێینە نیوەی میراتی نێرینەیە.
- دو ژن بەشاهیدێك حساب دەكرێن لەبەرامبەر پیاواندا.
- ژن نابنە والی ونەدەبنە قازی.
- فرە ژنی.
- ڕێزو توانای پیاو بەسەر ژن دا
- پۆشاك وجل وبەرگی شەرعی و بالاَ پۆشی.

ج ـ جاڕدان و ئاشكرا كردنی داوایەك بەدو بانگەشەو مەبەستی بنەڕەتی:

– بانگەشە كردن و داوا كردنی (ئازادی ئافرەت) مەبەستیان لەمە ئەوەیە كە دەبێ ئافرەت لەبەندایەتی كردن بۆ خوای گەورە(الله) ئازاد بكرێت و بەرەوبەندایەتی كردنی گیانی خۆی وەرچەرخێنریت یا بۆ بەندایەتی كردنی دروست كراوەكانی خوای گەورە وەرچەرخێنرێتەوە، چونكە ئەوان بەشەریعەتی خوا ڕازی نین، ئەو خوایەی كەهەر ئەو بەرژەوەندی مرۆڤەكان بەژن و بەپیاوەوە دەزانێت .. چۆن خوایەك كەبۆ خۆی دروستی كردون و هەمو شتێكی لەجێگەی خۆی دا بۆ داناون، هەر خۆی دەزانێت كەمرۆڤ چی لەتوانادا هەیەو بەرژەوەندی ژن یاپیاو لەچی دایەو چی شایەنیەتی. ئاخر ئەوانە دەیانەوێ ئافرەت لەزانیاریەكانی شەریعەتی خوا دابرێت، واتە لەبالا پۆشیو جل وبەرگی شەرعی ولەڕوسوریەتیو حەیاو حەشمەت دور بخرێنەوەو ڕوت و قوتیان بكەنەوەو بیان كەن بەكالایەكی هەرزان و بێ بەهاوهەمو خراپەكارێك بتوانێت مرخی خۆی لێ ببینێ.

ئەم زاراوەیەی (ئازادی ژنان) لەدەرگای: یاری كردن و دەم وەردان لەزاراوەكانەوە بەكار هێناوە، بەلام لەدوای ئەم پەردەوەش مەبەستیان بلاو كردنەوەی ئەو فیكرە بۆگەنەیە كەخۆیان مەبەستیانە، دیارە ئەم زاراوەیەش زاراوەیەكی جولەكەیەو لەپرۆتۆكۆلی یەكەمی سەرانی زایۆنیزمی دا هاتوە كەدەلێ: (ئێمە یەكەمین كەسێك بوین لەڕابردوەوە كەبانگەشەو بانگەوازو هاواری ئازادیو یەكسانیو برایەتیمان لەناو گەلدا كردوە ئەو وشانەو زاراوەو ئەو شتانەی كەپشت گوێ خرابون لەهەمو كون و قوژبنێكی ئەم جیهانەدا، نەفامەكان دەی لێین ودەیلێینەوە بێ ئەوەی بیری لێ بكەنەوەو بڕێ هۆشیارییان هەبێت. هاوارو بانگەشەی ئێمە بۆ ئازادیو یەكسانیو برایەتی خەلكی لەهەمو لایەكی ئەم جیهانە بۆ خۆی ڕاكێشاوە، هاواری ئێمەو لایەنگرانمان كۆمەل و تیمێكی تەواوی وا بەباش دەزانێت و وای دەوێت كەهیچ سستی یەك نەنوێنێ ئەوە بو زۆری نەبرد بەوپەڕی سۆزو حەماسەت وغیرەتەوە ئالاو بەیداخی ئێمەیان هەلگرت).

د ــ داواكردنی یەكسانی بونی ژن و پیاو(المساواة مع الرجل): ئەمەش هەروەك فرو فێلەكانی تریان دەیانەوێ مل ملانێ لەگەل فیترەتی خوای گەورەدا بكەن، ئەو فیترەتەی كەخەلك و هەمو بونەوەری لە سەر دروست كردوە. خوای گەورە خۆی نێرو مێ ی بەدو سروشتی جیاواز دروست كردون. نكۆلی لەوە ناكرێت كەئەمانە دەیانەوێ پەردەی تاریك و لیخن بەسەر دل و چاوی ئافرەتی موسلماندا بدەن و فیترەتی خوایان لەسەرسۆمای چاوان و

ناو دڵان بسڕنەوە، گوایە دەیانەوێ كە ژنو پیاو لەهەمو شتێكدا یەكسان بن، بەڵێ، نكوڵی لەمەش ناكرێت كەیەكسانی لەهەندێ لەبنەڕەتە(أصول)ە گشتی یەكاندا هەیە. وەك یەكسانی لەبنەڕەتی ئەرك خستنە سەر شان (التكلیف)، لەوەرگرتنەوەی پاداشتو سزادان ولە خاوەندارێتی، ولەهەڵبژاردنی هاوسەری ژیانی(شریك الحیاة).

بەڵام یەكەمین شتێكو یەكەمین هەنگاو وكارێكیان ئەوەیە كەئەو فیترەتەی كە خوای گەورە خەڵكی لەسەر دروست كردوە ڕەت بكەنەوە، ئەمەو سەرباری ڕەت كرنەوەی حیكمەتو شەریعەتی خوای باڵا دەستو كاربەجێ، بەڵام ئەوان ئەم هەمو دروشمە بریقەدارانە بەرز دەكەنەوە بۆ ئەوەی ساویلكەو نەزانەكانو هاو وێنەكانیانی پێ هەڵ بخەڵتێنن، كەتوانیویانە بڕێ لەو جۆرانە بۆ خۆیان دابڕن.

ئێمە لێرەدا مەبەستمان دەمەقاڵێوبەیەكدا چون نیە لەسەر ئەو پڕو پاگەندانەو وێنەكانیان بەقەد ئەوەی كەمەبەستمان وریاو زرنگ وهۆشیار كردنەوەیە، هەروەها مەبەستمان ئەوەیە كەبزانین پلان گەلێكی تەڵەكەبازی مەترسیدار لەئارادایە بۆ ئافرەتانو بۆ كۆمەڵگەی موسڵمانان.

هـ ــ وێنا كردنی كاری بنەڕەتی ئافرەت لەناو ماڵدا كەگوایە كارێكی لاوەكیو پەراوێزیە:

ئەم پلانە ترسناكەیان بەكار هێنا بۆ ئەوەی لەجیهانی ڕاستەقینەی خۆی دا دەری بهێنن، كەبریتیە لەناو ماڵو لەناو خێزانو لەئەركی سەرەكی خۆی كەپەروەردە كردنی منداڵەكانو گرنگی دان بەژیانی خۆیومێردەكەیەتی. ئەو ئەركو ئەو شوێنەی كەخوای گەورە بۆی داناوە لای دەنو دەیانەوێ بیخەنە گێژەنی كارو كاسپی قورسو هاوشانی خۆیان واتە پیاوانو دەستی بكێشن بۆ كارو پیشەیەكی قورس و جەنجاڵو شان بەشانی پیاوانی بێگانەو نامۆ بەئافرەتو هەمو دەم وەك بوكە شوشە لەبەر چاوی پیسی چڵێسی بێتو بیخەنە گێژەنی مل ملانێ ی پیاوانەوە، هاریكاریو هاوبەشی پیاو بێت لەكارگەكانداو

لەشوێنە بازرگانیەكانداو لەوەزیفەی تایبەت بەپیاو ولەگەڵ پیاودا تێكەڵ بن هەم ئەركو ئیشەكانی سەرشانی پیاوی پێ سوك بكەنو هەم چاوچنۆكیەتی شەهەوانیوكاری سیكسی خۆیانی لێ ببینن.

و ـ وێنا كردن‌وگەورە كردنی سەرپەرشتیارێتی پیـاو بەسـەر ئافرەتـدا كەگوایـە بریتیـە لەدەسەڵاتێكی وەحشی گەرانە:

ئـەوەی لەبڕگـەی(د) دا گوتمـان هـەمان قـسەو گفتـارو مەبەسـتە لـەتێك دانـی هاوكێشەكانی ڕەوشتو ئاكارو بەها بەرزەكان‌و تێك دانی ئەو شەرعیەتەی كەخوای گەورە خـەڵكی لەسـەر دروسـت كـردوە واتـە ئـەو فیترەتـەی كـەخوای گـەورە بونـەوەری لەسـەر دروست كردوە.

ز ـ شوێن كەوتنی یابەكار هێنانی سیاسەتی دەسەڵاتی باوی سە پاو:

ئەویش بەگرتنەبەری چەند ڕێگاو چەندان كارو بارو چالاكیەكی نادیـارو نـاڕون بـێ ئەوەی مەبەستەكانیان لـە ئەنجامـدان‌و گرتنـە بـەری ئـەو كاروبارانـە بـدركێنن بەئاشـكراو ڕاشكاوی بەكۆمەلانی خەڵك بلێن‌و بنچینەوبنەڕەتی مەبەستیان ڕون بكەنـەوەو بلـێن ئێمـە لەم كارانەماندا مەبەستمان گەیشتنە بەو ئاواتو ئامانجانە. هەندێ جار ئەگەر مەبەستیش بلێن بەدرۆ وا دەلێن تەنیا چەواشە كردنی خەڵكەو بەس، بـەڵكو مەبەسـتیان شـتێكی تـرە كەبەرژوەندی ژێر بەژێری خۆیانی تێدایەو بەس [1]. بەڵكو لـەم پێنـاوەدا نەفەسـێكی دورو

---

(١) وەك ئەوانـەی كەلەكوردسـتانی خۆمانـدا بینیمـانن لەسـاڵەكانی دوای ڕاپـەڕینی سـاڵی ١٩٩١ بەقۆستنەوەی باری پشێوی وگرانی و ئاڵۆزی باری ئابوری وڵاتی ئێمە دەستیان كرد بەهێنان‌و دابـەش كردنی هەندێ خۆراكو دەست گیرۆیی خەڵكی كوردستان‌و ڕشتنی بەزەیی درۆینەی خۆیان بـۆ خـەڵكی كوردستان بەتایبەتی‌و خەڵكی عێراق بەگشتی‌و پیتاك بەشینەوە وەك هەنگوینێكی ژەهراوی و ئـەمجار ڕشتنی ژەهـری ڕاسـتەقینەی خۆیـان كـەبریتی بـو لەبۆگـەن كردنـی كۆمـەڵگای موسـڵمانان بەتایبـەتی ئافرەتان‌و منداڵان وبانگەشە كردن بۆ كردن بەفەلەو لادانی گەنجان‌و چین‌و توێژەكانی تری موسڵمانان لەئایینی پیرۆزی ئیسلام‌و هەڵگێڕانەوەیان بۆ گاورایەتی لادراووهەڵوەشاوە، ئـەوەبو گـەنجێكی زۆریـان بەپارەو پول هەڵگێڕایەوە، وفرمێسكی درۆیینیان بۆ بێ مـافی ئافرەتـان هـەڵ ڕشـت و دەسـتیان كـرد بـەبلاو كردنـەوەی بـێ ڕەوشـتی‌و بـێ ئـەخلاقی‌و بەرەڵاییـەكی تـەواو دور خـستنەوەی موسـڵمانان لەدینەكەی خۆیان‌و هەڵوەشاندنەوەی حوكم‌و حاكمیـەتی شـەریعەتی خـوای بـاڵا دەسـتوكاربەجێ بۆ یاسای بەرەڵایی‌و بەناو بەجیهانی كردن‌و بەمەدەنیەت كردن‌و مافی مرۆڤـوسەدان‌و هەزاران برۆ بیانوی تری دژی خواو یاساو ڕێسای شەریعەتی ئیسلام‌و بەرنامەی پـەروەردگاری جیهانیـان‌و گـەلێ شـتی تـر. لەژێر سەدان نـاوی سـەیر سـەمەرەو پـەردەی بریقـەداری وەك ڕێكخـراوی مرۆڤـ دۆسـتو مرۆڤایـەتی‌و

درێژیان هەیە هەتا دەگەنە بەدەست هێنانی مەبەستەکانی خۆیان کەزۆر لەمێژە نەخشەو پلانی بۆ دادەڕێژن، وەئەگەر خوا نەخواستە جارێك لەجاران شتێکی باشیشیان لەدەست هەڵوەری بێت ئەوا شتێکی قەدەغەو قاچاغی دەخەنە پاڵو ئافرەتی پێ ناچار دەکەن کەنەتوانێت لەداوەکانیان لابداتو بەداواکانیانەوە پابەند بێت بۆنمونە:

١. کردنەوەی چەند بەشێکی تایبەت بەئافرەتان(وەك: کۆلێژو پەیمانگای بەناو هونەرە جوانەکان کەتیایدا فێری گۆرانیو مۆسیقا ژەنینو سەماو سوڕدانو شانۆگەریو جرتو چەقەنەو نواندنو ئەکتەریو وێنەسازیو کاری هەڵکۆڵینو پەیکەر تاشیو بت دروست کردنیان دەکەنو پلەی پسپۆڕیو بڕوا نامەی تایبەتمەندێتی تێدا وەردەگرن کەهەمو کارەکانو پسپۆڕێتیەکانیان حەرامنو دەبنە هۆی توڕە کردنی خوای پەروەردگارو سەرپێچیو یاخی بون لەخوای گەورە خوای گەورە پەنامان بدات ـ وەرگێڕ)، کەلەڕاستی دا هیچ پێویست ناکات بەکردنەوەی ئەم جۆرە بەشانە وەك کردنەوەی بەشەکانی شانۆگەریوشێوەکانی، دیارە ئەگەر خوێندکاری کچ لەو جۆرە بەشانە دەرچون دەبێ خێراو بەپەلە بەدوای فرمانیّ(الوظیفة)یەك دا بگەڕێت کەلەگەڵ خۆی وتایبەتمەندیەکەی دا بگونجێت تازە تەواو کۆتو زنجیری خۆیان بەبیانوی پسۆڕی تایبەتمەندێتیەوە خستە ملو گەردن. بەوە ئەو قوتابیە، ئەو تایبەتمەندە کچە کەوتە داوی ئەوانەوەو دەکەوێتە کارو پیشەیەکی حەرامەوە توشی نەنگی ڕەزالەت بوو لەسنوری شەریعەتی خوادا دەچێتە دەر.

٢. کردنەوەی پەیمانگاو خولی ڕاهێنان بۆ ئافرەتان بۆ خزمەت کردن وپیشوازی کەرانی میوانان و کرێکارانو کارمەندان لەمیوانخانەکان کەتایبەتە بەئافرەتانەوەولەسەر ئەم خاڵە زۆر سورو مکوڕ بونو زۆریان پێ لەسەر دادەگرتو تەنیا ئەمەیان داوا دەکرد بۆ ئەوەی لەسەرەتادا ڕوبەڕوی بەرهەڵستکاری نەبنەوە،

بەجیهانی کردنو دنیاگەریو چی وچی، نەخێر ئەوانە نێردەی مزگێنی دەرن (البعثات التبشيرية)ن لەژێر ئەم پەردەی مرۆڤایەتی دا خەڵکی موسڵمان گومڕا دەگەن لەڕێگەی خوا پەرستی هەڵیان دەگێڕنەوە بۆ بەندایەتی کردنی خۆیانو لەهەمو ڕویەوە چاو لەدەستی ئەوان بێتو بەم بێنەوەوە هەرچی سەروسامانو دارایی وڵاتان بۆ خۆیان بدزنوهەرچی خەڵکی سەر ڕوی ئەم زەویە هەیە کۆیلەو پیاو وخزمەتکاری ئەوان بێت مەبەستم لە جولەکەی زایۆنیزمی جیهانیو جیهانی گاورایەتیە(وەرگێڕ).

جائەگەر ئەو ئافرەتانە لەو پەیمانگاو خولانە دەرچونو بڕوانامەیان لەم بوارەدا بەدەست هێنا، گومانی تێدا نیە کەخۆیان بەئارەزوی خۆیان ناچار دەبن داوای کار(الوظیفة) بکەن لەبواری ئەو پسپۆڕیەی کەبەدستیان هێناوە لەخولەکانیاندا تازە ژەهرەکەیان دەرخوارد دان، ئابەم شێوەیە هەر وەك خوای گەورە دەفەرمویٚ:﴿ وَيَمۡكُرُونَ وَيَمۡكُرُ ٱللَّهُۖ وَٱللَّهُ خَيۡرُ ٱلۡمَٰكِرِينَ ٣٠ ﴾ الأنفال:٣٠. (واتا: ئەوان مەکرو فێڵی خۆیان دەکەنوخوای گەورەش فێڵی خۆی دەخاتە گەڕو باش بزانن کە باشترینو بالاّ دەس ترینو بەدەسەلاّت ترین کەسێکیش خوای گەورە (الله) یەوکەس ناتوانێت خۆی لەقەرە بداتو بەسەر هەمو کەسو بەسەر هەمو شتێك دا زاڵە. بۆ کویٚ دەچن ئەی لەخوا نەترسانو ئەی ستەمکارانو ملهوڕان.(وەرگێڕ).ئەوان بەم شێوازو بەم فڕوفێڵاّنەیان دەولەتی موسڵمانانو کۆمەڵگەو سەرپەرشتیارانو جڵەو بەدەستانو دەم ڕاستانی موسڵمانانو هەتا خودی ئافرەتان خۆشیان بێزارو هەراسان دەکەن.

ح ـ پەروەردە و فێرکردن، ئەم نەیارو دوژمنانەو هەڵ خەڵەتاوان بونەتە ئەڵقە لەگویٚ خوێندن و پەروەردە کردنیان کردوە بەهۆکارێكودەلاقەی پێدا چونە ژورەوە:

کردویانەتە دار دەستێك وهۆکارێك بۆ بڵاو کردنەوەی فیکرو بۆچونەکانی خۆیان لەگەندەڵ کردنو لادانی ئافرەتی موسڵمان، لەوانە دەڵێن هیچ پرۆگرامێکی خوێندنوفێر کردنو پەروەردە کردن لەئیسلامدا نیە کەگرنگی بدات بەئافرەتو ڕۆڵی ئافرەتان وەك مافێکی خۆیان، ڕونکردنەوەی کاری دایکایەتی لەناو ماڵو لەڕوی منداڵەکانی دا، وڕێگای پەروەردە کردنیان، وهۆکارەکانی ئەنجامدانو هەستان بەئەركو فرمانەکانی خۆی، هەروەها ئەو بەرنامەی کەهاریکارن لەکارو فرمانەکەی خۆی دا(وظیفتها).

هەروەها هەوڵی یان داوەوهەمیشە هەوڵ دەدەن بۆ داگیر کردنو دەست بەسەردا گرتنی پەروەردەو فێرکردن لەگەلیٚ بواردا، وەك بانگەشە کردن بۆ تێکەڵاو کردنی کوڕو کچ لەپۆلە سەرەتاییەکانەوەو کردنەوەی هەندیٚ بەشی زانکۆکان بۆ ئافرەتان، کەئافرەت هیچ پێویستیەکی پیٚ نیە، هەروەها تێکەڵی پیاو وئافرەت لەکارگەکانی کار تێدا کردن داو لەخوێندنی نوژداریوغەیری نوژداریش، هەروەها داوا کردنو کردنەوەی بەشی وەرزشی بۆ قوتابخانەکانو گەلیٚ ڕێگەی تر بۆ ئەم مەبەستەیان کە گرتویانەتە بەر.

ك ـ تێخزاندنی ئافرەت لەکارو فرمانەکانی پیاواندا:

ئـــەم بـــوارە لـــەگرنگ تـــرین بوارەکانـــە کەهێناویانەتـــە نـــاو مەیـــدان‌و گـــەلێ پلان‌وهۆکارێکیـان بـەکار هێنـاوە بـۆ پـەل کـێش کـردن‌و تێخزانـدنی ژنـان لـەو بوارانـەدا، هەوڵیان داوەو داوای دەستکێش کردنی ئافرەت دەکەن لەهەمو گۆڕەپانەکانی کـار کردنـی کاری پیاوان بێ هەڵاوێردن، هەروەها دەست کێش کردنیان بۆ کار کردن لەمیوانخانـەکان‌و فرۆکەخانەکان‌وشوێنە بازرگانیەکان‌وژورەکانی بازرگانی‌وکۆمپانیـەکان‌و گـەلێ شـوێنی تـر. ئەوەی جێگەی پێ کەنینی گریاناویە ئـەو بانگـەوازی‌و داواکاریانەیـە بـۆ پـەلکێش کردنـی ئافرەتـــان بـــۆ نـــاو پیـــشەوەریەکانی وەك کارەبـــایی‌و دارتاشـــی‌و داڕشـــتەی کانزایی(السباكة)وهەروەها پەلکێش کردنیان بۆ ناوڕیزەکانی سەربازی‌وپۆلیسی‌و سەربازی کـردن‌و بـون بەپۆلیـسی هـاتو چـۆو [١]گـەلێ کـارو پیـشەی تـری لـەم جۆرانـە کەتایبـەتن بەپیاوانەوەو ژنانیان تێ خزاندون. پاكو بێگەردی بۆ خوای گەورە کەئەمە بوختانێکی زۆر گەورەیە[٢](سبحانك ربنا هذا بهتان عظيم).

٢ ـ بەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵمان بەرامبەر بەو هەمو هێرشە چڕو پڕانە:

گومانی تێدا کەئـەرك‌و بەرپرسـیاریەتی لـەڕوی ئـەو هـەمو فیکـرو پلانـە گڵاوانـەدا لـــەدژی ئـــافرەتی موســـڵمان، ئـــەرك‌و بەرپرســـیەتێکی هاوبەش‌ودەســـتەجەمعیە لـــەنێوان کاربەدەستان‌و ڕیش سپیان‌و زانایان وخوێندکاران‌وقوتابیان‌و فێرخوازان‌و بانگەشە کاران‌و

---

(١) لەساڵەکانی ٢٠٠٥ ـ ٢٠٠٦ وڵاتدا ئافرەتیان بەپۆلیسی هاتو چۆو پۆلیسی فەرمانگەکانی تردا دامەزراندن‌ودەست بەکار بون لەسەر جادەو ڕێگا گشتی یەکان‌ولەفەرمانگاکانی تردا. دوای ماوەیەك دەست بەکار بون‌وکار کردن ڕۆژێ لەگەڵ پۆلیسە پیاوەکاندا دەچنە سەفرە بۆ سەیرانگاکان‌ولەوێ هەردولا مەست دەبن‌و دوایی پۆلیسە ئافرەتەکان فەساد دەکەن‌و بێ ڕەوشتیان لەگەڵ دا دەکەن‌وئاشکرا دەبن‌و دوا تر هەر بەپۆلیسی دەیان گوازنەوە بۆ فەرمانگەیەکی ترو ئێستا درێژە بەکاری خۆیان دەدەن.(وەرگێڕ).

(٢) ئەم ڕستەیە بریتیە لەو پلانانە کەبۆ پەل کێش کردنی ئافرەتان‌و لەماڵ دەرهێنانیان دایان ڕشتوە. بۆ پتر زانیاری سەیری کتێبی (عودة الحجاب) بکە کەتیایدا باسی غەزو کردنی ئافرەتی موسڵمانی لەکۆمەڵگای موسڵمانان‌و وڵاتە عەرەبیەکاندا کردوە. کەدکتۆر بکر أبو زيد لە (حراسة الفضيلة) دا کورتو پوختەی کردوە. خوای گەورە هەموان سەرکەوتو سەرفراز بکات.آمین.

سەرپەرشتیارانی ژنانو ژنان خۆشیان لەو ئەرك و بەرپرسیاریەتیە نیوەی ئەركیان دەكەوێتەسەر شانودەبێ زیرەكو بەتوانا بن لەو ئەركو بەرپرسیاریەتیە گرانو قورسەدا. ئێمە لێرەدا پتر پێ لەسەر بەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵمان دادەگرینو چڕ دەبینەوە لەگەڵ ئەمەش دا ئەمە وا ناگەیەنێ كەبەرپرسیاریەتی ئەوانی تریش واتە پیاوان پشت گوێ بخەین.

ئەركو بەرپرسیاریەتیەكانی سەر شانی ئافرەتی موسڵمان لەم بوارەدا دەكرێ لەم ڕیز بەندیانەی خوارەوەدا ڕیزیان بكەین:

أ- **شورا كردنی نەفسی خۆی بەزانستو زانیاریو فیكریو پراكتیزە كردنی(العملي):** لەبڕیارو مەشخەڵەكانی ئەم شورا كردنە ئەوە بو لەبەرپرسیاریەتی نەفسی ئافرەت دا ئاماژەمان پێ كرد، بۆیە لێرەدا پتر پێ لەسەر كێشەی فێر بونو خوێندنەوەو نوسینوخۆ ڕۆشنبیر كردن (المطالعة والتثقيف النفسي) ی ئیسلامی وگشتی وفێر بون وناسینی هەمو نهێنی وخاڵە شاراوەكانی شەریعەت دادەگرین، پاڵ پشت وپشت ئەستور بەهێزو توانای پتەویەتی ئیمان و بڕوا بون بەخوای پاك وبێگەرد، چونكە خوای گەورە هیچ كارو یاساو ڕێسایەكی بەبێ ژیریوحیكمەت دانەڕشتوەو هیچ داواكاری وتەكلیفێكی نەكردوە كەبەرژەوەندی دروست كراوەكانی خۆی تێدا نەبوبێت.

ب- **لێ حاڵی بونو دەرك كردنی ئەو ڕاستیەی كەدوژمنان هەمیشە وان لەبۆسەدا بۆی:** ئەو دوژمنانە كێن؟ بێ گومان بریتین لەجولەكەی دڵ ڕەشوفەلەكان (النصارى) ودوڕوەكان (المنافقين) ومولحیدانو عەلمانیەكان، زۆر جاری واهەیە ئەوانە لەپێستو گۆشتو زمانی خۆشمانن و لە قوتابخانەكانماندا خوێندویانەو لەهەمو شوێنێك لەگەڵماندان، كەچی ئەوانە لەبری سەربەرزیوڕوسوریو داوای هیدایەت گومڕاییو سەر لێشێواویان هەڵبژاردو ئەوجار پاش قولمان دەدەنو دوژمنایەتیمان دەكەنو بونەتە كەوا سوری بەر لەشكرو دەستكێشی دوژمنان دەكەن بۆ ناو خانەو لانەی موسڵمانان، بۆیە ئەوانە سەریان لێ شێواوەو سەریش لەخەڵكی دەشێوێنن. مرۆڤیش پێش هەمو شتێك لەئەمیندارو ڕازگرەكانی سڵ دەكاتەوەو گومان پەیدا دەكات دەبێ هەمیشەو ریاو ئاگادار بێت لێ یان ، بۆ ئەوەی لەوانەوە نەگەزترێتوپێوە نەدرێت هەروەكو گوتراوە: (خۆ پارێزی لەئەمیندارو ڕاز گرەكان لەهەمو كەس لەپێش ترە یالەپێش هەمو كەسێكەوەیە). بەڵێ، ئەوانە بەڕواڵەتێكی ڕیفۆڕمیانەی درۆینەی فرمێسك ڕێژو بەتەنگەوە هاتنی مافی

ئافرەت بەرژەوەندیەكانیەوە خۆ نیشان دەدەن‌و دێنە پێش، بەڵام لەژێر ئەم پۆشاك‌و پەردە زاق‌و بریق‌و ساختەیەدا كەمتیارێكی فێڵبازو دڵ ڕەشن‌و دەیانەوێ سوكایەتی بەو بەستەزمانە بكەن‌و بیخەنە ناو گەروی حەزیای لەناو چون‌وهەڵوەشانەوە بێ ئەوەی هەست بكات‌و بزانێت كەئەوانە درۆ دەكەن‌و فێڵبازو تەڵەكەبازن‌و ماف پارێزی ئەویان ناوێت‌و ئەوان دۆستی ڕاستەقینەی نەك هەر ئافرەت بەڵكو مرۆڤایەتیش بەگشتی نین، بەڵكو دۆست‌و لایەنگری بەرژەوەندیەكانی خۆیان‌وبەس‌و تەنیا دەیانەوێ گیرفان‌و داوێن پڕ بكەن، وا دەزانێت بەڕاستی‌و سوراو سور بەرگری لەبەرژەوەندیەكانی ئەو دەكەن[1]، دەك خوا لەناویان بەرێت چۆن ئەو فێڵ‌و تەڵەكەبازی‌و بوختانەیان كردو چون هەمیشە دەی كەن‌و وەك ڕێوی فێڵباز چاویان ناكەوێت.

ت- **دوابەدوای ئەمانە ناسین‌وحاڵی بون لەهۆكارەكان‌و پلانەكان‌و داواكارو مەبەست‌و ئامانجەكانی ئەو دوژمنانە دێت:**

عرفت الشر لا للشر ولـــــكن لتوقيـــــــــه

شەڕو خراپەكاریم ناسی نەك بۆ ئەوەی پەرەی پێ بدەم‌ومل بەخراپەكاری‌و كاری شەڕەوە بنێم، نەخێر بەڵكو بۆ ئەوەم ناسی‌و بەدوای دا گەڕام تاباش بیناسم‌و خۆمی لێ بپارێزم‌و لێ ی دور بكەومەو ەو خەڵكی تریشی لێ بگێڕمەوەو دەستیان بگرم بەرەو چاكەو چاكەكاری.(وەرگێڕ).

بریتیـە لەناسـینی دوژمنـانی ئـافرەتی موسـلمان چاوكراوەیی‌ووریایی‌وشـارەزایی ئافرەتانی موسڵمان. بێ گومان ناسـین‌وحاڵی بـون لـەو هۆكارانـەی كـەدوژمنانی ئیـسلام‌و بەتایبەتیش ئافرەتی موسڵمان بەكاریان دێنن بۆ هێنانە دی ئامانجـە گڵاوەكـانی یارمـەتی

---

(١) ئافرەتی هەژار وسادەو ساكار وادەزانێ ئەو هاوارە ساختەو درۆینەیان لەپێناو بەرژەوەنـدی ئـەو دایە نازانێت ئەو شینەی ئەوان بۆ هەریسەكەیە واتە بۆ تێـر كردنـی غـەریزە بۆگەنەكـەی خۆیانـە، ئـەو بەسـتەزمانە زۆر فـەقیر حاڵانـە بڕوایـان پـێ دەكـەن و دوایـان دەكـەون وخۆیـان بەدەسـتەوە دەدەن وتەسلیمیان دەبن هەروەكو چۆن مەڕی گورگ لێدراو دوای گـورگ دەكـەوێت لەگورگـەگانیش خێـرا تـر لەپێشیانەوە دەبەزن بۆ شوێنی ئارام وئەو شوێنەی كـەبێ تـرس دەم لەلاشـەیان دەنـێن زۆر بـەئارامی ولەسەرخۆ دەیان خۆن. ! ! ! سەد مەخابن و هەزاران داخ.(وەرگێڕ).

دەرێکە بۆ پتەو بونی شوراو ئامادە باشیو وریا بونەوەو خۆ پەنا دانو داوێن پاکیو ڕو سوریەتی ئافرەتی موسڵمان.

ث- **ڕو بەڕو بونەوەی ئەم هێرشە بەربڵاوە بەهەمو هۆکارێکی لەتونادا بو وبەوپەڕی تواناوە:** وەدەبێ بەگوێرەی بارو دۆخی ئافرەت خۆی بێت، دەبینی خوازیارو خوێندکاری زانستی ئەرکو بەرپرسیەتیەکەی گەورە ترو قورس ترە لەئافرەتانی تر، هەروەها مامۆستا بەهەمان شێوە پەروەردیاری زارۆکان بەهەمان شێوەو..وتد. هەوڵو ڕێگاکانی ئەم بابەتە بەردەوامونەپساوەن، چونکە ئەم بابەتە، ئەم تەوەرەیە لەهەمو بابەتو تەوەرەکانی تر ترسناك ترو بەهێزترو بایەخدار ترە. باشە چی دەڵێن ئەگەر دوژمنان توانیان هەمو مەبەستو داخوازیەکانی خۆیان هێنایە دی کە ئەمانەی خوارەوە بەشێکن لێ ی:

ـــ ئافرەتی موسڵمان وەڵامی ئەو گورگە برسیانەیان دانەوەو پەردەو باڵا پۆشی شەرعی لەڕوی خۆی داماڵی، وقژەکانی ڕوتو قوتوبەرەڵاو ئازاد کردو هەرگوێشی پێ نەدا[(١)].

ـــ تەواوی لەشیان یاهەندێ لەلەشیان ڕوت کردەوە(سفرت) جلو پۆشاکێکی ناشیرینونادروستو قێزەوەنونامۆ بەئیسلامو بەدەر لەبەرنامەو شەریعەتی خوای گەورەی پۆشیو شەرمی لەخواو لەپێغەمبەری خواﷺ نەکرد.

---

(١) هەروەکو لەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا دەی بینین کچانو ژنانی ئێمەی خۆ بەموسڵمان زان بەتەواوی خۆیان ئاوەڕوت کردۆتەوە هیچیان لەبەر خۆدا نەهێشتوەو بەتەواوی جلو بەرگو پۆشاکی شەرعیان لەخۆ داماڵیوەو وەکو تەیرەکەی مەلای مەزبورەیان لەخۆ کردوەو قاچو دەنوك کراو و ئێستا لەتەیر چویان لەخۆ کردوە .بەدەگمەن نەبێت کەس نەماوە دوای هاوارو چریکەی کافران وبێ باوەڕانو لادەرانو دوڕوانی ناوەخۆ نەکەوتبێو وەك بوکە شوشە خۆیان بۆ ڕوتو ئاوەڕوت نەکردبێ. زۆر بەداخەوە ئافرەتانی مەلاکانو بەناو بنەماڵەی ئایین پەروەرەکان لەگەڵ ڕێزمان بۆیان پێشەنگی ئەم بەدوا کەوتنی ئەو هاوارەی بێ ئابڕۆو سوکەڵەکان بونو قاوغیان شکاندو ئافرەتانی خانەوادەو خێزانەکانی تریشمان شوێنیان کەوتنو چاویان لەوان کردو تابەو دەردە گەیشتون کەئێستا دەی بینین. لەهەموشی ناخۆشترو جێ ی داختر ئەوەیە خۆیان بەپێشکەوتو دەزاننو ئەوانی تریش بەدوا کەوتوو نەزان و نەفام.بەڵام نەخێر خۆیان نەزانو نەفامنو بەسەر پاشواندا گەڕانەوە بۆ دوای دواوەو بۆ سەردەمی قەومی لوطو سیفەتیان(وەرگێڕ).

ـ زۆر بێ باكانەو بەبێ شەرمیەوە لەهەمو شوێنێك دا تێكەڵاوی پیاوان بون(خالطت الرجال في كلّ مكان).
ـ بێ باكانەو بەتەنیاو بەلەشی ڕوتو قوتەوە ئوتومبیل دەئاژوێ (لێ دەخوڕێ).
ـ وازی لەپەروەردە كردنی منداڵەكانی هێناو دانیە دەست خزمەتكارەكەی یا خود پەروەردیاری بێگانەی بۆ گرتن بێ ئەمین وئەمانەت لەماڵدا.(ئێستا دایەنگای فەرمیان بۆ كردنەوەو دەیابەنە ئەوێ ـ وەرگێڕ).
ـ هاوڕێیەتی پیاوی بێگانە دەكاتو شەوانە شەونخونیان لەگەڵ دا دەكاتو لەگەڵیاندا دەمێنێتەوە ڕۆژگارو شەوگار بەسەر دەبات.
ـ چوە دەرەوەو لەگەڵ پیاواندا هاوبەشی كارەكانیان بوو خۆی بەدوكەڵوتەپو تۆزی كارگەو كۆمپانیاكان پیسو پۆخڵ كردوماندو وشەكەت بو ئیدی نەی توانی منداڵەكانی پەروەردەو گۆش كردوی موسڵمانانەیان بكات.
ـ خۆی بۆ كەسانی تر ڕازاندەوەو ڕوخساری لەدرو دەرماندا شەلاڵ كردو مێردەكەشی بەرەلا كردو گوێشی پێ نەداو منداڵەكانی واز لێ هێنان[1] .

---

(١) بەلێ، هەمیشە خۆ بۆ پیاوانو كوڕانی بێگانە دەڕازێنێتەوەو خۆ لەدرو دەرمانو ماكیاجە جۆربەجۆرەكانی كۆمپانیا مۆنەپۆڵەكانی ئەواندا شەلاڵ دەكاتو جانتا چەرمینە بچكۆلەكەی بەلاشاندا لار دەكاتەوە زۆر بەدەعیەو ناز وخۆ بەزل زانیەوە دەڕواتە دەر بۆ بازاڕەكانو بۆ سەیرانگاو شوێنە قەرەباڵغو ئاپۆرەكانداو قژی لێ بەشانەو ڕەنگاو ڕەنگو جەلاوی‌و بۆن خۆش دەكات و خۆ بادەداتو ماڵو منداڵ بەجێ دێڵێ‌و خۆ ئەوەی هەر بەخەیاڵیشی دا نەیاتو هەر بیریشی لێ نەكاتەوە مێردەكەیەتی. ئەگەر هاتیشەوە جوانو پوخت خۆی دەشواتەوەو و جلە جوانەكانی فڕێ دەداتو بۆنەخۆشەكەش لەخو دەكانەوەو بۆر وجرقن دەچێتە بەردەم مێردەكەی. لەم ساڵانەدا گوتیان لەیەكێ لەكەناڵە عەلمانیە ناوخۆییەكان لەناو بازارەكاندا ڕاپرسیەكیان لەگەڵ خەڵكی دا كرد: چی دەڵێ ی لەبەرامبەر ماكیاجو خۆڕزاندنەوەی ئافرەتانمان؟ پیاوێك لەوەلامدا دەڵێ: وللاهی هەتا بڵێ ی شتێكی خراپو قێزەونە، چونكە ژن خۆ بۆ پیاوەكەی ناڕازێنێتەوە، بەڵكو بۆ خەڵكە. ئێستا من خێزانەكەم هەمو ڕۆژێ كەدەچێتە دەرەوە بۆ بەرو بازاڕەكان وا خۆ دەڕازێنێتەوەو خۆی شەلاڵ دەكات دەبرسكێتەوە، بەلام كەهاتەوە ماڵو هاتە بەردەمی من دەڵێ ی مەیمونە، هەرچی ماكیاجو ڕازاوەكەیەتی لەخۆی دادەڕنێ‌و بۆن ئارەق نەبێ لێ ی نایە. كەواتە هیچ واتای تێدا نیە سەرەڕای

ـــ ئەمانـــەو گـــەلێ داخـــوازیو داواكـــاریو پلانـــی تـــر كەهەمیـــشە كۆتاییـــان پـــێ نایەت.جالەسەر ئافرەتی موسڵمانی سەركەوتوو سەرفرازو خوازیاری ڕەزامەندی خوای بالاَ دەست و كـار بـەجێ پێویـستە كەبەهـەمو توانایەكیـەوە لێبڕاوانـە لەگـەڵ كـچانی هاوڕەگەزی خۆی دا بوێرانەو خۆڕاگرانەو پـێ دامەزراوانـە ڕو بـەڕوی ئـەم هێرشـە بـەر بلاَوانە بوەستنەوەو وەك شاخ لەبەر دەمیاندا قوت ببنەوەو بەرپەرچیان بدەنەوە.

ت ـــ هـەروەها لـەو شـتانەی كـەئافرەتی موسـڵمان سـودی لێ دەبینێـت: شـارەزا بونوحاڵی بونە لە حاڵوكاروبارو ژیانی ئافرەتانی كافرانو ئـەوەی كەدوچـاریان بـوە، وەبێ لەو هەمو نـاكۆكیوگێرەو قەرقەشـەو هاتوهاوارانـە، ئـەو بـارو دۆخـە نـاخۆشو دودڵیونەخۆشـیە دەرونیانـــەو ئـــەو هـــەمو ڕاڕایـــیو دڵـــەڕاوكێو خـــەمۆكیو نائـــارمی دەرونیەی كەتیایدا دەژین. ئاخر ئافرەتی ئەوان سوكو ڕێسوا بـوەو دەمـرێو سـەگو پشیلەكەی هەر لەباوەشدایە، لەكاتی جوانیو گـەنجی دا خراپـەكاران توشـی خراپـەی دەكەن، وەك دەستڕۆكە یاوەك كلینیكس وایە خۆی پێ دەسـڕنەوەو فـڕێ ی دەدەنـە ناو زبڵدان، وەك گەرماو وایە لەسەر چەقی ڕێگاو هەرچی هات میـزی خـۆی لێ دەكـات وخـۆی تێـدا دەشـواتو دەڕوات، جائەگـەر ئـافرەتی موسـڵمان ئـەم هـەمو ڕاسـتیانە بزانێتو خوانەخواستە ئەم ڕێگـەو ڕێـڕەوە هـەڵ ببـژێرێتو بیگرێتـە بـەرو بـەرەو ئـەو حاڵەتە بڕوات، ئەویش توشی ئەو حاڵەتە دەبێت، خۆ دور دەگرێت، وەئەگـەر بزانێـت ئەگەر دەست بەپەتی بەخوای خۆیەوە بگرێتو خـۆی بپارێزێـت بـۆ ئـەوەی نەكەوێتـە ئەو قوڕاو وزەلكاوە بۆگەنەوە، خوای گەورە دەی پارێزێت سەركەوتوسەرفراز دەبێت لە دنیاو لەقیامەت داوژیانێكی خۆشو بەختەوەر دەباتە سەر لەهەردو دنیادا.

و ـ هەستانی ئافرەتی موسڵمان بەڕۆڵی چاكسازی و چاكگوزاری(دورها الإصلاحي):

ئەمـــەش لـــەڕابردودا ڕونمـــان كـــردەوە، پێویـــستە ئـــافرەتی موســـڵمان ســـەرەتا لەخۆیەوە دەست بكات بەخۆ چاك كردنوڕۆڵـی چـاكگوزاری ببیـێ، هـەروەها لەماڵـەوەداو لەگەڵ خەڵكی داو لەناو كۆمەڵگەدا. ئەگەر بەم شێوەیە ڕەفتار بكـات ئـەوا ئـەو كـات ئـەو ئافرەتە ڕۆڵی بەرچاو ودیاری دەبێت لـەناو كۆمـەڵگادا وكاریگـەر دەبێـت نـەك كـارلێكراو،

ئەوەی خواو پێغەمبەری خوا لەخۆی تورە دەكاتو دڵی منیش لەخۆی دەڕەنجێنێ، بەڕاسـتی شـتێكی خراپە، دیارە خراپەش هەر خراپەی لەدوایە.(وەرگێڕ).

ودەبێتە چاکگوزار نەك خراپەکار، دەبێتە ئەندامێکی کاراو چالاك نەك پەککەوتەو هیچ لەدستان شین نەبوەوەو دەستوپیَ سپیلکە، دەبێتە ئەندامێکی بەکەڵكوبەسود شوێنی دەکەون نەك شوێن کەوتو بێت، بیَ گومان پاداشتی خوای گەورە وەردەگرێتەوەو بەچونە بەهەشتو ڕەزامەندی خوای پاكو بێگەردو باڵا دەست کۆتایی دێت.

چەند هەڵوێستێکی خێراو سەرپیَ یی لەگەڵ ئەرك وبەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵماندا:

دوای گەشتێکی خێرا لەگەڵ ئەركو بەرپرسیەتی ئافرەت لەنەفسی خۆیو ماڵو منداڵوکۆمەڵگەو لە چاکگوزاریوئاراستە کردنو ڕێنومایی کۆمەڵایەتیو ڕونکردنەوەی بەرپرسیەتی لەکۆمەڵگاداو لەناو چین وتوێژەکانی ئوممەتدا، پێویستە لەسەرمان کەپێشبینی کۆمەڵێك کارو چالاکی بکەین کەکۆتایی توێژینەوەو لێکۆڵینەوەکەمانی پیَ بێنین، کەبەڕاستی گرنگیو بایەخێکی گەورەی هەیەو لەچەند هەڵوێستەیەکی خێراو سەر پیَ یی دا دەیان خەینە ڕو، کەوەکو پاڵنەرێكو هۆکارێکی یارمەتی دەر وان بۆ سەرکەوتنی ئەم کارەو ئەرکە گەورەیەی کەئافرەتی موسڵمان پیَ ی هەڵ دەستێت:

هەڵوێستەی یەکەم: خۆ ئامادە کردنی ئافرەت بۆ ئەم کارو چالاکیە گرنگە:

گومانی تێدا نیە کەئەمە ئەركوکارێکی زۆر قورس وگەورەیە، کارێکی بەرزە، کەچی هەر بیریشی لیَ ناکەنەوە تەنیا ئەو ئافرەتە سەرکەوتوانە نەبێت کەچونەتە ناو چوارچێوەی کار کردن وپێشبڕکێوە بۆ گەیشتن بەدۆندە بەرزەکانی چیا بەرزەکان. ئەم ئەرکە قورس وگەورەیە پێویستی بەخۆ ئامادە کردنێکی لەپێشینەیە هەیە. دەتوانین داواکاری وبڕیارەکانی ئەم خۆ ئامادە کردنە لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بگوشین:

❖ **خۆئامادە کردنی زانستیانە**: مەبەستمان لەزانست زانستە شەرعیەکانە کەلەفێر بونوشارەزایی بونی دا سودێکی زۆر هەیە بۆ فێر بونو شارەزا بونو ڕێنومایی کارو بارە ئایینیەکانی وەك عەقیدەو بیرو باوەڕو بەندایەتیو پەرستشیو(العقیدة والعبادة)و ڕەفتارو مامەڵە کردن (المعاملة)، وئاکارو ڕەوشتی مرۆڤی بالغ (المکلف)[1].جالەبەر ڕۆشنایی ئەم ڕاستیە پێویستە مرۆڤی باوەڕدار پشکێکی زۆری

---

(١) پێشتر قسەمان لەسەر بەرپرسیەتی زانستی ئافرەت کردو شتێکمان لیَ ڕون کردەوە کەپەیوەندی بەم بارەوە هەیە.

لەزانستەکانی وەك بیرو باوەڕو پەرستشی و(العقیدة والعبادة)، ڕەفتارو مامەڵە کردن (المعاملة)، ئەخلاق وئاكارو ڕەوشت وپەروەردەو ئابڕو ڕەفتار، سیرەت وژیاننامەی پێغەمبەرﷺ، ژیاننامەی پێشینەی پیاو چاك لەسەحابەکانوشوێن کەوتانوشوێن کەوتەی شوێن کەوتانو دوای ئەوانیشرضي الله عنهم.

❖ **خۆ ئامادە کردنی کۆمەڵایەتی:** وەك ئەوەی کەکۆمەڵگەیەکی بچوك کراوە بۆ خۆی دروست بکات کەبتوانێت تیایدا بەئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی بانگەشە کردنو بانگەوازی هەڵبستێت بەباشترین شێوە، وەلەگرنگترین شتێك کە لەسەر ئەم کارە گرنگە بێتە ڕێگەی ئەوەیە کەنابێ شو بکات بەکەسێك کەپیاو چاكو پابەند نەبێت بەشەریعەتی خواوە واتە بەقورئان سوننەتەوە بەپێ ی تێگەیشتنی پێشینەی پیاوچاك. بۆ ئەوەی کەشو هەوایەکی لەبارو گونجاوی بۆ بڕەخسێنێت بۆ ئەنجامدانی ئەم ئەرکو کارە گرنگو گەورەیەی سەر شانی، هەروەها دەبێ خۆی وا ڕابهێنێت کەتەنیا لەبوارە چاكو باشەکاندا هاریکاری بکات وەك مەشق کردنو خۆ ڕاهێنان لەسەرئامۆژگاریو ئاراستە کردنوڕێنومایی کردنو وتار خوێندنەوەو دادانی محازەرات. باشتریش وایە هەر لەمنداڵیەوە خۆ لەسەر ئەم حاڵەتە ڕابهێنێت، هەر لەو کاتەوەی کەقوتابیە بۆ ئەوەی بتوانێت کارو ئەرکەکانی سەرشانی خۆی بەتەواوی وبەشێوەیەکی باشتر ڕابپەڕێنێت. وەلەسەر کەش وهەوایەکی کۆمەڵایەتی وکۆمەڵگای ژنانە(المجتمع النسوي) ڕابهێنێت.

❖ **پەروەردەو ئامادەکردنی نەفسی خۆ**: مەبەست لەمە پەروەردە کردنو خۆئامادە کردنی نەفسی خۆ بەشێوەیەکی وا کەتواناو ئامادەییەکی وای هەبێت کەبەبڕوا بەخۆ بونێکی تەواوەوە بتوانێت بچێتە ناو ئەو گۆڕە پانەوە، بەم هەمو متمانەو پێ دامەزراویو نیەتی پۆڵایینونیاز پاكیو عەزمێکی بەرزو بێ کۆتاییودەست پێشخەریو بێ دودڵی ولاوازیوتێشکان، ئامادە بێت ڕو بەڕوی هەمو کەندو کۆسپەو تەنگژە دەرونیەکانو سوکایەتی پێ کردنوگاڵتە پێ کردنو تەشقەڵەیەك ببێتەوە، کەلەکەسێکی تری فاسق یالەدژە فیکری خۆیەوە. یالەدژی ئایینەکەی قسە دەکەن یا هەندێ جار لەدەوروبەرەکەی خۆیەوە دەبیستێو ڕو بەڕوی دەبێتەوەو دوچاری ئازارو تەنگ پێ هەڵ چنین دەبنەوەو پلارو توانجی گاڵتەجاڕی تێ دەگرن. دەبێ ئافرەتی موسڵمان لێرەدا زۆر خۆڕاگرو مەندو سینگ فراوانونەڕوخاو بێت. ئەوەی

لێرەدا یارمەتی دەرو پاڵ پشتی بێت هێزێکی شاراوەی بەهێزو فاکتەرێکی مەعنەوی بەهێزە، هێزی بڕوایە(الإیمان) بەخوای باڵا دەستو کاربەجێ، ونیاز پاکیو دڵ پوختەیی بۆ خوای گەورە لەئەنجامدانی ئەم کارو ئەرکە گرنگە، داوا نەکردنو نەخواستنی هیچ شتێك لەدنیادا بۆ ناوبانگیو لەپێناو ڕوپامایی یا بۆ زاڵ بونو باڵا دەستیو شۆرەت لەبوارێك لەبوارەکانی دنیادا. دەبێ هەمیشە هاوڕێو هاودەمی نیاز پاکیو هێزی سەربەرزیو ورە بەرزیو شانازی کردن بەم ئایینەوە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ ﴾ المنافقون:٨.(واتا: عیزەتو ڕێزو زاڵیو دەسەڵاتداریو سەرفرازی تەنیا بۆ خواو بۆ پێغەمبەرەکەیو بۆ تەواوی گرۆهی بڕوادارانە وبەس، بەڵام دوڕو دەغەڵە ملهوڕەکان ئەمە نازاننو ئاگایان لێ نیە، بۆ؟ چونکە ئاخر خۆ ئەوان لەم نازونیعمەتەی خوا بێ بەشنو نەیان چەشتوە، دەی ئەوە بۆیە وایە چونکە ئەوان پەیوەندیان بەسەرچاوەی ئەم نازو نیعمەتەوە نیە کەخوای باڵا دەست وکاربەجێ یەو بڕوایان پێ نیەو بڕواشیان نەبەپێغەمبەرەکەشی هەیەو نەبەبەرنامەکەشی، خوای گەورە پەنامان بدات.آمین.(وەرگێڕ). دەبێ ئافرەتی موسڵمان هەمیشەو بوێرو چاو نەترسو بێت لەئاست هەق دا هەرگیز سازش نەکات، هرگیز دودڵ وڕا ڕا نەبێت، لەبەندایەتی کردن بۆ خوای گەورەو لەکاری بانگەوازی دا خاو خلیچكو سستوتەمبەڵ نەبێتو شتە خەیاڵیو ئەفسانەو ئەندێشە پوچەڵەکان لەمێشکی خۆی دا کۆ نەکاتەوە تابێ ورەوبێ هێزو بێ توانا دەر نەچێت. لەوە نەترسێ کە بەندایەتی کردنی بۆ خواو کاری بانگەوازی و چاکگوزاریەکانی قیوڵ نابێت، گوێ بەوەسوەسەکانو ڕازاندنەوەکانی شەیتان نەداتو خۆڕاگر بێت لەبەرامبەری دا، دەبێ زۆر بوێرانە بێت وسور بێت لەبەرگری کردن لەو هەقەی وا لەدەستی دایە و گرتویەتیە بەر کەبریتیە لەپەیڕەو وپرۆگرامی خوای گەورە. وەدەبێ باش بزانێت کەلەبڕینی ئەو ڕێگەیەی کەگرتویەتیە بەر چەندان کێشەو تەنگژەو وکەندو کۆسپی دێنە ڕێ، دیارە شتێکی بەڵگە نەویستە کەپێشەنگی ئافرەتی موسڵمان پێغەمبەرەﷺ هەمومان دەزانین ئەوەی بەسەری هات بەسەری هات لەو هەمو ئازارو ئەشکەنجەو وکوێرەوەریو ماندو بونو شەکەتیەی لەئەنجامی ڕەت کردنەوەو بەرهەڵستیو بەگژدا چونەوەی

تاوانبارانو ملهوڕانی بێ باوەڕانو مولحیدانو دوڕوەکان بەسەری هاتن، ئەو هەمو سزادانو ئازارو ئەشکەنجەیەی خۆیو هاوەڵە بەڕێزە خۆڕاگرەکانی کەلە سەر دەستی ئەو کافرە خوانەناسانە توشیان هاتو چەشتیان لەگەڵ ئەوەشدا نوچیان نەداو بوێرانە وەك چیاکانو دۆندە بەرزەکانی مەوککەو مەدینەوقەندیل وئیڤەرێست لەبەر دەمیاندا وەستان وچۆکیان دانەداو لەسەر بانگەشەو بانگەوازی خۆیان بۆ لای خوای گەورە بەردەوام بون وساتێ نەسرەوتن وگوێ یان نەدایە ئازارو ئەشکەنجەو گرتنو پێدادانو دارکاری کردنو لەمەنجەڵی ئاوی گەرمدا کوڵاندنو شەهید بون .و..وتد تائەنجام خوای گەورە پشتی گرتنو سەری خستنو پۆل پۆل خەڵکانی سەر ڕوی زەوی دەهاتنە ناو ئەم ئایینە پاكو پیرۆزەی ئیسلامو دەهاتنە ڕیزی موسڵمانانەوە تا ئایینی ئیسلام گەیشتە سەرتاپای جیهانوخوای گەورە لەئەنجامی ئەو خۆڕاگریو ددان بەخۆدا گرتنەیانولەبەر ئەو پێ دامەزراویو بەردەوامیەیان (الإستقامة) نازو نیعمەتی خۆی لەدنیاو لەقیامەت دا پێ بەخشین.

❖ خــۆ ئامـــادە کردنـــی پلانیونەخـــشەڕێژیو زانـــستی بـــۆ ئاما نجـــەکانی بانگەوازیوشێوازەکانی:

بانگەشـەو بانگـەوازی ئیـسلامی بانگەشـەو بانگـەوازێکی زانـستی پراکتیکـی جیهانیـە ئەنجامـدانو جـێ بـەجێ کردنـی پێویـستی بـەوە هەیـە کـەدەبێ بەتـەواوی لەچـیەتیو چۆنیەتیوناوەڕۆكو ئامانجو مەبەستەکانی بزانیـتو شـارەزا بیـت، جائەنجامدانوهەسـتان بـەو بانگەشـەو بانگەوازیـە لەلایـەن ئافرەتـەوە پێویـستە لەسـەری کـەدەبێ بـەگوێرەی پلانێکی ڕونو ئاشکراو بێ پێچو پەناو بێ گرێو گۆڵی نەخشە بۆ داڕێژراو بـڕوات بـەرێوە، بۆخۆی ڕەنگی بۆ بڕێژێت یاخود لەگەڵ هـەر کەسـێکی تـردا هاوکـاری بکـات کەلەگـەڵی دا هاوبەشە لەو کاروئەرکە گرنگـەدا. دەبـێ زۆر بـەوەردی بـیری لێ بکاتـەوە چـی دەوێ لـەم بانگەشەو بانگەوازیەداو دەبێ چی بکاتو چی نەکات؟ ئامانجو مەبەسـتە دورو نزیکـەکانی چین؟ ئایا شێوازو هۆکارە سەرەکیو بەراییەکانوسەرکەوتوەکانی چین بۆ گەیشتن بەبـەو ئامانجومەبەستان؟ هەمو ئەمانەو شێوەکانی تری دەبێ ئـافرەتی موسـڵمان پـێش ئـەوەی بـچێتە نـاو گۆڕەپـانی کـار کردنـەوە ئامـادەو گەڵاڵـەیان بکـاتوخۆی کۆكوئامـادەو تـەیار بکـــات، تالەکارەکـــەی دا ســـەرکەوتو بێـــتوتێ نەشـــکێتو شـــوێنەواری خراپـــی لێ نەکەوێتەوەوخوانەخواستە سەرکەوتن بەدەست نەهێنێتونەتوانێت ئەو کارەی گرتویەتیـە

بەر بگەیەنێتە شوێنی مەبەستوبەناچاری پاڵی لێ بداتەوە. بەگوێرەی ئەم تاو وتویێوبیروبۆچونانە لەم كاروئەركە گرنگو بەهادارەی دا ئافرەتی موسڵمان پێویستی بەم هەنگاوانەی خوارەوە هەیەودەبێت:

- داڕشتنی پیلانو نەخشەڕێژی بۆ ڕەوتی كاروانی بانگەشەو بانگەوازەكەی بەوێنەو نەخشە ڕێژی بۆ ئامانجو مەبەستە دورو نزیكەكانی.

— هەروەها دەبێ بڕوانێتە ئەو هۆكارانەی كەلەدەستی دان بۆ بەكارهێنانیان وەك ئافرەتێك، چونكە ئەوەی بەپیاو دەكرێت هەرگیز بەئافرەت ناكرێت ئەمە شتێكی بەڵگە نەویستوحاشا هەڵ نەگرەو هەروەها بەپێچەوانەوەشەوە([1]).

- دەبێ شێوازەكانی ئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی ئەم كارە گرنگە بزانێتوباش شارەزایان بێتو لەبەر دەمی دا ڕون ئاشكرا بن كەدەبنە ئەگەری ئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی بانگەشەو بانگەوازەكەیو ڕاگەیاندنیان لەناوچین وتوێژەكانی كۆمەڵانی خەڵكی دا.

- دەبێ پێشبینی ئەو هەمو كێشەو تەنگژەو تەنگو چەڵەمەو ناكۆكیانە بكات كەلەوانەیە بێنە سەر ڕێگەی لەئەنجامدانی ئەم ئەركە گرنگەی دا، بۆ ئەوەی بەئاسانی بتوانێت بەسەریاندا باز بداتوخۆیان لێ لابداتو بەسەریاندا زاڵ بێتو بەردەوام بێت لەبانگەشە كردنو بانگەوازەكەی دا تا دەگاتە شوێنی مەبەست وسەركەوتن.

هەڵوێستەی دوەم: سیفاتەكانی ئافرەتی بانگەشەكاری سەركەوتو:

یەكەم: نیاز پاكیو دڵسۆزی بۆ خوای گەورەوباڵا دەستوكاربەجێ: گومانی تێدا نیە كەبەبێ ئەم نیاز پاكی ودڵسۆزیە دەرئەنجامی كارەكانی هەمو دەبنە تەپو تۆزو بەهەوادا هەڵ دەچنوپەرشوبڵاو دەبن، ئەمەگرنگترین شتێكە كەدەبێ ئافرەتی موسڵمانی بانگەشەكار خۆی بۆ ئامادە بكاتوخۆی پێ چارە سەر بكاتوپێ بڕازێنێتەوەو بەهەندی هەڵبگرێت.

دوەم: ئارام گرتنو خۆڕاگری، بانگەشە كردنو بانگەوازی كارێكی هەروا سوكوئاسانو سادەو سانا نیەو گەلێ قورسەو كەندو كۆسپەكانی گەلێك زۆرن، بۆیە پێویستی حەتمی بەم ئارام گرتنو خۆڕاگریە هەیە، ئەوەندەی بەسە كەلەقورئانی پیرۆزدا

---

[1]) واتە: لەهەندێ كارو باردا ئەوەی بەئافرەتان دەكرێت بەپیاوان ناكرێت ، وەبەپێچەوانەوەش.(وەرگێڕ).

پـتر لەنـەوەد شـوێن دا دوبـارەو چـەند بـارە بوەتـەوەو نـاوی هـاتوە، کەڕاسـتەوخۆ داوا لەپێغەمبەرﷺ کراوە.

سـێ یەم: زانستی وزانیاری تەواو(١).

چـوارەم: کرداری چاك وڕەوشت وئاکاری باش وبەرزو بەردەوامی لەسەر ڕەوشت جوانی: دیارە شتێکی بەڵگە نەویست وئاشکرایە لەگرنگترین هەڵوەشێنەرەوەکانی بانگەشەوبانگەوازی کردن و پوچەڵ بونەوەی کارەکان ونەگەیەشتنی خاوەنەکەیەتی بەدەرئەنجامێکی باشو ئەرێیی (الإيجابية) بریتیە لەدژ یەکی قسەو کردارەکان :﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٢ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٣ ﴾ (الصف:٢،٣))(واتا: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان بەخواو بەپێغەمبەری خوا هێناوە بۆچی ئەوەی بەزمان دەیڵێن بەکردەوە نایکەن؟ ئەدی نازانن خوای گەورە ڕقی لەو کەسە هەڵ دەستێت کەبەقسە بڵێ ئەوا دەکەم وئەواناکەم ، یان بەخەڵکی دەڵێ ئەوا بکەن وئەوامەکەن وئامۆژگاری خەڵکی بکات وڕێنومابیان بکات کەچی لەلایەکی ترەوە بۆ خۆی ئەو کردەوانە نەکات ولەخراپەکاری ڕانەووەستێت.(وەرگێڕ).یا دەفەرموێ:﴿ أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ ﴾ (البقرة:٤٤). (واتا: ئایا ئێوە ئامۆژگاری: خەڵکی دەکەن بۆ کاری چاکە کردنو خەڵکی لەخراپە دەگێڕنەوە کەچی خۆتان لەبیر دەچێتو ملتان بەخراپەو خراپەکاریەوە ناوە. ئەمەو لەم بوارەداگەلێ دەقەکان گەلێك زۆرن .

پێنجەم: نەرم ونیانیو هێدی وهێمنی ولەسەخۆیی وپەلەنەکردن وهەڵەشە نەبوونو سینگ فراوانی:

بەڵێ، شتێکی شاراوە نیە کەگەورەترین وگرنگترین شتێك لەژیانی مرۆڤدا بریتیە لەمەندی وهێدی وهێمنی ولەسەرخۆیی وسینگ فراوانی وپەلە نەکردن وهەڵەشە نەبون، ئاخر ڕێگای ئەم ژیانە دورە ، ئەوە نیە هەر کەسێك خانو دروست دەکات ، کەدروستی

---

(١) لەڕابردودا ئاماژەمان پێکرد.

کرد یەکێکی تر تیایدا دادەنیشێت وتیایدا دەحەسێتەوە، دەبێ لەم ژیانەدا زانست وزانیاری فێر بیت ووکەسانی تریش فێر بکەیت و ئەو زانست وزانیاریە بەکەسانی تر بدەیت ، مالێك پەیدا بکەیت دەبێ کەسانی تریش سود وکەڵکی لێ وەر بگرن ([1]). بۆ ئەوەی ئافرەتی بانگەشەکار بگات بەمەبەست وئاواتەکانی خۆی لەکاری بانگەوازیەکەی داو لەگرتنەبەری ئەم ڕێگەیەدا پێ دامەزراو بەردەوام بێت دبێ نە سفەتە جوانو بەرزوگەوریە خۆی بڕازێنێتەوە، پێغەمبەری خواﷺ بە أشج عبدالقيسي فەرمو: {إنَّ فيك خصلتين يحبهما الله، الحلم والأناة} ([2])هەرکەسێك نەرمو نیانوسینگ فراوانولەسەرخۆ نەبێت با ئەو سیفەتە لەخۆی دا بێنێتە دی، زانستو زانیاری بەفێر بونوهەوڵ دان دێتە دیوتێکۆشانی دەوێت، هێدیوهێمنیوسنگ فراوانیش بەخۆ جوان کردن بەو سیفەتە بەدەست دەکەوێت.

شەشەم: ڕاستگۆیی بەهەمو جۆرەکانیەوە: ڕاستگۆیی لەگەڵ خوای گەورە لەپەرستشیو بەندایەتی بۆ کردنی دا، لەگەڵ خەڵکی دا، ڕاستگۆیی لەنوسینو لەکردەوەو گفتاردا، هەرگیز نابێ درۆ لەگەڵ خوادا یالەگەڵ پێغەمبەرداﷺ بکات، ئەمەیان گەورە ترین وترسناکترین درۆیە، نابێ درۆ لەگەڵ خەڵکی دا بکات هەتاکو لەگەڵ مندالان و لەگەڵ گیاندارەکانیش دا بکات، بەڵکو دەبێ نمونەی ڕاستگۆیی بێت.

حەوتەم: ناسینو دەرك کردنی ئەو واقیعەی کەئافرەتی موسڵمان تیایدا دەژیات: نابێ قسە بکات بەوە ئەبێ کەتێ ی گەیشتوەوهۆشیارە واتە بەشێوەیەکی ڕۆشنبیرانە وزانستیانەولەواقیع گەیشتوە ئەگەر ئافرەتی موسڵمان بەشێوەیەکی تایبەتی لەواقعیەتی خەڵكو دەورو بەرەکەی خۆیو واقعیەتی ئافرەت گەیشت ئەوا دەتوانێت بخزێتە ناو دڵیانەوەو چارەسەری کێشەو ئاستەنگ وتەنگژەکانیان بکات، وقسەو گفت وگۆ لەسەر ئەو کێشەو تەنگژانە بکەن کەبەلایانەوە گرنگ وچارەسەر خوازن.

هەشتەم: پێویستە بەڕەوشتو ئاکارە جوانەکانی شەرعی خۆی بڕازێنێتەوە: بەتایبەتیش ئەوانەی کەواجبن لەسەری وەك: باڵا پۆشیوپۆشاکی شەرعیانە، تێکەڵ نەبون لەگەڵ

---

(١) کورد دەڵێ : هەرچی گا بیکات تەنیا گا نای خوات.(وەرگێڕ).

(٢) لەڕابردودا ئاماژەمان پێ کرد.

پیاواندا، نەرمی‌وسازش نەنواندن لەڕەفتار کردن لەگەڵ پیاواندا، دەبێ شێوەو پۆشاكو جلو بەرگی شەرعیانە بن.

نۆیەم: دەبێ بەرژەوەندی شەرعی سەروی بەرژەوەندی خودی ونەفسی خۆ بێت، بۆیە دەبێ هیواو ئاواتو مەبەستی ئافرەتی موسڵمان ڕێنومایی‌و دەستگیرۆیی ئافرەتانی تر بێت، وئاكارو ڕەفتاری یان بەشێوەیەكی دروستو ڕاستو ڕەوان بێتو ڕزگار كردن‌وبەپیرەوە چونی ئەو ئافرەتانەی وا كەوتونەت زەلكاوی سەرلێشێواوان‌و كەوتونەتە داو وتەڵەزگەی دوژمنانەوە، هەروەها نابێ هیواو ئاواتی ناوبانگی‌و شۆرەت وباس كردن بێت وداوای شتی دنیایی و پاداشتی دنیایی و ئەو جۆرە شتانە بكات.

دەیەم: شوێن كەوتن‌وچاوەدێری بانگەشەی سەركەوتو([1]): دەی كەواتە پێویستە ئافرەتی موسڵمان بەهەمو ئەو سیفاتانە خۆی بڕازێنێتەوەو بەو سیفتە جوانانە باس بكرێت نەك بەپێچەوانەوە، بەو سیفەتانەی كەلەچوارچێوەی شەریعەتی خوا دا گرد بونەتەوە، ولەهەمو ئەو سیفەتانەش دور بكەوێتەوە كەلەشەریعەتی خوادا نین‌و جێگەیان نابێتەوەو شەریعەتی ئیسلام هێڵی سوری بەسەردا هێناون.

هەڵوێستەی سێیەم: ڕاگرەكانی(ضوابط) بانگەشەو بانگەوازی ئافرەتی موسڵمان: هەستانی ئافرەتی موسڵمان بەبانگەشە كردن‌وبانگەواز بۆ لای خوای باڵا دەستوكاربەجێ دەبێ لەچوارچێوەی فیترەتو مێینەی خۆی دەرنەچێت، لێرەداو لەم بەشەدا هەندێ ڕاگری گرنگ(ضوابط مهمة) هەن یا زۆر پێویستن ڕەچاو بكرێن كەدەتوانین لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا كورتیان هەڵێنین:

١ـ بنەڕەتو بنچینەی مانەوەو ئۆقرە گرتنی ئافرەتی موسڵمان لەماڵەوەیە: ئەمەتە خوای پاكو بێگەرد لەم بارەوە دەفەرموێ:﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ ﴾ الأحزاب: (٣٣).(واتا: خوای گەورە بەئافرەتان دەفەرموێ : لەناو ماڵی خۆتاندا بمێننەوەو دەرمەچون ، كاروباری ناو ماڵ وخزمەت كردنی مێردو ماڵ

---

(١) بەیارمەتی خوا لەهەڵوێستەی سێ یەمدا ڕونی دەكەینەوە.

ومنداڵەکان وپەروەردەی منداڵەکانتان باشترە، خۆت ڕوت مەکەوەو وەك ئافرەتانی سەردەمی نەفامی خۆت مەڕازێنەوە .(وەرگێڕ).هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{المرأة عورة، فإذا خرجت من بيتها استشرفها الشيطان حتى ترجع}([1]) (واتا: ئافرەت هەمو لەشی عەورەتە هەرکە لەماڵ چوە دەر شەیتان پێشوازی لێ دەکاتو وەری دەگرێتو دەی گرێتە خۆی تا ئەو کاتەی کەدەگەڕێتەوە بۆ ماڵ). وەگێر

٢ــ ئافرەت حوکمی تایبەتی خۆی هەیە، گومانی تێدا نیە کەدەبێ چاودێری ئەو حوکمانە بکرێن لەکاتی ئەنجامدانی هەرکارێکی بانگەشەیی دا ئەم حوکم وچاودێریانەش بریتین لەم خاڵانەی خوارەوە:

أ- پابەند بون بەپۆشاکی شەرعی بەهەمو مەرجەکانیەوە لەگەڵ داپۆشینی دەم وچاو وهەردو لەپی دەست، چونکە دەمو چاو وڕوی ئافرەت مەڵبەندو شاشەی جوانیەکەیەتی ولەهەمو شوێنێکی تری سەرنج ڕاکێش ترەو جوانی وشۆخ وشەنگیەکەی لەدەم وچاویەوە دەردەکەوێت شوێنی زانیاریو بەڵگە لەسەر داپۆشینی دەم وچاو گەلێك زۆرن.

ب ـ دروست نەبونی سەفەر کردنی ئافرەت بەبێ مەحرەمی (محرم): بەلێ شەریعەتی پیرۆزی ئیسلام حەرامی کردوە کەئافرەت سەفەر بکات مەگەر لەگەڵ مەحرەمی خۆی دا بێت. ئەمەتە پێغەمبەری خواﷺفەرمویەتی: {لاتسافر المرأة إلاَّ مع ذي محرم}([2]) (واتا: نابێ ئافرەت سەفەر بکات مەگەر لەگەل کەسی خۆی دا نەبێت کەلێ ی حەرامەواتە مەحرەمی (محرم) بێت.(وەرگێڕ).

ج ـ حەرامە وبەهیچ شێوەیەك نابێ لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا بمێنێتەوە(خلوة) ئەوەتە پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی:{لا يخلون رجل بإمرأة إلاَّ مع ذي محرم}([3]) (واتا: نابێ ئافرەت

([1]) رواه الترمذي في الرضاع ،باب ماجاء في كراهية الدخول على المغيبات (١١٧١).

([2])رواه البخاري في الحج، باب حج النساء(١٨٦٢)، ومسلم في الحج، باب سفر المرأة مع المحرم إلى حج وغيره(١٣٣٨).

([3]) رواه البخاري في النكاح، باب لايخلون رجل بامرأة إلا ذو محرم(٥٢٣٣)، ومسلم في الحج، باب سفر المرأة مع محرم إلى حج وغيره(١٣٤١).

لەگـــــەڵ پیـــــاوی بێگانــــەدا بمێنێتـــــەوە مەگــــەر لەگـــــەڵ مـــــەحرەمی خــــۆی دا بێت.(وەرگێڕ).وەلەڕیوایەتێکی تردا فەرمویـەتی: {إلاَّ كـان الـشيطان ثالثهمـا}(١). (واتـا: لەڕیوایەتێکی تردا هاتوە کەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: هەر کاتێك پیاوێكو ژنێك بەیەکەوە مانــەوە یـا بەیەکــەوە وەسـتان، ئــەوە شــەیتان سـێ یــەم کەسـیانە، گومـانی تێـدا نیـە کەشەیتان وەسوەسەیان دەدات و توشی خراپەکاریان دەکات جا بەهــەر شـێوەیەك بێـت، هەر لەتەماشا کردنو بینینەوە بگرە هەتا کۆتایی.(وەرگێڕ).

د ـ بەهیچ شـێوەیەك دروسـت نیـەو حەرامـە کـەئافرەت لەگـەل پیـاوانی بێگانـەدا تێکـەڵ ببێت، ئەمەتە پێغەمبەرﷺبەئافرەتانی فەرموە: {إسـتأخرن، فإنَّـهُ لـيس لكنَّ أن تحققـن الطريق، علـيكن بحافـات الطريـق)، فكانـت المـرأة تلتـصق بالجـدار، حتـى أن ثوبهـاليتعلق بالجدار من لصوقها به}(٢) (واتا: لەسەرخۆ بنو جـارێ بوەسـتن وخۆتـان دوا بخـەن ئـەوا بۆتان نیە پانایی ڕێگاکە بگرن، بەڵکو بەلێواری ڕێگاکانـدا بـڕۆن. جـا کـاتێ پێغەمبـەرﷺ ئەمەی پێ فەرمون ئافرەتان دەست بەجێ خۆیان بەدیوارەکانــەوە نوسـاند و ئەوەنـدەیان خـۆ بەدیوارەکانــەوە دەنوسـاند تاجلـەکانیانی دەگـرتو شـوێنی جلـەکانیان یاپارچـەی جلەکانیان بەدیوارەکانەوە بەجێ دەما.(وەرگێڕ).

هـ ـ دروست نیە بەبێ مۆڵەتی سەرپەرشتیارەکەی یا مێردەکەی لەماڵ بچێتە دەرەوە. ئەمەو گەلێ ڕاگر(الضوابط) ی تر کەنابێ هەرگیز بشێوێندرێن وپشت گوێ بخرێن .

٣ـ دوژمنانی ئیسلام لەسەر ئەم ژێ یە هەستیارە دەدەن: بەڵێ، دوژمنـان ئـەم حوکمانـە دەکەنـە بیانویـەكو دەروازەیـەك بـۆ پیـادا هاتنـە ژورەوەودەسـت تێوەردانێكوسـەرەتای بانگەوازەکەیان بەوەی کەدەڵێن ئەوەنیە ئیسلام سوکایەتی بەئافرەت کـردوەو مـافی پـێ شێل کردون دەبینین ئەم پڕو پاگەندانەی ئەوانو ئەو هاتوهاوارە درۆینەی کەهێناویانەتە پـێش کـاری کردۆتــە سـەر هەنـدێ لـە بانگەشــەکارانی ئـسلامو بوەتـە هـۆی پـاش گـەز بونەوەیان لەم کاروچالاکیە گرنگـەو وازیـان لەبانگـەوازی ئـسیلامی هێنـاوەو پـاڵی یـان لێ

(١) رواه الترمذي في الرضاع ،باب ماجاء في كراهية الدخول على المغيبات (١١٧١)

(٢) رواه أبوداود في الأدب ، باب مشى النساء مع الرجال في الطريق (٥٢٧٢).

داوەتەوە ([1]). دەبێ ئەو ڕاستیە باش بزانین کەشەریعەتی ئیسلام جەخت لەسەر ماف‌و ڕاستیەتی بانگەشەکارانی ئەهلی سوننە دەکات‌وخوازیاری ئەوەیە کەحەتمەن دەبێ چەندان تەوەرەو ڕاگروکۆڵەکەی پتەووفاکتەری ڕێکخەرو ڕاگیری(ثبات) لەم ئاستەدا هەبن، کەبەهیچ شێوەیەك نابێ بکەویتە ژێر کاریگەری دەرەکی وناحەزی و گوێ بەهەواو ئارەزوەکانی ناو کۆمەڵگاو ئارەزوەکانیان بدرێت.

٤ ـ بنەڕەت لەبانگەشە کردن‌وچونە دەرەوەدا بۆ گۆڕەپانەکانی بانگەشەو بانگەوازی ئەرکی سەر شانی پیاوانە: هەروەکو چۆن لەسەردەمی پێغەمبەرﷺو سەحابە بەڕێوەکان دا هەبو، وێڕای ئەو هەمو نمونە زێڕینانەی ژنان کەمێژو بۆمانی دەگێڕێتەوە هیچی وای جیاواز نیە لەگەڵ ئەو نمونانەی کەدەربارەی پیاوان گێڕدراونەوە، ئەمەش ڕاستیەتی فەرمودەکەی پێغەمبەرەﷺ کەفەرمویەتی:{كمل من الرجل كثير، ولايكمل من النساء إلاَّ: آسيةَ امرأة فرعون، ومريم بنت عمران، وإن فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الطعام}([2])(واتا: زۆرێك لەپیاوان گەیشتنە دۆندی پڕاو پڕی و تەواوی، بەڵام ژنان نەگەیشتنە ئەم پلەیە تەنیا ئاسیای کچی مەزاحم خێزانی فیرعەون‌و مەریەمی کچی عمران نەبێت، وە پلەو پایەو بەرزی عائشە بەسەر ژنانی تری جیهاندا وەك بەرزی‌و جیاوازی‌و بەتامی‌و پلەو پایەی تێکوشە (الثريد) وایە بەسەر باقی خۆراك‌و خواردنەکانی تردا.(وەرگێڕ).

٥ ـ ئەم قسەو بۆچونەشمان ئەوە ناگەیەنێت کەڕۆڵی ئافرەت پشتگوێ بخرێت وبخرێتە پەراوێزو لای لێ نەکرێتەوە: بەڵکو ناتوانرێت نکۆڵی لەڕۆڵی ئافرەتان بکرێت لەگۆڕەپانی ژیان وخەبات‌و تێکۆشانی بانگەوازی‌و پەروەردەی ئیسلامی دا بەڵکو بگرە لەڕۆڵی پیاوان پتر بوە لەم بوارەدا واتە لەبواری پەروەردەیی‌و بانگەوازی دا، هەرگیز پشتگوێ ناخرێت

---

(١) دیارە ئەوانە پێ دامەزراو وباش لەپرنسیپەکانی ئیسلام حاڵی نەبون‌و بڕوا دامەزراو نەبون‌و فشۆڵ بون دەنا چۆن بەهات‌و هاواری درۆینەی بێ باوەڕان‌وکافران‌و دورو دەغەڵەکان بڕوا دەکەن‌و دەست بەرداری ئایین‌و شەریعەتی خواو بانگەوازی ئیسلامی دەبن؟!!!(وەرگێڕ).

(٢) رواه البخاري في الأنبياء ، باب قول الله تعالى (وضرب الله مثلاً للذين آمنوا...)(٣٤١١) ومسلم في فضائل الصحابة، باب فضائل أم المؤمنين خديجة رضي الله عنها(٢٤٣١).

لەبیرو ناچێتەوە بەپێچەوانەوە گرنگیو بایەخی تەواوی خۆی هەیە لەمێژوی پڕ سەروەری ئیسلامدا، ئەم قسەو خواسو توێژینەوەیەمان تەنیا بۆ ڕون کردنەوەی ئەم ڕۆڵە گرنگە بو، بەڵام بەپابەند بون بەپرنسیپو ڕاگرو کۆڵەکانی تری ڕابردو کەباس کران شتێکی حەتمی وزەروریەتە.

٦ـ لەڕاستیو لەبنەڕەتدا دەبێ ئافرەت لەناو کچان وژنانی هاوڕەگەزی خۆی دا بانگەشەو بانگەواز بکات: دەبێ ئافرەتی موسڵمان لەکاری بانگەوازی دا هەموشێواز وهۆکاروفاکتەرە شەرعیە گرنگەکان بگرێتە بەرو بەتەواوی بەکاریان بێنێتو لێبڕاوانە هەوڵ بدات نابێ لەم فاکتەرو هۆکارو ڕاگرو بنەمایانە لابدات مەگەر بەبنەماو فاکتەرو کۆڵکە شەرعیەکان نەبێت.

هەڵوێستەی چوارەم: هۆکارو شێوازە سەرکەوتوەکان لەبانگەشەو بانگەوازی دا:

لەگرنگترین ئەو شتانەی کەئافرەتی بانگەشەکار پێویستە ئاگاداری بێت ولای لێ بکاتەوە بۆ ئەوەی کاروچالاکیەکانی لەناو ماڵ ولەناو کۆمەڵگاو ئوممەتەکەی دا بەرهەم دار بێت بریتیە لە شێوازوهۆکارو فاکتەرە سەرکەوتوەکان لەکاری بانگەوازی وبانگەشەیی دا کەلەدوای خوای باڵا دەست وکاربەجێ یارمەتی دەرو پاڵ پشتیەتی لەڕاپەڕاندنی پرۆسەی بانگەوازی وگەیشتن بەدەرئەنجامەکانی مەبەست وداخوازیە نەخشە بۆ داڕێژراوەکانی خۆی.

ئەو هۆکارو فاکتەرە سەرکەوتو گرنگانەش بریتین لەوانەی کەخوای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا بۆی ڕونکردوینەوەو دەفەرموێ:﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ﴾ النحل:١٢٥. (واتا: بانگەوازی بۆ لای پەرەردگارت بکە بەهێدیو هێمنیو لەسەرخۆییو زۆر ژیرانەو پڕ حیکمەتانەو بەئامۆژگاریو پەند دادان وبەشێوازێکی ژیرانەولەسەرخۆییو باشتر لەقسەو گفتارەکانی بەرامبەرو ژیرانەتر لەوانو نەرمو نیانی بۆ ئەوەی بتوانیت بەو شێوازە جوانو نەرمە حەلیمانە کاری تێ بکەیتو هیدایەت وەر بگرێتو بگەڕێتەوە بۆلای خوای پەروەردگاری هەمو جیهانیان.(وەگێڕ).ئالەم ئایەتە پیرۆزەدا تێکڕای شێوازو هۆکارە سەرکەوتوەکان لەخۆ دەگرێت کەبریتین لە:

- دانایی وژیری (الحكمة):مەبەست لەم زاراوەیە دانـانی هـەمو شـتێك لەشـوێنی خـۆی داو گرتنی جڵەوی نەفسی خۆت وزاڵ بون بەسەری دا، و هێدی وهێمنـی ولەسـەرخۆیی وپشو درێژی وڕەفتار كردن بەشێوەیەكی عەقلانی ولۆژیكی وژیرانە، وبـەژیری ودانـایی بانگەشە كردن كەبریتین لەمانەی خوارەوە:

ـ هەڵبژاردنی كاتێكی گونجاو بۆ بانگەشەو بانگەوازی كردن.

ـــ هەڵبـــژاردنی شـــوێن وزەمینەیـــەكی گونجـــاو ولـــەبار بـــۆ بانگـــەوازی تێـــدا كـــردن، كەكاریگەریەكی تەواوی لەسەر قبوڵ كردن وڕازی بون هەیـە بـۆ ئامـادە بـونی بانگهێـشت كراوان .

ـ هەڵبژاردنی بابەتی گونجاو لەبار، چەندە بابەتەكە گرنگ وگونجاو بێت ولەواقعیەتی قسە كردن وگفت وگۆ لەگەڵ كردن وباس كردن لەگەڵ ئافرەتاندا نزیك تر بێت ئەوا ئەو بابەتـەو ئەو بانگەوازیە لەپێشترو باشتر لـەوەرگرتن وئامـادە بونیـان ولەتێگەیـشتنی ئامـادە بـوان نزیكترو سادەو سانا ترە.

ـ گرتنەبەری یاساو ڕێسایەك: گرتنەبەرو ڕۆیشتن بەڕێك و پێكی لەسەر یاساو ڕێساو بنـەما شـەرعیەكانو دامـەزراو لەسـەر بەڵگـەو ڕێنوماییـەكانی شـەریعەتی خـوای گەورەوشـوێن كەوتنی ئەو بەڵگانەی لەسەرچاوە زوڵاڵەكەی ئایینی پیرۆزی ئیسلامەوە پێمان گەیشتونو وەرمان گرتـون واتـە هـەڵێنجانو وەرگـرتن لەسەرچـاوە بنەڕەتیـەكانی شـەریعەتی خـوای گەورە كەبریتین لەقورئان سوننەت .وئاسانكاری بكرێت نەك قورس وگران كردن هـەروەكو پێغەمبـەروﷺ فەرمویـەتی: {یـسروا ولاتعـسروا، وبـشروا ولاتنفـروا} (١). (واتـا: هەمیـشە ئاسـانكاری بكـەن بـۆ خـەڵكی وشـتەكان لەخـەڵكی قـورس وگـران مەكـەن نـەبادا خـەڵكی لەئایینی پیرۆزی ئیسلام بڕەونەوەو دور بكەونـەوەو لـەدین بێـزار بـبن، هـەروەها مزگێنـی خۆشـی وخـۆش گـوزەرانی بەخـەڵكی بـدەن وخـەڵكی دور مەخەنـەوە لەبەرنامەكـەی خوا.(وەرگێڕ).

---

(١) رواه البخاري في العلم، باب ماكان النبيﷺيتخولهم بالموعظة والعلم كي لاينفروا، ومسلم برقم(١٧٣٢) في الجهاد، باب في الأمر بالتيسير وترك التنفير.

ـ پلە پلەیی وقۆناغیەتی لەبانگەشـە کـردن وڕاگەیانـدن: نەفـسەکان هەمیـشە پێویـستیان بەمەشق کردنو ڕاهێنانە، لەسوکەوە بـۆ گرانولەکەمـەو بـۆ زۆر، ئـەوجار بـەرە بـەرە پـتر کردنی، دیارە گەر وا بڕۆیت ئەوە شـوێن کـەوتنی ئـەو زانیـاریو ڕێنومایيوئامۆژگاریانـەن کەلە فەرمودەکەی (معاذ)ەوە هاتوە کەکاتی خۆی پێغەمبەرﷺ بـۆ یەمـەنی نـارد پـێ ی فەرمو: {ادعهم إلى شهادة أن لا إله إلاَّ الله وأنِّي رسول الله ، فإن أطاعوا لذلك فـأعلمهم أنَّ الله افترض عليهم خمس صلوات في كل يوم وليلة، فإن هم أطاعوا لذلك فـأعلمهم أن الله افـترض عليهم صدقة في أموالهم تؤخذ من أغنياءهم وترد على فقرائهم}(1). (واتا: بانگیـان بکـە بـۆ شـایەتمانی (ان لاإلـه إلاَّ الله وأن محمـد رسـول الله) ئەگـەر بـۆ ئەمـە گـوێ ڕایـەڵیان کـردی وموسڵمان بون. ئەوجار فێریان بکەو پێ یان بڵێ کەخوای گەورە لەشـەو وڕۆژێـك دا پیـنج فەڕزەی نوێژی لەسەر واجب کردون ودەبێ ئـەنجامیان بـدەن ،وەئەگـەر ئەمەشـیان کـردو گـوێ ڕایـەڵیان کـرد پـێ یـان بڵـێ: کـەخوای گـەورە زەکـاتی لەسـەر واجـب کـردون ، لەدەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێت ودەدرێت بەهـەژارەکانیان. (وەرگێـڕ) . پێغەمبـەرﷺ فەرمانی پێ کرد لەبانگەوازو بانگەشە کردن دا پلە پلەیی وقۆناغی بێت ، ئیدی بەم جـۆرە بانگەشەکاری سەرکەوتو چ پیاو چ ژن پێویستە پلە پلەیی بێتوقۆناغ قۆناغ هـەنگاو هـەڵ بنێتو چاودێری شتە بەراییەکان واتـە قۆناغـەکان لـە لەگرنگـەوە بـۆ گـرنگتر دەسـت پـێ بکاتو پلە پلە بیان بڕێتوئەنجامیان بدات.(2)

ـــ تێبینــی کردنوچــاودێری کردنــی بەرژەوەنــدیوخراپی (المــصلحة والمفــسدة) ژیریوحیکمەتیـە، لادانو نەهێـشتنی خراپـەکاری لـەپێش چـاکەهێنان وتێکۆشـانە بـۆ چـاکەکاری. جاهـەر کاتێـك دو بەرژەوەنـدی تێـك گـیران دەبـێ گـرنگترو بـەرز ترەکـەیان بگیرێتـە بـەر وەلـەکاتی تـێ گیرانـی دو خراپـەو فیتنـە وئاشـوب دەبـێ لەگەورەکـەیان

(١) رواه البخاري برقم (١٣٩٥) في الزكاة، باب وجوب الزكاة، ومسلم برقم (١٩) في الإيمان، باب الدعاء إلى الشهادتين و شرائع الإسلام.

(٢) دەربارەی فەرمودەکەی (معاڎ) بڕوانە ئـەوەی کەلـە(الرسـالة المستقلة) دا نوسـیومەوکەبەدرێژی واتاکەیم ئاماژە پێ کردوە(نوسەر).

زۆرینەکـەیان خـۆ لا بـدرێت، ئیـدی بـەم شـێوەیە، کەواتـە: ئـافرەتی بانگەشـە کـاری سەرکەوتو دەبێ بەو کێشو پێوانەیە کێش بکرێت.

- ئامۆژگـاری چـاك: مەبەسـت لەمـە قـسەوگفتو لفتـی خـۆشو شـیرین کـردن بـۆ ئـەو کەسـانەی کـەبانگ دەکـرێن بـۆ لای بەرنامەکـەی خـوای گـەورە بەنـەرمو نیـان تـرین شێوەوزۆر بەژیرانەو هێدی وهێمنیو حەلیمانەو بەڕویەکی گەشو پـاراو شـەوقو زەوقو چالاکانەو خۆشەویستانە لەڕویانداو هەڵبژاردنو گوتنی وشـەو زاراوەو دەربڕینـی لـەبارو گونجاو لەگەڵ ئەو دەستەی کەقسەیان بۆ دەکرێت کەبە ئاسانی تێ ی بگەنو فەلسەفە نەکردنو خۆ دەرخستن نەبێت لەڕویانداولەقەسەکان بێزار بېنو گوێ ی بۆ نەگرنو لەم گـوێ یـەیان بـچێتە ژورو لـەو گـوێ یـەیان بێتـەوە دەر. واتەبـەگوێرەی ئاسـتی تێگەیشتنو ئاسـتی زانـستو زانیـاریو ڕۆشنبیریوتێگەیـشتنی بانکراوانوقـسە بـۆ کـەران قسەیان بۆ بکاتو بابەتیان بۆ هەڵبژێرێت کەلەئاستی ئەوانـدا بێـت، نـەك بابـەتێك شـرۆڤە بکات کەتەقەی سەریان بێتو وابـزانن گوێزانیـان بـۆ دەبـژێرێتو دەبـێ قـسەو بابەتـەکان سود بەخش بن، نەك دور خستنەوەیان.

هەروەها بەسـتنەوەی قـسەو بابەتـەکان بەبەڵگـەو نمونـە هێنانـەوە بـۆ ترسـاندن وهەڵنان (الترغيب والترهيب) بەشێکە لەئامۆژگاری کردن بـۆ چـاکەو چـاکەکاری. هـەروەها هێنانـەوەی چـیرۆكو بـە سـەرهاتو سەرگوزشـتەی پیاوچـاكوژن چـاکان بەشـێکی تـرە لــەئامۆژگاری کــردن بــۆ چاکەوچــاکەکاری. وەك ئــەم جــۆرە چــیرۆكو بەســەرهاتو سەرگوزشتانە لەقورئانی پـیرۆزو سـوننەت دا زۆر دوبـارە بونـەوە لەبـەر گرنگـیو بایـەخی ڕۆڵـی ئـەم سەرگوزشـتانە بـۆ مرۆڤـەکانی سـەر ڕوی زەویو پـڕن لەپەنـدو ئامۆژگـاریولێ وردبونەوە دەرسوپەندلێ وەرگـرتن بۆئێمـەی مرۆڤــ. ئـەوەی کەبەهەڵـەدا بـچێتو پـێ ی بخلیـسکێتە نـاو جـوغزی لادانو دوچـاری تۆڵـەو سـزا ببێـت بـەهۆی شـوێن کـەوتنی بەسـەرهاتو سەرگوزشـتەکانەوە ئـەوە هـۆی ئەوەیـە کـە ئـەو کەسـە شـوێن بەسـەرهاتو سەرگوزشتەو حکایاتە ئەفسانەییوناڕاستەکان کەوتوەو شوێن قورئـان وئـەو بەسـەرهاتو شەرگوزشــتەو ژیاننامانــە نەکــەوتوە کەلــەقورئانو ســوننەتەوە هــاتون بــەکورتی لادان لەبەنامەو شەریعەتی خوای گەورە. هـەروەها قـسە کـردن بەوشـەو زاراوەی خـۆش لەگـەڵ

خەڵکی‌و لەگەڵ بەرامبەردا بەو وشەو زاراوە جوانانەی کەبەرامبەر پێ ی خۆشەودڵیان پێ خۆش دەبێت وەك ئەوەی کەئافرەتی بانگەشەکار بەئافرەتانی تر بڵێت: ئەی هۆ دایکی فلانە کەس، ئەی خوشکی خۆم، ئەی بڕواداری ڕاستگۆ. وەئەگەر کۆمەڵێکیش بون پێ یان بڵێت: ئەی خۆشکانی خۆشەویست‌وبەڕێزم، ئەی خۆشکانی بڕوادار بەخوای گەورە، وەهەروەها.

هەروەها بەکار هێنانی هەندێ شێوازو دەستوری قسەکردنی نەرم کەر(ڕازی کەر ـــ المقنعه) وەك دڵنیایی کردنێك وڕەواندنەوەی تەمی گومان ودودڵی جابەسوێند خواردن بێت یا دوبارە کردنەوەی وشەو قسەکان لەکاتی پێویستی دا.

🔹 دەمەتەقێ ودایەلۆك بەباشترین وچاکترین شێوازو چاکتر لەهی بەرامبەر: مشت‌ومڕو دەمەقاڵێ یا دایەلۆك بریتیە لەلێدن‌و وەلا نانی بەڵگە بەبەڵگە (الحجة بالحجة)، یاخود بریتیە لەدژ یەکی‌وبەبەر یەکداچون لەڕون کردنەوەومل ملانێ ی قەسەکردن بۆ بەزاندن وقەناعەت پێ کردنی بەرامبەر،وەهەروەها. دەکرێ دایەلۆك‌وبەبەر یەکداچون لەگەلێك بواردا ڕو بدەن لەوانە:

ـ لەگەڵ بیرو ڕای پێەوانەدا: وبەگوێرەی ئەو جیاوازیە، ئەگەر هات وئەو دەمەتەقێ یەلەگەڵ کەسێکدا بو بڕوای بەخوای گەورە هەبون ئەوە ئەو کات بەو بەڵگانە لەگەڵی دا دەدوێیت کەلەسەرچاوەی ئیمانەوە سەرچاوە دەگرن، وەئەگەر ئەو کەسە عەقلانی بو ئەوا بەبەڵگەی عەقلانی لەگەڵی دا دەدوێیت.

ـ دەمەتەقێ لەگەڵ خەڵکی دا بەو شێوەیە یابەو شێوازە لەگەڵیاندا دەدوێیت کەتێ ی دەگەن ولێ ی حاڵی دەبن، وەك ئەوەی بەم شێوە قسەیان لەگەڵ دا بکەیت وبڵێ ی: ئەگەر قسەکەرێك ئاوای بگوتایە، ئەوە ئەوا دەگوترا.

ـ دایەلۆك ودەمەتەقێ لەگەڵ قوتابیانی کچ دا بۆ ئەوەی فێری دەمەتەقێ‌و دایەلۆك‌و ڕوبەڕو بونەوە ببن‌و ڕابێن لەسەری لێرەدا پێویستە چاوەدێری ئەم ئاکارو ڕەوشتانەی خوارەوە بکرێت لەکاتی دایەلۆك ودەمەتەقێ دا:

- بەستنەوەی دەمەتەقێکە بەبەڵگەوە واتە هێنانەوەی بەڵگە.
- هێرش‌وشالاو نەبردنە سەر کەسی بەرامبەر(دەمەتەقێکەر) نەبەقسەو نەبەکردەوە.

- قسە لەدڵ نەگرتن وغەرەز هەڵ نەگرتن کەپێویست بەو غەرەزە ناکات.
- درۆ نەکردن لەکاتی دەمەتەقێ داو ڕاستگۆیی وهەق بێژی.
- هێدیو هێمنی ولەسەرخۆییو حەوسەلە بون لەدەمەتەقێو دایەلۆك دا.
- سەلماندنی هەق یا وەرگرتنی هەق بەسینگێکی فراوانەوە.
- دەرنەچون لەبابەتی دەمەتەقێکە .
- گومان بەچاکە بردن واتە گومانی باشت هەبێت بەرامبەر بەو کەسەی ڕوبەڕوی دەبیەوە.
- هەمیشە سور بون وچاودێری کردنی خۆ لەخوا پارێزی، بەوەی کە گومانی تێدانیە دڵنیا بێت کەبەندە لەسەر قسەو کردەوەکانی لێ ی دەپێچرێتەوە ، ئەگەر قسەی باش بکات ئەوە پاداشتی چاکە وەردەگرێتەوە، ئەگەریش هی خراپ بکات ئەوە سزای خراپەکاریەکەی خۆی وەردەگرێتەوە.

هەڵوێستەی پێنجەم: لەبوارەکانی بانگەشەو بانگەوازی ئافرەت دا :

ئەوەی کەدێت بریتیە لەپەخش کردنی هەندێ لەبوارەکانی بانگەشەو بانگەوازی کردنی پێشنیار کراو کەئافرەتی موسڵمان دەیەوێت بانگەوازەکانی تێدا پەخش وپێشکەش بکات کەگرنگەکانیان لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

١. قوتابخانەو خوێندنگاکانی کچانی حکومی وئەهلی.
٢. دەستەو دامەزراوەکانی فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە
٣. قوتابخانەکانو خانەکانی ژنان بۆ لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز.
٤. دامەزراوە تەندروستیە حکومیەکان وئەهلیەکان .
٥. وەبەرهێنانی هۆکارەکانی ڕاگەیاندنەکان (خوێندراوەو بیستراو) ئەوانەی کەلەگەڵ ئافرەت دا دەگونجێن بەهەموبنەماو ڕاگرە شەرعیەکانیەوە.
٦. لەماڵەوە.
٧. لەمزگەوتدا.
٨. لەکۆمەڵەو ڕێکخراوەکانی ئافرەتاندا.
٩. لەکاروانەکانی حەجو گەلێ شوێنی تری لەم جۆرانە.

بەڵام چالاکیە پێشنیار کراوەکانوپەخش کردنیان بەچەند خاڵێکی دیارو کورت دا تێ دەپەڕنو قابلیەتی گۆڕینو چاك کردنیان هەیە بەوشێوەیەی کەلەگەڵ بوارەکانو سروشتی کارکردن لەهەمو بوارەکانداو شێوازی گونجاو بۆ هەمو کاتو زەمینەیەك:

١ـ قوتابخانەو خوێندنگاکانی کچانی حکومیو ئەهلی:

لەگەڵ ئەو چالاکیانەی کەلەبەرپرسیەتی مامۆستای ئافرەتدا باسمان کردن، دەکرێ دیارترین چالاکیەکانو ئەو شتانەی کەدەتوانرێت پێشکەش بەئافرەتان بکرێت لەمیانەی قوتابخانەو خوێندنگاکانی کچاندا بریتین لەمانەی خوارەوە:

أ- دابەش کردنی هەندێ کاسێتو نامیلکەی هەڵبژاردە لەڕێگەی پێشنیار کردنیانەوەو لەلایەن لیژنەی سەرپەرشتیارەوە یان بەهۆی یەکێ لەمامۆستاکانەوە.

ب- هاندانی هەندێ لەمامۆستایانی ئافرەت بۆ خستنەڕوی شێوەی پێشبڕکێکانی وەك لەبەر کردنی قورئان، یاپێشبڕکێ ی ڕۆشنبیری، یا نوسینی توێژینەوە، یاپوختە کردنو کورت کردنەوەی هەندێ کتێب..تد.ئەمەو پڕای دەرکردنی هەندێ بڵاوکراوەی ئاڕاستەییوپێچراوە وەرزیەکان(مطويات الموسمية).

ت- ڕێکخستنی ئەوەی کەپێ ی دەگوترێت بازارە خێریەکان(الأسواق الخيرية)، کەدەتوانرێت لەم میانەیەدا هەندێ کاسێت یاکتێب پەخش بکرێنوبخرێنەڕو، هاریکاریوئامادە بونی مێزگردو محازەرەی یەکێ لەمامۆستاکان یائەوانەی وتە پێشکەش دەکەن.

ث- هاندانی هەندێ لەمامۆستایانی ئافرەتی چالاك بۆ دانانی وانەیەکی نەگۆڕوبەردەوام بۆ قوتابیو خوێنداکارانی کچان لەنوێژگەی قوتابخانەو خوێندنگاو زانکۆو پەیمانگاکان.

ج- هاندانی یەکێ لەمامۆستاکان بۆ ئامادە کردنو دروست کردنی کۆمەڵێکی وا کەپێ ی دەگوترێت گروپو کۆمەڵی نوێژگا بۆ چالاك کردنو هەڵسوڕاندنو بەگەڕ خستنی لایەنەکانی ئاڕاستەو ڕێنومایی لەقوتابخانەو خوێندنگادا.

ح- بەرپا کردنی بەیەك گەیشتنو چاوپێکەوتن(اللقاء) لەنێوان مامۆستایاندا بۆ توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی چۆنیەتی دانانو نەخشەڕێژی بۆ بەرنامەو پرۆگرامی بانگەشەو بانگەوازی لەقوتابخانەو خوێندنگاکەدا.

خ-دانانی شوێنێك لەخوێندنگاوقوتابخانـەو كۆلێـژو پـەیمانگاكان بـۆ فرۆشـتنی كاسـێتو كتێبو نامیلكەو چاپكراوەبەسودەكان .

د- سود وەرگرتن لەخوێندكارانی كـچ لـەزانكۆ وپـەیمانگا لـەكاتی مـاوەی مەشـق كـردنو ڕاهێنانی مەیدانی لەڕێكخستنو نەخشەڕێژی هەندێ لەكاروچالاكی بانگەشەوبانگەوازی چـالاك وئاراسـتەیی گرنگوسـودبەخش زــ هەماهـەنگی وگونجانـدن لەگـەڵ دەسـتەو دامەزراوە ئیسلامیەكان، بـۆ ڕێكخـستن ونەخـشەڕێژی وكردنـەوەی هەنـدێ پیـشانگاو ئاهەنگــە بەیــەكتری ناســاندنەكان (المهرجانــات التعریفیــة) بەكێــشەو تەنگــژەو ناكۆكیــەكانی جیهــانی ئیـسلامی([1])، وەسـود وپەنـد وەرگـرتن لێ یـان لەزینـدو كردنەوەوهۆشـیار بونـەوەی هەسـتی ئیـسلامی لای ئافرەتـان لەگـەڵ كۆكردنـەوەی پیتاكەكان.

ذ- پێـشنیار كـردن لـەخاوەنی قوتابخانــەو خوێنـدنگا ئەهلیـەكان بـۆ كردنـەوەودانانو تەرخان كردنـی چـەند وانەیـەكی زیـادە بۆقورئـان خوێنـدنو لەبـەر كـردن بـۆ زمـانی عەرەبیو هەروەكو لەهەندی لەقوتابخانەكاندا هەیە([2]).

---

(١٣٩) واتــە: كردنــەوەی هەنــدێ كــۆڕو كۆبونــەوە بــۆ شــرۆڤە كــردن وڕونكردنــەوەی كێــشەو تەنگژەوناكۆكیەكانی باو وسەردەم لەجیهانی ئـسلامی لـەناو وڵاتـان وچـین وتوێـژە ئیـسلامی یەكانـداو هاندانوهەڵنانی موسڵمانان لەهەر كوێ یەك هەبن وگەڕانەوە بۆ شـەریعەتی خـوا كەبریتیـە لـەقورئانو سوننەت بەپێ ی تێگەیشتنی پێشینەی پیاو چاكانمان وەك ڕێگە چارەیەك وتاكە چارەیەك بـۆ بن بڕ كردنی ئەو هەمو كێشەو ئـاڵۆزی نەهامەتیانـەی كەتوشـی موسـڵمانان دێت لـەم جیهانـە جـەنجاڵ وپـڕ لەسەركێشیەدا.(وەرگێڕ)

(٢) ئەوەی نوسەر لێرەدا نوسیویەتی مەبەستی وڵاتی سعودیەیە. بەڵام لەولاتی ئێمەدا زۆر بەداخـەوە وخوا بمان پارێزێ نەك لەقوتابخانەكاندا ئەم جۆرە چالاكیانە نیە بەڵكو ئێستا ئەو بـڕە وانـە ئایینیـەی كەهەش بو نەماو وردە وردە وا خەریكە بەر پاڵە پەستۆیانیان داوە بەرەو كەندەڵان خلۆری دەكەنـەوە كەلەسەردەمی ڕژێمی بەعسەوە دەستی پێ كرد وسەرەتا بۆ تـاقی كردنـەوە وەزاریـەكان داخـل نـەبو، ئێستا وا ئەم پرۆژەیە خەریكە تەواو دەكرێت بەیەكجاری وانـەی ئـایین ناهێڵرێـت وبـەرگێكی ئـەوتۆیان بەبەردا كردوە ئەسڵەن نەسیما ونەبۆنی ئایینی هەر لێ نایات ،ئەگەر هەش بو هەر لەسـەردەمی ڕژێمـی لەناوچو وئێستا خراپتر دەیان دایە دەست مامۆستایەكی ئـەوتۆ كەئەسـڵەن بـڕوای بـەئایین وبـەخواش

ر-سود وەرگرتن لەئیستگەی ناوخۆییەکان لەو بوارانەی کەسود بەخشن چ لەکاتی بەیانیانداو چ لەبەشەکانی (حصص)ی هەندێ چالاکی ناو قوتابخانەو خوێندنگاکاندا بێت.

ز-چاودێری کردنو دەست نیشان کردنی دیاردە خراپەکان، وسەرپێچیە شەرعیەکانی کەلەنێوان خوێندکارانوئامادەکەرانی بڵاوکراوەکان هەنو ڕودەدەن. هەروەها دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەك بۆ ئەو دیاردانە، ڕەنگە دیار ترینیشیان کەپێ ی لەسەر دابگیرێتو جەختی لەسەر بکرێتەوە: (بەپێچەوانە واتە بەخراپ بەکار هێنانی تەلەفۆنەکان، پەیوەندیە نائاساییو شازو ڕیز پەڕەکان ونەفامیەکان، لەخۆ بایی بونو بەخۆ نازین، وئاسانکاری وشلی نواندنوکەمتەرخەمی لەپۆشاکی شەرعی دا).

س-هاندانو هەڵنانی خوێندکارانومامۆستایان بۆ هاوبەشی کردنی ساڵانە لەگۆڤارە ئیسلامیەکان دا وەك: گۆڤاری (الدعوة) گۆڤاری (الأسرة) وگۆڤاری(الشقائق)([١]).

ش- بەرپاکردن وکردنەوەی پیشانگای کتێب وکاسێتی ئیسلامی بەشێوەیەکی ساڵانە.

ص- کردنەوەو پاشە کەوت کردنی (جانتایەکی چاوەڕوانی یاپاشە کەوت کردن ـ حقیبة الإنتظار أو التوفیر) لەقوتابخانەو خوێندنگاکاندا بۆ ئەوەی مامۆستایانی ئافرەت سود لەبەشەکانی پاشە کەوتی وەربگرێت. ئەم جانتایە نامیلکەی چیرۆکی وکتێبی پێشبڕکێی بەژمارەی قوتابی و خوێندکاران تێدان. مامۆستا داوا لەقوتابیانو خوێندکاران دەکات کە ئەو نامیلکەو کتێبانە بخوێننەوە یاخود پێشبڕکێ لەنێوان قوتابیاندا ئامادەو سازدەکات، ناوە ناوەش ئەو نامیلکەو کتێبانە یان بۆ دەگۆڕێت.

نەبو پەنا بەخوا یا دەیان دایە مامۆستایەکی ئافرەتی سفور کەهیچ لەئایین هەر نازانێت ، دەی ئەگەر لەئایین وحوکمەکانی شەریعەتی خوا شارەزا بایە جاریٚ لەپێش هەمو شتێك خۆی ڕوت وسفورو شەلاڵی درو دەرمان نەدەکرد. ئەی کەواتە ئەم جۆرە چالاکیە ئایینیانە چۆن دەبن ؟!!!(وەرگێر).

(١) لەکوردستانی خۆشماندا دەتوانریٚ هاوبەشی لەگۆڤاری (ڕێگای ڕاست) وگۆڤارە ئیسلامیەکانی تری کە ئێستا لەکوردستان دەردەچن بکرێت کەبەڕاستی بەپێ ی قورئان وسوننەت وبەتێگەیشتنی سەلەفی صالح دەردەچن بکرێت. ئەمە وێڕای ئەو گۆڤارانەی کەلەسەرەوە نوسەر ئاماژەی پیٚ کردون.(وەرگێر).

ض- دانانی ڕێبەرێكی كردەكی(پراكتیكی ــ عملي)نوسـراوە كەهەنـدێ لـەو چـالاكیانەی تێدا تۆمار دەكرێن كەدەكرێ بەشە بەسـودەكانی پـێ پـڕ بكرێتـەوە، یـا هەماهـەنگی كردنو گونجاندن لەگەڵ هەندێ لەبانگەشـەكارو بانگـەوازكارانی ئـافرەت كەلەمیانـەی ئەو بەشە پێشبڕكێ يەدا كەلە قوتابخانەكەدا ئامادە دەبن.

ط- پۆشتە كردنی چورەكانی مامۆستایان بەهەندێ لـەگۆڤاری ئیـسلامی گونجـاو وەك: گۆڤـاری (الأسـرة، الـشقائق، الـدعوة) سـەرباری هەنـدێ ناميلكـەی لـەبارو گونجـاو وبەسود.

٢ـ فرمان كردن بەچاكەوقەدەغە كردن لەخراپە :

فرمان كردن بەچاكە وقەدەغەكردن لەخراپە ڕۆڵێكی گەورەی هەيە لـەڕێنومايی كـردن وئاراستە كردنی ئافرەت ودژايەتی كردنی خراپـەكان كەپەيوەسـتن پـێ يـەوە ، كـەدەكرێ لەم خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

١. ئاراستە كـردن وڕێنومـايی كردنـی ئـافرەتی موسـڵمان بـەو شـتانەی كەسـود بەخـشن لەكاروباری ئايينەكەيداو بۆ بەرچاو ڕۆشنی وهۆشیاری كەلەژيانی دا ولـەكاروبارەكانی خێزانی كۆمەڵايەتی دا سود بەخشن بۆی.

٢. ڕونكردنەوەو شی كردنـەوەی مەترسـيەكانی سـەفەر كردنوگەشـتو گـوزار كـردن بـۆ دەرەوەوئەو
هەمو خراپەكاریو گوناحو بێ شەرعيانەی كەلێ دەكەونەوە.

٣. هانـدانی سەرپەرشـتياران كەنـەهێڵن ژنـەكانيانو كـچەكانيان بـەبێ مـەحرەم سـەفەر بكەن.

٤. ڕونكردنــەوەی مەترسـيەكانی هەنـدێ لـەهۆكارەكانی كەناڵـە ئاسمانيـەكان(الـدش)ن ڤيديۆو تەلەفزيۆنوگۆڤارو ڕۆژنامەخراپەكان.

٥. ڕاگەيانـدنو ڕونكردنـەوەی ئـەو گوناحوزيـان وخراپانـەی لـەو شـوێنانەدا ڕو دەدەن كەئافرەتانی تێدا كۆدەبنەوە وەك(قوتابخانەكان، بازاڕەكـان، باخـچە گـشتی يـەكان، شوێنەكانی تێدا ڕابواردن (الملاهي)وسەيرانگاكان.

٦. ڕاگەیاندن وڕونکردنـەوەی ئـەوەی کەلەخەسـتەخانەکان ونەخۆشـخانەکاندا ڕو دەدەن لەو هەمو سەرپێچی وبیٚ فەرمانیانەی خوای گەورە.

٣ـ قوتابخانەکان وخانەکانی لەبەر کردنی قورئان بۆ ژنان:

زۆرێـــك لەقوتابخانـــەکان وخانـــەکانی لەبـــەر کردنـــی قورئـــانی پـــیرۆز لەناوچـــە جۆربـەجۆرەکانی ئـەم ولاتـە پـیرۆزەو ولآتـانی تـری ئـسلامی دا بـلآو بونەتـەوەو گـەلێك لەئافرەتان بەهەمو تەمەنە جیاجیاکان وئاسـتە زانـستی وڕۆشـنبیریەکان ڕوی تـیٚ دەکـەن وبەشداری تێدا دەکـەن، دەکـریٚ ئێمـە لێـرەدا هەنـدیٚ لـەبوارەکانی بانگەشـەکردن وپـالٚ پشتی کردن لەمیانەی ئەم چەند خالآنەی خوارەوەدا بخەینەڕو:

١. هاندانی ئەهلی خێرو چاکەکاران بۆ پالٚپشتی کردنی بازنـەکانی(حلقـات) لەبـەر کردنـی ژنان وکارکردن بۆ کۆکردنەوەو فەراهەم هێنانی مالێك (أوقاف ـ Fund) بۆ پالٚپشتی کردنی ئەوبازنانەی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆزوسوننەت.

٢. هاوبەشـی کـردن وهاریکـاری کـردن لەئەنجومەنـەکانی سەرپەرشـتیاری لەسـەر ئـەو قوتابخانانە، یاهاریکاری کردن لەکارگێڕی وبـەڕێوەبردنی دا، یـاخود سەرپەرشـتیاری کردنی هەندیٚ لەو بازنانەی لەبەر کردن.

٣. ئامادە کردنی پەیڕەو پرۆگرامێك بۆ خولەکانی لەبـەر کردنـی قورئـانی پـیرۆز ودانـانی بەرنامەو پلانەکانی بەڕێوەچونی ئەو بازنانە.

٤. بـەرپا کردنـی کەنالـەکانی پەیوەنـدیو هەماهـەنگی کـردن لـەنێوان ئـەو قوتابخانانـە لەگەڕەك دا یالەشارو ئاواییو شارۆچکەکان دا.

٥. هاوبەشی قوتابیانوخوێندکارانی زاستی کچ لەهەمو گەڕەکێك لەمحازەرەکانـدا لەگـەلٚ سود

وەرگـرتن لەهەنـدیٚ لەئارسـتەکەرو ڕێنومـایی کـەرانی سـود بـەخش وگونجاوەکـان لەسەرۆکایەتی دا.

٦. فەرمان کردن وداوا لەمالەوەو لەخوشکان بۆ ئامادە بون لەوانـەو محـازەرە گوتنـەوەو هاوبەشی وبەشداری کردن لەقوتابخانەکانی لەبەر کردنی قورئان.

٧. خولــەکانی بانگەشــە کــردن بــۆ دەرچــون وئامــادە کردنوڕاهێنــانی بانگەشــەکارانو بانگەوازکارانی قورئان.

٨. ئامادە کردنو گەلاڵە کردنی خولەکانی چالاك کردنو ڕاهێنان وئامادە کردنی شەرعیو پەروەردەیی بۆ مامۆستایان وکارگێڕان وکارگەرانی ئافرەت بۆ ئەوقوتابخانانە.

٤ ـ وەبەرهێنانی هۆکارەکانی ڕاگەیاندنی خوێندراوەو بیستراو(المقروءة والمسموعة):

باشتریت بی سود تــرین هۆکارەکــانی ڕاگەیانــدنی خوێنــدراوە کەبخرێنــە ڕو وکــار پــێ بکرێن چاك وایە بەگوێرەی ئەم خالاَنەی خوارەوە بێت:

- خــستنەڕوی کێــشەسەرەکیەکانی وەك کێــشەی هاوســەریەتی وکۆمەلآیەتیــەکان کەدەبنەهۆی ڕیشە کەنی کێشەلقیەکانی تر.
- ڕیشە کردنو بن برکردنی هەندێ لەکێشەکان کەشەریعەتی ئیسلام بڕیونیەوە وەك کێشەی دەرچونی ئافرەت وکارکردنی لەدەرەوەی ماڵ دا.
- گومانی تێدا نیە کەدەبێ ئەو خستنە ڕوانە بەردەوامو ڕیشەداکوتاو بـن هـیچ کـار دانەوەیکیان نەبێت.
- بــەرز کردنــەوەی دەرئەنجامــەکانی بزوتنــەوەکانی ئــازادکردنی ئــافرەت لەولآتــە ئیــسلامیەکانو عەرەبیــەکان داو هــەروەها خــستنەڕوی شــوێنەوارو کاریگەریــە خراپەکانیان.
- جیاکردنـــەوەی نێـــوان حوکمـــە شـــەرعیەکان و خـــو وڕەوشـــت وعادەتـــە کۆمەلآیەتیەکان.
- بەرز کردنەوە وباس کردنی ڕۆڵی باشـی ئافرەتـانی چـاکەکار لـەکاتی دامەزرانـدنی ئـەم ولآتانـە لـەکاتی دامەزراندنیانولەهــەمان کـاتو لـەدوای دامەزراندنیانـدا وەك هەڵوێـستی خێزانــی پێــشەوا محمــد کــوڕی ســعود کــەهانی مێردەکــەی دەدا بــۆ پشتگیری کردنوهاریکاری کردنی پێشەوا محمدی کوڕی عبدالوهاب ڕەحمەتی خوا لەهەموان لێ بێت.

٥ ـ دام ودەزگاو دامەزراوە تەندروستییەکانی حکومی وئەهلی:

ئافرەتـان ڕۆڵێکـی تایبـەتی وگـەورەیان هەیـە لەهـەمو دام ودەزگـاو دامـەزراوە تەندروسـتیەکاندا. هـەروەها دو سـازدانی ژینگەیـەکی گونجـاو ولـەبار بـۆ ئافرەتـان هەیـە ئەوەیـە کەکۆمـەڵگای موسـڵمانی خۆپـارێز دەی ڕوانێتـێ. بـەڵام گـرنگترین بوارەکـانی کارکردنی بانگەشەیی لەدەست دابو وئـەوەی لـەتواناداا بێـت دەکـرێ لـەم چـەند خاڵانـەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

- ❖ کار کردن بۆ هێنانە دی نوسـینگەکانی ئاراسـتە کـردنو ڕێنومـاییو بانگـەوازی کـردن لەنەخۆشـخانە گەورەکانـدا بـۆ ئـەوەی خزمـەتی نـەخۆش ومیوانـان، ومرافقـی نەخۆشـەکان بکـەن، وەدەکـرێ لـەم بـوارەدا سـود لەنوسـینەکانی ڕاژە کۆمەڵایەتیـەکان(الخدمـة الإجتماعیـة) کەئێـستا هـەن لەهەنـدێ لەنەخۆشـخانەکاندا وەربگیرێت.
- ❖ پۆشـتە کردنـی نەخۆشـخانەکانو مەڵبەنـدەکانی تەندروسـتی بەناميلکـەو وبڵاوکـراوە هەڵواسراو ولکێنراوەکان(الملـصقات) ی بەسـود لەگـەڵ کـار کـردن بـۆ هێنـانو پەیـدا کردنی کۆمەڵێك کتێبی زانستیو ژێـدەر(المـصادر) ی گـرنگو بەسـود بـۆ کتێبخانـەی نەخۆشخانە بەهەماهەنگی لەگەڵ لایەنەپەیوەدیدارەکان.
- ❖ بەدواد چونی بەردەوامی هەمو ئەو شتانەی کەلە هۆکارەکانی ڕاگەیاندنەوە دەردەچن کـە پەیوەنـدن بەنەخۆشـخانەکانو نوسـین لەسـەر ئـەو بـڵاو کراوانـەوەو بـەر پـەرچ دانەوەیان.

٦ـ کاری بانگەشەو بانگەوازی ئافرەت لەماڵەوە:

ماڵ بریتیە لە گۆڕەپانو کاریگەرترینوگەورە ترین هۆکارێك کەکاریگـەری تـەواوی هەبێت لەسەر پەروەردە کردنو ئامـادە کردنـی مرۆڤـ بـەنێرو بـەمێوە، گومـانی تێـدا نیـە کـەخوای گـەورە هـەر یـەکێ لـەژن و مێـردی کـردوە بەشـوانو سەرپـەرشـتیار لەماڵەکـەی خۆیانـدا، و دواڕۆژیـش خـوای گـەورە دەربـارەی مـاڵ و منداڵوخێزانەکـەی لێ یـان دەپێچێتەوە، فرمانی پێ کردون ماڵو منداڵو خێزانەکەی خۆیان لەئاگری دۆزەخ بپارێزن، هەر کـەم وکوڕیـەك ڕوبـدات لەئـەهلی بەرپرسـانی بانگەشـە کـردن لەمیانـەی هۆکارەکـانی

ترەوە دەبێتە هۆی قورستر کردن وپتر کردنی بەرپرسیاریەتی دایك وباوك، دەبێ ئەمەژی بزانین کەدایك پشکی گەورەوکاریگەری گەورە ترو پتری لەو بەرپرسیەتیە بەر دەکەوێت، هەروەها ئەو ئەرکو بەرپرسیاریەتیانەی کەپیاو تیایدا بەشدارە گەلێك زۆرن کەگرنگەکانیان ئەمانەن (بەرپرسیەتی وئەرکی پەروەردە کردنی بڕوایی ٠(الإيمانية)، زانستی،ئەخلاقی، پاراستن لەشی (الجسمية)، دەرونی (النفسية)، کۆمەڵایەتی، ڕەگەزی(الجنسية)، فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە، بانگ کردن بۆ لای خوای گەورە.

ماڵ لەباقی هۆکارەکانی تر بەکۆکردنەوەو لەباوەش گرتنی ئەندامانی خێزان بۆ چەندان دەم ژمێری دورو درێژ و بۆ ماوەی زۆر دورو درێژ جیادەکرێتەوە، گونجاندن وکۆك بونی دەرونیو کۆمەڵایەتی لەنێوانیادا.

کەبەم هۆیەوە دەتوانرێت پێشەنگی چاکخواز بخرێتەڕو، وەگونجاندنو لەیەك نزیك بونەوەی دەرونیو کۆمەڵایەتی لەنێوانیاندا، بخرێتەڕو وبناسێنرێتو لەگەڵ کاریگەری بونی لەمیانەی ئاراستەو ڕێنومایی پەخشەری ڕاستەخۆوە، هەروەها تێبینی وچاودێری بەردەوام ونەبڕاوە،وسود وەرگرتن لەهەمو هەلو مەرج وحاڵەتەکان، وکاریگەریەتی پاداتشت(ئاڕاستە کردن - (التوجيه) وسزادان دور لەخەڵکی واتە لەبەر چاوی خەڵك سزا نەدرێت([١]).

٧ـ لەکۆمەڵگادا :

ئەمەش لەمیانەی چاکە کردن لەگەڵ خزمانو دراوسێکان ولەگەڵ هەژارانو دەستکورتاندا هەروەها بانگ کردنیان بۆلای بەرنامەکەی خواو ڕێنومایی کردن دەستگیرۆییان. بێ گومانە کەئەم کارانە دەبنە هۆی لەیەك نزیك بونەوەو بەیەکەوە گرێدانو یەکتری خۆش ویستنی ئەندامانی ئوممەتوکۆمەڵگە وەك ئەوەی کەیەك لەش بن.
هەروەها داڕشتنی چەندان پرۆژەی بانگەوازیو بانگەشەیی وەك:
ـ ناوەندی ڕاوێژکاری خێزانی.

---

(١) أ ـ لەڕابردودا بەدرێژی باسی ئەمان کردوە.
ب ـ واتەلەپێش چاوی خەڵکان سزا نەدرێت.(وەرگێڕ).

ـــ ناوەنــدێکی چــاك کــردن وپێــك هێنــانی پەیوەندیــەکانی نێــوان ئەنــدامانی یــەك خێزانوهەروەها نێوان ئەندامانی کۆمەڵگە(١).
ـ سەرپەرشتیو چاودێری کردنی خێزانی بەند کراو وگیراوەکان.

٨ ـ کاری بانگەوازی لەمزگەوت دا :

دروسـتە بـۆ ئافرەتـان کەلەمزگەوتـدا بـۆ ئـەم کـارە ئامـادە بـن بـەڵام بەمۆڵـەتی سەرپەرشـتیارەکانیان لـەو کاتـەدا نـابێ ئـەو سەرپەرشـتیارە قەدەغـەی بکـات ومۆڵـەتی نەداتێ کاتێ داوای مۆڵەتی لێ دەکات بۆ ئەوەی سود لەو وانەو بابەت و وتارانە وەربگرێت کەلەمزگەوت داو لەلایەن ئافرەتێکی پێشەنگی چاكو باشەوە پێشکەش دەکرێن، چونکە مزگەوت هەمیشە کەسانو دەستەیەکی باشوپوختەوپاڵاوتـەو نمونـەیی لێ کۆ دەبنـەوە، جێگایەکی گونجاویشە بۆ چالاکیە ئایینیـە بەسـودەکانی ژنـان لەبازنـەکانی لەبـەر کردنـی قورئانو فێرکردنی زانستە شەرعیەکانوگەلێ زانستی تری بەسـود. لـەو چـالاکیە پێـشنیار کراوانەش ئەمانەی خوارەوەن:

- بەرپا کردنی محازەراتی تایبەت بەژنان لەمزگەوتدا کەهـەلێکی بـاش بڕەخسێنێت بـۆ کۆبونەوەو ئامادە بونی زۆر ترینو گەورەترین ژمارە لەژنان.
- میوانداری کردنی ئافرەتانی بانگەشەکار کەلەنوێژگاکانی ژناندا وتە یا وتار پێشکەش بکەن دوای نوێژی تەراویح لەڕەمەزانانندا.
- چالاك کردنی خانەی وتار بێژان لەو وتەو وتار خوێندنەوە لەنێوان هەفتەو هەفتەیەکی تر یان لەڕۆژانی هەینی دا دەربارەی ئەو کارو بارانەی کەتایبەتن بە ئافرەت وخێـزانو پەروەردەو..تد.
- دامەزراندنی پێشبڕکێ خێزانیەکان لەڕەمەزانو لەهاوینو لەبۆنەکاندا.
- چالاك کردنی خانەپەروەردەییو بانگەشەییەکان لەمزگەوتدا.

(١) واتە: ئاشت کردنەوەی خەڵك وچاك کردنەوەی نێوانیان لەکاتێك دا لەیەکتری تورەو عاجز بون.(وەرگێڕ).

٩ـ کارکردنی بانگەوازی لەناو کۆمەڵەو ڕێکخراوەکانی ژناندا:

هەندێ هەوڵوکۆششی بەهێزو بەپێزو بەرەکەت هەیە کەلەلایەن ئەو کۆمەڵەو ڕێکخراوانە لەگەڵ هەندێ لەخێزانە هەژارو دەست کورتەکان، وخێزانی گیراو وبەندیەکاندا ئەنجام دەدرێن، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا سنور دارن و وەك پێویست نین ئەگەر پێوانە بکرێن لەگەڵ ئەو هەمو توانا ماددیو مرۆییەی کەلەبەر دەستیاندایە، بۆیە پێویستە ئەم جۆرە کۆمەڵەو ڕێکخراوانە چالاك تر بکرێن لەم بوارانەی کەباس کران و لەگەلێ بواری تریشدا کەئاماژە پێ نەکران.

١٠ ـ کارکردنی بانگەوازی وبانگەشە کردن لەهەڵمەتەکانی حەج دا:

داڕشتن وبەرپا کردنی بەرنامەو پەیڕەو پرۆگرامە بانگەوازیو بانگەشەییەکان لەکاتی هەڵمەتەکانی حەج کردندا ـــ لەبەشی ژناندا دەتوانین ئەو چالاکیو بەرنامانەپێشنیار بکرێن کەلەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گردیان بکەینەوە:

١. هاندانی بانگەشە کارانی سەرکەوتوی ئافرەت بۆ هاوبەشی کردن لەو هەڵمەتانەدا بۆ ڕون کردنەوەی ئەحکامە شەرعیەکانی حەج کردن وڕێنوماییی وئاراستە کردنی ئافرەتان بەوەی کەسودیان لێ وەردەگرن واتە بەو حوکم وزانیاریانەی کەلەو سەفەرەی حەجەدا سودی لێ وەردەگرن.

٢. ئامادە کردنی بەرنامە بانگەشە جۆربەجۆرو جیاجیاکان کەڕێنوماییی وئاراستەی ئافرەتان بکات وەك پێشبڕکێکانی کەلەگەڵ ئافرەتاندا بگونجێت، واتە پێشکەش کردن، کاسێتەکان، نامیلکەکان، ونوسراوە پێچراوەییەکان (مطويات) وئەوجار دابەش کردن بەسەر خاوەنی هەڵمەت و حەملەدارەکانو کاروانەکانی حەجوحاجیەکان بەگشتیو هاندانیان کەدابەشیان بکەنو ئەم ئەرکە پیرۆزە پڕپاداشتە لەلای خوای گەورەو جێ بەجێ ی بکەن.

هەڵویستەی شەشەم : بابەتەکانی بانگەشەو پەروەردەیی

شتێکی بەڵگە نەویستو بێ گومانە کەئایین بەهەمو ڕوەکانیەوە بابەتێکی تەواو وتێرو تەسەلەکەبانگەشەی بۆ دەکرێت وقسەی لەسەر دەکرێت. بەڵام ئێمە لێرەدا پەنجە بۆ کۆمەڵە بابەتێکی تایبەت بەئافرەتانی بانگەشەکار ڕادەکێشین بۆ ئەوەی دەرگاکانی

لەبـــەر دەمـــدا بکرێنـــەوەو بتوانێـــت بەئاســـانیو بـــێ گرفـــت بـــچێتە نـــاو بەرنامەکانوهاوبەشیوهاوکاری بکات لەبانگەوازو بانگەشە کردنـی چـالاکانە. دەکـرێ ئـەم کۆمەڵە بابەتە تایبەتیانە بۆ ئەم چەند خاڵانەی خوارەوە دابەش بکەین:

بەشی یەکەم: بابەتەکانی دروست کـردنو دامەزرانـدن. ئـەم بەشـەش ئەمانـەی خوارەوە دەگرێتەوە:

* بابەتەکانی بیرو باوەڕ(العقیدة) کەبریتین لە:

- پایەکانی باوەڕ (الإیمان) و ئەو لقانەی کەپەیوەندن بەئیمانو عەقیدەوە لەبابەتو لـە توێژینەوەکانو کێشەو سەرباسەکان.
- تێڕوانینو تێڕامانولێ ورد بونەوەی موسڵمان لەبونەوەروڵەژیانو لەمرۆڤـ .
- هەڵوەشێنەوەرەکانی بڕوا(الإیمان) ویەکتاپەرسـتی (التوحیـد) وەك هاوبەشـی پەیـدا کردن بۆ خوای گەورەو دوڕوییو گاڵتە کردنوسوکایەتی کردن بەدروشمە ئایینـەکانو جادو وجادو گەری وگەلێ شتی تری لەم جۆرانە.
- پێداویـستیو داخوازیـەکانی بـاوەڕ(الإیمـان)ویـەکخوا پـەرسـتی الله (التوحیـد) وەك خۆشەویستیو داوا لێ کردن (الرجاء)وترس واتە لێ ترسانو ئارام گرتن (الصبر)و نیـاز پاکیو دڵسۆزیو خۆش ویستنو ڕق لێ بونـەوەو ئەسـتۆپاکی (الـولاء والـبراء) و گـەلێ بابەتی تری لەم جۆرانە.

* بابەتەکانی پەرستشی (العبادة): وەك پاكو خاوێنیو دەست نوێژ شوشتنو ئـەو لقانـەی کەپەیوەندن پێیەوە، نوێژ کردنو بابەتـە پەیوەندیـدارەکانی، زەکـاتوڕۆژو، حەجوعـەمرە کردن، نوێژە سوننەتەکانی ڕاتبەکانو ویترو باقی سوننەتە خۆبەخـشیەکانی تـر(التطـوع) لەباقی بەندایەتیوپەرستشی یەکانی تردا، هـەروەها حوکمـەکانی پـاك بونـە لـەبێ نوێـژی (الحیض) وپاك بونەوەوخاوێنی ئەوانەی کەپەیوەندن بەم بابەتەوە.

* بابەتـەکانی خێزانـی (الأسـرة): ئـەو بابەتانـەی کەپەیوەسـتن بـەم بـوارەوە: کۆڵکـەو بنـەماکانی پێـك هـاتنی خێزانێکـی باشوڕێـكو پێـكو بنەماڵـە، مافـەکانی دایـك، بـاوك. منداڵـەکان، مێـرد، ژن (خێـزان ـ الزوجـة)، خزمـەتکاران، بنـەماو کۆڵکـەکانی لێ دروسـت

کردنو پێك هێنانی خێزان، هەڵسو کەوتو ڕەفتـارو ڕێـز گـرتن وخـۆش ویـستنی یـەکتری لەنێوان ژنو مێرد دا.

* بابەتەکانی ئاکـارو ڕەوشـت: بابەتـەکانی ئاکـارو ڕەوشـت بـریتیتن لـە:ڕەفتـاری چـاك ، ڕەوشتی جـوان، بـەزەیی ورێـزو حورمـەت گـرتن، ڕاسـتگۆیی، وەفـاداری، ڕوخۆشـی ولێـو بەبزەییو بەخەندەیی، ڕەوشت وئاکارەکـانی نـاو مـاڵ، ئاکارەکـانی قـسە کـردن و لەگـەڵ یەکتری دانیشتن وئا خـاوتن، ڕەوشـتەکانی خـواردن وخواردنـەوەو ویردەکـانی، ڕەوشـتو ئاکارەکــانی نوســتنو ویردەکــانی([1])، هــەورەها دانو جــێ بــەجێ کردنــی مافــەکانی موسڵمانێتی، مافەکانی دراوسێتی، مافەکانی ناموسـڵمانەکان (غـیر المـسلمین)، مافـەکانی ڕێگاو بان.

* بابەتـــەکانی بەرنامەوپرۆگرامیـــە بانگەشـــەییەکان: لەوانـــە حـــوکمی بانگەشـــە کردنوئەرکــەکانی وهۆکارەکــان وشــێوازەکانو بایەخــەکانی، ڕواڵەتــەکانی بانگەشــەی تەندروستی، ڕوڵەتەکانی بانگەشەی ناتەندروستی، زانستو بەرنامـە ڕاسـتو دروسـتەکانی فێرخوازانی زانست (طالبات العلم)، لەنەخۆشـی یـەکانی بانگەشـەکارانی ئـافرەت، کۆڵکـەو بنەما نەگۆڕەکانی بانگەشەکارانی ئافرەت.

بــەشــی دوەم: بابەتە تایبەتیەکانی ئافرەت:

وەکو: ئامادە بـون بـۆ نوێـژەکان ومحازەرەکـان، ژنـان وئاهەنگـەکانی ژنـان، ژنو شــوێنەکانی بەســەر بــردن(المــرأة والملــهیات)، ژنو بازاڕەکــان، پۆشــاك، ژنو وەرزش، پەروەردەی ئافرەت بۆمنداڵەکان، فێڵو تەڵەکەو داوی دوژمنانی ئیسلام سەبارەت بەژنان، ئافرەت لەڕۆژئاواو لەڕۆژهەڵات، ڕۆڵی چاکسازی ئـافرەت، حوکمورەفتارەکـانی لـەو کـاری چاکسازیەدا، بەشداری کردنوهاریکاری کردنـی ئـافرەت لـە گۆڕەپانـەکانی ڕۆشـنبیری دا، ئـافرەتو دروسـت کردنـی نەفـسی خـۆی بەشـێوەیەکی شـەرعیانەو زانـستیانەو بانگەشـی

---

(١) واتە: خوێندنی ویردو زیکرەکانی کاتی نوستن وخواردن وخواردنەوەولەماڵ دەرچون وچونەوە ماڵەوەو چونە سەر ئاو و هاتنە دەرەوە وچونە بازاڕو گشت ویردەکانی تری ڕۆژانەی ژیانی مرۆڤ بەبەردەوامی.(وەرگێڕ).

کارانە، کۆڵەکەو بنـەماکانی پـێ دامـەزراوی ئـافرەت وبـەردەوامی وخـۆڕاگری لەسـەر ئـایین وبەرنامەکەی خواو گەلێ بواری تر.

بـەشـی سـێ یـەم: بابەتەکانی بیرو بۆچون وچەمکە هەڵەکان

وەك: کەم تێڕامانو کەم بیر کردنـەوەو لێ ورد نەبونـەوەی ئیسلامیانەو پـشتگوێ خـستنیانوهەوڵ نـەدانو نەخوێندنـەوەو خـۆ خـەریك نـەکردن بـۆ پـتر شـارەزا بـون لەحوکـەکانی دینەکـەیان، نـەزانی و نەشـارەزایی ئـافرەتی موسـڵمان بەحوکمـەکانی ئایینەکـەی، لاوازیو پابەنـد نـەبون بەحوکمـەکانی ئـایین دوری لـەدینو کۆشـش نـەکردن بۆشارەزا بونو دۆزینەوەی کۆڵەکەو بنەماکانی ئەو بێ هێزیولاوازیەو چارەسەریەکانی، بێ ئاگایی لەشەیتانو تەڵەو فڕو فێڵەکانی، تێ نەگەیشتن لەچەمکە هەڵـەکانو لـەبێ شـەرعی چـونە دەرەوەو دەرچـونی ئـافرەت لـەماڵ، هـەروەها لەگـشت کارەکـانی دا، داگـیر کـردن وزەوت کردنـــی فیکریوئـــەخلاقی لەلایـــەن دوژمنانوئەڵقـــە لـــەگوێ کانیـــان لەدوڕوانولادەرانوخوانەناسان ، هێرشـی دڕندانـە کردنـە سـەر ئـافرەتی موسـڵمان خـراپ کردنو بێ باوەڕ کردنیان .

بـەشـی چـوارەم: بـابەتـە زانـستیە پـسپۆڕیەکان (تـاییە تمەندیـەکان ـــ التخصصية):

ئـەم بەشـە تایبەتـە بەخوێنـدکاران وفێرخـوازانی بەشـی زانـست وەك: بەرنامـەی تایبـەتی بەتەفـسیر، یـاخود خـولی تایبـەت کـە تیایـدا زانـستەکانی قورئـان یـا فـەرمودە وزانـستەکانی دەخوێنـدرێت، یـاخود لەفیقهـدا یالەعەقیـدەو دژو هەڵوەشـێنەرەوەکانی دا، یـــاخود لەبنـــەڕەتی (في أصـــول) ئـــەم زانـــستانەدا، هـــەروەها لەژیاننامەوسەرگوزشتەوسوننەت(السيرة)، یالە بابەتـەکانی نـەحو ووێـژەو ومێـژو دا، یالـە ڕۆشنبیری گشتی دا.

وەلە كۆتایی دا دەڵێم: ئەوەی لەسەر شانی ئافرەتی بانگەشەكاری لێبڕاو ودڵسۆز ئەوەیە كەپێویستە لەسەری بەرنامەو پرۆگرامێك هەڵ ببژێرێت لەگەڵ ئەم بابەتانەو باقی بابەتەكانی تردا بێتەوەو گونجاو ولەبار بێت، هەروەها گونجاو بێت لەگەڵ ئەو كەسانەی كەبانگیان دەكات ولەگەڵیاندا دەدوێت وڕێنومایییان دەكات بۆ لای خوای گەورە. ئەمە تەنیا بریتین لە چەند نمونەیەك دەنا بابەتەكە گەلێك لەمە فراوان ترو گەورە ترە.

هەڵوێستەی حەوتەم: هۆكارە دیاری كراوەكان و پارمەتی دەرەكان بۆ ئەنجامدان وڕاپەڕاندنی بەرپرسیارێتی وئەركەكانی سەرشان:

لەكۆتایی دا لەم توێژینەوە كزۆڵەی خۆماندا خێراو بەسەرپێ یی ڕستەیەك لەو هۆكارانە دەخەینە ڕو كەهانی ئافرەتی موسڵمان دەدەن بۆ هەستان وڕاپەڕاندنی ئەركی سەرشانی خۆی وهەست كردن بەبەرپرسیاریەتی لەڕوی شەرعی وشیاو وگونجاو بەئافرەت كەبریتین لەمانەی خوارەوە:

١. **نیازپاكی كار كردن(إخلاص العمل)** بۆ پاك وبێگەردوبەرزوبێ هاوتاوهەمیشە نوژەن كردنەوەی ئەو نیاز پاكیە، لەخوا پاڕانەوەو دوعا كردنوداوا كردن لەخوای بێگەرد پاكو تاكوتەنیا كەڕاگری وپێ دامەزراویت پێ ببەخشێت، كەپێ دامەزراوی وبەردەوامی سەری هەمو كارێكی سەركەوتووەو پێشەنگی هەمو سەركەوتنێكە، وسەرچاوەی ڕاستەقینەی كارەكانە، وبنەماو بناغەی وەرگرتنەوەی پاداشتە لای خوای بالا دەستو كاربەجێ، كەلەڕابردودا شتێكمان لێ خستە ڕو.

دوعاونزاو پاڕانەوەی بەردەوام لەبەردەم خوای پاك وبێگەرد كەئەو ئافرەتە سەركەوت وسەر بەرزو سەرفراز بكات لەسەر ئەو ڕێگەیەی كەگرتویەتیە بەرو بەئەركی سەرشانی خۆی هەڵ بستێت بەبەرامبەر نەفسی لەناومالو لەناو كۆمەڵگاكەیو لەبەرامبەر ئوممەتەكەی دا، و وریا بن ئەم دوعایەتان هەرگیز لەبیر نەچێتولێ ی بێ ئاگا نەبنو بەڵكو دەبێ بەردەوام مكوڕو بن لەسەری، چونكە هەردوعایەك بەندە لەپەروەردگاری بەرزو بێ

هاوتاى بكات قبـولْ دەبێـتوخواى گـەورە سـەرت دەخـاتوهيچ دوعايـەك ڕەت ناكاتــەوە. بەڵگـەو دەقــەكانيش لــەم بەشــەدا ئەوەنــدە زۆرن كــەناتوانرێت بهێنرێنەوەوبخرێنــە ژێــر دەست([1]).

٢. **دانانى بەرنامەيـەكى پەرستـشى ڕاستـەوخۆ** كەپەيوەنديـەكانى مرۆڤــ لەگـەڵ خـواى گـەورەو پـاكو بێگـەرد بــەهێز دەكـات. وەك ئــەوەى كــەبڕێكى بـاشو زۆر لەنوێــژە سوننەتو ڕێگەپێدراوەكان (المستحبات) بكاتو وەك بەرنامەيەك بۆ خۆى دابنێت([2]). هەروەها ڕۆژو حەج كردنو بەخـشينى مـاڵ([3])، قورئـان خوێنـدنو ويردەكـان، چـاكە

([1]) بڕوانە كتێبى (الترغيب في الدعاء) لەنوسينى حافظ عبدالغني المقدسي لەتوێژينـەوەى خـۆم، كەبڕێكى باشى لەدوعاكان تێدان كەخواى گەورە ويستى لەسەر بێت.

([2]) واتە: دانانى بەرنامەيەكى ڕێك وپێك لەئەوەندە ژيانـەى كەماوتـە لەنوێـژەكانى سـوننەتى ڕۆژانـەو شەوانە.لەڕۆژدا سوننەتە ڕاتبەكان پێش وپاش نوێژە فەرزەكان كە(١٢) دوانـزە ڕكـاتن دو ڕكـات پـێش نوێژى بەيانيان ، چوار ڕكات پێش نوێژى نيوەڕۆو دو ڕكات دواى نوێژى نيوەڕۆ و دوڕكات پێش نوێـژى عەسرو دواى عەسريش هيچ سوننەت نيە، دو ڕكات دواى نوێژى شێوان(المغرب) ودو ڕكات پێش نوێژى خەوتنان ودوڕكاتيش لەدواوەى. هەروەها سوننەتەكانى چێشتەنگاو كەلە دواى ڕۆژ هـەڵاتن بەقـەد ڕم هاوێژێكەوە دەست پێ دەكات تا ڕۆژ دەگاتە ناوەڕاستى ئاسمان وخەريكە نوێژى نيوەڕۆ دەبێـت. وە دو ڕكات سوننەتى دەست نوێژ هەڵ گرتن و دو ڕكات سوننەتى سەلام كردنى مزگەوت (تحية المسجد) هەركاتێك چويتە ناو مزگەوتەوە كەئەمە لەڕۆژو لەشەودا هاوبەشە وە سـوننەتى دواى نوێـژى هــەينى و پێش هەينيش سوننەت نيە ئەوەى بكرێ بيدعەيە. سوننەتى گەڕانەوە لەسەفەر و سوننەتى جەژنەكان و سوننەتى باران بارين وپێداويستى(الحاجة) ودو ڕكات سوننەتى(الإستخارة) ودو ڕكات سوننەتى تەوبە هەروەها دو ڕكات سوننەتى خۆشوشوتن(الإستحمام) هەر كاتێك كەخۆت شوشت.

وەسونەتەكانى شەو نوێژ: هەشت ڕكات شەو نوێژو سێ ڕكات ويتر هەمو شەوێك بـەردەوام دەبـێ بيـان كەيت بۆ ئەوەى پەيوەنديت بەخواى گەورەوە نەپچڕێت.(وەرگێڕ).

([3]) ڕۆژوى سوننەت گرتن بەردەوام شەش ڕۆژوى شەشەكان لەمانگى شەوالدا، هەمو دوشەممەو پێنج شەممەيەك بەردەوام هاوين وزستان چوار وەرزە بەتايبـەتيش لەهاوينانـدا ولـەڕۆژە گـەرم ودرێژەكانـدا

کردنو گوێ ڕایەڵی دایكو باوك، گەیاندنی سیلەی ڕەحمو گەلێکی تر، دیارە ئەمە زادو زەخیرەیەکی گەورەیە کەئافرەتی بانگەشەکاری سەرکەوتولەڕێگەی ژیانی دا هەڵی دەگرێتو دەی گرێتە بەر.

٣. هەمیشە سور بێت لەسەر ئەوەی کەکارێکی تایبەت بەخۆی هەبێت کەلەخوای گەورە بەولاوە کەسی تر پیێ ی نەزانێت هەتا نزیك ترین کەسەکانیشی وەك مێردو باوك ودایك ومنداڵەکانیشی بۆ ئەوەی لەوپەڕی نیاز پاکی دا بێت بۆ خوای گەورەوسافترو بێگەرد تر بێت بۆ دڵی، پتەوترینو بەهێزترین پەیوەندی بێت لەگەڵ خوای گەورەدا واتە بەندایەتی کردنوچاکەکانی تا بۆی دەکرێت بانهێنی بن ولای خەڵك زۆر باسیان نەکات، چونکە باس کردنیان دەبێتە هۆی کاڵ بونەوەی دەنگو ڕەنگو پاداشتی بەندایەتیو کارو چاکەکان.

٤. هەمیشە سور بێت لەسەر گەشە پێدانو پاك کردنەوەی نەفسی خۆی، نەك هەر لەئاستو سنورێکدا بمێنێتەوەوبڵێ ئیدی بەسەو کارەکەم تەواو، نەخێر دەبێ تالەژیان دا ماوە بەردەوام بێتو ئەم دەرگایە گەلێك فراوانو والایە شەیتان زۆر بەئاسانی پیایدا تێپەڕدەبێتو کارەکانت لێ پیس دەکاتونیازەکەت دەشێوێنێو دڵت دەمرێنێ واتە بەردەوامیو پێ دامەزراویو ساردنەبونەوە تامردن.

٥. دانانی بەرنامەیەکی کردەکی(پرۆسەیی ـــ عملي)ودابەش کردنی بەسەر کارەکانو کاتەکانداو پابەند بون پێ یەوە، ئەگەر بەتەواویش نەتوانێت بیان خاتە ژێر دەستی خۆیەوەوئەنجامیان بدات زاڵ بێت دەبێ هەر بەردەوام بێتو کۆڵ نەدات باهەندێکیش

پاداشتێکی گەلێك گەورەی هەیە مەگەر هەر خوای گەورە خۆی بزانێت، یا سێ ڕۆژە سپی یەکان(أيام البيض) کەدەکەنە(١٣،١٤،١٥) هەمو مانگێك ،ڕۆژی نۆیەم ودەیەمی وعاشوراو ، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرموی ئەگەر ساڵی داهاتو بژیەم ڕۆژی نۆیەمیش دەگرم بەڵام نەگەیشت، بۆیە دەبێ ئێمە تیایدا بەڕۆژو ببین وفەرمودەی پێغەمبەرەکەمان بێنینە دی هەروەها نۆ ڕۆژوی حاجیان (ذی الحجة) بەتایبەتی ڕۆژی نۆیەم کەڕۆژی عەرەفیە.(وەرگێڕ).

ئەنجام بدات لەهیچ باشترەو هەولّ بدات وردە وردە باشتر ببێت، بەلام ئەوەی هەموی نەزانیّ یاهەموشی پیّ ئەنجام نەدرێت ولەتوانای نەبێت نابیّ سارد ببێتەوەو واز لەکەمەکەش بهێنێت(مالا یدرك كله لایترك جله) کەمیش لەکەمدا یالەناو کەمدا زۆرە وەك ئەوەی کاتێك لەدوای بەیانیان دابنێیت بۆ قورئان خوێندنو ویردەکان، چێشتەنگاویش ئەگەر ئیش دەکات ئەوە بۆ کارەکەی دەبێت بەرپرسیاریەتیو ئەرکەکەی دەخاتە ناو ئەو کاتی کارکردنی چێشتەنگاوان. وەئەگەر ئیشیشی نەدەکردئەوە دەیخاتە گەلّ ئیشەکانی ناومالّیو دیارە خوێندنەوەش زاتستێکە لە زانستەکان. دوای نیوەڕۆش بۆ کارو ئیشە سوکەکانی وەك نوسینیو تارو نوسینەکان یاخود بۆ تەلەفۆن کردن و بۆ دایك وباوك یاخود بۆمندالّەکانی ئەمانەو دەبیّ کاتێکیش بۆ پشو دان وئسراحەت کردن دابنێت. دوای عەسریش بۆ پێداچونەوەو ئامادە کردنوبەسەر کردنەوە. دوای شێوانیش : بۆ ڕاپەڕاندنی هەندیّ لەکارو ئیشەکانی وەك پێشکەش کردنی محازەرەو یاکۆبونەوە لەگەلّ مندالّەکانی داو کارکردنی هەندیّ بەرنامە لەگەلّیاندا یاخود بەدوادا چونی خوێندنو وانەکانیان سەعی پیّ کردنیان. دوای خەوتنانیش: بەدوادا چونی ئەو ئیشو کارانەی کەماونوئەنجام نەدراونو خۆئامادە کردن بۆ خەوتن...تد.هەمویان بەگوێرەی خۆیو بەپیّ ی بارودۆخو سروشتی خۆی نەخشەیان بۆ بکێشێت.

٦. دانیشتنو ئامادە بونو کۆبونەوە لەگەلّ ئافرەتانی باشوخواناس بۆ ئەوەی تائەوەی کەلەبیری چوەوە بەبیری بێنیەوەوئەوەشی کەنازانیّ فێری بکەیت. دەبیّ تەنیا گویّ بۆ قسەوڕاوێژە چاك و باشەکانیان بگرێتو ڕاوێژەکانو چیرۆکە بەسودەکات یا زانستە سود بەخشەکانیان لیّ وەر بگرێتو لەخراپەکان گویّ ڕایەلّیان نەکاتو لیّ یان وەرنەگرێت، دیارە هاوڕیّو هاومەجلسیش کاریگەری تەواوی یان بەسەر یەکتریەوە هەیە.

٧. لەنەفسی خۆ پێچانەوەوسەرکۆنە کردنی نەفسی خۆی هەر کاتە ناکاتێك یا ناوەناوە بەخۆی دا بچێتەوە، چ هەفتانە بێتو چ مانگانەیا خولیانەبێت.

٨. چونە پاڵ خانەی ژنان یا لەگەڵ ئەو ژنانەی کەخاوەن ڕێنومایی وئاراستەی باشو بێ فـرۆفێڵن، دەی هاریکـاریو کۆمـەکی یـەکتری کـردن هاندەرەوشـەیتان دەرکـەرە، بەیارمـەتی خـوا یارمـەتی دەرە لەسـەر هێنانـە دیو بەدەسـت هێنـانی دەرئـەنجام بەرهەمی زۆر ترو باشتر، نابێ هەمیشە کارەکان تاك ڕەوی بن، چونکە بەتەنیا بێـزارو ماندو و شەکەتو سەر نەکەوتو دەبیت. بەیارمەتیو هاوکاری کردنی خەڵکان دەگەنـە خێرو پیتو بەرەکەت بەیارمەتی خوای گەورە.

٩. پێویـستە ئـافرەت هـەمو وزەو توانـاو بـەهرەکانی لـەبواری بانگەشـە کردنـدا بـەکار بهێنێت، چونکە کۆمەڵگا چاوی لەتواناکان وهونەرەکانیەتی، و دەبێتە هۆکارێكو پـێ ی دەگاتــە کۆمــەڵگای نزیـك و دور. لــەو کارانــەش: نوسـین بەهــەمو پۆلەکانیــەوە، پێشکەش کردنی محازەرەکان، هەڵسوڕاندنی مێزگردەکان(لێدوانەکان ـ پەیڤینـەکان)، هەڵسوڕاندنی کۆمەڵـە خەیریـەکانی ژنـان، هەڵـسوڕاندنی قوتابخانـەکان، ڕێکخـستنی بەرنامەبانگەشەییەکان، ڕێکخستنی چالاکیەکانی ژنان ،.. ،...تد.

هەڵوێستەی هەشتەم: بەستەرو ڕێکخەرەکانی کاری ئافرەتانی موسڵمان:

بنـەڕەت لـەکار کردنـی ئافرەتـدا شـەرعی ودروسـتە، بەڵگـەش ئەوەیـە کەهەنـدێ لـــەئافرەتانی ســـەرەتای ئیـــسلام کاریـــان کـــردوەو هـــەوڵی ژیانیـــان داوە، ڕاســـتە کەدروستوشەرعیە بەڵام بەمەرجی چەند ڕاگرو بەستەرو بنەمایـەك، ئەگـەر ئـەو مەرجانـە هەبون وتیایدا بون ئەو کاتە ئەو کـار کردنـە دروسـتەو دەبێتـە کـارێکی شـەرعی قەدەغـە نەکراو.

پوختەی ئەو مەرجو ڕاگرو بنەمایانەش دەکرێ لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

١. هەست کردن بەچاودێری‌وئاگا لێ بونی خوای باڵا دەستو کار بەجێ لەدڵی ئافرەت، بەڵێ دەبێ هەمیشە مرۆڤـ بەپیاو وبەژنەوە وا هەست بکات کەخوای گەورە ئاگای لێ یەتی‌و دەزانێ چی لەدڵ دایەو چی دەکاتو چی ناکاتو هەمو شتەکانی بۆ هەژمار(حساب) دەکاتو دوارۆژ دەیخاتەوە بەردەم خاوەنەکەی.﴿ فَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٍ خَيۡرٗا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ شَرّٗا يَرَهُۥ ۝٨ ﴾ الزلزلة:٧،٨.([١])

٢. پابەند بونی بەپۆشاکی شەرعی فەرز کراو لەسەری بەداپۆشینی دەمو چاویشیەوە، ئێمە لێرەدا نامانەوێ دەلیلەکان لەسەر واجب بونی پۆشاکی شەرعی بهێنینەوە، چونکەلەسەر ئەم بابەتە گەلێك کتێبو چاپکراو نوسراون کەتایبەتن بەپۆشاکی شەرعی، بەڵام تەنیا ئاماژە بەوە دەکەین کەیەکێکە لەمەرجوراگرەکانی دەرچونی ئافرەت بۆ کارکردن، ئەمەتە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ۝٥٩ ﴾ الأحزاب:٥٩([٢]).

---

(١) واتە: دڵنیا بن کە هەرکەسێك بەقـەدەر گەردیلەیـەك کـاری خێـرو چـاکە بکـات ئـەوە لـەدوا ڕۆژدا دەیبینێتەوەو خوای گەورە هەموی بۆ هەژماردەکات ، هەروەها هەرکەسێك بەقەدەر گەردیلەیـەك کـارو کـردەوەی خـراپ بکـان هـەم د یـسان دەیبینێتـەوەو لـەڕۆژی قیامەتـدا دەخرێتـەوە بـەردەمی وسـزاو پاداشتی خۆی وەردەگرێتەوەو خوای گەورە هیچی لێ ون نابێت وئاگای لەدڵـەکان هەیـە. هـەتاکو یـەك خەیاڵ ویەك خەتەرە بەدڵی بەندەکانی دابێت ئاگای لێ یەتی.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: ئەی پێغەمبەرﷺ بەخێزانەکانت وبەکچەکانتو بەژنانی بڕواداران بڵێ کە جلەکانیان بەخۆدا شوڕ بکەنەوە کەبریتیە لەو پۆشاکە کەهەمو لەشی ئافرەت دادەپۆشی کەمن پێم وایە ئەم عەبایە بێت کەژنانی بـڕوادار بـەخۆیانی دادەنو بەتـەواوی لەشـیان دادەپۆشـیٚو هـەروەها پەچەکانیـشیان بەسـەر دەمو چـاویاندا شـۆڕ بکەنـەوە. کـەجاران لەکوردسـتانی خۆمانـدا تـەواوی ئافرەتـان ئـەو پەچـەیان دادەدایەوە کەدەچونە دەرەوە ئەوە باشترە بۆ ئەوان واتـە بـۆ ئافرەتـانی موسڵمان وبـڕوادارو پابەنـد

٣. دەبێ ئافرەتی موسڵمان لەتێکەڵ بون لەگەڵ پیاواندا دور بکەوێتەوە هەتا ئەگەر لەخزمو نزیکەکانیش بێت، مادام (محرم) نەبێت. بەڵگەو دەقەکانیش لەم بوارەدا گەلێك زۆرن.

٤. بەهیچ شێوەیەك نابێ ئەم کار کردنەی کار بکاتە سەر ئەرکو بەرپرسیەتە سەرەکیەکەی کەبریتیە لەکارو بارەکانی ناو ماڵیو کاروداخوازیەکانی مێردەکەیوهەروەها منداڵەکانیشی، ئەگەر هات

وکاری کردە سەر ئەم ئەرکە بنەڕەتیەی ئەوا لەسنوری ڕێگە پێدانەوە دەردەچێت ودەچێتە سنوری حەرامەوە، شەرعیەتیش وایە واجب لەپێش سوننەتەوەیە(١)

٥. دەبێ ئەو کارە لەگەڵ سروشتو سایکۆلۆژیەتی ئافرەتدا بگونجێت، ولەگەڵ سروشتی ئافرەتدا بێتەوە کەخوای گەورە لەسەری دروستی کردوە، نابێ کارێك بکات کەبریتی بێت لەهەڵگرتنی شتی قورس، چونکە ئەمە لەگەڵ سروشتی لەشی ئافرەتدا ناگونجێت، نابێ ئافرەت لەکارگەو کاری پیشەسازیەکاندا کار بکات نەلەناو کارگەی پڕ تەپو تۆزاویو دوکەڵاویەکان دا هەروەها نابێ لەپۆستی پۆلیسی دا کار بکات، یاخود هەر کارێك لەکارەکانی پاك کردنەوەی شەقامو ڕێگاکاندا کار بکات. یاخود شت فرۆشیو بازرگانیو مامڵەت لەگەڵ پیاواندا بکات، یالەهەر کارێکی تری کەدەبێتە هۆی خراپەو فیتنەکاریو ئاشوب لێ کەوتنەوەو گەلێ کاری تری لەم جۆرانە. وەلەو جۆرە کارانەی کەئافرەت تێ ی دەکەوێت کەلەڕابردوداو لەپرۆسەی چاکسازی

لەئافرەتانی بێ باوەڕو ناموسڵمان وناپابەند لەڕۆژگاری ئەمرۆماندا وجیاکردنەوەی ئافرەتانی ئازاد لەسەردەمی پێغەمبەرو سەحابەکاندا لەگەڵ ئافرەتانی کەنێزە.وەهەروەها بۆ ئەوەی ئافرەتانی بڕواداروئازاد ئازار نەچێژن بەهۆی ئەوەی کەپۆشاکەکانیان نەپۆشن ولەشیان یادەم وچاویان دیار بێت پیاوان تەماشایان بکەن وبەدوایان بکەون زیانیان پێ بگات لەئەنجامی ئەم کەمتەرخەمیەی خۆیان .خوای گەورە لێ بوردەو بەبەزەییە.(وەرگێڕ).

(١) کوردیش دەڵێ: تاماڵ پێ ی بوێ لەمزگەوت حەرامە.(وەرگێڕ).

کۆمەڵایەتی دا ئاماژەمان پێ کردکەبریتین لە: وانە گوتنەوە ـــ بانگەشە کردنی ئافرەتان بۆ لای خوای گەورە ــ نوژداری کردن وتیمار کردنی ئافرەتان ـــ هەر کارو هەر شتێك کەپەیوەند بێت بەئافرەتانەوە ــ کاری خێریو گەلێکی تری لەم جۆرانە لەگەڵ حاڵو سروشتی ئافرەتاندا بێتەوە.

٦. ڕوخسەتومۆڵەت وەر گرتن لەسەرپەرشتیارەکەی چ مێردی بێتو چ باوکی، ئەگەر مۆڵەت وەرگرتن بۆ ئەنجام دانی هەندێ بەندایەتیو پەرستشیە سوننەتەکان لەئافرەت داوا کراو بێت ئەوا ڕوخسەتو مۆڵەت وەرگرتن بۆ کارکردنو چونە دەرەوە لەپێشترو پێویست ترە.

ئامۆژگـاریـەكان(التوصیات):

دوای ئـەوەی ئـەم گەشـتە خێرایـیو سـەرپێ یـە پێمـان باشـە كـەپێ لەسـەر هەنـدێ ئامۆژگاری دا بگرین كە هیوا دارین سود بەخش بێت بەیارمەتیو بەویستی خوای گەورە:

١. بەبەردەوامی گرنگیو بایـەخ دان لەلایـەن ئـەهلی زانسـتوبانگەشەوە بـەو لایەنانـەی كەپەیوەندن بەئافرەتی موسڵمانەوە لەگشت بابەتولەهەمو ڕویەكەوە، بەشێوەیەكی دروست كردنانەو بەرگری كردنوگەلێ لایەنی تر، مل ملانێوزۆرانبازیەكـە بەردەوامـە، دوژمنانی ئیسلامیش هیچ هـەوڵو كۆشـشێكیان نـەماوە نەیخەنـە گـەڕ لەبـەردەوامی ونەسـرەتن بـۆ گەیانـدنی پـەیامی بۆگـەنی خۆیـانو بـڵاو كردنـەوەی نەخـشەو پلانەكانیان، وهەرگیز بێزارو ماندو وەرز نەبونو نابنو سورن لەسـەر پلانـی خۆیـان، بۆیە پێویستە لەسەر زانایانو بانگەشەكاران كەبەردەوام بنو سور بن موناقەشـەومل ملانێودایەلۆك بكەن، وریا بـن وهـەرگیز بـێ ئاگـا نـەبنو بریـان نەچـێت بەرگریـەكی لێبڕاوانەو بوێرانە بكەن، وخۆ گێـل نەكـەن، چـونكە كارەكـە زۆر ترسـناك ومەترسـی دارە، خوای گەورە بمان پارێزێت لەخراپەوخراپەكاران وگوناح وگوناحكاران.

٢. بەرپرسیارانوسەرپەرشـتیاران دەبـێ گرنگیـەكی تـەواو ولێبڕاوانـە بـدەن بـەئافرەت بەتایبـەتیش بەرسـیارانو سـەر پەرشـتیارانی نزیكوتایبـەت بـەئافرەتان لـەڕوی پەروەردەو فێركردن وئامادە كردن وڕاهێنانی ئافرەتان لەهـەمو كـارو بـارێكی ژیـانی ئافرەت بەم شێوەو شێوازەی خوارەوە:

ــ وریـا كردنوئاگـادار كردنـەوەی ئافرەتـان خۆیـان لەفڕوفێڵوتەڵەكـەو نەخـشەو پلانـە گڵاوەكانی دوژمنانی ئیسلامو ئافرەتان بەهیچ شێوەیەك نابێ بەرپرسان بهـێڵن ئـەم وڵاتـە پیرۆزە بەرەو ئەوە ڕابكێشرێت كەهەندێ لەوڵاتانی تری جیهانی ئیسلامی بـۆ ڕاكێـشراونو توشی بەڵاو نەگبەتیەكەیان كردون([١]).

(١) مەبەستی لە وڵاتی سعودیەوبەتایبەتیش مەككەی پیرۆز(وەرگێڕ).

ـ پێدا چونەوە بەپرۆگرامەکانی فێر کردنو پەروەردەکردنی ئافرەتانو پێدا گرتن لەسەر ئەو لایەنانەی کەتایبەتن بەئافرەتەوە بەشێوەو شێوازێکی وا کەئافرەت وا ئامادە بکرێت کەبتوانێت کارە بنەڕەتیەکانی ناو شانشینەکەی خۆی ئەنجام بدات وبەگوێ وبەهاش وهوش وقڕەقڕی دوژمنان نەکات لەشانشینەکەی خۆی بچێتە دەرەوەو دەست لەدەستی پیاوان بنیٚو شان بەشان وتەك بەتەك كار بكاتو ناو ماڵو دیوانی شانشینیەکەی خۆشی وێرانە ماڵو پشتگوێ بخات.

ـ ڕوانین وتێڕامان تێبینی لێبڕاوانە(النظر بجدية) لەتەمەنی خانەنشینی ئافرەتان بۆ هەوڵ دانی ڕێكخستنو سەر خستنی نێوان ئەرك وبەرپرسیەتیە جۆربەجۆرەکانی ئافرەت.

ـ دامەزراندنی ئافرەت لەبنکەو بارەگاکانی کەتیایدا دەژیات، نابێ پەنا ببرێتە بەر دور خستنەوەی ئافرەت بۆ شوێنە دورەکان کەلەمەترسیەکانی ژیانی پتر دەکات([1]).

ـ گشتاندنی هۆکارەکانی گواستنەوە (هات وچۆ) ی بەکۆمەڵ لەلایەن دەوڵەتەوە، پەنا نەبردنە بەر شۆفێرە بێگانەکان کانو وێنەی ئەوان وەك ئوتومبیلی کرێ، لەبەر ئەوەی کەزۆر لەخراپەو خراپەکاری ڕونو ئاشکرای لێ دەکەونەوە([2]).

---

(١) واتە دور خستنەوەی ئافرەت لەماڵ ولەبنکەو بارەگای ئیش وکاری بنەڕەتی فیتری خۆی کەخوای گەورە بۆی دەست نیشان کردوەو بۆی تەرخان کردوە وفەرمانی پێ کردوە کەلەچوارچێوەی ئەو سنورە نەچێتە دەر.خوای گەورە دروست کەرەکەی خۆی پەروەردگاری جیهانیان فرمانی پێ کردوە وئەو جێگەوڕێگە شیاو گونجاو ولەبارەی بۆ داناوە نەك مرۆڤ یان پیاو ماف خۆری ئافرەت وەك چاو چلێس ودڵ ڕەشەکان خۆیان گۆتەنی.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: هەمیشە کە دەگوازرێنەوە واتە هات وچۆیان پێ دەکرێت وەك ئەوەی لەماڵەوە بۆ شوێنی کارەکەیان ولەوشوێنی کارەکەشیانەوە بۆ ماڵەوە پێویستە بەکۆمەڵ بن نەك بەتەنیا وبەشۆفێری بێگانە نەگوارزرێنەوە ، گەر بشگوازرێنەوە با ئافرەتێك یا دو سێ یەك بەتەنیا نەبن بەڵکو تا ژمارەیان پتر بێت باشترە ، چونکە لەوانەیە شەیتان زەفەریان پێ بەرێت وخوا نەخواستە توشی هەڵە ببن وبکەونە داوی شەیتانەوە خوای گەورە پەنامان بدات.هەروەها لەکار کردن دا تێکەڵ بەپیاوان نەبن. بەڵکو بنکەو مەڵبەندی کار کردنی تایبەت بەژنان بکرێنەوەو ئامادە بکرێن بۆیان وەك قوتابخانەو

ـ دانەمەزراندنی ئافرەت لەشوێنە تێکەڵیەکان بەپیاوان لەهەر بارودۆخ وکارو بارێك دابێت.
ـ کەم کردنەوەی دەم ژمێرەکانی کار کردنی ڕۆژانە بۆ ئافرەتان، بۆ ئەوەی پتر دەست بەتاڵ بێت بۆ کاروبارەکانی ماڵ ومنداڵ ومێردەکەی وبۆ ئەوەی بتوانێت بەباشترین شێوە ئەنجامیان بدات، وەك ئەوەی ڕۆژانە تەنیا سێ دەم ژمێر کاری پێ بسپێردرێت، یاخود سێ ڕۆژ لەهەفتەدا.
ـ سور بون لەسەر داوای سەربەخۆیی خوێندنی زانکۆیی (خوێندنی باڵا) بەکردنەوەی زانکۆکانی سەربەخۆ وتایبەت بەکچان([1]).

خوێندنگای تایبەت بەکچان و هەروەها خەستەخانەو نەخۆشخانەی تایبەت بەئافرەتان دروست بکرێن وەهەروەها لەهەمو بوارەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا ئەمە کارێکی زۆر شەرعیەو خوای گەورە پێ ی خۆشە.(وەرگێڕ).

(١) واتە: کردنەوەی قوتابخانەو خوێندنگاو زانکۆو کۆلێژەکانی تایبەت بەکچان نەك تێکەڵ لەگەڵ کوڕان هەر چون ئێستا لەوڵاتانی عەلمانی بەنا وئیسلامی هەمو قۆناغەکانی خوێندن وفێرکردن وپەروەردەیان تێکەڵ کردون، بەڵێ زۆر بەداخەوە بەوەشەوە نەوەستان و نەك هەر تێکەڵ کردنی کوڕو کچ لەقۆناغەکانی خوێندن بەڵکو هەنوکە وا خەریکن وبەئیجباری کوڕو کچێك لەسەر یەك کورسی وتەك بەتەك بەیەکەوە شەتەکیان دەدەن .بەوە دڵیان ئاوی نەخواردۆتەوە کەلەقوتابخانە یالەخوێندنگادا تێکەڵیان کردون چونکە بابای موسڵمانی بڕوادار فیترەتی خوای گەورە وایە پەراوێز هەردەبێت دەسڵەمێتەوە ، بۆیە کچان لەگەڵ کوڕاندا لەناو پۆلەکاندا کەنار گیرو دور دەبون لەکوڕان وتێکەڵی تەواو وەکو ئەوان دەیانەوێ وا نەبون وئەو ڕەفتارو کارە قێزەونانەی کەئەوان دەیانەویست ڕوی نەدەدا بۆیە دەوونیان ڕەحەت نەبو ودڵی یان بەمە ئاوی نەخواردەوە هەستاون ئەم پلانە گڵاوە تازەیان داڕشتوە کەدەبێ هەر لەقۆناغی سەرەتایی ولەیەکەمین ساڵی پێ تێ هاویشتنی کوڕان وکچان لەقوتابخانەکاندا دەبێ لەسەر یەك کورسی ولەتەنیشت یەکەوەو بەیەکەوە شەتەکیان بدەن ولەکۆڵی یەکتریان بکەن. دەی بۆچی بەبورغی وبزمار وەك دارو تەختەو پلێت بەیەکەوەیان گرێ نادەن یان وەك دارو تەختە بەهێلم وگیرە(فخة) بەیەکەوە کەبسیان ناکەن.(وەرگێڕ).

٣ ـ دەبێ وەزارەتی کاروباری ئیسلامی بەڕێوەبەرێتی گشتی بۆ بانگەشەی ژنان لەبڕگەکانی ولە کاروچالاکی داولەئامانجەکانی ڕێکخستنی بەرنامەو پرۆگرامی تایبەت بەئافرەتانی هەبێت، شتێکی ڕون وئاشکرایە کەهەستانو ئەنجامدانی ئەم چالاکیەوئەو ڕۆڵە گرنگەبەرهەمی چەند هێندەی لێ دەکەوێتەوە. ئاخر ئافرەتان نیوەی کۆمەڵن وبەڵکو پتریشیەتی، ئافرەت هەم دایکی پیاوەو هەم پەروەردیاریشیەتی واتە پەروەردەکەریەتی، دەی کەواتە کاتی ئەوە هاتوەکەبەرنامەو پرۆگرامی بانگەشەو بانگەوازی تایبەتیان بەهەمو هۆکارو بنەماو کۆڵەکانیەوە بۆ تەرخان بکرێت، خانەی ئافرەتـــان ـــــ پیـــــشانگاکان ، بەرنامەوپرۆگرامـــــەکان لەقوتابخانـــــەکانو خوێندنگاکانوزانکۆکاندا ـ خانە کۆمەڵایەتیەکانوگەلێ شتی تری لەم جۆرانە([١]).

٤ـــ پێویستە خانەکانی زانست وزانیاری کاری لێبڕاوانە بکەن بۆ دەرکردن وبڵاوکردنەوەی ژمارەی پتر لەگۆڤارو ڕۆژنامەهۆشیارییەکانی تایبەت بەئافرەتان لەگەڵ کتێبونامیلکە گونجاوە جۆربەجۆرەکان بۆ ئافرەتان، ئەمە وێڕای هاوبەشی کردن لەکارەکانی ڕاگەیاندن لەهۆکارەگونجاو و لەبارە جۆربەجۆرەکانی ڕاگەیاندن سەبارەت بەئافرەتان لەوانەش تایبەت کردنی شوێنەکانی ئینتەرنێت واتە هاوبەشی کردن وکار کردن لەتۆڕی ئینتەرنێت دا.

٥ ـ پێویستە هەمو ئافرەتێك لەبەرنامەو پرۆگرامەکانی بانگەشەو پەروەردەیی یەکاندا کار بکات لەو بەرنامەو پرۆگرامانەی کەلەگەڵ خودی ئافرەت خۆی ولەگەڵ سروشتی خێزانەکەی دا دەگونجێنوشیاو لەبارنو لەگەڵ سروشتی ئافرەتاندا دێنەوە، بۆ ئەوەی ژیان بێ سودو بێ هودە نەڕوات.

وآخر دعوانا أن الله رب العالمين وصلى الله على محمد وعلى آله وأصحابه

ومن والاه إلى يوم الدين

---

(١) بۆیە دەڵێین لەنیوەش پتر ن چونکە خوای گەورە ڕێژەی ئافرەتانی لەپیاوان پتر دروست کردون .(وەرگێڕ).

بانگەوازێك بۆ براو خوشكانی پەروەردیار

نوسینی
محمد بن جمیل زینو

پێشەکی وەرگێڕ

مرۆڤ لای خوای گەورە زۆر گەورەو بەڕێزو خۆشەویستە بۆیە گرنگی یەکی تەواو بەپەروەردە کردنی مرۆڤ دەدات ئەوەتە لەئایینی پیرۆزی ئیسلامدا گرنگی تەواو دەدات بەپەروەردە کردنی منداڵان هەتا لەپیش لەدایك بونیەوە ئامۆژگاری باوکان دەکاتو فرمانیان پیێ دەکات کەچاودێری لێبڕاوانەی منداڵەکانی بکاتو بەجوانترینو بەباشتر ین شێوە دەریان بهێنێتو پەروەردەیەکی موسڵمانانەی ڕاستەقینەیان بکات لەسەر بیروباوەڕی ڕاستو دروستی ئیسلامو لەسەر قورئانو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بەتێگەیشتنی پێشینەی پیاو چاك هەر لەسەری شلکیەوە پەروەردەی دروستیات بکاتو درەختێکی ڕاستوڕێکیان لی دەربهێنێتو دارو کشتوکاڵێکی بەرداری باشیان لی پەیدا بکات بەویستو بەیارمەتی خوای پەروەردگار هەروەکو خوای پاکو بێگەرد لەقورئانە پیرۆزەکەی خۆی دا دەفەرموێت:﴿ وَٱلۡبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخۡرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ وَٱلَّذِي خَبُثَ لَا يَخۡرُجُ إِلَّا نَكِدٗاۚ ﴾ الأعراف:٥٨. واتا: ئەو زەویەی کەبەپیتو بەرەکەتەو زەویەکی باشە بەویستی خوا دارو درەختو سەوزەو شینایيو میوەهاتی زۆری لێ شین دەبێتو دەڕوێتو بەرهەمو ڕۆزیەکی زۆر بۆ خاوەنەکەی بەرهەم دێنێت، بەڵام زەوی خراپو ڕەقەنو بێ پیتو بەرەکەت هیچی لێ ناڕوێت چەندە بارانی لێ بباریێتو ئاوی بەسەردا بکرێت هیچی لێ شین نابێتو هیچ بەرهەمێك نادات بەدەستەوە، دەی مرۆڤی دڵ ڕەقو پوچەڵو خوا نەناسیش بەهەمان شێوە چەندە ئایاتو ئامۆژگاری خوايیو فەرمودەی بەسەردا بخوێنیتەوە ناچێتە دڵیەوەو لەم گوێ ی دەچێتە ژورو لەوی تریان دێتەوە دەر، بەڵام مرۆڤی ژیرو دڵ پاکو خواناس بەئایەتو فەرمودەو ئامۆژگاریەکان گۆش دەبێتو ڕێگەی ڕاست دەگرێتە بەر[١]. لەپێناو ئەم مەبەستە پیرۆزەشدا خوای

---

(١) بەسود وەرگرتن لەتەفسیری گوڵشەن ب١ل٣٨٧لەنوسینی:نظام الدين عبدالحميد.

گەورە فرمان بەباوکان(پیاوان) دەکات کەسەرەتای ژن هێنان‌و پێکەوەنانی خێزان‌و شان دانە بەر بەرپرسیاریەتێکی گەورە لەژیانی مرۆڤایەتیدا کەئافرەتانێکی چاك‌و موسڵمان‌و لەخوا ترس‌و بڕوادارێکی تەواوو کامڵ بۆ خۆیان هەڵ ببژێرین کەلەداهاتودا بەویستی خوای گەورە دەبنە دایکی منداڵەکانیان. ئەم بەرپرسیاریەتیە گەلێك قورس‌و گران‌و لەهەمان کاتیشدا زۆر پیرۆزە چونکە بناغەو بنەمای کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەشێوەیەکی گشتی‌و کۆمەڵگەی موسوڵمانانی بەشێوەیەکی تایبەتی لەسەر دادەمەزرێنرێت بۆیە فرمانمان پی دەکات کەلایەنی ئایین‌و بڕواداری بەخوای گەورەو بەپێغەمبەرەکەی ڕەچاو بکەین لەکاتی هەڵبژاردنی دایکی منداڵەکان، هەروەکو پێویستە لەسەر ئافرەتانیش بەهەمان شێوە باوکێکی بڕوادارو لەخوا ترس‌و ڕێك‌و پێك‌و بەکەسایەتی بۆ منداڵەکانیان هەڵ بژێرن. ئەوەتە لەهەردو فەرمودە ڕاستەکانداو لەأبو هريرة وە ﵁هاتوە کە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{تنكح المرأة لأربع : لمالها ولحسبها ولجمالها ولدينها فاظفر بذات الدين تربت يداك}واتا: ئافرەت بۆ چوار شت دەخوازرێت یامارە دەکرێت: بەهۆی ماڵەکەی کەماڵێکی زۆری هەبێت، بەهۆی بنەماڵەو خانەدانی‌و کەسایەتی ئەو ئافرەتە، وەلەبەر خاتری جوانیەکەو وەلەبەر ئایینەکەی واتا لەبەر دین‌و ئەخلاقەکەی، دەی تۆ ئەی برای موسڵمانی بڕوادار لایەنی دین‌و ڕەوشت‌و ئاکارە جوانەکەی هەڵ ببژێرە چونکە بەرەکەت لەمیان دایە ئەوانی تر هەمویان بۆ دنیان بەڵام ئەمەیان بۆ دنیاو بۆ قیامەتیشتە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە چونکە ژن هێنان‌و مێرد کردن پایەیەکی زۆر گەورەو گرنگە لەپایەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی مرۆڤدا بۆ هێشتنەوەو بەرپا کردنی چەشن یاتوخمی مرۆڤ بەجوانترین‌و بەباشترین شێوەو بەتەواو ترین سیستم‌و هۆکاری شەریفانە بۆ پێکهێنان‌و دامەزراندنی بناغەی خێزان(الأسرة) کەیەکەمین خانەو شانەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیە کەخوای گەورە زەوی پێ ئاوەدان کردەوە. دەی ئەگەر ژنخوازی‌و مێرد کردن واتە هاوسەرگیرێتی نەبایە ئاوەکان تێکەڵ‌و پێکەڵ دەبون‌و ڕەگەزو توخمەکان تێك دەچون‌و نەدەناسرانەوەو کەس وەچەو جگەر گۆشەی خۆی نەدەدۆزیەوەو نەیدەناسیەوەو منداڵەکان لەدەست دەچون‌و

کەس منداڵی خۆی نەدەناسیەوە، ئەو کات ڕەحمو سۆزو بەزەیش نەدەبوو مرۆڤیش وەك دڕندەکانی لێ دەهات.

بۆیە ئایینی پیرۆزی ئیسلام هانی مرۆڤەکان دەدات بۆ هەڵبژاردنو بەستنی هاوسەرگیریەتی لەسەر بنچینەو بنەمای ئایینو بڕوداری چونکە ئەگەر ئافرەت واتە ژنە دایکی منداڵەکان بڕوای بێهێزبێتو بێ دین بێت ئەوا گیانی خۆی ناپارێزێتو داوێنی خۆی لەکارە حەرامەکان ناگێڕێتەوەو ناپیارێزێتو خیانەت لەمێردەکەی دەکاتو ڕوی منداڵەکانیشی ڕەش دەکاتو سەرشۆڕیو سوکایەتیان پی دەکاتو کەسایەتیەکی بێ هێزیان لەناو کۆمەڵگەدا لێ دەردەچێتو لەسەر ژیانێکی بەرزو باشو پتەو دروست نابن لەناو ئەو کۆمەڵگەیەی کەتیادا دەژین، بۆیەو لەپێناو ئەمەدا خوای گەورە لەقورئاندا فرمانمان پی دەکات کەگرنگیەکی تەواو بدەین بەدایکی منداڵەکان لەکاتی هەڵبژاردنی ئەو ئافرەتەی کەژیانی لەگەڵدا دەباتە سەرو خێزان یەکەمین خانەو شانەی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی پێك دێنیتو دەبێتە دایکی دواڕۆژی منداڵەکان هەروەکو دەفەموێت:﴿ وَأَنكِحُوا۟ ٱلْأَيَـٰمَىٰ مِنكُمْ وَٱلصَّـٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِن يَكُونُوا۟ فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ ﴾ النور:(٣٢). واتا: ئەی موسڵمانینە ئافرەتانی بێ مێرد بدەن بەشو، هەروەها ژن بۆ پیاوانی بێ ژن بهێنن، هەروەها ژن بێنن بۆ بەندە چاكو خواناسەکانو کەنیزە چاكو خوا ناسەکان بدەن بەشو کەهەردو لەلاتان کۆیلەن، جائەگەر هەژارو نەدارو دەست کورت بن ئەوە خوای گەورە بەڕەحمەتو بەرەکەتی خۆی لایان لێ دەکاتەوەو یارمەتیان دەداتو پێداویستی یەکانیان بۆ ئامادەو جێ بەجێ دەکات، بەخشندەییو کەرەمی خواش زۆرزۆر فراوانەو هەمیشە زانایە بەدەستکورتیو هەژاریو نەداریتان([1]). هەروەها بەهەمان شێوە خوای گەورە ئافرەتان

([1]) نظام الدين عبدالحميد، تەفسیری گوڵشەن ب٢ل٩٠١.

هان دەدات بۆ هەڵبژاردنی پیاوێکی بڕوادارو بەدین‌و پیاوێکی چاك کەبەیانی دەبێتە باوکی منداڵەکانی هەروەکو لەسەرەوە ئاماژەمان پێ کرد. بۆ ئەوەی سبەینێ لەناو کۆمەڵگەدا بەسەر بەرزی‌و بەدڵێکی پڕ سۆزو ئاسودەوە ژیان بەرێتە سەرو دڵ پڕ لەئومێدو هیواو ئاوات بێت بۆ ژیانی دنیاو بۆ قیامەتی ئەوەتە لەالترمذي ڕیوایەت کراوە کەپێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {إذا خطب اليكم من ترضون دينه وخلقه فزوجوه ، إلا تفعلوا تكن فتنة في الأرض وفساد كبير}واتا: ئەگەر یەکێك هات بۆ داخوازیتان‌و لەدین‌و لەئەخلاقەکەی ڕازی بون ئەوە شوی پی بکەنن یاخود بیدەنێ‌و لێ ی ڕامەوەستن، دەی ئەگەر وا نەکەن ئەوە خراپەو خراپەکاریەکی زۆر گەورە لەسەر ڕوی زەوی دا ڕو دەدات. دەبا موسڵمانی ژێر بڕوانێت کچە بەڕێزەکە یان خوشکە بەشەرەفەکەی دەخاتە کوێوەو لەکوێ ی دادەنێت. دەی ئەگەر کچەکەی بداتە فاسقێك یابێ دینێك‌و بێ ڕەوشت‌و ئاکار خراپێك ئەوە ئەو کاتە خیانەتی بەو کچەیابەخوشکەکەی کردوەو غەدری لێ کردوەو خراپەیەکی گەورەی لەگەڵ دا کردوەو خۆشی توشی توڕە بونی خوای گەورە کردوە ەبەوەی کەمافی سیلەی ڕەحمی لەگەڵ دا بڕیوەو خراپترین چارەنوسێکی بۆ کچەکەی هەڵبژاردوە چ لە پێناو پارەو پول‌و چ لەپێناو هەر بەرژەوەندیەکی تردا بوبێت. پیاوێك بە حسنی گوت: چەند کەسانێك داوای کچەکەمیان کردوە بەکامیانی بدەم باشە؟ گوتی: (من يتق الله فانه أن أحبها أكرمها وأن ابغضها لم يظلمها)واتا: بیدە بەو کەسەی کەخۆی لەخوای گەورە دەپارێزیت‌و لەخوا دەترسێت. ئەوە ئەو کەسە ئەگەر خۆشی ویست ئەوە ڕێزی باشی لێ دەگرێت‌و لەگەڵی دا زۆر باش دەبێت، خۆ ئەگەر خۆشیشی نەوێت‌و ڕقی لێ ببێتەوە دڵنیابە هەرگیز لەترسی خوا ستەمی لێ ناکات‌و مافەکانی نافەوتێنێت. ئەی براو خوشکی موسڵمانم ئائەمەیە گرنگی دان‌و چاودێری کردنی ئیسلام بۆ منداڵەکان لەئامادە کردنی زەویەك کەلەداهاتودا تۆوی ئەو منداڵانەی تێدا دەوەشێنرێت‌و دەبێتە دەفرێك بۆ ڕسکان‌و تێدا دروست بون‌و گەشە کردنی ئەو منداڵانە واتە دایکێکی بڕواداری صالح. ئەمەیە چاك پەروەردە کردن‌و ڕاهێنانی(تأديب) باوك‌و دایکان بۆ چاوەدێری کردنی

منداڵەکانیان. دوای ئەوەی کەهاوسەرگیریەتیان دروست کردو خوای گەورە منداڵی پی بەخشین ئەمجاریش فرمان بەباوكو دایکان دەکات کەبە جوانترینو بەچاکترین شێوە منداڵەکانیان پەروەردە بکەنو کەسێکی بڕوادارو خاوەن بیروباوەڕێکی موسڵمانانەی ڕاستەقینەیان لێ بەرپا بکەنو کەسێکی بەهێزو خاوەن هیممەتو ئومێدو ورە بەرزیان لێ بەرهەم بێنن نەك بی باوەڕو سوكو چروكو بێهێزو فشەڵۆكو بی توانا هەروەکو خوای گەورە دەفەموێن:﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَـٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٦﴾ التحريم:(٦) وە ابن عباس رضي الله عنه گوتویەتی:(اعملوا بطاعة الله واتقوا معاصى الله ومروا أولادكم بامتثال الأوامر واجتناب النواهي فذلك وقاية لكم ولهم من النار) واتا: بەگوێڕایەڵی خوای گەورە کاربکەنو خۆتان لەسەرپێچی یەکانی خوای گەورە بپارێزنو فرمان بە منداڵەکانتان بکەن کەفرمانەکانی خوا جی بەجی بکەنو لەسەر تاعەتو خوا پەرستیو دور کەوتنەوە لەبێ فرمانیەکانی خوا پەروەردەیان بکەنو ڕایان بێننن دەی ئەگەر وا بکەن ئەوە پارێزگاری کردنە لە خۆتانو لەمنداڵەکانتانو دور کەوتنەوەیە لەئاگری دۆزەخ. وەئیمامی علی(وقال علي كرم الله وجهه) گوتویەتی:(علموا أنفسكم وأهليكم الخير وأدبوهم) واتا: خۆتانو ماڵو منداڵتان فێری چاکەو چاکگوزاری بکەنو بەجوانترینو باشترین ڕەوشتو ئاکار ڕایان بهێننو پەروەردەیەکی موسڵمانانەی بڕواداریان بکەن، خوای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا داوامان لێ دەکات کەمنداڵەکانمان بەهەمو ئاکارە جوانو بەها بەرزەکان پەروەردە بکەیتو دڵو دەرونێکی پاكو خاوێنیان لێ دروست بکەین، چونکە مرۆڤ لەسەرەتای ژیانیەوەو لەسەردەمی منداڵیەتیەوە لەسەر فیترەتی ساغو پاكو دڵو دەرون پاكو پوختەو کاری چاكو خێر کاری تێ دەکات، هەروەها خراپیش کاری تێ دەکاتو وەك هەویرێکی خاو وایە چیت بوێت لێ ی دروست

دەکەیت، ئەخلاقو ڕەوشتی بەرزی لەسەر دروست دەکرێتو هەروەها هی خراپیش. ئالەو کاتە ناسکەدا کەپاكو بێگەردەو هەروەکو گوتمان هەویرێکی خاوە ئەگەر یەکێکی نەبێت سەرپەرشتی بکاتو پەروەردەیەکی باشو بەسودی بکاتو بەجوانی دەری بهێنێتو ڕێگەی بەردەوامی ڕاستی نیشان بدرێتو لەسەر بەرنامەو شەریعەتی خوا گۆش بکرێتو دەست گرتو بێت بەڕێگەی هیدایەتی خواو بەرچاو ڕۆشنی ئەوا کەسێکی ڕاستو دروستو چالاكو کارای لێ دەردەچێتو ئەنجام بۆ خودی خۆشیو بۆ کەس‌وکاریو بۆ وڵاتو گەلو نیشتمانەکەی سود بەخشو مرۆڤێکی خزمەتگوزارو کارا دەبێتو کەسێکی بەختەوەرو سەربەرزو سەرفراز دەبێت، بەڵام ئەگەر کەسێکی نەبێت دەستی بگرێتو پەروەردەیەکی ڕاستو دروستی بکاتو پشت گوێ بخرێتو بەرەڵا بکرێتە کۆڵانو سەر شەقامەکان لەگەڵ جۆرەها منداڵی بەدبەختو شەقاوەو بەرەڵا و ئەوا لەپەروەردەو ئەخلاقی بەرز بێ بەش دەبێتو ئەویش وەك بەرەڵاکانی کۆڵان دەردەچێت کەکەسێکی وایان نیە پەروەردەیان بکاتو خوارو خێچو لارو لەوێر دەردەچن. ئاخر ئەو جۆرە منداڵانە دایكو باوکەکانیشیان بەناشکوری نەبێت خودی خۆشیان کاتی خۆی پەروەردەیەکی دروست نەکراون دەبێ چاوەڕوانی چی لەمنداڵەکانیان بکرێت. ئەوا ئەو کات ئەو منداڵانە بێ ڕەوشتو سەرسەریو بەدبەختو نەفس پیسو بێ هیواو بێ ئومێدو ڕوخاوو بێ کەسیەتی دەردەچن نەژیانی خۆیان ژیانەو نەسودیان بۆ ماڵەوە هەیە نەبۆ گەلو وڵاتەکەیو هەمیشە بارێکی قورسە بەسەر شانانەوە. ئەو کات باوكو دایك بەپلەی یەکەم بەرپرسیارن لەبەر دەم خوای گەورەداو منداڵەکانیشی ڕۆژی قیامەت یەخەیان دەگرن کەبۆ پەروەردەیەکی ڕاستو دروستت نەکردوین لەدنیادا تائەمرۆ بەم دەردە نەگەیشتباین. ئەوەتە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ أن الله تعالى سائل كل راع عنما استرعاه، أحفظ ذلك أم ضيعه؟ حتى ليسأل الرجل عن أهل بيته}((حسن رواه النسائي عن انس)). واتا: لەڕۆژی قیامەتدا هەمو شوانێك، هەمو سەرپەرشتیارێك سەبارەت بەو کەسانەی کەلەژێر دەستی دابونو لێ یان بەرپرس بون دەپێچرێتەوە، هەتاکو سەرەك

خێزان دایکە، باوکە برایە، هەر کەسێکە دەربارەی خاوو خێزانو ماڵو منداڵەکانی لێ ی دەپێچرێتەوە چونی ڕاهێناونو چۆنی پەروەردەو گۆش کردون بۆ ڕێگەی ڕاستی خوایی یان بەرەڵای کردون، یان بەرەو ڕێگەی چەوتو شەیتانی بردونی؟!!

دەی کەواتە ئەی باوکان، ئەی دایکان: پەروەردە کردنی منداڵو زارۆکان هەر لەبچوکیانەوە لەسەر چەمکەکانی ئایینی پیرۆزی خوای پەروەردگار گۆشیان بکەن، ڕاهێنانیان لەسەر ڕەوشتو ئاکارو بەها بەرزەکان لەگرنگترینو بەرز ترین ئەو پرسانە دەژمێردرێن کەپێویستە لەسەر باوكو دایکان گرنگی تەواوی پێ بدەنو لای لێ بکەنەوەو زۆر وریا بن، هەروەها لەسەر پەروەردیارانو چاکخوازان پێویستە کەگرنگی پێ بدەنو کاری لێبڕاوانەی لەسەر بکەن، چونکە ژیانو چارەنوسی گەلو نیشتمانی پێوە بەندەو ژیانی گەلی لەدوا ڕۆژدا لەسەر دەخولێتەوەو پێشکەوتنو گەشە کردنو خولگەی سەربەرزیو سەرفرازیو تەواوەتی گەلی لەناو گەلانی جیهاندا پێوە بەندە کەئەویش ڕەوشتو ئاکارو ئەخلاقی بەرزە ئەوەش نایەتە دی تەنیا بەپەروەردەیەکی باشو ڕاستو دروستو موسڵمانانە نەبێت.

ئەگەر بەوردی لەهەمو ئەو ئێشو ئازارو دەردەسەریو ناخۆشیانە کەئەمڕۆ ئێمە هەمومان هاوارمانە بەدەستیانەوە لەو هەمو کاری گەندەڵیو نادادپەروەریو نابەرامبەریەیو کار نەکردن بەبەرنامەکەی خوای گەورەو یان هەر بڕوا نەبون بەقورئانو بەسوننەتو بەد ڕەوشتیو بڵاو بونی ئەو هەمو خراپەو خراپەکاریو سوکایەتی کردنو شکاندنی قەدەغە کراوەکان(المحرمات)و ئەو هەمو خڵتو خاشو زەلو زوری لادانەی وا کەوتۆتە سەر ڕوی پاکی بیروباوەڕەکەمان(العقائد)و ڕوی ڕۆشنو تیشکداری لیخن کردوە، لەو هەمو سستیو تەمبەڵیو پشتگوێ خستنە لەئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی فرمانەکانی ئایینەکەمانو پەرتەوازە بونو گروپ گروپیو لێك دابڕنو پشت تێك کردنو لەولاشەوە دەرچونی ئافرەتان لەحەرەمی ماڵەوەیان بۆ دەرەوە بۆ بازاڕەکانو بۆ سەر ڕێگاکانو بۆ گشت شوێنە گشتی یەکانو ئاپۆرەکانو قەرەباڵغەکانی بێ هیچ هۆیەكو بێ ئەوەی

پێویستو زەرور بێت، دەی ئەگەر بەژیرانە تێڕا بمێنن دەبینن کەئەمە هەموی بەهۆی نەبونی پەروەردەی ئایینیانەو ڕانەهێنان لەسەر بەرنامەو شەریعەتی خوای پەروەردگارو پشتگوێ خستنی پەروەردەی ڕەوشتو ئاکارو بەها بەرزەکانی ئایینی ئیسلامی پیرۆزە لەکاتی خۆی دا واتە لەسەرەتادا منداڵەکان پەروەردە نەکراون لە سەر ئەم ئایینە پیرۆزەو لەسەر ڕەوشتو ئاکارەکانی ئیسلامو پشتگوێ خراون تائەوا بەم جۆرە خوارو خێچ دەرچون، چونکە منداڵ پارچەیەکە لەباوكو دایكو سپاردەو ئەمانەتێکە لەگەردنی باوكو دایك، دەی ئەی گەلۆ خۆتان لەخوای خۆتان بپارێزنو لەخوای پەروەردگارتان بترسن لەبەرهەمو میوەکانی دڵتانو لەجگەر گۆشەکانتانو پشتگوێ یان مەخەنو بەدەستی خۆتان فڕێ یان مەدەنە ناو ئاگری دۆزەخەوە، ئەو ئاگرەی کەسوتەمەنیو خۆراکەکەی خەڵكو بەردی زل زلن، ئەی گەلۆ لەخوا بترسنو خۆتان لەخوای خۆتان بپارێزن لەکوڕەکانتانو لەکچەکانتانو لەنەوەو لەوەچەکانو لەمنداڵەکانتان کەجڵەوی کاروبارەکانیان لەدەستی ئێوە دایەو چاودێریو هەڵسوڕاندنو پەروەردە کردنو ڕاهێنانیان خراوەتە ئەستۆی ئێوەو چارە نوسیان لەدەستی ئێوە دایە، دەی ڕەزامەندی خوایان پی بەدەستبێنن بۆ خۆتانو بۆ منداڵو نەوەو وەچەکانتان بۆ ئەوەی خۆتانو نەوو منداڵەکانتان کەسو کارو عەشیرەتو گەلەکەشتان لەدنیاو لەقیامەتدا بەختەوەرو سەر بەرزو سەر فراز بن. ئاخر ئایینی ئیسلام پەروەردەیەکی کامڵانەو تەواوی بۆ گرۆهی بەشەریەت هێناوەو باوکانو دایکانو منداڵەکانیانی لەسەر جوانترینو تەواو ترین شێوە پەروەردە کردوەو جوانترین ڕەوشتو ئاکاری فێر کردون پێش چونە لای خێزانو پەیدا بونی جگەر گۆشەکان وای پەروەردە کردون کەخۆیانو ئەو منداڵەشی کەپێ یان دەبەخشێت لەشەیتانی نەفرەت لێکراو پارێزراو بن ئەویش بەپەنا گرتن بەخوای گەورە لەشەیتان هەروەکو پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { لو أن أحدكم إذا أتى أهله قال بسم الله اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا فقضي بينهما ولد لم يضره }واتا: ئەگەر یەکێکتان چوە لای خێزانەکەی بۆ ئەنجامدانی کاری شەرعیو ئەم دوعایەی سەرەوەی

خوێندو بڵێ: { بسم الله اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا }واتا بەناوی خـوای گەورە، ئەی پەروەردگاری ئێمە، ئێمەش‌و ئەو منداڵەشمان لەشـەیتان بپارێزیـت کـەپێمان دەبەخـشیت. ئەگـەر ئـەم دوعایـەت خوێنـد لەکاتێکدا کەدەسـتت بەکارەکـەت کـرد ئـەوا شەیتان ناتوانێت زەفەر بەخۆشیان‌و بەو منداڵە بەرێت کەخوای گەورە لەو جـوت بونـەیان بەو باوك‌و دایکەی دەبەخشێت. هەروەها ئیسلام فێری ئـەدەب‌و ڕەوشـتی بـەرزو هـەڵس‌و کەوتی باشی باوك‌و دایکانی کردوە لەگـەڵ منداڵـەکانیان لـەکاتی لـەدایك بونیـان کـەدەبێ لەگوێ ی ڕاستی کۆرپەڵە تازە لـەدایك بوەکـەیان بـانگ بـدەن‌و لـەگوێ ی چـەپی قامـەت بکەن. بەپێ ی ئەو کارەی پێغەمبەرﷺ بۆ حسینی کوڕی ئیمامی عەلی کرد کاتێ لـەدایك بو، هەروەها یەکێکی تر لەئەدەب‌و ڕەوشتی باش لەگەڵ منداڵەکان نـاو لێنـانێکی خـۆش‌و پڕ واتایە بـەگوێرەی فـەرمودەی پێغەمبـەرﷺ کەفەرمویـەتی {إنكم تـدعون يـوم القيامـة بأسمائكم فأحسنوا أسمائكم } رواه أبو داود. واتا: ڕۆژی قیامەت ئێوە بەو ناوانەوە بـانگ دەکرێن کەلەدنیادا لێتـان نـراوە، جاهـەوڵ بـدەن نـاوی خـۆش‌و پـڕ واتـا لـەخۆتان بنـێن‌و لەمنداڵە جگەر گۆشەکانتان بنێن. خوای گەورە سەرخەرو پشتیوان‌و یارمەتیدەرە[١].

نەك وەك ئەم پەروەردە سەقەتەی کەئەمڕۆ لەولاتی ئێمەدا هەیـە کەسـەرتاپا دژی ئایینی ئیسلام‌و دژی خوای گەورەیەو هەرچی پەیوەندەیەکی بەئایینـەوە هـەبێت نـایهێڵن لەڕەگو ڕیشەوە دەری دەهێنن، تەنیا یەك وانەی ئایینی هەبو هەر لەزوەوەو لەسەردەمی حیزبی بەعسەوە تاکو بەئیستاش دەگات‌و بەڵکو لەجاران خراپتریش کەوتنـە وێـزەی ئـەو دەرسـەو وردو وردە لـق‌و چـڵ‌و پۆپیـان کـردو هـەڵیان پـەرداوت‌و وایـان لێ کـردوە ئێـستا ئەوەی سیماو بۆنی دین‌و ئیسلام هەیـە پێیانـەوە نەهێـشتوە. ئێـستا بوەتـە دەرسـێکی ڕوت‌و قوتی کۆمەڵایەتی‌و بەس. هەرشـتێك ئایـەت‌و فـەرمودەی تێـدا هـەبێت یەکسەر لای دەبەن‌و چـاویان پـێ هـەڵ نایـەت‌و دڵ‌و دەرونیـان پـێ ناکرێتـەوە. پەروەردەیـەك دور لـە

([١]) بۆنوسینی ئەم پێشەکیە سود لە(أدب الأسرة – الأدب مع الاخوة والأخوات) لەنوسینی:(الشيخ / عبد الظاهر عبد الله علي) وەرگیراوە.

ئەخلاقو دور لەڕەوشتی ئیسلامی. ئاخر من خۆم گوێم لەبەڕێوەبەرێکی پەروەردەیەك بوبەیەکێ لەبەڕێوەبەرەکانی ئامادەییەکانی گوت: ئێوە سەیرن، وەرە بەقسەم بکە، کچو کوڕەکان تێکەڵاو بکەو لێ یان بگەڕێ بایەکتری ماچ بکەنو یەکتری بگوشن، هانیان بدە بزانە داخۆ شەویش دێنەوە ماڵ!!!!

یەکێ لەمامۆستاکان لێ ی هاتە وەڵام و گوتی: باشە مامۆستای بەڕێز، ئەدی ڕەوشتو ئەخلاق چی لێ هات؟!!. من لەو پەروەردەیەی کەدەوامی تێدا دەکەم چەند ئایەتو فەرمودەیەکم لەپشت سەری خۆمەوە هەڵواسیی بون کەپەیوەندیان بەزانستو زانیاریو پەروەردەو فێرکردنەوە هەبو، هەروەها برایەکی تریش لەبەشێکی تردا بەهەمان شێوە، کاتێ بەڕێوەبەری پەروەردەکە دێتە بەشەکەی منو ئەو بەشەی ئەو برایەی لێ یەو چاوی بەو ئایەتو فەرمودانە دەکەوێت دەرونی تێك دەچێتو دڵی تێك هەڵ دێتو بەرچاوی تاریك دەبن. فیتنە گێڕەکانیش فتیلەو دەستەچیلەی ئاگری فیتنە فو لێ دەکەنو دایدەگیرسێنن بۆیە ڕۆژێك ئەو بەڕێوەبەرە کارگێریەکەی خۆی بانگ دەکاتو پێی دەڵێ:

ـ ئەوە بۆ وا بێئاگای پەروەردەکەیان داگیر کردوەو ئاگاشمان لەخۆمان نیە!!بڕۆ هەر ئێستا ئەو ئایەتو فەرمودانە لێ بکەوە.

کابرای کارگێڕ دەچێت ئەوانەی ئەو برایە لێ دەکاتەوەو دەڵێ : من هی کاك ئەحمەد لێ ناکەمەوەو دەچم بەخۆی دەڵێم بابۆخۆی لێ یان بکاتەوە. ئەوەبو هات بۆ لامو منیش پێم گوت: من لێ یان ناکەمەوەو کێش دێت لێ یان بکاتەوە بابێت!

ئەنجام جەنابی بەڕێوەبەر گوتبوی: من خۆم دەچم لێ یان دەکەمەوە. منیش وتم بابێت: ئەوە بو نەهات. حەز دەکەم یەکێ لەئایەت فەرمودەکان بنوسم تا خوێنەری بەڕێز بەچاوی خۆی بیان بێنێت ئایا ئەم فەرمودەو ئایەتانە چ هەڕەشەیەکی بۆ ئەوانو بۆ بەرژەوندیەکانی ئەوان تێدایە جگە لەئامۆژگاریو هەڵنان بۆ پەروەردو فێر کردنێکی ڕاستو دروستو بەئەخلاقانە تەنیا ئەوە نەبێت دژی ستەمو ستەمکاریو گەندەڵیو

دەست پیسیو داوێن پیسین. ﴿قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٩﴾ سورة الزمر: (٩).

فەرمودەکەش:{معلم الخير يدعوا له كلَّ شيءٍ حتى الحيتان في البحر}وەباقی فەرمودەکانی تریش لەو بازنەیەدا دەخولێنەوە، هەر چەندە هەرچی ئایەتی قورئان هەیەو هەرچی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ هەیە هەمو لەسودو کەڵکی مرۆڤایەتی دایەو فرمان کردنە بەچاکەو قەدەغە کردنە لەخراپەو ئاژاوەگێڕیو لەدەستپاکیو لەداوێنپاکیو دژە گەندەڵیو دزیو بێ ئەخلاقیە. دەی پەروەردەو فێرکردنێك ئاوەها بێت دەبێ چ شاییەکت پێ هەبێت.

ئیسلام فێرمان دەکات کەمنداڵەکان وا پەروەردە بکەین کەهەر یەکێ لەبراکانو خوشکەکان ڕێزو ئەدەبیان هەبێت لەقسە کردنو لەهەڵسو کەوتو لەبەیەکەوە ژیان لەنێوان خۆیاندا لەناو خێزاندا، و لەسەریان واجب دەکات کەچاکە لەگەڵ یەکتریدا بکەنو یەکتریان خۆش بوێتو ڕێز لەیەکتری بگرنو ڕێزی باوكو دایکیان بگرنو گەورە بەزەیی بەبچوك دا بێتەوەو بچوکیش ڕێزی گەورەیان بگرێتو دەست بخەنە ناو دەستی یەکتری تائەو خێزانە کەشو هەوایەکی پڕ لەخۆشەویستیو تەباییوڕێکیو هۆگریو یەکگرتنو دڵ پاك لەگەڵ یەکتریو یەك ڕیزو یەك پۆل بن وەك دیواری کۆنکریتی یەکتری ببەستنەوە بۆ ئەوە دوژمنان نەتوانن زەفەریان پێ بەرن(كالبنيان يشد بعضهم بعضاً)بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺکە فەرمویەتی:{بر أمك وأباك وأختك وأخاك ثم أدناك فأدناك} واتا: ڕێز گرتنو چاکە کردنو گوێڕایەڵی باوكو دایكو براو خوشكو ئەمجار خەڵکانی تر پلە بەپلە بەرەو خوار پێویستە لەسەر هەمو کەسێك. هەروەها بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ:{حق كبير الاخوة على صغيرهم كحق الوالد على ولده} واتا: مافی برا گەورە بەسەر برا بچوکەوە وەك مافی باوكو دایك وایە بەسەر منداڵەکانیەوە. برایەتی لەئاییندا لەهەمو برایەتیەکانی دایكو باوکی لەپێشترو واجبترو پلە بەرز ترە. کەبریتیە

لەپەیوەستیەکی کۆمەڵایەتی کەهیچ وێنایەکی نیە لەپەیوەندیەکانی ترو خۆی لەقەرە نادات، بۆیە دەبینین کەلەئیسلامدا باوك جەنگ لەگەڵ کوڕی دا دەکاتو مێرد شەڕ لەگەڵ ژنەکەی دا دەکاتو برا دوژمنایەتی برا دەکاتو خۆشی ناوێت لەپێناو بەدەست هێنانی ڕەزامەندی خوای گەورەدا نەك لەپێناو بەرژەوەندیە تاکیەکانی دنیاو دنیا خۆری. چەدە بنوسین کۆتایی نایە، ئیدی بەمەندە کۆتایی دێنین بەم پێشەکیە ئومێدەوارم سودی هەبێت.

وآخر دعوانا أن الحمدلله رب العالمين وصلَّى الله على محمد وعلى آله وصحبه ومن والاه إلى يوم الدين وسلم تسليماً. وەرگێر

پێشەكـــی نوسەر

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادی له.وأشهد أن لا إله إلاالله وحده لاشريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.

أما بعـــد:

ئەركی پەروەردیار گەلێ گەورەو گران وقورسە، ئەركی ئەو بەرزترین وگرنگترین كارێكە گەر تیایدا دڵسۆزو كارامەو پسپۆڕ بێت، نیاز پاكی(الإخلاص)ی بۆ خوای باڵا دەست وكار بەجێ هەبێتومنداڵو قوتابیەكانی بەپەروەردەیەكی ئیسلامیانە پەروەردە بكاتو كەسانێكی بڕوا داری سینگ فراوانی دوا ڕۆژیان لێ دروست بكات.

پەروەردیار چ پیاو بێت وچ ژن، مامۆستای سەرەتایی بێت، یاناوەندی وئامادەیی ودواناوەندی و زانكۆكان بێت وچ دایك وباوك بێت و هەر كەسێك چاودێری وسەرپەرشتی منداڵان بكات ویا بەخودی پەروەردەكەوە هەڵ بستێت تادەگاتە پلەو قۆناغی پێگەیشتن وقۆناغی كۆتایی ومرۆڤێكی باڵغ وكادرێكی بەخۆڕاپەڕمونی لێ دەردەچێت جیاوازیان نیەو هەموان دەگرێتەوە وبەهەموان دەڵێن پەروەردیار.

ئەمانە هەمویان پەروەردیارو پێگەیەنەری بەرەكانی دوا ڕۆژن، چاكی وخراپی بەدینی بێ دینی كۆمەڵ پەیوەستە بەوانەوە. ئەوان چ فیكرو بیرو بۆچون وئایدیۆلۆژیەتێك هەڵ بگرن وچیان لەمێشك دا هەبێت لەمنداڵ وقوتابی وبەرەكانی داهاتودا ڕەنگ دەداتەوە. ئەگەر هاتو بەڕاستی ودروستی بەئەركی سەر شانی خۆیان هەڵ بستن ودڵسۆزی كارەكەی خۆیان بن وقوتابیان، منداڵەكان لەسەر بەرنامەكەی خوای پەروەردگار پەروەردە بكەن و بەرەو ئایین وئەخلاقی جوان ئاراستەو ڕاهاتویان بكەن، ئەوا هەم مامۆستا خۆیشی و هەم قوتابیان وهەم كۆمەڵگا خۆشیان بەختەوەری دنیاو

قیامەت دەبن. هەروەکو پێغەمبەری خواﷺ بەکوڕە مامەکەی خۆی علی کوڕی أبی طالب رضي الله عنه فەرمووە: { فواللهِ لأن يهدي اللهُ بك رجلاً واحداً خيرٌ من حمر النعم}(١).

هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {معلّمَ الخير يستغفر لهُ كلَّ شئ حتى الحيتان البحر}(٢) . بەڵام ئەگەر مامۆستا ئەرکی سەرشانی خۆی پشت گوێ خست وئەرکی خۆی جێ بەجێ نەکرد. یاخود منداڵ وقوتابیەکان بەرەو خراپەکاری وخوانەناسی ولادان لەڕێگەی ڕاستی خوایی دەست کێش بکەن وبەرەو داڕوخان وڕەوشتی خراپ وبەد بەختی ئاراستە بکەن، پەنا بەخوا ئەو کات هەم هەمو قوتابیان وهەم مامۆستاکان خۆشیان وکۆمەڵگەکەشیان بەد بەخت وچارە ڕەش دەردەچن و ئۆباڵی هەموشیان دەکەوێتە ئەستۆی مامۆستاکان لەبەر دەم خوای بەرز وبێ هاوتا دا لێپرسراو دەبن. هەروەکو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { كلكم راعٍ، وكلكم مسئولٌ عن رعيته}(٣). دەی کەواتە هەر

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە : سوێندم بەخوا ئەگەر خوای گەورە ڕێنومایی وهیدایەتی کەسێك لەسەر دەستی تۆ بدات وموسڵمان ببێت یا بێتەوە سەر ڕێگای ڕاست گەلێك باشترە بۆ تۆ لەمێگەلە حوشترو مەڕو ماڵاتێك ، کەئێستا ئوتومبیلی دوایین مۆدێل وکۆشکی بەرز بەرز کەسەرەشکێنەی پێ لەگەڵ ئاسمان دەکەن، یا دەفتەری سەد وەرەقەی دۆلاری دەگرێتەوە.(وەرگێڕ)

(٢) أ ـ صحيح رواه الطبراني وغيره.

ب ـ واتە: مامۆستای چاك وسود بەخش هەمو شتێك داوای لێ خۆش بونی بۆ دەکەن هەتاکو نەهەنگ وماسی یەکانیش لەدەریادا.·وەرگێڕ)

(٣) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: ئێوە هەموتان بەرپرس وچاودێر وشوانن، وەهەموتان بەرس وچاودێرو سەرپەرشتیارن بەسەر ئەو کەسانەی وان لەبەر دەستتدا لەهەمو چین وتوێژەکانی مرۆڤ و کۆمەڵگا . پیاو بەرپرسە لەئەندامانی خێزانەکەی ، مامۆستا لەقوتابیەکانی ، دایك لە منداڵ ومێردو ماڵی مێردەکەی ئەمیندارە، سەرکردە وبەرپرس سەروماڵ وگیان وعەرزونامۆسی وڵات و هاو وڵاتیانی لەئەسۆدایە .. وە هەروەها. (وەرگێڕ).

بۆیـەش مامۆسـتا شـوانە لەقوتابخانەکـەی خـۆی دا وبەرپرسـە بەرامبـەر بەقوتابیـەکانی ودەبـێ بەباشـترین شـێوە پـەروەردەیان بکـات وفێـری زانسـتوزانیاریان بکـاتو فێـری ڕەوشتو ئەخلاقی بەرزو پیرۆزیان بکاتولەخراپە بیان گێڕێتەوە.

کەواتە ئەی پەروەردیارو ئـەی مامۆسـتای بـەڕێز پێویـستە لەسـەرت پـێش هـەمو شـتێکوپێش هـەمو کەسـێك بـەر لەهـەمو هـەنگاوێکو لەهـەنگاوی یەکەمتـدا خـۆت چـاك بکـەیتوخۆت بەسـیفەتی جـوانو بەئـەخلاقی بـەرز بڕازێنیتـەوە. دەبـێ لـەپێش چـاوی قوتابیو منداڵەکان ڕەفتاری باش بکەیتوجوانترین قسەوگفتار بەگوێچکەیاندا بچرپێنیو باشترین ئاکار بنوێنیو ئەنجام بدەیت، قسەی فشقیاتو حەلەقو مەلەق لەگەڵ قوتابیـانو منداڵەکاندا مەکەو کەسایەتی بەرزی خۆت بنوێنە، بـۆ ئـەوەی ئـەو کەسـایەتی وهەیبـەتو ئەخلاقی خـۆت بـەجوانی نیـشان بـدەیتو ڕێـزو خۆشەویـستیت لـەدڵو دەرونولەمێـشکی ئەواندا تۆمار بکەیتو وێنەی تۆ لەچاوی قوتابیەکاندا تۆمار ببێتو ڕەنگ بداتەوە، چـونکە هەمیـشە قوتابیـانو زارۆکـەکان لاسـایی مامۆسـتاو پـەروەردیارو گـەورەکانی خۆیـان دەکەنەوە[١]. گرانیوسەنگینیو ڕەوشت پـاکی پـەروەردیار وەك بـاوكو دایکـان باشـترین پەروەردەو چاو لێ کردنە بۆ قوتابیان ومنداڵە خنجیلەو چاو گەشەکان[٢]

---

١) کوردیش دەڵێ: گەورە ئاو دەڕێژێ وگچکەش پیێ ی ڕێ دەخشێنێ.(وەرگێڕ).

٢) بەڵێ، ڕەوشت وئەخلاق وهەڵس وکەوتی باوك ودایك ومامۆستاوپەروەردیار چۆن بێت وێنەی قوتابی ومنداڵەکانیش هەمان وێنەی ئەوان دەردەچێتەوە. ئەوان ڕەوشت پاك وخواناس وئیماندار و خۆ داپۆش بن بەپۆشاکی شەرعی پڕ لەحەیاو حەشمەت منداڵ و قوتابیەکانیش وەك ئەوان ئیمانـدارو لـەخوا تـرس وڕەوشت بەرزو بەئەخلاق دەردەچن ، خوا نەخواستە ئەوان بـێ بـاوەڕو شـەقاوەو بـێ ڕەوشـت و ڕوت وسفورو خۆ ڕازاوە بن قوتابیانو منداڵەکانیشیان هەر وا دەبن. وەبەپێچەوانە کەشـی ڕاسـتە هـەروەکو لەسەرەوە باسمان کرد. ئەوەتە پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێ: {کلُ مولودٍ یولد علـی فطرتـە فـأبواە یهودانە وینصرانە ویمجوسنە...} واتە: هەمو لەدایك بوێك بەموسڵمانێتی لەدایك دەبێت . بـەڵام دوایـی دایك وباوکی یان چ بن ئەوانیش دەبن بەو دین وڕێبازو ڕەوشتە، جولەکە بن جولەکەن، فەلە بن فەلەن،

بێ گومان ئـەم نامیلكەیـەم بـۆ خوشـكو بـرا مامۆسـتاكانم نوسـیوە دوای كۆكردنـەوەو نوسـینو مانـدو بـونو ئەزمونوزانیاریـەكی زۆر لەكاتوسـاتەكانی پـەروەردەو فێركدنمـدا كەنزیكەی چل ساڵانێكی خایاند. هیوادارم كەسود بەخش بێت لەبواری پراكتیكی(كردەكی ـــ عملـــی) دا، مامۆســـتایان و پـــەروەردیاران و دایكانوباوكـــان كـــەڵكی لێ وەربگـــرن، مامۆستایانی نمونەیی وباشو سەركەوتویان لێ دەربچێت.

لەخوای گەورەم داوایە كەسودو كەڵكی بۆ برایانی موسڵمانم هەبێتو بیكاتە كارێكی پوختەو نیاز پاك لەڕوی خوای گەورەو بەرزو بەخشندەدا.

نوسەر

ئاگر پەرست بن ئاگر پەرستن، مەگەر ئەوەی خوای گەورە مەبەستی بێت بیهێنێتە سەر ڕێگەی ڕاست هۆكارەكانی بۆ دەگونجێنێ. كوردیش دەڵێ : گیا لەسەر پنجی خۆی دەڕوێتەوە.(وەرگێڕ).

ئەرکی پەروەردیاری سەرکەوتوو

شتێکی بەڵگەنەویست وتەیئوریە کەئاواتوئامانجەکانی پەروەردەو فێرکردن بریتیە لەدروست کردنی کەسیەتیەکی بەرزو نمونەیی لەنێو کۆمەڵگای مرۆڤایەتی دا، ئەو کەسیەتیە نمونەییەش ئەو کاتە دێتە دی کەپەیوەست بێت بەدروست کارەکەی خۆی، واتە بەپەروەردگاری باڵا دەستو هەرچی سیستمو کەتەلۆکی ژیانی هەیە لەو خوایە بەرزو بێ هاوتایە وەری بگرێتو ئەمجار کۆمەڵگاکەی خۆی پێ ڕاست بکاتەوەو چەمکەکانی ژیانی کۆمەڵگاکەی لەسەر ئەو بنچینەو بنەما ڕاستەقینە خواییانە دابمەزرێنێت، ئائەمەیە ڕێبازو ئامانجی دروستو ڕاستەقینە لەپەروەردە کردنوفێرکردندا لەدروست کردنی مامۆستاو پەروەردیاردا.

شتێکی ئاشکرایە کەپەروەردەو فێر کردن چەندان بنچینەو بنەمای هەیە کەلە سەری دادەمەزرێت، لەکۆمەڵێکەوە بۆ کۆمەڵێکی ترو بەگوێرەی چەمکو بیرو زیهنی ئەو کۆمەڵگایە دەگۆڕێت. ئەگەر لەکۆمەڵگای کۆمۆنیستی بێت ئەوا بنەماکانی پەروەردە لەسەر بنچینەی مادیەتو ددان نەنان بەبابەتە ڕوحی یەکانو پچڕانی پەیوەندی مرۆڤ بەپەروەردگارەوە دادەمەزرێت. وەلەکۆمەڵگای ڕۆژئاوادا لەسەر بنچینەو بنەمای داگیر کردنو خۆویستیو داهێزران دادەمەزرێت، بەڵام لە کۆمەڵگای ئیسلامی دا پرینسیپەکانی پەروەردەو فێرکردن لەسەر بنچینەیەکی بەهێزو پتەو و لەسەر بناغەو بنەمای بیروباوەڕێکی (عقیدة) ڕاستو دروستو سۆزە بەرزو بەها بەرزو پۆڵاییینەکانو ئاکاروڕەوشتە جوانوبەرزەکان دادەمەزرێت کەپەیوەندی قوتابی یامرۆڤ بەگشتی بەخوای پەروەردگارەوە توندو تۆڵو تۆکمەیە، ئەمە وێڕای پەیوەندی خۆشەویستی لە نێوان مامۆستاو برا قوتابیەکانیو لەنێوان بەڕێوەبەرو مامۆستایانو بەڕێوەبەرایەتی قوتابخانەکەیو دواتریش پەیوەندی خۆشەویستیوڕێز بەخێزانەکەی توندو تۆڵ تر دەکات، ئەمەسەرباری پەیوەندی ڕوحی خوایی لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگاکەی ڕۆژ بەڕۆژ

پتەوترو بەهێز تر دەبێت‌و ڕەوڕەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی‌و برایەتی‌و تەبایی‌و یەك ڕیزو یەك دەستی خێراترو خێراتر دەخولێتەوە([1]).

ئەگەر ویستمان ئەم کەسیەتیە لەواقیعی کارکردندا بهێنینە دی ئەوا دەبێ پەروەردیارێکی سەرکەوتو و کارامە لەبواری پەروەردەو فێرکردندا بەم شێوەیەی کەلەسەرەوە باسمان کرد دروست بکەین. دیارە دەبێ ئەم پەروەردیارە چەندان مەرج‌و ئاکاری جوانی تێدا بێنە دی هەتاکو بتوانێت ببێتە پەروەردیارێکی چاك‌و مامۆستایەکی بەکەڵك‌و سەرکەوتوو.

---

(١) خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾﴾واتە: موسڵمانان ، بڕواداران برای یەکترین، دەی باهەمیشە نێوانی یەکتری چاکتر بکەن وئیسلاح لەنێوان خۆیان دا بەرپا بکەن وپەروەردەوفێرکردن‌و ئامۆژگاری یەکتری بکەن‌و یەکتری بەرەو چاکەو چاکەکاری هەڵ بنێن تا یەکتریتان خۆش بوێت وبەختەوەرو بەختیار بژین‌وتاخوای گەورەو سۆزو بەزەیی پێتان دا بێتەوە و لە دنیاو لەقیامەتدا سەربەرزو سەرفرازتان بکات. هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ﴾ واتە: هەمیشە هاریکاری ویارمەتی یەکتری بدەن لەسەر چاکەو چاکەکاری و ئامۆژگاری یەکتری کردن ودەستگیرۆیی نەك لەسەر خراپەو خراپەکاری وملی یەکتری شکاندن‌و چاڵ بۆ یەکتری هەڵ کەندن ولەبەر یەك بردنی خانەو شانەکانی کۆمەڵگا کەخێزانەومامۆستاو خوێندکاران وقوتابیان پۆل‌و ژووری بەرێوەبەرو مامۆستا بکەنە شەرگەو وکورسی مێزەکان لەیەکتری بکەن بەسەنگەرو مەتەرێز. بەناوی حیزبایەتی ورێکخراوی مامۆستایان‌وقوتابیان و خوێندکاران ونازانم چی وچی ..هەروەکو ئەمڕۆ لەواقیعی حاڵی خۆماندا لەعێراق بەگشتی ولەکوردستانی خۆماندا بەزەقی وبەتایبەتی دەبینین (وەرگێڕ).

مەرجەکانی پەروەردیاری سەرکەوتوو

١. دەبــێ لەکارەکــەی دا کارامــەو پــسپۆڕ بێــت، هەمیــشە لەشــێوازە فێرکاریوپەروەردەکاریەکانیدا داهێنەر بێت ویست و ئارەزو خۆشەویستی بۆ کارەکەی هەبێتومندالآنو قوتابیەکانی خۆش بون، هەولێکی لێبڕاوانە بدات بۆ پەروەردەو فێرکردنیان بەشێوەیەکی دلسۆزانەو زۆر چاك ودروست، بەرژەوەندی گەلیان لەچاوی قوتابیەکانەوە سەیر بکەنو زانستوزانیاریو ئامۆژگاری بەکەلکیان پێ ببەخشن، لەسەر ئەخلاقو ڕەوشتی جوانوبەرز ڕایان بێنن، هەولێکی بێ پایان بدات بۆ دور خستنەوەیان لەخو وڕەوشتی ناشیرینوبێزراو، چونکە ئەو لەهەمان کاتدا پەروەردیارو فێرکاریشە. هەم زانستوزانیاری بەسود فێری قوتابیانونەوەی دواڕۆژ دەکاتوهەم پەروەردەو ڕاهێنەرو پێك هێنەری مرۆڤێکی ڕاستو دروستە لەسەر ئەو ئامانجەی کەخوای گەورە مرۆڤی لەپێناودا دروست کردوە.

٢. دەبێ پێشەنگێکی باشو بەکەلك بێت، لەقسەکانیدا، لەکردارەکانی دا، لەخوو ڕەوشتی دا، لەڕاپەڕاندنی کارو ئەرکەکانی سەرشانی دا بەرامبەر بەخوای پەروەردگاری خۆی، هەروەها بەرامبەر بەگەلەکەیو بەرامبەر بە قوتابیەکانیو دەبێ ئەوەی بۆ خۆی ومالومندالەکەی دەی خوازێت بۆ قوتابیەکانیشی بیەوێ، گیانی بەزەییولێ بوردەیی هەبێت ونەرم ونیان بێت لەگەلیاندا، ئەگەر ناچاری سزادانیان کرد با بەڕەحم وبەزەیی بێت. هەروەکو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { لايؤمن احدكم حتى يحب لأخيه مايحب لنفسه }([1]).

٣. لەمەرجەکانی مامۆستای سەرکەوتو ئەوەیە دەبێ قوتابیەکانی بەگوێرەی بنچینەو بنەماکانی زانستوپەروەردەو ئەخلاقی جوان ڕابهێنێ کەلەسەر چەمكوبنەماکانی ئیسلام

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: بڕوای نیە هەرکەسێك لەئێوە هەتاکو ئەوەی بۆ خۆی دەیەوێ وپێ ی خۆشە بۆ برا موسلمانەکەشی بخوازێت وبیەوەێ.(وەرگێڕ).

دامەزراوە. دەبێ زۆریش ئاگادار بێت قسەو کردارەکانی یەك بنولێك جیا نەبن وتێك نەگیرێن. گوێ بگرە بۆ خوای گەورە وبالاّ دەست چیمان پێ دەفەرموێت:﴿ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُواْ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ ﴾ سورة الصف:٣.([1])

دیارە ئەمە بەرپەرچ دانەوەی ئەو کەسانەیە کەهەر قسەیان هەیەو بەس وبەکردەوە هیچیان لەدەست هەڵ ناوەرێت.هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { اللهم إني أعوذُ بك من علم لاينفع}([2]) . واتە کاری پێ ناکەم و بەخەڵکیشی ڕانەگەیەنم وخڵکی فێری ئەو زانستە خراپە ناکەم ولای خۆم حەشاری بدەم تا لەگەڵ خۆمدا دەیبەمە ژێر گڵەوەو لەدنیادا ڕەوشت وئەخلاقی خۆمی پێ نەڕازێنمەوە.

هەروەها گۆتەی شاعیر:

یا أیها الرجل المعلم   هَلاّ لِنَفسِكَ كان ذا تعليم([3]).

٤ . مامۆستا پێویستە بزانێ کەئیشی ئەو وەك ئیشی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) وایە کەخوای گەورە ناردونیە خوار بۆ ڕێنومایی‌و دەست گیرۆیی مرۆڤ وفێرکردن‌وپەروەردە کردن وپێ ناساندنی پەروەردگارو دروستکەری خۆیان.. هەروەها مامۆستا لەجێگەی باوك‌ودایکە لەسۆزو خۆشەویستی دا بۆ قوتابیەکانی و بەرپرسە

---

(١)واتە: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان بەخواو بەپێغەمبەرﷺ هێناوە بۆچی ئەوەی بەدەم دەی لێن بەکردەوە نای کەن، ئەدی نازانن خوای گەورە زۆر ڕقی لەو کەسانە هەڵ دەستێت کە ئەوەی بەدەم دەی لێن بەکردەوە ئەنجامی نادەن وتەنیا قسەیان هەیەو بەس ، خوا زۆر زۆر ڕقی لەم جۆرە کەسانەیە.(وەرگێڕ).

(٢) أ ـ واتە: خوایە گیان پەنا دەگرم بەتۆ لەزانستێك کەسود بەخش نەبێت.

ب ـ رواه مسلم.

(٣) ئەی ئەو کەسەی کەمامۆستایت، دەی شتێك لەزانست‌و ڕۆشنبیری بۆ خۆت کۆ بکەرەوە کەبتوانیت فێرخوازەکانتی پی فێر بکەیت‌و پەروەردەیەکی پاك‌و پوختیان بکەیت.(وەرگێڕ).

بەرامبەر بەو قوتابیانە لە ئامادە بونیان، لەگرنگی دان بەوانەکانیان. نەك هەر ئەمەش بەڵکو دەبێ یارمەتیشیان بدات لەحەل کردن وکردنەوەی گرێ کوێرەکانی کێشەو تەنگوچەڵەمەکانیانو هەستان بەهەمو کارو فرمانێك کەلەسنوری ئەرك وکارەکانی ئەو دەژمێردرێن. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { کلکم راعٍ، وکلکم مسئولٌ عن رعیته }(١)

با مامۆستایان چاك بزانن کەئەوان لەقوتابیەکانیان بەرپرسن لەبەردەم خوای گەورەدا کەچی فێر کردونوچی فێر نەکردون. وەئایا دڵسۆزو جیدی بوە لە بەدوادا چونی کێشەکانیانولەتوێژینەوەو لێکۆڵینەوە لەئاستەنگەکانیانو گەڕان بەدواتی ڕێگە چارە ئاسانەکانورێنومایی کردن ودەست گرتن وگێڕنەوەیان لەخراپەکاری وئاراستە کردنیان بەرەو چاکەو چاکخوازی. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ إنَّ الله سائلٌ کل راعٍ عما إسترعاه، أحفِظْ ذلك أم ضیعه؟ حتی یسأل الرجل عن أهل بیت}(٢)

هەروەکو پێویستە لەسەر مامۆستا یاپەروەردیار کەبەو شێوە زمان وزاراوە قسەیان لەگەڵ دا بکات کەتێ ی دەگەن وبەگوێرەی پلەی تێگەیشتنیان بیان دوێنێ و وانەکانیان بۆ ڕاڤەو شرۆڤە بکات. علی رضي الله عنه گوتویەتی: (حدثوا الناس بما یعرفون، أتحبون أن یکذب الله و رسوله؟(٣) .

---

(١) متفق علیه

(٢) أ ـ حسن رواه النسائی عن أنس.

ب ـ واتە: خوای گەورە لەهەمو شوانێك دەپرسێتەوە لەو شتانەی کەشوانەتی بەسەردا کردون، ئایا باشی پاراستون وهەقی خۆی داونێ، یاباشی لەوەڕاندون وخزمەتی کردون یابەپێچەوانەوە ، هەتاکو پیاو دەربارەی ماڵ ومنداڵەکانی خۆشی لێ ی دەپێچرێتەوە، ئایا لەسەر بەرنامەو ڕەوشت ورێساکانی ئیسلام پەروەردەی کردون یابەپێچەوانەوە...تد. (وەرگێڕ).

(٣) أ ـ أخرجه البخاری فی العلم، باب خص قوماً دون قومٍ فی العلم.

ب ـ واتە: بەو زمان وبەو شێوە قسە لەگەڵ خەڵکی بکەن کەتێ ی دەگەن ودەی زانن و بەگوێرەی ئاستی هۆشیاری وزانستی ئەو کەس وکۆڕو کۆمەڵە قسە یان لەگەڵدا بکەن، ئایا حەز دەکەن کەدرۆ لەگەڵ خواو پێغەمبەری ﷺ خوادا بکەن؟(وەرگێڕ)

٥ ـ مامۆستا بەهۆی کارەکەیەوە لەنێو قوتابیانێك دا دەژیا کەپلەی تێگەیشتن وزانیاری وئەخلاق وپەروەردەو زیرەکیان جیاوازە.

بۆیە دەبیّ لەگەڵ هەمواندا هەر کەس بەئەخلاقی خۆی هەولّیان لەگەڵ دا بدات.چونکە ئەو وەك باوك وایە بۆیان ولەجێگەی باوك دایە ودەبیّ بەچاوی باوکایەتی سەیریان بکات بەگوێرەی فەرمودەی پەروەردیاری گەورەمان پێغەمبەر محمدﷺ کەفەرمویەتی: {إنما أنا بمنزلة الوالد أعلمکم}([1])

٦ ـ پێویستە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو کەهاریکاری ویارمەتی برادەرەکانی بکات، ئامۆژگاریان بکات وڕاوێژیان پیّ بکات لەو کاروبارانەی کەپەیوەندی بەکاروبارو بەرژەوەندیەکانی قوتابیەکانیانەوە هەبێت، بۆ ئەوەی ببێتە پێشەنگێکی بەکەڵك ودروست بۆ قوتابیەکانی ودەبیّ هەمو مامۆستایان شوێن کەوتەی پێغەمبەرﷺ بن وچاو لەو بکەن کاتیّ خوای گەورە دەربارەی ئەو پێغەمبەرەﷺ ڕادەگەیەنیّ ودەفەرمویّ: ﴿لقد کان لکم فی رسول الله أُسْوَةٌ حسنة﴾([2])

٧ .هەر چەندە زانابی خۆت بەکەم بزانە(التواضع العلمی): ددان نان پیّ لە بەڕاستی نان سەربەرزی ومایەی ڕەوشت وئەخلاقی بەرزە، گەڕانەوە بۆ ڕاستی وهەق وسەرکەشی نەکردن لەسەر هەڵەو تاوان چاکترەو زۆریش چاکترە لەخول خواردنەوەت لە خولگەی تاوان وخراپەوسور بونو پێدا گرتن لەسەر خراپەوخراپەکاری وخوانەناسی.

---

(١) أ ـ صحیح رواه أحمد وأبو داود.

ب ـ واتە: من بۆ ئێوە وەك باوك وام وفێری ئایینی خواو بەرنامەکەی خواتان دەکەم وخوای گەورەتان پیّ دەناسێنمو پەروەردەیەکی ئیسلامیانەتان دەکەم.(وەرگێڕ).

(٢) أ ـ الأحزاب :٢.

ب ـ واتە: پێغەمبەرﷺبۆ ئێوە نمونەو پێشەنگێکی باش وچاکە، دەی لەکارو کردەوەکانتاندا چاو لەو بکەن وشوێن پیّ ی سوننەتی ئەو هەڵ بگرن ودوای ئەو بکەون وبەمو لیّ ی لامەدەن.(وەرگێڕ).

لەسەر مامۆستا پێویستە کەشوێن کەوتەی پێشینەی پیاو چاك (السلف الصالح) بێت لەهەمو هەنگاوەکانی ژیانی داو لەئاست ڕاستی دا و پێ لەهەڵەکانی خۆی بنێت وملکەچ وخۆبەکەم زان بێت، هەر کاتێك ڕاستی بۆ دەرکەوت وزانی ئەو هەڵەیە، دەبێ دەستەوستان پێ لەهەڵەکانی خۆی بنێت جابا ئەو کەسەی بۆی ڕاست دەکاتەوە قوتابیەکی خۆشی بێت. بەڵگەش لەسەر ئەمە ئەوەیە کە(إبن أبی حاتم) لەکتێبەکەی خۆی دا(مقدمة الجرح والتعدیل) ئاماژەی پێ کردوە کاتێ کەبەسەر هاتەکەی مالك ﷺ دەگێڕێتەوە کەفتوای لەسەر شتێك دابو، بەڵام لەدوایی دا فەرمودەی لەسەر دیوە کەئەو هەڵە بوە، کەبەم شێوە دە گێڕێتەوە:﴿باب ماذکر من إتباع مالك لآثار النبیﷺونزوعه عن فتواه عندما حُدِّثَ عن النبیّﷺخلافه﴾: قال إبن وهب: سمعت مالَكاً سُئِلَ عن تخلیل أصابع الرِجْلَیْنِ فی الوضوء فقال: لیس ذلك علی الناس. قال: فترکته حتی خف الناس، فَقُلْتُ له: عندنا فی ذلك سنَة، فقال وماهی؟قُلْتُ: حدثنا اللیث بن سعد وإبن لهیعة، وعمرو بن الحارث عن یزید بن عمرو المعافری عن أبی عبدالرحمن الحبلی عن المستورد بن شداد القرشی:قال رأیت رسول اللهِﷺیدلك بخنصره مابین أصابع رِجلیه، فقال: إن هذا الحدیث حسنٌ، وما سمعت به قط إلاَّ الساعة، ثمّ َ سمعته بعد ذلك یُسأل فیأمر بتخلیل الأصابع﴾([1])

---

(١) أ . بروانة (مقدمة الجرح والتعدیل ص٣٠)

ب . دوای ئەوەی ئەم فەرمودەیەیان بۆ گێڕایەوە هەروەکو لەسەرەوە نوسیمان: پوختەی فەرمودەکەش ئەوەیە کەپێغەمبەرﷺکاتێ دەست نوێژی هەلگرتوە بەپەنجە توتەی پەنجەی ناوە بەنێوانی پەنجەکانی قاچی دا دوای ئەوەی ئاوی پێدا دەکردن واتە نێوانی پەنجەکانی قاچی بەپەنجە توتەی تەڕدەکرن وپێ دادەهێنان.کەئیمامی مالك ﷺ ئەم فەرمودەیەی پێ دەگات ودەی بیستێ دەڵێ: ئەم فەرمودەیەم نەبیستوەو، ئەمە یەکەمجارە بیبیستم وفەرمودەیەکی چاکە(حسن) ەو ئیدی لەوکاتەوە هەر کەسێك پرسیاری لەئیمام مالك بکردایە، دەی گوت: پەنجەتان لەنێوان قامکەکانی پێتان ڕابهێنن وپاکیان بکەنەوە.وەفتوا کۆنەکەی خۆی وەلا ناو ددانی بەڕاستیەکاندا هێنا.(وەگێڕ).

ئەگەر بێت وبەلگەو نمونەکانی ژیانی پێشینەی پیاو چاك(السلف الصالح) بێنینەوەو بیان خەینەڕو ئەوا لەم چەند لاپەڕەیەدا جیٚ یان نابێتەوە. بۆیە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو پێویستە کەدەیەویٚ لەکارەکانی دا سەرکەوتو بێت دەبیٚ بۆ هەق وڕاستی هەمیشە مل کەچ بێت وددان بەڕاستیەکاندا بێنێت و لەکەللە ڕەقی خۆی دابەزێت وپیٚ لەهەڵەکانی خۆی بنێت و بەکردەوەش بیسەلمێنیٚ ئەگەر هات وبینی وەلامی قوتابیەك لەوەلامی ئەو ڕاست تر بو، یاڕاو بیرو بۆچونی کەسێکی تر یاقوتابیەکەی لەهی ئەو ڕاست تر بو، باڕای بگەیەنیٚ کەوەلامی ئەو قوتابیە لەهی ئەو ڕاست ترە وکار بەهی ئەو بکەن وسەرکەشی نەکات لەسەر هەڵەکەی خۆی وپیٚ دابگرێت وبلٚیٚ: نەخێر هەر وەلامی من ڕاسترە لەکاتێکیش دا ئەو هەڵەیە. وەپێویستە لەسەری ئەم ڕەوشتە بەرزو گەورەیە کەبریتیە لەگەڕانەوە بۆ هەق وڕاستی وددان نان بەهەڵەی خۆداو مل کەچ بون بۆ ڕاستی لەمندالان وقوتابیەکانی بگەیەنیٚ. دیارە کەوای کرد پتر متمانە وخۆشەویستی قوتابیەکان بۆ لای خۆی ڕادەکێشیٚ.

نزیکەی چل ساڵێك دەبیٚ لەناو مامۆستایاندا وەك مامۆستایەك و پەروەردیارێك ژیانم بردۆتە سەر، ئەگەر هەمو شتێکم لەبیر بچێتەوە، ئەومامۆستایەم لەبیر ناچێتەوە کەلەخوێندنەوەی فەرمودەیەکدا هەلٚەی کرد، هەندیٚ لەقوتابیەکانی کاتیٚ قوتابیەکان بۆیان ڕاست کردەوە ئەو ددانی پێدا نەدەهێناو لەسەر هەڵەکەی خۆی سور بو ودەم بەدەمەی لەگەلٚ دەکردن. ئەمە وای کرد کەئەو مامۆستایە کەکەسیەتی خۆی لەبەر دەم قوتابیەکانی لەدەست بدات ئیدی متمانەیان پیٚ نەماو ئەو ڕێزەی جارانی نەماو وەك پێویست گویٚ یان بۆ وانەکانی شل نەدەکرد.

ئێستاش هەندیٚ لەهەلٚوێستی مامۆستا ڕاستگۆکانم لەبیرە کەلەڕای خۆیان دادەبەزین وهەمیشە پیٚ یان لەهەلٚەی خۆیان دەنا بەرامبەر بەقوتابیەکانیان ولەبەرامبەریشدا خۆشەویستی ومتمانەی قوتابیەکان بۆ ئەو مامۆستایانەپتر دەبو وجێگەی ڕێزو شانازی قوتابیەکانی یان بون.

خۆزگایەکو هەمو مامۆستایان و ئەندامانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەگشتی ڕێگەی ئەوانەیان دەگرت ولەسەر ڕێبازی ئەوان دەڕۆیشتن لەگەڕانەوەیان بۆ هەق وهەقخوازی و بۆ دادپەروەری وڕاستی بگەڕانایەوەو بەپەیڕەو وپرۆگرامی خواو بەقورئانی پیرۆز کەکەتۆلۆکی ژیانی مرۆڤایەتیە لەسەری دەڕۆیشتن ولەسەر ڕوی زەوی حوکمیان دەکردو تەنیا قورئان وسوننەتیان دەکردە سەرمەشقی ژیانی خۆیان نەوەکو بەرنامە دەست کردە بۆگەنەکانی دنیاو دەست بەرداری ڕێگەی شەیتان دەبون.

٨ . **ڕاستگۆیی و پابەند بون بە پەیمانەوە (الصدق والوفاو بالوعد):**

پێویستە مامۆستا هەمیشە لەقسەو گفتارەکانی دا بەڕاستیەوە پابەند وڕاستگۆ بێت، چونکە ڕاستگۆیی هەموی هەر خێرو بەرەکەتە، ڕاستیش تەنیا ئەوەیە کەلەگەڵ بەرنامەکەی (الله عزوجل) دا یەك بگرێتەوە، نەك ئەوەی لەگەڵ بەرنامە شەیتانیەکاندا بێتەوە لێت تێك نەچێت. بۆ نمونە: مامۆستایەك هاوڕێکەی جگەرە کێشەو لەو بارەوە لەلایەن قوتابیەکانیەوە پرسیاری لێ دەکرێ، لەبری سەرزەنشتی برادەرەکەی بکات کەچی ئەو بەرگری لێ دەکات ودەڵێ: هۆی جگەرە کێشانی ئامۆژگاری دکتۆرێکە بۆ ئەو. دیارە ئەم ڕەفتارەی قوتابیەکانی دەخاتە گومانەوە بەرامبەر بەو مامۆستایەیان، کاتێ کەلەپۆل دێنە دەرەوە قوتابیەکیان دەڵێ: کوڕینە بینیتان مامۆستا چۆن درۆیەکی زلی لەگەڵدا کردین؟

خۆزگایەکو ئەو مامۆستایە لەوەڵامەکەی دا ڕاستی بکردایەو پاساوی بۆ برادەرەکەی لەبەردەم قوتابیەکانی دا نەهێنابایەوە، لەبری ئەمە بۆ قوتابیەکانی ڕون بکردایەوە کەجگەرەکێشان حەرامەو کارێکی خراپ ونارەوا و نابەجێ یە چونکە زیان بەلەش دەگەیەنێت وئازاری دەرو دراوسێ دەدات.ماڵ لەناو دەبات، ئەگەر ئەمەی بکردایە متمانەی قوتابیەکانی وەدەست دەهێناو خۆشەویستیان بۆی پتر دەبو. ئەو مامۆستایە دەیتوانی بەقوتابیەکانی بڵێ: ئەم مامۆستایە تاکێکە لەمرۆڤ ونیشانەکانی مرۆڤایەتی تێدان، مرۆڤەو هەڵەش دەکات وچاکەش دەکات چونکە مرۆڤ پارێزراو(معصوم) نیە.

دیاره ئەم جگەره كێشانەش یەكێكە لەهەڵـەكانی وهیـوادارین وازی لێ بێنـێ تۆبـە بكـات. ئەمەتەپێغەمبەری خواﷺ ئەمەلەفەرمودەیـەكی دادەسـەلمێنێ كەدەفـەرمویّ: {كـلُّ بنـی آدم خطاءٌ وخيرُ الخطائين التوابون} ([1])

ئەم مامۆستایە دەیتـوانی ئـەم پرسـیارەی قوتابیەكـەی بكاتـە سـەر مەشـقێك بـۆ هەمو قوتابیەكانی وڕونكردنەوەی زیان ومەترسیەكانی جگـەره نـەك هـەر بـۆ قوتابیـەكانی بـەڵكو بـۆ هـەمو خـەڵكی ، لـەڕوی شـەرعی و فـەرمودەكانی پێغەمبـەرﷺ وڕای زانایـان ونـوژداران و پـسپۆڕانەوە ڕون بكردایەتـەوە وهـەمو بەڵگەكانیـشی بخـستایە ڕو. بەمـە دەیتوانی سود لەپرسیاری قوتابیەكە وەربگرێت ولەپەروەردەو فێركردنی دا ڕۆژانە لـەپۆل ولـەدەرەوەی پـۆلیش ئاراسـتەی هـەمو قوتابیـەكانی تـر وخـەڵكانی تـری دەرەوەی قوتابخانەكەشـی بكردایـە. پێغەمبـەری خـواﷺ فەرمویـەتی :{ ومـايزال الرجـل يتـصدق ويتحرى عن الصدق حتى يكتب له عنـدالله صـديقاً، ومـايزال الرجـل يكـذب ويتحـرى للكـذب حتى يكتب له عندالله كذاباً}([2]).

ڕاستگۆیی ڕەوشتێكی بەرزە، پێویستە مامۆستاو پەروەردیار لـەدڵی قوتابیـەكانی دا تۆوی ڕاستی وڕاستگۆیی بوەشێنێت ولـەپێش چـاوی قوتابیـان شـیرینی بكـات ولەسـەر ڕاستگۆیی ڕایـان بهێنـێ بـۆ ئەمـەش دەبـێ لـەگفتارو قـسەو كردەوەكـانی خۆیانـدا ڕەنـگ بداتـەوە. نـابێ هـەرگیزاو هـەرگیز درۆ بەزمانیـدا بێـت بەتایبـەتی لـەپۆل داو لەبـەردەم

(١) أ . واتە: هەمو كەسێك قابیلی هەڵە كردنە، بەڵام باشترینی هەڵەكاران تۆبەكارانن.(وەرگێڕ).

ب. صحيح رواه أحمد

(٢) أ. متفق عليه.

ب. واتە: كەسێك ڕاستگۆیە وتەنیا ڕاستی دەڵێت وهەمیشە بەدوای ڕاستی دا دەگەڕێت تا خـوای گەورە بەبەندەی ڕاستگۆی دەنوسێت ، وە كەسی تریش هەیە هەر درۆ دەكات وهەمیشە لێرەوە لـەوێ تەنیا بەدوای درۆو درۆ كردندا دەگـەڕێت تـا وای لێ دێـت خـوای گـەورە لای خـۆی بـەدرۆزن نـاو زەدی دەكات ودەی نوسێت.(وەرگێڕ).

قوتابیانی دا. هەتاکو لەگاڵتە کردنیشدا دەبێ ڕاستگۆ بن، وڕاست واقیعیش بێت، دەبێ ئەوە بڵێن چونکە هەروەکو گوتمان قوتابیەکانیش چاو لەوان دەکەن و ڕوی دوەمی ئەوانن، پێغەمبەرﷺ ئەگەر سوحبەتیشی دەکرد شتی ڕاستی دەگوت(١). جابا مامۆستایان لەدرۆ کردن زۆر وریا بن بەتایبەتیش لەگەڵ قوتابیاندا، ئەگەر سوحبەتیشی کرد دەبێ ڕاستیی بێت واتە ئەوەی باسی دەکات دەبێ ڕوداوی ڕابردو یاداهاتوی ڕاست و واقیع بن نەك درۆو هەڵبەستی زمان وفیکری خۆی بێت. ئەگەر پەیمانی بەقوتابیان ومنداڵەکان دا دەبێ پەیمانەکەی وەك خۆی بێنێتە دی، و وەفا لەگفتارو کردەوەکانی دا بەدی بکرێت هەتاکو بەڕاستگۆی بزانن ومتمانەیان پێ ی هەبێت، چونکە قوتابیەکانی ڕاستی ودروستی بەباشی لێك جیادەکەنەوە باڕوبەڕوش شەرم بکەن ولە ڕوی مامۆستایەکەیان نەدەنەوە هەروەکو لەبەسەر هاتی ئەو مامۆستایە بیستمان کەلەسەرەوە ئاماژەمان پێ کرد کەپاساوی بۆ برادەرە جگەرە کێشەکە هێنایەوە، یەکسەر هەستیان بەدرۆی مامۆستایەکەیان کرد.

٩. ئارام گرتن وخۆڕاگری:

پێویستە لەسەر مامۆستا کەدەبێ خۆڕاگرو ئارام گر بێتولەکارەکانیدا پێداگرو ڕاوەستاوی (إستقامة) هەبێت بەتایبەت لەبەردەم کێشەوئاستەنگەکانی قوتابیانو پرۆسەی فێر کردن وپەروەردەداو لەماندو بونو کوێرەوەریەکاندا پشو درێژ بێت. چونکە پشو درێژیو خۆڕاگری باشترینو بەهێزترین هۆکارێکە لەبەر دەم ئەو کارە پیرۆزەی

(١) پێغەمبەرﷺ جارێکیان پیرێژنێکی گریاند، کاتێ پێ ی فەرمو پیرێژن ناچنە بەهەشت پیرێژنەکە کەئەمەی بیست دەستی کردە گریان وگوتی: ئەی قوڕم بەسەری مادام پێغەمبەرﷺ وابفەرموێ تازە تەواو من ناچمە بەهەشت . چونکە پێغەمبەرﷺ دەزانێ، بەڵام پیرێژن نەی دەزانی کەمرۆڤ وجنۆکەکان بەپیری ناچنە بەهەشتەوە. ئەمجار پێغەمبەرﷺ فەرموەی: نەنەگیان مەگری (إنشاء الله) دەچیە بەهەشت تۆ بەگەنجی دەچیە بەهەشت، چونکە هەمو کەس لەڕۆژی قیامەتدا گەنج دەبنەوەو پیری نامێنێ.ئەمجار پیرەژنەکە فەرامۆشی هاتەوە بەرو ژیر بوەوە.(وەرگێڕ).

کەئەو پیێ ی هەڵ دەستیێوسەرکەوتن بەسەری دا. خوای باڵا دەست و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ وَإِنَّهَا ﴾(١)

هەروەها پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ المؤمن الذی یخالط الناس ویصبر علی أذاهم خیرٌ من المؤمن الذی لایخالط الناس ولایصبر علی أذاهم}(٢)

---

(١) أ. البقرة: ٤٥.

ب. واتە: لەکاتی تەنگ وچەڵەمەو ناخۆشی وماندو بون ومەشەقەت وشەکەتیەکاندا پشت بەخۆڕاگری وئارام گرتن و نوێژ کردن وسوپاس گوزاری ویادی خوا ببەستن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحیح رواه أحمد.

ب. واتە: ئەو بڕوادارەی کەتێکەڵاوی خەڵکی دەبێت وخۆڕاگرو پشو درێژە لەسەر ئەو هەمو ئازارو ئەشکەنجەو ئێش وئازاردانی دەرونیەی کەلەو خەڵکەوە توشی دەبێت وپیێ ی دەگات لەکاتی بانگەشە وبانگ کردنیان بۆ دینی خوا گەلێك باشترەوخێر ترە لەو کەسەی کەتێکەڵ بەخەڵك نابێت ولەترسی ئەو ئازارو ئەشکەنجەیەی ئەنجامی بانگ کردن وگرتنی بەرنامەکەی خوا خۆڕاگر نیەو کەنار گیر دەبێت وئەو پاداشتە زۆرەی خوای گەورە لەکیس خۆی دەدات . موسڵمانێك دەیەوێ سوننەتی خواو پێغەمبەر جێ بەجێ بکات ڕیش دێڵێتەوە ، یاخوشکێك پۆشاکی ئیسلامی ولەچك دەپۆشێ لەناو خەڵکی داو لەپێش چاوی ئەو خەڵکە دەبێت بەبەرازو بەچاوێکی نامۆو بەبێگانە وجۆرەها زاراوەی ناشیرینی بۆ دادەتاشن، ئەوە تیرۆریستە، توند ڕەوە. ئەها تیرۆریست وتوند ڕەوەکان هاتن. سەد مەخابن بەدوای پیاو خەراپاندا ناگەڕێن ، بیێ ئەخلاق بیێ، مەی خۆرەوە بیێ، دز بیێ،زیناکەر بێت هەرچی دەبیێ بابیێ، تەنیا موسڵمان نەبێت وپۆشاکی شەرعی پۆش نەبێت وڕیش دار نەبێت وبەڕاستی سوننەتی خواو پێغەمبەری نەگرت بێت کێشە نیە، بەڵام ئێستا کارەکە گەیوەتە ئەو ڕادەیەی کەئەگەر موسڵمانان نەك هەر بێگانەکانیان بەڵکو خزم وکەس وکارو براو مام وئامۆزاو پورزاکانیش سەردان وهات وچۆی یەکتریان کردو سیلەی ڕەحمیان بەگوێرەی سوننەتی خواو پێغەمبەر جیێ بەجیێ کرد ئەوا ئەوکەسانە نیشانەی پرسیاریان دەکەوێتە سەر ودەبیێ بکەونە ژێر چاوەدیری وموراقەبەوە. هەر کەیەکێکیان لەماڵی خۆی پیێ ی هێنایە دەر ئەوە لەژێر ڕەحمەتی دور بین وئامێرەکانی چاوەدێری ئەوان دا دەبێت تادەگەڕێتەوە ماڵی خۆی وهەزاران ڕاپۆرت وقسەو قسەلۆکی بۆ هەڵ دەبەستن. ئاخر

ئەرکی مامۆستا

ئەرکی مامۆستا تەنیا ئەوە نیە مێشکی قوتابیەکان بەزانست وزانیاریەکان بئاخنێت وبەس، بەڵکو پەل بۆ پەروەردەیەکی چڕو پڕو گشتی دەهاوێ کەلەسەر پاڵاوتن وپاك کردنەوەی عەقیدەو خووڕەوشت وئاکارە خراپەکان دەوەستێت. کەدژی ئایینی ڕاستەقینەو بەرنامەی خوای باڵادەستن وپێچەوانەی قورئانی پیرۆزن، بۆیە پێویستە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو وابکات کەقسەوگفتارو کردەوەو ئاکارەکانی خۆی وقوتابیەکانی لەهیدایەت ورێنومایی ڕاستەقینەی پێغەمبەری نازدارﷺوەرگیرا بن. خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٣١﴾ ﴾(١)

بۆچی ئەو موسڵمانە تا ئێستا وا ڕیشی بەر نەدابۆوە ؟ دیارە ئێستا شتێکی لەبن سەردایە، یاهەزارەها گێچەڵ بەخوشکانی موسڵمانی لچك بەسەر وپۆشاك پۆشی شەرعی دەکەن بەتایبەتی لەزانکۆ وپەیمانگاو خوێندنگاو قوتابخانەکان وفەرمانگاکاندا. جۆرەها شەڕی دەرونیان لەگەڵ دا دەکەن. برایەکی موسڵمان لەشارێکە ئەوی تریش لەشارێکی تر مام وبرازان زاواو خەزورن کەسەردانی یەکتری دەکەن. هەر لەو چرکەیەی کەلەماڵی خۆیان دەر دەچن بەنیازی سەردانی یەکتری دەیان خەنە ژێر چاودێری وموراقەبەوە هەر لەبازگەکان ودەزگا حیزبیەکان وئاسایش ودام ودەزگا حکومیەکانەوە تادەگاتە خودی کەسایەتیەکانیانەوە. ئەوانە بۆچی هێندە هات وچۆی یەکتری دەکەن ؟ دیارە پلانێکیان لەبن سەردایە ! ! بەلاش نیە . ئاخر ئەمە شتێکی چاوەڕوان نەکراونیە، چونکە دوژمنانی ئیسلام هەمیشە هەوڵ دەدەن کۆمەڵگای موسڵمانان لەبن وبێخەوە دەربهێنن و ئەو پەیوەندیە توندو تۆڵەی وا لەنێوانیاندا هەیە کەئایینی پیرۆزی ئیسلام لەنیاوانیاندا بەهۆی ئیمانی پتەوەوە دروستی کردوە نەی هێڵن بۆ ئەوەی بتوانن ئەو کۆمەڵگا ئیسلامی وپیوەندیە توندو تۆڵە لەبەر یەك هەڵ بوەشێنن وتۆوی فیتنەو فەسادی تێدا بروێنن. یان ئەو موسڵمانەی کەسەر بەحیزبی دەسەلات نەبێت تەنیا یاریدەدەری بچوکترین بەڕێوەبەریشی پێ ڕەوا نابینن کەبەڕێوەبەری قوتابخانەیە لەدور ترین گوندو لادێ ی دادەنێن... ئەمەو گەلێ کاری دزێوی تری لەم جۆرانە.(وەرگێڕ).

(١) أ. آل عمران: ٣١.

ژیان وڕەوشت وسەرگوزشتەی پێغەمبەرﷺ دەی سەلمێنیٚ کەچ پەروەردیارێکی گەورەو کارامەو ژیربێژو ڕاستگۆو هەقخوازو خۆ ڕاگرو پشو درێژ بوە، چ مامۆستاو ڕێبەرێکی لێهاتو بوە. چ خۆشەویست ودڵسۆزو بەبەزەیی بوە.

جاپێویستە لەسەر مامۆستاو پەروەردیاران کەخۆیان بەو سیفاتانە بڕازێننەوە بەتایبەتی دڵسۆزیەتی، کەزۆر پێویستە لەکارو ئەرك وئیشەکانیان دا گەلێك دڵسۆزو بەبەزەیی بن وتەنیا لەکارەکانیاندا مەبەستیان خوا بێت، با چاو نەبڕنە ماڵی دنیا ئەگەر موچەکەشیان کەم بێت بالەئەرکی سەر شانیان سستی نەکەن وسوپاسگوزاری خوا بن. خۆ ئەگەر هیچیشی پیٚ نەدرێت با خۆڕاگرو پشو درێژ بێت ودڵنیا بێت کەخوای گەورە ڕۆزی دەدات ولەبرسان نایکوژێت، ولەقیامەتیشدا کریٚ وپاداشتی خۆی وەردەگرێتەوە.

ب. واتە: ئەی محمد بەموسڵمانان، بەمرۆڤەکان بڵیٚ: ئەگەر ڕاست دەکەن خواتان خۆش دەوێت، ئەوا بەدوای من بکەون واتە شوێن سوننەتی من بکەون خوای گەورە خۆشی دەون ولەگوناحەکانتان خۆش دەبێت,(وەرگێڕ).

لە ئەرکەکانی مامۆستا

١. سەلام کردن

لەسەر مامۆستا پێویستە ئەگەر هاتە ژوری پۆل سەلام بکات لەقوتابیەکانی وبلێ:(السلام علیكم ورحمةُ الله وبركاته) ([1]) باهەمو لا چاك بزانن کەئەم ڕەوشت ودروشمە ئیسلامیە بەهێزترین بۆندی خۆشەویستی یەو پتەو ترین پەیوەندی کۆمەڵایەتیە لەناو موسڵماناندا کە هەمیشە خۆشەویستیو برایەتی لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگەدا دەڕوێنێتومتمانە لەنێوان مامۆستاو قوتابیاندا، وەلەنێوان خۆشیاندا خۆشەویستی بەهێز ترو توندو تۆڵتر دەکات. بۆیە مامۆستا ئەرکی سەرشانیەتی کەقوتابیەکانی لەسەر ئەم ڕەوشتو دروشمە بەرزە ئیسلامیە ڕابهێنێت. پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: {أولا أدلكُم على شيءٍ إذا فعلتُمُوهُ تحاببتُم، أفشوا السلام بينكم}([2])

(١) بەڵام بەداخەوە ئێستا لەناو ئێمەی موسڵماندا کەخۆمان بەموسڵمان دەزانین ولەناسنامەکەماندا نوسراوە(مسلم) واتەموسڵمان. ئەگەر مامۆستایەك ئەم دروشمە زیندو بکاتەوە وبێتە پۆلەوەوسەلام بکات بەکابرایەکی بێگانەو نامۆو دوا کەوتو وشوێن کەوتەی چەرخە سواوەکانی دەزانن هەروەکو خۆیان گۆتەنی . سەدو بیست وپێنج بڕو بێنو وبەهانەی لێ دەدۆزنەوەو. دروشمی (السلام علیكم) لەدژی خۆیان دەژمێرن وبێژەرەکەشی بەبێگانەو خۆفرۆش ونازانم چی وچی حساب دەکەن. بەڵکو لاسایی کردنەوەی کافران ودوژمنانی ئیسلام بەهی خۆیان دەزانن ودروشمەکانی عەلمانیەت بەڕاست دەزانن. ئاخر ئەوان ئەگەر نەڵێیت (بەیانیت باش ، یاڕۆژ باش) ئەسڵەن بەسەلام کردنیشی نازانن. یان ئەگەر قوتابیەك هاتە پۆلەوەو گوتی:(السلام علیكم) مامۆستاکەی نەك هەر وەڵامی ناداتەوە، بەڵکو لەوانەش دا دەری دەکاتە دەرەوەو لەوانەی ئەو ڕۆژەدا بێ بەش ومحرومی دەکات. سەد مەخابن بێگانە خاوەن ماڵن وخاوەن ماڵیش بێگانە. إنا لله وإنا إليه راجعون.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: ئایا شتێکتان پێ بڵێم یافێربکەم، ئەگەر لەناو خۆتاندا ئەنجامی بدەن یەکتریتان خۆش دەوێت، هەمیشە سەلام لەیەکتری بکەن.(وەرگێڕ).

نابیّ لەبری سەلام وشەی بەیانیت باشو ئێوارە باش بەکار بهێنن. بەلاّم دەکریّ لەدوای سەلام وشەی بەیانی باشوئێوارە باش بەکار بهێنن وەك بلێن: خوا بەیانیت بەخێر بکاتەوە، یا خوا بەیانیت باش بکات. چونکە ئەم شێوەیان لەشێوەی نزاو پاڕانەوە دایە. لێرەدا ئاگاداریەك هەیە کەپێویستە مامۆستایانی لیّ ئاگادار بکەینەوە، کەزۆرێك لەمامۆستایان تیّ ی دەکەون ئەوەش ئەوەیە کەدەکەونە ژێر کاریگەری عاداتو ڕەوشتی کۆمەڵگەو کیبرو خۆبەزل زانی دەکەوێتە دڵیانەوەو قوتابیانیان وا ڕاهێناوە و وەك ڕێسایەك دایان ڕشتوە گوایە بۆ ڕێزی مامۆستاکەیانە، کەمامۆستا هاتە ژور دەبیّ بلێن: هەستن . قوتابیەکانیش بەرزە پیّ هەمو لێکڕا لەبەر مامۆستاکەیان هەڵ دەستن. دیارە ئەمە لەشەریعەتی خوادا نیەو لەئایینی ئیسلامدا جیّ ی نابێتەوە، مەگەر لەفەرهەنگو تورەکەی ئەو کەسانەدا هەبێت کەبەربەرەکانی شەریعەتی خوا دەکەنو بەرنامەی خوایان قبوڵ نیەو ڕەتی دەکەنەوە.هەروەکو لەئەنەس کوڕی مالك دەگێڕنەوە دەڵیّ: { ماکان لشخصٍ أحب إليهم من رسول اللهﷺ ، وكانوا إذا رأوهُ لم يقوموا له لما يعلمون من كراهيته لذلك.}([1]).

هەروەها پێغەمبەرﷺخەڵکی لەخوی خراپی لەبەر هەڵستان ئاگادار دەکردەوەو دەی فەرمو:{ من أحب أن يتمثل له الناس قياماً، فاليتبوأ مقعده من النار}([2]).

بەلاّم دروستە خاوەن ماڵ لەبەر میوانەکەی هەڵ بستێت وبەپێشوازیەوە بچێت. هەروەها کاتێك یەکێك لەسەفەر دێتەوە شان بەشان (المعانقة) ی لەگەڵدا بکەن([1]).

---

(١) أ. صحيح رواه الترمذي.

ب. واتە: سەحابەکان کەسیان لەپێغەمبەرﷺخۆشتر نەدەویست کەچی کەدەهاتە لایان یان بەلایاندا تیّ دەپەڕی لەبەری هەڵ نەدەستان، چونکە ئەوان دەیان زانی کەچەندی پیّ ناخۆشە کەلەبەری هەڵ بستن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أحمد.

ب. واتە: هەر کەسێك پیّ ی خۆش بێت کەخەڵکان لەبەری هەڵ بستن باجێگەی خۆی لەناو ئاگری دۆزەخدا دابنێت یا مسۆگەر بکات.(وەرگێڕ).

چونكە سەحابەكان ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لیٚ بيٚت ئەمەیان كردوە، وەئەمە ئادابيٚكە لەئادابەكانی ڕيٚز گرتن وپيٚشوازی كردن لەمیوان وبەخيٚر هيٚنانی كەسيٚكە كەسەردانت دەكات. قسەی ئەم شاعیرە بیٚ هودەیە كەدەلٚیٚ:

قُم للمعلم وفِّه تبجيلاً كاد المعلم أن يكون رسولاً(٢)

بەهۆی پيٚچەوانەی فەرمودەی پيٚغەمبەرﷺ كەپیٚ ی ناخۆش بوە لەبەری هەلٚ بستن، وەهەڕەشەشی لەو كەسە كردوە كەپیٚ ی خۆشە لەبەری هەلٚبستن، چونكە ڕيٚز گرتن بریتی نیە لە لەبەر هەستان، بەلٚكو ڕيٚز گرتن بریتیە لەفەرمانبەری وگویٚ ڕایەلٚی كردنی بەرنامەی خوا بەسەلام لەیەكتری كردن وتۆقە كردن وڕەوشتە جوانەكانی تر دەبيٚت.

٢ـ پشت بەستن تەنیا بەخوا(الإستعانة بالله):

پيٚویستە لەسەر مامۆستا كەقوتابیەكانی وا فيٚر بكات كەتەنیا هانا بۆ خوا بەرن ولەو بەولاوە داوای یارمەتی وسەرخستن لەكەسی ترو لەهیچ شتيٚكی تر نەكەن.

---

(١) شان بەشان لەناو ئيٚمەی كورددا نیە، بەلٚكو لەناو عەرەبەكاندا باوە.پيٚغەمبەرﷺ لەفەرمودەیەكی دا كاتیٚ لیٚ یان پرسی: فەرموی نابیٚ یەكتری ماچ بكەن كاتیٚ كەتوشی یەكتری دەبن{ عن حنظلة بن عبدالله السدوسي قال ثنا أنس بن مالك قال: فقال رجلٌ يارسول الله احدنا يلقي صديقه أينحني له" قال ﷺ : لا،فليلتزمه ويقبله؟ قال: لا، قال: فيصافحه؟ قال: نعم، ولفظ إبن ماجة نحوه وفيه(لا، ولكن تصافحوا} رواه الترمذي وإبن البيهقي وأحمد ((حسن)),واتە:پیاويٚك بەپيٚغەمبەری گوت: ئەی ڕەسولی خوا كاتيٚك یەكيٚك لەئيٚمە لەڕيٚگا لەهەر شويٚنيٚك بەدۆست وبرادەرو خزمی خۆی دەگات ئایا بۆی بچەميٚینەوە؟ فەرموی : نەخيٚر ئەوجار گوتی: ئەدی باوەشی پيٚدا بكەین وماچی بكەین ؟ فەرموی: نەخيٚر، گوتی : ئەدی تۆقەی لەگەلٚ دا بكەین؟ فەرموی: بەلٚیٚ. لەڕيٚوایەتی إبن ماجەدا هاتوە: فەرموی: بەلاٚم تۆقەی لەگەلٚ دا بكەن.(وەرگيٚڕ).

(٢) واتە: لەبەر مامۆستاكەت هەلٚ بستە، چونكە ئەمە ڕيٚزليٚنان وبەبەرز زانینی ئەوە، مامۆستا ئەوەندە بەرزە ، خەریكە بلٚيٚم وەك پەیامبەرە.(وەرگيٚڕ).

وەفەرمودەکـەی (إبـن عبـاس رضي الله عنه) یـان بـۆ بێنێتـەوە کەپێغەمبـەر ﷺ فەرمویـەتی:﴿ إذا سألت فاسأل الله وإذا إستعنت فاستعن بالله)([1])

٣ـ هاوبەش پەیدا نەکردن بۆ خوا(الشرك):

پێویستە مامۆستایان ئاگاداری قوتابیەکان بکەنەوە کەزۆر وردو وریا بن لەهاوبەش وهاوتا دانان بۆ خوای گەورە. کەبریتیە لەگوێ ڕایەڵی وبەندایەتی کردن بۆ غەیری خوا وەك پاڕانەوە لەپێغەمبەران وپیاو چاکان وگۆڕستانەکان، چونکە ئەمانە کارێکی ترسناك و مەترسی دارن و عەقیدەو بیروباوەڕی لەدڵی موسڵمانان دا دەمرێنێ. بەکار کردن بەو ئامۆژگاریەی کەلقمان بۆ کوڕەکەی دەکرد کەخوای گەورە بۆمانی دەگێڕێتەوە:﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ١٣ ﴾ ([2])

٤ ـ نـــوێژ کردن:

پێویستە لەسەر مامۆستا کەقوتابیـەکانی لەقوتابخانـەدا فێـری نوێـژ بکـات وبیـان باتە مزگەوت بۆ ئەوەی نوێژی بەکۆمـەڵ(الجماعـة) بکـەن، بـۆ خـۆی چـاودێری یـان بکـات وئادابەکانی مزگەوتیان فێر بکات، بەڕێك وپێکی بێ دەنـگ بـچنە مزگـەوت، دەنگـە دەنـگ وژاوە ژاو نەکەن سەر لەنوێژکەران تێك بدەن. سەرەتا دەست نوێژ شوشـتنیان فێـر بکـات وئەوجار نوێژیان فێر بکات هەر لەتەمەنی حەوتساڵیەوە چ کچ بن وچ کـوڕ([3]). هـەروەکو

---

(١) أ. رواه الترمذي وقال حسن صحيح.

ب. واتە: ئەگەر داواو هانات برد تەنیا داواو هانا بەرە بەر خوای گەورە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. لقمان: ١٣.

ب. واتە: ئەی کوڕی شیرینم هەرگیزاو هەرگیز هاوبەش وهاوتا بۆ خوا دامـەنێ، چـونکە هاوبـەش پەیـدا کردن بۆ خوا ستەمێکی گەلێك گەورەیە.(وەرگێڕ).

(٣) بەڵام بەداخەوە ئێستا لەوڵاتی ئێمەدا مامۆستاکان خۆیان نازانن نوێژو دەست نوێـژ چـی یـەوئایین چی یە؟!! و هەڕێ ی لەفڕێ ناکەنەوە، نەك هەر نازانن بەڵکو بڕواشیان پێ ی نیـە پـەنا بـەخوا. ئـەی چۆن قوتابیەکانی فێری نوێژ بکات، بەڵکو فێری مۆسیقاو سەماو سوڕدان وڕەوشتی خراپیـان دەکـات.

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {علموا أولادكم الصلاة إذا بلغوا سبعاً وأضربوهم عليها إذا بلغوا عشراً، وفرقوا بينهم في المضاجع } (١).

٥ـ پشت بەستن بەخوا(التوكل):

لەسەر پەروەردیارو مامۆستا پێویستە کەمندالاَنوقوتابیەکانی وا فێر بکات کەتەنیا پشت بەخوا ببەستنوبەس، پشتو پەناهیان تەنیا بەزاتی(الله) وە بێت. هەروەکو موسا (عليه الصلاة والسلام) بەگەلەگەی گوت:(لو أنَّكم توكلون على الله تعالى حقَّ توكلە لرزقكم كما يرزق الطيرُ تغدو خماساً وتروح بطاناً)(٢)

لەمەش ڕۆژی ڕەشتر هەر لەسەرەوەڕا گرنگی بەوانەی ئایین نادرێت وبەوانەیەکی لاوەکی وبێ سودی دەزانن و ئێستا هەر کتێبو سەرچاوەیەك کەپەیوەندی بەوانەی ئایینەوە هەیە هەمویان خڕ کردونەوەو بردویانن بۆ مزگەوتەکان یان سوتاندویانن، ئەگەر هەر سەکێك لەئێوە چوە مزگەوتەکان باسەیرێکی ڕەفتەو کتێبخانەی ئەو مزگەوتە بکات ئەم قسەیەکی ئێمەی بۆ ڕون دەبێتەوە کەڕاست دەکەین، هەر لەسەردەمی حیزبی بەعسەوە وانەی ئایینیان داوەتە دەستو دەیدەنە مامۆستایەك کەئەسڵەن بەدین نیە، یا سفورو شەلاَڵە لەسوراو وسپیاو ونازانن پیتێکیش لەئایەت وفەرمودەکان بخوێننەوە. لەولاوەش وانەی هەرزەکاریان داناوە گرنگیەکی تەواوی پێ دەدەن. باسی کۆمەڵە بابەتێکی وروژێنەری ڕەگەزی(الجنسي)تێدا دەکەن کەقوتابیان بەرەو لادان دخزێنێ.(وەرگێڕ).

(١) أ. رواه البزار وأنظر صحيح الجامع.

ب. واتە: ئەگەر مندالَەکانتان گەیشتنە تەمەنی حەوت سالاَن فێری نوێژیان بکەن، وەکەگەیشتنە دە ساڵی و نوێژیان نەکرد لێ یان بدەن، جێگایان بۆ جیا بکەنەوە واتە کوڕو کچان لەیەکتری جیا بکەنەوە لەکاتی خەوتن داو ژوریان بۆ جیا بکەنەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أحمد والترمذي.

ب. واتە: ئەگەر ئێوە تەنیا وبەتەواوی پشت بەخوا ببەستن ئەوا خوای گەورە ڕۆزیتان دەدات هەروەکو چون ڕیزقی ئەو باڵندەیە دەدات کەبەیانیان بەسکی برسیەوە دەڕواتە دەرو ئێوارانیش بەسکی پڕەوە دەگەڕێتەوە بۆ هێلانەکەی خۆی.(وەرگێڕ).

دەست گرتنیش بەهۆو هۆکارەکان(الأسباب) واجبە هەروەکو پێغەمبەرﷺ بەخاوەنی وشترەکەی فەرمو: {وشترەکەت ببەستەوە ئەوجار پشت بەخوا ببەستە ـ إعقلها وتوكل على الله).

٦ ـ قوربانی دان وتێکۆشان (الجهاد والتضحية):

هـەروەها لەسـەر مامۆسـتا (معلـم أو مـدرس) و پـەروەردیار پێویـستە کـەگیانی قوربانیو تێکۆشان لەڕێگەی خوادا لـەدژی دوژمنـانی ئیـسلام جولەکـەو کـافرو گاورەکـان لەدڵودەرونی قوتابیەکانی دا بڕوێنیٚوبیرو هـۆشو زیهنـی قوتـابیـەکانی پـیٚ گـۆش بکـاتو بەلای پێشینەچاکەکان (السلف الصالح) و غـەزاکانی پێغەمبـەرﷺ بکێـشێتوپیٚ یانـەوە ببەسـتێتەوە، هیـواو ئاواتـەکانیان بەڕەوشـتو ئیمـانی پێغەمبـەرﷺو سـەحابەکان تێـر بکات. لەسەر ڕەوشتی قورئان وسوننەت جۆشیان بکات وبڕواداریێکی پتەولەسەر عەقیدەی پاکی ئیسلامیان لیٚ دروست بکات.

٧ – هــەروەکو لەســەر مامۆســتایان پێویــستە کــەوا لەقوتابیــەکانی بگەیــەنیٚ کەعەرەب(وهەمو گەلانی موسڵمان ـ وەرگێڕ) گەلێکن کە خوای گەورە(الله) بەئیسلام سـەر بەرزی کردون. هەر کاتێك بیانەویٚ بەغەیری ئیسلام سەر بەرزو سەر فراز بـن، ئـەوا خـوای گەورە ڕێسواو سەر شۆڕیان دەکات. هەروەکو ئیمامی عمرﷺ فەرموی :(نحن قومٌ أعزنـا الله بالإسلام" وإذا ابتغينا العزة بغير الإسلام آذلنا الله).(١)

---

(١) واتە: ئێمە گەلێکین خوای گەورە بەئیسلام سەر بەرزی کردوین، خۆ ئەگەر بمانەویٚ عیززەت وسەر بەرزی لەغەیری ئیسلام وەدەست بێنین ئەوا خوای گەورە سەرشۆڕو ڕەزیلمـان دەکـات. دیـارە لێـرەدا ئیمامی عومەر مەبەستی تەنیا لەگەلی عەرەب نەبوە، بـەڵکو ئـەو مەبەسـتی لەگـەل وئوممـەتی ئیـسلام بوە بەهەمو زمانە جۆربەجۆرەکانی جیهانیەوە. نەك هەر گەلی عەرەب بەڵکو هەر گەل وکـۆڕو کۆمـەڵێك بیەویٚ بەغەیری ئیسلام سەر بەرزو سەر فراز بێت، ئەوا بەپێچەوانەوە نەك هەر سەربەرز نابێت ، بەڵکو سوك وڕیسواو سەر شۆڕیش دەبێت . چونکە ئیسلام بۆ هەمو گروهی مرۆڤە لەسەر ڕوی ئەم زەمینەدا. ئەوانەی کەئیسلامیان ناویٚ هەمیشە سەر شۆڕو بودەڵەو ڕێسوان، هەمیشە مل کەچـی وژێـر دەسـتەیی بەشیانە. جائەگەر نوسەر تەنیا مەبەستی لەگەلی عەرەب بێت ئەوا بەهەڵە داچوە.(وەرگێڕ).

سەرکەوتن بەسەر کافراندا نابێت تەنیا بەگەڕانـەوە نـەبێت بـۆ لای خـوا، بـۆ حـوکم کـردن بەکتێبی خوا واتە بەقورئانی پیرۆزو بەسوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ وحـوکم پـێ کردیـان لەهــەمو بوارەکـانی ژیانمانــدا ولەهــەمو کــارو بوارەکـانی ژیــانی ڕۆژانەمانــدا، هــەروەها بەختەوەری لەهەمو کاروبارەکانی ژیانماندا تەنیا گەڕانەوەیە بۆ لای خوا ، ئەوجار دەست گرتن بەهۆو هۆکارەکان لەئامادە کردنـی هێـزو چـەکی تـازەو پێـشکەوتو، ئامـادە کردنـی گەنجی موسـڵمانی ڕاهێنـراو ومەشـق پـێ کـراو، لەسـەر پیـاوەتی وئازایـەتی و پاڵـەوانێتی بەجـەرگیو بـوێریو ئیمـانی پتـەوو قـاییم پـەروەردە کـراو، پابەنـدی پـەیڕەو وپرۆگرامـی ڕاستی خواییو عەقیدەی ئیسلامی پاك وپوخت.

لەبەر ئەوە دەتوانین بڵێین مامۆستا گەر پابەندی بەرنامەکەی خوا بێتو عەقیدەو بیرو باوەڕی لەسەر عەقیدەی ئیسلام دامەزرابێتو لەکارەکانی دا دڵسۆزو نیاز پاك بێت لەو پەروەردە کردنو فێر کردنەی دا دەتوانێت پاکترینو بەهێز ترینو پتەو ترین وبەئیمان ترین بەرە پێك بهێنێت کەبتوانێت دوژمنانی ئیسلامو داگیر کەرانو دەست درێژیکاران وەدەر بنێنو ڕایان بماڵنو بەیداخی یەکتا پەرستیوخواناسی بەرزو شەکاوە بکاتو شورەو قەڵای پتەوی هەڵ گەڕاوانو کوفرو هاوتا پەیدا کاران بهەژێنێ. مرۆڤایەتی لەو سەرلێشێواویو گومڕایی یە ڕزگار بکاتو بەرەو پەروەردگاری تاكو تەنیا وەریان چەرخێنێو ڕێنومایی یان بکاتوتاکە خوای دروستکاری خۆیان پێ بناسێنێولەو هەمو ستەم و چەوسانەوەیە ڕزگاریان بکات کەتیایدا دەژین. هەر بۆیە خوای گەورە بەپێغەمبەرەکەی دەفەرموێ:﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ۝١ ﴾[١]

---

(١) أ. إبراهيم: ١.

ب. واتە: ئەم قورئانە کتابێکە بۆ تۆمان ناردۆتـە خـوار بـۆ ئـەوەی دەسـتی خـەڵکی پـێ بگریـت لەشەوەزەنگی نەفامی وتاریکی وستەمکاریەوە بەرەو ڕوناکی یان ڕێگـەی ڕاسـتی هیدایـەتی خواییـان

وەپێغەمبەریش ﷺدەربارەی خۆی فەرمویەتی:{إنَّما أنا رحمة مهداة}(١) . بۆیە لەسەر مامۆستا پێویستە کەپێغەمبەری خواﷺبکاتە پێشەنگو سەرمەشقی خۆی بۆ پەروەردە کردنوفێر کردنی منداڵو قوتابیەکانی. ئەو پێغەمبەرەی کەخوای گەورە بۆ هەمو خەڵکی سەر ڕوی زەوی بەگشتی هەڵبژاردوەو بەڕەحمەت بۆ هەمو گروهی مرۆڤ ناردوە هەروەکو خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ:﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾(٢).

٨ ـ چەمك وئایدیۆلۆژیە ڕوخێنەرەکان (المبادئ الهدامة):

لەسەر مامۆستا پێویستە کەقوتابیەکانی لەبیرو بۆچونی قرچۆكولابەلاو چەمكو ئایدیۆلۆژیە ڕوخێنەرەکان بپارێزێتو ئاگادارو دوریان بخاتەوە، وەك کۆمۆنیستی لادەرو مامسۆنیەتولیبرالیەتو جولەکەو سۆشیالیستی مارکسیوعەلمانیەتی بێ دینیو داڕنراو لەهەمو بەهاو ڕەوشتێکی ڕەسەن و ئایینیو نەتەوە گەرێتی دور لەدین کەناموسڵمانانی عەرەب خۆ بەسەر موسڵمانانی ناعەرەبدا (المسلم الأعجمی)بەرز تر دەکات. هەرکەسێك ئایینو بەرنامەکەی خوا نەگرێت هەر چیەکی تر بگرێت لێ ی وەرناگیرێت. هەوەکو خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٨٥﴾ سورة آل عمران: (٨٥)(٣)

بەریت بەیارمەتی خوای گەورە بۆ ڕاستە شەقامی یەکتا پەرستی وتەنیا یەك خوا پەرستی دەست کێشیان بکەیت.(وەرگێڕ).

(١) أ. صحیح :بروانة (صحیح الجامع:٢٢٤٥)

ب. واتە: من ڕەحمەت وڕێنومایی کارم بۆ ئێوە .(وەرگێڕ).

(٢) أ. الأنبیاء: ١٠٧.

ب. واتە: ئێمە تۆمان نەناردوە مەگەر بەڕەحمەت وبەرەکەت وبەزەیی بۆ هەمو خەڵکی سەر ڕوی زەوی.(وەرگێڕ).

(٣) واتە: هەرکەسێك جوێ لە لەئایین وبەرنامەکەی خوا هەر ئایین وبەرنامەیەکی تر بگرێت ئەوا خوای گەورە لێ ی وەر ناگرێت ولەڕۆژی قیامەتدا لەزیان مەندو سەخارەتمەندانە.(وەرگێڕ).

هەروەها دەبێ قوتابیەکانی لەدیکتاتۆریەتو دیموکراسیەت کەبەرنامەی خـوا وەلا دەنێن وبەبەرنامـەی دەسـت کـرد کـار دەکـەن. ئاگـادار بکاتـەوەو هۆشـیاریان بکاتەنـەوە لەمەترسی ئەو تاوانەو دەست گیرۆییان بکاتو نەهێڵێ بکەونە ناو ئەو زەلکـاوە بۆگەنانـە. هەرچی ئەم فیکرە بۆگەنەی چوە سەریەوە سەری بۆگەن دەبێ.

٩ ـ تورە کردن وئـازار دانی دایك وبـاوك(عقوق الوالدين):

پێویستە لەسەر مامۆستا کەقوتابیەکانی لەئازار دان وتورە کردنی دایكو باوکان وریا بکاتەوەو هەڵی یان بنێ لەسەر گوێ ڕایەڵیو فەرمانبەرێتی دایكوباوك لەچوارچێوەی شەریعەتی ئیسلامدا. بەڵام کەفەرمانی پێدا سەرپێچی خوا بکات باگوێ ڕایەڵیان نەکاتو بەقسەیان نەکات. هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنًاۚ إِمَّا يَبۡلُغَنَّ عِندَكَ ٱلۡكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوۡ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفّٖ وَلَا تَنۡهَرۡهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوۡلٗا كَرِيمٗا ﴿٢٣﴾ وَٱخۡفِضۡ لَهُمَا جَنَاحَ ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحۡمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرۡحَمۡهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرٗا ﴿٢٤﴾ ﴾ سورة الإسراء: (٢٣،٢٤) [١]

---

(١) واتە: خوای گەورە فەرمانمان پێ دەکات کەلەو بەولاوە بەندایەتی وپەرستـشی بـۆ کەسـی تـرو بـۆ هیچ شتێکی تر نەکەین ولەگەڵ دایك وباوکیشماندا باش بین،ئەگەر یەکێکیان یا هـەردو کیـان پـیر بـون هەرگیز نابێ ئۆفەیان لەبەر بکەین ودەریان نەکەین ولێ یان هەرگیز بێزار نەبین و قسەی ڕەقیان لەگـەڵ دا نەکەین ، بەڵکو هەمیشە قسەی نەرم ولەسەرخۆیان لەگەڵ دا بکەین وبـاڵی ملکەچـی خۆمانیـان بـۆ ڕابخەین و لەگەڵیانـدا هێدی وهـێمن وبەبـەزەیی بـین. وەلەبـەر خـوا بۆیـان بپاڕێینـەوە و بڵێین: ئـەی پەروەردەگاری من ڕەحمیان پێ بکەیت ولەژێر دەریای بەزەیی خۆتدا نقومیان بکەیت و پاداشـتی یـان بدەیتـەوە هـەر وەك چـۆن ئـەوان لەمەلۆتکـەیی وبـچوکیەوە منیـان پـێ گەیانـدوە وگـەورەیان کـردوم وکردیـانم بـەم مرۆڤـە جـوان وبەتوانایـەی ئێـستام.خوایـە بەهەشـتی بـەرین ونـەبڕاوەیان بەنەسـیب بکەیت.... آمین.

ئامۆژگاریەکانی لوقمان عليه السلام بۆ کوڕەکەی

خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ:﴿ وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ ﴾(١) سورة لقمان: (١٣) . بەڵێ کاتێ لقمان ئامۆژگاری کوڕەکەی دەکرد، ئەم ئامۆژگاریانەی بۆ ئێمەی مرۆڤـ زۆر بەسودو بەکەڵکن کەخوای گەورە لەسەر زمانی دەگێڕێتەوە:

١. ﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ (٢)سورة لقمان: (١٣). زۆر وریا بە لەهاوبەشی پەیدا کردن لەبەندایەتی کردنوپەرستشی خوای گەورە(الله). وەکو پاڕانەوە لەمردوان و پێغەمبەرانو کەسانی نادیار ئەوەتە ﷺ فەرمویەتی:{ الدعاء هو العبادة} (٣) وەلە قورئانی پیرۆزدا هاتوە:﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾(٤)

---

(١) واتە:کاتێ لقمان بەکوڕەکەی دەگوت وئامۆژگاری دەکرد.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: ئەی کوڕی خۆم وریابە هەرگیز هاوتاو هاوبەش بۆ خوای گەورە دانەنێ ی، وەکو پاڕانەوەو هانا بردن بۆ مردوەکان وکۆڕی پێغەمبەران وپیاو چاکان وکەسانی نادیار، چونکە هاوتا پەیدا کردن بۆ خوای گەورە ستەمێکی گەلێك گەورەیە بۆ سەرمافەکانی خوای گەورە لەپەرستن وپەروەردگارێتی ئەوو ناو وسیفەتە پیرۆزەکانی دا..(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه الترمذی حسن صحیح.

ب. واتە دوعاو نزاو پاڕانەوە خۆی بەندایەتی کردنەو بەشێکە لەبەندایەتی کردن.(وەرگێڕ).

(٤) أ. سورة الأنعام: (٨٢)

ب. واتە: ئەو کەسانەی کەئیمانیان هێناوەو بڕواکەیان بەهاوتاوشەریك پەیدا کردن بۆ خواو بەستەم وستەمکاری تێکەڵ نەکردوە ئەوانە سەرفرازو سەرکەوتو دەبن وخوا لێ یان ڕازیە. ابو جعفر دەڵێ: ڕاڤە کەرانو شرۆڤەکەرانی قورئانی پیرۆز لەلێکدانەوەو شی کردنەوەی ئەم ئایەتە پیرۆزەدا جیاوازن هەندێکیان دەڵێن: ئەم ئایەتە جیاکردنەوەو حوکم کردنە لەنێوان ئیبراهیم خۆشەویستی خوا وهاوبەش پەیداکەرانی کاتی خۆی کەپێ ی گوتن: باشە چۆن من خۆم دەترسم بەهۆی ئەوەی کەئێوە هاوبەش بۆ خوای گەورە پەیدا دەکەن کەلەدنیاو لەقیامەت خوای گەورە سزامان بدات لەدنیا توشی

بێ گومان ئەمە کارێکی قورس بو بۆموسڵمانان، گوتیان جاکێ هەیە کەستەمی لەخۆی نەکردبێت؟ پێغەمبەرﷺ فەرموی :{ لیس ذلك، إنَّما هو الشرك ألم تسمعوا قول لقمان لإبنه:﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴿١٣﴾ ﴾(١)

٢ ـ {وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ}(٢)

بەڵاو نەهامەتی و قات وقڕیمان بکات ولەقیامەتیش بەئاگری دۆزەخ سزامان بدات کەچی ئێوە هەر گوێشتان لێ نیەو ناترسن، باشە کام گروپمان شایەنی پاراستن وپەنادانە لەلای خوای گەورە؟ جا خوای گەورە بەم ئایەتە حوکمی لەنێوان هەردولا دا کردو لێکی جیا کردنەوەو فەرموی: ئەو کەسانە شایەنی پاراستن وبەزەیی خوان کەبەدڵسۆزی بەندایەتی وپەرستشی بۆ خوا دەکەن ولەگەڵ خوادا کەسی تر ، هیچ بەرنامەیەکی دەستکردی تر ناپەرستن وئیخلاسیەتیان تەنیا بۆ خوای گەورەیە و هاوبەش بۆ خوا پەیدا ناکەن وستەم وستەمکاری ناکەن. بەڵام ئەوانەی لەگەڵ خوای گەورەدا هاوبەش پەیدا دەکەن وئیخلاسیەتیان بۆ خوا نیە شتی پڕوپوچی تری تێکەڵ دەکەن ئەوان بالەسزای خوا ئەمین نەبن چ لەدنیاو چ لەقیامەتدا خوای گەورە سزای سەختیان دەدا خوای گەورە پەنامان بدات.(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق عليه.

ب. مەبەست لەوە نیە، بەڵکو مەبەستی لەهاوبەش پەیدا کردنە بۆ خوای گەورە، ئەدی گوێتان لەلقمان نی یە بەکوڕەکەی دەڵێ : ئەی کوڕی خۆم هاوبەش بۆ خواپەیدا مەکە، چونکە هاوبەش پەیدا کردن بۆ خوای گەورە ستەمێکی گەورەیە لەمافەکانی (الله) گیان دەکرێت. واتای ئایەتەکەشمان پێشتر نوسی (وەرگێڕ).

(٢) أ. سورة لقمان: (١٤).

ب. واتە: ئامۆژگاری مرۆڤمان کرد کەڕێزی باوك ودایك بگرن و توڕەیان نەکەن، بەڵکو سوپاسیان بکەن وچاکەیان لەگەڵدا بکەن وچاکەیان بدەنەوە چونکە ئەوان بەتایبەتیش دایك ماوەیەکی زۆر لەناو سکی خۆی دا هەڵی گرتویت وئازارو ئەشکەنجەو ناخۆشی یەکی زۆی پێوە چێشتون ولاوازی بەسەر لاوازی دا لەئەنجامی ئەو هەڵ گرتنەی دا بەپێستی سکی بینیویەتی، دوای ئەوەی داشی ناویت لەماوەی دو ساڵ شیردان و پەروەردە کردن وبەخێو کردن وشەونخونی وپاك کرنەوەو خاوێن کردنەوەو خاوێن ڕاگرتنی و خۆراك پێدانت ودیسانەوە ماندو بونێکی زۆری پێوە چەشتویت بێ ئەوەی منەتت بەسەردا بکات و هەست بەهیچ بکات وئاسودەو بونی منداڵەکەی ئاسودە بونی گیان ودەرونی خۆیەتی.جابۆیە پێویستە لەسەر منداڵ سپڵە نەبێت ولەکاتێ کەگەورە بو و دایك وباوکیشی پیر بون

إبن كثير گوتویەتی: كاتێ كەلقمان كوڕەكـەی ئامۆژگـاری دەكـرد ئامۆژگاریەكـەی بەگوێ ڕایەڵی دایك وباوكی بەستەوە بەگوێ ڕایەڵی وبەندایـەتی كـردن بـۆ خـوای گـەورەو هاوبەشی پەیدا نەكردن بۆ خوای گەورە.بۆچی؟ هەموی لەبەر گـەورەیی وقورسـایی ڕێـزی باوك ودایك، چـونكە بـاوك ودایـك زۆر بەمنداڵەكانیانەوەمانـدو دەبـن هـەر لـەكاتی كەوتنـە سكی دایكیەوەو هەتا دەگاتە كاتی پێ گەیشتنی ئەو منداڵە . دەبینـی دایكـی هـەژار ئـەو كۆڵی منداڵە بەچ ناخۆشی وئازارو ئەشكەنجەیەكەوە بەسكی خۆی هەڵ دەگرێت.بـاوكیش بەم لاو بەو لادا بەگەرماو بەسەرما ڕادەكات كە ڕزق وڕۆزی بۆ ماڵ ومنداڵەكەی پەیدا بكات هـەزاران تـاڵ وسـوێری دەچـێژێ لـەپێناو پێگەیانـدنی منداڵـەكانی دا دەی كەواتـە مـافی ئەوەیان هەیە كەمنداڵەكانیان سوپاس گوزار بن بۆ یان وگوێ ڕایەڵیان بكەن

٣ ـ ﴿ وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ ﴾ (١)

چاكەیان بداتەوە هەر چەندە ئەگەر شەوو ڕۆژ لەكۆڵی یان بكەیت بەتایبەت دایك ئێستاش بەقەد ژانێك نابێت كەئەو دایكە بەتۆیەوە بینیـوە، یابـە شـەونخونیەك نابێـت. كەخـەڵكی هـەمو خـەوتون وئـەویش بەزاقە زاقی منداڵەكەی خەوی لەچـاوان دەزڕێ وهـەڵ دەسـتێ و دەسـت لەپـیسایی منداڵەكـەی دەنـێ وپوخت وخاوێن دەی شواتەوە وئەمجار مەمكیشی دەداتێ.پاك وبێ گەردی بـۆ خـوا ئـەم هـەمو سـۆزو بەزەیی ولەخۆ بوردیەی داوەتە ئەو دایكە تائەم مرۆڤـە سـپڵەیە پـێ بگـات كەچـی سەركەشـی دەكـات وهاوبەش بۆ خوا دادەنێ، خوای گەورە هەڕەشەمان لێ دەكات ئەگەر هاوبـەش بـۆ خـوا پـەیدا بكـەین لەگەڵ دایك وباوكیشمان چاك نەبێن ودواڕۆژ هەر بـۆلای مـن دەگەڕێنـەوەو بـۆ خـۆم دەزانم چـیتان لێ دەكەم.(وەرگێڕ)

(١) أ. سورة لقمان: (١٥).

ب. واتە: ئەگەر باوك ودایكت هانیان دایت كەهاوبەش بۆ خوا پەیدا بكەیت، یاهەر بێ فەرمانیەكی خوات پێ بكەن كەتۆ لێ ی بێ ئاگای وزانیاریت نیە كەخراپە یان نا لەوكاتەدا تۆ گوێ ڕایـەڵیان مەكـەو

إبن كثير گوتویەتی: واتە زۆر بەوریایی یەوە شوێن ئایین وڕەوشتی باوكودایكت بكەوەو زۆریش وریا بیت لەئایینی خوا لانەدەن، هەر كاتێك لایان دا لێ یان قبولّ مەكە. وەئەگەر فرمانیان پێ دایت بە خراپە كردنو سەرپێچی خوا ئەوا ئەو كات تۆ بەقسەیان مەكەو لەدنیاش دا هاریكاریو دۆستایەتیان بكە بەچاكو ڕێزیان بگرە واتە ڕێزی دایكوباوكایەتیو شوێن بڕواداران وموسڵمانان بكەوە كەلای خوایان گرتوە. چونكە خوای گەورە گوێ ڕایەڵی دایكوباوكی بەستۆتەوەو بەبەندایەتیو پەرستشی خۆیەوە، ئیدی فەرمان كردنی باوك ودایك بەڕۆڵەكانی ڕێگر نیە لەبەردەم ئەوەی كەتۆ چاكەیان لەگەڵ دا بكەیت لەدنیادا، دەی دەبێ تۆ ڕێگەی بڕواداران بگریت وشوێن كەوتەی ئەوان بیت. دەڵێم: ئەم فەرمودەیەی پێغەمبەرﷺ ئەم ڕایە دەسەلمێنێ كەفەرمویەتی:{ لاطاعة لاحدٍ فی معصیة الله، إنَّما طاعة فی المعروف}(١)

٤ ـ ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٖ فَتَكُن فِي صَخۡرَةٍ أَوۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَأۡتِ بِهَا ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ ﴿١٦﴾ ﴾(٢)

بەقسەیان مەكە لەگەڵ ئەوەشدا تۆ لەدنیادا هاوڕێ یەتی و هاریكاری وڕێزیان بگرە بەچاكە كردن لەگەڵیاندا ودوای ئەو كەسانە بكەوە كە بۆ لای خوا گەڕاونەوەو خواپەرستی دەكەن. ئاگادار بن گەڕانەوەتان هەر بۆ لای منەو هیچ پەنای تر نیە ومنیش نامەی كردەوەكانتان دەخەمە پێش چاو وهەرچی لەدنیادا كردوتانە هەواڵی هەموتان پێ دەدەم وبەچاوی خۆتان هەمو دەخوێننەوە(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق علیه.

ب. واتە: لەسەرپێچی كردنی(الله) دا گوێ ڕایەڵی كەس مەكەن، چونكە گوێ ڕایەڵی تەنیا لەكاری چاكەو خوا پەرستی دایەو دروستە.لەڕیوایەتێكی تردا(لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق) (وەرگێڕ)

(٢) أ. سورة لقمان: (١٦).

ب. ئەی كوڕی شیرینم، هەر كارو كردەوەو قسەیەكت كرد بێت لەهەر شوێنێك دا بێت لە ناو شاخ ودارو بەرد و ئاسمانەكان دابێت ئەگەر بەقەد گەردیلە ئەتۆمێك یا بەقەد دەنكە خەرتەڵەیەكیش بێت

إبـن كـثیر دەڵـێ: واتــە ســتەم یـا گونـاح كـردن هــەر چــەندە بەقــەد گەردیلــە خــەردەلێكیش بــچوك بێــت خــوای گــەورە لــەڕۆژی قیامەتــدا دەی هێنێتــەوە بــەردەمتو نیــشانتی دەداتــەوە لەكاتێكـدا كەتــەرازوی دادوەری و دادگــایی خــوا دادەنرێــتو بــەڕێوە دەچێـت. جائەگـەر خێـر بێـت یـان شـەڕ دەخرێتــەوە بـەردەمتو بەچـاوی خـۆت هــەموان دەبینیەوە.

٥ ـ ﴿يَـٰبُنَيَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ واتە: نوێژەكانت بەهەمو پلەو پایەو واجباتەكانیو سوننەتەكانیەوە بەئاگایی وترس‌ومل كەچیو ئامادە بونی گیانو لەشەوە ئەنجامیان بدەوهەرگیز نوێژت مەچوێنە.

٦ ـ ﴿وَأۡمُرۡ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱنۡهَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾واتە: فرمان بەچاكە بكەو خراپەش قەدەغە بكە زۆر بەنەرمی ولەسەر خۆیی وژیرانە ودور لەهەڵچون وتوندو تیژی.

٧ ـ ﴿وَٱصۡبِرۡ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ﴾ شتێكی بەڵگە نەویستە هەر كەسێك فرمان بەچاكە بكاتوقەدەغە لەخراپە بكات توشی ئازارو ئەشكەنجەو قوربانی دان بەگیانو بەخوێنیش دەبێت([1]) . بۆیە فرمانی پێ دەكات كە خوڕاگرو بەئارامو پشو درێژ بێت.پێغەمبەرﷺ

خوای گەورە دەی هێنێتەوە بەردەمتو گوم نابێتو بەفیڕۆ ناڕوات، چونكە خوای گەورە زاناو دانایەكی زۆر بەڕەحم ونەرم وبەبەزەیی و داناو پسپۆڕە.(وەگێڕ).

(١) بەڵگەی ڕاستی ئەم ڕایەشمان هەزار هەزاران شەهیدی ئەم مەیدانەیە هــەر لەســەرەتای ئیــسلامەوە تائەمڕۆ كەبەچاوی خۆمان دەبینین لەجیهاندا موسڵمانانی بانگـەواز خـوازو دەسـگیرۆكەران بـۆ ڕێگـای خوا چۆن خوێنیان بەناهەق دەڕێژرێت هەر لەبەر ئەوەی بانگەواز بـۆ دینەكـەی خـوا دەكـەن ودەسـتی خەڵكی بۆ لای بەرنامەكەی خوا دەگـرن ولـەبێ فـەرمانی خـوا هوشـیارو ئاگاداریـان دەكەنـەوە دوایـین نمونەشمان شـەهید كردنـی مامۆسـتا عبـداللە قەسـرێ وهاوڕێكـانی بـو كەلەبازگـەی تاسـڵوجە لـەڕۆژی ٢٠٠٣/٣/٤ ـ ١/محرم/١٤٢٤ شەهید كران.

فەرمویەتی: {المؤمن الذی یخالط الناس ویصبر علی أذاهم، أفضل من المؤمن الذی لایخالط الناس ولایصبر علی أذاهم}([1]) ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ۝١٧﴾واتە: ئەم ئارامگری وپشو درێژیە یەكێكە لەهەرە كارە گرنگ وبەنرخەكان.

٨ ـ﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ﴾ واتە: ڕوت لەخەڵكی وەرمەگێڕە . إبن كثیر دەڵێ: واتە ڕوت لەخەڵكی وەرمەگێڕەولێو لەخەڵكی بامەدەوبەسوكی سەیری خەڵكی مەكەو خۆت بەزل مەزانە لەكاتی قسەكردن لەگەڵ خەڵكی خۆت بەسەر ئەواندا ڕامەدەو ڕێز بۆ ڕاو قسەكانی یان دابنێ وبەنەرم وشلی وبەڕویەكی خۆشەوە قسەیان لەگەڵ دا بكەو بیان دوێنە. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {تبسمك فی وجه أخیك صدقة}([2])

٩ ـ ﴿وَلَا تَمْشِ فِي ٱلْأَرْضِ مَرَحًا﴾واتە: بەفیزو دەمارو كەشخەو خۆ بەزل زانیەوە بەسەر زەوی دا مەڕۆ . چونكە خوای گەورەلەخۆت تورە دەكەیتو خۆشی ناوێیت ئەوەتە خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۝١٨﴾واتە: خوای گەورە خۆ بەزل زانانی خۆش ناوێوسزای بەسفتوسێ ی بۆ ئامادە كردون لەڕۆژی قیامەتدا([3])

---

(١) أ. صحیح رواه أحمد وغیره.

ب. واتەئەو بڕوادارەی كەتێكەڵی خەڵكی دەبێت وسوننەتەكانی پێغەمبەرﷺ ی پێوە دیارن بانگەشە بۆ دینەكەی خوا دەكات لەسەر خەم وئازارو ئەشكەنجەی لەشی ودەرونی یەكانیان خۆڕاگرو بەئارام وپشو درێژە باشترە لەو بڕوادارەی كەتێكەڵی خەڵكی نابێت و لەترسی ئازارو ئەزیەتی دەستی خەڵكی وخۆڕاگرو بەئارام نیە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحیح رواه الترمذی وغیره.

ب. واتە: زەردەخەنەت لەڕوی برا موسڵمانەكانتدا بە خێرو چاكە بۆ دەنوسرێت.(وەرگێڕ).

(٣) لەإبن كثیر وەرگیراوە.

١٠ ـ﴿وَٱقۡصِدۡ فِي مَشۡيِكَ﴾ واتە: لەسەرخۆو هێدی وهێمنی برۆ بەڕێوە، ڕۆیشتنێکی مام ناوەندی نەزۆر خێراو نەزۆرلەسەرخۆوبەلەنجەو لار(١)

١١ ـ ﴿وَٱغۡضُضۡ مِن صَوۡتِكَ﴾واتە: دەنگت زۆر بەرز مەکەوەو لەسەر خۆ قسان بکەو زۆر بڵێ مەبە بەسەر خەڵکیش دا مەشیرێنەو ئازاری خەڵکی مەدە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَنكَرَ ٱلۡأَصۡوَٰتِ لَصَوۡتُ ٱلۡحَمِيرِ ١٩﴾(٢) . مجاهد دەڵێ: ناخۆشترینو بێزراو ترین دەنگ دەنگی گوێ درێژە، دیارە ئەم پێ چواندنەش بەدەنگی گوێ درێژ نیشانەی خراپیو حەرام بونو ئەو پەڕی ناشیرینیو بێ شەرمیوسوکایەتیە، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ ليس منَّا مَثَلُ السوءِ، العائدُ فى هيبتهِ كالكلب يعود فى قيئه}(٣) هەروەها دەفەرموێ:{إذَا سَمعتُم أصوات الديكة فسلوا اللهَ من فضلهِ، فإنّها رأت ملكاً، وإذا سمعتُم نهيق الحمار فتعوذوا باللهِ من الشيطان، فإِنَّها رأت شيطاناً}(٤).

---

(١) إبن كثير.

(٢)واتە: ناخۆشترین دەنگ دەنگی گوێ درێژە. جائەوانەی دەنگ بەرز دەکەنەوە لەقسە کردنیاندا و بەسەر خەڵکی دا دەشیرێنن وخۆیان بەزل دەزانن وخۆ بەسەر خەڵکی دا ڕادەدەن. دەنگیان وەك زەڕەی گوێ درێژ ناخۆشە.

(٣) أ. رواه البخاري.

ب. واتە: لەئێمە نیە کەسێکی واخراپ کەشتێك ببەخشێت، دیاریەك بدات بەکەسێك دوایش کۆڵێك منەتی بەسەردا بکات وچاوی لەوەلاّمدانەوەی بێت، هەروەکو چۆن سەگ دەگەڕێتەوە سەر ڕشوەکەی خۆی و لێ ی دەخواتەوە. دیارە ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوەی کەهەر کەسێك ببەخشێ یا دیاری لەماڵی خۆی بدات بەکەسێك دروست نیە بۆی کەمنەتی بەسەردا بکات ولەشوێنان باسی بکات . بەو سەگەی چواندوە کەڕشایەوە ودواتر دەگەڕێتەوە سەری لێ ی دەخواتەوە. ئەمە هەڕەشەیەکی گەورەیە بۆ ئێمەی موسڵمان.(وەرگێڕ).

(٤) أ. متفق عليه، أنظر تفسير إبن كثيرج٣/٤٤٦.

لەڕێنومایی وسودەكانی ئەم ئایەتانە

- دروست بونی ئامۆژگاری كردنی باوكودایك بۆ كوڕەكەی بەشتێك كەلەدنیاو لەقیامەت دا سودی پێ بگەیەنێ وخواش لێ ی ڕازی بێت.
- سەرەتا فەرمان كردن بەیەكتاپەرستی خواو وریا كردنەوە لەهاوتاو هاوبەش پەیدا كردن بۆ خوا، چونكە ستەمێكە هەمو كردەوە باشەكانی مرۆڤ دەسڕێتەوە.
- پێویستی سوپاس گوزاری وگوێ ڕایەڵی وفەرمانبەرداری بۆ(الله) گیان، دوای ئەویش بۆ باوك و دایكو پێویستی چاكە كردن لەگەڵیانداو گەیاندنی سیلەی ڕەحم لەگەڵیاندا.
- گوێ ڕایەڵی نیەبۆ دروست كراوەكان(المخلوقات) لەسەرپێچی كردنی دروستكەرەكەی(الخالق) ی خۆیان، بەڵكو گوێ ڕایەڵی تەنیا لەكردەوەی چاك وسەرپێچی نەكردن لەفرمانەكانی خوادا دەبێت.
- پێویستە شوێن كەوتەی بڕوادارانی یەكتاپەرست بین ودوای داهێنەران (المبدعین) نەكەوین، چونكە شوێن كەوتن وگوێ ڕایەڵی یان حەرام وسەرپێچی یە لەفرمانەكانی خوا.
- باباش بزانین كەخوای گەورە بەنهێنی وبەئاشكرا چاودێرە بەسەرمانەوەو ئاگای لێمانە، باچاكەو خراپە بەكەم نەزانین هەر چەندە بچوك وكەمیش دیار بن, هیچ لای خوا ون نابێت.

پێویستە لەسەرمان فەرمان بەچاكەوقەدەغە لەخراپە بكەین بەو پەڕی نەرمی ولەسەر خۆیی وژیرییەوە ئەوەندەی بۆمان بكرێت. ئەوەتە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:

ب. واتە: ئەگەر گوێتان لەدەنگی كەڵەشێر بو، ئەوا سوپاسی خوا(الحمدلله) بكەن وداوای بەخشینی خوا بكەن چونكە ئەوە فریشتەی دیون بەڵام ئەگەر گوێتان لەدەنگی زەڕەی گوێ درێژ بو بڵێن (أعوذ باللهِ من الشیطان الرجیم) چونكە ئەوە شەیتانی دیوە.(وەرگێڕ).

{من رأى منكم منكراً فليغيره بيدهِ فـإن لم يـستطع فبلـسانهِ وإن لم يـستطع فبقلبـهِ وذلـك أضعف الإيمان}(١)

- پێویسته نوێژەکانمان بەهـەمو پلـەو پایـەو سـوننەتەکانیەوە بـەترس لـەخواو مـل کەچی بۆ خوا(الخشوع والخضوع) ئەنجام بدەین.
- ئـــارامگری‌وخوڕاگری وپـــشو درێـــژی لەبەرامبـــەر ئـــەو هـــەمو ئێش‌وئـــازارو کوێرەوەریانەی کەلە ئەنجامی فرمان کردن بەچاکەو نەهی کردن لەخراپە لەلایـەن خـەڵکانێکی نـەفام‌و نـەزان سـتەمکارو لـەدین دوورولـەدین حـاڵی نـەبوەوە توشـت دەبێت، چونکه ئەم کـاره قورسـترین کارێکـه کـەمرۆڤی بـڕوادار ئـەنجامی دەدات، لەهەمان کاتدا باشترین‌و بەفەڕترین‌و پیرۆزترین کارو ئەرکێکه کەبابای بڕوادار پـێ ی هەڵ بستێت بۆیه ئارامی‌و خۆڕاگری‌و لەخۆ بوردویی دەوێت. هەروەکو قوربـانی دان‌و ددان بەخۆ داگرتن‌و لێ بوردەیی دەوێت.
- حەرامی خۆ بەزل زانی ولەخۆبایی بون‌و بەدەماری‌و کەشخه لێدان لەکاتی ڕۆیشتن دا.
- مام ناوەندی‌و لەسەرخۆیی لەڕۆیشتن دا، نەزۆر بەپـەله بڕۆی‌و نەزۆریش هێواش.
- دەنگ بەرز نەکردنەوە لەڕادەی پێویست لەکاتی قسه کردن دا، چونکه ئەمه پیشەو سیفەتی گوێ درێژه ﴿إِنَّ أَنكَرَ ٱلۡأَصۡوَٰتِ لَصَوۡتُ ٱلۡحَمِيرِ ١٩﴾.

---

(١) أ.رواه مسلم.

ب. واتە: ئەگەر یەکێکت بینی خراپەیەك، گوناحێك دەکات بابەدەست بیگێڕێتـەوە ونـەهێڵێ ئـەو کاره خراپه بکات، کەبەدەست نـەیتوانی بابـەزمان پـێ ی بڵـێ : ئەمـه بـێ شـەرعیه وگوناحـه وازی لێ بێنەخۆ ئەگەر ترسا بەزمانیش پێ ی بڵێ، باهەر نەبێ با بەدڵ پێ ی ناخۆش بێت دیـاره ئەمـەش بـێ هێز ترین ئیمانه وتەنیا تروسکاییەك ئیمانی هەیـە وبـێ هێزتـرین پلەیـە. دەنـا ئەگـەر موسـڵمان بـڕوای پتەوی هەبێت نابێ بترسێ وڕاستیەکان وەك خۆی بڵێ.(وەگێڕ).

ئامۆژگاریە گرنگەکانی پێغەمبەرﷺ بۆ منداڵان

لەسەر پەروەردیار پێویستە چ پیاو بێتوچ ژن مامۆستا بێت یا باوكو دایك کەمنداڵەکانیان یاقوتابیەکانیان فێری ئامۆژگاریە بەسود وبەکەڵکەکانی پێغەمبەرﷺ بکەن ولەسەریان گۆش وجۆش بکاتو لەسەر پارچە تەختەیەك یالەسەر تەختە ڕەشەبۆیان بنوسێت، بۆ ئەوەی ئەوانیش لە دەفتەرەکانیاندا بیان نوسنەوەو دوایش لەبەریان بکەن و ڕەچاوی ئامۆژگاریەکان بکەن ولەژیانی ڕۆژانەی خۆیاندا وەك پێویست بەکار بهێنرێن، کەلەفەرمودە ڕاست ودروستەکانی پێغەمبەرەوەﷺ وەرگیراوەکەئەمەش دەقەکەیەتی: { عن إبن عباس رضي الله عنه قال:كنت خلف رسول الله يوماً فقال لى: ياغلام إنِّى أعلمك كلمات﴾(١):

١. ﴿ إحفظ الله يحفظك﴾ واتە : خوا بپارێزە ئەویش دەت پارێزێ . ئەویش بەوەڵام دانەوەو جێ بەجێ کردنی فرمانەکانی خوا دەبێت. هەروەها بەدور کەوتنەوە لەوکارو کردەوە خراپانەی کەخوای گەورە لێ ی قەدەغە کردویت. ئەگەر تۆ بەئەرکی سەرشانی خۆت هەستایت بێ گومان خوای گەورە لەدنیا ولەقیامەت دەت پارێزێ وسەربەرز وسەرفرازت دەکات. ئەگەر تۆ بەڕۆیشتن بۆ لای ئەو بچیت ئەو بەڕاکردن بەروەو لات دێت.(سبحان الله).

٢. {إحفظ اللهَ تجده تجاهك} .مافەکانی خوا بپارێزە دەبینی بەرەو ڕوت دێت. سنورەکانی خوا مەشکێنە وچاودێری مافەکانی خوا بکە، خوای گەورەش هاریکاریت دەکات لەژیانی دنیاو قیامەت سەرکەوتو وسەرفرازت دەکات.

٣. {إذا سألت فاسأل الله، وإذا إستعنت فاستعن بالله} .واتە: ئەگەر داوای دەستگیرۆیی ویارمەتیت کرد لەکارێك لەکاروبارەکانی دنیا وقیامەت دا تەنیا داوا لەخوای گەورە بکەو بەس گەر هانات برد تەنیا هانا بۆ لای خوا بەرە بەتایبەتی

(١) واتە: ئەی گەنج من دەمەوێ چەند وشەیەك وچەند ئامۆژگاریەکت فێر بکەم.(وەرگێڕ).

لەو کارو کاتانەی کەلەخوای گەورە بەولاوە کەس دەسەڵاتو توانای بەسەردا نەشکێت وەکو چاك بونەوەی (شفاء) ی نەخۆش، وداوای ڕزق وڕۆزی ...تد. ئەوانەی کەپەیوەندن بە(الله) ی تاك وتەنیاو باڵا دەست وبەخشندەو میهرەبان.(١)

٤. {واعلم أنَّ الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيءٍ لم ينفعوك إلاَّ بشيءٍ قد كتبه الله لك، وأن إجتمعوا على أن يضروك بشيءٍ لم يضروك إلاَّ قد كتبه الله عليك، رُفعت الأقلام وجفت الصحف}(٢) لەسەر موسڵمان پێویستە بڕوای تەواوی بەقەزاو قەدەری خوا هەبێت خێرو شەڕی.

لەسودەکانی ئەم فەرمودەیە

١. خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ بۆ منداڵان وسوار کردنی کوڕی عباس(إبن عباس) لەدوای خۆی وبانگ کردنی بەئەی غلام واتە ئەی گەنج ئەی لاو.

٢. فرمان کردن بەمنداڵان کەتەنیا بەندایەتی بۆ خوا بکەن وگوێ ڕایەڵی خوا بن ولەسەرپێچی و بێ فرمانەکانی خوا دور بکەونەوە بۆ ئەوەی لەدنیا وقیامەتدا بەختەوەر بن.

٣. خوای گەورە بڕواداران لەکاتی تەنگانەدا دەپارێزێ، ئەگەر بێتو لەفرمانەکانی خوا دەر نەچن وماف وسنورەکانی خوا نەشکێنن، مافی خەڵکانیش پێ شێل نەکەن لەکاتی خۆشی و تەندروستی ودەوڵەمەندی وهەژاریدا.

---

(١) بڕوانە شەرحی فەرمودەکە کەلە((الأربعينية النووية)) ی نەوەوی.

(٢) أ. رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.

ب. واتە: ئەگەر هەمو خەڵکی سەر زەوی کۆببنەوە بیانەوێ زیانێکت پێ بگەیەنن ناتوانن مەگەر ئەوە نەبێ کەخوای گەورە بۆی نوسیوی ، وەئەگەر هەمو کۆ ببنەوە وبیانەوێ سودێکت پێ بگەیەنن ناتوانن مەگەر خوای گەورە بۆی نوسیبی.بۆیە دەبێ مرۆڤی موسڵمان وبڕوادار بڕوای بەقەزاو قەدەری خوا هەبێت چ خێرو چ شەڕی. (وەرگێڕ).

٤. چاندن ووەشاندنی تۆوی بیروباوەڕی یەکتاپەرستی(الله) لـەدڵ ودەرونـی منداڵانـدا وعەقیـدەو بیروبـاوەڕی ئیـسلامی لەمێـشك ودڵ ودەرونیانـدا بـچەسپێنن. فێریـان بکەن کەنزاو پاڕانەوەو داوا کردنیان تەنیا لەڕوی خوا بێت و تەنیا لەو بپاڕێنەوە.

٥. جۆش دان وچەسپاندنی عەقیـدە لـەدڵی منداڵانـدا، بـەبڕوا بـون بەقـەزاو قـەدەری بەخێرو بەشەڕیەوە کەیەکێکە لەبنچینەو بنەماکانی ئیمان.

٦. پەروەردە کردنـی منـداڵان لەسـەر گەشـبینی وهیـوا بـون (التفـاؤل) ، بـۆ ئـەوەی پێشوازی لـەژیان بکـات بـەگیانێکی پـڕ لـەهیواو ئازایـەتی وبازویـەکی تونـدو تـۆڵ وپتەوەوە، تا ئەنجام ببێتە ئەندام وتاکێکی بەسودو بەکـەڵك وکارامـە لەئوممـەتی ئیسلامدا.

لەڕەوشتەكانی ئـیـســــلام - من آداب الإسلامية

تـێ بگـە ئـەی بـرای موسـڵمانم خـوای گـەورە ڕێنومـایی تـۆش وئێمـەش بكـات ـــ كـــەئایینی پـــیرۆزی ئیـــسلام بەكۆمـــەڵێك ئـــاداب وڕەوشـــتی جوانـــەوە هاتۆتـــە مەیـــدان كەدەستەبەری تاكی موسڵمان وكۆمەڵگەی ئیسلامی دەكات ولەدنیاو لەقیامەتدا بەختەوەر ەسەربەرزو سەرفرازمان دەكـات ئەگـەر ئێمـە دەسـت بەبەرنامـەی خـواو ئـاداب وڕەوشـتە ئیسلامیەكانەوە بگرین ولەچوار چێوەو سـنوری ئیـسلام دەر نەچـین. ئەمـەش ئـەو ئـاداب وڕووەشتە بەرزانەن كەلەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا كورتیان هەڵ دێنین:

١. **پاك وخاوێنی** (**النظافة**): برای موسڵمان ئەی برای پەروەردیار پاك وخاوێن بە لەماڵەكەتدا، لەجێگەی كارو فرمانتدا، لەجل وبەرگ وپۆشاكتدا، لەلەشدا بەتایبەتیش كەدەچیتە مزگەوت بۆ بەندایەتی ونوێژ كردن. بەتایبەتی لەكاتی نوێژی هەینی دا خۆت بشۆ وباشترین وپاكترین جلت لەبەر بكەو بۆنی خۆش لەخۆت بدە، بەجل وبەرگی پیس وبۆنی ناخۆش وبەگۆرەوی و قاچی پیسەوە مەچۆ بۆ مزگەوت و بەپێ ی پیسەوە پێ لەبەڕەو ڕایەخەكانی مزگەوت مەنێ، چونكە پیس وبۆگەنی ناخۆش بەڕایەخەكانەوە بەجێ دێڵی وموسڵمانانیش لەكاتی كڕنۆش (سجدة) بردن دا نێوچاوانی خۆیانی لەسەر دادەنێن وپێ ی قەڵس دەبن وبەهۆی تۆوە ئازاریان پێ دەگات ولەوانەیە هەر بەم هۆیەوەچەندان كەس لەمزگەوت بتۆرێن و واز لەمزگەوت ونوێژ كردن بەكۆمەڵ بێنن وتۆش گوناحێكی گەورەت دەگاتێ. هەروەكو پێویستە سیواك بەكار بهێنی، بەتایبەتیش لەكاتی دەست نوێژ شوشتن ونوێژ كردندا چونكەپێغەمبەرﷺئوممەتەكەی لەزۆر لە فەرمودە كانی دا هان داوە بۆ بەكار هێنانی سیواك لەوانە: { السواك مطهرةٌ للفم، مرضاةٌ للرب)([1]) ئاگادار بە پێش ئەوەی

---

(١) أ. صحيح رواه أحمد.

ب. واتە: سیواك كردن ناو دەم پاك دەكاتەوە وخواشت لێ ڕازی دەبێ.(وەرگێڕ).

کەبچیتە مزگەوت سیرو پیاز نەخۆی بۆ ئەوەی نوێژکەران وئەوانەی وا لەتەنیشتتەوەن بەبۆنەکەیان هەراسان وئازار نەدەیت پێغەمبەرﷺ لەو بارەوە فەرمویەتی(من أكل ثوماً أو بصلاً فليعتزل مسجدنا، وليقعد في بيته)([1]) . بۆ زانینتان ئەو بۆن خڵتەو بۆن دوکەڵەی جگەرە کەلەهەندێ لەنوێژکەرانەوە دێت گەلێك لەبۆنی سیرو پیاز ناخۆشترو قێزەوەن ترە. بۆیە زاناکان جگەرەیان حەرام کردوە لەبەر ئەو هەمو زیان ومەترسیانەی کەبۆ لەشی مرۆڤ ومالٚ ودراوسێ وهاوڕێزەکانی هەیەتی. جگەرە لەو شتە پیسانەی کەخوای گەورە لێ ی حەرام کردوین ولێ ی ئاگادار کردوینەوەو دەفەرموێ:﴿ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ ﴾([2]) و پێغەمبەرﷺ

٢. فەرمویەتی:{لاضرر ولاضِرار}صحيح رواه أحمد.واتە نەزیان بەخەڵکی بگەیەنەو نەخەڵکیش زیان بەتۆ بگەیەنێت. دیارە جگەرە کێشان هەم زیان بەلەشی جگەرەکێش دەگەیەنێت وهەم بەهۆی جگەرەکێشانەکەیەوە زیان بەخەڵکانی تری نزیك لەخۆی ودەوروبەری دەگەیەنێت. مالٚ بەفیڕۆ دەدات، بۆیە ئاگادار بە ئەی برای موسڵمان هەرگیز نەکەیت جگەرە بخۆیت چونکە گوناحەو لەگوناحە گەورەکانە.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: هەر کەسێك سیر یاپیازی خوارد بالێمان نزیك نەبێتەوەو بانەش یەتە مزگەوت ولەماڵەوە دابنیشێت ونوێژی خۆی لەماڵ بکات، چونکە بۆنی سیرو پیازی لێ دێت ونوێژ خوێنانو فریشتەکان هەراسان د دەکات.(وەرگێڕ).

(٢) أ. الأعراف:١٥٧.

ب. واتە: هەموشتێکی پاك وخاوێنیان لێ حەلاڵەو هەمو شتێکی پیسیشیان لێ حرامەو نابێ بیخۆن.(وەرگێڕ).

٣. مامەڵە كردن لەگەڵ خەڵكی دا (المعاملة مع الناس):

أ‌- چت بۆخۆت دەوێت دەبێ ئەوەشت بۆ برا موسڵمانەكەشت بوێ، پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ لايُؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه مايحب لنفسه}((متفق عليه))([1]) .

ب - لەكڕین وفرۆشتن دا لێ بوردەو بەویژدان ولەسەرەخۆ بە: پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ رحِم الله عبداً سمحاً إذا اشترى، سمحاً إذا قضى، سمحاً إذا اقتضى}([2]).

ج ‌- تێكەڵاوی لەگەڵ خەڵكی دا بكەو ئامۆژگاریان بكە: خۆڕاگرو پشو درێژ بە بەرامبەر بەئێش وئازارەكانت كەلەدەستی هەندێ لەنەفام وناحاڵی لەئاین توشی دەبیت، هەتاكو لەو كەسانە بیت كەپێغەمبەرﷺلەبارەیانەوە فەرمویەتی:{ المسلم الذي يخالط الناس ويصبر على أذاهم، أفضل من المسلم الذي لايخالط الناس ولايصبر على أذاهم}((رواه الترمذي وإسناده صحيح))

٤. بونی ویژدان وقبوڵ كردنی هەق: (الإنصاف وقبول الحق):

ڕاستی لەڕاستبێژەوە وەر بگرە، هەر چەندە لەخۆشت بچوك تر بێت جا بادوژمنیشت بێت. وریابە هەرگیز هەق بە سەرچاوی خەڵك دامەدەوەو بەسوكی سەیری مەكە واتە هەق لەخەڵك وەربگرەو بەوپەڕی سینگ فراوانیەوە، پێغەمبەری خواﷺ ئێمەی لەم كارە خراپە ئاگادار كردۆتەوە وفەرمویەتی:{ لايدخل الجنّة من كان في قلبه مثقال ذرةٍ من كبر، قيل: إن الرجل أن يكون ثوبه حسناً، ونعله حسنة،

---

(١) واتە: ئیمانی نیە ئەوەی كەبۆخۆی دەیەوێت بۆ برا موسڵمانەكەشی نەی خوازێ.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه البخاري.

ب. واتە: ڕەحمەتی خوا لەو كەسە بێت كەلێ بوردەیە و بەویژدانە لەكڕین وفرۆشتن دا، نەرم ولەسەرخۆو بەویژدانە لەكاتی بەرپرسێتی دا لەكاتی داوەری كردن وفرمان كردن ولەكاتێك دا كەفەرمانی بەسەردا دەكرێت.(وەگێڕ).

قال: إنَّ اللهَ جميلٌ يحبُ الجمال، الكبر بطرُ الحق، وغمط الناس}([١]) (بطرالحق: نەسەلماندنی هەق، غمط الناس: خەڵك بەسوك سەیر كردن وخەڵك بەكەم زانین).

٥. **ددان نان بەهەڵەدا (الإعتراف بالخطأ):** ئەگەر هەڵەت كردن ددان بەهەڵەكانی خۆتدا بێنە وداوای لێ بوردن بكەو كەللە ڕەق مەبە، ددان بەهەڵە دانان گەلێك لەوە باشترە كەلەزۆلكاوی ناڕاستی و ناهەق دا گێژاو بخۆیتو مەلە بكەیت، چونكە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {كلُّ بنی آدم خطاءٌ وخيرُ الخطائين التوابون}([٢])

٦. **داد پەروەری وهەقبێژی(العدل وقول الحق):**

(أ) دادپەروەر بە بالەناو دوژمنەكانیشت دابێت، ناحەزی ودوژمنایەتیت لەگەڵ كەسانێك دا وات لێ نەكات كەغەدریان لێ بكەیت. خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعۡدِلُواْۚ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ٨ ﴾ ([٣]).

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هەر كەسێك بەقەد گەردیلەیەكی ئەتۆمی خۆ بەزل زانی ولەخۆ ڕازی بون وڕوح زلی(الكبر) لەدڵ دا بێت ناچێتە بەهەشتەوەو لێ ی حەرامە. سەحابەكان گوتیان: باشە ئەی ڕەسولی خوا ئەدی پیاو حەز دەكات گرنگی بەخۆی وبەپۆشتەو پەرداخ وجوانی جل وبەرگ ولەشی خۆی بدات وحەز دەكات جوان بن، هەوڵ دەدات پێڵاوەكانی جوان بن ئەدی چی بكەین كەحەرام بێت ونەچینە بەهەشت؟ فەرموی: ئەمە ئەوە ناگەیەنێ چونكە خوای گەورە جوانەو جوانیشی خۆش دەوێت، پاك وبێگەردەو پاكیشی خۆش دەوێت، بەڵكو خۆ بەزل زانی وكەللە ڕەقی وكەللە پوتی ئەوەیە كەهەق نەسەلمێنێ وبەچاوی سوكەوە سەیری خەڵكی بكات. وخۆی بەسەر خەڵكی دا بابدات خۆی پێ باشتر و زیرەك ترو موسڵمانتر وگۆیندە تر بێت وكەچی واش نەبێت.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه الترمذی وحسنه محقق الجامع الأصول.

ب. واتە: هەمو كەسێك قابیلی هەڵە كردنە بەڵام باشترینی هەڵەكاران تۆبەكارانن.، كەپێ لەهەڵەكانی خۆیان دەنێن.(وەرگێڕ).

(٣) أ. سورة المائدة: (٨)

(ب) ڕاستی بڵێ هەر چەندە لەسەر خۆشت بێ، یابا لەسەر خزم وکەس وکارەکانی خۆشت بێت هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ ﴾(١).

٧. وەرگرتنی فرمانەکانی ئایین(الإستسلام لأوامر الدين):

مـــل کەچـــی فەرمان‌وحوکمـــەکانی ئـــایینی خـــوا بـــە: وشـــەی ئیـــسلام لەئاشتی‌وخۆبەدەستەوەدان بـۆ فرمـانو حوکمـەکانی خـوا لەسـەر زەوی دا داڕێـژراوە، حوکمـەگانی ئـایین وبەعـەقڵو بـەژیری خـۆت مـەپێوە چـونکە ئـایین بەبەڵگەیـە نـەك بەعەقڵوڕای تاك‌وکۆمـەڵ، چـونکە عـەقڵ سـنورێکی دیـاری کـراو ودەسـت نیـشان کـراوی هەیەو کۆتایی دێت، زۆر جاران هەن کەعـەقڵ هەڵـە دەکـاتو لـەزۆر کێـشە و ئاسـتەنگ دا دەستە وستانە، وناتوانێ کارو کێشەئایینیەکان لێك بداتـەوەو شـی یـان بکاتـەوە ئەوەتـە ئیمامی علی (کرم الله وجهه)گوتویەتی:(لوكان الدين بالرأي لكان المسح على أسفل الخُفِ أولى من المسح على أعلاه)(٢) .

ب. واتە: ناحەزی وناتەبایی لەگەڵ کەسـانێك واتـان لێ نـەکات کەنادادپـەروەر بـن ، ڕاسـت و داد پەروەر بن ، چونکە ئەمە نزیکترە لەتەقواو خواپەرستی، لـەخوا بترسـن چـونکە خـوای گـەورە ئاگـای لەهەمو کارو کردەوەیەکتان هەیە.

(١) أ. سورة النساء: (١٣٥)

ب. واتـە: ئـەی ئـەو کەسـانەی کـەبڕواتان بـەخواو بەبەرنامەکـەی خـوا هێنـاوە دادپـەروەر بـن وبەردەوام بن لەسەر دادگۆیی وڕاستی وداد بڵێن، شـایەتی ڕاسـتی و دادوەری بـەرگری لێ بکـەن جابـا لەگەڵ نەفسی خۆیان وباوك ودایك وخزم وکەس وکارو هەژارو دەوڵەمەنـدانیش دابێـت، خـوا لەپێـشترە لەوانەی کەباسمان کردن، دوای هەواو ئارەزوەکان مەکـەون ودادپـەروەر بـن ئەگـەر پـشت هـەڵ بکـەن دادپەروەرو ڕاست بێژ نەبن خوای گەورە زاناو داناو ئاگادارە به کردەوەکانتان.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه أبو داود، صححه محقق جامع الأصول.

موسڵمانی ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کەهەمو فرمانەکانی شەریعەتی خوا ئـەنجام بـدات بێ ئەوەی لەهۆو هۆکارەکانی بکۆڵێتەوە ، وەکو سەربازێك وایە کەفەرمانی ئەفـسەرەکەی خۆی جێ بەجێ دەکات بێ ئەوەی بڵێ بۆچی؟ چونکە دەزانێ ئەفسەرەکەی لەو زانا ترە. کـاتێ کەئیـسلام گۆشـتی بـەراز حـەرام دەکـات موسـڵمانان یەکـسەر بـێ لێکۆڵینـەوە لەهۆیەکەی گوێ ڕایەڵی فەرمانی خوا دەکەن و هیچ پرسـیارێکیان نـەکرد هـەتاکو لـەدوای (١٤) سەدە نوژداری نوێ زیانەکانی گۆشتی بەرازی دۆزیەوەو زانیمان کەکاتی خۆی خوای گەورە لەبەر ئەو زیانانە بوە لەموسڵمانانی حەرام کردوە.

٨. **داد پەروەری لەوەسیەتدا(العدل في الوصية):**

هیچ کامێك لەوەرسەکان لەبەشە میراتی خۆی بێ بەش مەکـە، بـەو حوکمـە ڕازی ببـە کەخوای گەورە بۆی داناوی ن بەو شێوە دابەش کردنەی کـەدای نـاوە، بەهـەواو ئـارەزوی خۆت نابێت، بەوە نابێت کەمەیل وخۆشەویستیت بۆ یەکێکیان پتر بێت بەشی بۆ دابنێ ی یـاخود ئـەوانی تـر بـێ بـەش بکـەیت. ئـەم ڕەفتـارو کـارە نابـەجێ یـە بـەهیچ شـێوەیەك لەشـەریعەتی خـوادا نیـەو دروسـت نیـە بکرێـت. لـەنعمانی کـوڕی بەشـیرەوە دەگێڕنـەوە کەگوتویەتی:{ تصدّقَ عليَّ أبی ببعض مالـه، فقالـت أمـي﴿ عمـرة بنـت رواحـة﴾ لاأرضـي حتی تشهد رسول اللهﷺ، فانطلق أبي إلى النبيّ ليـشهد علـى صـدقتی، فقـال: أفعلـت هـذا بولـدك كلّهُـم؟ قـال: لا، قـال: إتقـوا الله وأعـدلوا بـين أولادكـم}([1]) لەڕیوایـەتێکی تـردا

ب. واتە: ئەگەر ئایین بەڕاو بیرو بۆچونی مرۆڤ بوایە، دەبوایە بنی گۆرەویەکان (مسح) بکرایـەن نەك پشتی گۆرەوی یەکان .(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: باوکم پێش مردنی هەندێ ماڵی خۆی بـەمن بەخـشی واتـە وەسـیەتی کـرد، بـەڵام دایکـم کەناوی(عمـرە کـچی رواحـە) بوبەمـە ڕازی نـەبو گـوتی: ڕازی نـابم هـەتا ئەمـە بەپێغەمبـەری خـواﷺ ڕانەگەیەنیت. بۆیە باوکم چوە لای پێغەمبەرﷺو ئەمەی پێ ڕاگەیاند وئەویشﷺ فەرموی: ئەمەت بۆ هەمو منداڵەکانت داناوە؟ گوتی: نەخێر. فەرموی: لەخوا بترسن ولەنێوان منداڵەکانتاندا دادپـەروەر بـن

ﷺفەرمویەتی: {فـلا تُـشهدني إذن، فـإنَي لاأشـهد علـى جـورٍ} أخرجـه مـسلم والنـسائي. چەندان لەو کەسانەی وەسیەت دەکەن وماڵەکەیان بۆ هەندێك لەوەرەسـەکانیان دەدەنـێن وهەندێکیـشیان بـێ بـەش دەکـەن وتـۆوی دوبـەرەکی ورِق وکینـەو حەسـودی لـەدڵی وەرەسەکانیان دا دەوەشێنن. ئەنجام بۆ ستاندنەوەی مـافی خۆیـان پـەنایان بردۆتـە بـەر دادگاو دادگایی کردن وماڵێکی زۆریـشیان لـەپێناو گرتنـی پـارێزەرو هـات وچـۆو خـەرجی کردن بەفیرِۆ داوە.ئەم هـەمو هەڵـە ناشـیرین ناشـەرعیانە بـەهۆی نـەفامی و حـاڵی نـەبون لەدینەکــەمان رِو دەدەن . جــا پێویــسته لەســەر پــەروەردیاران چ پیــاو وچ ژن ، چ مامۆسـتایان وچ بـاوك ودایکـان ئـەم هـەمو رِێنومـایی ئـەرك وکـارە گـرنگ وبەبایەخانـە لەمنداڵان وقوتابیەکانیان بگەیەنن وپەروەردەیەکی دروست ورِاستیی شەرعیانەیان بکەن.

٨ ـ مافی دراوسێتی ((حقوق الجار)):

بـرای موسـڵمان زۆر وریابـە لـەئازاردانی دراوسـێکانت چ بەقـسەو چ بـەکردەوە. چونکە پێغەمبەری خواﷺزۆر بەتونـدی لـەئازار دان ودڵ هێـشاندنی دراوسـێ ئاگادارمـان دەکاتەوەو دەفەرموێ: {واللهِ لايؤمن، واللهِ لايؤمن، واللهِ لايؤمن من لايؤمن جاره بوائقـه}(١) هەروەها پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {من كان يؤمن باللهِ واليوم الآخرِ فـلا يـؤذي جـاره}(٢). پاشماوەی پیسی وبەرماوەکانی خۆتـان فـرِێ مەدەنـە سـەر رِێگـەی خـەڵکی بەتایبـەتیش دراوسـێکانتان وەك: توێکڵـە مـۆزو پەڵکـە کاڵـەك وشـتی تـر کەدەبێتـە هـۆی ئـازاردانی

و وەك یەك سەیریان بکەن. لەرِیوایەتێکی تردا فەرموی: کەواتە مەم کەن بەشـاهید وپـێم رِامەگەیـەنن، چونکە من شاهیدی لەستەم وخراپی نادەم ورِێگەی کاری بێ شەرعی نادەم.(وەرگێرِ).

(١) أ. رواه البخاري.

ب. واتە: پێغەمبەرﷺ سێ جار سوێندی بەخوا خوارد کەئەو کەسەی دراوسـێکەی لەدەسـت وزمـان وداوێنی پارێزراو نەبێت ئیمانی نیەو ناچێتە بەهەشت.(وەرگێرِ).

(٢) أ. رواه البخاري.

ب. واتە: هەر کەسێك بروای بەخواو بەرِۆژی دوایی هەبێت با دراوسێکانی ئازار نەدات.(وەرگێرِ).

ڕێڕەوان. جارێکیان پیاوێك بەهۆی توێکڵە مۆزێکەوە قاچی شکاو شەش دانە مانگ لەسەر پشت لەجێگەدا بۆی کەوت. هەمیشە هەوڵ بدە شت وچڵپ وچاڵ لەسەر ڕێگەی خەڵکی لابدەیت بەتایبەتی ڕێگەی دراوسێکانت، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {وتميط الأذى عن طريق صدقة}(١)

ئەگەر دراوسێکەت نەخۆش بو هاریکاری بکەو ئەگەر توشی بەڵاو تەنگ وچەڵەمەو کێشەیەك بو چاودێری هەست ونەستی بکە، سەردانی بکەو دڵی بدەوەو لەغەم وپەژارەی کەم بکەوە.

هەندێ کارو هەڵس وکەوتی وانەکەیت کەهەستی برینـدار بکەیت وەك بەرز کردنەوەی دەنگی ڕادیۆو تەلەفزیۆن. ڕێگە بەماڵو منداڵومیوانەکانت مەدە دەنگە دەنگ وژاوە ژاوی بەرز بکەن لەدڵی ئەوان کاریگەر بکات وهەراسانیان بکات بەتایبەتیش لەبەرئەوانەی نەخۆشیان هەیە.

٩ـ وەفا کردن بە پەیمان(الوفاء بالوعد):

کەپەیمانت بەهەر کەسێك دا با منداڵیش بێت ولەکات وساتی خۆی دا وەفا بەپەیمانەکەی خۆت بکە.هەمو کڕین وفرۆشتنێك بەڕێك کەوتن وپەیمانێك دادەمەزرێ، پێویست بەهیچ پێشەکی و ئاسان کاریەك ناکات واتە بڕێك پارە وەك بارمتە بۆ مسۆگەری ودڵنیایی دابنرێت بۆ پابەند بون بەکڕین وفرۆشتنەکەوە. تەنیا بەپەیمان دان وگرێ بەستی یەك هەمو شتێك دادەمەزرێ. مرۆڤی بڕوادار هەر شتێکی گوت وبڕیاری لەسەر دا پابەند وڕاستگۆ دەبێت و وەفا بەپەیمانەکەی خۆیەوە دەکات. هەر کەسێك پێچەوانەی پەیمانەکەی خۆی بوەستێتەوە ئەوا یان ئیمانی نیە یان ئیمانەکەی بێ هێزەو بەدو

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: هەمیشە ڕێگەی موسڵمانان پاك بکەرەوە، ئەگەر چڵێك ، شتێك لەسەر ڕێگەی موسڵمانان کەوتبو ئەگەر لای بدەیت بەخێرو چاکە واتە سەدەقە بۆت دەنوسرێت ولەقیامەتدا پاداشتەکەت وەر دەگریتەوە.(وەرگێڕ).

ڕو(المنافق) دادەنرێت.پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ آيةُ المنافق : إذا حدَّثَ كذَّ بَ، وإذا وعد أخلف، وإذا أُتُمِنَ خان}(١)

١٠ـ دەستورەکانی سەردانی نەخۆش (آداب عيـــادة المريــض):

ئـاييني پــيرۆزی ئیـسلام موسـڵمانان زۆر هـان دەدات بـۆ سـەر دانـی نـەخۆش بەتایبـەتیش ئەگـەر نـەخۆش لـەخزم وخـوەیش ونزیـك وكـەس وكـارو دراوسـێكان بێـت، پێغەمبەری خواﷺ گرنگی یەكی زۆری بەم بابەتە داوەو فەرمویەتی: إِنَّ اللهَ عزَّ وجلَّ يقو يوم القيامة: ياإبن آدم مرضتُ فلم تعدني، قـال: يـاربِّ كيـف أعـودك وأنـت رب العـالمين؟ قال:أما علمت أن عبدى فلاناً مرض فلم تعده، أما علمت أنك لو عدته لوجدتني عنده}(٢)

---

(١) أ. متفق عليهِ.

ب. واتە: نیشانەکانی دو ڕویی سیانن: ئەگەر قسەی کردن درۆیانی تێدا دەكات وەئەگـەر وەعد وپەیمانی دا وەفای پێوە ناکات وپێچەوانەی پەیمانەکـەی دەوەسـتێتەوە، وەئەگـەر ئەمانـەتێكی پـێ سپێردرا بەجێ ی ناگەیەنێ وخیانەتی تێدا دەكات.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە:خوای گەورە لەڕۆژی قیامەتدا بەبەندەی خۆی دەفەرموێ: ئەی كـوڕی ئـادەم مـن نـەخۆش بوم سەردانت نەكردم بەندەكەش دەڵێ: ئەی پەروەردگاری من تۆ چـون نـەخۆش دەبیـت وچـۆن بێمـە لات وسەردانت بكەم لەكاتێكدا تۆ پەروەردگاری جیهانیانی؟ خوای گەورەش دەفەرموێ: ئەدی نەتزانی كەفلآن كەس نەخۆش بو ونەچویتە سەردانی و، ئەدی نەتزانی ئەگەر بچوبایتە لای منت لـەوێ دەبینـی .یا لەوێ منت دەدیت.(وەرگێڕ).

لەڕەوشتەکانی سەردانی نەخۆش

- دەبێ سەردانی نەخۆش کورت بێت وزۆر دانەنیشیت بۆ ئەوەی نەخۆش بێزار نەبێت، چونکە لەوانیە پێویستی بەحەسانەوە وخەوتن وچونە سەر ئاو هەبێت لەکاتێك دا بەدیار تۆوە دانیشتوەو لەبەر تۆ پێ ی عەیب بێت هەڵ بسنێت.
- پێویستە لەگەڵ نەخۆشدا زۆر قسە نەکرێت، داوای گێڕانەوەی نەخۆشیەکەی لێ نەکەیت چۆن بو یان چۆن نەبو؟
- دڵخۆشی نەخۆش وکەس وکارەکەی بدەوە وبەختەوەری و هیواو خۆڕاگری بخەرە بەر دڵی نەخۆشەکەوەو هیوای چاك بونەوەی بۆ بخوازەو دڵی خۆش بکە بەوەی کەپێ ی بڵێ ی : (إنشاءالله) زو چاك دەبیتەوە، سوپاس بۆ خوا بەرەو باشی ڕۆیشتوی وهیچ نیەو چاك دەبیتەوە.﴿(لابأس طهوراً ، شفاك الله) پێ ی بڵێ ی کەفارەتی گوناحانە(إنشاء الله) ، خوا ئەجرو پاداشتت بداتەوە و لەم جۆرە قسە دڵخۆش کەرانە.وەرگێڕ﴾
- نەخۆشیەکەت چ نیە بەویستی خوا بەم زوانە چاك دەبیتەوە، کەفارەتی گوناحانە و خوا پاداشتت بداتەوە. ئیدی لەم جۆرە قسانە کەنەخۆش دڵی پێ یان خۆش دەبێت و ئارام دەبێتەوە. وەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ من عاد مریضاً لم یحضر أجله، فقال سبع مرات أسأل الله العظیم رب العرش العظیم أن یشفیك. إلاَّ عافاه الله} (١).

١١ ـ ڕەوشتەکانی سەیر کردن (آداب النظـــر):

ئەگەر ژنێکی ڕوت وسافرەت دیت ڕوی لێ وەر بگێڕەو سەیری مەکە، چونکە چاویش زینا دەکات وزینای چاو سەیر کردن وتەماشا کردنە، سەیر کردن وتەماشا کردنی

---

(١) أ. صححه الحاکم ووافقه الذهبی .

ب. واتە: هەر کەسێك سەردانی نەخۆشی کرد ئەجەلی نەهاتبێت و حەوت جاران ئەم دوعایەی بۆ بخوێنێت کەلە سەرەوە نوسیمان . ئەوا خوای گەورە شیفای بۆ دەنێرێ وزو چاك دەبێتەوە.(وەرگێڕ).

ئەو شتانەی خوای گەورە قەدەغەی کردون . پێغەمبەرﷺبەئیمامی علی فەرمو: {یا علی لاتتبع النظرة النظرة، فإنَّ الأولى لك، وليست لك الثانية}(١).

ئەم سەیر کردنە لەژانی دەرونی وئازارو ئەشکەنجەو حەسرەت وپەشیمانی بەولاوە هیچی ترت پێ نابەخشێ، چونکە شتێك دەبینی وبۆت نایەتەدی وئەو خۆراکە جنسیەت دەست ناکەوێت بۆیە توشی ژانی دەرونی دەبیت وچیدی نا. خۆ ئەگەر ژنیشت هەبو، ژنێکی جوان ترت لەهی خۆت بینی ئەوا نەفست دەکەوێتە دڵە ڕاوکێ ودڵت تێك دەدات ودڵت لەسەر ژنەکەی خۆت نامێنێ وئەنجام توشی دڵ تەنگیوناخۆشیت لەگەڵ ژنەکەتدا دەکاتو وردەوردە کێشەو تەنگژەکان سەر هەڵ دەدەنوساردی دەکەوێتە نێوانتانەوەو لای یەکتر ناشیرین دەبن وناخۆشی دەکەوێتە نێوانتان ، کەپێش ئەو تێکەڵاوی وسەیر کردن وتەماشا کردنی ژنانی بێگانە تەباو ڕەبا بون وهیچ ناخۆشیەك وساردیەکتان لەنێواندا نەبو ویەکتریشتان زۆر خۆش دەویستو بەیەکتری ڕازی بون. زۆر جار ئەمە بوەتە هۆی لەیەکتری جیا بونەوە .

وەئەگەر ژنیشت نەهێنا بێت ئەوا ئەم تێکەڵی وسەیر کردنەت دەبێتە هۆی وروژاندنی ئارەزوەکانت ولەوانەیە شەیتان ئەمە بقۆزێتەوەو بەرەو ئەنجامدانی کاری خراپەو بێ شەرعی وزینا کردن پاڵت پێوە بنێتو توشی بێ ئەخلاقیت بکاتو خواشت لێ بڕەنجێت. بۆیە خوای گەورە فرمان بەبڕواداران دەکات ودەفەرموێ:﴿ قُل لِّلۡمُؤۡمِنِينَ

---

(١) أ. رواه أحمد وغيره، وحسنه الألباني في صحيح الجامع.

ب. واتە: ئەی علی تەماشای ئافرەتان نەکەیت ، یەکەم جار گەر بەرچاوت کەوت بەدەست خۆت نەبو، ڕوی لێ وەر بگێڕەو جاری دوەم وەردی مەدەوەو بگەڕێیتەوە سەری ومرخی خۆتی لێ ببینی ، چونکە پێغەمبەرﷺبەئیمامی علی فەرمو : سەیر کردن وتەماشا کردنی یەکەم بۆ تۆیە واتە گوناحت ناگاتێ وهیچت لەسەر نیە، بەڵام تەماشا کردنی دوەم بۆ تۆ نیەو لەسەرت دەنوسرێت و چاوت زینا دەکات . بۆیە دەبێ جاری دوەم نەگەڕێیتەوە سەری وتەماشای بکەیت.(وەرگێڕ).

﴿ يَغُضُّواْ مِنۡ أَبۡصَٰرِهِمۡ وَيَحۡفَظُواْ فُرُوجَهُمۡۚ ذَٰلِكَ أَزۡكَىٰ لَهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا يَصۡنَعُونَ ٣٠ ﴾([1]) .

هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ ماتركتُ فتنة من بعدي أضرَّ على الرجال من النساء}([2])

١٢ ـ ڕەوشت وشێوازەكانی ئامۆژگاری كردن : ـ

پێغەمبەرﷺ ڕێنوماییمان دەكات بۆ ئامۆژگاری كردنی خەڵك وڕێنومایی كردنیان بۆ لای خوای گەورە و دەفەرموێ:{ الدين النصيحة : قيل لمن يارسول الله ؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله، ولأئِمة المسلمين وعامتهِم} ([3])

بەڵام ئامۆژگاری كردن دەستورو یاساو ڕێساو شێوازی خۆی هەیە دەبێ چاودێری بكرێن و لەپەروەردیاری گەورەو سەروەرمان محمد ﷺ وەریان بگرین و شوێن

---

(١) أ. سورة النـور: (٣٠)

ب. واتە: ئەی محمدﷺبەبڕواداران بڵێ باچاویان لەئاست ئافرەتان دانەوێنن وتەماشایان نەكەن واتە هەرچی خوای گەورە لێ ی حەرام كردون وسەیر كردن وتەماشا كردنیانی لێ حەرام كردون چاوی خۆیانیان لەئاست دانەوێنن وسەیریان نەكەن ودامێنی خۆیان بپارێزن، چونكە ئەمە بۆ ئەوان باشترو پاكترە، خوای گەورە زانایە بەو كارو كردەوانەی كەبەئاشكراو بەنهێنی دەیكەن.تفسير الطبري،(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هیچ فیتنەیەكم لەژنان بەولاوە لەدوای خۆم بەجێ نەهێشتوە كەزیان بەخشتر بێت بۆ پیاوان.(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: ئایین ئامۆژگاریە: گوتیان بۆ كێ ئەی ڕەسولی خوا؟ فەرموی : بۆ خوای گەورە وبۆ پێغەمبەرەكەی وبۆ هەمو پێشەوایانی ئوممەتی ئیسلامی و بۆ سەرجەمی موسڵمانان واتە عامەكەیان.(وەرگێڕ).

کەوتەی ئەو بین نەك بچین لەم لاو لەو لاو لەجولەکەو فەلە وخوانەناس وکۆمۆنیستەکان و عەولەمەو نازانم چی و چی وەر بگرین وچاو لەبێگانەو غەیرە دینەکان بکەین . ئێمە موسڵمانین وبەرنامەی تایبەتی خۆمان هەیە وپەروەردگاری و دروستکەری هەمو بونەوەر بۆی داڕشتوین.

أ- فعن أنس بن مالك ﷺ قال: (بينما نحن في المسجد مع رسول الله ﷺ إذ جاء أعرابي، فقام يبول في المسجد، فقال أصحاب رسول الله ﷺ مه مه ﴿ لاتفعل﴾ قال: قال رسول الله ﷺ لاتزرموه﴿ لاتضروه﴾ دعوه، فتركوه حتى بال ثمَّ إنَّ رسول الله ﷺ دعاه فقال له إنَّ هذه المساجد لاتصلح لشيءٍ من هذا البول ولا القذر، إنَّما هي لذكر اللهِ عزوجلَّ والصلاة وقراءة القرآن، أو كما قال رسول الله ﷺ، قال: فأمر رجلاً من القومِ، فجاء بدلو من ماءٍ فشنهُ عليه،﴿فصبه عليه﴾)(١)

ب ـ روى مسلم عن المعاوية بن الحكم السلمى قال: بينما أنا أُصلى مع النبى ﷺ إذ عطس رجلٌ من القوم فقلتُ: يرحمك الله، فرمانى القوم بأبصارهم ، فقلتُ: وا ثكل أُماهُ ماشأنكم تنظرون إلىَ ؟! فجعلوا يضربون بأيديهِم على أفخاذهِم، فلما رأيتهُم يصمتونني لكنني سكتُ، فلما صلّى رسول الله ﷺ، فبأبي وأُمي ما رأيتُ معلماً قبلهُ

---

(١) أ. رواه الشيخان.

ب. واتە: لە أنس کوڕی مالك دەگێڕنەوە کەگوتویەتی: (لەکاتێك دا ئێمە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لەمزگەوت دانیشتبوین عەرەبێکی دەشتەکی هات ولەمزگوتدا دەستی کرد بەمیز کردن. سەحابەکان بەسەریاندا شیڕاندو گوتیان: نەکەی کوڕە نەکەی میز لەوێ نەکەیت. بەڵام پێغەمبەر ﷺ فەرموی: نالێ ی گەڕێن بامیزەکەی تەواو بکات ، جا کەلەمیزەکەی بوەوە، پێغەمبەر ﷺ بانگی کردە لای خۆی وفەرموی: مزگەوتەکان جێگەی میز لێ کردن وپیسی تێ فڕێدان نین، بەڵکو ئەم جێگایانە پاکن وتەنیا جێگەی نوێژ کردن وزیکری خواو قورئان تێدا خوێندنن. ئەمجار بەیەکێ لەسەحابەکانی فەرمو: بڕۆ دەولکەیەك ئاو بێنەو بەسەر جێگەی میزەکەی دابکە وپاکی بکەوە. ئەمجار دەولکە ئاوەکەیان هێنا بەشوێنەکەیان داکردو وپاکی یان کردەوە. (وەرگێڕ)

ولا بعدهُ أحسن تعليماً منهُ، فواللهِ مانهرني ولاضربني ولا شتمني، ثمَّ قال: { إنَّ هذهِ الصلاة لايصلح فيهِ شيءٍ من كلام الناس، وإنَّما هي التسبيح والتكبير وقراءة القرآن}([1])

جا خوشك وبرایانی پەروەردیار چ مامۆستایان وچ باوك ودایكان دەبێ ئەم خاڵانەی كەلەسەرەوە باسمان كردن لەمنداڵەكان یا قوتابیەكانیان بگەیەنن وزۆر باش وزۆر جوان لەسەر ئەم ڕەوشت و ئاكارو بەها بەرزانە پەروەردە ڕایان بهێنن بۆ ئەوەی لەدواڕۆژدا ئەندامێكی پاك وخاوێن وكارامە وچالاكیی خواپەرستیان لێ دەر بچێت.

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: موسلم لەمعاویەی كوڕی حەكەمی سولەمی دەگێڕێتەوە كەدەڵێ: لەكاتێك دا من نوێژم دەكرد، پیاوێك پشمی ومنیش گوتم : ڕەحمەتی خوات لێ بێت، كەچی ئەوانەی لەوێ بون هەمو بەسەیریێكەوە سەیریان دەكردم: منیش گوتم: دەك خوا دایكی بێوەژن بكات چی یە بۆ وا سەیرم دەكەن؟! ئەوان هەمو بەدەست لەڕانی خۆیان دەدا و كاتێ بینیمن بێ دەنگیان دەكردم، من دەنگم نەكرد. كاتێ پێغەمبەرﷺلەنوێژ بوەوە گوتم: دایك وباوكم بەقوربانت بێت وەڵڵاهی تاكو ئێستا هیچ مامۆستایەكم دەست نەكەوتوەكەلەمە باشترم فێر بكات. وەڵڵاهی نەسەرزەنشتی كردم ونەلێ ی دام و نەقسەشی پێ گوتم ئەوجا پێ ی گوتم: { لەنوێژ كردندا بەهیچ شێوەیەك نابێ قسەی خەڵكی (مرۆڤ) ی تێدابێت.، بەڵكو هەموی دەبێ تەسبیحات و(الله أكبر) و خوێندنی قورئان بێت.} (وەرگێڕ).

لەڕەوشتەکانی سەردان و ڕوخسەت وەرگرتنی چونە ژورەوە

(من آداب الزيارة والإستئذان)

١. **قال تعالى:**﴿ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا۟ فِيهَآ أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ٱرْجِعُوا۟ فَٱرْجِعُوا۟ ۖ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَٰعٌ لَّكُمْ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾ (١).

٢. **ئەم ئاکارو ڕەوشتە شەرعیانە خوای گەورە بەندە بڕوادارەکانی خۆی پـێ ڕازاندونـەوە وفەرمانی پێ کردون کەئەنجامیان بدەن، یەکێ لـەو ئاکـارو ڕەوشـتە جوانانـە ئەوەیـە کاتێ کەدەچینە سـەردانی مـاڵان دەبـێ لـەدەرگا بـدەین و بوەسـتین تاڕێگـەی چـونە**

---

(١) أ. سـورة النـــور: (٢٨،٢٩). إبـن عبـاس ﷺدەڵـێ : (الإسـتئناس) بـەواتای مۆڵـەت وەرگـرتن وڕوخسەت وەرگرتن دێت.(ذكره إبن كثير).

ب. واتە: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە مەچنە ناو ماڵانێك کەماڵی خۆتان نەبێت هـەتاکو ڕێگـەی چـونە ژورەوەتـان پـێ نـەدەن. کەڕێگـە دران واتـە ڕوخـسەتتان وەرگـرت بـچنە ژور وسـەڵاو وسەڵامیان لێ بکەن چونکە ئەوا جوانترو پاکترە بۆ ئێـوەو بـۆ ئـەوانیش وەهـەروەها بـۆ ئـەوەی زیکـرو یادی خوا بکەنەوە، ئەگەر چۆل بـون وکەسـیان تێـدا نـەبو مەچـنە ژورو بگەڕێنـەوە هـەتاکو مۆڵـەتی چـونە ژورەوەتـان پـێ نـەدەن ، وەئەگـەر گوتیـان بگەڕێنـەوە و بوارمـان نیـە ئـەوا ئێـوە یەکـسەر بگەڕێنەوە، نەکەن تورە بـبن وپرتـە پـرت وبۆڵـە بـۆڵ بکـەن ولەشـوێنان باسـی یـان بکـەن بەخراپـە، چونکەئەوان ماڵی خۆیانەو بۆیان هەیە ڕوخسەتتان نەدەن ومافی شەرعی خۆشیانە، دەی ئاوا بۆ ئێوە باشترو بەڕەوشت ترو پیرۆز ترە وخوای گەورەش ئاگادارە بەهەر کارو بەهەر شـتێك کـەئێوە بـەنهێنی وبەئاشکرا ئەنجامی دەدەن. وەگوناحیش نی یەئەگەر بچنە شوێنێك، جێگایەك کەکەل وپەلی ئێـوەی لێ بێت وەك دوکان وئەو جۆرە شوێنانە. هەروەها خوای گـەورە ئاگـای لەهـەمو شـتێکی نهێنـی وئاشـکرا هەیە و هەرچی ئێوە بەپەنهانی وبەدزیەوە بیکەن وبتانەوێ بیـشارنەوە خـوای بـاڵا دەسـت وکاربـەجێ ئاگای لێ یەتی.(وەرگێڕ).

ژورەوەمان دەدەن، جاکەفەرموی چونە ژورەوەی‌یان لێ کردین و چوینە ژورەوە دەبێ سەلام لەدانیشتوانی ناو ئەو ماڵە بکەین. سوننەتیشە دەبێ تا سێ جاران لەدەرگا بدەین ‌وداوای چونە ژورەوە بکەین، خۆ ئەگەر کەسی لێ نەبو، نابێ بچینە ژورەوە ودەبێ بگەڕێینەوە، وەئەگەر لەماڵ بون وڕێگەی چونە ژورەوەیان پێ نەداین، پێویستە بگەڕێینەوەو ونەچینە ژورو عەنتەرانە خۆت پێدا نەکەیتە ژورو تورە نەبین وبڵێین بەخوا ماڵێکی ناکەس بەچەن وخۆ دەرگا لەکەس ناکەنەوە، کەی ئەوانە بەشەرن نەخێر ، دەبێ بەسینگێکی فراوانەوە بگەڕێینەوەو لای کەسیش باسیان نەکەین وگلەیی وگازاندەیان لێ نەکەین، ماڵێکی سوکن ووان و وان، چونکە لەوانەیە ئەوان لەو کاتەدا بواریان نەبێت سەرقاڵی ئیشی تایبەتی خۆیان بن. هەروەکو لەسوننەتی ڕاستدا هاتوە کە:أبا موسا کاتێ لەماڵی عمرداﷺسێ جار لەدەرگای داو داوای چونە ژورەوەی کرد، بەڵام کەس وەڵامی نەدایەوە، بۆیە ئەویش گورج گەڕایەوە. عمر گوتی: ئەوە گوێتان لەدەنگی عبدالله کوڕی قبس نی یە داوای هاتنە ژورەوە دەکات؟ دەفەرموی بکەن با بێتە ژورەوە، کاتێك کەچون سەیریان کرد لەوێ نەمابو، دوایی عمرﷺپێ ی گوت:

- ئەوە بۆ ڕۆیشتبوی ونەهاتیە ژور؟

ـ سێ جاران لەدەرگام دا وداوای هانتە ژورەوەم لێ کردن کەس وەڵامی نەدامەو فەرموی نەکردم بۆیە منیش گەڕامە دواوە.

منیش گوێم لەپێغەمبەرﷺبوە کەدەی فەرمو:{ إذا إستأذن أحدكم ثلاثاً ولم يؤذن له فلينصرف} ([1]) ئەمجار ئیمامی عمر ﷺگوتی: دەبێ ئەمە کەگوتت بۆم بێنی وبەتەواوی بۆم شی بکەیتەوە یان بەلێدان ئازارت دەدەم، أبا موسا چوە ناو کۆمەڵی

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: ئەگەر سێ جار لەدەرگات داو داوای چونە ژورەوەت کردو ڕێگەیان پێ نەدای وفەرمویان نەکردیت بگەڕێوە.(وەرگێڕ).

پشتیوانان(الأنصار) وئەوەی عمر پـیٚ ی گوتبـو بـۆی گێڕانـەوە، ئـەواننیش گوتیـان: بچوکترین کەسمان گەواهی(شاهد) یت بۆ دەدات. ئـەمجار أبـو سـعید الخـدری هەسـتا لەگـــەڵی دا ڕۆیـــشتو ئـــەم هەواڵـــەی بـــەعمـــر ڕاگەیانـــد. ئیمامی عمر گوتی: سەرقاڵیم لەبازاڕدا لەمـەی بـیٚ بـەش کـردم. (متفـق علیـه) (واتـە: موسـلم وبوخـاری ڕیوایـەتیان کـردوە).پێویـستە لەسـەر پـەروەردیاران منـداڵان وقوتابیانیان لەسەر ئەو ئاکـارو ڕەوشـتە بـەرزە ئیـسلامیانە پـەروەردە بکـەن وڕایـان بهێنن بۆ ئەوەی لەدوا ڕۆژدا کەسێکی ڕێك وپێك وبڕوا پتـەوو پـیٚ دامـەزراویان لەسـەر قورئان وسننەت لیٚ دەربچێت.

لەسودەکانی ئەم ئایەت وفەرمودانە

- پێویستە هەر کەسێك دەچێتە سەردانی مـاڵان پـێش ئـەوەی لـەدەرگا بـدات ومۆڵـەتی چونە ژورەوە وەر بگرێت نابیٚ یەکسەر خۆ بەژوردا بکات وبچێتە ژورەوە، بەڵکو دەبیٚ مۆڵـەتی چـونە ژورەوە لـەو خانەوادەیـە وەربگرێـت وفـەرمو بکرێـت، دەنـا دەبـیٚ بگەڕێتەوە.
- کەفەرمو کراو چوە ژورەوە بـەم شـێوەیە سـەلامیان لیٚ بکـات وبلـیٚ: { السلام علـیکم ورحمة الله وبرکاته} چونکە خوای گـەورە دەفـەرمویٚ:﴿ فَإِذَا دَخَلۡتُم بُيُوتٗا فَسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۡ تَحِيَّةٗ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ مُبَٰرَكَةٗ طَيِّبَةٗۚ﴾(١)
- مجاهد گوتویەتی: ئەگەر چویتە ناو مزگەوت بلیٚ: (السلام علـی رسـول اللهِ) وەئەگـەر چویتەوە ناو ماڵ ومنـداڵی خـۆت سـەلامیان لیٚ بکـە، ئەگـەر چـویتە نـاو ماڵێـك، خانویـەك کەسی لیٚ نەبو بلیٚ: (السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین). قتادەش ئەمەی بۆ خـستۆتە

(١) أ. سورة النور:٦١.

ب. واتە: ئەگەر چونە هەر ماڵێك سەلام لەخۆتان بکەن، بەسەلامێك لەلایەن خوای گەورە کەپیرۆزو باش وبەبەرەکەتە.(وەرگێڕ)

سەر (إن الملائكة ترد عليه) ([١]) . جیاوازی لەنێوان پیاو وژندا نیە بۆ سەلام کردن. ژنێك کەگەیشتە ژنان وخزم وکەس وکاری خۆی لەپیاوانێك کەلێ ی حەرامن واتـە(محرم) ن وەك براکـانی و کوڕەکـانی سـەلامیان لێ دەکـات. پیـاویش سـەلام لـەژنان دەکـات کـەلێ ی حەرامن(محرمات عليهِ).

• ژنان بۆیان نیە بچنە ماڵی کەسەوە بەبێ مۆڵـەتی چـونە ژورەوە هـەروەکو لای زۆرێـك لەژنان ئەم ڕەوشتە باوە، چونکە لەوانەیە ئەو پیاوە لەو کاتـەدا ڕوت بێـت وخـەریکی خـۆ گۆڕین بێت، یان لەگەڵ خێزانەکەی دا خەوت بێت.

• وریابـەخێزان و یامنداڵـەکان یاقوتـابی یـەکانت لەسـەر درۆ کـردن ڕانـەهێنی، بـەوەی کەپێ یان بڵێ ی ئەگەر یەکێك هات ولەدەرگای داو داوای منی کرد بڵێن لێرە نیە، چـونکە ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی کەمنداڵەکانت یاقوتابیەکانت لەسەر ئەم سیفەت ڕابـێن ولاسـایی تۆ بکەنەوەو چاو لەتۆ بکەن ولەسەر ئەم سیفەتە پەروەردە بن، باشتر وایـە ئەگـەر پێـت ناکرێت یا حەز ناکەیت ئەو کەسە ببینی داوای لێ بـوردنی لێ بکـەیت کـەناتوانی لەگـەڵی دا بچیتە دەر ئەگەر ئیشی هەبو یاخود بیبینـی، چـونکە ئەمـەت باشـترە لـەدنیاو لەقیامـەت لەدرۆ کرنەکەت گوایە لەماڵ نیت. دیارە پێویستە لەسەر هەمومان کـەعوزر قبـوڵ بکـەین، چـونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَإِن قِيلَ لَكُمُ ٱرْجِعُواْ فَٱرْجِعُواْ ۖ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾﴾ النور:٢٨.

• نابێ ڕاستەوخۆ لەپشت دەرگاکەوە بوەستیت، بەڵکو لەسـیلەی ڕاسـتی یـاخود چـەپی دەرگاکەوە بوەستە.هەروەها نابێ لەسەر دەرگاوە یا لەکونی دەرگـاوە سـەیری نـاو ئـەوە ماڵە بکەیت، وەدەبێ مۆڵەتی چونە ژورەوە وەربگریـت.. پێغەمبـەرﷺفەرمویـەتی: {مَنْ أطلع في بيت قومٍ بغير إذنهم، فقد حلَّ لهُم أن يفقؤو عينيهِ}([٢]) پێغەمبەرﷺئەگەر لـەدوای

---

(١) واتەك فریشتەکان وەلأمی دەدەنەوە. (تەماشای تەفسیری إبن کثیر بکە)

(٢) أ. رواه مسلم.

دەرگای هەر ماڵێکەوە بوەستایە، ڕوبەڕوی دەرگاکە ڕانەدەوەستا بەڵکو لەسیلەی ڕاستی یاهی چەپی دەرگاکە دەوەستاو دەی فەرمو:{السلام علیکم، السلام علیکم} .((صحیح رواه أحمد))

• نابێ بچینە ناو ماڵێك کەخاوەنەکەی یا یەکێ لەکوڕەکانی لەماڵ نەبن چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِن لَّمْ تَجِدُواْ فِيهَآ أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ..﴾(١).

• لەکاتی سەردانی ماڵی خزماندا پێویستە پێش چونە ژورەوە ئیزن وەر بگریت وەك ماڵی مامو خاڵ وبراو هەتاکو سوننەت وایە لەخوشکەکانیشت مۆڵەت وەربگریت ئەوجار بچیتە ژورەوە. إبن جریج گوتی: گوێم لەعطاء کوڕی رباح بو کەهەواڵەکەی لەإبن عباسەوە دەگێڕێتەوە کەگوتویەتی: سێ ئایەت هەن پشت گوێ یان خستون، کەخوای گەورە فەمویەتی:﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ ﴾ (٢) گوتی: دەڵێن: بەڕێزترینتان لەلای خوا ئەو کەسانەیە کەجوانترین ماڵو گەورە ترین خانوی هەبێت ڕاستی وڕەوشتە جوانەکان خەڵکی هەمویان شاردۆتەوەو ڕەوشتی خراپیان هێناوەتە جێ، گوتی: گوتم ئایا مۆڵەت لە خوشکە هەتیوەکانیشم کەلەماڵەوە لەگەڵ خۆم دان ولەیەك ماڵ داین وەربگرم؟ گوتی: بەڵێ، زۆرم دوبارە کردەوە گوتم بەڵکو ڕێگەم پێ بدات، بەڵام ڕێگەی نەداو فتوای بۆ نەدام گوتی: ئایا دەتانەوێ بەڕوتی بیبینی ؟ گوتم: نەخێر. گوتی: دەی کەواتە ئیزنی لێ وەر بگرە ئەمجار بچۆرە ژور.هەروەها ژنی براو خاڵ ومام وخوشکی ژنەکەت بەهیچ شێوەیەك نابێ لەگەڵ هیچ کامێکیاندا بەتەنها بمێنیتەوەو لەگەڵیاندا کۆ ببیتەوەو بەڕازاوەیی و سفوری وماکیاجەوە بیان بینی. پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ إيَّاكُم والدخول على النساء} فقال رجُلٌ من الأنصار: يارسول

ب. واتە: هەر کەسێك تەماشای ماڵی خەڵکی بکات بەبێ مۆڵەتی ئەوان، ئەوا بۆیان هەیە چاوی کوێر بکەن و هیچیشیان لەسەر نیە.(وەرگێڕ).

(١)النور:٢٨.

(٢) أ.سورة الحجرات: (١٣).

الله، أفرأيت الحمو؟ قال: الحمو الموت}[١] (الحمو) واتە: برای مێرد یاخزمەكانی تری مێرد.

- ئەگەر چویتەوە ماڵی خۆت وچویتە ژور بەدەنگی خۆت ئاگاداریان بكەوە بەگوتنی وشەی(سبحان الله) یا هەر نەبێ بەوەی كەبكۆكی یادەرگاكە تۆزێ بەهێز پێوە بدەیت. وەكەچویتە ژور سەلام لەماڵ ومنداڵەكانت بكە. بەگوێرەی قسەی جابر كوڕی عبدالله: (إذا دخلت على أهلك فسلِم عليهِم تحيةً من عِندِ اللهِ مباركة طيِبَةً)[٢] كاتێ عبدالله كوڕی مسعود لەسەر پێشاو دەهاتەوە و دەگەیشتە بەردەرگا مینگەمنگی دەكرد تفی ڕۆ دەكرد تامنداڵەكانی ئاگادار بكاتەوە، نەوەكا لەكاتێكی وادا بچێتە ژور منداڵەكانی خەریكی كارێكی وابن پێ یان ناخۆش بێتو دروست نەبێت بەو حاڵە بیان بیبنێ.[٣]

---

(١) أ. رواه البخاري .

ب. واتە : بەڕێز ترینتان لای خوای گەورە ئەو كەسەیە كەخۆ لەخوا پارێزە واتە: گوێ ڕایەڵ وفەرمانبەرداری خوای گەورەیەو لەسەر قورئان و سننەت دەڕوات بەڕێوە بۆ دنیاو بۆ قیامەتیشی.(وەرگێڕ).

ب. واتە: ئاگادارتان دەكەم كەهەرگیز مەچنە لای ژنان وبەتەنها لایان مەمێننەوەو تێكەڵیان مەبن، چونكە ئەمەتان لێ حەرامە. یەكێك لەپیاوانی پشتیوانان(الأنصار) گوتی: ئەدی بۆ ماڵە خەزوران دەڵێی چی ئەی ڕەسولی خوا؟ فەرموی: ئەوە هەر مردنە مردن. واتە مردن باشترە لەوەی كەشوبرا یا هەركەسێكی تری خزمی مێردەكەی بەتەنها لەماڵ دا یا لەهەر شوێنێكی تردا بێت بمێننەوە. جا چ جای بۆ سەفەر لەگەڵی دا بچێت !!(وەرگێڕ).

(٢) أ. ذكره إبن كثير.

ب. واتە: ئەگەر گەڕایتەوە ماڵ وچویە ژور سەلام لەماڵ ومنداڵەكانت بكە بەسەلامێكی خوایی پیرۆز ومبارەك وجوان وخۆشنود.(وەرگێڕ).

(٣) إبن كثير لەتەفسیرەكەی خۆی دا هێناویەتی و دەڵێ ئەم فەرمودەیە ڕاستە(صحيح) ە.

- منداڵەکانت هەر لەبچوکیەوە وا ڕابێنە کەچونە هەر ماڵێك، مۆڵـەتی چـونە ژورەوە وەر بگرن جابا مـاڵی خزمەکانیـشت بێـت. ئەگـەر چـونە ژورەوەش باسـەلام لەئەنـدامانی ئـەو خێزانەو ئەو ماڵە بکەن.
- بـاش وایـە سـەردانەکانتان کـورت بێـت و تانیوەشـەو یاتابـەرە بـەیان کەشـەو بـو ، وەتابەرەبەری ئێوارە مەمێننەوە ئەگەر ڕۆژ بوچونکە لەوانەیە ئەو ماڵە ئیشیان هەبێتن یـا وەعدو پەیمانێکیان لەگەڵ ماڵ یا کەسانی تردا هەبێت. ئەوەتە خوای گـەورە لـەم بـارەوە ئامۆژگاری موسڵمانان دەکـات ودەفـەرموێ:﴿ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾([1]).
- بەبێ ئیزنی براکـەت تەماشـای کتێـب یانامـەکانی ئـەو مەکـە چـونکە لەوانەیـە چـەند نهێنی یەك هەبێت کەپێ ی ناخۆش بێ تۆ بیان بینی .

دیارە لەسەر پەروەردیار پێویستە چ باوك ودایك وچ مامۆستا و چ پیاو وچ ئافرەت پێویستە قوتابیانو یامنداڵەکانی لەسەر ئـەم سیفەتوڕەوشـت و بـەها بەرزانـە پـەروەردە وڕابهێنێـت بـۆ ئـەوەی لـە دوا ڕۆژدا کەسـێکی کـاراو چـالاك وبەسـود وبـەدینی لێ دەربچێتوخزمەت بەئایین وبەنیشتمانەکەی بکات.

کەی چونە ژور بێ مۆڵەت وەر گرتن دروستە؟

- لەکاتی ڕودانی هەر کارەساتێکی ناخۆش ولەپڕ دروستە بەبێ مۆڵەت وەرگرتن بچیتە ئەو ماڵە وەك ئەوەی بۆ ڕزگار کردنی منداڵەکان، باڕزگار کردنی پارەو مـاڵ وسـامان و شتی گرنگی تر.

---

(١) أ. سورة الأحزاب: (٥٣)

ب. واتـە: ئەگـەر لـەماڵی پێغەمبـەرﷺداوەت کـران هـەر کـەنانتان خـوارد بـڵاوەی لێ بکـەن وبـڕۆن، چاوەڕوانی قسەو گفتار مـەبن و لێ ی پـاڵ بدەنـەوە، چـونکە پێغەمبـەرﷺشـەرمتان لێ دەکـات بـەڵام خوای گەورە لەسەر هەق هەرگیزشەرم ناکات.(وەرگێڕ).

- دروستە بێ مۆڵەت بچیە ئەم شوێنانە: (ئوتێلەکان، مزگەوتەکان، ئەو خانانەی کەگەشتیاران لێ ی دادەبەزن، میوانخانەکان، فەرمانگەو دام ودەزگا حکومیەکان ، دوکانەکان و شوێنە گشتی یەکانی تر). خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَٰعٌ لَّكُمْ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾ سورة النــور: (٢٩)

ڕێگای ڕاست ودروست بۆ وەرگرتنی مۆڵەتی چونە ژوری شەرعی

١. ئەگەر ویستت سەردانی کەسێك بکەیت، پێویستە لەسەرت کەلەسەرخۆ لەدەرگا بدەیت، ئارام بگرەو لەلای ڕاستی دەرگاکە بوەستە بۆ ئەوەی کەدەرگاکەت لێ کرایەوە ناو ماڵەکە نەبینی، لەوانەیە ئافرەتێك دەرگات لێ بکاتەوە و سەیر کردنی لێت حەرام بێت، ئەگەر کەس وەڵامی نەدایتەوە. جارێکی تر لەدەرگا بدەوە کەمێك ڕابوەستە، ئەمجار جاری سێ یەم لەدەرگا بدەوە.. هەمیشە وایە لەدوای سێ یەم جار وەڵامت دەدەنەوە. ئەوەتا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی: { إذا إستأذن أحدكم ثلاثاً فلم يؤذن له فليرجع} متفق عليه.(واتە: ئەگەر یەکێك لەئێوە چوە ماڵێك و سێ جار داوای چونە ژورەوەی کرد وکەس وەڵامی نەدایەوە بابگەڕێتەوە.(وەرگێڕ).)

٢. باشتر وایە چاوەڕوانیت لەنێوان لێدانی یەکەم ودوەم بۆ ماوەی ئەوەندە بێت کەخاوەن ماڵ لەنوێژ دەبێتەوە ئەگەر لەنوێژدا بو. وەدەبێ لێدانەکان بەهێز نەبێت و لەسەرخۆ لەدەرگا بدەیت ویەك لەدوای یەك نەبن، وابێ خاوەن ماڵ بترسێ وبشڵەژێ.

٣. ئەگەر گوتیان تۆ کێ ی ، یاکێ یە؟ بڵێ: (من فلان کەسم) وناوی ڕاستی خۆت ونازناوەکەشت بڵێ تا بت ناسن .(منم). کێ دەزانێ منم کێ یە؟. (عن

جابرﷺقال: أتيتُ النبيﷺ، فدققتُ الباب، فقال:{من ذا؟ فقلتُ: أنا، فقال:ﷺأنا، أنا،:أنَّهُ كرهها} (١)

إبن كثير گوتی: ئەوەی بۆیە پێناخۆش بوچونکە بەو وشەیە کابرا ناناسرێت کێ یەو کێ نیە. تاکو ناوی تەواوی خۆی و نازناوەکەشی نەڵێت کەپێ ی بەناوبانگە لەناو خەڵکی دا(٢) . دەی ئەم دەربڕینە ی ئەو کەسەی لەدەرگا دەدات بەوشەی (من ـ أنا) هیچ واتایەکی مۆڵەت وەرگرتنی چونە ژورەوەی تێدا نیەو ، فرِی بەسەر ئەو ئامۆژگاریانەوە نیەکەخوای گەورە لەئایەتەکەدا داوامان لێ دەکات .(تەفسیری إبن کثیر ج٣/ ٢٧٩).

٤.ئەگەر خۆت یاخود یەکێ لەکوڕەکانت لەماڵ بون باخێزانت یاکچەکانت بۆ دەرگا کردنەوە لەمیوان نەچن، بەڵام ئەگەر کەس لەماڵ نەبو، قەیدی نیە ئافرەتان لەدوای دەرگاوە وەڵام بدەنەوە بۆ ئەوەی پیاوی بێگانە نەیان بینێت. بابڵێ کەسمان لەماڵ نیە. بەڵام ئەگەر ژن بون دیارە هیچی تێدا نیە ئەگەر فەمویان بکات . وەڵامەکەش دەبێ بەوشەی (کێ یە؟)و بەدەنگێکی ناسكو ونەرمی پێوە دیار نەبێت، بۆ ئەوەی سەرنجی بیسەران ڕانەکێشێت و بەو دەنگە توشی خراپە وئاشوب بن. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِٱلْقَوْلِ فَيَطْمَعَ ٱلَّذِى فِى قَلْبِهِۦ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾﴾(٣). وەنابێ ژنان

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: جابر دەڵێ:هاتمە بۆ ماڵی پێغەمبەرﷺو لەدەرگام دا فەرموی: کێ یە؟ گوتم: منم، فەرمی : منم ،منم . لاسایی کردمەوە وەك ئەوەی پێ ی ناخۆش بێت.(وەرگێڕ)؟

(٢)هەتاکو لەناو ئێمەشدا باوە بەوشەی(خۆمانین) وەڵام دەدەنەوە. خۆمانین چ واتایەکی هەیە. ئەمە هیچ واتایەکی مۆڵەت وەر گرتنی چونە ژورەوەی تێدا نیە.(وەرگێڕ).

(٣) أ. سورة الأحزاب : (٣٢)

ب. واتە : بائافرەتان قسەو گفت وگۆی نەرم ونیان ولەنجە ومەکری تیا نەکەن، بۆ ئەوەی لەلای ئەو کەسانەی کەدڵی یان نەخۆشەو هەمیشە چاو برسی و داوێن برسین لەبۆسە دان نەی قۆزنەوە

بچن دەرگاكە بكەنەوە لەو كەسەی كەلەدەرگا دەدات، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ۚ﴾(١)

مۆڵەت وەرگرتنی منداڵان و ڕەنجبەرو خزمـــــان

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِيَسْتَـْٔذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا۟ ٱلْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَـٰثَ مَرَّٰتٍ ۚ مِّن قَبْلِ صَلَوٰةِ ٱلْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعْدِ صَلَوٰةِ ٱلْعِشَآءِ ۚ ثَلَـٰثُ عَوْرَٰتٍ لَّكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّٰفُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَـٰتِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾ ﴾ سورة النـــور: (٥٨)

إبن كثیر گوتویەتی: ئەم ئایاتانەی سەرەوە باس لەڕەوشت وئاكاری بەرزی مۆڵەت وەرگرتنـی چـونە ژورەوە دەكـات بـۆ خزمـان ولـەنێوان خۆیانـدا. خـوای گـەورە فرمـان بەبڕواداران دەكات كەدەبێ خزمـەتكارو منـداڵان كەنەگەیشتونە تەمـەنی بـاڵق(بـالغ) بـون مۆڵەتی هاتنە ژورەوە وەر بگرن لەسێ حاڵەتاندا:

١. پێش نوێژی بەیانیان: چونكە لەو كاتەدا خەڵكی لەناو جێگەی خۆیاندا خەوتون.

توشی خراپەو ئاشوب وگوناح وتاوان نەبن . خۆتان بپارێزن لەقسەی خراپ وحەلەق ومەلەق وسوك وبێ واتا كەسەر بكێشێت بۆ خراپەكاری و قسەو گوفتاری باش وبەڕێزانە بكەن.(وەرگێڕ).

(١) أ. سورة الأحزاب: (٥٣).

ب. واتە: ئەگەر داوای هەر شتێك ، هەر پێویستیەكتان لە ئافرەتان كرد لەدوای پـەردەوە داوایـان لێ بكە،، چونكە ئەمە باشترو سەلامەت تـر و پـاكترە بـۆ دڵـی ئێـوەو بـۆ دڵـی ئـەوانیش. شـەیتان بـواری خۆتێوەردانی نامێنێ وەسوەسەتان بخاتە ناو دڵ وتوشی كاری خراپ وناشیرینتان بكات.(وەرگێڕ).

٢. لـەکاتی نێـوە ڕۆیانـدا(فـی وقـت القیلولـة) : چـونکە مرۆڤـەکان لـەو کاتـەدا لەگـەڵ خێزانـەکانی خۆیانـدا جلـەکان دادەکـەنن واتـەخۆیان دەگـۆڕن و خـەریکی ئیـستراحەت وپشودانن.

٣. لەدوای نوێژی خەوتنان(فی وقت العشاء): چـونکە ئـەو کاتـە، کـاتی خەوتنە،خـەڵکی دەچنە ناو جێگەو پێخەکانی خۆیان بۆ خەوتن وئیستراحەت کردن.

فرمان بەڕەنجبەرەکانتان بـدەن کەلـەو سـێ کاتانـەدا نەچـنە ژوری خـاوەن مـاڵ، هەروەها پەروەردەی منداڵەکان وزارۆکانتان بکەن وڕایان بێنن کەلەو کاتانەدا خۆ بـەژوری تایبەتی باوك ودایکاندا نەکەن ونەچنە ژور وەئەگەر پێویستیەك هـەبو کـەدەبێ هـەر بچن فێریان بکەن لەدەرگا بدەن وداوای مۆڵەتی چـونە ژورەوە بکـەن وئـەمجار کەمۆڵـەت دران بابچنە ژورو ئیشەکەیان جێ بەجێ بکەن و خێرا بگەڕێنەوەو ئەوێ بەجێ بێڵن.نـەبادا لـەو کاتەدا ئەو پیاوە لەگەڵ خێزانەکەی دا بێت. جوێ لەو سێ حاڵەتانـەدا ئەگـەر بشـچنە ژور قەیدی نیە وگوناح نیە. هەروەها پێویستە بـاوك ودایکـانیش نـابێ لـەو سـێ کاتانـەدا خـۆ بکەن بەژوری تایبەتی منداڵـەکانیان چ کـچ وچ کـوڕ، بـەڵکو دەبـێ مۆڵـەتی چـونە ژورەوە وەربگـرن ئـەمجار بۆیـان هەیـە بـچنە ژورەکـەیان. هـەروەها خـاوەن مـاڵ چ ئافرەتـان وچ پیاوان بۆیان نیە لەو کاتانەدا خۆ بکەن بەژوری تایبەتی خزمەتکارانیان چ ژن بن وچ پیاو، مەگەر دوای مۆڵەت وەر گرتن. بەبێ مۆڵەت نابێ بچنە ژورەکەیان .

٤ ـــ منـداڵان ئەگـەر گەیـشتنە تەمـەنی بـاڵق بـون دەبـێ لەهـەمو کاتێـك دا مۆڵـەتی چونەژورەوە وەربگرن.((سەیری تەفسیری إبن کثیر ج٣/ ٣٠٢ بکە)).

منیش دەڵێم: لەسـەر خوشـك وبرایـانی پـەروەردیار پێویـستە کەمنـداڵان وباڵقـان وخزمـەتکاران فێـری ئـەو ڕەوشـتە کۆمەڵایەتیانـە بکـەن کەئیـسلام بـۆی هێنـاوین کـاتێ کەدەچنە ژوری دایکان وباوکان بۆ پاراستنی ئـەخلاق وڕەوشـتیان تابەشـێوەیەکی وایـان نـەبینن کـە بۆیـان دروسـت نیـە. خۆزگایـەکو دەزگاکـانی ڕاگەیانـدنی دەوڵـەت لـەوڵاتانی ئیسلامی دا بەگشتی بەفێر کردنی گەوران ومنـداڵان و هـەمو چـین وتوێـژەکانی کۆمـەڵگای موسڵمانان بەڕەوشـتە ئیـسلامیەکان هـەڵ دەسـتان بەتایبـەتی تەلـەفزیۆن و کەناڵـەکان و

گـشت سـايتەكان وگۆڤارەكـان بـۆ پـاك وخـاوێن ڕاگرتنــی ئـەخلاق وڕەوشــتی ئوممــەتی ئيسلامی بەگشتی.

بـەڵام زۆر بەداخــەوە، بەپێــچەوانەوە دەبيــنين نــەك هــەر منــداڵان بــەڵكو گــەنج ولاوەكانيش مێشك بۆگەن دەكرێن بـەهۆی بانگەشـە كردنـی بـێ ئـەخلاقی وبـێ ڕەوشـتی لەكەناڵ وتەلەفزيۆنەكانی ولاَتانی ئيـسلامی دا چـەندان شـتی بـێ شـەرعی و بـێ ئـەخلاقی هەڵفريوێنـەر وبۆگــەن دەبيــنن لــەبێ ئــەخلاقی سێكــسی(جنـسية) كەئـەخلاق وڕەوشـتی كۆمەڵگا بۆگەن وپيس دەكەن وبەئاشكرايی وبـێ شـەرمانە بانگەشـەی بـەرەڵايی دەكـەن. كـوا شــەرم كـوا ئـەخلاق، كـوا ڕەوشـت وشـەرەف هيـچی نـەماو بـو بەكـەفی سـەر دەريـا وڕۆيشت؟!!! زۆر بەداخەوە!! بۆيە ئەمڕۆ ڕۆڵ. ڕۆڵی باوكو دايكانە كەچاكی مەردايەتی لێ بكـەن بــەلاداو قــۆڵی لێ هــەڵ بمــاڵن وزۆر پێويــستە لەســەريان كەهــەنگاوی يەكــەمی پەروەردەيی بنێن و كچ وكوڕەكانيان لەسەر ئەخلاق وڕەوشتە ئيـسلاميەكان پـەروەردەو ڕا بهێنن وكەسايەتيەكی بڕواداريان لێ بەرهەم بهێـنن و كەگەيـشتنە تـافی پێگەيـشتن كـچ وكوڕەكانيان بۆ مێرد كردن وژن هێنان هان بدەن. وەخۆشيان و كچەكانيشيان هان بـدەن كەداوای مارەيی وخەرجی زۆر نەكەن كەئەركی قورس نەخەنە ئەستۆی گەنجەكان و داوای ئاهەنگی ناشەرعی و بانگی تيپی مۆسيقاو شتی نابەجێ ی وا نەكـەن كـە هەڵنەسوڕێن. و دەبێتە ئەگەری ئەوەی كەزۆرێك لەگەنجان ولاوان نەتوانن ژن بهێنن وهاوسـەرگيرێتی پێـك بێنن و واز لەژن هێنانی شەرعی بێنن و لەولاوە پەنا بەرنە بەر زيناو كـاری ناشـەرعی وبـێ ئەخلاقی خوانەخواستە.

هەروەها لەسەر ڕۆڵەو جگەرگۆشەكان ، كوڕان وكچان پێويستە كەداوای ژن هێنان وشو كردنـی شـەرعی لـەباوك ودايكـانی خۆيـان بكـەن ومـارەيی وتێـچونی كـەم داوا بكـەن وئاسانكاری يەكی تەواوبكەن لەپێناو دامەزراندنی ماڵ وخێزانی شەرعی دا كەخوای گەورە پــێ ی ڕازی بێــت و لــەبێ ئــەخلاقی وپيــسی وچــەپەڵی و داهێزرانــی دەرونــی ولەشــی وكۆمەڵايــەتی دەيــان پارێزێــت و تەندروســتی وســاخلەميان دەپارێزێــت و لەنەخۆشــيە مەترســی دارەكـانی وەك ئايـدزو سـوزەنەك و...تـد دور دەگرێـت وسـەربەرزی ئـايينی و شەرەفيان سەربەرزو پاك وخاوێن ڕادەگرێت.

لەڕەوشتەکانی برایان و خوشکانی مامۆستایانی پەروەردیار

شتێکی زۆر چاکە ئەگەر خوشك وبرایانی مامۆستا لەکاتی وانە گوتنەوەکانیاندا چاودێری ئەم خاڵانەی خوارەوە بکەن:

١. کاتیَ کەچویتە ناو پۆل پێویستە سەلام لەقوتابیەکان بکەیت(السلام علیکم ورحمة الله وبرکاتە) نابیَ بەیانی باشیان لیَ بکەیت، چونکە لەشەریعەتی ئیسلامدا ئەمە نەهاتوە، هەر کارو کردەوەو هەر شتێکیش لەشەرعیەتی ئیسلامدا نەهاتبێت بۆ ئێمەی موسڵمان دروست نیە ئەنجامیان بدەین. بەڵام لەدوای سەلام کردن دروستە ئەم (بەیانیت باشە) و هەر شتێکی تری دروست وبەجیَ بێت بەکار بهێنرێت وبگوترێت. وەلەسەر قوتابیەکانیش پێویستە بەم شێوەیە(وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاتە) وەڵامی مامۆستاکانیان بدەنەوە. وەپێویستە لەسەر خوشکان وبرایانی مامۆستا بەهیچ شێوەیەك نەهێڵن لەکاتی هاتنە ژورەوەی پۆل قوتابیان لەبەریان هەڵبستن، چونکە لەنامەی مامۆستاو ئەرکەکانی یاندا(واجباتهم) قەدەغە کراوە ولەشەریعەتی پیرۆزی ئیسلامیشدا قەدەغەو دروست نیە لەبەر هەڵسان، چونکە نیشانەی بەگەورە کرتن وپیرۆزیە.

٢. پێویستە لەسەر مامۆستایان کەبەڕویەکی خۆش وزەردەخەنەو ناوی خۆشەوە پێشوازی لە قوتابیان بکەن. چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی:{ تبسمك في وجه أخيك صدقة}([1])

٣. دەست پیَ کردنی وانەکان ووانە گوتنەوە بە(خطبة الحاجة) دەست پیَ بکەن، وەك سوننەتێکی پێغەمبەر ﷺ چونکە هەمیشە وتارو قسە کردن و وانەکانی بەو خوتبەیە دەست پیَ دەکردن و سەرەتاکەی پیَ دەکردنەوە کەبریتیە لە:{إنَّ الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا من يهده الله فلا

---

(١) أ. صحيح رواه الترمذی وغيره.

ب. واتە : زەردەخەنەت لەڕوی برای موسڵمانت خێرو چاکەیە(صدقة). (وەرگێڕ).

مضل له، ومن يضلل فلا هادي له . وأشـهد أن لاإلـه إلاَّ الله وحـده لاشـريك لـه، وأشـهد أن محمداً عبده رسوله. أما بعدُ : فإنَّ أصدق الحديث كلام الله تعالى ، وخير والهدى هديٌّ محمد ﷺ... إلى آخر الخطبة}.

٤. بەكار هێنانی وشەی جوان وڕێك وپێك لەگەڵ قوتابیاندا و پاراسـتنی كەسـایەتی خـۆی لــەناو قوتابیــان ومامۆســتایان وهــەتا لەماڵــەوەو لــەناو خــەڵكیش دا بەگــشتی ڕێــزو خۆشەویـستی لـەنێوان قوتابیـان و مامۆسـتایاندا پـتر دەكـات. بـەقوتابی زیـرەك وبـاش وڕەوشت بەرز بڵێ: ئافەرین ، دەست خۆش، خوا بەرەكەت بخاتە تەمەنت (أحسنت، بارك الله فيـك). وەبـە قوتـابی خـراپ وتەمبـەڵیش بڵـێ: خـوا چـاكت بكـات و ڕێنومایـت بكـات. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { والكلمة الطيِّبَةُ صدقة}(١)

٥. دور كەوتنــەوە لەقــسەی خــراپ و برینــدار كــەرو ڕوشــێنەرو ناشــیرین و گاڵتــەجاڕی ، كەدەبێتە هۆی سـوك كردنـی خاوەنەكـەی لای بەرامبەرەكـەی چ مامۆسـتا بـن وچ قوتـابی یاكەسانی تر و دابەزینی پلەی كەسایەتی خۆی. چـونكە قوتابیـان كـردەوەو قـسەی بـاش وخــراپ لەمامۆســتاكەیان فێــر دەبــن وچــاو لــەو دەكــەن. مامۆســتا ئاوێنەیــەو وێنــەی قوتابیەكانی دەداتەوە. بۆ خۆی چۆن بێت قوتابیەكانیشی ڕوی دوەمنی.

٦. ئاگادار كردنەوەی ئەو قوتابیانەی كەلەپۆل دا دەخـەون یـا بەشـتێكی تـری دەرەوەی وانەكەیان خۆ سەرقاڵ دەكەن، یا وس كردنی ئەو قوتابیانـەی كەلـەپۆل دا قـسەو هۆسـەو غوڵبە غوڵب دروست دەكەن.

٧. ڕێك خستنی پرسیار كردنەكان لەوانەدا، نـابێ مامۆسـتا ڕێگـە بـەقوتابیان بـدات كەلـە پرسیار كردندا بیكەن بەهۆسەو هەر كەس لەبـەر خۆیـەوە پرسـیار بكـات وهـیچ قوتابیـەك بەبێ مۆڵەت وەر گرتن پرسیار بكات و وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانە نەداتـەوە و سـەرەیان بۆ دابنێت وبەسەرەوە وەڵامیان بداتەوە.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: هەتاكو گوتنی قسەیەكی خێرو باشـیش لەهـەر شـوێن ولەهـەر كێـشەو تەنگژەیەكدا بێـت خێرو چاكەیە واتە(صدقه) یە.(وەرگێڕ).

٨. پێویستە لەسەر مامۆستایان کەچاودێری ڕەوشتە ئیسلامی یەکان لەناو خۆیان ولەناو قوتابیەکانیاندا بکەن وخۆیانی پێ بپارێزننەوە، بۆ ئەوەی قوتابیان وئەندامانی تری کۆمەڵگاش لەوانەوە فێر ببن وچاو لەوان بکەن، چونکە هەروەکو لەپێشەوە گوتمان مامۆستا ئاوێنەی تیشك دەرەوەیە لەناو کۆمەڵدا. بۆ نمونە: ئەگەر مامۆستایەك پشمی بابڵێ: (الحمدالله) .. ئەوانەشی وان لەتەنیشتیەوە پێ ی بڵێن: (یرحمك الله). ئەوەی پشمیوە وەڵام بداتەوەو بڵێ: (یهدیکم الله ویصلح بالکم) . وەئەگەر مامۆستایەك باوێشکی دا بادەستی چەپی لەسەر دەمی دابنێت وبڵێ: (أعوذو بالله من الشيطان الرجيم) با یەك بەخۆی دەم نەکاتەوەو هاوار بکات و بڵێ: (ها..ها.. ها..) . چونکە پێغەمبەرﷺئەم سیفەتەی قەدەغە کردوە وفەرمویەتی:{ إذا تثاءب أحدكم فليضع يده على فمه، فإنَّ الشيطان يدخل مع التثاؤب}([1]).

٩. لەسەر خوشك وبرایانی مامۆستا پێویستە کەگرنگی بەپاك وخاوێنی خۆیان وجل وبەرگ وپۆشاکیان بدەن، دەبێ لەبەر دەمی قوتابیاندا بەشێوەیەکی جوان وڕواڵەتێکی قەشەنگەوە بێ خۆ بەزل زانی و لەخۆبایی بونەوە دەر بکەون. بەکار کردن بەفەرمودەی پێغەمبەرﷺکەفەرمویەتی:{لايدخل الجنَّةَ من كان في قلبه مثقال ذرةٍ من كبر، قيل : إنَّ الرجل يحب أن يكون ثوبه حسناً ونعله حسنة، قال:إنَّ اللهَ جميلٌ يحب الجمال، الكبر بطر الحق وغمط الناس} أي إحتقارهم.. رواه مسلم . واتای ئەم فەرمودەیە لەپێشتر لێکمان داوەتەوە.

١٠. پێویستە لەسەر مامۆستایانی ناوەندی ودواناوەندی یەکان کوڕان وکچان(المدرسين والمدرسات)ئەگەر لەقوتابخانە تێکەڵاوەکاندا بون کەکوڕو کچی تێدا بون لەقوتابیان

---

(١) أ. متفق عليه.

ب.واتە:هەر کەسێك پشمی بادەستی لەسەر دەمی دابنێت و بڵێ:(أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) هەر چەندە ئەمە هیچ دەقێکی لەسەر نیە، چونکە شەیتان لەگەڵ باوێشك دا دەچێتە ناو دەمی مرۆڤەوە.(وەرگێڕ).

ولەمامۆستایان كەئەمـەش پێچەوانەی شـەریعەت وبەرنامـەی ئیـسلامی پـیرۆزە هـەروەكو هەمو لایەك دەزانن ئەگـەر خـۆ گێـل نەكـەن، كـەكوڕان لـەپێش كـچان دابنـێن و كـچەكان لەدواوە بن لە پـۆل دا بـۆ دور كەوتنـەوە لەفیتنـەو ئاشـوب وكێـشەو ئاسـتەنگ. هـەروەها لەسەر مامۆستایان پێویـستە كـەڕێگا نـەدەن كوڕەكـان تێكـەڵی كـچەكان بـبن و قـسەیان لەگەڵ دا بكەن مەگـەر بـۆ مەبەسـتی ئامۆژگـاری وپێویـستی بـێ، بەتـەنها مانـەوە لەگـەڵ یـەكتری داو لەپـشت پـەردەش دەبـێ گفـتو گـۆ بكـەن. هـەروەها پێویـستە لەسـەر مامۆستایانی كـوڕو كـچ تێكـەڵ بـەكتری نـەبن و لـەژوری جیـادا دابنیـشن بـۆ پاراسـتنی شەرەفـو ڕوسوری‌و دور كەوتنەوە لەتێكەڵ بونی نێرو مـێ كـەخوای گـەورە دروسـتكەری زەوی‌و ئاسمانەكان‌وهـەمو بونـەوەر. ئـەركێكی پێویـستە لەسـەر وەزارەتـی پـەروەردە كەقوتابخانـەكانی كـوڕان وكـچان لەیـەكتری جیـا بكاتـەوە، وەپێویـستە بەچـەمك وزانیاریەكانی بەرنامەكەی خوا، شەریعەتی ئیسلام كـار بكـەن و بـەڕێوە بـچن ئەگـەر خـۆ بەموسڵمان دەزانن.

ئەوەتـە لـەوڵاتی سعودیەدا ئەمـە جـێ بـەجێ كـراوەو تێـشی دا سـەركەوتو بـون وسەرۆكایەتی پەروەردەو فێر كردنیـان دامەزرانـدوە بـۆ ڕاپەڕانـدنو چـاودێری كردنـی پەروەردەو فێر كردنی كچان و كوڕان لەهـەمو قوتابخانـەكانی پـەروەردەو فێركردنـداو قوتابی كچیان لەهەمو كێشەودەردە سـەریەك ومەینەتـەكانی تێكـەڵ بـونی نێـرو مـێ پاراستوە.

سیفەتی قوتابخانەی تێكەڵ وەك ئەم ڕاستیە وایـە كەشـاعیر لـەم دێـڕە شـیعرەدا دەڵێ: ألقاه في اليم مكتوفـاً ثم قال له إيَّاك إيَّـــاك أن تبتل بالمـــاءِ[١]

---

(١) واتە: بەدەست وپێ بەستراوی فڕێت داوەتە ناو ڕوبارو پێشی دەڵی ی : ئاگات لەخۆت بێ و گەلێك وریابە ئاو تەڕت نەكات.(وەرگێڕ).

لە ڕەوشتو ئاكاری خوشكو برایانی قوتابی

لەسەر خوشك وبرایانی قوتابی پێویستە كەچاودێری ئەم ڕەوشت وئاكارانەی خوارەوە بكەن لەپۆل داو لەكاتی وانەكانیاندا:

١. ڕێز گرتنی مامۆستاكانیان چ پیاو وچ ژن، چونكە مامۆستا قوتابیان فێری ڕەوشتی جوان وزانست وزانیاری دین ودنیا دەكەن (١) جوێ لەمەش لەئێوە گەورەترو بەتەمەنترن، پێغەمبەری نازدارمان ﷺ ئامۆژگاری كردوین كەڕێزیان بگرین هەر وەكو فەرمویەتی: {لیس منا من لة یجل كبیرنا، ویرحم صغیرنا، ویعرف لعالمنا حقه} (٢)

٢. گوێ گرتن بۆ مامۆستا لەكاتی وانە گوتنەوەدا ، بێ دەنگیت زۆر پێویستە بۆ سود وەرگرتن لەوانەكان.

٣. قسە نەكردن لەوانەدا مەگەر بەئیزنی مامۆستا بێت، هەتاكو دەرسەكە نەبێتە هۆسەو ئاژاوەودەرسەكە بەهێدی وهێمنی ولەسەر خۆ و وەك پێویست بڕوات بەڕێوە وهەمو قوتابیان سودی لێ وەر بگرن .

٤. كەپرسیارت هەبو بەبێ مۆڵەتی مامۆستاكەت پرسیار مەكە، زۆریش پرسیاری بێ هودە وبێ سود مەكە بۆ ئەوەی كاتی وانەكە بەفیڕۆ نەڕوات و دەرسەكە بەتەواوی بگوترێتەوە.

---

(١) بەڵام ئێستا دەڵێین بەداخەوە كەنەك هەر مامۆستاكە، بەڵكو سیستمی خوێندن وپەروەردەو لایەنی فەرمانڕەواو دەسەڵاتدار دژی دین وزانیاری وچەمكەكانی ئیسلام وپەروەردە كردنی ئەمڕۆ هەموی پێچەوانەی بەرنامەی خواو ئەو چەمكانەی كەخوای گەورە بەدی هێنەری زەوی وئاسمانەكان و هەمو ئەوانەشی كەوان لەناویاندا. بەڵكو بانگەشەی تەواوە لەدژی بەرنامەكەی خواو قورئانی پیرۆز وچەمكە پیرۆزە خواییەكان، جاچ گلەیی لەمامۆستاو تاكەكانی كۆمەڵ دەكرێت. ئەگەر جۆگەلەكان لەسەرچاوە وكانیەكەوە شلوێ بن هەرگیز چاوەڕوانی ڕون بونەوەیان لێ ناكرێت.(وەرگێڕ).

(٢) أ.حسن رواه أحمد.

ب. واتە: لەئێمە نیە ئەو كەسەی ڕێزی گەورەمان ناگرێت وبەزەیی بەبچوكەكانماندا نایەتەوەو مافی زاناو مامۆستاكانیشمان نادات واتە ڕێزیا لێ نانێت.(وەرگێڕ).

٥. گـویٚ ڕایــەڵ بــە بــۆ فرمــانی مامۆســتاکانت، بەســینگێکی فراوانــەوە زانیــاری وئامۆژگاریــەکانی مامۆسـتاکانت وەر بگـرە، گـەر لەچوارچـێوەی شـەریعەتی خـوادا بـون لەسەرپێچی خوای گەورەدا نەبن.

٦. خۆ سەرقاڵ نەکردن بەشتێکی تری بیٚ سود کەپەیوەندی بەوانەکەتەوە نەبێت.

٧. سەرنج دانی تەواو بۆ ئەو ماددەی کەمامۆستا بـۆتی بـاس دەکـات ونـابیٚ لـەدەرس دا بخەوی یاخەوت بێت وخەوالۆ و وەنەوزە بتباتەوە.

٨. تۆمار کردن ونوسینەوەی هـەمو خاڵـە گرنگـەکان وخـاڵ بەنـدی وانەکـە لەدەفتـەرێکی تایبەتدا بۆ ئەوەی دوایی پیٚ ی دابچیتەوەو لەبەریان بکەیت وئیدی لەبیرت نەچنەوە.

٩. قوتابی ئەگەر لەدەرس دواکەوت دەبیٚ مۆڵەت لەمامۆستاکەی وەربگرێت ئینجـا بـچیتە ژور، کەچوە ژور دەبیٚ سەلام لەمامۆستاو برا قوتابیەکانی بکات.

١٠. پێویـستە لەســەر خوشــك وبرایــانی قوتــابی کەلەقوتابخانەیــەکی تێکــەڵ دا بــون، کەمامۆستای ناوەندی و دواناوەندی وانەی تێدا دەڵێتەوە(المـدرس والمدرسـة) دیـارە ئـەم تێکەڵیەی نێرو میٚ یـە پێـچەوانەی شـەریعەتی خواوچـەمکە قورئانیەکانـەو دژی سیـستمی پەروەردەو فێرکردنی ئیسلامە کەتیایدا شەرەف وڕوسوریەتی کـچان پـارێزراوە، هـەروەها شەرەف وڕوسوریەتی خێزان وکۆمەڵگاش لەم شەریعەتە پاك وبێگەردەدا پارێزراوە بەهۆی تێکەڵ نەبونی نێرو میٚ، کەبەداخەوە ئەم دیاردە دزێو وناشەرعیە لەزۆربەی زۆری ، بگـرە لەهەمو وڵاتانی ئیسلامی ئێستادا ئـەم سیفەتە قێـزەون وبۆگەنـە بـاوە. جـا لێـرەدا بـەبرا قوتابیەکان دەڵێین کەزۆر خۆ بپـارێزن لەتێکـەڵی لەگـەڵ کـچان بەتێکـەڵی نەچـنەوە ژورو نەیەنە دەرەوە, قسەی سوك وبیٚ شەرمیانەو بیٚ شەرعیانەیان لەگەڵ دا نەکەن وتێکـەڵیان نەبن ولیٚ یان دور بکەونـەوە. ئەگـەر لـەکوڕێك بپرسـیت: ئایـا پێـت خۆشـە کوڕێك لەگـەڵ خوشکەکەتدا ڕابوەستیٚ وقسەی لەگەڵ دا بکات؟ یالەگەڵی دا بەیەکەوە بەناو باخـچەکان‌و پارکەکاندا پیاسە بکەن وڕازو نیازی خۆیان ئاڵوگۆڕ بکەنو تێر تێر سەیری خوشـکت بکـات ودەست بازی لەگەڵ دا بکات؟ بیٚ گومان دەڵیٚ:نەخێر، چۆن شتی وا دەبێـت. وەهـەروەها

پیێ ی خۆش نیە خوشكی ئەویان خۆش بویێ وئـەوین وئەوینـداری لەگـەڵ دا بكـەن. ئـەدی كەواتە چۆن جەنابت ویژدانت هەڵ دەگرێت ئەم هەمو بەزم ورەزم وكەین وبەینە لەگەڵ كچ وخوشكی خەڵكی دا بكەیت وناموس وشەرەفی بزڕێنی. هەروەها لەسەر خوشكانی قوتابی پێویستە كەحیجاب وپۆشاكی بەحـەیاو بەحەشمـەتی ئیسلامی بپۆشـن و خـۆ لـەپیاوان و لەكوڕانی قوتابی بەدور بگـرن و تێكـەڵاویان نـەبن وتوشـی قسەوقـسەڵۆكی ناشـیرین نـەبن وكەسـایەتی وشـەرەفو ڕوسـوریەتی یـان خوانەخواسـتە لەكـە دار ببێـت ولەئاسـتی كەسایەتیان كـەم بكاتـەوەو كـار بكاتـە سـەر كچان لـەكاتی شـوكردنیاندا ونەبێتـە پەڵـەو لەكەیەك بەنێو چاوانیانەوە(ئاخر كچانمان بەتایبەتی ئـافرەت بەگشتی زۆر ناسـك و پـاك وڕونــن زو دەڕوشــێن ودەشــكێن هــەروەكو كــورد گۆتــەنی: ((ئــافرەت شوشــەیە زو دەشكیێ))وەرگێڕ) .

١١. هەروەها لەسەر كچانی قوتابی پێویستە كەحیجاب بپۆشن ولەبەرچاوی كوڕانی قوتابی وهەتا لەبەر چاوی مامۆستاكەشی قژو سەرو سینگ ولەش ولاری ڕوت نەكات ودەر نەكەون بەتایبـەتیش لـەقۆناغی ناوەنـدی ودواناوەنـدی وزانكۆوپـەیمانگاكان ودواتـریش لـەكاتی دامەزراندنیانـدا لەفەرمانگـەو ودام ودەزگـا مـیری ونامیریەكانـدا، حەرامـە كـەدەم وچـاو ونینۆكەكانیان بۆیەو ماكیـاج بكـەن و خـۆ بڕازێننـەوە خـۆ لـەدرو دەرمانـدا شـەڵاڵ بكـەن وشلێپەیان بێت وبەبۆنی عەترو دڕودەرمـانی ماكیاجەكـەیان ئـەو كـوڕو گـەنج ولاو وپیاوانـە هەتا پیرەكانیش كـاس و وڕو گێـژ بكـەن.دیـارە دەبـیێ ئـافرەت ئـەم ڕاسـتیە زۆر بەباشـی بزانێت كەئەمانەی باسمان كردن تـەنها وبـەس دەبـیێ بـۆ مێردەكـەی ولەماڵـەوە بـەكاریان بێنێـت، بـۆ دەرەوە حەرامـە. سـەبارەت بـەبۆن وبەرامـەش بـۆ ژنـان بـەهیچ شـێوەیەك لەدەرەوەو بۆ غـەیری مێـرد دروسـت نیـە بـەكاری بێنێـت ولـەخۆی بـدات، لـەكاتی چـونە دەرەوەی لەماڵ بۆ پیاوانی بێگانـە بـۆن لـەخۆدان حەرامـەو نـابیێ لـەخۆی بـدات. چـونكە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{أيما إمرأةٍ أستعطرة، ثمَّ خرجت، فمرت على قـومٍ ليجـدوا ريحهـا

فهي زانية وكلُّ عين زانيةٌ}(١) هەروەها بەهیچ شێوەیەك دروست نیە كەئافرەتان وكچانی قوتابی تەوقە لەگەڵ پیاوان وكوڕانی قوتابی بێگانەدا بكەن، بۆ پاراستنی سومعەوشەرەف وكەسایەتی وڕوسوری خۆیان هەروەكو پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {لأن يطعن في رأس أحدكم بمخيط من حديد خيرٌ له أن يمس أمرأة لاتحل له}(٢)

---

(١) أ. حسن رواه أحمد.

ب. واتە: هەر ئافرەتێك بۆنی خۆش لەخۆی بداو لەماڵ بچێتە دەرو بەناو خەڵكی دا بڕوات بۆ ئەوەی پیاوان وگەنجان بۆنەكەی وەربگرن وخەڵكی بەبۆن و بەرامەكەی كاس ووڕ ببن، ئەوە ئەو ئافرەتە زینای كردوە، هەمو چاوێكیش زینا دەكات، هەروەكو لەفەرمودەیەكی تردا هاتوە دەفەرموێ زینای چاویش سەیر كردن وتەماشا كردنە (النظر) .(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه الطبرانيِّ وغيره.

ب. واتە: بەسیمی ئاسن یا بەزنجیری ئاسنی ئەستور لەسەرت بدەن ، یاخود بەچەكوچ بزماری پۆڵات لەسەرسەری دابكوتن باشترە لەوەی كەدەستت بەدەستی ژنێكی بێگانە بكەوێت، یاپێستت بەپێستی ئافرەتی بێگانە بكەوێت كە(محرم)ی یەكتری نین.(وەرگێڕ).

مامۆستای موسلمانی بانگەوازیکار

لەسەر مامۆستای موسڵمان پێویستە کەلەناو برا مامۆستاکانی دا بانگەوازکار بێت، ئامۆژگاریان بکات، ڕێنومایيان بکات ودەستیان بگرێت بەرەو ئایینی پیرۆزی ئیسلام وخوا پەرستی ویەکتاپەرستی ڕایان بکێشێت و داوایان لێ بکات کەتەنیا بەرنامەکەی خوا بگرن و لەبەرنامەی ئیسلام بەولاوە دەست بەهیچ بەرنامەیەکی تری دەست کرد نەگرن و تەنیا کار بەقورئان وسوننەت وئەخلاقە بەرزەکانی ئیسلامی پیرۆز بکەن، دەبێ بانگەوازیەکەی دەمارگیریانەو توندو تیژ نەبێت، لەسەرخۆو هێمنانەو ژیرانە بانگە خەڵك بکات. بەکار کردن بەفەرمودەی خوای باڵا دەست وکاربەجێ:﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ ﴾(١)

هەروەها خوای گەورە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ:﴿ ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ ﴾(٢)(١٢٥) سورة النحل.

---

(١) أ. سورة آل عمران: (١٥٩).

ب. واتە:خوا ڕەحمی پێ کردویت ودڵی تۆی نەرم کردوە بەرامبەر بەمرۆڤەکانو لەدەورت کۆبونەوە، خۆ ئەگەر بێت ولەگەڵیاندا دڵ ڕەق بایت هەمویان لەدەورەت بڵاوەیان دەکردو لێت دور دەکەوتنەوە، لەهەڵەو سەرکەشی یەکانیان ببورەو داوای لێ خۆش بونیان بۆ بکەو لەکارو فرمانەکانت دا ڕاوێژیان پێ بکە. ئەگەر ویستت هەر کارێك، هەر غەزایەك، هەر بانگەوازێك بکەیت پشت بەخوا ببەستەو دەستی پێ بکە، خوای گەورە ئەو کەسانەی خۆش دەون کەپشت بەخوا دەبەستن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. سورة النحل: (١٢٥).

ب. واتە: زۆر بەهێدی وهێمنانە وزیرەکانەو ژیرانە وزۆر بەحیکمەتەوە بانگەواز بۆ لای خوا بکەو ئامۆژگاری باش وپڕ بەسودیان بکەو ، تۆ بەباشترین وبەنەرمتریت شێواز دیالۆك ودەمەتەقێ یان لەگەڵ دا بکە.(وەرگێڕ).

ئەم بەیەك داچون ودیالۆکە موسڵمانانوناموسڵمانانیش دەگرێتەوە. ئەگەر لەناو مامۆستایانو قوتابیاندا ناموسڵمان هەبو، دەبێ بەباشترین شێوە مامەڵەیان لەگەڵ دا بکرێت. دەبێ زۆر ژیر بێژانە ئامۆژگاریان بەچاکە بکەینو بۆ ئیسلام بانگیان بکەین. هەروەها دەبێ کار بەئایەتەکانی خوا بکەینو بەنەرمی دەمەتەقێو کێ بەرکێ یان لەگەڵ دا بکەین کەدەفەرموێ: ﴿وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡۖ وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴿٤٦﴾﴾(١)

وەبۆ جێ بەجێ کردنوئەنجامدانی چەمکەکانی قورئانی پیرۆز ئەم چیرۆکوداستانە واقیعی وڕاستانە دەخەینە ڕوو بەردیدی خوێنەرانی ئازیزو خۆشەویست:

١ـ پێشتر لەسوریە مامۆستا بوم، لەقوتابخانەکەماندا مامۆستایەکی فەلە هەبو(نصرانی)، ناوی (جودت) بو، زۆر بەنەرمی مشتو مڕم لەگەڵ دا کردو پێم دەگوت:

ـ ئایا تۆ لەگەڵم دا ڕێکی کەپێغەمبەران هەمو بران؟

ـ بەڵێ...

ـ موسڵمانان بڕوایان بەعیسی سەلامی خوای لەسەر بێت هەیە، هەر وەها بەمریەمی دایکی لە قورئانیش دا سورەتێك بەناوی مریەمەوە هاتوە من شایەدی دەدەم کەلە(الله) بەولاوە هیچ خوایەکی تر نین کەشایەنی پەرستن بێت وەشایەدی دەدەم کەمحمدﷺ نێردراوی خوایە، وەشایەدی دەدەم کەعیسی نێردراوی خوایە: گوتی:

---

(١) أ. سورة العنكبوت: (٤٦).

ب.واتە: مل ملانێ ودەمەتەقێ لەگەڵ ئەوانەی کتابیان بۆ هاتۆتە خوار لەجولەکەو فەلەکان بەباشترین شێوە وبەجوانترین ڕێگە و بەبەر چاو ڕوشنی و بەبەڵگەوە لەگەڵیاندا بدوێن، ئەو کەسانەیان نەبێت کەستەم دەکەن وقۆڵ لەکراسی دێننە دەرو ڕێ گری لەبانگەشەی ئیسلام وڕاگەیاندنی ئایینی ئیسلام دەکەن وئیمانیان نیە، ئەوانەی بڕوا بەئایینی ئیسلام ناهێنن، پێ یان بڵێن: ئێمە بڕوامان بەو قورئانە هەیە کەبۆ ئێمە هاتۆتە خوار و بەو بەرنامەیش کەبۆ ئێوە هاتۆتە خوار خوای ئێوە و خوای ئێمە هەر یەکن کە(الله)جل جلالهُ وئێمە خۆمان داوەتە دەست ئەو. بڕوامان بەهەمو پێغەمبەران هەیەو بڕوامان بەهەمو کتێبە ئاسمانیەکانیش هەیە.(وەرگێڕ).

ـ منيش شايەدى دەدەم كەلە(الله) بەولاوە هيچ خوايەكى تر نين كەشايەنى پەرستن بێت وەشايەدى دەدەم كەمحمدﷺ نێردراوى خوايە.

٢ ــ لەقوتابخانەيەك دا وانەم دەگوتەوە قوتابى(نصرانى) ى تێدا بو، هەندێ چيرۆك وبەسەرهاتم بۆ گێڕانەوە دەربارەى عيساو مريمى دايكى سەلامى خوايان لێ بێت كەلەقورئانى پيرۆزدا هاتون.زۆرى پێ خۆش بو، بۆيە زۆرى خۆش دەويستم. ئەمجار لەوانەكانى ئاييندا ئامادە دەبو، هەرچەندە بۆشى هەبو نەيەتە وانەى ئايينەوە چونكە موسڵمان نەبو، لەپێش قوتابيە موسڵمانەكان دەرسەكانى ئايينى لەبەر دەكرد، منيش زۆرم هان دەدا ، تائەنجام باوكى پێ ى زانى وزۆر نامەردانەو دەمار گيريانە نەى هێشت كوڕەكەى چيدى لەوانەى ئايين دا ئامادە بێت .

٣ ـ قوتابيەكى مەسيحى (فەلە) لەگەڵ قوتابيانى موسڵماندا دەى خوێند، منيش وانەى ئايينم پێ دەگوتن. زۆريش پابەندى دەرس بو، زۆريش حەزى لەو چيرۆكە قورئانيانە بو، كەباسيان لەعيسى ومريمى دايكى دەكرد. بەوە دڵخۆش بو كەئيسلام ئەو هەمو ڕێزەى لێ گرتون، چونكە ئەوان بەپێچەوانەوە حاڵى كرابون و پەردەى ڕەشيان بەسەر چاوان دادابون، ئيدى لەم بارانەوە پرسيارى زۆرى دەكردن.

٤ ـ پێويستە لەسەر شانى موسڵمانان ئەگەر خەڵكى ناموسڵمانيان لەگەڵ دا بو، مامەڵەى چاكى يان لەگەڵ دا بكەن وبەباشى تێ يان بگەيەنن و بانگى يان بكەن بۆ ئيسلام. لەئوتێل دا كرێكارێكى دوررزيم لەگەڵ دا بو، داوام لێ كرد نوێژ بكات، بەڵام لەبەر نەفامى داواى لێ بوردنى لێ كردم، واتە نەى دەزانى نوێژ بكات، ئەو جار فێرى دەست نوێژو دەستنوێژ هەڵگرتنم كردو بەردەوام دەچوە مزگەوت ونوێژەكانى دەكردن([1])، لەمزگەوت

(١) موسڵمانان زۆر لەدينەكەيان دور كەوتونەوە.. وعەلمانيەت بەسەر فيكرو زيهنى موسڵماناندا زاڵ بوە، دوژمنانى ئيسلام لەمێژ ساڵە هەوڵى شوشتنەوەى دەماغ وفيكرى ئيسلامى دەدەن. ئێستا نەك هەر نوێژ نازانن ، بەڵكو هەر بڕواشيان پێ ى نەماوە. زۆرێكيش لەسەرەتاوە لەدينەكەى حاڵى نەبوە چونكە كەسانێك نەبون پەروەردەو ئامادەيان بكەن و بەجوانى لەحوكم وڕەوشتەكانى ئايينى پيرۆزى ئيسلاميان بگەيەنن.(وەرگێڕ).

دا گویێ ی بۆ دەرس خوێندن دەگرت، ئەمجار هەمو جارێ لەدەرگاکەی دەداو کەبچین بۆ نوێژی بەکۆمەڵ (الجماعة).

٥ ـ پێویستە لەسەر پەروەردیار کەشارەزاییەکی تەواوی لەسیرەت وژیانی پێغەمبەرﷺدا هەبێت بۆ ئەوەی بنوانێت منداڵەکان وقوتابیەکانی لەسەر ئەو سیرەتە فێر بکات وگۆشیان بکات وڕایان بهێنێت چونکە بەڕاستی زۆر گرنگە لەژیانی مرۆڤدا هەم بۆ دنیاو هەم بۆ قیامەت تێبکۆشێت.

دەوڵەتی ئیسلامی چۆن بەرپابوو؟

هەنگاوی یەکەم : بانگەشە کردن: پێغەمبەرﷺ سەرەتای بانگ کردنەکەی لەمەکەوە دەست پێ کرد ، کەسانێکی کەم بڕوایان پێ هێناو دوایی وردە وردە ژمارەیان پتر بو.

١. پێك هێنانی دەستەو کۆمەڵی موسڵمانان: دوایی پێغەمبەرﷺ توانی لەمەککە کۆمەڵێك دابمەزرێنێت، ئەم کۆمەڵەی لەسەر بیرو باوەڕێکی پوخت وجوانی یەکتاپەرستی خواو زۆر پتەوانە پەروەردە کردو ڕاهێنا لەسەر چەمکی(لاإله إلاَّ الله) واتە هیچ پەرستراوێك نین کەشایەنی پەرستن بێت بیجگە لە(الله)، چونکە لەو بەولاوە هەموپەرستراوەکانی تر ی سەر ڕوی زەوی ناڕاست و بێ ناوەرۆکن، پەرستراوی ڕاست وبەهەق تەنیا خوا (الله) ی بالاَّ دەست و کاربەجێ یە. بەڵگەی ئەم ڕاستیەشمان فەرمودەکەی خوای گەورەیە﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلۡبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡكَبِيرُ ٦٢﴾(١)

پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: {الدعاءُ هو العبادة}(٢). پێغەمبەرﷺو هاوەڵە بەڕێزەکانی خۆڕاگرو پشوو درێژیەکی زۆریان هەبو بەرامبەربەوهەمو ئازارو ئەشکەنجەی دەستی کافرو بێ باوەڕەکان وزۆر بەئارام بون تاخوای گەورە سەری خستون و دینەکە یان سەرکەوتوەو تیشکی زێڕینی پیرۆزی ئیسلام باڵی بەسەر هەمو جیهاندا کێشاوە. ئەم

---

(١) أ. سورة الحج: (٦٢)

ب. واتە: تەنیا(الله) هەق وڕاستەو شایەنی پەرستنە، هەر شتێکی تر جوێ لەخوا کەهاواری بکەنێ و داوای لێ بکەن وبیپەرستن ناڕەوایە ودروست نیە وبێ ناوەرۆك و باتڵن ، هەر خوا بالاَّ دەست وبەرزو کاربەجێ یەو خاوەن دەسەڵاتە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ الترمذيُ قال حسن صحيح.

ب. واتە: نزاو پاڕانەوە و داوا لێ کردن خۆی لەخۆی دا بەشێکە لەبەندایەتی کردن وپەرستشی.(وەرگێڕ).

ئایینە پیرۆزە هەمیشە موسڵمانان لەسەر ئارامگری و خۆڕاگری وپشو درێژی لەهەمو بوارەکانی ژیاندا پەروەردەو هەڵ دەنێ بەتایبەت لەبەردەم ئازارو سوکایەتی پێ کردنی کافران وبێ باوەڕان وعەلمانی وخوانەناسەکاندا تاسەرکەوتنی کۆتایی وهەمیشەیی.

٢.فراوان کردنی کۆمەڵی موسڵمانان: دوای ئەوەی کەکۆمەڵی موسڵمانانی لەمەککە پێك هێنا یا پێك هاتن، ئەوجار بەدوای کۆمەڵێکی تردا گەڕا لەشاری مەدینەدا، بۆ ئەم مەبەستە لەڕۆژەکانی وەرزی حەج کردن دا پەیوەندی بەخەڵکی مەدینەوە کردو داوای لێ کردن بۆ ئیسلام بون، ولەبەیعەتی(العقبة) ی یەکەم و دوەمدا پەیمانی لێ وەرگرتن.

٣.گرنگی دان بەیەکتاپەرستی : لەسەرەتادا ولەقۆناغی یەکەمی سەرهەڵدانی ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا پێغەمبەری خواﷺ گرنگی یەکی سەرەکی وبێ پایانی بەیەکتاپەرستی دەدا، ئەمەش بەڕونی لەناردنی (معاذ) دا بۆ یەمەن دەردەکەوێت کەپێ ی فەرمو: {فليكن أول ماتدعوهم إليه شهادةُ أن لاإله إلاَّ الله، وفي رواية إلى أن يوحدوا الله}(١) . جاهەر کەسێك دەیەوێ دەوڵەتی ئیسلامی بەرپا بکات باسەرەتا لەعەقیدەی ئیسلامی وهەنگاوی یەکەم لەیەکتاپەرستی یەوە دەست پێ بکات و شوێن پێ ی پێغەمبەرﷺهەڵ بگرێت، هەر کەسێك پێچەوانەی ئەو ڕێچگەیە بێت بازۆر چاك دڵنیا بێت کەچارەنوسەکەی لەبەر یەك هەڵوەشان وسەرنەکەوتن وتێ چون دەبێت. چونکە پێچەوانەی قورئان وسوننەت وڕێگەی پێغەمبەری ﷺکردوە لەبەرپا کردنی دەوڵەتی ئیسلامی دا. شتێکی بێ گومانە کەدەبێ سەرەتا دەوڵەتی ئیسلامی لەدڵەکاندا بچەسپێ وبنج دابکوتێت کەبنچینەو بنەماکەی عەقیدەی پاکی ئیسلامی یە تائەنجام بتوانرێت لەسەر زەوی دا ئەم دەوڵەتە ئیسلامی یە دابمەزرێنرێت. لەیەکێ لەبانگەوازکارانی سەردەم دەڵێ: (ئەگەر دەتانەوێ

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: یەکەم هەنگاو ویەکەم شتێك کەبانگیان دەکەن با شایەتمانی (لاإله إلاَّ الله) بێت ، لەڕیوایەتێکی تردا هاتوە : تا خوای گەورە بەیەك دەزانن وتەنیا لە وبەولاوە هیچ شتێکی تر ناپەرستن.(وەرگێڕ).

دەوڵەتی ئیسلامی لەسەر ڕوی زەوی دا بنیات بنێن، ئەوا دەبێ وپێویستە سەرەتاو هەنگاوی یەکەم لەدڵەکانی خۆتاندا بەرپای بکەن ئەوجار دەتوانن لەسەر زەوی دا بەرپای بکەن.

پرسیار ــ هەندێك دەڵێن : دەبێ ئیسلام لەڕێگەی حوکم وحاکمیەتەوە بگەڕێتەوە، هەندێکی تریش دەڵێن:دەبێ لەڕێگەی جۆماڵ کردن وخاوێن کردنەوەو ڕاست کردنەوەی عەقیدەو بیرو باوەڕو پەروەردەیەکی دروستی کۆمەڵایەتیەوە لەچوارچێوەی ئیسلام وشەریعەتی ئیسلامەوە بگەڕێتەوە، ئایا کامیان ڕاستترە؟

وەڵام: بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە، بانگەوازکاری ناسراومحمد قطب ڕەزای خوای لێ بێت لەمحازەرەیەك دا کەلە(دار الحديث المكية) لەمەککەی پیرۆز دای وەڵام دەداتەوەو دەڵێ: چۆن ولەکوێوە ئەم حاکمیەی ئیسلام دەگەڕێتە سەر زەوی مادام چەند بانگەشەکارێك چاکی مەردایەتی لێ نەکەن بەلاداو بیرو باوەڕو عەقیدەی ئیسلام پاك نەکەنەوەو نەیهێنەوە سەر سککەی بنەڕەتی خۆی وئەم عەقیدە تێکەڵ بوەی بەجۆرەها چڵك وخڵت وخاش وپیس و پۆخڵی بێ باوەڕی ولادان وبیدعەو بیدعەکاری پاك نەکرێتەوە، ئیمان وبیروباوەڕێکی پاك وپوختە هەڵ نەگرن، لەسەر ئەم هەوڵ وتێکۆشان وبانگەوازی وبانگ کردنەیان توشی ناخۆشی وئازارو ئەشکەنجەو جۆرەها تاقی کردنەوە نەبن وسەبرو ئارام وخۆڕاگرو پشو درێژ نەبن لەسەری، لەپێناو خوادا هەموشتێك بنۆشن وهەوڵ وتێکۆشانی بەردەوام ونەپساوە نەدەن لەپێناو خوادا ، ئابەم خۆڕاگری وپێدامەزراوی وپشو درێژیە لەسەر دینی خوا و فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە گەڕانەوەی حوکمی خوا وحوکمی ئیسلام مسۆگەرەو دەگەڕێتەوە.

گومانی تێدانیەو شتێکی ڕون وئاشکرایە کەحاکم وسەرکردە لەئاسمان نایەتە خوارو لەگەڵ ئەوەشدا کەهەمو شتێك لەئاسمانەوە دێتە خوارو لەلایەن خوای گەورەوەن بەلام نەبوەتە سوننەتی خوا کەهەمو شتێکت لەئاسمانەوە بباریێت، بەڵکو سوننەتی خوایە دەبێ مرۆڤ خۆی هەوڵ بدات وخوای گەورەش سەرکەوتن وبەرەکەتت بۆ دەنێرێتە خوار، خوای گەورە لەسەر مرۆڤی فەرز کردوە هەوڵ بدات و تێ بکۆشێت وخوای گەورەش سەرکەوتن وسەرفرازیت پێ دەبەخشێت.(کورد دەڵێ: گەر هەوڵ نەدەیت لەئاسمانەوە

بۆت نابارێت. یان دەڵێ:حەرەکەت لەتۆ وبەرەکەت لەخوا.وەرگێڕ).خوای گەورە دەفەموێ:﴿ وَلَوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَٱنتَصَرَ مِنۡهُمۡ وَلَٰكِن لِّيَبۡلُوَاْ بَعۡضَكُم بِبَعۡضٖۗ ﴾ (١)

٥ـ کۆمەڵگایەکی باش وساڵح (المجتمع الصالح):

پێغەمبەرﷺ لەمەدینەدا پێش کۆچ کردنی کەش وهەواو دەورو بەرێکی باشی هێنابوە کایەوە، کاتێ کۆچی بۆ کرد کۆمەڵگایەکی موسڵمان و بڕوا پتەو لەکۆچکردوان ولەیاریدەدەران(پشتیوانان ـ المهاجرين والأنصار)لەسەر بنچینەیەکی یەکتاپەرستی وخۆشەویستی خوا دروست کردو برایەتیەکی توندو تۆڵی لەناو موسڵمانان‌دا دروست کردو دەوڵەتی ئیسلامی لەجیهاندا ڕاگەیاند، بەم جۆرە دەوڵەتی ئیسلام بەسەرۆکایەتی پێغەمبەری خواﷺهاتە کایەوە کەلەسەر بنچینەو بنەماکانی قورئان وسوننەت کاری دەکرد. دوای کۆچی دوایی کردنی پێغەمبەریش هەر چوار خەلیفەکانی ڕاشیدین لە سەر هێڵی ئەو حوکمیان کردو چەندان شوێن‌و وڵاتانی تریان خستە سەر دەوڵەتی ئیسلامی و ئائەم ئاینەیان بەکامڵی وبەتەواوی گەیاندە ئێمە کەهەمیشە سەرکەوتن لایەنگیریان بو.

---

(١) أ. سورة محمد: (٤)

ب. واتەك ئەگەر خوای گەورە بیویستایە یەکسەر سەرتان بخات سەری دەخستن چونکە ئەم کارە لای خوا زۆر ئاسانە ئێوە هەر پەیشی پێ نابەن ، بەڵام حیکمەتی خوا وایە کە هەندێکتان بەهەندێکتان بەتاقی بکاتەوە داخۆ چەندە بیرو باوەڕو ئیمانتان بەخوای گەورە هەیەو چەندە خۆتان لەپێناو خوادا دەبەخشن لەسەر دینی خوا چەندە خۆتان دەبەخشن و خۆڕگرو پشو درێژ دەبن لەبانگەوازو بانگەشە کردن بۆ چەسپاندنی شەریعەتی خواو بنج داکوتانی حوکمی خوا لەسەر زەوی وتاکوێ شایەنی خەلیفایەتین بۆ خوای گەورە لەسەر زەوی. بەڵێ ئەگەر خوا بیویستایە بەبێ هیچ هۆیەك سەری دەخستن و ئەو بەرنامەیەی بەبێ ماندو بون وتێکۆشانی ئێوە دەیگەیاند، بەلام ویستی خودای گەورە خۆڕاگری وئارامی‌و پلەی ئیمانی ئێوە بەتاقی دەکاتەوە و هەروەها پلەو پاداشتێکی بۆ ئێوەش تێدا بێت لەقیامەت ولەدنیاشدا. هەروەها بێ باوەڕو کافرانیش بەدەستی ئێوە بەتاقی دەکرێنەوەو هەر لەسە ردنیا ئازارو ئەشکەنجە لەسەر دەستی ئێوە بچێژن بۆ ئەوەی هەندێکیان بەخودا بچنەوەو باوەڕ بێنن.(وەرگێڕ).

پەیرەو و پڕۆگرامی بانگەوازی سەلەفیانە

لـەولاتانی ئیـسلامی دا گـەلێك گـروپ ولایـەنی ئیـسلامی هـەن کەبانگـەواز بـۆ ئیسلاموحوکم کـردن بەشـەریعەتی خـوا دەکەنوهـەوڵی بـەرپا کردنـی دەوڵـەتی ئیـسلامی دەدەن لەشـێوەی حـوکمی سـەردەمی خەلیفـەکانی ڕاشـدین . وە لـەدوای ئـەوانیش ئـەم حوکمـە بـەڕێوە چـو، بـۆ گێڕانـەوەی شـکۆمەندیو هێـزو توانـاو سـەربەرزیو سـەرفرازی موسڵمانان.

١. پێغەمبـەرﷺموسـڵمانانی بـانگ دەکـردنو فرمـانی پـێ دەکـردن کەتونـد دەسـت بـەقورئانی پـەروەردگاری خۆیانـەوە بگـرنو سـوننەتی پێغەمبەرەکـەیان بەرنـەدەنوجێ بـەجێ ی بکـەنو دەوڵـەتی ئیـسلامی یـان تونـد ڕا بگـرن کەلەسـەردەمی پێغەمبـەرﷺدا دامەزراوەو پەرەیان پێدا و چەندان ولاتی تری دیکەشیان خستە سەر دەوڵەتی ئیسلامیو ئایینە پیرۆزەکەی ئیسلامیان بەتەواوی ڕاگەیاند تاگەیوەتە دەستی ئێمەوخوای گـەورەش پشتی گرتون وبەسەر هەمو کەندو کۆسپەو ئەستەنگێك دا سـەری خستونوکافرانو بێ باوەڕانی بۆ سەر شۆڕو زەلیل کردون.

٢. ئەوەی پێویستە لەسەر موسڵمانان دەبێ لەسەر ڕێڕەوی پێشینانی پیاو چاکان بڕۆنو ڕێگەی ئەوان بەر نەدەن، کەبریتین لەپێغەمبەرﷺو سەحابەکانیڕەزوشوێن کەوتوانی، بۆ ئـەوەی خـوای گـەورە پـشتیان بگرێـتو سـەریان بخـات، دەنـا بەپێـچەوانەوە سەرشـۆڕو ڕێسوایان دەکات. هەروەك ئەمڕۆ دەی بینین. جاهـەر کـەسوکۆڕو کۆمـەڵێك بانگەشـە بـۆ دەست گرتن بە قورئانەکەی خـوا(الله) وسـوننەتی پێغەمبەرەکـەیﷺبەقـسەو بـەکردەوە بکـات، ئـەوە بـێ گومانـە کەکۆمـەڵی سـەرکەوتو(الطائفـة المنـصورة) وکۆمـەڵی سـەلەفی دەبنوئەوان لەئەهلی سـوننەتو کۆمـەڵ (أهـل الـسنة والجماعـة) دەبـنو ئـەوان دوسـتەی ڕزگار بون (الفرقة الناجية).

٣. **کۆمەڵی پێشینە(الجماعة السلفية)**

ئەم کۆمەڵە چاکترینوپاکترینو نزیکترین کۆمەڵوگروپێکن بۆ جێ بەجێ کردنی ئەحکامەکانی قورئانوسوننەتو گرنگی دانی تەواو بەعەقیدەو یەکتاپەرستی خوا کەقورئانی پیرۆز گرنگی یەکی تەواوی پێ دەداتو پێ ی لەسەر دادەگرێتو فرمان

بەموسڵمانان دەدات کەلەهەمو ڕکاتەکانی نوێژەکانیاندا دوبارەو چەند بارەیان دەبکەوە کەبریتین لەفەرمودەکانی خوای گەورە لەسورەتی (الفاتحة)دان ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢﴾([1]).

٤-سەلەفیەکان توند دەست بە سوسنەتەوە دەگرن:

فەرمودە ڕاستو دروستو بێ هێزو دانراوەکان هەمو لەیەکتری جیادەکەنەوە، فرمان بەبڕواداران دەکەن کەتەنیا کار بەفەرمودە ڕاستو دروستەکان بکەنو واز لەبێ هێزو دانراوەکان بێنن. بەکارکردن و بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرمویەتی: {من قال علَيَ مالم أقُل فليتبوأ مقعدهُ من النار}([2])

سەلەفیەکان ئەوانەن کەدەگەڕێنەوە سەر پێشینانی پیاو چاك کەبریتین لە لەپێغەمبەر ﷺوسەحابەکان رضي الله عنهم وشوێن کەوتوانی ئەوانوسەر بەهیچ کەسوگروپ ولایەنێك نینو لەبنچینەو بانگەشیان :

- تێگەیشتنو حاڵی بون لەقورئانی پیرۆزو سوننەت بەگوێرەی تێگەیشتنوحاڵی بونی پێشینانی پیاو چاك.
- ئەگەر بەڵگەی نەقڵی لەقورئانو سوننەت بەڕاستی زانی ئەوا عەقڵیش شاهیدی بۆ دەدات واتە بەڕاستی دەزانێ.

پێچەوانەشی نیە (إذا صح النقل شهد العقل ولاعکس).

---

(١) واتە تەنیا هەر تۆ دەپەرستین وبەندایەتی تەنیا هەر بۆ تۆ دەکەین ئەی خودای گەرەو وپەروەردگارمان وداوای یارمەتی کۆمەك ودەستگیرۆیی تەنیا هەر لەتۆ دەکەین و تەنیا هەر بۆ لای تۆ دێین.(وەرگێڕ).

(٢) أ. حسن رواه أحمد.

ب. واتە: هەر کەسێك شتێك بەزمانی منەوە هەڵ بەستێت وبیلێ ومنیش نەم گوتبێت با ئەو کەسە جێگەی خۆی لەناو ئاگری دۆزەخ دا دابخات.(وەرگێڕ).

- گوێمان لێ بو وفەرمانبەرداریمان کرد(سمعنا وأطعنا) . خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ بەقسەو بەکردەوەش ئەنجام دەدەن.
- ئایینی ئێمە ئایینی شوێن کەوتنە نەك ئایینی داهێنان.
- بنچینەو وبنەڕەت وبنەماو بنەوان لەعەقیدەو بەندایەتی کردندا چاوەڕوان کردنە هەتا بەڵگەیەك دەست دەکەوێت، بەڵام لەمامەڵە کردنوخواردنو خواردنەوەدا ڕێگە پێدانە(مباح) هەتاکو بەڵگەی حەرامی پەیدا دەبێتودەست دەکەوێت.
- هەر کەسێك لەسەر پەیڕەو وپڕۆگرامی قورئانی پیرۆزو سوننەتوسەحابەکان بڕوات ئەوە سەلەفیەو دەچێتەوە سەر پێشینەی پیاو چاکان کەبریتین لەسەحابەکان و شوێن کەوتەکان وپێشەوایانی تێکۆشەر(الأئمة المجتهدون)رضي الله عنهم. وەئەوانە ئەهلی سوننەتو جەماعەتن. واتە سەلەفیە بەخۆی بزانێت یان نان بیەوێت یان نەیەوێت، پێ ی خۆش بێت یان نا.

دەربارەی گروپی ڕزگار بو(الفرقة الناجیة) پرسیاریان لەشێخ عبدالعزیز کوڕی باز کرد: فەرموی: هەر کەسێك لەسەر پەیڕەو وپڕۆگرامی پێشینانی پیاو چاك بڕوات جا لەهەر کۆڕو کۆمەڵێك بێت ئەوە لەکۆمەڵی ڕزگار بوانە(الفرقة الناجیة)(پرسیارەکەشو وەڵامەکەیشم لەحەرەمی مەککەی پیرۆز گوێ لێ بوە)

ئامۆژگاری گشتی:

١. لەسەر موسڵمانان بەگشتیو پەروەردیارانو هەمو گروپە ئسلامی یەکان بەتایبەتی پێویستە کەلەسەر ڕێوشوێنی پێغەمبەرﷺ برۆن، هەر وەك ئەو سەرەتا بانگ کردن بۆ یەکتاپەرستی خوا دەست پێ بکەن بۆ پتر کردنو گەورە کردنی کۆمەڵگەی ئیسلامی، ئەوجار دەورو بەرو کۆمەڵگایەکی چاك پێك بهێنن، هەتاکو کۆمەڵگەیەکی باشو چاکخواز پێك نەهێننو شوێن کەوتەی قورئانوسوننەت نەبن سەرکەوتو نابن، جائەگەر هەلو مەرجە شیاو وباشەکان هاتنە دەست ئەوا حاکمێکی موسڵمانی باشو دادپەروەر دابنرێت کەحوکم بەقورئانوسوننەتی پێغەمبەرﷺبکاتوئاواتو ئامانجەکانو عیزەتوسەرفرازی بۆ موسڵمانان بێنێتەوەو سەرکەوتنی یەکجارەکی دۆستو پشکی موسڵمانان بێت، ئەویش بەدامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی ڕاستەقینە.

٢. ئەرکی سەر شانی موسڵمانان بەگشتی و بانگەوازکاران بەتایبەتی ئەوەیە کەپێویستە لە سەریان پێشەکی حوکمی ئسلام لەسەر خۆیانو خاو وخێزانوخزمانوکەسو کاری خۆیان جێ بەجێ بکەن، پێش ئەوەی داوا لەحوکمڕانان بکرێت بۆ جێ بەجێ کردنی - بۆ ئەوەی خوای گەورە سەرکەوتنیان بۆ بنوسێویارمەتیان بدات، بینیومانە زۆرێك لەگروپە ئیسلامیەکان حوکمی ئیسلام لەکاتی هەڵسوکەوتی یان لەگەڵ خەڵکی دا ڕەچاو ناکەنوکاتێك بەحوکمی ئیسلام حوکمیان بەسەردا بکرێت قبوڵی ناکەنو ڕازی نین، ئەمەی کەباسی دەکەین لەهەندێ لەتاکەکانیان دا ڕو دەدات.

٣. هەول دانو تێکۆشان بۆ چەسپاندنی حوکمی خوا لەسەر زەوی بەگوێرەی ئەو بەرنامەیەی کە خوا بۆی نادوینە خوار، ئەم تێکۆشانەش لەسەر شانی هەمو موسڵمانان پێویستە. دەبێ ئەم حوکم کردنەبەنەرمیو ژیربێژیەو ئامۆژگاری باشوچاك بێت، بەپێ ی فەرمودەی خوای گەورە بێت کەدەفەرموێ:

﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ﴾(١)

(١) سورة النحل: (١٢٥)

٤. نابێ بەهیچ شێوەیەك توندو تیژیو خۆپیشاندان بكرێت لەپێناو كار كردن بەحوكمی شەریعەتی ئیسلامی، چونكە ئەمە لەئیسلامدا جێگەی نابێتەوەوئاوات‌و ئامانجەكان ناهێنێتە دیوهەمیشە پشت گوێ دەخرێت‌و وەڵام نادرێتەوە، سەرباری ئەمەش زەرەرو زیانێكی بەرجەستە بەسەر تاك وكۆمەڵی موسڵمانان‌وگروپە ئیسلامی یەكاندا دێنێت. ئەم دیاردەیە لە زۆرێك لەوڵاتە عەرەبیەكان‌و ئیسلامیەكاندا هاتۆتە دیوبەكاریان هێناوە، كارێكی زۆر نامۆو بەڵكو زۆر دڵ ناخۆش كەریشە كەخۆپیشاندانی ژنان لەوڵاتێكی عەرەبی‌وموسڵماندا دەڕژێنە ناو بازاڕو خۆپیشاندان دەكەن بۆ جێ بەجێ كردنی قورئان‌و پۆشاكی شەرعی بێ ئاگا لەوەی كەسەرپێچی قورئانیان كردوە كەفرمانیان پێ دەكات كەلەژور نەچنە دەر هەروەك خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَقَرۡنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ ((الأحزاب: ٣٣)) واتە لەماڵەكانی خۆتاندا بمێننەوە ومەچنەدەر.

٥. ئەو كەسانەی كەئەم ئایەتە ﴿ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ٤٧ ﴾ سورة المائدة(٤٧).دەكەنە بەڵگە بۆ كافر كردنی موسڵمانان. إبن عباس دەڵێ: هەر كەسێك بڕیاری كافر بونی واتە دەرچون لەدین بەم ئایەتە بدات ئەوە ستەمكارە(فاسق)ە، هەروەها إبن جریر هەمان هەڵبژاردەو وبۆچونی هەبوە و عطاء دەڵێ: بڕیار دان بەو ئایەتە واتە هەركەسێك بەحوكمی خوا كار نەكات كوفری ژێر كوفرە واتە: پێ ی كافر نابێت بەڵام كوفر كردنێكە لەكوفری گەورە بچوكترەو پێ ی لەئیسلام دەرناچێت.

أـــ هــەر حكومــەت وپێــشەواو دادوەرێــك(الحــاكم) بەغــەیری ئــەو بەرنامەیــەی كــەخوا ناردویەتیە خوار حوكم بكات وپێشی ڕازی بێت و ددانی پێدا بنێت ئەوە ستەمكارو فاسـقە پێویستە ئامۆژگاری بكرێت و دوعای چاكی بۆ بكرێت كەبگەڕێتەوە، یابانگی گەڕانــەوە بـۆ حــوكمی خــوای لێ بكرێــت وداوای واز هێنــان وفڕێــدان ودور كەوتنــەوە لــەو بــیرو بــاوەڕە پوچەڵەی لێ بكرێت.

ب ـ بەڵام پەنا بەخوا ئەگەر بڕوای پێ نەبێت لەبەر ئەوە كاری پێ نەكات كەیاسایەكی تری دەستكردی مرۆڤی پێ باشتر بێت ولەجێگەی حوكمی خوای دای بنێت و پێ ی وابێ

ئەو دەستورو یاسایە لەدەستورو یاسای خوای گەورە چاكترەو یاسای خوا بەكەڵكی سەردەمی ئێستای پێشكەوتن وتەكنۆلۆژیا وەك خۆیان گۆتەنی نایەت پەنا بەخوا ئەوە كافرەو لەدینی خوا هەڵ گەڕاوەتەوەو لەم دینە پاكە دەرچوە. ئەمەش دەبێ ئامۆژگاری بكرێت دەبێ بگەڕێتەوە بۆ حوكمی خوای پەروەردگارمان، بەكار كردن بەو فەرمودەیەی خوای باڵا دەست وكاربەجێ كەبەموساو هارونی برای فەرمو: بچن بۆ لای فیرعەون وئامۆژگاری بكەن بەڵكو بگەڕێتەوە بۆ حوكمی خوای گەورە ، ئەو فیرعەونە ملهوڕەی كەداوای خوایەتی دەكرد خوا پەنامان بدات ﴿ٱذۡهَبَآ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلٗا لَّيِّنٗا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ ﴿٤٤﴾﴾(١)

٦. لەسەر بانگەوازكاران پێویستە كەپشو درێژو خۆڕاگر بن لەپێناو دروست وكردن وبەرپاكردنی دەوڵەتی ئیسلامی دا، دەبێ ئارام بگرن لەسەر ئەو هەمو نەهامەتی ودەردی سەریەو گێرەو قەرقەشەیەی دێتە ڕێگەیان لەسەر دەستی كافران وبێ باوەڕان وهەڵ گەڕاوان لەدینی خوا هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ لەئازارو ئەشكەنجە وكێشە وئەستەنگ ودڕك وداڵەكانی ڕێگە سڵ نەكەنەوە ولەبانگەشەی خۆیان نەكەون وسارد نەبنەوە بۆ یەكتاپەرستی (الله) لەبەندایتی كردن ونزاو پاڕانەوە وحوكم گێڕان و بانگ كردنی خەڵكی بۆ ئیسلام وڕاگەیاندنی دینەكەیان وحاڵی كردنی موسڵمانان لەدینەكەیان بەردەوام بن. و دەست گیرۆیی ئەوانە بكەن كەلاڕێ وچەواشەكراون وهەوڵی دەرهێنانەوەیان لەزۆلكاوی بێ ئیمانی ونەفامی دا بدەن، هەروەها بەردەوام بن لەتێكۆشان وجەنگ كردن لەڕێگەی خواداو پەروەردە كردن وفێردنێكی ئیسلامیانە بۆ هێنانە دی كۆمەڵگایەكی چاك وپاك

---

(١) أ. سورة طـه:٤٣ ـ ٤٤)

ب. واتە: بچن بۆ لای فیرعەون وئامۆژگاری بكەن، بەڵكو بیر بكاتەوەو لەخوا بترسێت،بەنەرمی و لەسەرخۆ و ژیرانە قسەی لەگەڵدا بكەن وئامۆژگاری بكەن ، بەڵكو بگەڕێتەوە .(وەرگێڕ)

وخاوێن کەحوکم بەقورئان وسوننەتی پێغەمبەرەکەی خوا ﷺ بکات لەهەمو بوارەکانی ژیاندا.

چالاکی قوتابخانە(النشاط المدرسي)

چالاکی قوتابخانە سودی زۆرو ڕۆڵێکی بەرچاوی هەیە بۆ قوتابیان، سەدەها سودو کەڵکی بۆ لەش ودڵ ودەرونی مرۆڤ هەیە.

١. **وشەی جوان وبەکەڵك (الكلمة الطيِّبة)**

باش وایە پێش ئەوەی بچنە پۆلەوە قوتابیان لەگۆڕەپانی قوتابخانەدا کۆبکرێنەوەو مامۆستا یا یەکێ لەقوتابیان هەندێ لەئایەتەکان وفەرمودەی پێغەمبەرﷺو لێکدانەوەیەکی کورتی قورئان وفەرمودەیان بۆ بخوێندرێتەوە(١)

٢. **بەسەرهات وچیرۆك (القصة):**

قوتابیان هەمیشە حەزیان لەبەسەرهات وچیرۆك گێڕانەوەیە، بۆیە لەسەر برایان وخوشکانی مامۆستای پەروەردیاری موسڵمان پێویستە ئەم بەسەرهات وچیرۆکانە لەوتەی بەیانیاندا بۆ قوتابیان زۆر بخوێندرێتەوە، هەروەها لەکاتی وانە گوتنەوەو گەشتە قوتابخانەییەکان وکاتەکانی تردا بۆیان بگێڕدرێتەوە بەتایبەتی ئەو بەسەرهات وچیرۆکانەی کەبیرو باوەڕ و عەقیدەی پاك لەدڵ و دەرونی قوتابیاندادەچەسپێنێ.ئێستاش بەیارمەتی خوای گەورەهەندێ لەوچیرۆك و پەخشانانەتان بۆدەگێڕمەوە کەلەسوننەتی پاکی پێغەمبەردا هاتون:

عن معاوية بن الحكم السلّمى رضي الله عنه قال: (.. وكانت لي جارية ترعى غنماً لي قِبَل أُحد و الجوانية، فاطلعت ذات يوم، فإذا الذئب قد ذهب بشاةٍ من غنمها، وأنا رجلٌ من بني آدم

---

(١) بەڵام بەداخەوە لەوڵاتی ئێمەدا دین شتێکی لاوەکی و خراوەتە پەراوێزەوە. ئەوەی بەخەیاڵ دا نەیات دینە جاچ جای ئەوەی کۆبکرێنەوەو ئایەت وفەرمودەیان بۆ بخوێندرێتەوە، خوای گەورە ڕێنومایی هەمو لایەکمان بکات.آمین .. (وەرگێڕ).

آسفٌ كما يأسفون، ولكني صككتها صكة(ضربتها ولطمتها) فأتيتُ رسول الله ﷺ فعظَّمَ ذلك عليَّ، قلتُ يارسول الله، افلا أعتقها؟ قال: (إئتني بها، فقال لها: أين الله؟ قالت: في السماء، قال: من أنا؟ قالت: أنت رسولُ الله، قال: إعتقها فإنَّها مؤمنة) ([1])

سودەکانی ئەم فەرمودەیە :

أ) سەحابەکان لەهەمو کێشەو تەنگ وچەڵەمەیەك دا دەگەڕانەوە بۆ لای پێغەمبەرﷺ بۆ حەل کردنوچارەسەری کێشەو تەنگژەکانیان بەحوکمی خواو پێغەمبەری خوا ئەویش سەرەداو وگریٚ کوێرەی کێشەکانیانی بۆ دەکردنەوەو چارەسەری بۆ دەدۆزینەوە.

ب) ڕازی بون بەحوکمی خواو پێغەمبەری خوا هەروەك خوای باڵا دەست وکاربەجیٚ دەفەرمویٚ:﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ ﴾([2])

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: لەمعاویەی کوڕی حکم السلمی یەوە دەگێڕنەوە کەگوتویەتی: (جاریەکم هەبو لەلای کێوی ئوحود وناوچەی جەوانیە مەڕەکانی منی دەلەوەڕاندن. ڕۆژێکیان چومە سەردانی ودیتم کە گورگ مەڕێکی خواردوە منیش تورە بوم و لێم داو بەر مشتە کۆڵانم دا. دوایی بۆ پێغەمبەرم گێڕایەوە، زۆری لیٚ قورس کردم منیش گوتم: ئازادی نەکەم ئەی ڕەسولی خوا؟ فەرموی بچۆ بۆم بانگ بکە، منیش بۆم بانگ کرد. لیٚ ی پرسی: خوا لەکویٚ یە؟ گوتی: لەئاسمانە. فەرموی من کیٚم؟ گوتی: تۆ پێغەمبەری خوای. ئەوجار فەرموی: ئازادی بکە ئەوە بڕواداره.دیارە ئەویش لەسەر فەرمودەی پێغەمبەرﷺ ئازادی دەکات.(وەرگێڕ)؟

(٢) أ. سورة النساء :(٦٥)

ب ــ واتە: سوێند بەپەروەردگاری تۆ ئەوانە بڕوایان نیە هەتاکو ئەو کێشەو ناکۆکی یانەی کەلەنێوانیاندا ڕو دەدات نەی هێننە لای تۆو بەحوکمی خوا ڕازی نەبن، کاتێکیش کەهاتنە لات و بەو حوکمە کەتۆ بۆت کردون ڕازی نەبن و بەتەواویش تەسلیمی خوا نەبن واتە لەدڵ ودەرون‌دا

ج) قایل نەبونی پێغەمبەرﷺو قبـولْ نـەکردن لەسـەحابە معاویـة کەلەجاریەکـەی بـدات وئەم کارەی بەگوناحێکی گەورە دانا. دەبا پەروەردیاران بەمە بەئاگا بێنـەوەو لەمـە وریـا بـن و شـوێن پـێ ی پێغەمبـەرﷺ بگرنــە بــەر لەپــەروەردەو فێــر کردنیانــدا لــەژیانی ڕۆژانەیاندا.

د) پێویستە بڕواداران هەمیشە پرسیار لەیەکتا پەرستی و عەقیدەو ئەحاکامەکانی شەریعەتی ئیسلام بکەن، لەوانەش بەرز ڕاگرتنو لەسەرەوە بونی (علو)و بەپیرۆز ڕاگرتنی بەسەر دروستکراوەکانی خۆی دا، بەڵکو واجبە لەسەر هەمو کەسێك هەمیشە بەدوای ڕاستیەکاندا بگەڕێن وچی یان لەدڵ دا بو با لەزنا تر لەخۆیان بپرسن.

هـ) دروستە موسڵمانان پرسیار بکەن کەخوا لەکوێ یە؟ ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ لە جاریەکەی پرسی: خودا لەکوێ یە؟

و) دروســـتەو شـــەرعیە وەڵام بدرێتـــەوە کـــە(الله) لەئاسمانـــە(واتـــە لەســـەروی ئاسمانەکانەوەیە). بەپێ ی وەڵامدانەوەی جاریەکە بۆ پێغەمبەرﷺ.

ز) بڕوا بون بەوەی کەخوا لەئاسمانە بەڵگەی دروست بونی ئیمانە، کەئەمە لەسەر هەمو موسڵمانێك واجبە. خوای گەورەش لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ:﴿ ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ أَن يَخۡسِفَ بِكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ١٦ ﴾(١) إبن عباس دەڵێ: (من فی السماء) ئەوەی لەئاسمانە مەبەستی لەزاتی (الله) یە.

ح) دروست بونو کامڵ بونی ئیمان بەشایەتی دان بەمحمدﷺکەنێردراوی خوایە.

بەحوکمەکەی تۆ ڕازبن هەروەکو پێغەمبەر لەفەرمودەیەکی دا فەمویەتی:{ والّذی نفسی بیدیـة لایـؤمن أحدکم حتی یکون هواه تبعا لما جئتُ به} تەفسیری إبن کپیر.(وەرگێڕ)

(١) أ. سورة الملك: (١٦)

ب. واتە: ئایا پێـوە لـەخۆتان ئـەمینن کـەخوای گـەورە لەسـەروی ئاسمانەکانـەوە بـەزەویتان دا ڕۆ بەرێتە خوار؟(وەرگێڕ).

ط) هەڵەیەو بەهەڵە داچوە هەر كەسێك بڵێ: خوا بەخودی خۆی لەهەمو شوێنێكە، ڕاستیەكەی خوا بەخودی خۆی لەئاسمانەو بەزانیاری وزانستی خۆی لەگەڵماندایە و دەمان بینێ ووگوێ ی لێمانە.

ی) داوا كردنی جاریەكە لەلایەن پێغەمبەرﷺ بۆ تاقی كردنەوەی كەبڕوای هەیە یان ن؟بەڵگەیە كەپێغەمبەر نهێن زان نیە(١) . هەروەكو سۆفی یەكان دەڵێن گوایە پێغەمبەرﷺغەیب دەزانێ.

ك) ئازاد كردن بۆ بڕوادارە نەك بۆ كافر، چونكە پێغەمبەرﷺجاریەكەی بەتاقی كردەوە، دوای ئەوەی بۆی ڕون بۆوە كەئیماندارە فرمانی بەمعاویە دا كەئازادی بكات.

٣. گۆڤار یا بڵاو كراوەی سەر دیوار(مجلة الحائط):

یەكێ لەكارو چالاكیەكانی تری قوتابخانە بریتیە لە بڵاو كردنەوەی سەردیوار كەلەقوتابخانەدا لەشوێنێكی بەرزدا هەڵ دەهاو وەسرێت، كەتیایدا جۆرەها بابەت و زانیاری وزانستی بەكەڵكی تێدا بڵاو دەكرێتەوە. وەك ئامۆژگاریەكان، پەندی پێشینانوقسەی نەستەق، هەواڵەكان، پێشبڕكێكانو كاتەكانی تاقی كردنەوەوگەلێ زانیاری تری بەسودو بەكەڵك. لەئامادە كردنی ئەم گۆڤارەدا قوتابیان بەسەرپەرشتی مامۆستا بەشداری تێدا دەكەن. ئەو قوتابیانەی كە خۆشنوسن هەڵ دەبژێردرێن بۆ نوسینی وتەی ڕۆژانە وهەفتانە. لەئایەتی قورئان یا فەرمودەی پێغەمبەرﷺیاخود دێڕە شیعر، كەباسی ئەخلاقی بەرز یاسودی پەروەردەیی تێدا بێت ، هەروەكو شاعر دەڵێ:

والأم مدرسةٌ إذا أعدتها   أعدتَ شعباً طيب الأعراق (٢)

---

(١) واتە: ئەگەر پێغەمبەرﷺئاگای لەغەیب بایە ئەوا جاریەكەی بانگ نەدەكرو پرسیاری لێ نەدەكرد وبەتاقی نەدەكردەوە داخۆ بڕوادارە یان كافر. یەكسەر بەمعاویەی دەگوت: ئەو جاریە بڕوادارە و بڕۆ ئازادی بكە ! !(وەرگێڕ).

(٢) واتە: دایك وەك قوتابخانە وایەن ئەگەر باش و پڕ ئیمان پەروەردە بكرێت ئەوا گەلێكی ڕەگ وڕیشاڵ داكوتاو وپتەوت ئامادە كردوە.(وەرگێڕ).

هەروەها شاعرێکی تر دەڵێ:

اللە أسأل أن يفرج كربنا   فالكرب لايمحوه إلاَّ اللە([1])

٤. **پێشبڕکێ ی ئایینی وخەم ڕەوێنی یەکان(المسابقات الدينيه والترفيهيه):**

یەکێکی ترلەچالاکیەکانی پەروەردیاران پێشبڕکێ یە کەڕۆڵێکی گرنگی هەیە لەچالاك کردنی بیرو زیهنی قوتابیان. بەتایبەتی کاتێ مامۆستا پرسیاریان ئاراستە دەکات لەچەند بابەتێکی جۆراو جۆرداو قوتابیانیش لەوەڵامدانەوەی دا پێشبڕکێ دەکەن(بەتایبەتیش کەوەڵامەکە خەڵاتی پلە(درجة) ی تێدا بێت ـ وەرگێڕ) باشتر وایە لەو کاتەدا مامۆستایان خەڵاتی ماددی و مەعنەوی بۆ هانداتی قوتابیان بدات بەو قوتابیانەی کەبەشداری پێشبڕکێ یەکە دەکەن.

٥. **گەشت وسەردانەکانی قوتابخانە :**

لەسەر قوتابخانەکان پێویستە کەهەندێ گەشت وسەردان بۆ قوتابیان ساز بکەن کەتیایدا قوتابیان سەردانی مزگەوتەکان، کێڵگە کشتوکاڵی یەکان، گۆڕستانو کارگەو قوتابخانەکانی تری دراوسێ بکەن لەدەڤەرەکەدا، بۆ ئەنجامدانی یەکتری ناسینو ئاڵ وگۆڕ کردن و لەیەکتری وەرگرتنی زانست وزانیاریە جۆربەجۆرەکان وچاو کرانەوەی قوتابیەکانو مامۆستایان. هەروەها پێویستە ساڵانە قوتابخانەکان بەچەند گەشتێك بۆ گوندو لادێ نزیکەکان وبۆ هەندێ شوێنی تری وەك ڕوبارو دەریاکان بۆ فێر بونی مەلە کردن لەلایەن قوتابیانەوە کەزۆر گرنگو تەندروستی یە، هەروەها بۆ پێ دەشت وقەد پاڵە جوان و قەشەنگودڵڕفێنەکان.

٦. **سەردانی دایك وباوکان (زيارة الآباء والأمهات): ـ**

لەقوتابخانەکان دا پێویستە کەدایکان وباوکان بۆ سەردانی قوتابخانەبانگ هێشت بکات بۆ ئەوەی لەنزیکەوە هاریکاری مامۆستایان بکەن بۆ حەل کردنی کێشەکان ئەگەر هەبون، وەبۆ پەروەردە کردنی کوڕو کچەکانیان، ئەوەی لێرەدا زۆر گرنگە ئەوەیە

(١) واتە: خوایە داوات لێ دەکەم کەتەنگ وچەڵەمەو نەهامەتیەکانم لەسەر لابەری کەتۆ نەبێ کەسی تر ناتوانێت لەسەرمان لابەرێت وڕزگارمان بکات.(وەرگێڕ).

هەڵوێستی باوکان ودایکان ومامۆستایان یەکتری دەگرنەوە لەڕوی قوتابیاندا وهەڵوێستەکانی ماڵەوە و قوتابخانە یەکتری نابڕن و ئەمانەش هەمو کار لەژیان و ڕەوشتی قوتابیان دەکات. پێویستە لەسەر باوکان ودایکان ئەگەر ڕەوشت و هەڵوێستێکی خراپیان لەمامۆستایەك لەقوتابخانەدا بینی بالای کوڕو کچەکانیان دەری نەخەن و با بێ ئەوەی منداڵەکانیان بزانن سەردانی قوتابخانەکە بکەن وچارەسەری کێشەکە بکەن بۆ ئەوەی ڕێزو خۆشەویستی لە نێوان قوتابی ومامۆستایاندا بەردەوام بێت. هەمو لایەك دەزانین کەهەمو کەسێك قابیلی هەڵە کردنە تەنیا خوای گەورە نەبێت، باشترینی هەڵەکەرانیش ئەوانەن کەتۆبە دەکەن‌و جارێکی تر ناچنەوە سەر هەڵەکانیان هەروەکو لەفەرمودەی ڕاستی پێغەمبەرداﷺ هاتوە.

پێشبڕکێ لە قوتابخانە دا

چاك وایە مامۆستایان لەقوتابخانەکاندا پێشبڕکێ ی زانستی لەنێوان قوتابیەکانیاندا ئەنجام بدەن، چونکە پێشبڕکێ توانای بیر کردنەوەو لەبەر کردنی قوتابیان پتر دەکات و بیرو زیهنی یان بۆ زانیاریەکان دەکرێتەوەو زۆری پێ کەیف خۆش‌و دڵخۆش دەبن . پێشبڕکێش گەلێ جۆری هەن، پێویستە لەسەر مامۆستایان گرنگترینیان پێش گرنگیان بخەن، بەم شێوەی خوارەوە:

١) **پێشبڕکێ ی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز:**

پێویستە مامۆستایان لەم بوارەدا پێشبڕکێ یەك ساز بکەن کەبەشێك لەقورئان، یان چەند ئایەتێکیان بداتێ کەلەبەری بکەن. ئەوجار پێشبڕکێ یەکە لەنێوان دو یا سێ قوتابی دا ئەنجام بدات ونیشانەی باش یا ئافەرین یاخود خەڵات بۆ سەرکەوتوان دابنێت([١]).

(١) وەك ئەم پێشبڕکێ یە پەروەردیاران لەهەر شوێنێك بن، یا باوکان ودایکان لەماڵەوە لەنێوان منداڵەکانیاندا ساز بکەن‌و دوایش خەڵات بەسەر سەرکەوتوان‌و یەکەم ودوەم وسێ یەمەکان دا دابەش بکەن بەپێ ی پلەو ئاستی سەرکەوتنەکەیان بۆ ئەوە قوتابیان یامنداڵەکان هان بدەن کەئەوپەڕی هەوڵ‌و کۆششی خۆیان بخەنە گەڕ بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی زانست وزانیاریەکانیان . ئەوانەی پلەی

هیوای باشتر بون بۆ سەرنەکەوتوەکانیش بخوازن و هانی پـتر هـەوڵ دانیـان بـۆ بـدات. وە هـەر ئـەم پێـشبڕکێ یـە دەتـوانرێ فـراوان تـر بکرێـت لـە نێـوان دو پـۆل یـا لـەنێوان دو قوتابخانەدا بکرێت. هەروەها لەنێوان مامۆستایان و خۆیان دا یالەنێوان دو وڵات یـا چـەند وڵاتێـك دا ئـەنجام بدرێـت. هـەروەکو شانـشینی عـەرەبی سـعودی لەمیانـەی دەزگاکـانی ڕاگەیاندنی دا ئەنجامی دەدات:

(أ) بەرنامەیـەکی ئیـستگەیی لـەژێر نـاو نیـشانی(ناشـئ فـی رحـاب القـرآن) لەتەلەفزیۆنەوە منداڵان نیشان دەدات کەمنـداڵان ئـەوەی لەبـەریان کـردوە دەی خوێننەوە، ئەمە هۆکارێکە بۆ هاندانی قوتابیان ومندالان کەقورئانی پیرۆز لەبەر بکەن، هەروەها بۆ وەرگرتنی ئەو خەڵاتانەی کەبەم بۆنەیەوە وەری دەگرن.

(ب) پێـشبڕکێ یـەکی جیهـانی کـەوەزارەتی حـەج وئـەوقاف سـاڵانە پـێ ی هـەڵ دەستێت بۆ لەبـەر کردنـی قورئـانی پـیرۆز وتەفـسیر کردنـی قورئـان وجـوان خوێندنـەوە(تجوید) . هەروەها خەڵاتی ڕێز لێنانی ماددی ومەعنەوی یان دەدرێتێ بۆ هانـدانیان، ئەمـە وێڕای ئەو پاداشتە زۆرەی کەلەئەنجامی لەبەر کردنی قورئـان لـەڕۆژی قیامەتـدا کـەدەیان درێتەوە(١)

(ج) بەرنامەیـەك بـەناوی(أبنـاؤ الإسـلام - ڕۆڵـەکانی ئیـسلام) کەبریتیـە لـە لەبەرنامەیەکی ئیسلامی سـەرکەوتو کەپەیوەنـدی ئیـسلامی جیهـانی پـێ یـەوە هـەڵ دەستێت.

٢) لەبەر کردنی فەرمودەی پیرۆز:

هەروەهامۆستایان چ پیاو وچ ژن پێویستە کەچەند پێشبڕکێ یەك بۆ لەبەر کردنـی فـەرمودە پیرۆزەکـانی پێغەمبـەرﷺسـاز بکـەن، چـونکە زۆر گـرنگ وپێویـستەودوەمین

کەمتریان هێناوە پێش ئەوانی تر بکەونەوە یان هەر نەبێ بگەن بەوان، هەروەها جۆری ئەم پێـشبڕکێ یانە خۆشەویستی لەنێوان قوتابیانو پەروەردیاراندا زێدە تر دەکات.(وەرگێڕ).

(١) بەمەرجێ نیاز پاکی (الإخلاص) یان تەنیا بۆ خوابێت، نەك هەوڵ دانو خۆماندو کردنەکەیان لەپێناو بەدست هێنانی ئەو خەڵاتەدا بێت کەلەدنیادا لەمامۆستا یان لەهەر کەسێ، یا لەهەر دامو دەزگاو دامەزراوەیەك وەری دەگرن(إنَّما الأعمال وبالنيات) .(وەرگێڕ).

سەرچاوەیە لەتەشریع وبەرنامەی خوادا دوای قورئانی پیرۆز وسود بەقوتابیان دەگەیەنێت لەدنیاو لەقیامەتدا.

٣) زمـــــــانی عەرەبی:

پێویستە لەسەر خوشك وبرایانی پەروەردیار کەلەگەڵ قوتابیاندا بەعەرەبی قسە بکەن و هانیان بدەن کەبەعەرەبی قسە بکەن وپێشبڕکێ لەنێوانیاندا دروست بکەن بۆقسە کردن بەزمانی عەرەبی لەگەڵ مامۆستایان وبرادەرەکانیاندا.وەهانی سەرکەوتوەکان بدەن کەعەرەبی ڕەوان(الفصحى) باش دەزانن بەو شێوە زمانە قسە بکەن نەك شێوە عامی یەکە([1]) .

٤) لەبەر کردنی هۆنراوە(الشعر):

پێویستە قوتابیان هان بدرێن بۆ لەبەر کردنی چەندان دێڕ هۆنراوەی پڕ واتاو بەسود کەبانگی یەکتاپەرستی وتێکۆشان (الجهاد) دەکات. پێغەمبەرﷺکاتێ خەندەکی لەگەڵ سەحابەکان دا لێ دەدا ئەم دێڕە شیعرانەی (إبن أبی رواحة)ی دەگوتنەوە:

والله لــولا الله ماإهتدينـــــا ولا تصـــدقنـــا ولا صلَّينــــا
فـــأَنزِلن سكينة عــلينــــــا وثَبـــتِ الأقدام إن لاقينـــــا
والمشـركـون قد بغوا علينـــا إذا أرادوا فتنَـــة أبينـــــا([2])

(وە وشەی دواییان دووبارە دەکردەوە (أبینا أبینا) ودەنگیان لەگەڵدا بەرز دەکردەوە.

---

(١) ئەمە سەبارەت بەو قوتابیانەی کەعەرەبن یالە وڵاتە عەرەبیەکاندان وتەنیا عەرەبن بەڵام سەبارەت بەئێمەی کوردیش شتێکی باشە کەهەمان مەبەست بگرینە بەر بۆ فێر بونی زمانی عەرەبی لەلایەن قوتابیانی کورد وپێویستە کەزمانی عەرەبی فێر ببێن چونکە لەژیانی دنیاماندا سودێکی زۆری لێ وەردەگرین وبەتایبەتیش کەزمانی قورئان وئایینی ئیسلام زمانی عەرەبیە، وەهەروەها لەبەر ئەوەی زمانی عەرەبی زمانێکی سەرەکی جیهانیە و ڕۆشنبیریەکانی پێ دەنوسرێنەوە.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: وەڵڵاهی ئەگەر(الله) نەبوایە ئێمە هەرگیز ڕێگەی ڕاستمان نەدەدۆزیەوە. نەچاکەمان دەزانی و نەنوێژیشیمان دەکردن.(دەی خوایە هەر کاتێك ڕوبەڕوی کافران وهاوبەش پەیدا کەران و دوژمنانی ئیسلام بوینەوە ئارامی وخۆ ڕاگری و پێدامەزراویمان پێ ببەخشیت و هاریکاریمان بکەیت وپێکانمان لەگۆڕەپانی جەنگ دا توند ڕابگریتو ئەو خوایەی قاچمانی چەقاند، بێ باوەڕانو هاوبەش پەیداکەران وکافران ستەمیان لێ کردین ، هەر کاتێك ویستیان ئاشوبمان بۆ بنێنەوەۆ شەڕمان پێ بفرۆشن پێشمان پێ گرتن و نەمان هێشتن. (جائەم وشەی دوایی بەدەنگی بەرز دوجار دەگوتنەوە ـ نەمانە هێشتن، نەمان هێشتن).·وەرگێڕ).

چۆن قورئان بلێینەوە؟:

١) مامۆستا باسورەتەکە، یائەو ئایەتانەی کەمەبەستە لەبەر بکرێن لەسەر تەختە ڕەشەکە یان لەسەر وەرەقەیەك بەخەتێکی جوان وڕونو سەرو ژێری یان بۆ بکات وبینوسێتەوەبەدیوارو لەشوێنێکی بەرز هەڵی یان بهاوەسێت، یاخود لەسەر قورئانەکە بیان خوێننەوە.

٢) بەدەنگی جوانو ڕونو بەرز لەگەڵ (ترتیل) و نەرم کردن وخۆش کردنی دەنگی دەی خوێنێتەوە، ئەمجار دەنگی دەبڕێت واتە ڕادەوەستێت، بەواتا ئایەتێك دەخوێنێتەوەو لەکۆتایی ئایەتەکە دەوەستێ. بەگوێرەی فەرمودەی (أُم سلمة) کاتێ پرسیاریان لێ کرد، ئایا خوێندنەوەی پێغەمبەرﷺچۆن بوە؟ گوتی: (کانﷺ یقطع قُرآنه آیة آیة) ([1]) ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝١ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝٣ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ۝٤ ،....﴾

٣) هیچی تیا نیە ئەگەرقوتابیەکان بچوك بون ئایەتەکان لەگەڵ مامۆستادا بلێنەوە بۆ ئەوەی لەگۆکردنی ئایەتەکاندا زمانیان ڕابێت. بەڵام ئەگەر گەورە بون پێویست بەوە ناکات.

٤) ماوەیەك بدرێت بەقوتابیان بۆ ئەوە لەبەر خۆیانەوە بەسرپە سرپو بێ دەنگە دەنگو ژاوە ژاو دروست کردن ئایەتەکان لەبەر بکەنو بۆ ئەوەی کار لەیەکتری نەکەنو بەیەکتریەوە سەر قاڵ نەبن. چونکە پێغەمبەرﷺئەمەی قەدەغە کردوە کەفەرمویەتی: {لایجهر بعضکم علی بعض فی القرآن}([2])

---

(١) أ. صحیح رواه البحاری.

ب. واتە خوێندنەوەی پێغەمبەرﷺ ئایەت ئایەت دەی خوێندەوەو لەسەری دەوەستا.(وەرگێڕ)

(٢) أ. رواه البخاری.

ب. واتە دەنگ بەسەر یەکتریەوە بەرز مەکەنەوە لەکاتی قورئان خوێندندا.

٥) نـابێ لـەکاتی قورئـان خوێنـدن دا پەلـە پـەل بکـەن و خێـرا بخوێننـەوە . إبـن مسعود رضي الله عنه گوتویەتی: (لاتنثروا نثر الرمل، ولاتهذوهُ هذَّ الشعر، قفوا عنـد عجائبـهُ، وحرِّكوا به القلوب، ولايكن همَّ أحدكم آخر السورة) (الهذُّ: الإسراع فی القراءة)(١)

٦) مامۆستا باقوتابیان وافێر بکات کـە(صـدق اللهُ العظـیم) نەکـەن کـاتێ کـە دەسـت لـەقورئان خوێنـدن هـەڵ دەگرن، چـونکە ئەمـە هـیچ بەڵگەیـەکی شـەرعی لەسـەر نەهاتوە. قورئـان خوێنـدنیش بەندایـەتی کردنـەو بەندایـەتیش نـابێ هـیچ شـتێکی زیـادی بخەیتـە سـەرو بیدعـەی تێـدا بکـەیت باقوتـابی وا نـەزانێ کەئەمـە شـتێکە لەقورئان.

---

(١) أ. رواه البغوي.

ب. واتە:هێندە بەپەلە قورئان مەخوێننـەوە وەك چـەنگە لیـو پـەرش وبڵاوی بکەنـەوە، نـەوەك هۆنراوەش بەلەراندنـەوە و بەپەلـە بیخوێننـەوە. لەشـوێنە سـەرنج ڕاکێـشەکاندا بوەسـتن و تێبینـی لێ بکەن، بەخوێندنەوەیـەکی وا بیخوێننـەوە کـەدڵی خـەڵکی ڕاچڵەکێنن و کەمەنـد کـێش بکـەن. بائـاوات ومەبەستتان ئەوە نەبێ کەخێراو زو تەواوی بکەن و بگەنە کۆتایی سورەتەکە یا بۆ تەواو کرنـی خـەتم پەلـە پـەلتان پـێ بکـەوێت وهـیچ لەخوێندنـەوەی قورئانەکـە سـود وەرنـەگرن و پەنـدو عیبرەتـی لێ وەنەگرن.(وەرگێڕ).

وەرزشی لەش(الرياضة البدنية):

قوتابخانەکان گرنگی یەکی تەواو بەوەرزشی لەشی دەدەن، بۆ وانەی وەرزش مامۆستای تایبەتمەند هەیە چ لەسەرەتایی یەکانو چ لەناوەندیو ئامادەیی ودواناوەندیو زانکۆکاندا بێت. پێویستە لەسەر خوشك وبرایانی مامۆستاو پەروەردیاران بۆ قوتابیتان ڕون بکەنەوە کەئایینی ئیسلام چ گرنگی یەکی بەپەروەردە کردنی ئایینی داوە ئەو گرنگی یەشی داوە بەپەروەردە کردنی وەرزشی لەشی ولەش ساغی، بۆ ئەوەی موسڵمانانی بەهێزو بەتوانا بەرهەم بهێنیێ، چ لەڕوی ئایینەوە بێت وچ لەڕوی هێزی بازو ولەشەوە بێت. بەکار کردن بەفەرمودەی پێغەمبەرﷺ: { المؤمن القوى خيرٌ وأحبُ إلى اللهِ من المؤمن الضعيفِ، وفي كلٍ خير، إحرص على مايَنفَعكَ، إستعن بالله، ولا تعجز، فإن أصابك شيءٍ فلا تقول لو أنِّي فعلت... كان كذا وكذا، ولكن قُل قدَّر اللهُ ما شاء فعل، فإن لو تفتح عمل الشيطان}([1])

چونکە موسڵمانی بەهێزو لەش ساغ هەمیشە بەتوانا ترە لەبەندایەتی لەشی یەکان بۆ خوای گەورە وەك نوێژ کردن و ڕۆژو گرتنو حەج کردنو تێکۆشان (الجهاد)

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: موسڵمانی بەهێزو بەتواناو لەش ساغ گەلێك لەموسڵمانی لاوازو بێ هێزو بێ ورەو ئیمان لاواز خێر ترو باشترە،ئەگەر شتێك بەلایەك ، ناخۆشیەك، یانەخۆشیەکت توش بو مەڵێ ئەگەر ئەوام بکردایە وا نەدەبو، یا ئەگەر نەچوباما بۆ فلان شوێن توشی ئەم قەدەرە نەدەبوم، نەخێر ئەمە هەرگیز وا نیە ئەگەر نەش چوبای ئەو ناخۆشی یا ئەو بەلایەت هەر بەسەر دەهات، لەبری ئەوە بڵێ زۆر سوپاس بۆ تۆ ئەی خوای پەروەردگارم ئەوە قەزاو قەدەری تۆیە و هەر دەبێ بێت وگەڕانەوەی نیە مەگەر خۆت ویستت لەسەر بێت. تۆ لەسەر ئەو شتە سور بە کەسودی بۆ دین ودنیا تێدایە پشت بەخوا ببەستەو داوای یارمەتی وسەرکەوتنی لێ بکەو دەست بەئیشەکەت بکەو هەرگیز پەکت نەکەوێت و ورە بەر نەدەی جا هەر شتێکت هاتە ڕێ نەڵێ ی ئەگەر وام نەکردایە توش نەدەبوم و وادەبو یا وانەدەبون بەڵکو بڵێ ئەمە قەدەری خوایە هەر دەبوایە بهاتایە و چونکە خوای گەورە هەر شتێك ویستی لەسەر بێت دەی کات .ئەو خەتەرەو خوت خوتانە کاری شەیتانن گوێ یان پێ مەدەن.(وەرگێڕ).

لەبرِوادارێکی لەش ناساغ وبێ هێزو لاوازو ڕوتەڵە . بۆیە پێویستە ڕاهێنەری وەرزشی سەرکەوتوو سودەکانی بەندایەتی کردنە لەشی یەکانو پەیوەندیان بەبەهێز کردنی لەشی مرۆڤەوە بۆ قوتابیانی ڕون بکاتەوە:

(١) نوێژ:

بریتیە لەبەندایەتی کردن بۆ خوا لەگەڵ ئەمەشدا سودو کەڵکێکی زۆری هەیە بۆ بەهێز کردنی لەشی مرۆڤ، چونکە وەستان و بەچۆك داهاتنو کڕنۆش بردنو ئەم جموجوڵانە سودێکی زۆریان هەیە بۆ بەهێز کردنی لەشی مرۆڤ.

(٢) ڕۆژو (الصیام): ـ

ڕۆژو بەندایەتی کردنێکە بۆ خوای گەورە. سەرباری ئەمەش نوژداران سەلماندویانە کە سودێکی زۆری هەیە بۆ تەندروستی لەشی مرۆڤ، چونکە گەدەو کۆئەندامی هەرس بەهێز دەکاتو جگەرو ئەندامەکانی تری ناو هەناوو لەشی مرۆڤ چالاك دەکاتو سودێکی یەکجار زۆری بۆ سەرتاپای لەشی مرۆڤ هەیە.

(٣) حەج :

حەج کردن سەرباری ئەوەی بەندایەتیو مل کەچ کردنێکە بۆ خوای گەورە چەندان وەرزشی بۆ مرۆڤ تێدایە وەك:

(أ) خۆشوشتن پێش ئیحرام بەستن:

چالاکی یەکە هێز بەسوڕی خوێن دەدات، پاكو خاوێنیشە بۆ لەشی مرۆڤ وپاكو خاوێنی پێستو موەکان،هەروەکو خۆشوشتن لەکاتی(جِماع) کردنو ڕۆژانی هەینیو دستنوێژ هەڵ گرتن، ئەمانە هەمویان چەند کارو چالاکیەکی وەرزشی بەکەڵکن بۆ لەشی مرۆڤ.

تـــەواف:

ئەمیش بەندایەتیەکە بۆ خوای گەورەو ڕۆیشتن‌وگورگەلۆقە(ترمل)و ڕاکردنی تێدایە، کەبریتیە لەچەند هەنگاوێکی خێرا تر لەڕۆیشتنی ئاسایی. پێغەمبەرﷺبۆیە فەرمان بەئەنجام دانی ئەم تەوافەدەکات، وەبۆ ئەوەی کافران‌و بێ باوەڕان هێزو توانای موسڵمانان ببینن.

(ج) سەعی: بەندایەتی کردنێکە بۆ خواو ڕۆیشتن بۆ ماوەیەکی درێژی تێدایە، لەگەڵ ڕاکردن لەنێوان دو میل دا. هەروەها سەرکەوتن بۆ تەپۆلکەی صەفاو مەروە، ئەمانەش خۆی لەخۆی دا بریتین لەچەند جۆرە چالاکی یەکی وەرزشی.

(د) هـات وچـۆو گواسـتنەوەو ڕۆیـشتن لـەمینا(منـی) وە بـۆ عـەرەفاتو گەڕانـەوە بـۆ مزدەلیفەو مانەوە لە(منی) و وەشـاندنی (الحجـرات) واتـە ڕەجـم کردنـی شـەیتان لەچـەند ڕۆژێك دا.

(هـ) ڕەمی کردنی شەیتان(رمی الجمار): ئەمەش بەندایەتی کردنێکە بۆ خوای گەورە، سودێکی وەرزشی زۆریشی بۆ لەشی مرۆڤ هەیە. هەروەها سودێکی زۆری سەربازیشی هەیە بۆ موسڵمانان بۆ فێر بونی ڕەمی کردن، خوای گەورەو باڵا دەست فرمانی بەبڕواداران کردوەو دەفەرموێ: ﴿ وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن قُوَّةٖ وَمِن رِّبَاطِ ٱلۡخَيۡلِ تُرۡهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمۡ ﴾ [١] **ئەمەتە پێغەمبەریشﷺ هێزو تواناو سودی**

---

(١) أ. سورة الأنفال: (٦٠)

ب. واتە:ئەوەندەی دەتوانن هێزو تواناو چەكو چۆڵە و ئامرازو كـەلو پەلـەكانی جـەنگ ئامـاد بكـەن‌و مەشـقو ڕاهێنان لەسەر چەكو سوار چاكی وبەكار هێنانی ئەسپ بكەن كەئەو كات ئەسپ باو بو لەجەنگ ولەسـواری دا، بەڵام ئەمڕۆ تۆپ وفڕۆكەو تانك وزرێ پۆشو ڕۆكێت‌وچەكە سوكەكان‌و گەلێ كەلو پـەلو ئـامێری تـری جـەنگی هەن موسڵمان پێویستە خۆیان لەسەر بەكار هێنان یان ڕابهێنن‌و مەشـقی لەسـەر بكـەن‌و هەمیـشە خـۆ تـەیارو ئامادەباش بكەن، بۆ ئەوەی هەمیشە دوژمنانی خوای گەرەو دوژمنانی خۆتانی پێ بترسێنن.(وەرگێڕ).

ڕەمی كردنی بۆ لێك داوینەوەو فەرمویەتی:{ألا إنَّ قوة الرمي، ألا إنَّ قوة الرمي}([1]) .
هەروەها پێغەمبەری خواﷺهەمیشە موسڵمانان هەڵ دەنێت بۆ فێر بونو مەشق كردنو بەرز كردنەوەی ئاستی سەربازیو پەروەردە كردنی سەربازانو بەرز ڕاگرتنو برەو پێدانی هونەری سەربازیو جەنگ، لەم بوارەوە فەرمویەتی:(من تعلَّمَ الرمي ثمَّ نسيهُ فليس منا، أوقد عصى)

هەتاكو لەڕۆژگاری ئەمڕۆشماندا بەڵكو پتریش لەجاران فێر بونو ڕاهێنان لەسەر چەكەكانو فێر بونی زانستەكانی جەنگ پێویست وكارێكی حەتمی وفەرزە لەسەر موسڵمانان لەهەمو جیهاندا بەتایبەتی كەئێستا هەمو جیهان دوژمنی موسڵمانانو ئایینی پیرۆزی ئیسلامە، چونكە فڕۆكەو ڕۆكێتو تۆپە دور هاوێژەكان پێویستی یەكی زۆریان دەوێ بۆ فێر بونو دروست كردنیانو ڕاهێنانو كار كردن پێ یانو دەبێ دەرسی نەزەریو پراكتیكی(عملي) یان لەسەر بخوێندرێت هەتاكو موسڵمانان بەباشی فێری ببنو بەكاریان بهێنن بەبێ گرفت وكێشە دروست بون.

(٤) **ئەسپ (الخـــيل):**

ئەسپ لەكاتو سەردەمی سەرەتای ئیسلامدا یەكێك بوە لەئامرازە هەرە پێویستییەكانی تێكۆشانو جەنگ لەپێناو خوای گەورە بۆ بەرپا كردنی دەوڵەتی ئیسلامی. هەتاكو ئێستاش زۆرێك لەوڵاتان پێشبڕكێ ی ئەسپ دەكەنو ئەنجامی دەدەنو هانی سوار چاكی و برەو پێدانی دەدەن. دیارە ئەمە شتێكی حاشا هەڵ نەگرە كەسودو كەڵكێكی وەرزشی زۆریشی بۆ لەشی مرۆڤ تێدایە. زۆر لە دەوڵەتە بیانیەكان گرنگی یەكی زۆر بەسوار چاكی ئەسپ دەدەن.

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هێز لەخۆ ئامادە كردنو ڕاهێنانو مەشق كردن بەچەكەكانو فێر بونی زانستو تاكتیكەكانی جەنگ دایە. هێز لە پەروەردە كردنو مەشقو ڕاهێنانی جەنگاوەرانو ئامادە كردنی جۆرەكانی چەكوپێداویستی یەكانی جەنگ دایە ئەویش لەپێناو خوادا.(وەرگێڕ).

(٥) پێشبڕکێ (السباق):

ئەمەشیان جۆرێکی تری بەسودە بۆ لەش جوانی لەشی مرۆڤ، پێغەمبەرﷺپێشبڕکێی غاردانی لەگەڵ عائشە خاتونرضي الله عنها دا کردوە عائشەش لەگەڵ ئەودا ڕای کردوە.

پوختەی کار

پێویستە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو بەتایبەتی تایبەتمەندانو پسپۆڕانی وەرزشی کە ئیسلام گرنگی پێداونو هێناونی بۆ خزمەتی قوتابیانو تێ یان بگەیەنێتو بۆیان ڕون بکەنەوە کەزۆربەی زۆری کاتە زێڕینەکانی خۆیان بە دەوری یاری تۆپی پێ وبەدەوری تۆپەوە بەفیڕۆ نەدەن، بەتایبەتیش ئەگەر کاتی نوێژ کردن هات ، نوێژەکانیان لەسەر نەچوێنن، هەروەها لەئەنجامی مل ملانێ ی یاری دا لە گۆڵێن دا ڕق بەرقەو دو بەرەکیو کینەو دوژمنایەتی ڕو دەدات. لەخستەخانەی (النور) لەشاری مەککە گەنجێکم دیت کەقاچی توشی(عضال ـ خزین) ببو، کاتێ پرسیارم لێ کرد:

ـ ئەوە بەچی توش بوی؟

ـ یەکێك لەیاریکەران، لەیاریەکماندا کاتێ بینی بەسەریدا زاڵ بوم خۆی بەقاچم کێشاو قاچم شکا، هێنایانم یۆ خەستەخانەو ئێستاش چاك بونەوەم زۆر زەحمەتە.

ڕێگا پەروەردەییە سەرکەوتووەکان

لەسەر خوشكو برایانی مامۆستا پێویستە لەسەر ئەو ڕێگە پەروەردەی یانە بڕۆن کەقورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەرﷺبۆ پەروەردە کردنو دروست کردنی بەریەکی ڕەوشت بەرزو ئازاو بەجەرگو بەرگری کار لەئایینو ئوممەتی ئیسلام هێناونی . کەدەتوانین لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

ترس وئومـــــــێـد: (الخـوف والرجـــاء):

پێویستە لەسەر مامۆستایان کەترس‌وئومێد لەخوای گەورە لەدڵی قوتابیەکانیاندا بـڕوێنن. چـونکە خـوا تۆڵـە ئەسـتێنێکی زۆر تونـدە بـۆ ئـەو کەسـانەی کەسەرپێـچی فرمانەکانی دەکەن‌و فرمانەکانی ئەنجام نادەن، پەیمانی ئاگرێکی سوتێنەرو بـە ئـازارێکی سفت‌و سویٚ ی بەو کەسـانە داوە لـەدۆزەخ کەسەرپێـچی دەکـەن‌و بەرنامـەی خوانـاگرن‌و ڕازی نـین قورئـان‌و سـوننەت بەرنامەوکەتـەلۆکی ژیانیـان بێـت لـەدنیادا. لەبەرامبـەر ئەمانەشدا خوای باڵا دەست پـەیمانی بـەبڕواداران‌و گـویٚ ڕایـەڵانی خـۆی‌و ئـەو کەسـانەی مافەکانی خوا ئەنجام دەدەن‌و بەرنامەی خوا دەکەنە سەرمەشقی ژیـانی دنیایـان‌و بـەهیچ بەرنامەیەکی تری ناڕاسـت‌و دەسـتکرد ڕازی نـین، بەبەهەشـتێك کەپاداشـتی کردەوەکـەی خۆیانەپڕیەتی لە جۆگاو جۆبـارو دارو درەخـت‌و میـوەو میوەجـات‌و حـۆری جـوان‌و گـەلیٚ نازو نیعمەتێك کەبڕانەوەیان بۆ نیە، نەهیچ نەفسێك‌و نەهیچ چـاوو نـەهیچ گـویٚ یـەك ئـەم نازو نیعەمەتانەی بینیوەو بیستوەو نەبەخەیاڵی کەس داهاتوە.هۆکـارو ڕێگـەی بەدەسـت هێنانی ئەمانە هەموی بونی ترس‌و ئومێدە لەدڵی موسڵمانانی بڕوادارا، واتـە: موسـڵمانان دەبیٚ هەمیشە لەنێوان ترس‌و هیوداری دا بن. ئەوەندە بترسـن لـەخوا کەئـەو بەندایـەتی‌و پەرستشی یەی کەکردویانە لیٚ ی وەرگرتون یاخود نا. ئەوەندەش ئومیدی هەبێت کەهەمو بەندایەتی وپەرستشی یەکـەی لیٚ وەر گرتـون‌و دەیـان باتـە بەهەشـت، ئەوەنـدەش زیـادە ڕەوی نەکەن کەپەنا بەخوا لەخۆ بایی ببن‌و منەت بەسەر خوادا بکەن‌و توشـی تـاوان بـبن تیٚ دا. لەم ئایەت‌و فەرمودانەی خوارەوەدا دەردەکەوێت:

(أ) خوای گەورە دەفەرمویٚ:﴿ ۞ نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٤٩ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ۝٥٠ ﴾(١)

---

(١) أ. سورة الحجر (٤٩، ٥٠)

ب. واتە: هەر من لیٚ بوردەو بەخشندەم، وەهەر عەزابی منە بەهێزو توندو تیژو بەسفت‌و سویٚ یە.(وەرگێڕ)

وەهەروەها دەفەرموێ:﴿ وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَـٰحِهَا وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ ﴾[1]

لەم ئایەتەدا خوای گەورە فەرمانمان پێ دەکات کەداوای لێ بکەین‌و لەبەری بپاڕێینەوە. نزاو پاڕانەوەش بەشێکە لەبەندایەتی .. بەترسان لەئاگری دۆزەخ‌وتەماح‌و ئومێد بون بەبەهەشتەکەی، بۆ ئەوەی بابای موسڵمان هەمیشە لەنێوان ترس‌و ئومێد (الخوف والرجاء) دا بێت. بەمە قوتابی ڕەوشت و ئاکاری ڕاست دەبێتەوەو پاك‌و خاوێن دەردەچێت‌و بەردەوام دەبێت.

(ب) لەفەرمودەدا هاتوە: {اللهُمَّ إنِّی أسألك الجنَّةَ، وأعوذُ بِكَ من النار} ([2]) . ئەم ئایەتانەوئەم فەرمودەیە بەرپەرچ دانەوەیەکی خوایی‌و سوننەتەبۆ سۆفیگەرێتی کەدەڵێ: ئێمە بەندایەتی‌و پەرتشی خوا لەپێناو بەهەشت‌ولەترسی ئاگری دۆزەخ ناکەین. هەروەکو لەبایان دی بێ‌و نەباران‌وئەوقورئان‌و فەرمودانەی کەلەمەو بەر باسمان کردن نەبیستبێ.

---

(١) أ. سورة الأعراف: (٥٦)

ب. واتە: خراپەکاری‌و بێ فەرمانی خوا مەکەن دوای ئەوەی ئەم زەویە پاکە پڕ لەخێرو بێرەی بۆ دروست کردون پێغەمبەران‌وچەندان بەرنامەی خوایی بۆ ناردونە خوار کەدوایەمینیان قورئانی پیرۆزو جارێکی تر ئیدی ئەم زەویە پیس مەکەنەوە. هەروەها بەترس‌و سەرێکی کزۆڵەوەو لەنێوان ترس‌و ئومێدەوە(الخوف والرجاء) لەخوا بپاڕێنەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أبوداود.

ب. واتە: خودایە گیان داوات لێ دەکەم بەهەشتم پێ ببەخشی، وە پەناشت پێ دەگرم لەئاگری دۆزەخ.(وەرگێڕ).

چیرۆك‌و بەسەرهـــاتە گرنگەکـــان

چیرۆك‌و بەسەرهات کاریگەریەکی زۆر گرنگی لەسەر دەرونی مرۆڤدا هەیـە، بۆیـە لەســەر بــراو خوشــکانی پــەروەردیار پێویــستە کــەزۆرێك لــەو چــیرۆك‌و بەســەرهاتانەی کەلەقورئانی پیرۆزو سـوننەتی پـاکی پێغەمبـەرﷺدا هـاتون بـۆ قوتابیـەکانی بگێڕێتـەوە کەئێمـە هەنـدێك لـەو چـیرۆك‌و بەسـەرهاتانە لـەم چـەند ڕیـز بەندیـەی خـوارەوەدا گـرد دەکەینەوە:

(أ) چیرۆکی یارانی ئەشکەوت(اصحاب الكهف): پەندو دەرس وەرگرتن‌و ئامۆژگاریـەکی زۆری بۆ ئێمە تێدایە. ئەمانە دەستـەیەکی بـڕوادارو خـاوەن بڕوایـەکی پتـەووپۆلآیین بـون بەخوای گەورەو پەروەردگار. ئامانج لەبۆ گێڕانەوەی ئەم بەسەرهاتە پێك هێنان‌و دروست کردنــی بەرەیــەکی بــڕوادارە بــەخوای گــەورە(الله) گیــان، کەهەمیــشە حــەزو ئارەزویــان یەکتاپەرستی خوای گەورەیە، هەمیشە زۆریشیان ڕەق لەهاوبەشی پەیدا کردنە.

(ب) چــیرۆك‌و بەســەرهاتی عیــسا(علیــه الــصلاة والــسلام)، مەبەســت‌و ئامــانج لــەم بەسەرهاتەدا دان نانە بەوەی کەعیسی بەندەو نێردراوی خوایە نەك کوڕی خـوا هـەروەکو فەلەکان(النصاری) دەڵێن.

(ج) چیرۆك‌و بەسەرهاتی یوسف (علیه الصلاة والسلام) : لەئامانجـەکانی هێنانـەوەی ئەم بەسەرهاتە ئاگادار کـردن‌و وریـا کردنـەوەی موسـڵمانانە لـەدور کەوتنـەوەو تێکـەڵی‌و بەتــەنها مانــەوە لەگــەڵ ئافرەتانـداو خـۆڕاگری‌و پاراسـتنی داوێنــە لــەکاری خراپــەو بــێ شــەرعی‌و فاحـشەدا کەچارەنوســەکەی تێـچون‌و داڕزانــە، هــەروەها خــۆڕاگری‌و ئــارامی‌و سوپاسگوزاری خواو خیانەت نەکردن وتەبایی ویەك ڕیزیە.

(د) چیرۆك‌و بەسەر هاتی یونس سلامی خـوای لەسـەر بێـت: پەندوئامۆژگاریـەکانی ئـەم بەسەر هاتـەش بریتیـە لـەوەی کەتـەنیا پـەنا بـردن‌و هانـا بردنـە بـۆ خـوای بـاڵا دەسـت‌و کاربەجێ(الله) بەتایبەتیش لەکاتێك دا کەتوشی بەڵاو موسیبەت‌و نەهامەتیەك ببیـت تـەنیا پشت بەخوا ببەسترێ.

(هـ) چیرۆکی یارانی غار(أصحاب الغار): ئەم بەسەر هاتە پێغەمبەرﷺ بۆ سەحابەکانو بۆئێمەی گێڕاوەتەوە بۆ ئەوەی فێری ئەوەمان بکات کەلەکاتی پاڕانەوەدا کردەوەکانی خۆمانو ڕەزامەندی باوكو دایك و داگیر نەکردنی مافی کەسانی ترو زینا نەکردن لەترسی خوا بکەین بەهۆ(الوسیلة) واسیتە لەڕوی خوای گەورەدا. سوننەتی پێغەمبەرﷺ پڕیەتی لەم چیرۆكو بەسەر هاتە بەکەڵكو سود بەخشانە.

پوختەی کار

لەسەر هەمو پەروەردیاران پێویستە کەئەم چیرۆكو بەسەر هاتە بەسودانەبۆ قوتابیەکانیان بگێڕنەوە، چونکە باشترین یارمەتی دەرێکن بۆ پەروەردە کردنی بەرەکانی دوارۆژ. وەلەچیرۆكو بەسەرهاتە خراپو پیسو بۆگەنەکان بیان پارێزنو بیان گێڕنەوە کەهەمیشە بەرەو خراپیو خراپەکاریو دزیو قوڵ بڕیو لادانو ڕەوشت نزمیو خراپیوشەڕواڵ پیسیو سەر گێژ کردن پەل کێشیان دەکات. منیش دەڵێم:(واتە مامۆستا جمیل زینۆ...وەرگێڕ)کۆمەڵە کتێبێکی بەسودم بۆ گەنجو لاوان دەرکردون کەدەتوانن سودیان لێ وەربگرن بەم ناونیشانانەی خوارەوە:

١. من بدائع القصص النبوی الصحیح.
٢. معجزة الإسراء والمعراج، نشر دار المنار فی الخرج.
٣. قطوف من الشمائل المحمدیة والأخلاق النبویة والآداب الإسلامیة(مطبوع سابقاً) وغیرها من الکتب المفیدة.
٤. الصوفیة فی میزان الکتاب والسنة.
٥. معلومات مُهمة من الدین لایغلمها کثیرٌ من المسلمین.
٦. أرکان الإسلام والإیمان.
٧. العقیدة الإسلامیة فی الکتاب والسنة الصحیحة.
٨. الوهابیة علی ضوء الکتاب والسنة.

٩. شهادة الإسلام لاإله إلاَّ الله.

١٠. تحفة الأبرار فی الأدعية والآداب والأركان.

١١. التحذير الجديد من مختصرات الصابونی فی التفسير.

١٢. فضائل الصلاة والسلام غلى محمد خير الأنام.

پاراستنی نوێژەكان و كردنيان بە كۆمەڵ(الجماعه)لە مزگەوتدا :

نوێژ كردن بەكۆمەڵ لەمزگەوتدا واجبە لەسەر پياوان، بۆيە لەسەر مامۆستايان وباوكانو دايكان پێويستە كەقوتابيانو منداڵانيان لەسەر نوێژ كردن بەكۆمەڵ (الجماعة) لەمزگەوتدا هان بدەنو ڕايان بهێنن بۆ ئەوەی هەر لەئێستاوە فێر ببن وڕابێن كەگەورەش بون بەردەوام بچنە مزگەوتو قورس نەبێت و تەمەڵی تێدا نەكەن. بۆ ئاسانكاریو سەركەوتنی ئەم كارەش باش وايە ئەم نەخشەی خوارەوە لەسەر تەختە ڕەشەكە بنوسنەوە تاقوتابيانيش لای خۆيان لەدەفتەرەكانياندا بينوسنەوە. ئەمجار هەمو نوێژەكان بچنە مزگەوت و نوێژەكانيان بەكۆمەڵ بكەنو نەخشەكەش لەگەڵ خۆياندا بەرن، باپێشەوا(إمام) ی ئەو مزگەوتە ياخود بانگ دەرەكە ناوی خۆی بنوسیٚو بۆيان ئيمزا بكات كەئامادەی جەماعەت بون، هەمو ڕۆژێ خشتەكە لەگەڵ خۆياندا بێننەوە بۆ قوتابخانەو مامۆستا لەجێگەی تايبەتی خۆی دا بۆيان ئيمزا بكات و نيشانەی باشیو نمونەيی يان بەپیٚ ی ئامادە بونيان لە جەماعەتەكانياندا لەبەشی خوو ڕەوشتو پەروەردەی ئيسلامی دا بۆ دابنێتو خەڵاتيان پێكەش بكات.

ناوی قوتابی:...

ناوی ئەو مزگەوتەی کەنوێژی تێدا دەکات :.............................

ڕۆژەکان	نوێژی بەیانی	نێوەڕۆ	عەسر	نوێژی شێوان	نوێژی خەوتنان	واژۆی مامۆستا
شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
یەك شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
دو شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
سێ شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
چوار شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پشەوا	
پێنج شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
هەینی	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	

تێبینی: بەڵام قوتابیانی کچ لەماڵی خۆیان نوێژەکانیان دەکەنو بەخێوکەرەکانیان لەبری پێشەوا واژۆیان بۆ دەکەن بۆ مامۆستای دەبەنەوە.

گێڕانەوەی قوتابیان و منداڵان لە كاری خراپ:

هەڵس و كەوتە خراپەكان:

لەسەر مامۆستای سەركەوتو پێویستە كەقوتابیەكانی لەڕەوشت و هەڵس و كەوتی خراپ و ناشیرینەكان بپارێزێ: وەك نوسین بەدەستی چەپ و چەمینەوە لەكاتی نوسین و فڕێ دانی كاغەزو پاشەڕۆی قلم دوای دادانی لەسەر زەوی و هەڵكێشانی پەڕی دەفتەرو پیس كردنی بەمەرەكەب، نوسین بەخەتێكی ناشیرین و تێكەڵ و پێكەڵ و خراپ، قسەی ناشیرین كردن و شەڕە جنێووئەم جۆرە ڕەوشتە خراپانە. هەروەها گێڕانەوەیان لەخراپترین و بێزراو ترین ڕەوشتێك كەبریتیە لەجگەرە كێشان كەبەشێوەیەكی زۆر ناشیرین و بەربڵاوو ترسناك لەناو قوتابیاندا تەشەنەی كردوە. بۆیە لەسەر مامۆستایان و پەروەردیاران پێویستە بەهەمو شێوەیەك و بەهەمو ڕێگە جۆربەجۆرەكان و بەوپەڕی توان و لێبڕاویەوە بەر لەشاڵاوی نەگریسی ئەم ئاكارەناشیرینە و ناهەموارەو موسڵمانان بەتایبەتیش هی منداڵان و قوتابیان بگیرێت و دەستیان بگیرێت نەكەونە ناو زۆلكاوی ئەم پەتا كوشندەیە و نەخنكێن تیّ ی دا هەروەكو گەورەكان تیّ ی كەوتون. پێویستە لەسەر مامۆستایان كەزیان و مەترسی یەكانی جگەرە بۆ قوتابیان ڕون بكەنەوە كەبۆنێكی پیس و هەراسان كەری هەیە و دەبێتە هۆی زەرد هەڵگەڕانی ددان و سمێڵ و پەنجەكانی جگەرە كێش، وەهەروەها كەڵەكە بونی نیكۆتین و قەتران و پڕ كردنی سی یەكان و ئەنجام دەبێتە هۆی مردنی ناوەخت. بەم كارەشی نەفسێكی كوشت كەخوای گەورە حەرامی كرد بو. هەروەها كارێكی پێویستە ئەوەی كەلیژنەی نوژدارانی جیهانی دەربارەی جگەرەو زیانەكانی ڕای گەیاندوە كەدەبێتە هۆی سەرەتانی سی یەكان و جگەرو خوێن و گەلێ نەخۆشی تر بۆ قوتابیەكان ڕون بكاتەوە.

بەڵام ئەو مامۆستایانەی كەبەم ژەهرە گیرۆدە بون، پێویستە لەسەریان كەلەناو خەڵكی و لەناو قوتابیەكانیدا جگەرە نەكێشن، هەروەكو لەفەرمودەی پێغەمبەردا ﷺ

هـاتوه: { كـلُّ أمَّتــی معـافی إلاَّ المجـاهرین}([١]) بـەڵكو پێویـستە لەسـەر جكەرەكێـشان كەبەیـەكجاری واز لەجگـەرە كێـشان بهێـنن. هـەروەها لەسـەر مامۆسـتایان پێویـستە كەقوتابیانیان تێ بگەیەنن كەبابای جگەرەكێش زیان بـەو كەسـانەش دەگەیـەنێت كـەوان لەتەنیـشتیەوەو ئـازاری ئـەو دو فریـشتەیەش دەدات كـەخوای گـەورە لەسـەری تـەرخان كردون بۆ نوسینی چاكەو خراپەكان. دیارە ئازاردانی خەڵكیش لەئایینی پیرۆزی ئیسلامدا قەدەغەو حەرامە. جائەگەر مامۆستا توانی فوتابیەكانی قەناعـەت پـێ بكـات، و بەتـەواوی لەزیانـەكانی جگـەرە هوشـیاریان بكاتـەوەو ئـەوەی كـەئامۆژگاری قوتابیـەكانی دەكـات لەخۆشـی دا ڕەنـگ بداتـەوە ئـەو كـات ئـەو قوتابیانـە لێ ی دور دەكەونـەوە متمانەشـیان بەمامۆستاكەیان دەبێتو بەڕاستگۆی دەزانن، بەڵام ئەگەر مامۆستاكەیان ببیـنن كەڕاسـت ناڵێو كردەو قسەكانی تێك ناكاتەوە ئـەوا متمانـەیان لای قوتابیـەكان نـامێنێو بـەدرۆزنی لەقەڵەم دەدەن.

١) ســـــنەماو تەلەفزیـــــۆن:

ئەوەی كەلەبەهێزترینو گـرنگترینو كاریگـەر تـرین هۆكارەكـانی غـەزو كـردنو ڕەش كردنەوەی كلتوری لەوڵاتانی موسڵمانانداا دەژمێردرێت كەلەلایەن كـافرانو بـێ باوەڕانـەوە بـەدیاریو خـەڵات بـۆ ئێمـەی موسـڵمان هێنـراوە بـۆ هـەرەس پـێ هێنـانی ئەخلاقیـەتو ڕەوشتو بـەها بـەرزەكان سـینەماو تەلەفزیۆنـە. كەبەڕاسـتی لـەژێر نـاوو لـەژێر پـەردەی ئـازادیو دیمـوكراتیو گـەلێ شـتی تـری لـەم نـاوە زاقو بریقانـەی كەڕواڵـەتو بـەرگی دەرەوەیـان ڕەحمـەتو نـاوەرۆكو ناپۆشەكەشـیان عـەزابو دەردەسـەریە بەتـەواوی ئەخلاقیەتو ڕەوشـتی موسـڵمانان دادەهێزرێنـێو بەسـەر یەكـدا داتـەپاوەو دادەتـەپێنێ.

---

(١) أ. متفقٌ علیهِ.

ب. واتە: ئوممەتی من هەمویان دەبەخشرێن تەنیا ئەوانە نەبێت كەبەئاشكرا گوناحو تاوان ئەنجام دەدەن.(وەرگێڕ).

ئیمپریالیستی داگیرکەر زۆرێك لەم فیکریەیان لەگەڵ خۆدا بەدیاریو خەڵات بۆ وڵاتانی موسڵمانان هێناوە. دیارە یەکێ لەو دیاریە بۆگەنانە دیاری غەزوی فیکریو داهێزەری ئەخلاقیەت بۆ وڵاتانی موسڵمانان بەتایبەتی بۆ وڵاتانی جیهان بەگشتی کەڕۆڵی خراپی بەرچاوی هەیە سینەماو تەلەفزیۆنە، کەزیانێکی یەکجار مەترسی بۆ سەر گەنجانو لاوانی موسڵمان هەیە.

ترسناکی یەکەی لەوە دایە کەدەبێتە هۆی بڵاو کردنەوەی سەر شۆڕیو سوکایەتی پێ کردن. ئامانجەکانیشیان لەوە دایە کەگەنجو لاوان بەرەو شتێك دەست کێش دەکەن کەزیانی هەبێت نەك قازانج، بۆ ئەوەی سود لەوزەو تواناو هێزی بازوی خۆیان وەرنەگرنو سودی بۆ ئایینو بۆڕۆڵەکانی ئوممەتی موسڵمانانو نیشتمانەکەی خۆیان نەبێت، نەك بەدیوی سودو قازانجەکانی دا، چونکە ئەم دو دەزگایە دو سەرین واتە دێویێکیان بەسودو قازانجە ئەگەر لەو ڕوەدا بەکاری بێنیت وئەوی تریان زیانێکی یەکجار زۆری هەیەو پڕیەتی لەژەهری کوشندە گەر بەو ڕوەدا بەکار هێنرا. ئەمە یەکێکە لەنەخشە گڵاوەکانی جولەکەو سەهیۆنیەتی جیهانیو دەمێکە پێ یەوە خەریکە. شتێکی سەیرە کەبەرپرسان بەهیچ شێوەیەك وریاو بەخۆ نایەنەوەو بەئاگا نایەنەوە بۆ ڕزگار بون لەم میحنەتە بۆگەنە سڵ ناکەنەوە. ئەگەر فیلمی زانستیو ئەخلاقیو ئاسایی پێ لێ بدرێت قەیدی نیەو هیچ کێشەیەکمان نابێت، وەك فیلمی فێرکاری بۆ فێر کردنی قوتابیان چۆن دەست نوێژ هەڵ بگرنو چۆن نوێژ بکەن، هەروەك پێغەمبەرﷺ کردویەتی. هەروەها فلمێك قوتابیان فێر بکاتکەچۆن گوێ ڕایەڵی و ڕێز لەدایكو باوكو مامۆستاکانیان دەگرن. یان فلمێك لەبواری فیزیاو کیمیاو هەر وانەیەکی تر بێت، ئەمانە هەمویان کارێکی باشو ئاکارێکن بۆ قوتابیان سود بەخشن.

لەسەر مامۆستاو پەروەردیاری سەرکەتو پێویست ئەوەیە کە زیانە بۆگەنەکانی سنەماو تەلەفزیۆنو ڤیدیۆیان تێ بگەیەنن و لێ یان وریا بکەنەوە ئەگەر بەدیوی خراپەکەیدا بەکار هێنرا.وەبۆیان ڕون بکاتەوە کەئەو فیلمە ڕوتە ئابڕۆ بەرانە چەندە

ترسناكو مەترسی دارنوچۆن پیاوەتیو ڕێزو کەرامەت لەدڵو دەرونو ویژدان نەك هەر قوتابیان بەڵكو سەرجەم تاكوتەواوی ئەندامانی كۆمەڵگا دەكوژێتو چۆن فێری بێ ئەخلاقیو دزینو ئەنجام دانی چەندەها تاوانی نابەجێ یان دەكات، چەندان تاوانبارو دز ددانیان بەوە داهێناوە كەهەمو ئەو كردەوە خراپو بۆگەنانەی وەك دزیو بێ ئەخلاقیو پیاو كوژی هەیە لەو فیلمە ڕوت وخراپانەوە فێر بون كەئەو سینەماو تەلەفزیۆنو ڤیدیۆیانە پەخشیان دەكەن. چیرۆكو بەسەرهاتە واقعیی یەكانیش كەلەم ڕوەوە بەچاوی سەری خۆمان دەیان بینین پتر ئەم ڕایەمان دەسەلمێنن. ئەمە سەرباری ئەوەی كەچاوەكانو كۆمپیوتەری مێشكی مرۆڤەكان ماندو شلو شەكەت دەبن لەئەنجامی سەیر كردنی ئەم هەمو فیلمە بۆگەنو شاشە تیشك دەرەوەكانی ئەم دەزگایانەو سەرباری بەفیڕۆ دانی كاتوتوشی ژەهراویو پیس بونی هەوای پەنگ خواردوی بۆگەنی هەناسەو بۆنی دوكەڵی جگەرەی ئەو هەمو خەڵكە دەبن. هەروەها تێكەڵ بونی نێرو مێو ئەنجام كاری ناشیرینو لاسایی كردنەوەی ڕوداوە ناشیرینو بێ ئەخلاقی یەكانی ناو ئەو فیلمە ڕوتو جنسی یانەی كەلەشاشە سینەماكانەوە نیشانو پەخش دەكرێن.

بۆیە زۆر پێویستە لەسەر مامۆستایان كەئەم ڕاستیانە بۆ قوتابیەكانیان شەرح بكەنو تێ یان بگەیەنن، كەئەگەر قوتابی یاهەر كەسێكی تر بێت لەبری ئەم كارە دزێوو نابەجێ یە كتێبێكی بەسودی زانستی یاچیرۆكێ كەبەكەڵكو پڕ لەپەندوئامۆژگاری بكڕێتو بۆ خۆی بیخوێنێتەوە گەلێك باشترو بەسود ترە بۆی لەم كارە خیانەتكاریەو خوای گەورەش پاداشتی دەداتەوەو كاتەكەشی بەفیڕۆ ناچێت. خوای گەورە وڵاتی سعودیەی لەو ئامێرە سینەما بۆ گەنانەو ئەوەیشی دەبێتە هۆی تێكەڵ بونی پیاوو ژن پاراستوە.

٢) قـــومـــارو یانەســـیب (الميســـر واليانصيب):

پێویستە لەسەر مامۆستای سەركەوتو لەپەروەردە كردنو فێر كردندا كەهەمیشە چاوەدێری قوتابیەكانی بكاتو سەرنجیان بدات لەهەڵسو كەوتو ڕەوشتە ناشیرینەكان نزیك نەكەونەوەو حاڵی یان بكات كەیاری كردن لەسەر حەلواو چكلێتو شیرینیەكانیش

هەر بەشێکن لەقومارو حەرامن هەر کەسێك بیان کات توشی ڕقو توڕە بونی خوای گەورە دەبێتو هەمیشە گیرفان بەتاڵو ئیفلاس دەبێت. وەئاگادارو وریایان بکاتەوە کەهەر کەسێ دەست لەو قومارە وردانە وەر بدات بەرەو قوماری گەورە سەر دەکێشێت، نەك هەر بەماڵ بەڵکو بەناموسیش دەکەوێتە ناو زەلکاوی ئەم ڕەوشتە پیسو بۆگەنەوە واتە سەرو ماڵو ناموسیشی دەدۆڕێنیو هیچی پێ نامێنیو قەلاش دەبێت. زۆرێك لەم ڕوداوانە ڕوی داوە. کچەکەی خۆی فرۆشتوە یادۆڕاندویەتی . ئەوەتە جارێکیان یەکێك لەقومارکەران دەست لەقومار هەڵ ناگرێ هەتا سەرو ماڵی دەدۆڕێنیو هیچی پێ نامێنێ، لەسەر قومار هەڵ ناستێ هەتا کچەکەشی دەدۆڕێنێ، بەمەش ناوەستێ هەتا لیترێك لەخوێنی خۆشی دەدۆڕێنێ. پاش ماوەیەك بەمردویی لەیەکێ لە ئوتێلەکانی بیروت دیتیانەوە([1]).

ئەگەر لەقومار کردنداومەی خواردنەوەدا خێرو چاکە هەبایە خوای گەورە لێمانی قەدەغە نەدەکرد کەدەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٩٠

---

(١) لەم جۆرە کەسانە لەوڵاتی ئێمەشدا زۆرن، چەندان کەس هەن دوای ئەوەی هەرچی پارەو پولی هەبوە هەموی دۆڕاندوە ئەم جار موڵكو خانوەکەشی فرۆشتوە. بەوەشەوە نەوەستاوە کچەکەشی فرۆشتوە سەر شۆرش ماوەتەوە. زۆرێك هەن کەسایەتیان داهێزراوو داڕزاوە. یەکێك هەبو دەمناسی و لەگەڕەکی خۆمان دراوسێمان بو شەوێکیان لەبەر سەرخۆشیو ئیفلاس بونی لەقوماردا ئاگای لەخۆی نەمابو بەگەڵو لینگی ڕوتیەوە هاتەوە ناو ماڵو منداڵەکەی خۆیو پانتۆڵەکەی لەبازاڕ فڕێ دابو. لەگەڵ ژنەکەی لێ یان بو بەهەراو قیژە قیژ . ژنەکەی دەی گوت: ئەیڕۆ پیاوەکە ئەوە بۆ وات لێ قەوماوە ئەدی کوا پانتۆڵەکەت، ئەوە فەسادیان کردوی؟ ئیدی بەو نیوە شەوە هەرچی قەوم وقیلە هەبو لەگەڵ دراوسێکان لێ کۆ بونەوەو تابەیانی کردیانە ژورێکەوەو بەندیان کرد.(وەرگێڕ).

﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيْطَـٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ فِى ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾ ﴾ (١)

هەروەها پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { من لعب بالنردشير فكأنَّما غمس يدَهُ فى لحم الخنزير ودمهُ }(٢) لەمەوە بۆمان دەردەكەوێت كەدروست نیە یاری كاغەزو تاوڵەوشەترەنج بكرێت، هەرچەندە لەسەر خۆشیش بێت واتە لەسەر شت بردنەوە نەبێت. چونكە ئەمەش سەر دەكێشێت بۆ قومارو دەبێتە هۆی دەمە تەقێ ودەم بەدمەوبەیەكدا

---

(١) أ. سورة المائدة: (٩٠، ٩١)

ب. واتە: ئەی بڕواداران مەی خواردنەوەو قومار كردنو بت پەرستیو تیرو پشك هاویشتن كارێكی خراپەو لەكردەوەكانی شەیتانن لێ یان دور بكەونەوە بۆ ئەوەی سەركەوتو بن. شەیتان بەهۆی ئەو كارانەوە دەیەوێ دوژمنایەتیو ڕقو كینەتان بخاتە نێوانو دەیەوێ لەبەندایەتیو زیكرو ویردی خواو لەنوێژ دورتان بخاتەوە. ئەوە هەتا كەنگێ ئاقڵ نابن و كەی دەگەڕێنەوە.

زاراوەی (المیسر) بەواتای قومار دێت. لەعلی كوڕی أبی طالبە وەﷺ: قومار مەبەستی لەشەترەنجە. هەروەها قاسم كوڕی محمد گوتویەتی: هەر یاریەكو هەر شتێك لەزیكرو ویردی خواو لەنوێژ كردن بێ ئاگات بكات ئەوە قومارە. هەتاكو یاری منداڵان بەگوێز وات گوێزانێو كەلایەنێ (هەلماتێن) وكڵاوێنو ڕەسمێنو باقی یاریەكانی منداڵان هەمویان قومارن و حەرامن جا چ جای ئەو هەمو یاریو قومارو مەیسرەی كەپیاوان لەسەر پارە یا لەسەر هەر شتێكی تر بێت دەكەین هیچ جیاوازی نیە ئەگەر لەسەر شتیش نەبێت هەر حەرامە مادام لەزیكرو ویردی خواو لەنوێژ كردن بێ ئاگات دەكات . تفسیری إبن كثیر(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: هەركەسێك بەنەردەشێر كەمەبەست لەتاوڵەیە یاری بكات، ئەوە وەك ئەوە وایە كەدەستی لەگۆشتو خوێنی بەراز وەردابێت، دیارە مەبەستی لەخواردنی گۆشتی بەرازە. كەواتە وەك ئەوە وایە كەگۆشتی بەرازی خواردبێت. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت كە كردنی یاری تاوڵە حەرامەو دروست نیە (وەرگێڕ).

چونو ناخۆشی و ناحەزی پەیدا بون لەناویاندا، ئەم بەو دەڵێ فێڵت کردوەو ئەو بەم دەڵێ: نەخێر تۆ فێڵت کردوەو داشەکەت جوڵاندوەو بەسەر یەکتریدا دەشیرێنن. سەدان جار سوێندی بەدرۆو سویند بەتەلاقان بایی پولێکە. ئەنجام قسەیان لەیەکتری وەرگرتوەو یەکتریان نەدواندوە هەر چەندە دراوسێو خزمیش بو بن.

٣) جنێودانو دەم لەدەمی یەکتری نان (السب والتشاجر):

زۆر لەمێژ نیە کەدیاردەیەکی ناشیرین لەناو قوتابیاندا بڵاو بوەتەوە کەبریتیە لەدەمە قاڵێ کردنی قوتابیانو جنێو دان بەیەکتری، بەجۆرێك هەیان بوە جنێوی بەئایین داوە خوای گەورە پەنامان بدات. بۆیە پێویستە لەسەر سەرپەرشتیارانو بەخێوکەرانی منداڵان کەگرنگی یەکی تەواو بەمنداڵەکانیان بدەنو ڕێگایان پێ نەدەن لەم بوارەدا. پێشینە بەڕێزەکانمان ئەم هەڵسو کەوتە ناشیرینانەیان نەبوەپێویستە مامۆستایانو دایکانوو باوکان بەیەکەوە هاوبەشی یەکتری بکەن بۆ ڕیشەکێش کردنی ئەم ڕەوشتە ناشیرینانەو باقی کێشەکانی تر لەبنو ڕەگەوە بەئامۆژگاریو ژیر بێژیەکی چاك چارەسەری ئەم سیفەتانە بکەن. ماوەیەك بو دەم دیت قوتابیەك هەمیشە جنێوی بە ئایینی برادەرەکەی دەدا، منیش لێ ی نزیك بومەوەو پێم گوت:

ـ ناوت چی یە؟ ولەکام پۆلیو لەکام قوتابخانەی؟ دوایش پێم گوت: کێ تۆی دروست کردوە؟

ـ (الله) منی دروست کردوە.

ـ ئەدی کێ چاوو گوێو زمانی پێ بەخشیویو خۆراكو میوەو سەوزەی پێ بەخشیوی؟

ـ (الله) پێ ی بەخشیوم.

ــ ئەی کەواتە چ لەسەر تۆ پێویستە بەرامبەر بەو هەمونازو نیعمەتەی کەبەتۆی بەخشیوە؟

ـ سوپاسگوزاری بۆ خوای گەورە.

ـ ئەدی پێش کەمێك چیت دەگوت؟

کەبیری هاتەوە جنێوی بەبرادەرەکەی داوە تەریق بوەوەو گوتی:

ـ برادەرەکەم تەعدای لێ کردمو خەتای ئەو بو کەجنێوەکانم پێ دان!!

ـ خوای گەورە دەست درێژی(تعدی) لەکەس قبولْ ناکات هەروەکو خۆی دەفەرموێ:﴿ وَلَا تَعْتَدُوٓاْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ ﴾(١) بەلاّم پێم بڵێ کێ ئەم وەسوەسەی خستە دڵی برادەرەکەتو وای لێ کرد لێت بدات؟

ـ شەیتان وای لێ کرد لێم بدات.

ـ کەواتە چاك وابو جنێو بەشەیتانەکەی بدەیت(٢) نەك بەئاییینەکەی، ئەمجار(نەفرینی لەشەیتانەکەی کرد) و پێم گوت:

ـ پێویستە لەسەرت تۆبە بکەیتو داوای لێ خۆش بونو لێ بوردن لەخوای گەورە بکەیتو ئیدی جارێکی تر نەگەڕێیتەوە سەر ئەم کارە خراپانە چونکە تۆ جنێوت بەئاییینەکەی ئەو داوە.

ـ أستغفر الله وأشهد أنَّ لا إله إلاّ الله وأشهد أنَّ محمد رسول الله.

ئەمجار منیش سوپاسم کردو داوام لێ کرد ئیدی جارێکی تر نەگەڕێتەوە سەر ئەم خراپانەو ئامۆژگاری برادەرەکانیشی بکات کەهەرگیز گوناحی لەم جۆرە نەکەنەوە.وەئەو بەیەکدا چونو چنگەپرچەی لەنێوان قوتابیاندا دەکرێت ئەرکی سەر شانی مامۆستایانە کە

---

(١) أ. البقرة:١٩٠

ب. واتە: دەست درێژی مەکەنە سەر یەکتری چونکە خوای گەورە دەست درێژی کارانی خۆش ناون. (وەرگێڕ).

(٢) باشتر وایە بابای موسڵمان لەکاتی توڕە بوندا پەنا بەخوابگرێت لەشەیتان(أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) بڵێت . هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ ﴾ سورة فصلت: (٣٦). وەپێغەمبەر ﷺ توڕە بو دەفەرموێ:{إنِّي لأعلم كلمةً لو قالها لذهب عنه الغضب أعوذُ بالله من الشيطان الرجيم} متفق عليهِ.

ئامۆژگاری قوتابیـەکانیان بکـەن‌و لێ یـان حـاڵی بکـەن‌و تـێ یـان بگەیـەنن کەئـەوان بـرای یەکترین یاخوشکی یەکترین و دروست نیە برا برا، یاخوشـك خوشـك بکوژێـت([1]) یـاجنێوی پـێ بـداتو لێ ی بـدات. پـەروەردیاری گـەورەمان محمـدﷺلـەم کـارە خـراپ‌و دزێوانـە قەدەغەی کردوین‌و فەرمویەتی:{ سباب المؤمن فسوقٌ وقتالهُ كفرٌ}([2])

پێویستە لەنێوان قوتابیاندا کەش‌و هەوایەکی برایانە دروست بکەن‌و یەکتریان خۆش بوێت‌و لەسەر مامۆستایانیش پێویستە کەقوتابیان لەسەر برایەتی و خۆشەویستی ڕابهێنن‌و گیانی برایەتی‌و پشتی یەکگرتنیان لەدڵدا بڕوێنن پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ أولا أدلكم على شيءٍ إذا فعلتموهُ تحاببتُم، أفشوا السلام بينكم}([3])

دەستخۆشی‌و خەڵاتکردن‌و سزادتن(المكافآ والعقوبات):

مامۆستای سەرکەوتو کەم وایە پەنا بۆ سزادان‌و لێدان بەرێت، مەگـەر لـەکاتی زۆر پێویست دا نەبێت، بەڵکو هەمیشە بەخۆشـی‌و بەنـەرمی‌و دەسـت خۆشـی کـردن‌و خـەڵات پێشکەش کردن پێش سزادان دەخات، چونکە ئەمەهەمیشە قوتابیان بەجۆش‌و خرۆش تـر بەرەو فێر بون‌و پەروەردەیی هان دەدات. بەپێـچەوانەی سـزادان کەهەمیـشە شـوێنەواری خراپ لەسەر دڵ‌و دەرونی قوتابیان بەجێ دێڵێ‌و دەبێتـە بـەر بەسـتێك لـەنێوان قوتـابی‌و

---

(١)دیارە لێرەدا مەبەست لەبرای دینیە نـەك بـرای بـاوك‌و دایکـی چـونکە بـرای نەسـەبی ئەگـەر لـەدین دەرچو دژی دینی خوا وەستا یا کافر بو ئەوا ئەو کاتە کوشـتنی دروسـتە بـەپێ ی شـەریعەتی ئیـسلام .(وەرگێڕ).

(٢) أ. متفقٌ عليهِ.

ب. واتە:جنێو دان بەبڕوادار گوناحی گەورەیەو کوشتنی کوفرە.(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه مسلم.

ب. واتـە: ئایـا شـتێکتان فێـر بکـەم ئەگـەر ئـەنجامی بـدەن یـەکتریتان خـۆش دەوێـت و برایـەتی دەکەوێتە نێوانتانەوە بایەکتریتان خۆش بوێ‌و هەمیشە سەلام لەیەکتری بکەن بیناسی یا نـەی ناسـی. لەوانەیە نەناسینەکە خێرو پاداشتی پتر بێت.(وەرگێڕ).

تێگەیشتن‌و زانست‌و گیانی پەروەردەیی‌و گیانی بەردەوامی‌و بەرەو پێش چون‌و گەشە کردن لەدڵ‌و دەرونی قوتابیدا دەکوژێت، هەر بەم هۆیەوەش زۆرێك لەقوتابیان قوتابخانە بەجێ دەهێڵن‌و دەست لەخوێندن هەڵ دەگرن. چونکە گیانی بێ ئومێدی لەدڵیاندا دەڕسکێ بەهۆی هەندێ توندو تیژی و ستەم کەلەهەندێ لەمامۆستایان دەی بینن. وەزۆرێك لەقوتابیان ئەو مامۆستایانەی کەتوندو تیژن لەناو خەڵکی‌و قەتابیانی تردا زۆر باسیان دەکەن‌و بەستەمکاریان ناودەبەن.

دەبا هەمیشە دەست خۆشی کردن‌و پاداشت‌و خەڵات کردن پێش سزادانەکان بخرێن، چونکە ئەم بنچینەترو ڕەسەنترو بەکەڵك ترەو بۆندی برایەتی‌و خۆشەویستی‌و یەکتری خۆش ویستن لەدڵەکاندا دەڕسکێنێ‌و ڕیزی موسڵمانان بەهێزترو بەتین ترو بەگوڕتر دەکات وەهەمیشە پێشەنگی هەمو شتێکە. هەروەکو لەم خاڵ بەندیەی خوارەوەدا دەیان بینین:

١. **ناو دەرکردن یا باس کردن بەباشی(الثناء الجمیل):**

پێویستەلەسەر مامۆستا کەهەر کارێکی باشۆ دەست پێشخەری جوانی لەقوابیان دیت‌و لەوانەکانی دا زیرەك‌و سەرکەوتو بون ڕەوشت‌و ئاکاری جوان‌و ڕێك‌و پێکی هەبو، هەمیشە ستایشی بکات‌و بەباشی باسی بکات‌و دەست خۆشی لێ بکات، هەر قوتابیەك وەڵامەکانی باش بون پێ ی بڵێ:{ئافەرین، دەستت خۆش بێت‌و خوای گەورە بەرەکەت بخاتە تەمەنتەوە((بارك اللهُ فیك))}. وەلەناو قوتابیاندا بەتایبەتی‌و لەناوخەڵکی دا بەگشتی بەباشی باسی بکات‌و بڵێ فلان قوتابی باشترین‌و زیرەك ترین قوتابیە لەقوتابخانەکەماندا بۆ ئەوەی قوتابیانی تریش چاو لەو بکەن‌و وەك ئەو دەربچن([1]). ئائەم

(١) لەساڵەکانی شەستەکاندا بو لەپۆلی چوارەمی سەرەتایی دا بوم قوتابیەکی زیرەك‌و ڕەوشت‌و ئاکار بەرز بوم مامۆستاکان یادیان بەخێر بێت زۆریان ڕێز لێ دەگرتم ، یەکێ لەوانە مامۆستا کمال علی حسن بو کەبەکەماڵە سور بەنابانگ بو بەڕێوەبەرمان بو، هەروەها مامۆستا کمال صابرکەلەبەرنامەی کەشکۆڵی تەلەفزیۆنی یەکیەتی دوای ڕاپەڕین ناوی ساڵە نیوە زمان بو ئەویش هەر بەڕێوەبەرمان بو

هەڵس‌و کەوتە لەڕێز لێنان‌و باش باس کردن‌و خـەلاَت کردنـە قوتابیـان هـان دەدات‌و یـانی مەعنەویان واتە ورەیـان بـەرز دەکاتـەوەو شـوێنەوارێکی چـاك لـەدڵ‌و دەرونـی قوتابیانـدا بەجێ دەهێڵێ، وا لەقوتابیان دەکات کەئەو پەڕی هەوڵی خۆیـان بـدەن تاسـەرکەوتو بـن‌و لەلایەکی ترەوە دەبێتە هۆی پتـەو کردنـی پەیوەنـدی وخۆشەویـستی لـەنێوان مامۆسـتاو قوتابیاندا، هـەروەکو مێشك‌وبیری قوتابیـان بـۆ دەرسـەکانیان فـراوانترو والاَ تـر دەبێـت‌و ئاسـودە تـرو ورە بـەرز تـر دەبـن، لەهـەمان کاتیـشدا هاندەرێکـە بـۆ قوتابییـەکانی تـری هاوەڵیان کەچاو لـەوان بکـەن هـەوڵی خـۆ چـاك کـردن‌و تێکۆشـان پـتر بـدەن بـۆ ئـەوەی ئەوانیش وەك ئەو قوتابیانە زیـرەك‌و بەڕەوشـت بـن‌و سـتایش‌و سـوپاس‌و خـەلاَت بکـرێن. کەواتە لەسزادان‌و سەرکۆنە کردن‌و لێدان باشترە کەدوچاری برِێ لەقوتابیان دەبێت.

٢) پاداشت‌و خەلاَتی ماددی(المكافأت المادية):

سروشتی منـداڵ وایـە هەمیـشە حـەزی لەخـەلاَت کردنـە. حـەزی لێ یـەو هەمیـشە هەوڵی بۆ دەدات بۆیە پێویستە لەسـەر مامۆسـتایان کـەوەلاَمی ئـەم حـەزەیان بدەنـەوەو لەبۆنەکانـدا خـەلاَتیان بکـەن‌و بەسـەر ئـەو قوتابیانـەدا کـەزیرەك‌و بەڕەوشـت‌و ئاکـار

یـەك لـەدوای یـەك ، دەیـان گـوت: تـۆ ئەگـەر بەپەنجـە چـاومان دەر بێنـی پێمـان نـاخۆش نیـە مـادام قوتابیەکی زیرەك و ڕەوشت بەرزی . هەروەها ڕۆژێك لـەکاتی کـۆ کردنـەوەی بـەیانیان واتـە ڕیـز بـونی بەیانیان لەساحەکە لەپێش چاوی هەمو قوتابیانی قوتابخانەی چوارقورنەی سەرەتایی دەریان هێنام و گوتیان: لێرە بەولاوە أحمد چاودێری گشتی قوتابخانەکەیە لەناو قوتابخانـەو لـەدەرەوەی قوتابخانـەو نوێنەری ئێمە دەبێ وەك ئێمە ڕێزی بگرن . ئیدی برا ئەمە بۆ من بو بەهانـدەرێك بـۆ پـتر هـەوڵ دان و تێکۆشان وبو بەپاڵ پـشتێك بـۆمن لـەلای قوتابیـان کـەڕێزم لێ بنـێن . هـەروەها ئەمـە وای لـەمن کـرد کەهەمو ساڵێك بەیەکەم دەر بچم تا گەیشتمە سێ ی ناوەنـدیو لـەوێ بـاوك ودایکم بەتایبـەتی دایکـم توشـی ژن هێنانیـان کـردم وکێـشەکەیان بـۆ نامـەوە ئیـدی کێـشەو ئاسـتەنگی خێـزانیم بـۆ خولَقـاو لەوانەکانمدا یەك دو سال دابەزیم وتادوایی هەر چۆنێك بێت گورِم نایەوە بەر خۆم‌و تا ئەنجام لەکۆلێژی ئـادابی موستەنـسریە لەبەغـداد بەشـی کتێبخانـەکانم تـەواو کـرد زۆر سـوپاس بۆخـوای بـالاَ دەسـت و کاربەجێ.(وەرگێڕ).

بەرزوجوانن، ئەوانەی کەئەرکی سەر شانیان بەرامبەر بەپەروەردگاریان ئەنجام دەدەن لەنوێژ کردنو باقی بەندایەتیەکانی ترو کارە خێریەکانو ئەرکەکانی قوتابخانەکەیان هەڵ دەستن دابەش بکەن. کەئەم خەڵاتانە لەبەر دەم هاوەڵەکانیاندا وەر دەگرن زۆری پێ کەیف خۆش دەبنو لەدڵو دەرونیاندا غەریزەو خۆشەویستی ومالّداریو هەبون لەدەرونیاندا دەڕوێنیوتێر دەکات. سەرباری ئەمەش پێویستە مامۆستاکان کەنیشانەی باشیەتیو پلەی بەرزیان بۆ لەبەشی ڕەوشت(السلوك)و ئەو وانانەی تیایاندا باشە بۆ قوتابی دابنێت.

٣) نـزاو پاڕانەوە (الدعاء):

پێویستە لەسەر مامۆستا هەر قوتابیەك زیرەكو هەوڵ دەرو بەئەخلاقو نوێژکەری باشو پابەندی بو دوعای خێری بۆ بکاتو بڵێ : خوای گەورە سەرت بخاتو هیوادارم کەپاشەڕۆژێکی باشو پڕشنگدارت هەبێت (وفقك الله أرجو لك مستقبلاً باهراً). هەروەها دوعا بۆ قوتابیانی تەمبەڵو خراپیش بکاتو بڵێ:(خوای گەورە باشت بکات و ڕێنومایت بکات ـ أصلحك الله وهداك).

٤) تەختەی ڕێز لێنان (لوحة الشرف):

کارێکی زۆر باشو بەجێ یە کەلەقوتابخانەدا لەوحێکی گەورەی ڕێز لێنان هەبێتو لەشوێنێکی بەرزدا هەڵ بهاوەسرێت، ناوی ئەو قوتابیانەی تێدا بنوسرێت کەزیرەكو ڕەوشت بەرزو بەتواناو پاكو خاوێنن. ئەم ڕاگەیاندنە پاڵ نەرێکی باشو هۆکارێکی گرنگە بۆ هاندانی قوتابیانی تر کەئەوانیش چاو لەقوتابیە زیرەكو باشەکان بکەن. بکەونە مل ملانێو قۆڵی هەوڵ دانو تێکۆشانو خۆچاك کردنی لێ هەڵ بکەن.

٥) چاکە لەگەڵ دا کردن (الإستحسان):

لەکاتی هەستانی قوتابی بۆ سەر تەختە ڕەشە بۆشەرح کردنی دەرس یاگوتنی سرودێك، یا شی کردنەوەو حەل کردنی پرسیارێك یاخوێندنەوەی سورەتێکی قورئانی پیرۆز، لەسەر مامۆستا پێویستە دەست لەشانی قوتابیەکە بداتو پێ ی بڵێ:{ بەرەکەتی

خوات لێ بێو هەر سەرکەوتو بیت ــ بارك الله فيك} هەروەها ئافەرین و هەر بژی لێ بکات، چونکە ئەمە هاندەرێکە بۆ قوتابیان بۆئەوەی پتر هەوڵ بدەن وتێ بکۆشن،(وەك بەنزین بکەیت بەسەر ئاودا.وەرگێڕ).

٦ ــ خـــۆ جیـــــانەکردنەوە(الإعداد):

پێویستە مامۆستا هەمیشە خۆ بەیەکێ لەقوتابیە زیرەكو باشەکان بزانێتو وای دابنێ کە یەکێکە لەوانو هەرگیز خۆی جیانەکاتەوە. ئەمەش دیسان خۆی لەخۆی دا پاداشتو خەڵاتێکی ترە لە دڵی قوتابیاندا. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ لولا الهجرة لكنتُ إمرأٌ من الأنصار}([1]) ئەم زاتە بەڕێزە خۆی لە موسڵمانان جیا نەکردۆتەوە نەلەپشتیوانانو نەلە کۆچکەران، ئەدی بۆ دەبێ ئێمە هێندە لەخۆبایيو خۆ بەزل زان بینو خۆمان بەسەر موسڵماناندا هەڵ بدەین؟!!.

٧) ئامـــۆژگاری (التوصية):

پێویستە مامۆستا هەمیشە ئامۆژگاری باشی قوتابیانو مامۆستایان بکات بۆگەڕانەوە لەخراپەو ئەنجام دانی کاری چاکەو چاك گوزاری. وە دەست نیشانی قوتابیانی باش بکات وئاماژە بۆ زیرەكو ڕەوشت بەرزەکان بکات وەك هاندانێك بۆ ئەوانی تر کەچاو لەو باشانە بکەنو هەوڵی خۆچاك کردن بدەن.

٨) هاوڕێیەتی کردنو تێکەڵ بون (المصاحبة)

مامۆستا چاك وایە هاوڕێ یەتیو شان بەشانی ئەو قوتابیانە بڕوات کەحەز دەکەن لەگەڵ مامۆستاکەیاندا بڕۆن بۆ مزگەوت، بۆ گەشتە قوتابخانەییەکان، کەقوتابیان ئەمە بەخەڵات کردنێك دەزانن، و شانازی پێوە دەکەن کەمامۆستاکەیان شان بەشانیان دەڕواتو زۆری پێ کەیف خۆش دەبن.

---

(١) أ. متفق عليهِ.

ب. واتە: ئەگەر کۆچ کردنی تیادا نەبایە من پیاوێك دەبوم لەپشتیوانان(الأنصار).(وەگێڕ).

٩) ئامۆژگاریو ڕاسپاردەكانی كەسو كاری قوتابی (توصية أهل الطالب):

هەروەها مامۆستا دەتوانێ نامە بۆ كەسو كاری قوتابی بنوسێتو هەر بەقوتابیەكە خۆشی دا بینێرێت. زیرەكیو چاكیو ڕەوشت بەرزی قوتابیەكەیانی تێدا بنوسێت بۆ ئەوەی مامەڵەی باشی لەگەڵ دا بكەن، ئەمەش هۆكارێكی ترە بۆ هاندانی قوتابی بۆ هەوڵ دانی پترو بەرەوپێش چونو گەشەكردنو ڕەوشت بەرزی لەماڵو لەقوتابخانەدا، هەروەها بەردەوام بونیان لەسەر نوێژەكانیان بەكۆمەڵ (الجماعة). وەداوا لەبەخێو كەری قوتابیان بكەن كەلە ئیمامی مزگەوتەكە هەڵوێستی كوڕەكەیانو لەخۆشیان هەڵویستی كچەكەیان بۆ بێنن. ئەگەر بەپێچەوانەوەش بو بابەهەردولا قوتابخانەو ماڵەوە هەوڵی ڕاست كردنەوەی قوتابیەكان بدەن.

١٠) دەست گیرۆیی هەژاران (مساعدة الفقراء):

لەسەر مامۆستایان پێویستە كەلیژنەیەك لەقوتابیان پێك بێنن بۆ كۆكردنەوەی پیتاكو باربۆیی هەژارانو بۆ ئەم مەبەستە سنوقێكی خەیری دابنێن. هەروەها هاریكاریان بكاتو دەست پێشخەری بكات لەبەخشین بۆ ئەو سندوقە بۆ ئەوەی قوتابیان چاو لەو بكەنو ماڵ ببەخشن. دابەش كردنی ماڵە كۆكراوەكە قوتابیان لەژێر چاوەدێری مامۆستادا بەسەرقوتابیە دەست كورتەكاندا پیێ ی هەڵ بستن بۆ كڕینی هەندێ لەپۆشاكو خۆراكو كتێبو كەلو پەلی قەتابخانەو دابەش كردنیان بەسەریاندا. هەروەها پێویستە لەسەر مامۆستایان سوپاسی هەمو ئەو قوتابیانە بكەن كەهاریكاری كۆكردنەوەی پیتاك و بەخشینی ماڵیان داوە لەپێش قوتابیەكانی تر كەهاریكاریان نەكردوەنەكردوەو پارەیان نەبەخشیوە بۆ هاندانیان تاجارێكی تر ئەوانیش هاریكاری بكەنو ببەخشن. وەبۆیان ڕون بكەنەوە كەپاداشتێكی زۆریان هەیە لەلایەن خوای باڵا دەستو كاربەجێوە. چونكە ئەو ماڵەی كەدەی بەخشن كەم ناكاتو خوای گەورە جێگاگەیان پڕ دەكاتەوەو سەرباری ئەمەش لەڕۆژی قیامەتدا پاداشتێكی بێ شوماریان وەدەست دەكەوێت. ئەم ئایەتە

پیرۆزەی خوارەوەشیان بۆ بخوێنێتەوە کەدەفەرموێ:﴿ وَمَآ أَنفَقۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَهُوَ يُخۡلِفُهُۥۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ٣٩ ﴾(١)

مامۆستا یا بەڕێوەبەر دەتوانێ لەو سندوقە هەندێك دیاری بۆ قوتابی یە زیرەكو گوێ ڕایەڵەکانو ڕەوشت بەرزەکانو پاكو خاوێنەکان بکڕێت و بیان داتێ.

١١) سزادانو زیـــانەکـانی (العقوبات وأضرارها):

لەســەر مامۆســتای ســەرکەوتو پێویــستە کەلەســزا ماددیــەکان دور بکەوێتــەوە، چونکە هەم بۆ قوتـابیو هـەم بـۆ مامۆسـتاش خـراپو زیـان بـەخشو بـەفیڕۆ دانـی کاتـە، چونکە لەوانەیە قوتابی لەو لێدانەی مامۆستا زیانی پـێ بگـاتو شـوێنێکی سـەقەت ببێـت وقوتابی بترسێو ببێتە کەندو کۆسپەیەكو بوغزێك لەنێوان قوتابیومامۆسـتادا، سـەرباری ئەمــەش مامۆســتاکە لەبــەردەم سەرپەرشــتیاری پــەروەردەییو دادگــا ســزاییەکانو بەخێوکـەرانی قوتابیـان لێ بپرسـرێتەوەو لەمانـەش هـەمویان قورسـتر لەبـەردەم خـوای گەورەدا لەڕۆژی قیامەتـدا بـەرپرس بێـتو سـزایەکی قورسـی بـدات. ئـەمجار ببێتـە هـۆی نەمانو دابەزینی سـومعەو کەسـێتی مامۆسـتاکە لـەناو کۆمەڵداو ڕۆڵـی لەخزمـەت کردنـی کۆمـەڵگادا نـزم ببێتـەوە. دواتـر مامۆسـتاکە پەشـێمان ببێتـەوە کاتێـك پەشـیمانی دادی نـادات. ئەمــەش لەئـەنجامی سـزاو لێـدانی قوتـابی لەلایـەن مامۆسـتاوە دێنـەدی. بۆیـە بەرپرسیاران ناچار بون ئەم جۆرە سزایە هەڵ بگرنو قەدەغەی بکەنو بریاریانـدا کۆتـایی بەم شوێنەوارە بهێننو پەنای نەبەنە بەر مەگـەر لـەکاتێکی زۆر پێویـستی دا نـەبێتو لـەو ڕێگەچارەیە بەولاوە هیچ شتێکی تر دادی نەدات بۆ سەر زەنـشت کردنـی قوتابیـە لاسـارو لادەرەکـان یـا بـۆ پاراسـتنی هەیبـەتو کـەشو هــەواو پــشێویو پاراسـتنی سیـستمی

---

(١) أ. سورة سبأ : (٣٩)

ب. واتە: هەر شتێك لەڕێگەی خوادا ببەخشن، خوای گەورە جێگەکەی پڕ دەکاتەوە، هـەر خـۆی ڕۆزی دەرو بەخشندەیە.(وەرگێڕ).

وانەکـە.لـەدوای ئـەوەی مامۆسـتا زمـانی ئامۆژگـاریو پەنـدی خـستەڕوی ئـەو قوتابیـە لاسارانە، بـەڵام هـیچ دابـی نـەدانو گـوێ یـان پـێ نـەدا ئـەمجار پـەنا بەرێتـە بـەر لێـدان. هەروەکو لەپەندێکی عەرەبیدا هاتوە: (آخر الدواء الكي)([1]).

زیـــانەکانی سزادانی ماددی واتە لـــێدان:

١) شێواندنی ڕێڕەوی وانە گوتنەوەو دواخستنی قوتابیان بەگشتی.
٢) هەڵچونو توڕە بونی مامۆستاو قوتابی لەکاتی لێدانو سزادانداو کاریگەری لەسـەر هەردو لایان.
٣) زیان گەیاندن بەلەشی قوتابی لێدراو لەدەمو چاووگوێو شـوێنەکانی تـری لەشـی ئەو قوتابیە.
٤) پچڕانی دەرس وەرگرتنو زنجیرەی بیری قوتابی سزادراوو تەریق بونەوەی.
٥) پچڕانی زنجیرە بیرۆکەکانی مامۆستا بەهۆی ئەو لـــێدانەوە.
٦) بەرپرس بونی مامۆستا لەبەردەم دادگاو خەڵکیو سەرپەرشتیاری پەروەردەیی.
٧) بەفیڕۆ چونی کاتی قوتابیانو کارتێکردنیان بەوەی کەلەدەرسەکەیاندا ڕو دەدات.
٨) نەمانی ڕێزو کەرامەتو خۆشەویستی لەنێوان قوتابیو مامۆستادا.

سزا قەدەغەکراوەکان(العقوبات الممنوعە):

ئەگەر مامۆسـتا هەنـدێ جـار ناچـار بـو سـزا بداتولـەقوتابی بـدات دەبـێ هەنـدێ جـۆری سـزاو لێـدان هەیـە خۆیـانی لێ بپـارێزنو لێ ی دور بکەونـەوە کـەبریتین لەمانـەی خوارەوە:

١) لـــێدان لەدەمو چاو:

ئەمـە کـارێکی بـڵاوو شـیاوە لـەناو مامۆسـتایان، کەلەسـەرو چـاوی قوتابیـان دەدەن بەتایبەتی بەشەقازلە، کەزیان بەدەمو چاوو گوێ ی قوتابی دەگەیەنێتو دوایش دوچـاری

---

(١) واتە: دواین چارەسەرو دەرمان داغ کردنە.(وەرگێڕ).

بەرپرسێتیو دادگایی کردن دەبێتەوەو توشی تۆڵـەدان دەبێـت. دوریش نیـە ببێتـە هـۆی لەدەسـت دانـی یـەکێ لەهەسـتیارەکان(الحـواس) یالـەکار خـستنی، بۆیـە پێغەمبـەری نازدارﷺئەمەی قەدەغە کردوە هـەروەکو فەرمویـەتی:{إذا ضـرب أحـدكُم خادمـه فليتـقِ الوجه}([١])

٢) **دڵ ڕەقی و توندو تیژی** (**القسوة الشديدة**):

مامۆستای دڵ ڕەق و توندو تیژو بێ بەزەیی قوتابیان ناوێکی پێوانەییو پڕ بەپێستی خۆیان لێ ناوەو پێ ی دەڵێن: فلان مامۆستا ستەمکارە(ظـالم) دیـارە ئـەم نـاوەش بیـزراو ترینو خراپترین ناوێکە لەسـەر ڕوی زەوی کەلەمرۆڤـــ بنرێـت. لـەدوای سـتەمو دڵـڕەقیش هیچ شتێکی تر نیە پەشیمانی نـەبێت. زۆرێـك لەمامۆسـتایانمان دیـون کـەداوای لێ بـوردن لەکەسو کاری قوتابیان دەکەن لەدوای ئەوەی کەلەکوڕەکەیان یاخود لەکچەکەیان داوە.

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ من يُحرم الرفق يُحرم الخير كلَّـهُ}([٢]) هـەروەها فەرمویـەتی:{ماكان الرفق في شئ إلاَّ زانه، ولا ينزع من شئِ إلاَّ شانهُ}([٣])

٣) **قسەی ناشیرین** (**الكلام السئ**):

پێویستە لەسەر مامۆستا لەهەندێ قسەی ناشیرینو نابەجێ دور بکەوێتەوە کەدەبێتـە هـۆی سـڵ بـوەو لادانو دورکەوتنـەوەی قوتـابیو لەوانەیـە ببنـە هۆکارێـك بـۆ لاداو پـێ خلیـسکاندنی قوتابیـان ومـەیل چـونی بـەلای تـاوانو تاوانکـاری لـەدوا ڕۆژدا. ئـەو وشـە

---

(١) أ. حديث حسن أنظر صحيح الجامع ١٨٥.

ب. واتە: هەر کەسێك کەلەخزمەتکارەکەی دا ، بالە دەموسەرو چاوی نەدات.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هەر کەسێك سۆزو بەزەیی نەبێت هیچ چاکەو خێرێکی لێ چاوەڕوان ناکرێت.(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: سۆزو بەزەیی لەهەر شتێك دا بو ئەوا بەڕێزو بەنرخوخۆشەویست دەبێت، وەلەهەر شتێکدا نەما بێ ڕێزوبێ نرخو سوکو چروکو ڕێسوا دەبێت.(وەرگێڕ).

ناشيرينانەش وەك گوتنى:{ پيس، نەفرەت ليكراو، تاوانبارو... گەلێ شتى ترى ناشيرينى دڵ ڕەقانە بەقوتابى گوتن} كەدەبنـە هـۆى هەسـتو شـعورودڵ بريـندار كردنـى قوتـابى. ئـەويش دواتـر لەمامۆسـتاكەيەوە فێـر دەبێـتو بەهاوەڵـە قوتـابى يـەكانو برادەرەكـانى لەدەرەوەو بەبراو خوشكەكانى لەماڵەوە دەڵێت.

بێ گومان گوناحو بەرپرسيارێتى دەكەوێتە ئەستۆى ئەو پـەروەردیارە كەقوتابيـەكانى ئاوا فێر كردوەو ڕاى هێناونو ئـەم قـسە ناشـيرينانەى پـێ گوتـون كەهـەرگيز ئـەم جـۆرە قسانە لايەق نين لەدەمى مامۆستاوە بێنە دەرو دەربچن. لەفەرمودەى ڕاستدا هاتوە:{... من سنَّ سنَّةً سيئة فعليهِ وزرها ووزر من عمل بها من غير أن ينقص من أوزارهم شيئاً}(١)

٤) **لێـــــدان لەكاتى توڕەيى دا (الضرب عند الغضب):**

پێويـستە لەسـەر مامۆسـتايان كەلـەكاتى تـوڕە بونيانـدا ددان بەخۆيانـدا بگـرنو لەقوتابيان نەدەن چـونكە لـەو كاتـەدا شـەيتان لەگـەڵت دا دەسـت دەوەشـێنێ. قـال أبـو مسعود: كنتُ أضرب غلاماً لي بالسوط، فسمعتُ صوتاً من خلفي: ((إعلم أبا مسعود)) فلـم أفهم الصوت من الغضب، قال: فلما دنا مني إذا هو رسـول اللهﷺ، فـإذا هـو يقـول:{ إعلـم أبامسعود } قال: فألقيت السوط من يدي.فقال:{إعلم أبـا مـسعود أن الله أقـدرُ عليـك منـك على هذا الغلام، فقلتُ لاأضرب مملوكاً بعدهُ أبداً.}(٢)

---

(١) أ. رواه مسلم وغيره.

ب. واتە: هەر كەسێك سوننەت ياكارێكى خراب لەئيسلامدا دابهێنێت ئەوا گوناحى خۆشىو وگوناحى هەمو ئەو كەسانەشى دەگاتێ كەكار بەوسوننەتەى ئەو داى هێنـاوە بـەبێ ئـەوەى لـەگوناحى هيـچيان كەم بكاتەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: أبو مسعود گوتى: لەكاتێك دا لەخزمەتكارەكەى خۆم دەدا، گوێم لەدەنگێك بولەدوامـەوە دەى گوت: (بزانە ئەى أبا مسعود) بەڵام من لەتوڕەيىو لەكەللە گەرمياندا دەنگەكەم نەناسى ، گوتى: كاتێ ليم نزيك بوەوە ديـتم پێغەمبـەرى خوايـەﷺو دەى گـوت: { بزانـە ئـەى أبامـسعود، بزانـە ئـەى أبامسعود} .گوتى: قامچى يەكەم لەدەست كەوتە خوار.ئەوجار پێ ى گوتم: { بزانە أبو مـسعود خـواى

٥) لــێدان بەشەق‌و پێلاقە یا لێدانی پاشە لوشکە (الرفس بالرِجل):

هەندێ لەمامۆستایانم بەپێلاقەوبەنەعل‌وبەپێڵاو لەقوتابیان دەدەن یا جوتـەیان لێ دەدەن. دور نیە بەو لێدانە شوێنێکی ترسناکی ئەو قوتابیە توش ببێت‌و ببێتە هۆی لـەناو بردنی ژیانی ئەو قوتابیەو ئەوجار تـێ ی دا بەرپرسـیار ببێـت‌و پەشـیمان ببێتـەوە کەئـەو کات پەشیمانی دادی نادات. خۆ ئەگەر ئەمەش نەبێت جوتەو پێلاقە لەسیفات‌و کـردەوەی مرۆڤــ نیە.

٦) تــوڕە بــون‌و هەڵچونی توند(الغضب الشدید):

پێویستە مامۆستا هەمیشە لەکاتی وانـە گوتنـەوەدا بەسـەر مێشك‌و دەمارەکـانی (الأعصاب)ی خۆی دا زاڵ بێت‌و جڵەوی بۆ شل نەکات حساب بۆ هەست‌و تەبیات‌و نەفـسی منداڵان بکات‌و ئەوە لێك بداتەوە کەمنداڵان ناتوانن بەسەر نەفس‌و عەقڵیـەتی خۆیانـدا زاڵ بـبن‌و ڕێـشمەی ئارەزوەکانیـان بگـرن بۆیـە دەبـێ چـاودێریان بکـات‌و لێ بـوردنی هـەبێت بەرامبەر بەهەڵس‌و کەوتەکانیان. بابگەڕێتەوە دواوەو بۆ سـەردەمی خـۆی‌و تـافی منـداڵی خۆی بیر بێتەوە، کـاتێ لەقوتابخانـەدا قوتـابی بـوە، لەوانەیـە خـراپترین هـەڵس‌و کـەوتی هـەبوبێت. جـا هـەر کـاتێ مامۆسـتا بـیری لـەوە کـردەوە ئـەوا تـوڕە بـون‌و هەڵچونەکەی دادەبـەزێت‌و کـەم دەکاتـەوە، ئەوسـا بەسـەر نەفـسی خـۆی دا زاڵ دەبێـت، کەبەڕاسـتی ئازایەتیـشی دەوێـت. پــەروەردیاری گــەورەمان محمـدﷺفەرمویـەتی: {لـیس الـشدید بالصرعة، إنما الشدید الذي یملك نفسه عند الغضب}([1])

گەورە گەلێك لەسەر تۆ بەدەسـەڵات تـرە وەك تـۆ بـە سـەر ئـەو خزمەتکارەتـدا هەتـە لـەخوا ناترسـی لەتۆڵەی ئەو غولامە لێت بداتەوە، جاگوتم: لێرە بەولاوە تۆبەو ئیـدی هـەرگیزاو هـەرگیز لەخزمـەتکارم نادەمەوە.(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق علیهِ.

ب. واتە: پاڵەوان ئەو کەسە نیە کەلەزۆرانبازی دا دەیباتەوە بـەڵکو پاڵـەوان ئـەو کەسـەیە کەلـەکاتی توڕە بوندا نەفسی خۆی دەگرێت‌و بەسەر خۆی دا زاڵ دەبێت.(وەرگێڕ).

با پەروەردیاران چ مامۆستا بن‌و چ باوك‌و دایك وریا بن لەكاتی تورە بوندا سزای قوتابی و منداڵەكانیان نەدەن‌و ترش‌و دۆشاو تێكەڵ نەكەن نەبادا لەئەنجامی ئەم لێدان‌و سزادانەدا توشی زیان ببن‌و ئەنجامەكەی باش نەبێت. لەسەر مامۆستایان پێویستە ناوی قوتابیە سەرپێچی كەرەكان بنوسێت‌و هەڵی یان بگرێت بۆكۆتای دەرس‌و ئەو كاتە سزایان بدات. من مامۆستایەكم دەناسی لەكوڕەكەی توڕە بو ، چو كەلێ ی بدات، بەڵام كوڕەكەی لەترسان ڕای كردو لەئەنجامی ڕاكردنەكەی دا قاچی زامدار بو و شكاو بەپەلە بردیان بۆ لای بەیتاڵ بۆ هەڵ ببەستنەوەو تیماری بكەن. دوایش باوكەكە پەشیمان بوەوە([1]).

هەندێ لەمامۆستایان لەكاتی توڕە بونیاندا لەقوتابیان دەدەن‌و جنێویان پێ دەڵێن‌و كوفریش دەكەن. دیارە ئەمە كارێكی ناشیرین و نابەجێ یەو قوتابیانیش بەچاوێكی سوكەوە سەیریان دەكەن.جائەگەر ئەم توڕە بونەی مامۆستاو پەروەردیاران هەڵچوو چەند جارە بوەوەو بەسەر قوتابیاندا شیڕاندی‌و تەندو تیژو تۆسن‌و جنێو فرۆش بون .([2])

چارەسەری توورەبوون‌و هەڵچوون(علاج الغضب والإنفعال):

ئەگەر پەروەردیار دوچاری توڕە بون‌و هەڵچون هات با پەنا بۆ ئەو دەرمانە چارە سەرهێنەرە بەرێت كەلەنوژداری پسپۆڕ محمدﷺوەرگیراوەو بۆی باس كردوین كەفەرمویەتی:

---

(١) لەساڵەكانی شەستەكاندا بو باوكی ڕەحمەتیم لەگەڵ چەند وەستاو كرێكارێك دا دیواری حەوشەیان دەكرد ، منیش منداڵ بوم بانگی كرد بوم منیش گوێم لێ نەبو، ئەویش توڕە دەبیۆ بەردێك هەڵ دەگرێت‌و دای دەوەشێنێتە من یەكسەر بەلوتم كەوت‌و خوێن فیچقەی كردو سەرم تاساو گێژ بوم‌و لەبابەڕۆم داو بەلادا هاتم. ئەو جار ڕای كردە سەرم هەی دەستی بابت بشكێ، هەی دەستی بابت بشكێ.. پەشیمانی دادی نەدا. خێرا بردیانم بۆ لای دكتۆرو تەداویان كردم.(وەرگێڕ).

(٢)(كوردیش دەڵێ، گەورە ئاو دەڕێژێ‌و گچكەش پێ ی لێ دەخشێنێ. یا دەڵێ: گیا لەسەر پتجی خۆی دەڕوێتەوە. وەر گێڕ).

(أ) { إذا غضب أحدكم فقال:أعوذ باللهِ، سكن غضبه} (١) وەلەفەرمودەیەكی تردا فەرمویەتی:

(ب) { وإذا غضب أحدكم وهو قائم فليجلس، فإن ذهب عنه الغضب وإلاَّ فليضطجع}(٢)شتێكی ئاشكراو بەڵگە نەویستە كەتوڕە بونو ڕق هەستانو هەڵچونی مرۆڤـ لەشەیتانەوەیە، پێویستە مرۆڤـ لەو كاتەدا پەنا بەخوای پەروەردگار بگرێت لەشەیتانی نەفرین لێكراو بۆ ئەوەی ڕقەكەی بنیشێتەوە. دیارە لەكاتی بەپێوە بوندا سودێكی زۆری هەیە بۆ دابەزینی پلەی توڕە بونو ڕق هەستانو نیشتنەوەی، بەتایبەتیش دەست نوێژ هەڵ گرتن پڕیەتی لەدەرمانی بەكەڵك بۆ سارد كردنەوەی گڕی توڕە بونو هەڵچون، چونكە توڕە بون ئاگرەولەشەیتانەوەیە ئاگریش بەئاو دەكوژێتەوە.

سزا پەروەردەییە بەسوودەكان(العقوبات التربوية المفيدة):

گەلێك سزای پەروەردەیی بەكەڵكو سود بەخشو سەركەوتو هەن، كەپێویستە مامۆستا بەرامبەر بەسەرپێچی كەران بەكاریان بێنێت بۆ هێمن ڕاگرتنی ئادابەكانی وانە گوتنەوەو ڕێزو پلەو پایەی مامۆستا، كەبریتین لەو سزا پەروەردەیی یانەی كەهیچ زیانو خراپەكاریەكیان لێ ناكەوێتەوەو بەیارمەتی خوای گەورە سەركەوتنیشیان مسۆگەرە، كەئەمانەی خوارەوەن:

➢ **ئامۆژگاریو ڕێنومایی كردن (النصح والإرشاد):**

بریتیە لەڕێگەیەكی بنچینەیی پەروەردەو فێركردنو بەهیچ شێوەیەك ناتوانرێ دەست بەرداری ببیت. پەروەردیاری پێشەنگو گەورەمان پێغەمبەرﷺ ئەم ڕێگە چارسەریەی لەگەڵ منداڵانو لەگەڵ گەورانیشدا بەكار هێناوە بەم شێوەی خوارەوە:

---

(١) أ. صحيح: أنظر صحيح الجامع ١٧٠٨.

ب. واتە: ئەگەر هەر یەكێك لەئێوە توڕە بو بابڵێ (أعوذ بالله) توڕەییەكەی دەنیشێتەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح: بڕوانە (صحيح الجامع: ١٧٠٧).

ب. واتە: هەر یەكێك لەئێوەكەتوڕە بو بەپێوە بوبادابنیشێت ئەگەر توڕەییەكەی نەما ئەوە باشە دەنا با ڕابكشێ.(وەرگێڕ).

➢ (أ) لەگەڵ منداڵاندا: پێغەمبەرﷺ مێرد منداڵێکی بینی بەناشیرینی دەستی لەقاپە چێشتەکەی ڕۆ دەکردو دەی خوارد، ئەویش ڕەوشتی خواردنی فێر کردو پێ ی گوت: { یاغلام سمِّ اللهَ، وکل بیمینیك وكلْ مما يليك} (١)

باکەس نەڵێ، ئەم ئامۆژگاریانە بۆ منداڵان هیچ سودو کاریگەریەکی نیە، نەخێر، من خۆم چەند جار بەتاقیم کردۆتەوە باشترین کاریگەری هەبوە. هەروەکو لەمەو بەر لەبابەتی ئاگادار کردنەوەدا لەهەندێ کارو پیشەی خراپو لەچیرۆکی ئەو کوڕەی کەجنێوی بەئایین دابو، کاتێ ئامۆژگاریم کرد، ئامۆژگاریەکانی وەرگرتو پەشیمان بوەوە.

جارێکیان لەگەڵ مامۆستاکان بەشەقامێکدا دەڕۆیشتین وا ڕوی دا دیتمان لەناوەڕاستی شەقامەکەدا منداڵێك میزی دەکرد. مامۆستایەك بەسەریدا شیڕاندو گوتی: هاوار بۆ تۆ، هاوار بۆ تۆ، کوڕە هۆو میز لەوێ نەکەیت، منداڵەکە لەترسان میزەکەی پچڕاندو ڕای کرد. بەو مامۆستایەم گوت:

ـ لەکیست داین ئامۆژگاری ئەو منداڵەمان بکردایە.

ـ باشە ئەدی دەبێ وازی لێ بێنم لەبەر چاوی ئەو خەڵکە لەسەر شەقامەکە میز بکات؟

ـ نــا..

ـ ئەدی دەتەوێ لەمە پتر چی یکەیت؟

ـ وازت لەمنداڵە هێنا با هەتا لەمیز کردنەکەی دەبوەوە، ئەوجار بۆ منت بانگ بکردایە، خۆم پێ دەناساندو پێم دەگوت: کوڕم ئەم شەقامە بۆ بەسەردا ڕۆیشتنی خەڵکی دروست کراوە، نابێ میزی لەسەر بکەیت، چونکە پیس دەبێت.. ئەوەتە لەنزیك خۆتەوە ئاودەست و جێگەی پیسایی کردنو دەست بەئاو گەیاندن(دورة المیاه)ی لێ یە وریابە جارێکی تر

---

(١) أ. متفق علیهِ.

ب. واتە: ئەی کوڕ یای ئەی لاوە پێش ئەوەی دەست بەخواردن بکەیت ناوی خوای گەورە بێنەو بەدەستی ڕاستت بخۆو لەپێش خۆتەوە بخۆو دەست بەملاو بەولادا مەگێڕەو دەست بۆ لای بەرامبەرەکەت درێژ مەکەو مافی هاو خوانەکەت مەخۆ.(وەرگێڕ).

میـز لەسـەر شـەقام نەکـەیت، تـۆ کـوڕێکی جـوانو ئاقڵوڕێـكو پێکـی، داوای ڕێنومـاییو سەرکەوتنت بۆ لەخوا دەخوازم. ئەمجار گوتی:

ـ ئەم ڕێگەیە بەڕاستی ڕێگەیەکی ژیرو یەکەڵکە.

ـ ئەم ڕێگەیەڕێگەی پەروەردیاری مرۆڤایەتی محمد کوڕی عبداللە یەﷺئـەمجار بەسـەر هاتی ئەعرابیەکەم بۆ گێڕایەوە کەلەخاڵی (ب) دا باسی دەکەین.

(ب) **ئامۆژگاری کردنو ڕێنومایی گەوران (النصح والإرشاد البالغين):**

بۆ ئامۆژگاری کـردنو ڕێنومـایی گـەوران باشـترین نمونـە، نەمونـەی ئـەو عەرەبـە دەشتەکیەکەیە (الأعرابی) کەلـەم فەرمودەیـەدا هـاتوە: عـن أنـسرضي الله عنهقـال: بينمـا نحـن في المـسجد مـع رسـول اللهﷺإذ جـاء أعرابـي فقـام يبـول في المـسجد. اًصـحاب رسـول الله: (يـصحون بـه) مـه مـه٠أي اتـرك). الرسـول: لاتزرمـوه (لاتقطعـوا بولـه). (يـترك الـصحابة الأعرابي يقضى بوله ثم يدعو الرسول الأعرابى). الرسول(للأعرابي): (إن المساجد لاتصلح لشيء من هذا البول والقذر إنَّماهي لذكر الله، والصلاة، وقراءة القُرآن). الرسـول (لأصـحابه): (إنما بثعتُم ميسرين، ولم تبعثوا معسرين، صبوا عليهِ دلو من الماءِ).

الأعرابى: اللهُمَّ أرحمني ومحمدا، ولا ترحم معنا أحداً. الرسولﷺ (لقـد تحجـرت واسـعاً) (أي ضيقت واسعاً).([1])

---

(١) أ.متفق عليهِ.

ب.واتە: لە(أنـس) ەوەرضي الله عنهدەگێڕنـەوە کەگوتویـەتی: لـەکاتێك دا ئێمـە لەگـەڵ پێغەمبـەرداﷺ لەمزگەوتـدا بـوین عـەرەبێکی دەشـتەکی هـاتو هـەر لـەناو مزگەوتەکـەدا دەسـتی کـرد بـەمیز کـردن. سـەحابەکان بەسـەریاندا شـیڕاندو گوتیـان: هـۆی، کـوڕە نەکـەی لـەوێ میـز نەکـەیت. بـەڵام پێغەمبەرﷺفەموی: لێ ی گەڕێن بامیزەکەی تەواو بکات.

کـاتێ کـابرا لەمیزەکـەی بـۆوەو تـەواوی کردپێغەمبـەرﷺبـانگی کـردە لای خـۆیو پـێ ی فـەرمو: (مزگەوتەکان بۆ میز تێدا کردنو پیسایی تێدا کردن و تێدا فڕێ دان نابنو دروست نیە، مزگەوت جێگەو شوێنی ویردی خواو نوێژ کردنو قورئان تێدا خوێندنن).

➢ **خۆ لێ تورە کردن وخۆ لێ مۆڕ کرنەوە (التعبيس):**

مامۆستایان بۆیان هەیە خۆ لەڕوی قوتابیاندا سوربکەنەوەولەکاتی دروست کردنی قیژە قیژو قاوەقاودا خۆیان لێ تورە بکەن بۆ پاراستنی سیستەمو هێمنایەتی دەرس. باەلسەرتادا ئامۆژگاریان بکات ئەگەر دابی نەدا باخۆیان لێ مۆڕ بکاتەوەو هەڕەشەیان لێ بکات.

❖ **تەریق کرنەوەو سەرکۆنە کردن(الزجـــر):**

زۆر جـــاری وا هەیـــە مامۆســـتاو پـــەروەردیاران یـــەکێ لـــەقوتابیان لـــەکاتی بێعاریوهارەبەتانیو قاوەقاو زۆر پرسیار کردنی بێ جێو بێ تامو ئاژاوە نانەوە دا بۆ مەبەستی دواخستنی وانەکە تەریق دەکاتەوە. زۆر جار هەبوە ئەگەر مامۆستا بەسەر قوتابیدا شیڕاندو یەتیو تەریقی کردۆتەوەبەخۆی دا شکاوەتەوە و بێ دەنگ دانیشتوە. ئـەم ڕێگەیـە پێغەمبـەر ﷺ بـەکاری هێنـاوە کـاتێ کـەبینی پیاوێـك وا حوشـترێك لێ دەخوڕێتو پێش خۆی داوە:پێغەمبەر ﷺ: سوار بە (إركبها).

پیاوەکە: ئەوە حوشترە(إنها بدنة) .

پێغەمبەرﷺ: سواری بە(إركبها). ((رواه البخاری))

پیاوەکە سواری حوشترەکەی بوو لەچەپی پێغەمبەرەوە دەڕۆیشت.

ئەوجار بە سەحابەکانیشی فەرمو:ئێوە بۆیە نێردراون کەکار ئاسانی بۆ خەڵکی بکەن، نەك کارگرانیو بار لێ قورس کردنو سەر لێشێواندنی خەڵکی ، بڕۆن دەولکەیەك ئاو بێننوبەسەر شوێن میزەکەی دابکەنو پاکی بکەنەوە.

ئەوجار کابرای دەشتەکی گوتی: خوایە ڕەحم بەمنو بەمحمد بکەیتو لەئێمە بەولاوە ڕەحم بەکەسی تر نەکەیت.

پێغەمبەرﷺفەرموی:بەڕاستی یەکجار زۆرت تەنگەبەرکردەوە و واشی لێ مەکە وا بەیەکجاری تەنگەبەری بکەیتەوە.بەڵکو بلێ خوایە ڕەحم بەئێمەو بەبڕوادارانیش بکەیت.(وەرگێڕ).

❖ **بێ دەنگ کردن(الكف عن العمل):**

کاتێ قوتابیان لەپۆل دا ژاوە ژاوو دەنگە دەنگ دەکەن و بێعاری دەکەن بەدەنگێکی بەرز پێ یان بڵێ: بێ دەنگ بن! پێغەمبەری خوا ﷺ بەو کەسەی گوت کەلەلای بەرێزیان قرقێنەی دەهاتنێ فەرموی: (كُفَّ عنا جشاءك)(١)

❖ **لەڕودان (الأعراض):**

پەروەردیار ئەگەر منداڵەکەی یاخود قوتابیەکەی درۆی کرد، یا پرسیاری نابەجێ ی زۆری دەکرد، یاهەر کارێکی تری نابەجێ ی دەکرد دەتوانێ لەڕوی بداتو لەدەمی بداتەوە، بەڵکوئەو منداڵە یا ئەو قوتابیە لو سەرزەنشتو لەڕو دانەوەیەی باوکی یامامۆستایەکەی هەست بەخۆی بکاتو لەهەڵەکەی خۆی واز بهێنێت ئاقڵ ببێت.

❖ **دەنگ لێ وەرگرتن ونەدواندن (الهجر):**

لەسەر پەروەردیار پێویستە خۆ لەقوتابیەکەی زیور بکاتو دەنگی لێ وەر بگرێت ئەگەر بێعاریو لاساری کرد، وەك ئەوەی واز لەنوێژ کردن بێنێ، یابچێ بۆ سینەماو ڤیدیۆخانەو شوێنە خراپەکان، یالە کاتی دەرسدا بێعاری و ئاژاوە بنێتەوەو دەرسەکە بشێوێنێ .. ماوەی دەنگ لێ وەر گرتنیش زۆر ترینی سێ ڕۆژە. پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: { لايحل لمسلم أن يهجر أخاهُ فوق ثلاث}(٢) . خۆ لێ زیور

---

(١) أ. حسن: بڕوانە ((صحيح الجامع٤٣٦٧)).

ب. واتە: بەسە چیدیمان قرقێنە بەسەردا مەکە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح، بڕوانە (الجامع).

ب. واتە: دروست نیە بۆ موسڵمان کەلەسێ ڕۆژ پتر دەنگ لەبرای موسڵمانی خۆی وەربگرێت.(وەرگێڕ).

کردن جۆرە پەندو ئامۆژگاریو عیبرەتێکی بۆ منداڵ تێدایەو دەبێتە هۆی تەریق بونەوەو ئاقڵ بونی هەروەك شاعیر دەڵێ:

يا قلب صبراً على هجرٍ لأحبة لا   تجزع لذاك فبعض الهجر تأديبٌ (١)

❖ سەر کۆنە کردن (التوبيخ):

پەروەردیار بۆی هەیە هەر کاتێك منداڵەکەی یاقوتابیەکەی هەڵەیەکی کردو ئامۆژگاری و ڕێنومایی کردن چارەسەری نەکرد، سەرکۆنەی بکات بۆ ئەوەی لەو هەڵەیەی خۆی دابەزێت.

❖ **سزادان بەباوکی (معاقبة الأب):**

ئەگەر مامۆستا دەروەستی قوتابی نەهاتو بەردەوام بێعاری دەکرد یاتەمبەڵ بو دەتوانێ بەدوای بەخێوکەرەکەی دا بنێرێت حاڵی قوتابیەکەیانی تێ بگەیەنێتو داوای هاریکاری وئامۆژگاری کردنو ئەمجار سزادانو چاك کردنی منداڵەکەیانی لێ بکات . بەم کارەش هاریکاری لەنێوان قوتابخانەو ماڵەوەدا دروست دەبێت .

❖ **هەڵتروشکاندن (جلوس القرفصاء):**

ئەگەر قوتابی بیعاری کرد، یا تەمبەڵو پیسو پۆخڵ بو، مامۆستا دەتوانێ لەجێگاکەی خۆی دەری بێنێو لەبەر دەم قوتابیەکانی دا بەشێوەی هەڵتروشکاندنو دەستەکانی بۆ سەرەوە یا بەپێوە لەسەر یەك قاچو دەستەکانی بۆ سەرە وە (القرفصاء) بیوەستێنێ یا دای بنیشێنێ، قوتابیەکە بەمە ماندو دەبێتو سزایەکی دەرونی دەخوات، و پەندی لێ وەر دەگرێتو پەشیمان دەبێتەوە. ئەمە گەلێك لەلێدان بەدارو بۆکس و شەقازلە بەسود ترە.

---

(١) واتە: ئەی دڵ ئارام بە لەسەر زیور بونی خۆشەویستانو دڵ ناڕەحەت مەبە لەو زیور بونو دور کەوتنەوەیە، چونکە هەندێ زیور بونو دورکەوتنەوە جۆرە پەندو ئامۆژگاریەکی خێرو بەخۆدا چونەوەیەکی خۆ ڕاست کردنەوەی تێدایە بۆ مرۆڤەکان.(وەرگێڕ).

❖ **هەڵواسینی دار یاقامچی (تعلیق العصا):**

بۆ مامۆستاو پەروەردیاران‌و باوکان دروستە کەقەمچیەك یان دارێك کەپێ ی لێ دەدرێت بەدیوارەوە هەڵ بهاوەسن بۆ ئەوەی قوتابیان یان منداڵان ببیینن‌و بترسن کەلێ یان بدەن. یامامۆستا کەدێتە دەر یا دەچێتە پۆلەوە داری بەدەستەوە بێت. چونکە پێغەمبەرﷺفەمویەتی: {علّقوا السوط حيث يراهُ أهل البيت فإنَّهُ أدبٌ لهم} ([١])

إبن الأنباری دەڵێ: پێغەمبەرﷺلێرەدا مەبەستی لێدان نەبوە، چونکە هەرگیز فەرمانی وای بەکەس نەداوە، هەر کەسێکی بینیبێ کەلەمنداڵەکەی یا لەقوتابیەکەی دەدات قەدەغەی کردوەو نەی هێشتوە لێ ی بدات هەتاکو لەگەڵ گیاندارانیش، بەڵکو مەبەستی لەم هەڵواسینی قامچی یان دار ئاقڵ کردن‌و ترسان‌و بەڕەوشت بون‌و بێ دەنگ بون‌و ژاوە ژاو دروست نەکردن بوە. کەدەفەرموێ: {فإنَّهُ أدبٌ لهم} واتە: لەئەنجامی هەڵواسینی قەمچیەکەو بینینیان لەلێدان بترسن‌و ببێتە هۆیەك بۆ گەڕانەوەو ئاقڵ بون، خۆ جوان کردن‌و بەئەخلاق‌و ئاکاری جوان‌و سیفەتی باش..لە(المناوی فی فیض القدیر ج٤/٣٢٢)ی وەرگیراوە.

❖ **لـــێدانێکی سوك(الضرب الخفیف):**

ئەگەر ئەم کارانەی ڕابردو سودی نەبو، پەروەردیاران‌و باوکان بۆیان هەیە کەبەلێدانێکی سوك لەقوتابی یالەمنداڵەکانیان بدەن نەك بەلێدانێکی قورس کەزیان بەلەشیان بگەیەنێت بەتایبەتی لەسەر نوێژ نەکردن کاتێ تەمەنیان گەیشتە دەساڵان، بە گوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ: {علِّموا أولادكم الصلاة إذا بلغوا سبعاً وأضربوهُم عليهاإذا بلغوا عشراًوفرقوا بينهُم فی المضاجع } ([٢])

---

(١) أ. حسنه الألبانی فی صحیح الجامع.

ب. واتە: لەماڵەوە قەمچیەك یا دارێك هەڵ بهاوەسن بۆ ئەوەی منداڵەکان ببینن‌و لێ ی بترسن‌و بیعاری‌و هارە بەتانی نەکەن، چونکە ئەمە هۆیەکە بۆ ئاقڵ کردن‌و بێ دەنگ بونیان.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحیح رواهُ البزار وغیرهُ.

ب. واتە: منداڵەکانتان فێری نوێژ بکەن کەگەیشتنە حەوت ساڵان.وەلەدەساڵی دا ئەگەر نوێژیان نەکرد لێ یان بدەن‌و جێگەشیان لەگەڵ خۆتان‌و لەگەڵ خوشکەکانیان لێك جیا بکەنەوە واتە کوڕو کچان لەیەك جیا بکەنەوە دروست نیە بەیەکەوە لەژورێك دا بەیەکەوە بخەون.(وەرگێڕ).

جیاکردنـەوە لـەنێوان کـوڕانو کـچاندا کـارێکی زۆر گرنگـە، بـۆ ئـەوەی باوكودایکـان بتوانن منداڵەکانیان لەلادانو پیّ هەڵ خلیسکان ڕزگار بکەنو بیان پـارێزن لەکـەل کەڵـەی شەیتان بەتایبەتیش کاتێك منداڵان ئەو هەمو فیلمو زنجیرەسێکسیو ڕوتە بـیّ ئەخلاقیانـە لەسـینەماو کەناڵـە تەلـەفویۆنی و ڤیـدیۆیی یەکانــەوە دەبیــنن، کــەهۆکارو پاڵنــەرێکی کاریگەرە بۆ گەنج و هەرزەکارە تازە هەڵچوەکان وەك بـەنزین بەسـەر ئـاگردا بکـەیت! !.
بۆیە پێویستە باوکانو دایکان لا لەم بابەتە گرنگە بکەونـەوە و وریـا ببنـەوە. ئەگـەر هـەر چاریان نەکرا با پەردەیەك لەنێوانیاندا دروست بکەنو لەیەکیان جیا بکەنەوەو چـاودێریان بکەن([١]) هەرنەبیّ لێکیان دور بخەنەوەو هەر کـەس لەسـەر پێخـەفو جێگـەی خـۆی جیـا بێتو چاودێری و ئاگاداریان بکەن.

ئەو هەڵانەی کە دەبیّ ڕاست بکرێنەوە(أخگاو یجب تصحیحها):

گەلێك هەڵەی ناشیرینو کاری ناشەرعی لەنێوان خەڵکی دا بڵاو بونەوە بەتایبەتیش لەنێوان مامۆستایان بەگشتیو فەرمانبەرانو کرێکارانو باقی چینو توێژەکانی تری کۆمەڵگادا کەبەکارو باری گشتیو بەرژەوەندیەکانی گەل هەڵ دەستن. بۆیە پێویستەئەم هەڵە وبیرو بۆچونانە ڕاست بکرێنەوە.بارو ڕەوشتوئاکارو هەڵسو کەوتیان ڕاست بکرێنەوە. چونکە ئەوانە بەتایبەت لیّ پرسراون لەبەر دەم خوای گەورەدا هەروەکو خوای باڵا دەستو کاربەجیّ دەفەرمویّ :﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُواْ

(١) نمونــە لــەم بــارەو لــەم بابەتــەوە زۆرن کەهــەرزەکاران دوای ئــەوەی لەکەناڵــە تەلەفزیۆنیــەکانو لەسینەماکان ئەم جۆرە فیلمە بیّ ئەخلاقیانـەیان بینیـوە هێـزی ئارەزوەکانیـان هەڵـچوەو هێرشـی بـۆ هێناون کاتیّ گەڕاوەتەوەماڵەوە دەست درێژی کردۆتە سەر خوشکی خۆی یادایکی خـۆی، یـەکیّ لـەو نمونانــە مامۆســتا إبــراهیم النعمــة پێــشەواو پــێش نوێــژی مزگــەوتیّ( ) لەموصــڵ دەی هێنێتــەوە کەهەرزەکارێك دوای ئەوەی لەسینەما گەڕاوەتەوە دەست درێژی کردۆتە سـەر خوشـکێکی بـچکۆلەیو لەئەنجامی خوێن بەربونی(النزیف) خوشکەکەی مردوە, لەکوردسـتانی خۆشمانـدا لـەم جۆرەمـان زۆرن هەروەکو دەماو دەم دەیان گێڕنەوە.(وەرگێڕ).

يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾[١] هەروەها پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی:{إنّ اللهَ سائلٌ راعٍ عما إسترعاهُ: أحَفِظَ ذلك أم ضيَّعَهُ؟}[٢]

---

(١) أ.سورة الحجر : (٩٢،٩٣)

ب. واتە: سوێند بەپەروەردگاری تۆ ئەی محمد هەمویان واتەمرۆڤەكان هەر قسەو گفتارو كارو كردەوەیەك بكەن لەڕۆژی دوایی دا لێ یان دەپرسرێتەوە. چاكەكەیان پاداشتی چاكە وەردەگرێتەوە، خراپەش سزای خراپەی خۆی وەردەگرێتەوە.

(٢) أ. حسن رواهُ النسائی .

ب. واتەك خوای گەورە لەهەمو شوانێك، سەرپەرشتیارێك، لەهەمو سەركردەو بەرپرسیارێك دەپێچێتەوە لەوەی كەلەژێر دەستو چاو دێری یان دایە، ئایا وەك پێویست پاراستویانو هەقی خۆیانیان داونەتێ یا بەپێچەوانەوە؟

هەڵەکانی هەندێ لە مامۆستایانو فەرمانبەران

بزانـە ئـەی بـرای موسـڵمان - خـوا ڕێنومـایی ئێمـەشو ئێـوەش بکـات - کـەزۆرێك لەمامۆسـتایانو فەرمانبـەران هـەن کەمتـەر خـەمو هەڵـەیان زۆرەو پێویـستی یـان بـە دەستگیرۆیی وئامۆژگاریو ڕێنوماییو گێڕانـەوە هەیـە کەلـەم چـەند خاڵانـەی خـوارەوەدا گرد دەبنەوە:

١) لەدەوامو لەکاتی دیاری کراودا دوا مەکەون. ئەمە زیان بەخەڵکی دەگەیەنێتو دەبێتـە هـۆی دوا خـستنی کارەکانیـان. ئـەو مامۆسـتاو فەرمانبەرانـەی کەلـەدەوام دوا دەکـەونو لەکارەکانی خۆیاندا ئەو موچەیەی کەوەری دەگرن بەقەدەر ئەوەندەی کەمتـەر خـەمی لێ دەکـەن لێ یـان حەرامـە. جێگـەی داخـە کەلەفەرمانگاکانـدا کەسـێك نیـە چـاودێری فەرمانبـەرانو مامۆسـتایان بکـات. بـۆ ئـەوەی ئەوانـەی لـەدەوام دوا دەکـەون یـا لەکارەکانیانـدا کەمتەرخـەمی دەکـەن سـزا بـدرێن. زۆرێـك هـەن لـەکاتی ئـیش کـردنو قەڵەباڵغی دا دەڕۆنە دەرو دوای بەرژەوەندی یەکانی خۆیان دەکەون یان لەبازاڕەکاندا بێ هـودەو بـێ ئـیش دەسـوڕێنەوەو ئـەو هـەمو خەڵکـەش وا لـەپاش دەرگـای ژورەکـەی دا چاوەڕێ ی دەکەن. لەخوا ناترسنو کارەکانیان بـۆ ڕاناپـەڕێننو چـەندان ڕۆژ هـەر بەفـشە هاتو چۆیان پێ دەکات. هەیانە لەڕێگـەی دورو لەشـوێنە دورەکانـەوە دێـنو خەرجیـەکی زۆریش خەرج دەکەنو کارەکانیشیان بۆ جێ بەجێ ناکرێت. ئەگـەر بێـتو لێ پرسـینەوەو چـاودێری هـەبێت ئـەم کەمتـەر خەمیانـە ڕو نـادەن. سـەیر لـەوە دایـە زۆرێـك لەسـەرۆك فەرمانگەو بەرپرسیاران خۆیان بەئـەرکی سەرشـانی خۆیـان هەڵناسـتن، ئـەی گلـەیی چـی لەفەرمانبەرانی ژێرەوە دەکەیتو چۆن بەئەرکی سەرشانیان هەڵ دەستن.

٢) کاتـەکانی خـۆت بەخوێندنـەوەی ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـانو پێـشوازی کـردنو دانیـشتن لەگەڵیانداو هەر کارێکی تر کەدەبێتە هـۆی دواخـستنی کارەکانـت بـەفیڕۆ مـەدە، چـونکە ئەوانە دەبنە هۆی دواخـستنی کارەکانـت و کـاری ئەوانـەی کاریـان لای تۆیـە لـەهاوڵاتیان

بەتایبەتیش لەکاتێك دا کەخەڵکێکی زۆر ئیشی یان بەتۆ بێت‌و چاوەڕوانت دەکەن. یاخود قوتابیان لەپۆل دا چاوەڕوانی تۆ بکەن کەوانەیا پێ بلێیت. زۆر جاری واهەیە فەرمانبەر میوان لەدوای میوانی هاتوەو بردویەتیە ژورو ماوەیەکی زۆر بەچەند قۆڵی یابەدو قۆڵی قسەو باسی درێژ درێژیان کردوەو خەڵکانێکی زۆریش لەپاش دەرگا چاوەڕوانی جەنابین ئیشەکانیان بۆ جێ بەجێ بکات. هی وا هەیە تەنیا ئیمزایەکی دەوێ. وای لێ هاتوە لەگەڵ دۆست‌و خزمەکانیاندا کاتی دەوامی تەواو بوەو خەڵکەکەی بۆ بەیانی ئیزن داونەوە و ڕۆیشتون.

ئەمە لەزۆرێك لەفەرمانگاکان ڕوی داوە، کاتێك بابای بەرپرس میوانی هاتوە بەکابرای بەردەستی گوتوە دەرگاکە دابخەو بڵێ: کاك فلان کەس جارێ میوانی هەیەو کەس مەکە ژورێ. تا خەڵکێکی زۆر لەو ماوەیەدا کۆ دەبنەوەو لەسەر پێ یان وەستاون‌و ئێش‌و ئازاری دەرونیان لەسەر یەك کەڵەکە بوەو هێندەی چاوەڕوان بون‌و پیشیان خواردۆتەوە. زۆر جار لەئەنجامی ئەم کارە نابەجێ یە ناچاری بەرتیل دان‌ودیاری بۆ بردن بون بە کابرای بەردەست هەر ئەوەندە بیان کاتە ژور یاخود وەرەقەکانیان لێ وەر بگرێت‌و بۆ جەنابی فەرمانبەری بەڕێوەبەر یابەرپرسیان بەرێت و ئەویش تەنیا بەهەوای نەفسێکەوە ئیمزاکەیان بۆ بکات، یان زۆر جاریش بەرتیل بۆ کاکی فەرمانبەرو بەردەست بەیەکەوە هاوبەش دەبن. بێ ئەوەی گوێ بدەنە ماندو بون‌و کوێرەوەری ئەو خەڵکە(مراجعين) انە کەئاپۆرەی خەڵکەکەش دەبینی خۆ بەژوردا دەکەن لەناچاریان، ئەویش بەسەریاندا دەشێرێنێت‌و دەڵێ: بەسەرە وەرنە ژور، کەچی بۆ خۆی لەولاوە کاتەکەی بەقسە کردن لەگەڵ دۆستەکانی دا دەباتە سەرو بەفیڕۆی دەدات و کەسیش بەسەر ئەودا ناشیرێنێ، لەسەر سەریشی نوسیوە(سەردانی تایبەتی قەدەغەیە ـــ الزيارات الخصوصية ممنوعة) . ئەم کارە نابەجێو پڕ خەماویانە هەندێ لەبەرپرسان لێ ی بەرپرسن کەنەرمی لەگەڵ ئەوانی ژێر دەستی خۆیان‌و بەردەستەکانیاندا دەی نوێنن.

یاخود خۆیان ئەنجامی دەدەن. ئەوەتە عثمان رضي الله عنه فەمویەتی :(إنَّ اللهَ ليزع بالسلطان مالايزُع بالقرآن)(١).

٣) خوای گەورە چاودێری کردەوەکانی تۆ دەکاتو ئاگای لێتە چ بلێ ی و چی بکەیت دادوەر (الحاكم) بیت، مامۆستا بیت یافەرمانبەر بیت، یان هەر شتێکی تر بیت.ئاگات لەبرا هاوڵاتیەکانت(المراجعين) بێتو سۆزو بریایەتیت هەبێت بۆیان، بەشێوەیەکی باشو دروست هەڵسو کەوتیان لەگەڵدا بکە، هەروەك چۆن خۆت پێت خۆشە هەڵسو کەوتت لەگەڵ دا بکەن، چیت بۆ خۆت پێ خۆشە ئەوەشت بۆ ئەوان پێ خۆش بێت، کارەکانیان بۆ جێ بەجێ بکەو ئاسانکاریان بۆ بکەو کاریان لێ قورس مەکەو ئامۆژگاریان بکەو خەڵکی لە هەڵە بیان گێڕەوە. بڕوانە فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ کەفەرمویەتی: {الدِّين نصيحةٌ، قلنا لمن يارسول الله؟ قال: للهَ ولكتابهِ، ولرسولهِ، ولأئمة المسلمين وعامتهم}(٢)

ئامۆژگاری کردنو گێڕانەوەی موسڵمانان تەنیا ئەرکی سەرشانی زانایانو وتار بێژان نیە کەلەمزگەوتدا خەڵکی ئامۆژگاری دەکەن ، بەڵکو ئەرکی سەرشانی هەمو موسڵمانێکە لەئاست خۆیەوە بەتایبەتیش مامۆستایانی سەرەتاییو ناوەندیو دواناوەندیەکانو ...تد.

ئاخر چەندان فەرمانبەر هەن ڕێنومایی مراجعەکانیان ناکەنو ڕێگەی ڕاستیان نیشان نادەن پێ یان نالێن کارەکەیان چی دەوێو چی ناوێ، بەسەری زمان وەڵامیان دەدەنەوەو هەر وێڵیان دەکەن. چەندان جار بەنەشارەزایی ئەم شارو ئەو شارو ئەو

---

(١) واتە: هەندێ کاروشت هەن بەقورئان لاناچن، خوای گەورە بەهێزو دەسەڵات لایان دەبات. بۆیە ئەگەر بەر پرسان لێ پێچانەوەو هەست بەبەرپرسیارێتیان هەبێت فەرمانبەران ناتوانن وا بکەن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: ئایین ئامۆژگاریو گوێ ڕایەڵیە. گوتمان بۆ کێ ئەی ڕەسولی خوا؟ گوتی: بۆ خوای گەورە بۆ قورئانی پیرۆز و بۆ پێغەمبەرو بۆ زاناو پێشەواو بەرپرسانی موسڵمانانو بۆ هەمو خەڵکی موسڵمانان بەگشتی.(وەرگێڕ).

فەرمانگەو ئەو فەرمانگەیان پێ دەکەنو خەرجیەکی زۆریشیان پێ خەرج کردون. ئەمە لەئەنجامی ڕێنومایی نەکردنی کاکی فەرمانبەر! ! ڕاستیەکانیان پێ نەگوتون کەچی پێویستە بیکات، زۆر جار فەرمانبەری وا هەیە لەناو خودی فەرمانگەکەدا پێ ی نالێ : کاکە بیبە بۆ فلانە شوێن یا بۆ فلان کەسو فلان بەشی فەرمانگەکە. ناچار کابرای مراجع ماوەیەکی باش خولی خواردوەو لەمو لەوی پرسیوە تادۆزیویەتیەوە بەتایبەتی ئەوانەی نەخوێندەوارن .

٤) خۆت بەزل مەزانەو خۆت بەسەر مراجعەکان دا بامەدەو لەخۆت بایی نەبیتو خۆت لەوان بەزلتر مەزانە، چونکە هەر چەندە گەورە بی تۆ لای خوای پەروەردگاری جیهانیان بچوكو بێ دەسەلاتیت. تۆش هەر یەکێکیت لەو خەڵکەو ئەندامێکی لەوان واتە ئەندامێکی ئەم گەلەیو ئەوانیش برای تۆن و هیچت لەوان پتر نیە. تەنیا شارەزاییو زانیاریت نەبێت لەو بوارەدا، موچەش لەبەرامبەر ئەو کارەدا وەردەگریتو بەبەلاش ئیش ناکەیتو بۆ خزمەتی ئەو خەڵکە بەکرێ گیراویو بەخێری خۆت کاریان بۆ ناکەیت. بۆ ڕاپەڕاندنی بەرژەوەندیەکانی هاوڵاتیان لەسەر ئەو کورسیو جێگەیە دانراوی وریابە خۆت لێ نەگۆڕێتو سەرت لێ نەشێوێت. دەی ئامۆژگاریەکەی لقمان بێنەوە بەر چاوی خۆت کەخوای گەورە لەسەر زمانی لقمانەوە بۆمانی دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ:﴿ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ ﴾ (١)

---

(١) أ.(سورة لقمان: ١٨)

ب. واتە: هەرگیز ڕوت لەخەڵکی وەر مەگێڕەو خۆت لەخەڵکی بەزلتر مەزانەو لێو لەخلکی هەڵ مەقرچێنەو یالێویان لێ بامەدەو تێزو لێو ولچکیان لێ مەگرە، و بەفیزو ڕوح زلیەوە بەسەر زەوی دا مەڕۆ و لەخۆت بایی نەبێت چونکە خوای گەورە ڕوح زل لەخۆبایی بو وئەو کەسانەی خۆش ناون کەشانازی بێ شەرعیانە بەخۆیانەوە دەکەن.(وەرگێڕ)

ئەرکی کرێکارو خاوەنکار (واجب العامل وصاحب العمل):

١) بەدڵسۆزی ئیش بکەو بێ کار کاتی خۆت بەفیڕۆ مەدە، هەر کاتێك ئیشت بۆ هەر کەسێك کرد، بۆ ئەوەی کرێ یەکی حەڵاڵ وەر بگریت بەدڵسۆزی و بەپاکی بێ کەمتەر خەمی و بێ خیانەت ئیشی بۆ بکە.

٢) ئامۆژگاری خاوەنکار بکە، و فێڵی لێ مەکە باناموسڵمانیش بێت بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ کارەکەی بۆ بکەکەدەفەرموێ: { من غشنا فليس منا }([1]).

٣) پێویستە لەسەرت لەئیشەکاندا کارامەو شارەزاو لێزان بیت چونکە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { إنَّ اللهَ يحب إذا عمل أحدكم عملاً أن يتقِنَهُ }([2])

٤) زۆر سور بەلە جێ بەجێ کردنو بەجێ گەیاندنی پەیمانو وەعدو وەفاییت هەبێت و پێچەوانەی وەعدەکانت مەبە، بۆئەوەی متمانەی خەڵکی بۆ خۆت وەدەست بێنیتو بڕوایان پێت هەبێت، بۆ ئەوەی نەکەویتە ناو گوناحی گەورەوە. پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: {آيةُ المنافقِ ثلاثٌ: إذا حدَّثَ كذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أؤتمن خان}([3])

---

(١) أ. صحيح رواه الترمذي .

ب. واتە: هەر کەسێك فێڵمان لێ بکات لەئێمە نیە واتە موسڵمان نیە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. حسن رواهُ البيهقي.

ب. واتە: خوای گەورە ئەو کەسەی خۆش دەوێت کەئەگەر کارێك بکات ئەوا لێ ی دەخەفتیو بەشارەزای و بەلێزانانە ئەو کارە دەکات نەك بەنەزانی و بەهەرەمەکی ملی پێوەنێت و ئیشەکەش لەخاوەن کارەکە تێك بداتو زیانی پێ بگەیەنێت.(وەگێڕ).

(٣) أ.متفق عليهِ.

ب.واتە: نیشانەکانی دوڕویی سێ شتن: ئەگەر قسە دەکات درۆیانی تێدا دەکات، وەئەگەر وەعدو پەیمانێکی دا پێچەوانەی پەیمانەکە دەجوڵێتەوەو موخالەفە دەکات، وەئەگەر ئەمانەتو سپاردەیەکی پێ سپێردرا خیانەتی تێدا دەکات .(وەرگێڕ).

٥) پێویستە لەسەر خاوەنکار کەکرێ ی تەواو بەقەدەر ئەو کارەی بۆ کردوە بداتە کرێکار. بەتایبەتی ئەگەر ڕێك کەوتنێك لە نێوانیاندا هەبو، وەنابێ کرێ یەکەی دوا بخات لەگەڵ لەکارەکەی بوەوە باخێرا کرێ یەکەی بداتێ و نەهێڵێ ئارەقی نێو چاوانی وشك ببێتەوە. ئەوەتە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { مَطلُ الغنی ظُلمٌ}(١)

لاسایی کردنەوەی کوێرانە زیانبەخشە(التقلید الأعمی ضارُ):

لەو هەمو خەوش‌و هەڵانەی کەلەناو موسڵمانادا بڵاوو تەشەنەی کردوە، دەبێ چارە سەری لێبڕاوانەو بەپەلەی بۆ بکرێت، یەکێ لەو هەڵە گرچو بڕانە بریتیە لەلاسایی کردنەوەی کوێرانە. لەهەندێ لە موسڵمانان خوا چاکی بکات‌و ڕێنوماییمان بکات هەن هەروەك توتی ئاسا لاسایی کوێرانەی ڕۆژهەڵات‌و ڕۆژئاوا دەکەنەوە. هەر کارو کردەوەو گۆتەیەك کەلەوێ دەکرێت یادەگوترێت بێ ئەوەی لەواتاکەی بگەن‌و لەبێژنگ‌و لە تەتڵەی بدەن. بەداخەوە لێرە دەست بەجێ کاوێژ دەکرێتەوەو دوبارە دەکرێتەوەو کوێرانە لاسایی دەکەنەوە بەناوی شارستانیەت‌و پێش کەوتنەوەوە، بەرلەوەی لەوێ بکەوێتە مەیدانی کار پێ کردنەوە، لێرە لێ ی بونەتەوە، ئەمەش کارێکی زۆر خراپ‌و ترسناك‌و پڕ مەترسیە.

١) زۆر وریاو ورد بین بە ئەی برای موسڵمان، هەر شتێك تابەتەواوی نەچیە بنج‌و بناوانی لاسایی کوێرانەی مەکەوە، بەتەرازوی ئیسلام و بەرنامەکەی خوا بیکێشە ئەگەر لەگەڵ بەرنامەی خوا هاتەوە ئەوا جێ بەجێ ی بکەو کاری پێ بکە، چونکە لەوانەیە لەئیسلامدا جێگەی نەبێتەوە: یەکێ لەو کارانە ئەڵقەی بوك‌و زاوایەتی(ژن‌و مێردایەتی ..) کەئاهەنگی ناشەرعی بۆ دەگێڕن‌و کچە(بوکە خان) لەپێش چاوی ئەو هەمو ئاپۆرەی خەڵکە تێکەڵە

---

(١) أ. متفق علیهِ.

ب. واتە: هەر کەسێك پارەی هەبوو قەرزەکانی نەدانەوە ئەوە ستەمکارە.(وەرگێڕ)

لەپیاوو لەژن، لەکوڕو لەکچ ئەڵقە لەپەنجەی کوڕە(کاکی زاوا) دەکات گوایە بەمە دەزگیران یامێردەکە لە تێکەڵی لەگەڵ ژنانو کاری خراپە دەگێڕێتەوەو کورت بەستویەتیەوە، نازانێ کە مێردەکەی خوانەخواستە خراپو شەڕواڵ پیس بێت هەر کەلەو دور کەوتەوە ئەڵقەکەی لەپەنجە دەر دێنێو بەکەیفی خۆی دەتوانێ کەینوبەینان بکاتو بێ ئەوەی ژنەکەی ئاگاشی لێ بێت. ئەم نەریتە هی موسڵمانان نیە و لەفەلەکان (النصاری) وەرگیراوە بەتایبەتیش کەئەڵقەکە یان ئەنگوستیلەکە لەزێڕ دروست کرابێت، ئەوە لەم حاڵەتەدا هەر حەرامەودروست نیە لەپەنجە بکرێت.. پێغەمبەرﷺقەدەغەی کردوە کەچاو لەکارو کردەوەو گفتارەکانی کافران بکەینو خۆ بەوان بچوێنین هەروەکو فەرمویەتی: { مَنْ تشبهَ بقومٍ فهوَ منهُم}(١)

٢) لاسایی کردنەوەی شتە بێزراوو بۆگەنەکان کەسەرشۆڕیو مل کەچیو نەهامەتی بۆ موسڵمانان دێنێت، بەهۆی کار کردنو حوکم کردن بەیاساو دەستوری ڕۆژئاوایی دژو پێچەوانەی یاساو دەستورەکانی ئیسلامو واز هێنان لەشەریعەتی خوای بەرزو باڵا دەست کەموسڵمانان لەسەر دەمی چەرخی پێغەمبەرایەتیو سەحابەکانوشوێن کەوتوانی پێ سەر بەرزو سەرفرازو بەختەوەرو بەعیززەت بون.

٣) وریابە زێڕ لەدەستو لەپەنجە نەکەیت چونکە بۆ پیاوان حەرامەو بۆ ژنان حەڵاڵ: { فعن إبن عباسرضي الله عنه، أنَّ رسول اللهﷺرأى خاتماً من ذهب في يد رجلٍ، فنزعهُ فطرحهُ، وقال: {يعمد أحدكم إلى جمرةٍ من نار، فيجعلها في يده} فقيل للرجل بعدما ذهب رسول اللهﷺ : خُذ خاتمك إنتفع بهِ، قال: لاواللهِ لاأخذهُ أبداً وقد طرحهُ رسول الله}(٢)

---

(١) أ. صحيح رواهُ أبو داود.

ب. واتە: هەرکەسێك خۆ بەهەر کەسوگەڵو کۆڕو کۆمەڵێك بچوێنێت ئەوە لەوانە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: پێغەمبەرﷺ ئەنگوستیلەیەکی زێڕی لەپەنجەی پیاوێك دا بینی دەری هێناو فڕێ ی دا. فەرموی: ئایا ئێوە بەدەستی خۆتان حەز دەکەن پشکۆیەکی ئاگر لەدەستی خۆتان بکەن؟ ئەو

لەم فەرمووددا ئەم حوکمو سودانەی خوارەوە وەردەگرین:

- هەرکەسێك خراپەکارێکی بینی کەوا خراپە دەکات پێویستە قەدەغەی بکاتو بیگێڕێتەوە، وەك ئەوەی لەنمونەی سەرەوە بینیمان واتە لەدەست کردنولەپەنجە کردنی زێڕ. هەروەکو پێغەمبەرﷺلەم فەرمودەیەدا ڕونی کردۆتەوە کەفەرمویەتی: { من رأى منكم منكراً فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانهِ، فإن لم يستطع فبقلبهِ، وذلك أضعف الأيمان} ([1])
- پێغەمبەرﷺ زێڕی بەپشکۆیەکی ئاگر چواندو فەرموی لەڕۆژی قیامەتدا دەبێتە پشکۆیەکی ئاگرو لەپەنجەتان دەکرێت، ئەمە خۆی لەخۆی دا ئەوە دەگەیەنێت کەلەگوناحە گەورەکانە.
- ئەگەر ئەنگوستیلەی زێڕت هەبو دەتوانی بیفرۆشیتەوەو سود لەپارەکەی وەر بگرێت، ئەویش بەگوێرەی قسەی سەحابیەکە کەلەفەرمودەکەدا هاتوە: (ئەنگەستیلەکە هەڵ بگرەوەو سودی لێ وەر بگرە).
- ڕازی بونی سەحابیەکە بەقسەی پێغەمبەرو فڕێ دانی ئەنگوستیلەکە لەپەنجەی داو بەو پەڕی سنگ فراوانیەوە فەرمانی پێغەمبەری قبوڵ کردو ناڕازی

ئەنگوستیلە زێڕە لە ڕۆژی قیامەت دەبێتە پشکۆیەکی ئاگرین لەدۆزەخداو دەکرێتە پەنجەتان. دوای ئەوەی پێغەمبەرﷺ ڕۆیشت بە کابرایان گوت: بڕۆ ئەنگوستیلەکەت هەڵ بگرەوەو بڕۆ بیفرۆشەو پارەکەی بۆ ماڵەوە خەرج بکەو سودی لێ وەر بگرە، گوتی: نەبە خوا هەڵی ناگرمەوە مادام پێغەمبەرﷺ فڕێ ی دا و فەرموی حەرامە تازە من نامەوێتەوەو هەڵی ناگرمەوە.(وەگێڕ).

(١) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: هەرکەسێك خراپەکارێکی دیت خەریکی گوناح کردنە با بەدەست بیگێڕێتەوو نەهێڵێ ئەو خراپەیە، ئەو گوناحەیە بکات، خۆ ئەگەر بەدەستو بەدەسەڵات نەیتوانی با بەزمان پێ ی بڵێ و ئامۆژگاری بکات، ئەگەر بەم ڕێگەیەش نەیتوانیو لەوە ترسا کەتوشی فیتنەو ناکۆکی دەبێت هەرنەبێ بابەدڵ پێ ی ناخۆش بێت. دیارە ئەمەش نیشانەی بێ هێزی پلەی ئیمانەو تەنیا گەردیلەیەکیش ئیمانی لەدڵ دا نیە دەنا نابێ موسڵمان ئەوەندە بێ هێز بێت کەنەتوانێ ئامۆژگاریش بکات.(وەرگێڕ).

نەبو،دواتریش هەڵ نەگرتنەوەی هەر چەندە سەحابیەکی تر پێ ی گوت هەڵی بگرەوەو بیفرۆشەو سودی لێ وەر بگرە, ئەمە خۆی لەخۆی دا بەهێزی ئیمان و قوربانی دانە لەپێناو دینەکەیدا دەسەلمێنێت.

پوختەی کار(تاخلاصە):

گەنجولاوی موسڵمانان گەر حەزیان لێ بو ئەنگوستیلە بکەنە دەستیان دەتوانن ئەنگوستیلەو ئەڵقەی زیو لەپەنجە بکەن. لەزێڕیش جوانترەوشێوەی زێوینی درەوشاوەیی هەیە، سەرباری ئەمەش نرخەکەشی کەمترەو ئایینی پیرۆزی ئیسلام بۆ پیاوانو بۆ ژنانیشی حەڵاڵ کردوە.

جارێکیان ئامۆژگاری برایەکی موسڵمانم دەکرد کاتێك دیتم ئەنگوستیلەیەکی زێڕی لەدەستدا بو، ئەم فەرمودەیەی پێغەمبەرم ﷺ بۆ باس کرد، ئەویش زۆر بەسینگ فراوانی وەڵامی دامەوەو ئەنگوستیلەکەی داکەندودای بەمنو منیش چومە بازاڕو بۆیم فرۆشتو ئەنگوستیلەیەکی تری زیوم بۆ کڕیو باقیەکەی ترم دایەوە دەستی وزۆریشی پێ کەیف خۆش بو، هەمو مامۆستاکانی تریش چاویان لەو کردو زێڕەکانیان فرۆشتەوەو هی زێویان کڕی. فەرمودە بۆندارەکەی پێغەمبەرﷺ زۆر ڕاستە کەفەرمویەتی:{ مَن سنَّ سُنَة حسنة فلهُ أجرها وأجر من عمل بها من غير أن ينقص من أجرهم شئ} (١)

١) ئێمەی موسڵمان پێوزیستە لەسەرمان تەنیا لەو شتانەدا لاسایی ڕۆژئاواییەکان بکەینەوە وەك دۆزینەوەو داهێنانە تازەکان لە بواری تەکنۆلۆژیای پێداویستی یەکانی ژیانی دنیایی وەك: فڕۆکەو زرێ پۆشو ژێر دەریایۆك(الغواصة) وگەلێکی تر لەم چەکە پێش کەوتوانە، تائێمە پێویستیمان بەوان نەبێتو خۆمان دروستیان

---

(١) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: هەرکەسێك لەئیسلامدا سوننەتێکی باش دابهێنێت ئەوە پاداشتی خۆشیو پاداشتی ئەوانەش وەردەگرێتەوە کەلەدوای خۆی کار بەو سوننەتە دەکەن بێ ئەوەی لەپاداشتی هیچیان کەم بکاتەوە.(وەرگێڕ).

بکەینو بەرگری پێ لەئایینو نیشتمانو خاكو نیشتمانو خاكوخۆڵو زێدی باوكو باپیرانی خۆمانی پێ بکەین وبیپارێزین. نەك لەخۆڕازاندنەوەو سەماو سوڕدانو بانگەشەو بڵاو کردنەوەی بێ ئەخلاقیو ڕوت کردنەوەی ئافرەتانو گەلێکی تر لەو کردەوە بۆگەنە زیان بەخشانەدا لاسایی کوێرانەیان بکەینەوە، ئەمە خزانو داهێزران و لادانە بۆ موسڵمانان. ڕاستی گوتوە شاعیر کەگوتویەتی:

قلَّدوا الغربي، لكن بالفجور وعن اللب إستعاروا بالقشور(١)

٢) ئایینی ئیسلام نەك هەر لەمە قەدەغەی کردوین، بەڵکو لەناو خۆشماندا قەدەغەی کردوین لاسایی یەکتری لەکردەوە خراپەکاندا نەکەینەوە. هەروەکو (إبن مسعود) فەرمویەتی: (لايكن أحدكم إمَّعة، يقول: إنَّ أحسن الناسِ أحسنت، وإن أساء الناس أسأت، ولكن وَطِّنوا أنفسكم على أن تحسنوا إذا أحسن الناس، وألاَّ تظلموا إذا أسأت الناس)(٢)

جێگەی داخە هەندێ کەس کەئامۆژگاری دەکەیت و پێ یان دەڵێیت فێڵ مەکەنو درۆیان مەکەنو کچانتان و ژنانتان باڕوت (سفور) و بەرەڵا نەبن و بۆ بێگانە لەبەرو

(١) واتە: لاسایی ڕۆژئاواییەکان دەکەنەوە، بەڵام لەچیدا؟ لەکاری خراپو فیتنەو لەتاوانو بێ ئەخلاقیو فاحشەو ئاوەڕوت کردنی ئافرەتانوسفوری دا، لەبری ئەوەی لەکارە باشو کاکڵەو کرۆكو ناوەرۆك وبەسودەکاندا لاسایان بکەنەوە لەشتی پۆخڵو توێکڵی بێ سودیان لێ وەردەگرن (وەرگێڕ)

(٢) واتە: هەر یەکێك لەئێوە وا نەبێت بڵێ: ئەگەر خەڵکی باش بون وکردەوەی چاکیان کرد ئەوا منیش باش دەبمو کردەوەی باش دەکەم، وەئەگەر خەڵکی خراپ بو و کردەوەی خراپی کرد منیش خراپ دەبمو کردەوەی خراپ دەکەم، بەڵام ئێوە بەپێچەوانەی ئەم ڕایە بن، هەمیشە نەفسی خۆتان وا لێ بکەن کە خەڵکی چاکەیان کردو لەگەڵتدا باش بون تۆش باشتر وەڵامیان بدەوەو لەگەڵیاندا باشتر بە، یان تۆ لەخەڵکی باشتر بە موسڵمانێکی کردەوە باش وخۆ لەخوا پارێزی بڕوادار بە، وەئەگەر خەڵکی خراپ بون وکردەوەی خراپیان دەکرد تۆ وامەبە مرۆڤێکی بڕواداری داد پەروەرو باش بە، یا ئەگەر خەڵکی لەگەڵ دا خراپ بون تۆ بەپێچەوانەوە چاکەیان لەگەڵ دا بکەو ستەمکار مەبە ئەگەر خەڵکی خراپ بون، واتە لەهەقی خۆت پتر دەست درێژی مەکە چونکە خوای گەورە دەست درێژی کارانی خۆش ناوێ﴿ إِنَّ اللهَ لاَيُحِبُ الْمُعْتَدِينَ﴾

بازاڕەکان خۆ نەڕازێننەوەو بۆنو بەرامەی خۆش لەخۆ نەدەنو دەمو چاو لەدەرمانی ماکیاجو ڕەنگالە سورە نەڕازێننەوەو دەر بچن بۆ دەرەوەو خەڵکی بەتایبەتی گەنجو لاوانو هەرزەکاران بەخۆیانەوە گوناح بار نەکەن، چونکە ئەوانە وێڕای گوناحی خۆیان هی ئەوانیشیان دەگاتێ، کەچی ئەو بەڕێزانە لێوت لێ هەڵ دەقرچێننو لوت بەرزانە دەڵێن: کاکە ئەو خەڵکە هەمویان بەلێشاو درۆیان دەکەن، فێڵو فێڵبازی دەکەن، مۆدیلە هەمو کەسێك ژنو کچەکانیان ڕوتن خۆ من لەوان پتر نیم...

دەیانەوێ هەمویان لاسایی یەکتری بکەنەوە، نەخێر براکەم ئاگاداربە لەگەڵ کاروانی بیرۆکە بۆگەنەکاندا بەڕێدا مەڕۆ ولاسایی کوێرانەی خراپو خراپەکاریان مەکەوە.

٤) لاسایی جلو بەرگو پۆشاکی بێگانە مەکەنەوە، ئەو پانتۆڵە تەسكو بێ شەرعیانە لەبەر مەکەن کە هەمو عەورەتی مرۆڤ دەردەپەڕێنێت چ هی ژنانو چ هی پیاوان. بائافرەتەکانتان سەر ڕوتو قوتوسفور نەبن و پۆشاکی شەرعی لەبەر بکەن،و لاسایی ڕۆژئاوایو فەڕەنسی یەکان مەکەنەوە(البرنطیة) کەدروشمێکی کافرانو جولەکەو فەلەکانە ڕەچاو مەکەن. ئەو فەرمودەی کەدەفەرموێ: { من تشبه بقومٍ فهو منهُم}(١)

موسڵمان پێویستە لەسەری کەخۆی بەپێغەمبەرﷺو سەحابەکانو پیاوچاکان بچوێنێتو شوێن کەوتەی ئەوان بنو چاو لەو کەسانە نەکەین کە دەستیان بە غەیری بەرنامەی ئیسلامەوە گرتوەو موسڵمان نین. دژایەتی بەرنامەکەی خواو موسڵمانان دەکەنو بەبەرنامەی خوای باڵا دەستو کاربەجێ ڕازی نین.

---

(١) أ. صحيح رواه أبو داود.

ب. واتە: هەر کەسێك خۆ بەهەر کەسو گەلێك بچوێنێت ئەوە لەوانەو لەئێمە نیە واتە موسڵمان نیە.(وەرگێڕ).

بۆ خوشكانی مامۆستا له سەرەتایی و قۆناغەكانی تری خوێندن(الى المعلمات والمدرسات):

ئەو زانیاری‌و ڕێنومایيانەی كەئاڕاستەی مامۆستایان‌و پەروەردیارانی پیاو كراوە، ئاواش ئاڕاستەی پەروەردیاران‌ومامۆستایانی ئافرەت كراوە، وەلێ هەندێ ئەرك‌و پێداویسی تر هەن پەیوەندن بەخوشكانی مامۆستاو فەرمانبەرو پێویستە ڕەچاویان بكەن‌و بەو پەڕی ڕەزامەندی‌و سنگ فراوانیەوە جێ بەجێ یان بكەن، دەنا لەبەردەم دادگای دادوەرێتی خودای دادپەروەردا لەدنیاو لەقیامەتدا بەرپرس دەبن‌و خوای گەورە لێ یان دەپێچێتەوە.هەندێ لەو ئەرك‌و پێویستی یانە بریتین لەمانەی خوارەوە:

پۆشاكی شەرعیانە(الحجاب الشرعي):

پێویستە لەسەر خوشكانی موسڵمان بەتایبەتی مامۆستایان‌و پەروەردیارانی ئافرەت چ لەقۆناغی سەرەتایی‌وچ ناوەندی‌و دواناوەنی‌و زانكۆكان‌و پەیمانگاكاندا كەبەپۆشاكی شەرعی تەواوە بچنە قوتابخانەو پۆلەكانیانەوە ، دەنا خۆیان بەرپرسیار دەبن لەبەر دەم خوای گەورەدا، باشتریش وایە پۆشاكە ڕەنگی ڕەش بێت، چونكە لەهەمو ڕەنگەكانی تر دورە فیتنە ترە. أم سلمة گوتی: كاتێ ئەم ئایەتە هاتە خوار كەدەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ﴾ (١)

---

(١) أ. سورة الأحزاب: (٥٩).

ب. واتە: ئەی پێغەمبەرﷺ بەخێزانەكانت‌و بەكچەكانت‌و بەژنانی بڕواداران بڵێ: با لەچك‌و بالآ پۆشەكانیان بەسەر سەرو شان‌و مل‌و بەسەر گشت گیانیان دا شۆڕ بكەنەوە تالەبەر چاوی خەڵك دیار نەبن وەك لەتەفسیرەكاندا هاتوە دەفەرمون لەشاری مەدینەدا پیاو خراپ و داوێن پیس زۆر بون كاتێ شەوانە ئافرەتانی دەچونە دەرەوە بەكەنیزە(الإماء)و بەئافرەتانی ئازادەوە(الحرائر) بۆ ئەنجام دانی

ژنانی ئەنسار هاتنەدەرو لەسەر سەریان کۆمەڵێك پۆشاكو لچکی شەرعیو بەحەیاو حەشمەتیان لەسەر کردبوو هەر دەتگوت پۆلە قاژوەیەکی ڕەشو بەویقاری ئارام گرتوو بێ جمو جوڵ لەسەر سەریان نیشتونەتەوە.

مامۆستای خانم ئەگەر بەپۆشاکی شەرعی بەویقارو بەحەشمەتو دور لەخۆڕازاندنەوەو سورو سپیاو کردنو ماکیاج کردن بچنە قوتابخانەو ناو پۆلەکانیانەوە دەبنە نمونەیەکی کردەکی (عملي) زیندو بۆ قوتابیە کچەکانو ئەوانیش چاو لەمامۆستاکانی خۆیان دەکەنو شوێنیان دەکەون لەپۆشینی پۆشاکی ئیسلامی بالا پۆشدا، چونکە هەروەکو پێشتریش ئاماژەمان پێ کرد مامۆستا ئاوێنەی بالانوما یا وێنەی دوەمی مامۆستاکانیانن، ئەوانە بەپێچەوانەی ئەو مامۆستا خانمانەی کەبەڕوتو قوتیو سفورەوە یابەپانتۆڵی تەسك لەبەرو بەلێوو بەنینۆکی سورو دەمو چاو شەلاڵ لەسوراو و سپیاوەوە کەهیچ ڕواڵەتێکی بەحەیاو بەحەشمەتیان پێوە دیار نیە دەچنە قوتابخانەو ناو پۆلەکانیانەوە بۆلای قوتابیەکانیان. دیارە ئەمانە خراپترینو بۆگەنترین وشەڕترین نمونەی چاو لێکەری بۆ کچە قوتابی یەکانیان و بەتەواوی لاسایان دەکەنەوەو دەبنە نمونەیەکی هەڵفریوێنەر و لەخشتەبەرو خزانو لادانی ئەو نەفسە پاك وبێ گەردانەی کەهێشتا نینۆکی ڕەشی بۆگەنی شەیتانیان نەگەیوەتیو وەك خۆیان بۆگەنوپیس نەبون. دیارە ئەوانە

پێداویستیەکانی خۆیان ڕێ یان پێ دەگرتنوخراپەیان داوا لێ دەکردن. بۆیە ژنانی بڕواداری ئازاد ئەم سکالایەیان بەرز کردەوە کە پێویستە پۆشاکی ئافرەتانی ئازاد جیا بێت لەهی کەنیزەکان واتە نائازادەکان تا ئەمەگەیشتە پێغەمبەرﷺ دوایش ئەم ئایەتە هاتە خوار وەکو لەسەرەوە واتاکەیمان لێك دایەوە ئیدی لەو ڕۆژەوە ئافرەتانی ئازاد ئەو (جلبابة) کەئەو عەبایەی ئێستا دەگرێتەوە کەئافرەتان بەسەر خۆیان هەڵ دەکێشن لەسەر هەمو جلەکانیانەوە و تەنیا چاوی چەپیان دەردەخست بۆ بینینی ڕێگا ئیدی لەو ڕۆژەوە ئەو خراپەکارە داوێن پیسانە کەئەو ئافرەتانەیان دەدیت کەعەبایان بەخۆدا داوە دەیان زانی کەئافرەتانی ئازادن خۆیان تێ نەدەگەیاندن و تەنیا گێچەڵیان بەکەنیزەکان دەکرد.(تفسیر إبن کثیر، القرطبي، الآلوسي، البغوي ، الطبري، ..)(وەرگێڕ).

گوناحی خۆشیانو گوناحی ئەو خونچە گوڵانەشیان لەئەستۆدایە، چونکە بەهۆی ئەوانەوە توشی گوناحو بێ فرمانی خوای گەورە بون، بۆیە:

١) پێویستە لەسەر مامۆستایانی ئافرەت کەقوتابیانو کچەکانیان هان بدەن بۆ پۆشینی پۆشاکی ئیسلامی شەرعی، کەبریتیە لەدروشمێکی سەربەرزانەی ئافرەتی موسڵمان واتە دروشمێکی ئیسلامی شەرعیە بۆ ئافرەتانی بڕواداری موسڵمان. وەپێویستە لەسەریان کەمەرجەکانی پۆشاکی ئیسلامی شەرعیان بۆ ڕون بکەنەوە کەبەرژەوندی ئافرەتی موسڵمانی تێدایە، زرێ پۆشێکەو لەتیرو گوللەی ژەهراوی چاوی چاو پیسو داوێن پیسو شەڕواڵ پیسان دەیان پارێزێت، هەروەها ڕێز لێنانێکە بۆ ئەوانو پاراستنی شەرەفو کەرامەتی ئافرەتانی موسڵمان.

٢. دەبێ پۆشاکەکە وابێ هەمو لەشی ئافرەت داپۆشێت هەتاکو دەستو دەمو چاویشی.وەنابێ تەسکو تەنگەبەر بێت وەك ئەو بانتۆڵو شانتۆڵو سترێجانەی ئەمڕۆ لەبەری دەکەن. پێویستە ڕەنگەکەشی ڕەش بێت هەروەکو لەڕابردودا باسمان کردو نابێ جلەکانی ژێر پۆشاکەکەی تێڕا دیار بن واتە تەنكو ڕون نەبن هەمو گیانی ئافرەتەکەی وەك خۆی تێڕا دیار بێت.

٣. نابێ پۆشاکی شەرعی ئافرەتان بەپۆشاکی پیاوان بچێت. لەبەر ئەوەی لەفەرمودەدا هاتوەو قەدەغەی لێکراوە: {لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال}(١)

٤. نابێ ڕەنگی پۆشاکەکە زاقو بریقو ڕازاوە بێت واتە: ڕەنگاو ڕەنگو ڕازاوە بێت بەشێوەیەکی وا سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆی ڕابکێشێت، بەتایبەتیش گەنجانو هەرزەکاران.

٥. دەبێ ئەو ژنە جولەکەو فەلانەی کەمێرد بەموسڵمانان دەکەن هەمان پۆشاکی شەرعی ئیسلامی لەبەر بکەن. بەگوێرەی فەرمودەی خوای گەورە کەدەفەرموێ:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ ﴾ سورة الأحزاب: (٥٩) .

---

(١) أ. رواه البخاري. ب. واتە: نەفرەت لەو ژنانەی کەخۆ بەپیاوان دەچوێنن، هەروەها بەپێچەوانەوەش.(وەرگێڕ).

٦. لێرەدا ئایەتەکە بە(نكرة) واتە(نساء المؤمنين) هێناویەتی واتە ژنانی بڕواداران نەك بە(معرفة) واتە(النساء المؤمنات) واتە ژنە بڕوادارەکان کەدەست نیشانی ئافرەتانی بڕواداری نەکردوەو لەبێ باوەڕەکانی جیا بکاتەوە واتە بە(علم) نەی هێناوە.

٧. لەسەر مامۆستای ئافرەتی موسڵمان پێویستە کەفرمان بەقوتابیانی کچ بکات کەهەر کاتێك تەمەنی گەیشتە حەوت ساڵان سەری خۆی دابپۆشێت و لەچك لەسەری خۆی بکات بۆ ئەوەی کاتێك گەورە بۆ بەتەواوی لەسەری ڕابێتو سەر ڕوت نەکاتو سەرپۆش لەسەر بکات. هەروەك چۆن لەتەمەنی حەوت ساڵیدا دەبێ فێری نوێژ بکرێنو فرمانی نوێژ کردنیان پێ بکەن. هەروەکو پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی:{ مروا أولادكم بالصلاة وهم أبناء سبع سنين، واضربوهم عليها وهم أبناء عشر سنين، وفرقوا بينهم في المضاجع}(١)

---

(١) أ. حسن رواهُ أحمد وغيرهُ.

ب. واتە: هەرکاتێك منداڵەکانتان گەیشتنە تەمەنی حەوتساڵی فێری نوێژیان بکەن و فرمانی نوێژ کردنیان پێ بکەن، وەلە تەمەنی دەساڵی دا لێ یان بدەن ئەگەر نوێژیان نەکرد، ژورو جێگەی نوستنیان لێك جیابکەنەوە واتە لەنێوان کوڕو کچدا، مەبەست لەلێدان لێدانێکی سوکەو دور لەدەمو چاو و نابێ بریندارکەر بێت.(وەرگێڕ).

پوختەی ئەم كتێبە(خلاصة الرسالة):

لەسەر پەروەردياران پێويستە لەسەر كارى پەروەردەو فێركردندا زۆر ژيرو كارامەو بوێرو لەخۆ بوردو بن، پێش هەمو شتێك دەبێ خۆشەويستىو دڵسۆزى يان بۆ كارەكەى خۆيان هەبێتو خۆشەويستى و دڵسۆزى بۆ برادەرانىو قوتابيەكانى هەبێت تائەوانيش ئەويان خۆش بوێت وبۆى دڵسۆز بن وپێويستە ئامۆژگارى ورێنمابيان بكات، زۆر بەنەرمىو لەسەر خۆيىو ژيرانە هەروەك خواى گەورەدەفەرموێ:﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦۖ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ١٢٥ ﴾(١)

دەبێ مامۆستا چاك لێ حاڵى ببێت كەئيشەكەى ئەو باشترين و پيرۆز ترين ئيشەو دوا رۆژى ئوممەتو ئايينو نيشتمانەكەى لەسەر بەندەو چاوەڕوانى ئاسۆى ڕونە لەسۆنگەى رێنومايى و پەروەردەو فێركردنى ئەوەوە، كەئاڕاستەى قوتابيەكانى دەكات. هەر ئامۆژگاريەكانى ئەوە كەگەنجو لاوانى باوەڕدار و دڵ پڕ سۆزو خۆشەويستى يان بۆ ئايينو ئوممەتەكەيان دروست دەكاتو رۆڵەى بەجەرگو لەخۆ بوردو بڕوادرى پتەو بەرهەم دێنێت. كەشانازى بەباوكو باپيرانيانەوە دەكەن كەئەم ئايينە پيرۆزەى ئيسلاميان بەجيهان گەياندو دەوڵەتێكى ئيسلاميان بەرپا كردو وڵاتێكى زۆريان خستە سەر ئەو دەوڵەتە ئيسلاميە. كێ دەزانێ لەو قوتابيانەى كەئەو مامۆستايەپێ ى گەياندون چى يان لێ هەڵ دەكەوێت؟ سەرۆكى دەوڵەت، سەر لەشكر، يا هەر كارو پيشەيەكى وەدەست دەگرن كەدوا رۆژى ئوممەتى ئيسلامى چاوى تێ بڕيوە، بەتايبەتيش كەئێستا

(١) أ. سورة النحل : (١٢٥)

ب. واتە: زۆر بەژيرىوبەهێمنىو بەچاكى بانگەشە بۆ رێگەى پەروەردگارت بكەو بەباشترين شێوە دەمەتەقێو قسەيان لەگەڵ دا بكە.(وەرگێڕ).

ئێمه وا لەبەر دەم دەروازەکانی شەڕێکی دژواری یەکلایی کەرەوەین لەگەڵ ئیسرائیلی سەهیۆنیەتو کوفری جیهانی داپێویستیمان بەئامادە کردنی بەرەیەکی بڕواداری ئازاو بەجەرگ و لەمردن سڵ نەکردنەوەو شەهیدی خوازو ئاواتی هەرە سەرەکی شەهید بونە لەڕێگەی خواداوئازاد کردنی خاکی داگیر کراوی موسڵمانان لەهەرکوێ یەك بێت.

وەلەسەر مامۆستای پێویستە کەنوێنەری کەسایەتیەکی ئیسلامی خۆشەویست بێت لەپێش چاوی هەم دوژمنانو هەم برادەرانو قوتابیانی دا، بۆ ئەوەی ببێتە پێشەنگێکی باش لەقوربانی دانو تۆڵە سەندنەوە، وەبەئەرکی سەرشانی خۆی هەڵ بستێتو ڕێزو ڕەوشت بەرزومامەڵە لەگەڵ کردنو هەڵسو کەوت کردندا نمونەی پێشەنگە بۆ ئەوەی ئەم سیفاتە لەسەر ڕوپەڕی پاكو بێ گەردی دڵو دەرونی قوتابیو برادەرانی دا وێنا ببێتو بەچاو ببینە ڕەحمەتو بەرەکەتو یارمەتی خوای گەورە کەدەفەرموێ:﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾ (١)

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَٱجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ ﴾ سورة الفرقان: (٧٤){واتە: ئەی پەروەردگارا بمان کەیتە پێشەنگو پێشەوای بڕواداران.(وەرگێڕ)} هەروەها فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ:{كلكم راعٍ وكلكم مسؤلٌ عن رعيتهِ} متفق عليهِ واتەکەیمان پێشتر ئاماژەپێ کرد.دەی کەواتە مامۆستا شوانە لەقوتابخانەکەی داو بەر پرسە لەقوتابیەکانی هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {فواللهِ

(١) أ. الحجر:(٩٢،٩٣) .

ب. واتە: سوێند بەپەروەردگاری تۆ ئەی محمد لەهەمو شتێکی مرۆڤەکان دەپێچینەوە کەلەدنیادا ئەنجامی داون لە گفتارو لەکردەوە.(وەرگێڕ).

لأن يهدي اللهِ بك رجلاً واحداً خيرٌ لك من حُمر النِعمِ}([1]) هەروەها فەرمویەتی: {إذا مات الإنسان إنقطع عملهُ إلاَّ من ثلاث: صدقة جارية، أو علم يَنْتَفِعُ به، أو ولد صالح يدعو لهُ}([2])

دەی مامۆستاش ئەو قوتابیانە گەر فێری زانستێك بكات كەشەرعی‌و ڕێگە پێدراو(مباح) بن لەدوای مردنی خێری دەگاتیٚ، ئەگەر قوتابیەكانی ببنە مامۆستاو هەر شتێكی فێری قوتابیانی تر كردو هەروەها بەم پیٚ یە هەتا دنیا دنیایە ئەو زنجیرە خێرە بەردەوام دەبێت‌و لەخێری هیچیشیان كەم نابێتەوە یەك بەیەك تادەگاتەوە مامۆستای یەكەم خێرەكە كۆو كەڵەكە دەبێت.خوایە بمان كەیتە یەكێك لەوانە...آمین.

اللهُم علمنا ماينفعنا، وأنفعنا بما علمتنا وزدنا علماً. وصلى الله على محمد وعلى آلهِ وسلم..آمين.

واتە: خوایە زانستێكمان فێر بكەیت كەسودی هەبێت بۆمان، وەلەوزانستەی فێرت كردوین كەڵك وەر بگرین‌و زانستمان فێر بكەیت. ئامین. سەلات‌و سەلامیش بەسەر گیانی پاكی محمدو خاو وخێزان‌و یارو یاوەرانی دا تا ڕۆژی قیامەت.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: سوێند بەخوا ئەگەر خوای گەورە یەكێك لەسەر دەستی تۆ ڕێنومایی و هیدایەت بدات گەلێك باشترە بۆ تۆ لەیەك مێگەل حوشتر یاخود لەمەڕو ماڵات‌و ولٚسات‌و لەماڵی دنیا. (وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: ئەگەر مرۆڤ مرد كردەوەكانی هەمو دەپچڕێن‌و نامێنن تەنیا لەسیٚ بواردا نەبێت: خێرێكی نەبڕاوە، وەك ئەوەی لەدنیادا مزگەوتێكی دروست كردبێت، پردێكی دروست كردبێت ، بیرێكی لیدا بێت یا نەمام‌و درەختی چاند بێت،. یاخود زانست‌و زانیاریەك كەلەدنیادا خوێندویەتی و ئەوجار كەسانی تری فێر كردبن هەتا دنیا دەبڕێتەوە خێری ئەو زانست‌وزانیاریەی دەگاتیٚ دەست بەدەست‌و بیٚ ئەوەی لەخێری هیچیان كەم ببێتەوە، بیٚ گومان زانستێك كەبیٚ شەرعی نەبێت، دەنا بیٚ شەرعیەكان بەپێچەوانەوە گوناحی دەگاتیٚ هەتا هەتایە. یاخود منداڵی صالحی لەدوا بەجیٚ بمێنێت چ كوڕو چ كچ دوعای چاك‌و خێرو خێراتی بۆ بكەن ئەو دوعاو پاڕانەوەو خێرو خێراتەی بۆ دەچێت‌و خوای گەورە لەگوناحەكانی دەبورێت‌و پلەی بەرزی پیٚ دەبەخشێت.(وەرگێڕ)

چەند نزاو پاڕانەوەیەك لە قورئانی پیرۆز دا

١. ﴿إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةً وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ ﴾(١).

٢. ﴿رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةً وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿٢٠١﴾ ﴾(٢).

٣. ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا بَعۡدَ إِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةًۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ ﴿٨﴾ ﴾(٣).

---

(١) أ.سورة الكهف: (١٠) .

ب. واتە: ئەی پەروەردگاری ئێمە لەلایەن خۆتەوە بەزەیی‌و ڕەحمەت‌و بەخشندەیی خۆتمان پێ ببەخشەو لەگوناحەکانمان ببورە لەدنیاو لەقیامەت سەرفرازو سەرکەوتومان بکە، وەلەلوتف‌وبەخشندەیی خۆت ڕێگاوڕۆشنایی‌و ڕێنومایی یەکی وامان نیشان بدە کەپێ ی بگەینە ئەو مەبەستەی کەهەمانە ئەویش گەیشتن بەدیداری پڕ سۆزی لوتفی خۆتە ئەی پەروەردگارمان.(وەرگێڕ).

(٢) أ.سورة البقرة: (٢٠١)

ب. ئەی پەروەردگاری ئێمە، لەدنیاو لەقیامەتدا چاکەمان لەگەڵ دا بکەو ڕێنوماییمان بکەو خێرو بەرەکەتی خۆتمان بەسەردا بڕێژەو لەئاگری دۆزەخمان بپارێزە.(وەرگێڕ).

(٣) أ.سورة آل عمران: (٨).

ب. واتە: ئەی پەروەردگاری ئێمە غەل‌و غەش‌و دو دڵی نەخەیتە دڵەکانما نەوە دوای ئەوەی ڕێنوماییت کردوین‌و هیدایەتیت داوین‌و هێناوتینە سەر ڕێگەی ڕاستی بەرنامەکەی خۆت. وەڕەحمەت‌و بەزەیی خۆتمان پێ ببەخشی تۆ بەهرە بەخش‌و بەخشندەی.(وەرگێڕ).

٤. ﴿وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ ١٠﴾ (١).

٥. ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذۡنَآ إِن نَّسِينَآ أَوۡ أَخۡطَأۡنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا كَمَا حَمَلۡتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلۡنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦۖ وَٱعۡفُ عَنَّا وَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَآۚ أَنتَ مَوۡلَىٰنَا فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٢٨٦﴾ (٢).

---

(١) أ. سورة الحشر: (١٠).

ب. واتە: ئەی پەروەردگاری ئێمە لەئێمەو لەو برایانەشمان خۆش ببە کەلەپێش ئێمەدا بڕوایان بەتۆو بەبەرنامەکەی تۆ هێنا بو، وەهیچ جۆرە ڕقو کینەو غەلو غەشێك نەخەیتە دڵمانەوە بەرامبەر بەو کەسانەی کەبڕوادارن خوایە گیان، ئەی پەروەردگارمان تەنیا هەر تۆی بەخشندەو میهرەبانو بەبەزەییو لێ بوردەی، دەریای ڕەحمەتوبەزەیی تۆ فراوانە فراوان.(وەرگێڕ).

(٢) أ. سورة البقرة: (٢٨٦).

ب.واتە: ئەی پەروەردگارا هەر گوناحێکمان کردو لەبیرمان چو واتە بەنەزانی یا لەبیرمان چو بوەوە کەگوناحە، یاخود بەهەڵە کردمان لێمان نەگریو ئەو بارە قورسەی کەخستوتە سەر ئەو گەلانەی کەپێش ئێمە ڕۆیشتون نەی خەیتە سەر شانی ئێمەش، وە شتێکمان نەخەیتە سەر شان کەنەتوانین هەڵی بگرینو لەتوانامان دا نەبێت، خوایە لێمان خۆش ببە، ڕەحمو بەزەیت پێمان دابێتەوە تۆ سەروەرو گەورەو پەروەردگاری ئێمەی دەی خودایە گیان بەسەر کافرانو ستەمکارانو ملهوڕانو تاغوتانو خوانەناسانماندا سەر بخەیت ئەی پەروەردگاری جیهانیان.(وەرگێڕ)

٦. ﴿رَّبَّنَا عَلَيۡكَ تَوَكَّلۡنَا وَإِلَيۡكَ أَنَبۡنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ ٤﴾(١).

٧. ﴿رَبَّنَا ٱفۡتَحۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ قَوۡمِنَا بِٱلۡحَقِّ وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡفَٰتِحِينَ ٨٩﴾ (٢)

٨. ﴿رَبَّنَا لَا تَجۡعَلۡنَا فِتۡنَةٗ لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ٨٥ وَنَجِّنَا بِرَحۡمَتِكَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٨٦﴾ (٣).

٩. ﴿رَّبَّنَا ٱكۡشِفۡ عَنَّا ٱلۡعَذَابَ إِنَّا مُؤۡمِنُونَ ١٢﴾ (٤).

١٠. ﴿رَبَّنَآ أَفۡرِغۡ عَلَيۡنَا صَبۡرٗا وَتَوَفَّنَا مُسۡلِمِينَ ١٢٦﴾(٥)

---

(١) أ. الممتحنة: ٤.

ب. واتە: پەروەردگاری ئێمە تەنیا پشتمان بەتۆ بەستوەو هەر بۆ لای تۆ دەگەڕێینەوە و هەر بۆ لای تۆ دێینو لەبەرنامەکەی تۆ بەولاوە شوێن هیچ بەرنامەیەکی تر ناکەوین.(وەرگێڕ)

(٢) أ. سورة الأعراف: (٨٩)ز

ب. واتە: ئەی پەروەردگارا ئاشتیو ئارامیو ڕێکخستنەوە و سوڵحوئاشت بونەوە لەنێوان ئێمەو گەلەکەمان یالەنێوان ئەندامانی خێزانو گەلەکەمان بخەیتەوە،و ناکۆکیو دوبەرەکیمان لەنێواندا هەڵ بگریت، چونکە باشترین دادوەرێكو سوڵح کەرێکی لەدنیاو لەقیامەتدا.(وەرگێڕ).

(٣) أ.سورة یونس: (٨٥،٨٦).

ب. واتە: ئەی پەروەردگارا هەرگیز نەمان کەیتە فیتنەو تاقی کردنەوەی دەستی ستەمکارانو بەڕەحمەت و بەزەیی خۆت لەگەلی کافرانمان بپارێزە.(وەرگێڕ).

(٤) أ. سورة الدخان: (١٢).

ب. واتە: ئەی پەروەردگارمان ئازارو ئەشکەنجەو عەزابمان لەسەر لابەری ئێمە بڕوامان بەتۆ هێناوە. لەتۆ بەولاوە کەسی تر ناپەرستین و لەبەرنامەکەی تۆ بەولاوە هیچ بەرنامەیەکی ترمان قبوڵ نیە.(وەرگێڕ).

(٥) أ. سورة الأعراف: (١٢٦).

إلهی أنت المغیث وحدك- خودایا تەنیا تۆ فریا ڕەسی

یامن یری مافي الضمیر وسمع أنت المُعضدُّ لكــــــل مـایتوقـع
یامن یرجی للشدائد كلــهـــــا یامن إلیهِ المشتكـــــی والمـفزع
یامن خزائن رزقه فی قول كـن أُمنن فإن الخیر عـــــندك أجمـع
مالی سوی فقری إلیك وسیـــلة فبالأفتقار إلیـــك فقری أدفـــــع
مالی سوی قرعی لبابك حیـــلة فلئن رُدِدْتُ فأیُّ فضلك باب أقرع
ومن الذی أدعو وأهتف باسـمهِ إن كـــان فضلك عـن فقیرك یُمنع
حاشـا لجودك أن تُقَیْظُ عاصیاً الفضلُ أجزل والمواهب أوســـــع
ثم الصـــلاة علی النبی وآلـــــهِ (من جاء بالقرآن نوراً یسطـــع).

إلهی أنت عونی- خودایا هەر تۆ یارمەتیدەری منی

إلهی لیــــس لی إلاك عونٌ فكن عونی علی هذا الزمـــــان
إلهی لیــــس لی إلاك ذخرٌ فكن ذخری إذا خلــت الـــیدان
إلهی لیـــس لی إلاك حصنٌ فكن حصنی إذا رامٍ رمـــــاني
إلهی لـــــیس لی جـــاهفك جاهی إذا هاجٍ هجـــــــــاني
إلهی أنت تعلم مابنفـــسی وتعلم مایجیش بـــه جنـــــاني
فهب لی یارحیم رضاً وحلماً إذا مازلَّ قلبی أو لســـــــــاني
إلهی لیس لی إلاك عــــــزٌ فكن عزی وكن حصــن الأماني .

ب. واتە: ئەی پـەروەردگارا سـەبرو ئـارامو پـشو درێـژیمان بەسـەردا برێـژیت و بەموسـڵمانەتی بمـان مرێنی.(وەرگێڕ).

لا تدعوا مع الله أحداً- جوێ لە خوا هاوار مەکەنە کەسی تر

قولوا لمن يدعو سوى الرحمـــــن		متخشعاً فى ذلة العبـــ،،،دان
يـــــــــاداعياً غير الإله ألا إتئـد		إن الدعاء عبـادة الرحمـــــان
أنسيت أنك عبدهُ وفقيـــــــــرهُ		ودعاءهُ قـد جـاء فى القـرآن
الله أقرب مَّن دعــــــــوت بكربة		وهو المُجيبُ بلا توسط ثـــان
هل جـــــاء دعوة غيرهفى سنَّة؟		أم أنت فيـه تابع الشيطـان؟
إن كنت فيما تدعيهِ على هـــدى		فلتأتنا بسواطع الـبرهـــــان
واللهِ مادعت الصحـــــــابة غيرهُ		يتقربون بهِ كذِى الأوثــــــان
لكن هذا الفعل كــــــان لديهـمو		شركاً، وفــروا منـهُ للإيمـــان
ليس التوسل والتقرب بالهــــوى		بل بالتُقى والــبر والإحسـان
هذا كتاب اللهِ يفصل بينـنـــــا		هل جاء فيـهِ توسلوا بفـــلاك
إن التوسل فى الكتاب واضـــحٌ		وإذا فطنت فإنَّهُ نـوعــــــان
الشيخ عبدالظاهر أبو السمح - رحمه الله-		مدير دار الحديث بمكة المكرمة.

ئەم بانگەوازە(هذا النداء):

ئاڕاستەیە بۆ هەمو خوشكو برایانی موسڵمان بەگشتیو بەتایبەتیش ئاڕاستەیە بۆ:

١. هەمو خوشكو برایانی پەروەردیارو بەرپرسانی پەروەردەو فێر كردنی ڕۆڵـەكانمان بۆ ئەوەی بەئەركی سەرشانی خۆیان هەڵ بستن لەپـەروەردەو فێركردنـی كـوڕانو كچانمان.

٢. هەمو مامۆستایانی پیاوانو ژنان كـەخوای گـەورە زانـستی پـێ بەخـشیون و ئـەم شەرەفەیان وەرگرتوەو دەیانەوێ ڕۆڵەكانمان پەروەردەو فێر بكەن.

٣. هەمو مامۆستایانی ناوەندیو دواناوەندیو قۆناغەكانی تر كەگرنگی دەدەن بەدەرس گوتنەوە بۆ ڕاپەڕاندنی ئەو ئەمانەتەی كەلە ئەستۆیاندایە.

٤. دایكانو باوكان كـەداوای پـەروەردەو فێـر كردنێكـی بـاش و ڕاسـتو شـەرعیانەی ڕۆڵەكانی یـان دەكـەن بـۆ ئـەوەی لـەژیانی دنیـاییو لـەدوای مردنیـشیان لـەڕۆژی قیامەتـدا سـودیان لێ وەر بگـرن. هــەروەكو پێغەمبــەرﷺفەرمویــەتی: { إذا مـات الإنسان إنقطع عمله إلاَّ من ثلاث: صدقة جارية، أو علم ينتفع به أو ولد صالح يـدعو له) رواه مسلم.

٥. خوشك و برایانی خزمەتكار كەبەكاری پەروەردەو فێر كردنی ڕۆڵەكان هەڵ دەستن.

٦. خوشـكو برایـانی قوتـابی كەحـەزیان لێ یـەو دەیانـەوێ لـەدوا ڕۆژدا سـەركەوتوو سەرفراز بنو ئەوانیش بتوانن لەدوا ڕۆژدا خزمەتی گەلەكەی خۆیان بكەن.

٧. كوڕانو كچان كەبەختەوەریو سەر بەرزیو سەرفرازی بـۆ خۆیـانو بـۆ ئەنـدامانی خێزانو ئوممەتی ئیسلامی دەخوازن لەدنیاو لەقیامەتدا.

لەكۆتایی دا داوا لەخوای باڵا دەستو كار بەجێ دەكەین كەهەمو لایـەكمان بـۆ كارێـك كەبۆ خۆی پێ ی ڕازیەو خۆشی دەوێت یارمەتی و هاریكاری بكات... ئامین.

فیقهی بێ نوێژیو خوێنی منداڵبوونو خوێنی سروشتی ئافرەتان

نوسینی
شیخ محمد صالح عثیمین

وەرگێرانی
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

بەشی یەكەم

واتـای بێ نوێژیو حیكمەتەكەی

بێ نوێژی(الحیض) لەزماندا : لەبەر ڕۆیشتنی شتێكو بەردەوام بونی.

لەزاراوەی شەرعدا: لەبـەر ڕۆیـشتنی خـوێنی سروشـتی مێینـە بـەبێ هـیچ هۆكارێـكو لەچەند كاتێكی دیـاریكراودا. خـوێنێكی سروشـتیەو بـەهۆی نەخۆشـیەوە یابرینـدار بـونو كەوتنو منداڵ بونەوە ڕو دەدات. جالەبەر ئەوەی كەخوێنێكی سروشتیە بەگوێرەی حـاڵو بارو گوزەرانی مێینەكەو شـوێنو ئـاوو هـەوا دەگۆڕێـتو جیـاوازن تیایـدا. بۆیـە ئافرەتـان تیایدا جیاوازو هەمە چەشنەن.

حیكمەتی ئەو بێ نوێژیە: لەبەر ئەوەی منداڵ لەناو سكی دایكـی دا ناتوانێـت خـواردن وەربگرێتو بیخوات وەك چۆن لە دەرەوەی سكی دایكی دا دەستی دەكەوێتو دەیخـوات. وەهیچ كەسو بەبەزەیی ترین دروست كراوێك ناتوانێت ئەو خواردنە لەناو سـكی دایكـی دا بگەیەنێتـە ئـەو كۆرپەڵەیـە. ئالـەو كاتـەدا خـوای بـاڵا دەسـتو كـار بـەجێ بـۆ دروسـت كراوەكەی خۆیو لەناو بۆشایی لەشی مێینەدا چەند ڕژێنەیەكی خوێنینی دروسـت كـردون بۆ خواردنی ئەو كۆرپەڵەیە لەناو سكی دایكی دا بێ ئەوەی پێویـستی بـەخۆراك خـواردنو هەرس كردن هەبێت، لەڕێگەی ناوكەوە ئەو ڕژێنە خوێنینانە دەگوازرێنەوە بـۆ نـاو لەشـی كۆرپەڵەكـەو خـوێن بەهـەمو دەمارەكـانی دا دەڕواتو دەبێتـە خـۆراكو خـواردن بـۆ ئـەو كۆرپەڵەیە. بەرزو پـیرۆزی بـۆ خـوای گـەورە باشـترینی دروسـتكاران﴿فتبـارك الله أحـسن الخالقین﴾.

ئائەمە بو حیکمەتی دروست بون‌و ڕودانی بیٚ نوێژی لەمێینەدا. بۆیـە ئەگـەر ئـافرەت سك پڕ بو ئەو بیٚ نوێژیە دەوەستێت‌و ڕو نادات‌و کەم وایە ئافرەتان بیٚ نوێژی ببینن.

هــەروەها لــەکاتی شــیر دانیــشدا کــەم وایــە ژنــان بــیٚ نوێــژی ببیــنن بەتایبــەتیش لەسەرەتای کاتی شیر پێدان.

بەشی دووەم

کاتی بێ نوێژی و ماوەکەی

کاتی بێ نوێژی بەدو پێگەدا دەڕوات:

پێگەی یەکەم: لەو تەمەنەدا کەبێ نوێژی ئاسایی تێدا ڕو دەدات:

ئەو ساڵو تەمەنانەی کەبێ نوێژی ئاسایی تێدا ڕو دەدات بەزۆری دەکەوێتە نێوان دوازدە ساڵیو پەنجا ساڵی یەوە. وەدەش بێت مێینە پێش ئەو تەمەنو دواتریش بکەوێت لەبێ نوێژی دا بەگوێرەی حاڵو گوزەرانو ژینگەو ئاوو هەواکەی کەتیایدا دەژیات.

* زانایان ڕەحمەتی خوایان لێ بێت جیاڕان لەوەدا: کەئایا ئەو تەمەنەی کەتیایدا بێ نوێژی سەرهەڵ دەدات سنورێکی دیاریکراوی هەیە، بەوەی کەمێینە پێش ئەو تەمەنە یادوای ئەو تەمەنە توشی بێ نوێژی نابێت. وەئەو خوێنەی کەپێش ئەو تەمەنە یادوای ئەو تەمەنە دێت ئەوە خوێنی پیسو نەخۆشیە نەك خوێنی بێ نوێژی؟ زانایان لەمەدا جیاوازن. (الدارمي) دوای هێنانەوەی هەمو جیاوازیو جیاڕاکان گوتویەتی:

ـ ئەمانە هەمویان لای من هەڵەن! چونکە سەرچاوەی بۆ گەڕانەوەی هەمو ئەوانە بونە(الوجود) واتە ڕودانی ڕوداوەکە ، ئەوە چ قەدەرێکە لەهەر حاڵەتێك و تەمەنێکدا کەپێویستە بێ نوێژی دروست بکرێت یاببێت؟ خوای گەورەش لەهەموان زاناترە.(المجموع شرح المهذب:١/٣٨٦).

ئەوەی (الدارمي) دەیڵێ ئەوە ڕاستە، هەر ئەمەش هەڵبژاردەی شێخی ئیسلام(إبن تيمية)یە، جاهەر کاتێك مێینە بێ نوێژی دی یاکەوتە بێ نوێژیەوە ئەوە کەوتۆتە عادەتی سروشتی خۆیەوەو بێ نوێژە جابا تەمەنی لەنۆ ساڵیش کەمتر بێت، یاخود تەمەنی لەپەنجا ساڵی پتر بێت، چونکە حوکمەکانی بێ نوێژی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی

پەیوەستیان کردوە بەبونی خۆی واتە بەڕودانی بێ نوێژیو خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی هیچ تەمەنێکی دیاریکراویان بۆ دانەناوە، جا بۆیە لەم کێشەدا پێویستە بگەڕێینەوە بۆ بونو ڕودانی ئەو حاڵەتە کەحوکمەکانی پێوە پەیوەست کراون، وەدەست نیشان کردنو دانانی تەمەنێکی دیاریکراو بۆ ڕودانی بێ نوێژی پێویستی بەبەڵگە هەیە لەقورئان یا لەسوننەتدا، دەی بەڵگەش نیە.

پێگەی دووەم: لەماوەی بێ نوێژی دا:

زانایان دەربارەی ئەم ماوەیە زۆر جیاڕان کە نزیکەی شەش یاحەوت گۆتەی لەسەرن: إبن المنذر گوتویەتی: دەستەیەك لەزانایان گوتویانە :(نەبۆ کەمترین بێ نوێژیو نەبۆ زۆر ترینی سنورێك نیە بەڕۆژ بژمێردرێت)). گوتم: ئەم قسەو گۆتەیە وەك هەمان گۆتەی ڕابردوی(الدارمي) وایە، کەئەمە ڕای شێخی ئیسلام(إبن تيمية)شە و گۆتەو ڕایەکی ڕاستە چونکە قورئانو سوننەتو ئیعتبارو پشت ڕاستی دەکەنەوەو بەڵگەیان هەیە:

بەڵگەی یەکەم: فەرمودەی خوای باڵا دەستو کار بەجێ:﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَٱعْتَزِلُوا۟ ٱلنِّسَآءَ فِى ٱلْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾(١). لەم ئایەتەدا خوای گەورە کۆتایی قەدەغە کردنەکەی بەپاك بونەوە بەستۆتەوەو نەی فەرموە تاشەوو ڕۆژێك یاتاسێ ڕۆژان یاتا پانزە ڕۆژانو کاتی دیاریکراوی بۆ دانەناوە. ئەمە وادەگەیەنێ کەدەردو بەڵگەی حیکمەتەکە بریتیە لە بێ

---

(١) أ ـ سورة البقرة: (٢٢٢).

ب ـ واتە: پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی بێ نوێژی ئافرەتان تۆ لەوەڵامدا پێ یان بڵێ: ئەوە ئازارێکەو توشی ئافرەتان دەبێت، ئێوە لەو کاتەی بێ توێژی دا کەنارگیر بن لەگەڵ ژنەکانتانداو نزیکیان مەکەونەوە واتە لەگەڵیاندا جوت مەبنو جیماعیان لەگەڵ مەکەن هەتاکو ئەو کاتەی کەپاك دەبنەوەو بێ نوێژیەکەیان تەواو دەبێت. وەرگێڕ.

نوێژی لەبونو نەبونی واتە ڕودانو کۆتایی هاتنی، جاهەر کاتێك بێ نوێژیەکە سەری هەڵ دا ئەوە حیکمەتەکە جێگیر دەبێت واتە حیکمەتەکە هەیە، وهەر کاتێکیش کۆتایی هاتو نەما ئەوە حیکمەتەکەش لەگەڵ ئەودا دەڕواتو نامێنێ.

بەڵگەی دووەم: ئەوەی لە(صحیح) مسلم دا هاتوە کەپێغەمبەرﷺبەعائشەی فەرموە: کاتێ لەعەمرە کردندا بەرگی ئیحرامی پۆشیوەو توشی بێ نوێژی بوە :{افعلي مايفعل الحاج غير ألاَّ تطوفي بالبيت حتى تطهري. قالت: لما كان يوم النحر طهُرَتْ}([1]). وەلە(صحيح البخاري) دا هاتوە کەپێغەمبەرﷺبەعائشەی فەرموە :{إنتظري فإذا طهرتِ فاخرجي إلى التنعيم}([2]). جا پێغەمبەرﷺکۆتایی قەدەغە کردنەکەی بەپاك بونەوە و تەواو بونی بێ نوێژیەکەی بۆ داناو کاتێکی دیاریکراوی بۆ دانەنا. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت یابەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەحوکمەکەی پەیوەست کرد بەبێ نوێژیەکەو سەرهەڵدانو تەواو بونی. واتە بونو نەبونو کۆتایی هاتنی بێ نوێژیەکە.

بەڵگەی سێ یەم: ئەو خەملاندنو دانانو درێژە پێدانانەی کەهێنرانەوە کەلەزانایانو فیقهزانانەوە دەربارەی ئەم کێشەیە هێنرانەوە هیچیان نەلەکتێبی خوای باڵا دەستو کار بەجێو نەلەسوننەتی پێغەمبەر ﷺی خوا دا نەهاتون، لەگەڵ ئەمەشدا پێویستە زۆریش پێویستە کەڕون بکرێنەوە. ئەگەر ئەمە وەك ئەوە پێویست باکەپێویستە لەسەر بەندەکانی خوا تێ ی بگەنو لێ ی ورد ببنەوەو بەندایەتی پوختە بۆ خوای گەورە بکەن ئەوا خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی بەڕون کردنەوەیەکی دیارو بەرچاو بۆ هەر یەکێ

---

(١) أ ـ الحديث(٣٠/٤).

ب ـ واتە:حاجیەکان چی دەکەن تۆش ئەوە بکەو تەنیا تەوافی دەوری بەیت مەکە. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ ٦١٠/٣ باب أجرة العمرة على قدر النصب/ صحيح البخاري.

ب ـ واتە: چاوەڕوان بە هەتا پاك دەبیتەوە ئەوجار بچۆ بۆ تەنعیم لەوێ ئیحرام ببەستە تەلبی یە بکەو دەست بەتەواف بکە. وەرگێڕ.

لەئێمە ڕونیان دەکردەوە، وەلەبەر گرنگی ئەو حوکمانەی کەلەسەر ئەمە خال بەند دەبن لەنوێژو ڕۆژوو نیکاحو مارە بڕین، تەڵاقو میراتو گەلێ حوکمی تر. هەروەکو چۆن خوای گەورەو پێغەمبەرەکەیﷺژمارەی نوێژەکانو کاتەکانیو ڕکوعو کڕنۆشەکانیان بۆ ڕون کردوینەوە، هەروەها زەکاتو ماڵەکەیو بڕەکەیو نەسابەکەیو دەدرێ بەکێ، وەرۆژوو ماوەکەیو کاتەکانیو، هەروەها حەج...تد. و هەتا ڕەوشتو ئاکارەکانیی خواردنو خواردنەوەو ونوستنو کۆبونەوە لەگەڵ خێزانو دانیشتنو چونەوە ماڵو دەرچون لێ یو ڕەوشتەکانی چونە سەر ئاو، و هەتاکو ژمارەی ئەو بەردانەی کەبۆ خۆ پاك کردنەوە کەسوننەتە ژمارەیان سێ بەرد بن لەکاتی چونە سەر ئاو ونەبونی ئاوداو گەلێك ڕون کردنەوەو کاری وردە کاریو کارە زلەکانیان بۆ ڕون کردوینەوە کەخوای گەورە ئایینەکەی خۆی کۆتایی پێ هێناونو نازو نیعمەتی خۆی بەسەر بڕواداراندا تەواو کردوە کەبریتیە لەم ئایینی ئیسلامەیە. هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾(١). هەروەها دەفەرموێت:﴿ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ﴾(٢).

کاتێك کەئەم هەڵ سەنگاندنو شی کردنەوەو درێژە پێدانانە لەکتێبی خوای پەروەردگارو بەتەنێو لە سوننەتی پێغەمبەرﷺدا نەبێت ڕون دەبێتەوە کەهیچ متمانەی

---

(١) أ ـ سورة النحل: (٨٩).

ب ـ واتە:ئێمە ئەو قورئانەمان بۆ ناردویتە خوار کەلێك دانەوەو شرۆڤە کردنو ڕون کردنەوەی هەمو شتێکی تێدایە. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة یوسف: (١١١).

ب ـ واتە: ئەم قورئانە شتێکی هەڵ بەست نیە بەڵکو پاڵشتو بەڕاست گێڕانی ئەو بەرنامەیە کەلەژێر دەستی پێغەمبەردایەﷺو ڕون کردنەوەو شی کردنەوەو درێژە پێدانی هەمو شتێکە. وەرگێڕ.

پـێ ناکرێـتو بـاوەڕی پـێ ناکرێـت، بـەڵکو متمانـە بـەزاراوەی بـێ نوێـژی یەکـە دەکرێـت کەحوکمە شەرعیەکانی پێوە بەندن بەبونو نەبون..وەئەمەش بەڵگەیە، مەبەسـتم ئەوەیـە کـە نـەبونو بـاس نـەکردنی حـوکم لـەقورئانو لەسـوننەتدا بەڵگەیـە لەسـەر پـشت پـێ نەبەستنو گوێ پێ نەدانی کەلەم سەرەباسەو لەم کێشەو سەرە باسـە زانـستیەکانی تـردا سـودی لێ دەبینیـت، چـونکە حوکمـە شـەرعیەکان دانامـەزرێن مەگـەر بەبەڵگـەی شـەرع لەقورئانو لەسـوننەتی پێغەمبـەرداﷺ، یـاخود بـەکۆڕای ڕونو ئاشـکراوو ناسـراو یـاخود بەپێوانە(القیاس)ی ڕاست. شێخی ئیسلام(إبن تیمیة) لەبنەماو دەستورێکی دا گوتویەتی: (لەوانە بێ نوێژی خوای گەورە گـەلێك حـوکمی جـۆراو جـۆری جـوێ لـەقورئانو سـوننەت پێـوە پەیوەنـد کـردوە. بـڕو مـاوەی کـەمیو زۆری بـۆ دیـار نـەکردوە، و پـاك بونـەوەش لـەنێوان دو بـێ نوێـژی دا نیـە، لەگـەڵ ئەوەشـدا کەزۆربـەی زۆری بـەلای ئوممـەت واتـا زانایانەوە لەوەوەیەو زۆریشیان پێویستی پـێ یـەتی. وەزمـانیش جیـاوازی نێـوان بڕێـكو بڕێکی تر ناکات، هەر کەسێك سنورێك بۆ ئەمە دابنێت ئەوە پێچەوانەی قورئانو سـوننەت دەجولێتەوە) قسەکانی إبن تیمیە تەواو بون([1])..

بەڵگەی چوارەم: بەڵگەی متمانەو بڕوا پێکراو واتە پێوانەی ڕاست(القیاس الصحیح)، ئەمەش لەبەر ئەوەیە چونکە خوای پەروەردگاری بەرز بنەڕەتی بێ نوێژی بەوە پێناسە کردوە کەبریتیە لەئازارو ناڕەحەتیەك، هەر کاتێك ئافرەت توشی بێ نوێژیەکە دەبێت، ئەو ئازارو ناڕەحەتیەشی توش دەبێت. جیاوازی لەنێوان ڕۆژی دوەمو ڕۆژی یەکەمدا نەکردوە، وەنەجیاوازیشی لەنێوان ڕۆژی چوارەمو سێ یەمدا کردوە، وە نەجیاوازیشی لەنێوان ڕۆژی شانزەهەمو ڕۆژی پانزە هەمدا کردوە،نەجیاوازیلەنێوان ڕۆژی هەژدەهەمو ڕۆژی حەڤدەهەمدا کردوە. بێ نوێژی هەر بێ نوێژیە، ئازارو ناڕەحەتیش هەر ئازارو ناڕەحەتیە.

---

(١) رسالة في أسماء التي علق الشارع الأحكام بها ص٣٥.

کەواتە دەردەکە لەهەردو ڕۆژەکاندا وەکو یەك هەیە، ئەی کەواتە چۆن دەتوانرێت جیاوازی لەنێوان حوکمی هەردو ڕۆژەکەدا بکرێت لەگەڵ ئەوەشدا کەهەردو ڕۆژەکە لەدەردونەخۆشیەکەدا یەکسانن‌وهیچ جیاوازیەکیان نیە؟ ئەدی ئەمە پێچەوانەی پێوانەی ڕاست(القیاس الصحیح) نیە؟ یاخود قیاسی ڕاستەقینە هەردو ڕۆژەکان یەکسان دەکات لەحوکم دا لەبەر ئەوەی هەردو ڕۆژەکان لەدەردەکە(العلة) دا یەکسانن؟

بەڵگەی پێنجەم: جیـاوازی لـەنێوان گۆتـەی سـنور دانـەران‌و پـشتیوانەکانیان، ئائەمـە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەلەکێشەکەدا هیچ بەڵگەیەك نیـە بـۆی بگەڕێینـەوە، بـەڵکو تـەنیا حوکمی هـەوڵ‌و تێکۆشـانی (الإجتهـاد) ی دوچـار بەهەڵـەو بەڕاسـت واتـە هەڵـە دەکـەن‌و ڕاسـتیش دەکـەن هیـچیان لەهیـچیان باشـتر نـین کەشـوێنیان بکـەویت. بـەڵکو ژێـدەرو سەرچاوەی ڕاستەقینەی چارەسەری کێشەکە تەنیا قورئان‌و سوننەتەو بەس.

ئەگەر بەهێزی ڕاو قسەکە دەر کەوت کەسنور بۆ کەمترین‌و زۆر ترینی بـێ نوێـژی نیـەو ئەو کـات ڕاو قـسە ڕاسـت ترینـی ڕاکانـە، بزانـە ئـەوەی کـە ئـافرەت دەبیێنـێ لـەخوێنی سروشتی‌و هیچ هۆکارێکی نەبو لەنەخۆشی یابریندار بون‌و ئەو جۆرە شتانە ئـەوە خـوێنی بێ نوێژیە(الحـیض) بـێ ئـەوەی هـیچ کـات‌و تەمـەنێکی بـۆ دابنێـت، مەگـەر ئـەو خوێنـە بەردەوام لەبەر ئافرەت بڕوات‌و پسانەوەی نەبێت، یاخود ماوەیـەکی کـەم بوەسـتێت وەك ڕۆژێـــك یـــان دو ڕۆژ لـــەمانگ دا، ئـــەوە ئـــەو حاڵەتـــە خـــوێن لەبـــەر ڕۆیـــشتنی دەمارە(الأستحاچە)یە نەك بێ نوێژی(الحـیض) گـەر خـوا ویـستی لەسـەر بێـت لـەداهاتودا باسی دەکەین.

شێخی ئیسلام إبن تیمیە گوتویەتی:((بنەڕەتی هەمو ئەو خوێنـەی کەلەمنـداڵ دانـەوە دێتـــە دەر بـــێ نوێژیـــە(الحـــیض) تائـــەو کاتـــەی کەبەڵگـــەی بـــونی خـــوێن لەبـــەر ڕۆیشتن(الإستحاضة) دەکەوێتە دەست. ئەو کاتە(الإستحاضة)یە نەك بێ نوێژی(الحیض)).

هەروەها گوتویەتی:((هەر خوێنێك كەدەكەوێتە خوار بێ نوێژیەوە، ئەگەر نەزانرا كەئەو خوێنە خوێنی دەمار(الإستحاضة)ە یاخود بەهۆی بونی برینەوە پەیدا دەبێت))([1]).

وەئەم قسەیە هەروەكو لەڕوی بەڵگەوە ڕاستو دروستە وەلەڕوی تێگەیشتنو لێ حاڵی بونیشەوە نزیك ترەو بەكار هێنانو جێ بەجێ كردنیشی ئاسانترە هەروەكو سنور دانەران ئاماژەیان پێ كردوە، بێجگە لەمانەش پتر لەدڵدا دەچەسپێو بیرو هۆش قبوڵیەتی ، چونكە لەگەڵ ڕوحی ئایینی ئیسلامو بنكەو بنەماكانی دا دێتەوە، كەئەویش نەرمیو ئاسانكاریو گیانی لێ بوردنە(الیسر والسهولة). ئەوەتە خوای باڵا دەستو كار بەجێ دەفەرموێت:﴿ وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖ ﴾([2]) واتە: ئەم ئایینە هیچ قورسكاریو زەحمەتی تێدا نیە هەر هەموی ئاسانكاری یەو ئەنجامدانو جێ بەجێ كردنی فرمانو ئەحكامەكانی هەرهەموی سوكو ئاسانو هیچ بەزەحمەتو قورس نین. وەرگێڕ. بەسود وەرگرتن لە تەفسیری گوڵشەن ب٢ل٨٦١..(هەروەها پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی: {إنَّ الدين يُسرٌ ولن يشادَّ الدين أحدٌ إلاَّ غلبهُ، فسددُوا وقاربُوا وأبشرُوا}([3]).(واتە: ئاین ئاسانكاریە، ئایینی ئیسلام توندو تیژیو تەنگی بەكەس هەڵ نەچنیەوەو ئاسانكاری كردوەو توانیویەتی بەنەرمیو بەهێدیو هێمنی تێ ی بگەیەنێتو بڕوا بەو ئایینە بهێنێتو لەخۆی بگرێت، جاهەر كەسێك لەسەر خۆی گران كرد بەسەری دا زاڵ دەبێت، دەی كەواتە ئێوەش ئەی بڕواداران ئەم ئامانجە بپێكنو ڕێگەی ڕاست بدۆزنەوەو خۆنزیك بكەنەوەو نەرمو لەسەرخۆو هێمن بنو ئاسانكاری بكەنو توندو تیژ مەبنو مزگێنی دەر بن بۆ خەڵكی بەژیرانە لەگەڵ خەڵكی دا هەڵسو كەوت بكەن تاهەمو خەڵكی لەدەوری ئیسلامدا كۆببنەوە. وەرگێڕ). وەلەڕەوشتو ئاكارەكانیﷺئەوە بو

---

(١) ا.ه (المصدر السابق ص٣٦-٣٧).

(٢) سورة الحـج: (٧٨).

(٣)رواه البخاري.

لەنێوان دو شتاندا سەر پشك كراوە، نەرمو نیانیو ئاسانكاریو توندو تیژی دیارە ئەوە نەرمو نیانیو ئاسانكاری هەڵبژاردوە ئەگەر گوناحو بێ فەرمانی خوای گەورەی تێدا نەبوبێت.

بێ نوێژی دوگیان = سك پڕ(حيض الحامل)

زۆربەی زۆری مێینە وایە کەئەگەر دوگیان بو بێ نوێژی نامێنێ، ئیمامی أحمد ڕەحمەتی خوای لێ بێت گوتویەتی:(إنما تعرف النساء الحمل بانقطاع الدم) واتە: ژنان بەوە دەزانن کەدو گیان بون، کاتێ خوێنی بێ نوێژی(الحيض) نابینن‌و دەوەستێت. ئەگەر ژنی دوگیان پێش منداڵ بون بەماوەیەکی کەم دو ڕۆژ یاسێ ڕۆژ خوێنی بینی‌و ژانی لەگەڵ دا بو ئەوە خوێنی منداڵ بونە نەك هی بێ نوێژی (الحيض)، وەئەگەر پێش منداڵ بون بەماوەیەکی زۆر یان کەم بەڵام ژانی لەگەڵ دا نەبو ئەوە خوێنی منداڵ بون نیە، بەڵام ئایا ئەوە خوێنی بێ نوێژیە(الحيض)کەحوکمەکانی بێ نوێژی بەسەردا بچەسپێت، یاخود خوێنی پیسەو حوکمی بێ نوێژی بەسەردا ناچەسپێت واتە خوێنی نەخۆشیە؟

لەمەدا جیاوازی‌و جیاڕا لەنێوان زانایاندا هەیە، بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە کەخوێنی بێ نوێژیە(الحيض) بەمەرجێ ئەو ژنە لەباری ئاسایی بێ نوێژی خۆی دا بێت(المعتاد في حيضها)، چونکە لەبنەڕەتدا ئەو خوێنەی کەتوشی ژن دەبێت ئەوە بێ نوێژیە ئەگەر هیچ هۆکارێك قەدەغەی ئەو بێ نوێژیە نەکات‌و لەبەردەمدا بەربەست نەبێت، وەلەقورئان‌و سوننەتدا هیچ هۆو هیچ بەڵگەیەك نیە کەبەربەستی بێ نوێژی ژنی دوگیان بکات‌و قەدەغەی بکات.

ئائەم ڕایە ڕاو ڕێبازی ئیمامی مالك‌و ئیمامی شافعیەو هەروەها هەڵبژاردنی شێخی ئیسلام(إبن تيمية) شە لە(الإختبارات ص٣٠) هێناویەتی‌و باسی دەکات‌و (البيهقي)ش دەی گێڕێتەوە بەڕیوایەتی أحمد، بەڵکو دەگێڕێتەوە کەئەو بۆ ئەو سەرچاوە گەڕاوەتەوەو لەوێ ی هەڵێنجاوە(أ.ه). وەلەسەر ئەم بنچینەو بنەمایەدا جێگیر بوەو سەلمێنراوە کەئەوەی بۆ بێ نوێژی(الحيض)ە بۆ بێ نوێژی دو گیانیش جێگیرو سەلمێنراوە.. واتە ئەوەی کەخوێنی بێ نوێژی ئاسایی ژنانە دەبینێ ژنانی دوگیانیش واتە سك پڕیش دەی بینن. تەنیا لەدو ڕووەوە نەبێت:

١- **ئازاد کردن(الطلاق)**: تەڵاق دان ژن بێ بەش دەکات لەپابەندی بێ نوێژی لەوەی کەلەژنانی تری ناسك پڕدا هەیە. واتە ئەو ماوە(عدة)ی کەژنانی ناسك پڕ دەبێ پێوەی

پابەند بن کەلەکاتی بێ نوێژی دا تەڵاق دراون، ئەوا ژنانی سك پڕ ناگرێتەوە چونکە تەڵاق دان لەکاتی بێ نوێژی داو لەژنانی ناسك پڕدا پێچەوانەی فەرمانو فەرمودەی خوای گەورەن کەدەفەرموێ:﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا۟ ٱلْعِدَّةَ ﴾(١). بەڵام تەڵاق دانی ژنانی سك پڕ و لەکاتی بێ نوێژی دا ئەم سەرپێچی یە نایانگرێتەوە واتە سەرپێچی فرمانی خوای گەورە نیە، چونکە هەر کەسێك ژنی سك پڕ تەڵاق بدات، بۆ ماوەی خۆی تەڵاق دەدات واتە تا ماوەیەکی شەرعی تەڵاقی ناکەوێت، جائەو ژنە لەبێ نوێژی دا بێت یاخود لەکاتی بەنوێژی واتا پاکی دا بێت چونکە ماوەکەی تائەو کاتەیە کەمنداڵەکەی دەبێت جالەبەر ئەوە حەرام نیە کەلەدوای لەگەڵ کۆبونەوە(الجماع) تەڵاقی بدات بەپێچەوانەی ژنانی تری ناسك پڕ.

٢ـ دو گیانی(الحمل):

ماوەی سك پڕی هەڵ ناوەشێتەوەو کۆتایی نایەت تەنیا بەدانانی سکەکەی نەبێت، جالەبێ نوێژی دا بێت یان نا.. بەپێ ی فەرمودەی خوای گەورە کەدەفەرموێ: ﴿وَأُو۟لَـٰتُ ٱلْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾(٢).

---

(١) أ ـ سورة الطلاق: (١).

ب ـ لەماوەی خۆیان دا ئازادیان بکە، وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة الطلاق: (٤).

ب ـ واتە: ئەو ژنانەی کەسك پڕن و تەڵاق دەدرێن ماوە (عدة) کەیان دانانی منداڵەکەیانە. وەرگێڕ.

بەشی سێ یەم

بێ نوێژی لە پڕ(الطواريء)

* بـێ نوێـژی لـەپڕ چـەند جـۆرێکی هـەن کەلـەم چـەند خاڵانـەی خـوارەوەدا گردیـان دەکەینەوە:

یەکەم: کەمی‌و زۆری وەك ئەوەی کەعادەتی ئافرەت شـەش ڕۆژ بێـت، وبـەردەوام بێت تاحەوت ڕۆژ، یاخود عادەتی ئاسایی ئافرەت خۆی حەوت ڕۆژ بێت بەڵام ئـەو شـەش ڕۆژان ببینێت.

دووەم: پێش کەوتن: وەك ئەوەی کەعادەتی ئاسایی خۆی لەکۆتایی مـانگ دابێـت، بــەڵام ئەولــەپڕ لەســەرەتای مــانگ دا تــوش ببێــت. یــاخود بەپێــچەوانەوە عادەتەکــەی لەسەرەتای مانگ دا بێت، کەچی ئەو لەکۆتایی مانگ دا بیبینێت. ئەهلی زانستو زانیـاری لەحوکمی ئەم دو جۆرەدا جیاوازن. بـەڵام ڕاسـتیەکەی ئەوەیـە هـەر کاتێـك خـوێنی بینـی ئەوە خوێنی بێ نوێژیە(الحيض) وەکەی پاك بوەوە چ لەعادەتی ئاسـایی خـۆی پـتر بێـت یاخود کەمتر بێت. وەدوا بکەوێت یاخود پێش بکەوێت کەلە پێشتر بەڵگەکەیمان هێنایەوە لەبەشی پێشو تردا، کە خوای گەورە حوکمەکـەی پەیوەسـت کـردوە بـەبونی بـێ نوێـژیو نەبونیەوە.

ئەم ڕایەش ڕێبازو ڕای ئیمامی شافیعیەو شیخی ئیسلام(إبن تيمية)ش ئەم ڕێبـازو ڕایــەی هەڵبــژاردوە. وەخــاوەنی (المغـني)ش ئــەم ڕایــەی بــەهێزو پــشت ڕاســت کــردوەو پاڵپشتی دەکاتو دەلێت:(ئەگەر ئەو عادەتی بێ نوێژیـە ی بـەو شـێوەیەی نـاوبراو باسـی کــردوە موعتەبــەر بێــت لــەو ڕێبــازەدا ئــەوە پێغەمبــەری خــواﷺ بـۆ ئوممەتەکـەی ڕون کردۆتــەوە، لــەوەی کــەڕون کردنــەوەی دوا کــەوتوە ، کــەنابێ لــەکاتی خــۆی دوا بخرێـت.

کەکاتێك کەخێزانەکانیو ژنانی تری غەیری خێزانەکەی خۆی لەهەمو کاتێکدا داوای ڕون کردنەوەو بەڵگەی ڕونکردنەوەیان کردوە، کەنابێ ڕون کردنەوەکان پشت گوێ بخرێنو لەیاد بچێتەوە، وەئەوەی لەئەوەوە ﷺهاتوە عادەتی بێ نوێژیە نەك ڕونکردنەوەکانی تەنیا دەربارەی خوێنی نەخۆشی (المستحاضة) دا نەبێت.(أ.ه. المغني ٣٥٣/١).

سێیەم : ڕەنگ زەردیو تاریکی(لێڵی) خوێن(الصفرة والكدرة):

بەشێوەیەك کەڕەنگی خوێنەکە زەردباو بێت وەك ئەو ئاوە زەردەی کەلەبەر برین دەڕوات، یاخود ڕەنگی مەیلەو تاریك بێت لەنێوان زەردیو ڕەشی دا واتە لێڵ بێت. ئەگەر ئەم خوێنە لەکاتی بێ نوێژی دا بو، یاخود پێش بێ نوێژی بو بەسەر یەکەوە لەگەڵ خوێنی بێ نوێژی دا ڕوی دا ئەوە هەر بێ نوێژیەو حوکمی بێ نوێژی بەسەردا دەچەسپێ، بەڵام ئەگەر دوای بێ نوێژی بو ئەوە بێ نوێژی نیە، بەپێ ی گۆتەی دایکی عگیە رچی الله عنها کە گوتویەتی:(كنا نعدُّ الصفرة والكدرة بعد الطهر شيئاً)([1]).(واتە: ئێمە لەکاتی عادەتی ئاسایی خۆماندا ڕەنگی زەردباوو تاریکیو لێڵی خوێنمان لەدوای پاك بونەوە بەکەمێك دەبینیو دادەنا بەماوەی بێ نوێژی. وەرگێڕ).

أبو داود ڕیوایەتی کردوە هەروەها بوخاریش بەڵام بەبێ دەستەواژەی(بعد الطهر) واتە دوای پاك بونەوەو لەبەشی(باب الصفرة والكدرة في غير أيام الحيض) دا هێناویەتیو لەشرۆڤە کردنەکەی خۆی دا دەڵێ: (ئاماژە بەکۆکردنەوەی فەرمودەی عائشە کەپێشتر باس کرا کەگوتویەتی(حتى ترين القصة البيضاء) واتە خوێنی بێ نوێژی بەردەوامە هەتاکو ئاوی سپی دەبینن، هەروەها فەرمودەکەی دایکی عگیە کەلەم بەشەدا باس کرا، ئەگەر ڕەنگی زەردو لێڵی بینرا لەکاتی بێ نوێژی دا ئەوا بەگوێرەی فەرمودەکەی عائشەیەو پشت بەو دەبەسترێت، بەڵام جوێ لەم حاڵەتەو لەحاڵەتەکانی تردا بەگوێرەی فەرمودەکەی دایکی عگیە دەڕۆین بەڕێوەو پشت بەو دەبەسترێت. أ.هـ.

---

(١) رواه أبوداود بسند صحيح، وراه أيضاً البخاري بدون قولها بعد الطهر.

هەروەها فەرمودەی عائشە کەئاماژەی پێکرا ئەوەیە کەبوخاری بابەتەکەی پێوەپەیوەست کردوەو بڕیویەتیەوە . لەپێش ئەم بەشەدا کەدەڵێ: ژنان تاڕادەیەکی زۆر دەیان ناردە لای عائشە ئایا بۆیان دروستە کەشتێك بەکار بهێنن کەپارچە لۆکەیەك(الکرسف)ی تێدا بێت بۆ ئەوەی خۆیانی پێ بپشکنن، داخۆ شوێنەواری بێ نوێژیان پێوە ماوە، یاخود ئەو پارچە پەڕۆیە بە لۆکەیان بەکار دەهێنا کەڕەنگی زەردی پێوە دیار بو، عائشە پێ ی دەگوتن:(لاتعجلن حتی ترینَ القصة البیضاء) واتە: پەلە مەکەن هەتاکو ئەو کاتەی کەئاوێکی سپی دەبینن.(القصة البیضاء) ئاوێکی سپی یە لەمنداڵدان لەدوای نەمانی بێ نوێژی(الحیض) فڕێ ی دەدات.

جۆری چوارەم: پچڕ پچڕی خوێن ڕۆیشتن لەکاتی بێ نوێژی دا (تقطع في الحیض):

ئەم حاڵەتە ئەوەیە کە ڕۆژێك خوێن دەبینێت، ڕۆژێك نا و بەردەوام ئاوا دەبێت. ئەمەش دو جۆری هەیە:

حاڵەتی یەکەم: وا دەبێ کەئەم حاڵەتە لەهەمو کاتەکاندا لەگەڵ مێینەدا هەمیشە بەردەوام دەبێت، ئەوە خوێنی بێ نوێژی نیە بەڵکو خوێنێکی ترە کەپێ دەگوترێت(الإستحاضة). جا هەر ئافرەتێك ئەمەی بینی ئەوە حوکمی(الإستحاضة)ی بەسەردا دەچەسپێ واتە(أستحاضة)یە نەك بێ نوێژی.

حاڵەتی دوەم: لەم حاڵەتەدا ئەم خوێن لەبەر ڕۆیشتنە بەردەوام نیە، و هەندێ کات لەبەری دەڕوات‌و هەندێ جاریش نا، پاك بونەوەی ڕاستەقینەی هەیە، واتا ناوە بەناوەیە. زانایان ڕەحمەتی خوایان لێ بێت لەم پاك بونەوەیەدا(النقاء) جیاڕان‌و جیاوازن:

ـ ئایا ئەمە پاك بونەوەیە، یان حوکمەکانی بێ نوێژی(الحیض)ی بەردا دەچەسپێن؟.

ڕاو ڕێبازی ئیمامی شافعی لەڕاسترین دوڕاکانی دا ئەوەیە کەئەو ئافرەتە حوکمی بێ نوێژی لەسەر دا دەچەسپێن‌و بەبێ نوێژی دەژمێردرێت. ئەم ڕایە هەڵبـژاردەی شێخی ئیسلام(إبن تیمیة)و خاوەنی(الفائق) و ڕێبازی أبی حنیفەیە. ئەمەش لەبەر ئەوەی چونکە ئاوی سپی (القصة البیضاء)ی تێدا نابینرێت، هەروەها لەبەر ئەوەی ئەگەر بەپاك بونەوە

بژمێردرایە ئەوە دەبوایە لەبەراییەکەی دا بیٚ نوێژی هەبایەو هەروەها لە دواوەشی دا هەر بیٚ نوێژی هەبایە، وەهیچ گۆتەیەکیش نیە دەنا ماوەکە(العدة)بەپێنج ڕۆژ نامێنێت. وەئەگەر پاك بونەوەش بێت ئەوە ئەو ئافرەتە توشی بێزاریو ماندوو بار قورسیەك دەبێت لەخۆ شوشتنەوەو (غوسلأ) دەرکردنو گەڵێ شتی تری لەم جۆرە هەردو ڕۆژ جارێك. دیارە بار قورس کردنو ئازار دانیش لەشەریعەتی ئیسلامدا کارێکی بێزراوو نەخوازراو و قەدەغەیە سوپاسو شتایش بۆ خوای گەورە.

- ئەوەشی لەمەزهەبە حەنبەلیەکان دا هەیەو باوە ئەوەیە کەخوێنی بیٚ نوێژیو پاکی(النقاء) پاك بونەوەیە. بەڵام ئەگەر کۆی هەردو حاڵەتەکە لەو ماوە ئاسایی یەی بیٚ نوێژی ئەو ئافرەتە پتر بو کەهەمیشە دەی بینێت، ئەوە ئەو ماوە زیادەیە بەخوێنی (الإستحاضة) دەژمێردرێت. وەلەکتێبی(المغنی)دا گوتراوە: کەوەستانی خوێن هەر کاتێك لەیەك ڕۆژ کەمتر بو ئەوە بەپاك بونەوە(الطهر) ناژمێردرێت بەگوێرەی ئەو ڕیوایەتەی کەلەبەشی خوێنی منداڵ (النفاس)دا هێناومانەتەوە. چونکە بەهیچ شێوەیەك ئاوڕ لەو پچڕانی خوێنەکە لەکاتی بیٚ نوێژی دا نادرێتەوە کەلەڕۆژێك کەمتر بێتو ئەمەش ڕای ڕاستو دروستە- إنشاو الله - چونکە سروشتی خوێن وایە ماوەیەك دەڕواتو ماوەکیش دەوەستێت. وەفەرز بونو پێویست بونی خۆشوشتنەوە لەسەر ئەو ئافرەتانەی کەلەم حاڵەتانەدا پاك دەبنەوەو دەبیٚ هەر کات ژمێرێك نا کات ژمێرێكو هەر کاتە ناکاتێك خۆشوشتنەوە کارێکی زۆر قورسو گرانو ناخۆشەو گوناحەو شەرع ئەوەی قبوڵ نیە بەگوێرەی فەرمودەی خوای باڵا دەستو کار بەجیٚ کەدەفەرموێت:﴿ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ﴿٧٨﴾ ﴾(١). جالەسەر ئەم بنەمایە وەستانی خوێن بۆ

---

(١) أ - سورة الحج: (٧٨).

ب - واتە ئایینی پیرۆزی ئیسلام هیچ قورسی و گرانی نەخستۆتە سەر شانی مرۆڤەکان. وەرگێڕ.

کەمتر لەڕۆژێك بەپاك بونەوە ناژمێردرێت، مەگەر شتێك ببینێت کەپاك بونەوە بسەلمێنێت، وەك ئەوەی کەئەم وەستانی خوێنە لەکۆتایی عادەتی ئاسایی خۆی دا ببینێت، یاخود ئاوی سپی (القصة البیضاء) ببینێت. أ .هـ.

بەمە ڕای خاوەنی(المغني)دەبێتە ناوەندێك لـەنێوان هەردوگۆتەکانـدا یـان هـەردو ڕاکانـدا. خواش لەهەموان باشتر ڕاستیو دروستیەکان دەزنێت.

جۆری پێنجەم: وشكێتی خوێن(جفاف في الدم):

ئەم جۆرەشیان ئەوەیە کەئافرەت لەکاتی بێ نوێژی دا تەنیا تەڕیەك(رطوبة) دەبینێت، ئەوە ئەگەر لەکاتی ئاسایی عادەتی خۆی دا بێت یاخود هـەر بەسـەر کـاتی بـێ نوێژیـەوە بێت پێش پاك بونـەوە ئـەوە هـەر بـەبێ نوێـژی دەژمێردرێـت، بـەڵام ئەگـەر لـەدوای پـاك بونەوە بو ئەوە بەبێ نوێژی ناژمێردرێت. لەبـەر ئـەوەی کـە ئەوپـەڕی حاڵەتەکـە ئەوەیـە کەبەڕەنگی زەردو تاریکی(لێڵی) خوێن کۆتایی بێـت واتـە ڕەنگـی زەردو تـاریکی(الـصفرة والكدرة) خوێن پاشکۆی کاتی بێ نوێژیەکەی بێتو هەر ئەمەش حوکمەکەیەتی.

بەشی چوارەم

حوکمەکانی بیٚ نویٚژی

* بیٚ نویٚژی گەڵێك حوکمی هەن کەپترن لە بیست حوکمو لێرەدا تەنیا ئەوانە ئاماژە پیٚ دەکەین کە گرنگن‌و وزۆر پێویستن‌و دەتوانین لەم چەند خاڵانەی ژێری دا بیان گوشین:

یەکەم: نوێژ: هەر ئافرەتێك کەوتە بیٚ نوێژیەوە ئەو نوێژ کردنی لەسەر حەرام دەبێت بەفەرزو بەسوننەتەوە. هەروەها نوێژی لەسەر واجب نابێت هەتاکو ئەو کاتەی کەپاك دەبێتەوە واتە ماوەی ئاساییو بیٚ نوێژیەکەی کۆتایی هاتو بەبڕی یەك ڕکات لەماوەی شەرعی ئەو نوێژە مابو، ئەوە دەبیٚ ئەو نوێژە بکات دوای ئەوەی پاك دەبێتەوەو خۆی پاك دەشواتەوە. جا ئەوە چ لەدوای ماوەی کاتی نوێژەکەدا بێت یاخود لەپێش ماوەی شەرعی نوێژەکەدا بێت.

نمونە بۆ سەرەتای کاتەکە: ئافرەتێك لەدوای ڕۆژ ئاوا بون بەبڕی ماوەی یەك ڕکات پێش نوێژی شێوان دەکەوێتە بیٚ نوێژیەوە، ئەوە ئەو ئافرەتە دەبیٚ نوێژی شێوان(المغرب) بکاتەوە دوای ئەوەی لەبیٚ نوێژیەکەی پاك دەبێتەوە، چونکە لەکاتی شەرعی ئەو نوێژەدا ماوەی یەك ڕکاتی مابو پێش ئەوەی بکەوێتە بیٚ نوێژیەکەی.

نمونە بۆ کۆتایی کاتەکە: ژنێك پێش هەڵ هاتنی ڕۆژ بەبڕی ماوەی یەك ڕکات لەزەیستانی(النفاس)و بیٚ نوێژی (الحیض) پاك دەبێتەوە. ئەو ژنە پێویستە لەسەری دوای پاك بونەوەی لەزەیستانی یابیٚ نوێژی کەنوێژی بەیانی بکاتەوە، چونکە لەماوەی شەرعی نوێژی بەیانی دا بڕێکی مابو کەدەتوانرێت ڕکاتێکی تێدا ئەنجام بدرێت واتە: بڕێکی لەو کاتەدا مابو کەدەتوانریٚ ڕکاتێکی تێدا بکرێت ئەو ژنە لەبیٚ نوێژیەکەی دا پاك بوەتەوە.

* بەڵام ئەگەر هەر ژنێك کەوتە زەیستانیو بێ نوێژیەوە ئەو ماوەی کەتێ ی کەوت بەشی ئەنجامدانی ڕکاتێك نەدەبو، وەك ئەوەی کەلەنمونەی یەکەم تێ ی کەوتبو لەدوای ڕۆژ ئاوا بون بەکاتێکی زۆر کەم(بلحظة)و وەك ئەوەی کەلەنمونەی دوەم دا تێ ی دا پاك بوەوە پێش ڕۆژ هەڵات بەکاتێکی زۆر کەم(بلحظة) ئەوە ئەو کاتە پێویست ناکات ئەو نوێژە بکەنەوەو لەسەریان واجب نابێت. بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەفەرمویەتی:{من أدرك ركعة من الصلاة فقد لأدرك الصلاة}(١). جا هەر کەسێك زانی یابۆی ڕون بوەوە کەبەکەمتر لەڕکاتێك ڕاگەیشتوە ئەوە ئەو کاتە بەنوێژەکەی ڕانەگەیشتوە.

* وەئەگەر بەیەك ڕکات لەنوێژی عەسر ڕاگەیشت واتە کەوتە بێ نوێژیەوە ئایا کردنەوەی نوێژی نیوەڕۆیەی لەگەڵ عەسر لەسەر واجب دەبێت؟ یاخود بەڕکاتی کۆتایی نوێژی خەوتنان(العشاء)ڕاگەیشت ئایا نوێژی شێوان(المغرب)و نوێژی عیشای دەکەوێتە سەر؟

لەوەڵامی ئەم پرسیارەدا زانایان جیاڕان، بەڵام ڕاستیو دروستیەکەی ئەوەیە کەلەسەری پێویست نیە، مەگەر لەکاتی خۆی دا توشی ببێت کەبریتین لە نوێژی عەسرو کۆتا ڕکاتی نوێژی خەوتنان(العشاء) بەگوێرەی فەرمودەکەی پێغەمبەرﷺ کەفەرمویەتی:{من أدرك ركعة من العصر قبل أن تغرب الشمس فقد أدرك العصر}(٢).

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە هەرچی بەڕکاتێك ڕاگەیشت ئەوە بەنوێژەکەی ڕاگەیشتوە. واتە هەر کەسێك بەیەکێ لەڕکاتەکانی نوێژەکە ڕاگەیشت لەجەماعەتدا ئەوە بائەو ڕکاتە لەگەڵ جەماعەتو ئیمام بکاتو دوای سەلام دانەوەی ئیمام باهەستێتەوەو باقی ڕکاتەکانی تری نوێژەکەی بکاتەوە ئەوە نوێژو جەماعەتەوە بۆ دروستە. ئیدی بۆ ئافرەتانیش لەکاتی زەیستانی دا بەهەمان شێوە. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: هەرکەسێك بەیەك ڕکاتی نوێژی عەسر ڕابگات پێش ئەوەی ڕۆژ ئاوا ببێت ئەوە بەنوێژی عەسر ڕاگەیشتوە. واتە ئەگەر بەماوەی یەك ڕکات مابێت ڕۆژ ئاوا ببێت ئەوا بانوێژی عەسر بکاتو بۆی دروستە. وەرگێڕ.

لێرەدا نەی فەرموە بەنوێژی نیوەڕۆو عەسر ڕاگەیشتوە، و باسی لە پێویست (فەرز) بونی نوێژی نیوەڕۆشی نەکردوە. ئیدی بنەڕەتو ڕاستیو دروستی قسان ئەوەیە کەلە نوێژی نیوەڕۆ ئەستۆ پاکە واتە لەسەری پێویست نابێت نوێژی نیوەرۆ بکاتەوە بەڵکو دەبێ تەنیا نوێژی عەسر بکات ئەمە ڕای ئیمامی أبی حنبفەو مالکە کەلە (شرح المهذب ٣ـ٧٠)دا لەهەردو ئیمامەکەوە هێناویەتی.

* بەڵام زیکرو ویردو یادی خوا سوپاسو ستایش (التسبیح والتحمید)و بەگەورە دانانی خوا(التکبیر) واتە الله أکبر کردن وسبحان الله والحمدلله کردنو باقی ویردەکانی ترو (بسم الله) کردن لەکاتی خواردنو خواردنەوەدا([1]). و خوێندنەوەی فەرمودەکانو فیقەو دوعاو نزاو پاڕانەوەو(آمین) کردن بۆ دوعاکانو گوێ گرتن بۆ قورئان، ئەمانە هیچیان تێدا نیەو بۆی دروستنو حەرام نین. ئەمە لەهەردو فەرمودە ڕاستەکان(الصحیحین)و لەوانی تریشدا چەسپاوە کەپێغەمبەرﷺلەژورەکەی عائشەدا رضي الله عنها ئانیشکی داداوەو قورئانی خوێندوەو عائشەش لەبێ نوێژی(الحیض)دا بوە.

وەهەروەها لەهەردو فەرمودە ڕاستەکان(الصحیحین) داو لەدایکی عطیة رضي الله عنها دەگێڕنەوە کەگوێ ی لەپێغەمبەر ﷺ بو دەی فەرمو:(یخرج العواتق وذوات الخدور والحُیَّض ـ یعني إلی صلاة العیدین ـ ولیشهدون الخیر ودعوة المؤمنین، ویعتزل الحُیَّضُ المصلی}([2]).

---

(١) کەلەزمانی عەرەبیدا پێ یان دەگوترێت:((التکبیر والتسبیح والتحمید والتسمیة علی الأکل وغیره والتأمین علی الدعاء)) وەرگێڕ.

(٢) واتە: ژنانی ئازادو ژێر پەردە یالەکەژاوەدان(ذوات الخدور) و زەیستاندارو بێ نوێژ لەگەڵ ئێمەدا لەنوێژەکانی جەژن دا ئامادە دەبونو گوێ یان بۆ وتارو هەواڵەکانو ئامۆژگاریەکانو بانگەشەی ئیسلام دەگرتو ژنانی بێ نوێژ لەجێگەی نوێژ کردن(المصلی) پەناگیر دەبونو نوێژیان نەدەکرد.وەرگێڕ

* بەڵام ئافرەتی بێ نوێژ(زەیستاندارو عادەتی ئاسایی مانگانە) بۆ قورئان خوێندن ئەگە تەنیا بەچاو سەیری بكاتو بەدل وەری بگرێتو بیخوێنێتەوە بەبێ گۆكردنی وشەكان وەك ئەوەی كەقورئانەكە یالەوحەكە([1]) دابنێتو بەچاو تەماشای ئایەتەكان بكاتو بەدڵ بیخوێنێتەوە ئەوە هیچی تێدا نیەو بۆی دروستە. نەوەوی لە((شرح المهذب ٣٧٢/٢))دا گوتویەتی:(جائز بلا خوف ـ واتە بەبێ ترس دروستە) بەڵام ئەگەر خوێندنەوەكەی بەزمانو بەگۆ كردنی وشەكانی بێت ئەوا جەماوەری زانایان واتە زۆرینە زانایان لەسەر ئەو ڕایەن كەقەدەغەیەو دروست نیە.

(بوخاریو إبن جریر الطبري و إبن المنذر)یش دەڵێن دروستە، وەلەمالكو لەشافعی یەو لەگۆتەیەكی كۆندا گێڕدراوەتەوە و لە(فتح الباري)شدا لێ یان گێڕدراوەتەوە. هەروەها بوخاری وەك سەرنجو توانجێك لەسەر إبراهیم النخعی باسی كردوە چی تێدا نیە كەئایەتێك بخوێنێتەوە.

وەشێخی ئیسلام (إبن تیمیة)ش لە(الفتاوی مجموعة إبن قاسم)دا دەڵێ:((ئەوەی كەئافرەتی بێ نوێژ لەقورئان خوێندن قەدەغە دەكات لەسوننەتدا بنەڕەتی نیە یا سوننەت نیە، چونكە فەرمودەكەی(لاتقرأ الحائض ولاالجنب شیئاً من القرآن)([2]). فەرمودەیەكی بێ هێزو لاوازە بەكۆڕای ئەهلی زانستو زانیاری فەرمودە واتە فەرمودە ناسان. بەدڵنیاییەوەلەسەر دەمی پێغەمبەرﷺئافرەتان دەكەوتنە بێ نوێژیەوەو ئەگەر قورئان خوێندنیان لێ حەرام بایە وەك نوێژ ئەوە پێغەمبەرﷺبۆی ڕون دەكردنەوەو بۆ ئوممەتەكەی شرۆڤەو شی دەكردەوەو دایكانی بڕوادارانی فێر دەكردنو لەوانیشەوە بەناو خەڵكی دا بڵاو دەبوەوە.. مادام كەس لەپێغەمبەرەوەﷺئەمەی ڕانەگواستوەو هیچ قەدەغەیەك نەبوە كەئەوە دروست نیەو حەرام بكرێت، شتێكی ڕونو ئاشكراشە كەئەوﷺقەدەغەی لەمە نەكردوە، وەكە قەدەغەی نەكردوە وێڕای بونی ئەو هەمو بێ

---

(١) دەبێ مەبەستی ئەو لەوحە بێت كەقورئانی لەسەر نوسراوەتەوە .(والله أعلم) وەرگێڕ.

(٢). واتە ئافرەتی بێ نوێژ نابێ هیچ لەقورئان بخوێنێتەوە. وەرگێڕ.

نوێژیە لەکاتی پێغەمبەرﷺخۆی دا دیارە ئەو زانیویەتی کەحەرام نیە بۆیە قەدەغەو حەرامی نەکردوە)). أ. هـ.(١٩١:٢٦).

* جادوای ئەو هەمو جیاڕاییو بگرەو بەردەی نێوان زانایان (أهل العلم) ئەوەی کەپێویستە بگوترێ ئەوەیە کە: باشتر وایە ئەوەی کەوتە بێ نوێژی یەوە باقورئانی پیرۆز بەگۆکردنو بەزمان نەخوێننەوە مەگەر زۆر پێویست بێتو هەر دەبێ بیخوێنن. وەك ئەوەی کەمامۆستایەو وانە دەڵێتەوەو خەڵکی فێر دەکات دەبێ بۆ فێرخوازەکانی هەر بخوێنێتەوەو گۆی بکات تائەوانیش گۆکردنی ئایەتەکانو پیتو وشەکانو زاراوەکان فێر بن. یاخود لەکاتی تاقی کردنەوەدا خوێندکار پێویستی بەخوێندنەوەی ئایەتەکان هەیە کەمامۆستاکەی دەبێ هەر بۆی بخوێنێتەوە تا بتوانێت تێ ی بگاتو گەلێ بابەتی تری لەم جۆرانە.

دوەم: ڕۆژو:

ئافرەتی بێ نوێژ ڕۆژو گرتنی لەسەر حەرامە چ فەرزو چ سوننەتو دروست نیە بیگرێت. بەڵام ئەوەی لەسەری پێویستە ئەوەیە کەدەبێ فەرزەکانی بگرێتەوە بەگوێرەی فەرمودەی عائشە رضي الله عنها: ((كان يصيبنا ذلك ـ تعني الحيض ـ فتؤمر بقضاء الصوم ولانؤمر بقضاء الصلاة)(1)).

ئافرەت هەر کاتێك کەوتە بێ نوێژی یەوەو بەڕۆژو بو ئەوە ڕۆژوەکەی بەتاڵ دەبێتەوە جابا یەك لەحزەشی مابێت بۆ کاتی ڕۆژ ئاوا بون، و دەبێ ئەو ڕۆژوە بگێڕێتەوە ئەگەر هاتو فەرز بو. بەڵام ئەگەر هاتو هەستی بەجوڵەو تەزوی بێ نوێژی یەکەی لەناو جەستەی خۆی دا کرد لەپێش ڕۆژ ئاوا بون بەڵام هیچ نەهاتە دەرو هیچی نەبینی تادوای

---

(١) أ ـ متفق علیە.

ب ـ واتە: ئێمە کەتوشی بێ نوێژی دەبوینو فەرمانمان پێ دەکرا بەگێڕانەوەی ڕۆژوەکانمان، بەڵام فرمانمان پێ نەدەکرا بەگێڕانەوەی نوێژەکانمان. واتە: ئافرەتی بێ نوێژ دەبێ ڕۆژوەکان بگێڕنەوە بەڵام نوێژەکان نەو . وەرگێڕ.

ڕۆژئاوا بون([1]). ئەوە بەپێ ی گۆتەی ڕاست(القول الصحيح) ڕۆژوەكەی بەتاڵ نابێتو ڕۆژوی تەواوی بۆ هەیە، چونكە لەو كاتەدا خوێنەكە هەر لەناو بۆشایی ناوەوە دا بوەو دەرنەچوەتە دەرەوە هیچ حوكمێكی لەسەر نیە، وەلەبەر ئەوەی پێغەمبەرﷺكاتێ پرسیاری لێ كرا لەلایەن ئافرەتێكەوە دەربارەی ئەوەی كە پیاو لەخەودا دەی بینێت بینیویەتی ئایا خۆشوشتنەوەی لەسەرە ([2]). لەوەڵامدا فەرموی:{نعم إذا رأت الماء}(٣). جالێرەدا پێغەمبەرﷺحوكمەكەی بەبینینی تۆو (المني) بەستۆتەوە نەك بەگواستنەوەو جمو جوڵو ڕاچەنین لەناوەوە، دەی كەواتە بێ نوێژی ئافرەتانیش بەهەمان شێوەیەو حوكمەكانی ناچەسپێن تاوەكو دەرچەیەك نەبینێت. نەك بەجموجوڵو هەست پێ كردنو خزینی خوێن لەناوەوەی لەش دا، كەی خوێنی دەرچوو بینی ئەو كات حوكمەكانی دەچەسپێن.

* وەئەگەر بەری بەیان دەرچو كەوتە بێ نوێژیەوە ئەوە ڕۆژوی ئەو ڕۆژەی دروست نیە هەر چەندە دوای بەری بەیان بەیەك ساتە وەختیش(للحظة) پاك بوبێتەوە.

---

(١) واتە پێش ڕۆژئاوا بون هەستی بەخۆی كرد كەوا خەریكە توشی بێ نوێژی دەبێت بەڵام تادوای ڕۆژئاوا بون هیچ دەرنەچوو خوێنی نەبینی، بەڵكو دوای ڕۆژئاوا بون ئەمجار خوێن هاتە دەرو بینی. وەرگێڕ.

(٢) واتە: لەكوردەواری خۆماندا پێ ی دەگوترێت(شەیتانی بون) كەلەخەودا بەزۆری پیاو دەیبینێتو لەشی پیس دەبێتو دەبێ خۆی بشواتەوە واتەغوسڵ بكات. وەرگێڕ.

(٣) واتە: بەڵێ ئەگەر ئاوی بینی بێتو لەشی تەڕ بوبێت. ئەمەش بەچی دەزانیت كاتێ كەلەخەو هەستایتو شەو خەوت بینی بو كەشەیتانی بویت. بیكە بەعادەت كەلەخەو هەستایت دەست لەخۆت بكوتە ئەگەر لەشو جلو بەرگی دەوروبەری دامێنت تەڕبو جاخەونت بینی بێت یان نا ئەوە لەشت پیس بوەو دەبێ خۆت بشۆیتەوە. وەئەگەر تەڕ نەبوو هیچ ئاوو تەڕایت هەست پێ نەكرد و ەجلەكانتو لەشت تەڕ نەبو ئەوە ئەو كات لەشت پیس نەبوەو پێویست ناكات خۆت بشۆیتەوەو لەسەرت واجب نابێت جاخەونت بینی بێت یا نەت بینی بێت. وەرگێڕ.

* وەئەگەر پێش بەری بەیان پاك بو بێتەوەو بەڕۆژو بێت ئەوە ڕۆژوەكەی تەواو دروستە، باهەتاكو دوای بەیانیش خۆی نەشورد بێتەوە وەك لەش پیسی، كەنیەتی بۆ ڕۆژو گرتن هێناوەو لەشیشی پیسەو تادوای بەری بەیان(الفجر)خۆی نەشوشتۆتەوەو ڕۆژوەكەشی تەواوو دروستە، بەگوێرەی فەرمودەكەی عائشە رچی الله عنها كەگوتویەتی:(كان النبيّ ﷺ يصبح جنباً من جماع غير أحتلام ثم يصوم في رمضان)([1]).

سێ یەم: سوڕانەوە(الطواف) بەدەوری ماڵی خوادا(الكعبة):

ئافرەت كەكەوتە بێ نوێژی یەوە دروست نیە بە دەوری ماڵی خوادا بسوڕێتەوە(الطواف البيت)، چ فەرزەكەیو چ سوننەتەكەی. وەئەگەر بیكات لێ ی وەرناگیرێتو دروست نیە. بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺكەبە عائشە خاتونی فەرمو كاتێك كەوتە بێ نوێژی یەوە:{إفعلي مايفعل الحاج غير ألاّ تطوفي بالبيت حتى تطهري}([2]).

* بەلاّم دەتوانێت باقی كارەكانی تری ئەنجام بدات وەك هەوڵو تێكۆشان(السعي) لەنێوان سەفاو مەروەو وەستان لەكێوی عەرەفەو شەو مانەوە لەموزدەلیفەو مینادا، ووەبەرد هاویشتن(رمي الجمار) و باقی بەندایەتیەكانی تری حەجو عەمرە و حەرام نیەو بۆی دروستە، لەسەر ئەم بنەمایە ئەگەر مێینە تەوافی كردوو پاك بو، و ڕاستەوخۆ دوای تەواف كەوتە بێ نوێژیەوە، یاخود لەكاتی هەولْ دان(السعي) واتە لەسەفاو مەڕوەدا كەوتە بێ نوێژیەوە ئەوە چی تێدا نیەو تەوافەكەو حەجەكەی تەواوو دروستە.

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: پێغەمبەرﷺبەیانی كردۆتەوەو لەشیشی پیس بوە بەهۆی جیماعەوە نەشەیتانی بون، ڕەمەزانیش بوەو بەڕۆژوش بوە. واتە: لەڕەمەزاندا بەڕۆژو بوەو شەو لەگەڵ خێزانیشی دا جوت بوەو تابەری بەیانیش (الفجر) خۆی نەشردۆتەوە. وەرگێڕ.

(٢) تخريج و واتاكەیمان لەڕابردودا نوسیوە. وەرگێڕ.

چوارەم: لەسەر لاچونی تەوافی خوا حافیزی(طواف الوداع):

ئەگەر ئافرەت بەندایەتیو دروشمەکانی حەجو عەمرەی هەمو تەواو کردنو کەوتە بێ نوێژیەوە پێش ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ شوێنو وڵاتی خۆیو کەوتە بێ نوێژیەوە و بەردەوام بو تادەرچونی لەمەککە، ئەوا ئەو کاتە دەگەڕێتەوەو تەوافی خوا حافیزی ناکات. بەگوێرەی ئەو فەرمودەیەی إبن عباس رضي الله عنهما:{أُمِرَ النَّاس أن يكون آخر عهدهم بالبيت، إلاَّ أنهُ خفف عن المرأة الحائض}(١).

* هیچ پێویست ناکات ئافرەتی بێ نوێژ لەماڵی خواو لەکاتی حەجو عەمرەداو لەتەوافی خوا حافیزی دا بچێتە بەردەرگای مزگەوتی حەرامو دوعا بکات، چونکە ئەوە لەپێغەمبەرەوە ﷺ نەهاتوەو بەندایەتیەکان بەندن بەو سوننەتەی کەلە پێغەمبەرەوە ﷺ بۆمان هاتونو ئەمەش پێچەوانەی ئەو سوننەتەیە. لەچیرۆکی (صفية رضي الله عنها)دا هاتوە کەکاتێ لەدوای تەوافی ئیفاضة (طواف الإفاضة) پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموە:{فَلْتَنْفُر إذن}(٢). فەرمانی پێ نەکرد بچۆ بەردەرگایو دوعا بکە. ئەگەر ئەوە شەرعی بایە ئەو کاتە بۆی ڕون دەکردەوەو پێ ی دەگوت بچۆ بۆ بەردەرگای مزگەوت و دوعا بۆ خۆت بکەو بۆ ئێمەش دەبو بەسوننەت.

* بەڵام تەوافی حەجو عەمرەی لەسەر لاناچێتو دەبێ هەر کاتێك پاك بوەوە لەبێ نوێژیەکەی تەوافەکەی بکات.

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: خەڵکی کەمەبەستی لەحاجیەکانە بەژنو بەپیاوەوە فرمانیان پێ کراوە کەدەبی کۆتا کاریان سوڕانەوەی خوا حافیزی بێت بەدەوری ماڵی خوادا(طواف الوداع) بێت، تەنیا ئافرەتانی بێ نوێژو زەیستاندار نەبێت لەسەریان سوك کراوە کەبۆیان هەیە تەوافی خوا حافیزی نەکەن. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: مادام کەوتویتە بێ نوێژیەوە دەرچو تەوافی خوا حافیزی مەکە. وەرگێڕ.

پێنجەم: مانەوە لەمزگەوت دا(المكث في المسجد): مانەوە لەمزگەوتدا بۆ ئافرەتی بێ نوێژ حەرامەو دروست نیە هەتاکو لەنوێژگای جەژنەکانیشدا حەرامە بمێنێتەوە. بەپێ ی ئەو فەرمودەی دایکی عطية رضي الله عنها کەگوێ ی لەپێغەمبەرﷺبوە کەفەرمویەتی:{يخرج العواتق وذوات الخدور والحُيَّض)، وفيه (يعتزل الحُيَّضُ المصلى)}([1]).

شەشەم: جوت بون لەگەڵ مێرد(الجماع):

ژنی بێ نوێژ دروست نیەو حەرامە مێردەکەی لەگەڵی دا جوت بێتو نابێ ئەو ژنە بهێڵێت مێردەکەی لەگەڵی داکۆببێتەوە. بەگوێرەی فەرمودەی خوای پەروەردگار کەدەفەرمویێت ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَٱعْتَزِلُوا۟ ٱلنِّسَآءَ فِى ٱلْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ ٱللَّهُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ ﴾([2]).

مەبەست لە(المحيض)کاتو شوێنی بێ نوێژیەکەیە واتە توخن نەکەوتنی ئافرەت لەکاتی بێ نوێژی دا لەپێشەوەی (الفرج)و ئافرەتو بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ:{إصنعوا كلَّ شيءٍ إلاَّ النكاح }(٣).

---

(١) أ ـ متفق علية.

ب ـ واتە: بائافرەتانی ئازادو کچانی ماڵەوە (ذوات الخدور) و بێ نوێژانیش دەرچن بۆ نوێژی جەژنو بێنە نوێژگا، هەروەها لەفەرمودەکەدا هاتوەکەدەفەرمویت : بازئافرەتانی بێ نێژ کەنارگیر بنو نەیەنە ناو نوێژگاو لەدەری نوێژگا دابیشنو تنیا باگوێ لەوتارو ئامۆژگاریەکان بگرنو بانوێژ نەکەن. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة البقرة: (٢٢٢).

ب ـ واتە: واتاکەیمان پێشتر ڕون کردۆتەوە. وەرگێڕ.

(٣) واتە: هەمو شتێك لەگەڵ خێزانی خۆتدا بکە لەکاتی بێ نوێژی دا تەنیا جوت بون نەبێت لەپێشەوەی(الفرج) نەبێت. وەرگێڕ.

* وەلەبەر ئەوەی موسڵمانان لەسەر حەرام بونو دروست نەبونی جوت بون لەڕێگەی دامێنی(الفرج)ی ژنی بێ نوێژ كۆكن، بەهیچ شێوەیەك نابیٚو دروست نیە بۆ پیاوێك كەبڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هەبێت دەست پیشخەری ئەم كارە خراپە بكاتو ئەنجامی بدات. واتە حەرامێكی بڕاوەیەو نابێ پیاو لەڕێگەی(فەرجی) خێزانیەوە لەكاتی بێ نوێژی دا جوت بێتو جیماعی لەگەڵ دا بكات، چونكە قورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەرﷺو كۆڕای موسڵمانان قەدەغەو حەرامیان كردوە. هەر كەسێك بكات ئەوە فەرمانی خواو پێغەمبەرﷺەكەی شكاندوە. وشوێن ڕێگایەك كەوتوە كەدورە لەڕێگەی بڕواداران. ئیمامی (النووي) لە(مجموع شرح المهذب ٣٧٤/٢)دا نوسیویەتی، ئیمامی شافیعی گوتویەتی:(من فعل ذلك فقد أتى كبيرة)([١]). هاوەڵانمانو غەیری ئەوانیش دەڵێن: (من استحلَّ وطء الحائض حكِمَ بكفره)([٢]) . أ. ه. قسەكانی نەوەوی.

* ڕێگە دراوە بەپیاو سوپاس بۆ خوا كەئارەزوەكانی خۆی دابمركێنێتەوەو بەبێ ئەوەی جوت بون(الجماع) بكات، وەك ماچ كردنو بەخۆوە گوشینو كار لەگەڵ كردن لەشوێنی تر نەك لەدامێنەوە(الفرج). وەباشتریش وایە تخونی نێوان ناوكو ئەژنۆی نەكەوێت مەگەر لەپشت پەردەیەكەوە یان بەربەستێكەوە بێت. بەگوێرەی فەرمودەكەی عائشە رضي الله عنها :((كان البني يأمرني فأتَّزر فيباشرني وأنا حائض))([٣]).

حەوتەم: تەلاَق دان(الطلاق):

دروست نیە پیاو ژنی خۆی لەكاتی بێ نوێژی دا تەلاَق بدات بەگوێرەی فەرمایشتی خوای گەورە كەدەفەرموێت:﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ

---

(١) هەر كەسێك ئەم كارە بكات ئەوە گوناحێكی گەورەی كردوە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: هەر كەسێك جوت بونی ئافرەتی بێ نوێژ حەڵاڵ بكات ئەوە بەكوفر حوكمی دەدرێت. وەرگێڕ.

(٣) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: پێغەمبەرﷺپێ دەكردمكەشتێك بەسەر خۆم دابدەمو ئەویش كاری لەگەڵ دەكردم لەكاتێكدا من لەبێ نوێژی دا بوم. وەرگێڕ.

لِعِدَّتِهِنَّ ﴾(١). واتە لەو حاڵەتەدا پێشوازی یاخود چاوەڕوانی ماوە(عدة)ی خۆی دەکات. ئالەو کاتەدا تەلاق دان نابێتو دروست نیە، مەگەر لەکاتی سك پڕیو لەکاتی پاك بونەوەی دا تەلاقی بداتو بێ ئەوەی لەگەڵی دا جوت ببێت، چونکە ئەگەر لەکاتی بێ نوێژی دا تەلاق بدرێت ئەوا چاوەڕوانی ماوە(العدة)ناکات چونکە ئەو ماوەی بێ نوێژیەی لەماوەی چاوەڕوانی ناژمێردرێت، وەئەگەر لەدوای پاك بونەوەو دوای لەگەڵ دا جوت بونی تەلاق درا، ئەوا ئەو کات ماوەی چاوەڕوانی(العدة)کەی دیار نیە چونکە نازانێت داخۆ بەو لەگەڵ جوت بونە(الجماع) سکی پڕ بوە یان نا ئەوە ئەو کاتە کەگرتبێتی ئەوا ماوەی چاوەڕوانی(العدة) کاتی سك پڕیەکەیەتی، وە ئەگەر نەشی گرتبو ئەوە ماوەی چاوەڕوانی(العدة)کەی ئەو ماوەیەیە تاتوشی بێ نوێژی دەبێتەوە. جا کەدڵنیا نەبێت لەجۆری ماوەی چاوەڕوانیەکەی ئەوە ئەو کات تەلاق دان حەرام دەبێتو دروست نیە هەتاکو کارەکە ڕون دەبێتەوە.

کەواتە تەلاق دانی ژنی بێ نوێژ حەرامە بەگوێرەی ئەو ئایەتە پیرۆزەی ڕابردو. وەلەبەر ئەوەی لەهەردو فەرمودە ڕاستەکاندا(الصحیحین) و غەیری ئەوانیش چەسپاوە. لەفەرمودەی إبن عمر دا هاتوە کەژنەکەی خۆی لەکاتی بێ نوێژی دا تەلاق دابو، ئەمەی بەپێغەمبەرﷺڕاگەیاند، پێغەمبەرﷺتوڕە بوو فەرموی:{مرهُ فَلْيُراجعها ثمَّ ليمسكها حتى تطهر، ثمَّ تحيض، ثمَّ تطهر، ثمَّ إن شاء امسك بعد، وإن شاء طلق قبل ان يمس، فتلك العدة التي أمر الله أن تطلق لها النساء}(٢).

---

(١) أ ـ سورة الطلاق: (١).

ب ـ واتە: واتاکەیمان لەڕابردودا شی کردۆتەوە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: برۆ بیگێڕەوەو بیهێنەوە لای خۆتو لێ ی گەڕێ تاپاك دەبێتەوە،و ئەمجار دەکەوێتەوە بێ توێژی و دیسان پاك دەبێتەوە، جائەوجار گەر ویستت بیهێڵیتەوە ئەوە بیهێڵەوە، وەئەگەر ویستیشت تەلاقی بدەیت، تەلاقی بدە، ئائەمەیە ماوەی چاوەڕوانی(العدة) کەخوای گەورە لەتەلاق دانی ژنان فرمانمان پێ دەکات. وەرگێڕ.

* ئەگەر هەر پیاوێك ژنەكەی خۆی لەكاتی بێ نوێژی دا تەلأق بدات ئەوە گوناحبارە، پێویستە لەسەری تۆبە بكاتو بگەڕێتەوە لای خوای بالاّ دەستو كار بەجێ، وژنەكەی بگێڕێتەوە لای خۆیو بەتەلاّقێكی شەرعیانەو بەگوێرەی فەرمانی خواو پێغەمبەرﷺ تەلاّقی بدات، لەدوای هێنانەوەی باوازی لێ بێنێت تاكو بێ نوێژیەكەی تەوا دەبێت كەتیایدا تەلاّق دراوە، وەجارێكی تریش بكەوێتەوە بێ نوێژیو لەو بێ نوێژیەش پاك ببێتەوەئەمجار ئەگەر ویستی لەژێر نیكاحی خۆی دا بیهێڵێتەوە بابیهێڵێتەوە، وە ئەگەر ویستیشی تەلأقی بداتو بەیەكەوە نەگونجان ئەوە باپێش ئەوەی بچێتە لای تەلاّقی بدات.

سێ شتو سێ حاڵەت هەن لەحەرامیو نادروستی تەلاّقدان لەكاتی بێ نوێژی دا هەلاّوێردراون كەبریتین لەمانەی خوارەوە:

یەكەم: ئەگەر تەلاّق دانەكە پێش لەگەڵ مانەوەو دەست لێدانی بێت ئەوە هیچی تێدا نیە ئەگەر لەكاتی بێ نوێژیش دا تەلاّقی بداتو بۆیان دروستە، چونكە لەو كاتەدا ماوەی چاوەڕوان(العدە)ی لەسەر نیەو ئەو كاتە تەلاّق دانەكەی پێچەوانەی فەرمانو فەرمودەی خوای گەورە نیە كەدەفەرموێت:﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ ﴾ (١).

دووەم: ئەگەر هاتو بێ نوێژیەكە لەكاتی دو گیانی (الحمل)دا بو ، كەهۆیەكەیمان لەڕابردودا ڕون كردەوە.

سێیەم: ئەگەر تەلاّق دان لەسەر قەرەبو(عوض) بو ئەوە قەیدی نیە ئەگەر لەكاتی بێ نوێژی دا تەلأقی بدات.

---

(١) أ ـ سورة الطلاق: (١).

ب ـ پێشتر واتاكەیمان نوسیوە. وەرگێڕ.

وەکو ئەوەی کەلـەنێوان ژن‌و مێـردا کێـشەو خـراپ هـەڵس‌و کـەوت کـردن‌و لەیـەك تێنەگەیشتن لەنێوانیانـدا هـەبو، مێردەکـە قەرەبویـەك لـەبری تـەڵاق دانـی ژنەکـەی وەر دەگرێت، ئەو تەڵاق دانە دروستە ئەگە لەکاتی بێ نوێژیش دا بێت.بەپێ ی فەرمودەی إبـن عباس رضي الله عنهما کەژنی ثابت کوڕی قیس کوڕی شماس هاتەلای پێغەمبـەرﷺو پـێ ی گوت: ئەی ڕەسولی خوا من هـیچ گلـەییم لـەڕوی دیـن‌و ئاکاروڕەوەشـتەوە لەمێردەکـەم نیـە، بـەڵام مـن لەئیـسلامدا ڕقـم لـەکوفرە) پێغەمبـەر ﷺفـەرموی:{أن تـردِّين عليـه حديقته؟} فقالت: نعم. فقال:{ أقبل الحديقة وطلقها تطليقة}([1]). پێغەمبەر ﷺنەی فـەرمو ئایا بێ نوێژە یان پاکە، وەلەبەر ئـەوەی ئـەو تەڵاقدانـە خـۆ بەخـشیو قوربانیەکـە لەژنـە خۆیەوە واتە خۆکڕینەوەکە کەخۆی پێ دەکڕێتـەوە، ئـەوە لـەکاتی پێویـستی دا دروسـتە لەهەر حاڵ‌و گوزەران‌و بارێك دا بێت.

لە(المغني)دا گوتراوە کەدروست بونی دەست لێ هـەڵگرتن(الخلـع) لـەکاتی بـێ نوێـژی دا شی کردۆتەوە (٧/٥٢) بەم جۆرە: ((دروسـت نـەبونی تـەڵاق دان یـا دەسـت لێ هـەڵگرتن لەکاتی بێ نوێژی دا لەبەر ئەو زیانەی کەبەر ئافرەت دەکەوێت لەئەنجامی درێـژ بونـەوەی ماوەی چاوەڕوانی(العدة)، جا ئەو دەست لێ هەڵ گرتنە بۆ قەرە بو کردنەوەی ئەو زیانەیە کەلە ئەنجامی ڕەفتاری خراپ‌و هەڵس‌وکەوت‌و ئـەو جێگـە ناخۆشـەی کـەتێ ی دایـەو پـێ یەوە ناڕەحەت‌و دل تەنگ‌و بێزارەو حەزی پێ ناکات، دیارە ئەمەشیان گەورە ترە لەدرێـژ بونەوەی ماوەی چاوەڕوانیەکە (العدة) جابۆیە دروستە زۆرەکەیان بەکەمەکەیان لاببرێـت.

---

(١) أ ـ رواه البخاري.

ب ـ واتــە:ئــەو باخــچەیەی کــەدابوی بــەتۆ لــەبری مــارەیی دەی دەیتــەوە؟ گــوتی: بــەڵێ، پێغەمبەرﷺفەرموی: دەبڕۆ باخچەکەتی لێ وەربگرەوەو تەڵاقی بدە واتە ئازادی بکە بەئازاد کردنێکی تەواو. وەرگێڕ.

بۆیە پێغەمبەرﷺلەحاڵی دەست لێ هـەلگیراو (المتخلعـة)ی نەپرسـی چـۆنەو چـۆن نیـە)) تائێرە قسەکانی تەواو بون.

* بەڵام گرێ بەستی هاوسەرێتیو مارە بڕینی ژن لەکاتی بێ نوێژی دا هیـچی تێـدا نیـەو دروستە چونکە بنەڕەت حەڵاڵ بونەو هیچ بەڵگەیەکیش لەسەر دروست نەبونی نیە. بـەڵام چونە لاو جوت بونی مێردەکەی لەگەڵی دا(أدخال) لـەکاتی بـێ نوێـژی دا تەماشـا دەکـرێ ئەگەر دڵنیا بن لەوەی بەهۆی ئەو جوت بونەی زیان بەئافرەتەکـە ناگـات ئـەوە چـی تێـدا نیەو دروستە، بەڵام ئەگەر توشی زیان ببێت ئەوە نابێ بچێتە لایو دەبێ چاوەڕوان بکات تاکو پاك دەبێتەوە لەترسی ئەوەی نەوەکو بکەوێتە حەرامی و قەدەغە کراوەکانەوە.

هەشـتەم: ڕەچـاو کـردنو گرنگـی دان بـەماوەی چـاوەڕوانی(عـدة) تـەڵاق واتـە بـێ نوێژی(الحيض):

ئەگەر پیاو ژنەکەی تەڵاق دا دوای ئەوەی کەچوە لای یا لەگەڵی دا نوستبو پێویستە ئەو ژنە هەتا سێ بێ نوێژی تەواو دەبینێ چاوەڕوانی بکات، ئەگەر هاتو ئەو ژنە لەبێ نوێژدارەکان(الحُيَّض) بوو دوگیانیش نەبو بەگوێرەی فەرمایشتی خوای گەورە کەدەفەرموێت:﴿ وَٱلۡمُطَلَّقَٰتُ يَتَرَبَّصۡنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَٰثَةَ قُرُوٓءٖۚ ﴾(١).

بەڵام ئەگەر دوگیان بون ئەوە ماوەی چاوەڕوان کردنەکەیان دانانی سکەکانیانە، جائەو ماوەیە درێژ بێت یان کورت، بەگوێرەی فەرمایشتی خوای پەروەردگار دەدەفەرموێت:﴿ وَأُوْلَٰتُ ٱلۡأَحۡمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّۚ ﴾(٢). بەڵام ئەگەر

---

(١) أ ـ سورة البقرة: (٢٢٨).

ب ـ واتە: تەڵاق دراوەکان بۆ ماوەی سێ بێ نوێژی تەواو دەبێ چاوەڕوان بکەنز وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة الطلاق: (٤).

ب ـ واتە: ژنانی دوگیانی تەڵاق دراو ماوەی چاوەڕوانیان دانانی سکەکانیانە.وەرگێڕ.

تەڵاق دراوەکە لەو ئافرەتانە بو کەبیٚ تویٚژ نابن وەك ئەوەی کەکچی بچوكو منداڵ بیٚتو هیٚشتا نەکەوتبیٚتە بیٚ نویٚژیەوە، یاخود لەو ژنو پیرە ژنانە بو کە لەسەر وعوزر شوشتن کەوتونو بیٚ ئومیٚد بونو و ئیدی بیٚ نویٚژیان بەسەر دا نایەت، جا بەهۆی تەمەن زۆریەوە بیٚت یاخود لەو ژنانە بیٚت کەزامالٚ(الرحم)یان دەرهاتوە، یاخود بەهەر هۆیەکی ترەوە بیٚت کەبیٚ نویٚژی نابینن ئەوانە ماوەی چاوەڕوان کردنیان سیٚ مانگە بەگویٚرەی فەرمودەی خوای گەوری :﴿ وَٱلَّٰٓـِٔي يَئِسۡنَ مِنَ ٱلۡمَحِيضِ مِن نِّسَآئِكُمۡ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ أَشۡهُرٖ وَٱلَّٰٓـِٔي لَمۡ يَحِضۡنَۚ ﴾(١).

بەڵام ئەگەر لەو ژنانە بون کەبیٚ نویٚژیان لەسەر لاچوە یاوەستاوە بەهۆی نەخۆشیەوە یابەهۆی شیردانو منداڵ بەخیٚو کردنەوە ئەوە لەو ماوەیەدا هەر دەمیٚنیٚتەوەو چاوەڕوانی دەکات هەتاکو بیٚ نویٚژی بەسەردا دیٚتەوە هەر چەندە ماوەکەشی دورو دریٚژ بیٚت ئەوجار لەویٚرا ماوەی چاوەڕوانیەکەی دەست پیٚ دەکات. خۆ ئەگەر هۆکارەکەی لەسەر نەما وەك ئەوەی کەلەنەخۆشیەکەی چاك ببیٚتەوەو ماوەی شیر پیٚدانەکەش کۆتایی هاتو بیٚ نویٚژی نەبینیو هەر بەردەوام بو لەسەر حاڵەتی خۆی واتە نەکەوتە (الحیض)ەوە ئەو کاتە ئەو ژنە دەبیٚ یەك ساڵ لە کاتی نەمانی هۆکارەکەوە، کەئەمەشیان قسەوڕای ڕاستەقینەیە کەلەگەڵ بنەماو ڕیٚساکانی شەریعەتی خوادا دیٚتەوە. ئەگەر هۆکارەکە(السبب) نەماو بیٚ نویٚژی نەبینی وەك ئەو ژنەی لیٚ دیٚ کەبیٚ نویٚژی لەسەر نەماوە نەك بەهۆی هۆکاریٚکی دیارو ڕونەوە. وەئەگەر بەبیٚ هیچ هۆیەکی دیارو ئاشکرا بیٚ نویٚژی نەما، ئەوە ئەو ئافرەتە یەك ساڵی ڕەبەق چاوەڕوانی دەکات واتە(العدة) دەگریٚتە بەر. نۆ مانگی دوگیانی(سك پڕ ـ الحامل) ی وەك ئیحتیاتیٚك، چونکە

(١) أ ـ سورة الطلاق: (٤).

ب ـ واتە:ئەو ژنانەی کەلەبیٚ نویٚژی بیٚ ئومیٚد بونو بیٚ نویٚژی نابینن ئەگەر تەڵاق دران ماوەی چاوەڕوانیان سیٚ مانگە لەگەل ئەوەانەی کەبیٚ نویٚژ نابن. وەرگیٚر.

زۆربەی زۆری ئافرەتـان نـۆ مـانگ دو گیـان دەبـن، هـەروەها سـیٚ مـانگ عیـددەش ئـەوە دەکاتە ساڵێك.

* بەڵام ئەگەر تەڵاق دانەکە لەدوای گریٚ بەستیو مارە بڕین بو کابرا دەستی نەچو بوە لایو لەگەڵی دا نەمابوەوە واتە لەگەڵی دا نەخەوتبوو جوت نەبوبو. ئەوە ماوەی چاوەڕوانی(العدة)ی نیەو پێویست ناکات نەبەبیٚ نوێژیو نەبەهیچ شتێکی تر چونکە لەگەڵی دا کۆ نەبوەتەوە بەگوێرەی فەرمایشتی خوای گەورە:﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحۡتُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَـٰتِ ثُمَّ طَلَّقۡتُمُوهُنَّ مِن قَبۡلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمۡ عَلَيۡهِنَّ مِنۡ عِدَّةٖ تَعۡتَدُّونَهَا﴾(١).

نۆیەم: حوکمی ئەستۆپاکی(خاڵی بون) زامالٚ(الرحم):

واتە هیچی لەزامالٚ دا نەمێنێتو سك پڕی نەمێنێت. ئەمەش پێویستی بەحوکم واتە بڕیار هەیە کەی پێویستی بەئاستۆپاکی زامالٚ(الرحم) هەبو ئەم حاڵەتە چەند کێشەو داخوازیەکی هەن لەوانە:

* ئەگەر ژنێك مێردەکەی مردو سکی هەبو، ئەو منداڵە میراتی کابرا دەگرێـت، وەئـەو ژنـە خاوەن مێرد بو، ئەو کاتە مێردەکە نابیٚ لەگەڵی دا جوت ببێت هەتاکو بیٚ نوێژی دەبێنیٚ، یاخود تا دەردەکەوێت کەسکی هەیە، ئەگەر دەرکەوت کەسکی هەیە ئەوە ئەو کات حوکم دەدەین کەسکەکەی میراتی کابرای مردو دەگرێت، کەواتە حوکم بەبونی ئەو سکە دەدەین لەکاتی مردنی باوکی دا لەوناو ڕەحەمی دایکی دا هەبوە.

---

(١) أ ـ سورة الأحزاب: (٤٩).

ب ـ واتە: ئەی ئەو کەسـانەی کـەبڕواتان بـەخواو بەپێغەمبـەرو بـەڕۆژی دوایـی هەیـە ! ئەگـەر ئافرەتانی بڕوادارتان مارە کردو نەچونە لایانو واتە داخلیان نەبون، ئەوا ئەو ئافرەتانـە ئەگـەر تـەڵاق دران پێویست ناکات ماوەی چاوەڕوانی بگرنە بەرو پێویـست ناکـات مـاوەی(العـدة) چـاوەڕوان بکـەن، بـەڵکو دوای تـەڵاق دان یەکـسەر دەتـوانن شـو بکەنــەوەو ڕانەوەسـتن. وەرگێـڕ، بەسـود وەرگـرتن لەتەفسیری گوڵشەن ب٢ل١١٠١.

بـەڵام ئەگـەر کەوتــەوە بــێ نوێـژی، ئـەوە حـوکم دەدەیـن بەنـەبونی شـوێنەوارو جێمـاوەی مردوەکـەو دەتـوانین حـوکم بەئەسـتۆپاکی زامـاڵی(الـرحم) ئـەو ژنـەش بـدەین بەهۆی توش بونی بەبێ نوێژی یەوە.

دەیەم: واجب بونی خۆشوشتنە(الغسل):

پێویـستە لەسـەر ئـافرەت هـەر کاتێـك لـەبێ نوێـژی تـەواو وپـاك بـوەوە خـۆی بـشواتەوە، بـەجۆرێك هــەمو لەشــی پــاك بکاتــەوە و ئــاوی بەســەردا بــڕوات بــەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەبە(فاطمەی کچی حبیش)ی فەرموو:{فإذا أقبلت الحيضة فـدعي الصلاة، وإذا أدبرت فاغتسلي}([١]).

* بەلانی کەمی واجب بونی خۆشوشتنەوە ئەوەیە کە دەبێ ئاو هەموی لەشـی بگرێتـەوە هــەتاکو ژێــر موەکانیــشی بگرێتــەوە، وەباشــتریش وایــە کەبــەو شــێوەیە بێــت کەلەفەرمودەیــەکی پێغەمبــەرداﷺهــاتوە، کەئــەسمای کــچی شــکل دەربــارەی خۆشوشـتنەوەی بـێ نوێـژی پرسـیاری کـردو ئـەویشﷺفـەرموی:{تأخـذ إحـداكنَّ ماءهـا وسدرتها فتطهر فتحسن الطهر، ثمَّ تصب على رأسها فتدلكه دلكاً شديداً، حتى تبلغ شئون رأسها، ثمَّ تصب عليها الماء، ثمَّ تأخذ فرصة ممسكةً ـ أي قطعة قماش فيها مسك ـ فتطهـر بها، فقالت أسماء: كيف تطهر بهـا؟ فقـال: سـبحان الله: فقالـت: عائـشة لهـا: تتبـيعين أثـر الدم}([٢]).

---

(١) أ ـ رواه البخاري.

ب ـ واتە: ئەگەر کەوتیتە بێ نوێژیەوە واز لەنوێژەکانت بێنە، وەئەگەر لەبێ نوێژیش تەواو بویت ئەوا خۆت بشۆوەو دەست بکەوە بەنوێژەکانت. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ رواه مسلم(١٧٩/١).

ب ـ واتە: هەر یـەکێك لـەئێوە کـەدوای تـەواو بـونی بـێ نوێـژی خـۆی شوشـتەوە بـا ئـاوو هەنـدێ سـدر کەڕوەکێکی بۆن خۆشو کەف کەرە بهێنێتو خـۆی پـێ بـشواتو چـاك خـۆی پـێ پـاك بکاتـەوە، ئـەوجار ئـاو بەسەر سەری خۆی دا بکات، توند سەرو قژەکانی بگلۆفیو تێکیان هەڵ شێلێت هەتاکو هـەمو سـەرو قـژەکانی

* وەهەڵ وەشاندنی پرچو قژی سەر واجب نیە، مەگەر بەسترا بێت یان هۆنرابێتەوەو لەوە بترسێ کەئاو نەگاتە بنی موەکانی یاقژەکانی هەروەکو لە(صحیح مسلم ١٧٨/١) دا هاتوە..لەفەرمودەی أم سلمە رچی الله عنها کەپرسیاری لەپێغەمبەرﷺکردوە: من ئافرەتێکم قژی سەرم چڕو پڕە ئایا بیکەمەوەو لەبەر یەکی هەڵوەشێنم؟ وەلە ڕیوایەتێکی تردا هاتوە کەبۆ بێ نوێژی وجوت بون لەگەڵ مێردمدا؟ فەرموی:{لا إنما يكفيك أن تحثي على رأسكِ ثلاث حثيثات ثم تفيضين عليكِ الماء فتطهرين}([1]).

* بەڵام ئەگەر لەکاتی ماوەی نوێژدا پاك بوەوە پێویستە لەسەری خێرا پەلە بکات لەخۆ شوشتنەوە بۆ ئەوەی پێڕا بگات لەکاتی خۆی دا نوێژەکەی بکات. ئەگەر لەسەفەریش بو ئاوی دەست نەکەوت، یا ئاو هەبو بەڵام دەترسا گەئاو بەکار بهێنێت توشی نەخۆشیو زیان ببێت، یان نەخۆشەو نابێ ئاو بەکار بهێنێتو توشی زیانی پتر ببێتو نەخۆشیەکە پەرە دەستێنێ ئەوە با تەیەموم(تیمم) بکات لەبری خۆشوشتن هەتاکو بەربەستو هۆکارەکانی لادەچن ئەوجار خۆی بشواتەوە.

* هەندێ لەئافرەتان لەکاتی ماوەی شەرعی نوێژدا پاك دەبنەوە و خۆناشۆنەوەو بۆ کاتێکی تری لێ دەگەڕێن بەبیانوی ئەوەی لەو کاتە کورتەدا ناتوانن بەچاکی خۆیان بشۆنەوەو خۆ پاك بکەنەوە، بەڵام ئەمە نەبڕو بیانوەو نەبەڵگەش، چونکە هەر نەبێ باخۆشوشتنەوە واجبەکە لەسەر خۆیان لاببەنو خۆ بشۆنەوەو نوێژەکەش لەکاتی خۆی دا بکات. خۆ ئەگەر کاتێکی فراوانتری بۆ ڕەخسا لەدوایی دا بابەتەواویو بەقەناعەتی دڵی خۆی خۆی بشواتەوە.

سەری دەگرێتەوەوپیسیان لێ دەکاتەوە، ئەمجار ئاوی بەسەردا بکات، دوایی پارچە قوماشێك بێنێو جوان خۆی پێ پاك بکاتەوە ئیدی بەمە پاك دەبێتەوە. ئەسماو گوتی: باشە چۆنی خۆ پێ پاك بکەمەوە ؟ پێغەمبەرﷺفەرموی:پاکو بێ گەردی بۆ خوا(سبحان الله) . ئەمجار عائشە خاتون وەڵامی ئەسمائی دایەوەو گوتی: بەو پارچە قوماشە شوێن خوێنەکە بکەوەو پێ ی بسڕەوەو لای بەرەو وردە وەردە لەگەڵی دا ئاوی پێدا بکەو خوێنو شوێنەوارەکەی لێ بکەوە. وەرگێڕ.

(١) واتە: تەخێر، بەڵکو ئەوەت بەسە کەسێ چەنگ(لوێض) ئاو بەسەری خۆت دا بکەیتو ئەمجار بەهەمو لەشت دا بکەیتو ئەو ئاوە هەمو لەشت بگرێتەوە هەتاکو ژێر موەکا ن(قژەکان)یش ئاویان دەگاتێو تەڕ دەبن، ئیدی بەمە پاك دەبیتەوە. وەرگێڕ.

بەشی پێنجەم

ئیستحازەو حوکمەکانی(الإستحاضة)

بریتیە لەخوێن لەبەر ڕۆیشتنی ئافرەتو هەرگیز نەوەستانی، یاخود ماوەیەکی کەم دەوەستێت وەك ڕۆژێك یادو ڕۆژ لەمانگ دا. بەڵگەی حاڵەتی یەکەم: کە خوێن لەبەر ڕۆیشتنەکە هەرگیز ناوەستێت ئەوەیە کەلە(صحیح البخاري) دا چەسپاوە لەعائشەوە رضي الله عنها کەفەرمویەتی:(فاطمەی کچی أبی حبیش بەپێغەمبەریﷺ گوت: ئەی ڕەسولی خوا من هەرگیز پاك نابمەوە، لەڕیوایەتێکی تردا هاتوە(خوێنم لەبەر دەڕواتو پاك نابمەوە).

وەبەڵگەی حاڵەتی دوەمیش کەخوێن ناوەستێت مەگەر کاتێکی زۆر کەم نەبێت ئەو فەرمودەی حمنەی کچی جحش کاتێ هاتە لای پێغەمبەروﷺ گوتی: ئەی ڕەسولی خوا، من دەکەومە بێ نوێژیەکی گەورەو توندو تیژو بەردەوام خوێنم لەبەر دەڕوا. ئەم فەرموەدەیە أحمدو أبو داودو الترمذي ڕیوایەتیان کردوەو بەڕاستی داناوە، وەلەئیمامی أحمدەوە هاتوە کەئیمام ئەم فەرمودەیەی بەڕاستی داناوەو باشیەتی فەرمودەکەی لەبوخاریەوە هێناوە.

بارەکانی خوێن لەبەر ڕۆیشتو (المستحاضة)

خوێن لەبەر ڕۆیشتو سێ حاڵەتی هەن کەئەمانەی خوارەوەن:

حاڵەتی یەکەم: ئەوەیە کەبێ نوێژ ی(الحیض) دیاری هەیە پێش ڕودانی خوێن لەبەر ڕۆیشتنەکە (الإستحاضة). ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ماوەی بێ نوێژیە دیارەکەی ڕابردوی کەتیایدا دادەنیشێتو حوکمەکانی بێ نوێژی بەسەردا دەچەسپێن، بێجگە لەو

ماوەش واتە دوای تەواو بونی ماوەی بێ نوێژیەکەی بەخوێن لەبەر ڕۆیشتن دەژمێردرێتو حوکمەکانی خوێن لەبەر ڕۆیشتنی بەسەردا دەچەسپێن.

نمونە بۆ ئەمە: ئافرەتێك سەرەتای هەمو مانگێك شەش ڕۆژ دەکەوێتە بێ نوێژیەوە، دوایش خوێن لەبەر ڕۆیشتنی بەسەردا دێتو بەردەوام خوێنی لەبەر دەڕوات بێ وەستان، ئەوە ئەو ئافرەتە بێ نوێژیەکەی دەکەوێتە شەش ڕۆژی یەکەمی سەرەتای هەمو مانگێكو لەدوای ئەو شەش ڕۆژەش بەخوێن لەبەر ڕۆیشتن دەژمێردرێت بەگوێرەی فەرمودەکەی عائشە رضي الله عنها کەفاطمەتی کچی أبی حبیش بەپێغەمبەر ﷺی گوت:(ئەی ڕەسولی خوا، من بەردەوام خوێنم لەبەر دەڕوات ئایا نوێژەکان واز لێ بێنم؟ ﷺ فەرموی :{ لا إنَّ ذلك عرقٌ، ولكن دعي الصلاة قدر الأيام كنتِ تحيضين فيها ثمَّ إغتسلي وصلِّي } (١) وەلە(صحيح مسلم)دا هاتوە کەپێغەمبەر ﷺبەدایکی حبیبەی کچی جحش فەرموە:{إمكثي قدرَ ماكنتِ تحبِسُكِ حيضَتُكِ ثمَّ اغتسلي وصلِّي}(٢). ئیدی لەسەر ئەم بنەماو بەڵگەیە خوێن لەبەر ڕۆیشتو (المستحاضة) تەنها لەو چەند ڕۆژانەی کەماوەی عادەتی ئاسایی خۆیەتی نوێژەکان ناکات، دوای ئەو چەند ڕۆژە خۆی دەشواتەوەو نوێژ دەکاتو ئەوکاتە هیچ گوێ بەو خوێنە نادات.

حاڵەتی دووەم: کەماوەی دیاری نەبێت بۆ بێ نوێژی ئاسایی لەپێش خوێنی دەمار(الإستحاضة)، بەڵکو بەردەوام خوێنی لەبەر دەڕوات هەر لەیەکەم جارەوە کەدەستی پێ کردوە واتە هەر لەسەرەتای یەکەم خوێن بینینەوە. ئەو کاتە دەبێ

---

(١) أ ـ رواه البخاري.

ب ـ واتە: نەخێر، ئەوە خوێنی دەمار، تەنیا ئەو چەند ڕۆژەی کەعادەتی ئاسایی خۆتە کەتیایدا دەکەویتە بێ نوێژیەوە نوێژەکانت مەکە، دوای ئەو چەند ڕۆژە خۆت بشۆوەو نوێژەکانت بکە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: تەنیا ئەو چەند ڕۆژە بمێنەوە کەتیایدا دەکەوێتە بێ نوێژی خۆتەوە، دوای چەند ڕۆژەکان خۆت بشۆوەو نوێژەکانت بکە. وەرگێڕ.

بەجیاکردنەوەی ڕەنگی خوێنەکان ماوەی بێ نوێژیەکەی لێك جیـا بکاتەوەبـەڕەش بـاوی، یابەپەیتی خوێنەکەی، یابەبۆنی خوێنەکەی جیای بکاتەوەو مـاوەی بـێ نوێژیەکـە دیـاری بکات.و بەم چەند هۆیە حوکمەکانی بێ نوێژیەکە دەچەسپێت. بێجگە لـەو مـاوەی کەئـەم چەند سیفاتانەی کەباسمان کـردن تێـدا بـو بـەماوەی خـوێن لەبـەر ڕۆیـشتن(الإستحاضـة) دەژمێردرێت.

نمونە: ئافرەتێك لەیەکەم جارەوە کەخوێنی بینـی، خوێنەکـەی بـەردەوام بـو بـێ پسانەوە، بەڵام لەدەڕۆژاندا خوێنێکی ڕەشی بینیو بـاقی ڕۆژەکـانی تـر خوێنەکـەی سـور بو. یاخود لەدەڕۆژاندا خوێنێکی ئەستورو پەیتی بینی ولەباقی ڕۆژەکانی تردا خـوێنێکی نەرمی گەشی دیـت، یـاخود دەڕۆژان بـۆنی خوێنەکـەی نـاخۆش بـووی بـۆنی خـوێنی بـێ نوێژی بوو باقی ڕۆژەکانی تری مانگ بـێ بـۆن بـو، ئـەوە ئـەو ئافرەتـە کـەخوێنی ڕەشـی بینیوە لەنمونەی یەکەمدا ماوەی بێ نوێژیەکەیەتی(الحیض)، وەخوێنی ئەستورو پەیتەکە لەنمونەی دوەمدا بۆنی خوێنەکەی لەنمونەی سـێ یەمـدا بێجگـە لەوچـەند ڕۆژانـەش ئـەوە خوێن لەبەر ڕۆیشتنە(الإستحاضة) بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺکەبەفاطمةی کـچی جحشی فەرمو:{إذا کان دم الحیضة فإنه أسود یُعْرفُ، فإذا کان ذلـك فامـسکي عـن الـصلاة فإذا کان الآخر فتوضئي وصلِّي فإنما هـو عـرقٌ}(١). ئـەم فەرمودەیـە هـەر چـەند لـەدەق و لــەپاڵ پــشتیەکەی دا(مـتن والمـسند) تـێ بینــی هەیـە، بـەڵام لەگـەڵ ئەمەشـدا ئـەهلی زانستوزانیاری ڕەحمـەتی خوایـان لێ بێـت کاریـان پـێ کـردوە، کـار پـێ کردنـی باشـترە لەپشت گوێ خستنی لەبواری عادەتی بێ نوێژی زۆربەی ئافرەتاندا.

حاڵەتی سێ یەم: ئافرەتێك کەماوەی بـێ نوێژیەکـەی زانـراوو دیـاری نـەبێتو هـیچ نیشانەو بەڵگەیەکی واشی نەبێت کەخوێنی بێ نوێژیەکەی پێ بناسرێتەوە ئایا خوێنی بـێ نوێژیە یا خوێنی دەمار(الإستحاضة)و بەردەوامیشە لەیەکـەم جـارەوە کـەخوێنی بینیـوەو

---

(١) أ ـ رواه أبو داود والنسائي، وصححه إبن حبان والحاکم.

ب ـ واتە: ئەگەر بێ نوێژی بو ئەوە ڕەنگی ڕەشەو بەو ڕەنگە دەناسرێتەوە، ئەگەر ڕەنگی خوێنەکە ڕەش بو ئەوە دەست لەنوێژ هەڵ بگرە، بەڵام ئەگەر ئەوە نەبو واتە ڕەنگـی ڕەش نـەبو ئـەوە دەسـت نوێژ هەڵ بگرەو نوێژەکانت بکە، چونکە ئەوە خوێنی بێ نوێژی نیە بـەڵکو خـوێنی دەمـارەو دەڕوات. وەرگێڕ.

خوێنەکەشی لەسەر یەك سیفەت دەڕوات یاخود لە شێوەی چەند سیفەتی نارێكو ئاڵۆز دەڕوات وناتوانرێت بگوترێت ئەمە خوێنی بێ نوێژیە. ئەم جۆرە حاڵەتانە بەگوێرەی عادەتی ئاسایی بێ نوێژی زۆرینەی ئافرەتان کاری پێ دەکرێت کەهەمیشە وایە شەش ڕۆژ یاحەوت ڕۆژ لەهەمو مانگێکدا دەست پێ دەکاتو لەیەکەمین ساتەوە کەخوێن دەبینێت دەژمێردرێتو بەماوەی بێ نوێژی دادەنرێتو باقی ڕۆژەکانی تر بەخوێنی دەمار(الإستحاضة) دادەنرێت.

* نمونە: وەك ئەو ئافرەتەی کەیەکەم جار خوێن دەبینێتو لەڕۆژی پێنجەمی مانگدا دەیبنێو بەردەوامە بێ ئەوەی هیچ نیشانەو جیاکەرەوەیەکی ڕونی هەبێت کەئەمە خوێنی بێ نوێژیە نەبەڕەنگو نەبەشتی تر، ئەوە ماوەی بێ نوێژی ئەو جۆرە ئافرەتانە لەهەمو شەش ڕۆژێك یاحەوت ڕۆژێکی مانگدا دەبێتو لەڕۆژی پێنجەمەوە دەست پێ دەکات کەیەکەم جار خوێنەکەی تێدا دیوە لەهەمو مانگێکدا، بەگوێرەی فەرمودەکەی حمنة کچی جحش رضي الله عنها کەبەپێغەمبەرﷺی گوت: ئەی ڕەسولی خوا، من خوێنم لەبەر دەڕوات، خوێنێکی زۆرو بەردەوام، ئایا لەمە چی دەبینی، نوێژو ڕۆژوەکانم لێ قەدەغە دەکات؟ﷺفەرموی:{أنعتِ لكِ (أصف لكِ) إستعمال الكرسف(وهو القطن) تضعينه على الفرج، فإنه يذهب الدم، قالت: هو أكثر من ذلك ـ وفيه قال:{ إنما هذا ركضة من ركضات الشيطان فتحيضي ستة أيام أو سبعة في علم الله تعالى، ثم إغتسلي حتى إذا رأيت أنَّكِ طَهُرتِ واستنقيتِ فصلِّي أربعاً وعشرين أو ثلاثاً وعشرين ليلة وأيامها وصومي}([1]). فەرمودەکەیﷺ:{ستة أوسبعة} بۆ سەر پشکی نیە کامیان ڕەچاو دەکەیت یان نا، بەڵکو بۆ تێ ڕوانینو لێ ورد بونەوەو پشکنینی خۆتە. دەبێ زۆر بەوردی ڕونی بکەیتەوەو تێ

(١) أ ـ رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصححه، ونُقل عن أحمد أنة صححه، وعن البخاري أنه حسَّنه.

ب ـ واتە: چۆنیەتیەکەیت بۆ باس دەکەم، پارچە لۆکەیەك کەپێ ی دەگوترێت(الكرسف) بێنەو لەسەر دامێنت)الفرج(ی دابنێ و پێ ی دا بێنە ئەوە خوێنەکە لادەبات. گوتی: ئاخر لەوە پترە، لەم بارەوە فەرموی: ئەوە پیلاقەیەکە لەپیلاقەکانی شەیتان بۆ ئەوەی بەم جۆرە سەرتان لێ بشێوێنێتو ماوەی نوێژ کردنو نوێژنەکردنەکەتان لێ تێك بچێت، ئەو کاتە ئێوەش شەش ڕۆژ یان حەوت کەلەزانستو زانیاری خوای گەورە دایە بۆ ماوەی بێ نوێژیتان دابنێنو دوای ئەو شەش یان حەوت ڕۆژە خۆتان بشۆنەوەو تادەبینی کەپاك بویتەوەو خۆت خاوێن کردۆتەوە ئەمجار بیستو چوار یان بیستو سێ شەو بەڕۆژەکانیەوە نوێژ بکەنو تیایدا بەڕۆژ بن. وەرگێڕ

بکۆشـیت کـام ڕۆژە بەبەسـەر تـۆدا دەنگونجێـت ڕەچـاوی بکـەیت. دەبـێ بڕوانیـت کـام ڕۆژەیان لەحاڵەتی تۆوە نزیکە واتە سیفەتی کـام ئـافرەت لـەو ڕۆژەدا لەسـیفەتو خولـقو لەتەمەنو ڕەحم دا لەتۆوە نزیکە بـۆ خـوێنی مـاوەی بـێ نوێژیەکـەی. ئـەم جـۆرە دانـانو خەملاندنانـە ڕەچـاو بکـرێن. دەبـێ بزانـی ئەگـەر ئـەو سـیفاتانەی تـۆو سـیفاتەکانی ئـەو ئافرەتانە لەشەش ڕۆژەوە نزیکتر بو. ئەوە تۆش شەش ڕۆژەکە بۆ خـۆت دادەنێیـت، خـۆ ئەگەر لەحەوت ڕۆژەکە نزیکتر بو ئەوە تۆش حەوت ڕۆژەکە بۆ خۆت دادەنێیت.

ئەو حاڵەتـانەی کەبەخوێنی دەمار(الإستحاضة) دەچێت:

زۆر جار هەیە حاڵەتی وا بۆ ئافرەتان دروسـت دەبێـت کەدەبنـە هـۆی خـوێن بـەر بـونو خـوێن لەبـەر ڕۆیـشتن لەدامێنـەوە(نزیـف الـدم مـن الفـرج). وەکـو ئـەنجام دەرانـی نەشتەرگەری(العملیة الجراحیة) لەزاماڵ دا(الـرحم) یـا لەشـوێنەکانی تـری خـوار ڕەحـم دا، ئەمەش دو جۆری هەیە:

یەکەم: لەحاڵەتێك دا کەئـەو ئافرەتـە دەیزانـی دوای ئەنجامـدانی نەشـتەرگەری ئیـدی بـێ نوێژی نابینێـت وەك نەشـتەرگەری دەرهێنـانی منداڵـدانی بەتـەواوی یـاخود بەسـتنی ئـەو ئافرەتە کەدوای بەستنەکە خوێن دەبەستێو ناهێڵێ بێتـە خـوار، ئائـەم جـۆرە ئافرەتانـە حوکمەکانی خوێنی دەمار(الإستحاضة)یان بەسەردا ناچەسپێت، بەڵکو حوکمیـان حـوکمی ئەو ژنانەیە کەخوێنی ڕەنگی زەرد باو یاخود ڕەش باوو تەڕایی دەبینن دوای پاك بونـەوە لەبێ نوێژی، واز لەنوێژ کـردنو ڕۆژو گـرتن نـاهێننو لـەجوت بـونیش قەدەغـەیان ناکـاتو خۆشوشتنەوەشیان لەسەر پێویست(واجـب) نابێـت بـەهۆی ئـەم جـۆرە خوێنـەوە، بـەڵام پێویـستە لـەکاتی نوێـژ کردنـدا خوێنەکـە بـشواتەوە، و پارچـە پەڕۆیـەك یـان قوماشـێکی خاوێن لەدامێنی خۆی ببەسـتێت بـۆ ئـەوەی نـەهێڵێ خـوێنی لێ بێتـە خـوار یابێتـەر دەر، بادەسـت نوێـژ هـەڵ بگرێـتو نوێـژی خـۆی بکـات. دەس نوێژەکانیـشی بالـەو کاتـەدا بـن کەدەکەوێتـە مـاوەی شـەرعی نوێـژەکان. واتـە لـەکاتی خـۆی دا دەسـت نوێـژەکان هـەل

بگرێت. ئەگەر کاتی دیاریکراویان هەبووەکو پێنج فەرزە نوێژەکان. دەنا کەی ویستی نوێژ بکات بائەو کات دەست نوێژ بشوات وەك نوێژە سوننەتە ڕەهاکان(المطلقة).

دوەم: گەر نەیدەزانی کەدوای ئەنجام دانی نەشتەرگەریەکە بێ نوێژی نابینێت، بەڵکو لەوانەیە لەتوانای دا هەیە بێ نوێژی ببینێت. ئەوە حوکمی ئەو ژنە حوکمی خوێنی دەمار(الإستحاضة)ی بەسەردا دەچەسپێت. بەڵگەی ئەمەش ئەو فەرمودەی پێغەمبەرەﷺکەبەفاگمەی کچی جحشی فەرمو:{إنما ذلك عرقٌ وليس بحيضة، فإذا أقبلت الحيضة فاتركي الصلاة}. کەدەفەرموێ:{إذا أقبلت الحيضة} ئەوە دەگەیەنێت حوکمەکەی حوکمی خوێنی دەمارە (المستحاضة) بۆ ئەو ژنانەی کەلەوانەیە بێ نوێژی ببینن لەپێش و لەدوای نەشتەرگەریەکە، بەڵام ئەو کەسانەی کە مومکین نیەبێ نوێژیان نەبێت ئەوە خوێنەکەیان خوێنی دەمارە بەهەمو حاڵەتەکانیەوە.

حوكمەكانی خوێنی دەمار(الإستحاضة)

پێشتر زانیمان كامە خوێنی بێ نوێژیەو كامە خوێنی دەمارە(الإستحاضة)، هەر كاتێك كەخوێنی بێ نوێژی بو ئەوە حوكمی بێ نوێژی بەسەر دا دەچەسپێتو كەیش خوێنەكە خوێنی دەمار بو ئەوە حوكمەكانی خوێنی دەماری بەسەردا دەچەسپێت یاچەسپاوە، لەڕابردودا ئاماژە بەحوكمەكانی بێ نوێژی دا كرا.

بەڵام حوكمەكانی خوێنی دەمار وەك حوكمەكانی لەش پاكی وانو هیچ جیاوازیەك لەنێوان ئافرەتانی لەش پاكو خوێن دەمارەكان(المستحاضة)دا نیە لەم ڕوانەی خوارەوەدا نەبێت:

یەكەم: دەست نویژ هەلگرتن بۆ هەمو نوێژەكانو لەكاتی ماوەی شەرعی نوێژەكاندا، بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺكەفاطمةی أبی جحش رضي الله عنها فەرمو:{ثم توضئي لكل صلاة}([1]). واتا ئەمە ئەوەیە كەئەو ژنانە نابێ دەست نویژە كات دارەكان واتە پێنج فەرزەكان هەڵ بگرن مەگەر لەكاتی بونی نوێژەكاندا بێت و دەكەوێتە ناو كاتی شەرعی نوێژەكان، بەڵام ئەگەر نوێژەكان كات دار نەبون واتە سوننەتەكان ئەوا هەر كاتێك ویستی نوێژ بكات بادەست نوێژ بشواتو ئەو نوێژە بكات.

دوەم: هەر كاتێك ویستی دەست نوێژ بشوات ئەوە دەبێ شوێنەواری خوێنەكەی بشواتەوە. وەپارچە پەڕۆیەكی خاوێن لەسەر لۆكەوە لەسەر دامێنی خۆی ببەستێت بۆ ئەوەی خوێنەكە بگرێتو نەهێڵێ بێتە دەر، بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺكەبە حمنەی فەرمو:{أنعتِ لكِ الكرسف فإنه يذهب الدم، قالت: فإنه أكثر من ذلك، قال: فاتخذي ثوباً. قالت: هو أكثر من ذلك، قال:فتلجمي} واتە: پارچە لۆكەیەك بەكار بێنەو خۆتی پێ

---

(١) أ ـ رواه البخاري في باب غسل الدم.

ب ـ بۆ هەمو نوێژێك لەكاتی كردنیاندا دەست هەڵ بگرە. وەرگێڕ.

پاك بکەوە، حمنە گوتی: لەوە پترە کەبەلۆکە پاکی بکەمەوە، ﷺفەرموی: کەواتە پارچە پۆشاکێك بەکار بێنە، گوتی: ئاخر لەمەش پترە، فەرموی: خۆت تەگبەند بکە، (کەئەمرۆ لەزاراوەی نوژداری دا پیێ ی دەگوترێت سانتی یادایبی(الحفاظة) من پیێم وایە بەکار هێنانی ئەم جۆرە دایبیە(الحفاظة)یە لەهەمو شتێکی تر باشتربێت بۆ ئەو ئافرەتانەی کەئەم حاڵەتانە توش دەبن ـ وەرگێڕ) جادوای ئەنجامدانی ئەم کارە ئەگەر خوێن هەر هات ئەوە زیانی نیە بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کەبە فاطمەی کچی حبیشی فەرمو:{إجتنبي الصلاة أيام تحيضكِ ثم اغتسلي وتوضئي لكل صلاة، ثم صلِّي، وإن قطر الدم على الحصير}(١).

سێ یەم: جوت بون(الجماع): زانایان جیاڕان لە دروست بونی جوت بون ئەگەر لەبڵاو بونەوەی خراپیو بار گرانیو ناخۆشیو گوناحو کێشە نەترسن. بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە بەڕەهایی دروستە(جوازه مطلقاً) چونکە لەسەردەمی پێغەمبەرداﷺ ژنانی لەم جۆرە زۆر بون نزیکەی دەگەیشتنە دەژنو خواو پێغەمبەری خواش لەجوت بون قەدەغەی نەکردن. بەڵکو لەفەرمودەی خوادا هاتوە کەدەفەرمویێ:﴿ فَٱعۡتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلۡمَحِيضِ ﴾ البقرة:٢٢٢. واتە: لەکاتی بیێ نوێژی دا لەژنەکانتان کەنار گیر بن واتە لەگەڵیادا جوت مەبن. بەڵگەیە لەسەر ئەوە کەلەو ماوەیەدا نەبێت قەدەغە نیە جوت بون لەگەڵ ژندا، وەمادام نوێژی بۆدروستە، خۆ جوت بون ئاسانتریشە لەنوێژ، وەپێوانەی جوت بون لەسەر جوت بونی ئەو ژنانەیە کەدەکەونە بیێ نوێژی درۆینەوە(غير صحيح).

---

(١) أ ـ رواه أحمد وإبن ماجة.

ب ـ لەماوەی بیێ نوێژیەکەتدا کەماوەی عادەتی ئاسایی خۆتە لەنوێژ دور بکەوە و بۆ هەمو نوێژێك دەست نوێژ لەکاتی بونی نوێژەکان، یان هەر کاتێك ویستت نوێژی سوننەت بکەیت هەڵ بگرەوەو نوێژەکەت بکە ئەگەر خوێنت بدلۆپێتە لەسەر حەسیرەکەش کەلەسەری نوێژ دەکەیت. وەرگێڕ.

چونکه ئەم دو حاڵەتە یەکسان نین هەتاکو لای ئەو کەسانەش کەدەڵێن حەرامە، دیارە پێوانە کردنیش(القیاس) لەگەڵ بونی جیاوازی دا دروست نیە(لایصح).

وآخر دعوانا أن الحمدلله رب العالمين، وصلَّى الله على محمد وعلى آله وأزاجه وذرياته ومن والاه إلى يوم الدين.

چەند وشەیەکی زێڕین

بۆ خوشکی موسڵمانی هاوچەرخ

نوسینی
محمد امین میرزا عالم

وەرگێڕانی
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

بسم الله الرحمن الرحیم

هەموو ڕۆژێ گۆڤارێکی زۆر بەگوڕو تەوژمێکی سەر سوڕهێنەر لەمۆدێلات وبڕینی جل وبەرگی تازەوجۆری نوێی ی تازە داهاتوی پۆشاکی ژنانی بیانی وجۆرەها قژبڕین وداهێنان وخۆڕازاندنەوەو جۆرەهامکیاج دەکە ونەبەرچاومان.

زۆرسەیرە: پێم نالێی چۆن کیژی موسڵمانی باوەڕدار ڕازیەکە بێ سێ ودوولاسایی پۆشاك پۆشانی ڕوت و لارولەنجەکەری سەر وەك گۆپانەی حوشتر بکەنەوە.

ئائەمەی پانتۆڵ لەبەردەکات. ئەوەی جل وبەرگی تەسك دەکاتەبەر ....ئەوسێ یەمەی کەلەسەرپانیە بەرز دەڕوات، وئەو چوارەمەی خۆ داپۆشە بەلآم بە چی؟ بەعەبایەکی ڕەنگاوڕەنگی ئاڵ و والآپۆش و ڕازاوە...وئەوکیژە پێنجەمەی کەقژەکانی بەڕەنگەکانی شەبەنگ (الطیف) ڕەنگ دەکات. وئەو شەشەمەی کەدەم وچاوکوڵمەکانی خۆی لەدەرمانی مکیاج زەردوسور شەلآڵ دەکات .وەچەندانی ترهەن بەڕێگەدا دەڕۆن وجلەکانیان لەلاتەنیشت یاخودلەپاش ولەپێش قڵشێکی تێدایە تا سەرئەژنۆ ولولاکان. ولەنزیك ئەویشەوە ئافرەتێکی تردەڕوات وبۆنی عەتری پاریسی لێ پەرش دەبێت.
یائەو کیژۆڵەی کەزۆر بەفێلآوی ولەخۆباییەوە بەڕێدا دەڕوات وباڕوکە(قژی دەست کرد)ی تازەی لێ لەسەر کردروەو. ئەمەو . ئەمەو . ئەوە.

فەتوا:پرسیارلەشێخ محمد کوڕی صالح العپیمین ئەندامی دەستەی گەورەزانایانی شانشینی سعودیە کرا:

پ: حوکمی کڕینی ئەوگۆڤارانەچی یە کەپڕو پاگەندەی جل وبەرگی تازە داهاتو بلآو دەکاتەوە بۆئەوەی سود لەهەندێ لە مۆدیلەکانی پۆشاکی تازەوهەمەچەشنی ژنانەوەربگرێت؟

وە: گومانی تێدا نیە کەکڕینی ئەوگۆڤارانەی کەتەنیا وێنەحەرامەکانی تێدان حەرام و قەدەغەیە. چونکە بون وبەدەست هێنانی وێنەکان حەرامن بەگوێرەی فەرمودەی

پێغەمبەر(ﷺ) {لاتدخلُ الملائكة بيتاً فيه صور}[١]. بۆیە کاتێك وێنەیەکی لەناو قاڵیەکەدا (ڕایەخ) لەماڵی عائیشە(رضي الله عنها) دابینی لەجێی خۆی وەستاو نەچوەژورەوەو نیشانەی پێ ناخۆشی وناڕەزایی لەنێو چاوانی دا دیاربو..دیارە ئەو گۆڤارانەش پڕو پاگەندەی جل وبەرگ بلأو دەکەنەوە کەدە بێ سەیربکرێن، هەموجل وبەرگەکان حەلأڵ نین ، لەوانەیە ئەوجل و بەرگانەی دەیان خاتەڕو جل وبەرگی ئافرەتان بن و بۆ موسڵمانان دروست نەبن وتایبەت بن بەوا نەوە ئەو کاتە دەبێتە خۆچواندن بەکافران و ئەمیش حەرامە بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەر(ﷺ) {من تشبه بقوم فهومنهم}[٢] ئەوەی کەمن ئامۆژگاری برا موسڵمانەکانی پێ دە کەم بەگشتی خوشکانی موسڵمان بەتایبەتی ئەوەیەکەلەوجل وبەرگ وپۆشاکە حەرامانە دور بکەونەوە.چونکە تیایدا هەیە خۆچواندنە بەغیری موسڵمانان وپۆشاکی وا یان تێدایە دامێن (عورة)ی داناپۆشن وبەدەر دەکەون. هەرجل وبەرگێکی تازە داکەوت پێویستە لەعادات وڕەوشت وکلتوری موسڵمانانەی خۆمان هەڵ بهێنجرێن، نەك لە وانەی کە دینەکەمان بفرۆشن وبەعادات و کلتورێك کەلەغەیری موسڵمانانەوەپێمان دەگات وکار دەکاتەسەر بیروباوەڕو ڕواڵەتی دەرەوەشمان.[٣]

مەرجەکانی پۆشاکی شەرعی ئەی خوشکی موسڵمانم

بزانە کەخانەوادەی زانست (أهل العلم) هەشت مەرجیان بۆ پۆشاکی ئیسلام داناوە. پێویستە لە سەری سوربی ولەبەرکردن وکارپێ کردنیان. کەلەم خاڵانەی خوارەوەدا کۆدەبنەوە:

یەکەم : پێویستە ئەم پۆشاکە هەمولەش دابپۆ شێت بێ هەڵأوێردنی هیچ شوێنێك ،دەم وچاو، هەردودەست،وهەردوپێ،وهەردوقۆڵەکان عەورە تن دەبێ دابپۆشرێن.

---

(١) واتە: فریشتەکان ناچنە ناو ئەو ماڵەی کەوێنەی تێدابن.(وەرگێڕ).

(٢) واتە:هەرکەسێك خۆلەهەرکەس و گەل وکۆمەڵێك بچوێنێت ئەوە لەوانە(وەرگێڕ)

(٣) بە دە قەوە لە کتێبی : (فتاوى المرأة . ص٧٨) هەڵێنجراون.

دووەم: نابێ ئەوپۆشاكە بۆخۆڕازاندنەوەبێ. وەك بلێی ڕازاوەوڕەنگاو ڕەنگی سەرنج ڕاكێش بن، و بەداوی زیوی وزێڕین وبریقەدارچنرابن.

سێ یەم: پێویستە پۆشاك ئەستوربێت وتەنك و تیوارو ڕوت نەبێت لەشی تێڕادیاربێت.

چوارەم: نابێ پۆشاك تەنك بێت وئەندامەكانی لەش دەربپەڕێنێت و وێنای شوێنە فیتنەیەكان بكات ودەبێ دەبلێ ەپان وپۆڕو فراوان بێت وبە لەشەوە نەنوسێت.

پێنجەم: نابێ جل وبەرگەكان بۆندارو ڕازاوەو بۆن خۆش بن.

شەشەم:نابێ پۆشاكی ژنان بەپۆشاكی پیاوان بچێت. واتە نابێ لەقوماشی پیاوانەو لەشێوەی پیاوانە بدروێت. جلی پیاوان لەبەر بكات.

حەوتەم: نابێ پۆشاكی ژنانی موسلّمان لە پۆشاكی ژنانی كافر بچێت ولە شێوەی ئەوان بدروێن وكورت وتەسك وڕوت بن.

هەشتەم: نابێ ئەوپۆشاكەی لەبەری دەكەن پۆشاكێكی بەناوبانگ ودەگمەن وڕازاوەبن و خۆیان پێوەبابدات وشانازی ولەخۆبایی بون و گەزافیان پێوە لێبدات. هەروەكو پێغەمبەر(ﷺ) فەرمویەتی:{من لبس لباس شهرة في دنيا ألبسه الله ثوب مذلةٍ يوم القيامة ثم ألهب فيه ناراً}رواه أبوداوة.[1] (بۆپترزانیاری دەتوانی سەیری كتێبی ((من أمرك بالحجاب)) (نشرة الحقيقه)هەروەها كتێبی (عودة الحجاب.ص٣) بكە).

گرێ ڕاشكاوی وڕاستیەكان هەڵە كاریەكان دەبڕێ ودەسو تێنێ:

خوشكی موسلّمانم: ئایا دەزانی ئەو دەستە ڕەشە هەڵ خەڵەتێنەرە فێڵ بازەی كەپێش كەمێك لەمەوبەر لێم ئاگاداركردیەوە كێ یە؟ ئەودەستە ڕەشە فریو دەرە بریتیە

---

(١) واتە:هەركەسێك لەدنیادا جل وبەرگی بەناوبانگ و دەگمەن لەبەر بكات .خوای گەورە لەقیامەتدا جلی ڕیسوایی و سەرشۆڕی لەبەردەكات و ئاگری تێ بەر دەدرێتوبلێسەی ئاگری لێ هەڵدەستێ.خواپەنامان بدات.دیارە ئەمە تەنیا هەر ژنان ناگرێتەوە بەڵكو بۆپیاوانیش هەمان حوكمی هەیە.(وەرگێڕ)

لەو ناونیشانە بریقەدارو نوسین ومانشێتە سیحر بازو وشەو زاراوە ئەدەبیاتە ڕازاوانەی کە ستونەکانی ناو ڕۆژنامەو گۆڤارەنی پیێ پڕ کراونەوەو داوات لێ دەکەن وبانگەشەی بەناو ئازاد بون وپێشکەوتن و گەشە کردن دەکەن وداوای دەست وهاریکاری تۆ دەکەن لەو بەناو ئازادی وپێشکەوتنەی کۆمەڵگاو بەو بیانوەو دەیانەوێ پەلکێشت بکەن و لەسەنگەری حەیاو شەرەف دەرت پەڕێنن.

کێ دەینوسێ؟ بەکرێ گیراوانی ماسۆنیەت و ئامادە کەران وبڵاوکەرەوان وبانگەشەکارانی بەرەڵایی بۆ سەرلێشێوانت وفریو دانت وبۆ ئەوەی پۆشاکی شەرعی خوایی وبەحەیا حەشمەت وفڕێ بدەیت و ڕەگەڵیان بکەویت وبخەیتە ناو دەستیان ولەپاکی وداوێن پاکی وشەرەفمەندی وسەربەرزی وسەرفرازی دەرت بهێنن ولەبەرنامەی خوا دورت بخەنەوە وتەواو هەڵت بگێڕنەوە وپیس وپۆخڵ و وات لێ بکەن نەخێرت بۆ نەفسی خۆت پێوە بمێنێ ونەبۆ مێردو کەس وکارت ..

ئەوانە لەپیست وگۆشت وهێسکی خۆمانن وهەر بەزمانی خۆشمان قسە دەکەن ودەدوێن و بە ساختە چێتی ولەبن پەردەی درۆین داوای ئازاد بون ورزگار بونی ئافرەت دەکەن ودەڵێن: چۆن کۆمەڵگا دەتوانێت بەیەك دەست بژیەت وئەویتریان کپ و خنکێنراو بێت ؟! وهەتاکەی دەبێ ئافرەت لەناوچوار دیواردا کۆت وبەندو زنجیر بکرێت؟! ئایا هەر دەبێ ئەو نیوەی کۆمەڵە لەکار بخرێت سڕ بکرێت ؟! ئاخر کۆمەڵگا ناتوانێت بەقاچێك بڕوات بەڕێوە. بۆچی ئێوە وا سورن لەسەر ئەم کارە؟! نەخێر بەڵکو ئێوە دوا کەوتوی کۆنە پەرستن.

إنَّا سمعنـــــــا أختنا شــيئاً عجـــــــاب

قالوا كلاماً لايـسرُّ عــــن الحجــــــاب

قالـــوا خيامـــــاً غُلِّقت فـوق الرقــــــاب

قالـوا ظلامـــــاً حالكـــاً بين الثيــــــاب

قالـــوا التأخر والتخلف فــــــى النقــــــاب

قالوا الرشـــــاقة والتطور فی غيـــاب
نادوا بتحرير الفتات وألفوا فيه الكتـــــاب
رسموا طريقاً للتبرج لايضيَّعه الشبــاب
ياأختنا هم ساقطون إلى الحضيض إلى التراب
ياأختنا هم سافلون بغيهم مثل الكــلاب
يـــاأختنا هذا عواءُ الحاقدين مــن الذئـــاب
ياأختنا صبراً تذوب ببحره كل الصعاب
يــــــاأختنا العفيفة والمصـــــونة بالحجاب
ياأختنا فيـــك العزيمة والنزاهة والثواب
فالنـــــار مثوى الظالمين لهــــــم عقــــاب
والله يكشف ظلمهم يـــوم الحســـــــاب
والجنَّةُ المـــأوى ويــــا حســـن المــآب [1]

---

(١) واته: ئێمه شتێکی سەیرو سەرسوڕ هێنەمەرمان دەربارەی خوشکەکەمان بیست. قسەیەکی ناخۆش دەربارەی پۆشاکی شەرعی خوشکان کەدڵ نیگەران وناگوشاد دەکات.
بەو پۆشاکه شەرەف مەندە دەڵێن: چارشێوێکه و بەسەر ڕوی ئافرەتان دا دراوەو قفڵی داوە. گوتیان : ئەوە تاریکاییەکی ئەنگو ستە چاوە لەنێو هەمو پۆشاکەکاندا بەباڵایدا دراوە. گوتیان ئاخر پەچە وپەردە وئەو پۆشاکە مایەی دواکەوتویی ونەفامیە.گوتیان ڕازاوەیی ولەش جوانی وپێشکەوتن فڕێ دانی ئەو پۆشاکە یە. هاواریان لێ هەستاو بانگەشەی ئازادی کچانیان کردو چەندان کتێب وچاپکراویان لەسەر نوسی. چەندان نەخشەوپلانی خۆڕازاندنەوەو خۆڕوت کردنەوەیان کێشا و هەمو گەنجانیان بۆ جلۆکێش کردن.

ئەی خوشکەکەمان: ئەوانە تێچون وکەوتونە بنکی بنەوەی چاڵ و بەزەوی دا کەوتون .ئەی خوشکی ئێمە ئەوانە سوك وڕێسوان وکردەوەکانیشیان سوك وڕێسوایە وەکو سەگن گوێ یان پێ مەدە . ئەی خوشکی بەڕێزمان ئەو هاوارە هاواری ولورەی لەدورەوەی گورگ وچەقەڵکانە، ئەی خوشکی

نەخشەی تێك شاکاندنی شەپۆلەکە:

دوژمنانی ئیسلام بەجولەکەو هەمو ئەوانەشی کەلەسەر بەرنامە ئەوان دەڕۆن وشوێن کەوتەی ئەوانن لەعەلمانیەکان.. بانگەشەکارانی بە ڕۆژئاوایی بون وزوڕنا ژەن ودەهۆڵ کوتانی ڕۆژئاواو وجولەکەو نەصرانیەکان مەبەستێکی گڵاویان هەیەو نەخشەو پلانێکی پیس وبۆگەنیان داڕشتوە بۆ بڵاوکردنەوەی خراپی وخراپەکاری لەناوچین وتوێژەکانی کۆمەڵگای موسڵماناندا، بڵند گۆی بانگەشە کردن وزوڕنا ژەنین ودەهۆڵ کوتانی هاواری ڕوت کردنەوەی ئافرەتان وتێکەڵاویان لەگەڵ پیاواندا تاو داوەتێ وهاواریان لێ بەرز بۆتەوە.

ئەوان ڕاستەوخۆ داواو بانگەشەی ئەمە ناکەن.. بەڵکو ژێرەو ژێر بۆی دەچن ولابەلا لێ دەدەن.

ئەوەتا دەڵێن ئێمە دەمانەوێ ئافرەت تەنیا چاوی بەدەر خات تا لەڕێدا نەکەوێت وچاوی ببینێ !! ... ئا ئەمە سەرەتای نەخشەوپلانەکەیان بو یەکەمین هەنگاویان بو. لەمەدا سەرکەوتن ڕوخساری پاکی ئافرەتیان بەدەرخست وچاوی وخائن وبێ باوەڕیان ئەم ڕوخسارە بێ گەردەیان پیس وڕەش کرد. ئەمجار هەنگاوی تازەیان هەڵهێنا وەی

بەڕیزمان ئارام بگرە ، دەریای ئارامە کەهەمو کەندو کۆسپەو ناخۆشی و قورسیەك دەتوێبێتەوەو ڕادەماڵێ‌و پڕ دەکاتەوە.

ئەی خوشکی بەڕێز تۆ بەو پۆشاکە شەرعیە شەرەف وکەرامەت وداوێن پاکیت پارێزراوە ، ئەی خوشکی موسڵمان دەی تاو وگوڕو هیممەت ونیەت ونیاز وپاکی وبێ گەردی لەتۆوە.پاداشتیش لەخوای گەورەوە. ئەی خوشکی بەڕێز: چارەنوس وجێگای ستەمکارانیش سزا و ئازارو ئەشکەنجەی بەسفت وسوێ ی ئاگری دۆزەخە. دڵنیا بە زۆر دڵنیاو بێ گومان بە کەخوای گەورەلەڕۆژی حساب ولێ پێچانەوەدا ستەم وکردەوە خراپ وبۆگەنەکانیان ئاشکرا دەکات ولەبەر چاوی هەمو خەڵکی ڕۆژی هەستانەوە ڕیسوا و ڕو ڕەشیان دەکات . وبەهشتی(المأوى) ش بۆ بڕواداران وخۆ لەخوا پارێزان دەبێت ئای لەو شوێنە خۆش وبەلەزەتە ،ئای کەچەند جێگەیەکی چاك وخۆشە.(وەرگێڕ)

دوەمیان دەست پێ کرد کەئەویش ڕوت کردنەوەی ئافرەت بو(تسفير المرأه) ، گوتیان دەی چی تێدایە بائافرەت دەم وچاوی بەدەر بخات وجلی مۆدە لەبەر بکات خۆ دینی ئیسلام دینی ئاسانکاری ودینێکی نەرمە وڕێگە لەمە ناگرێت و توندو تیژی تێدا نیە. پێغەمبەریش هەواڵی داوە بەلەناو چونی مل ملانیێ کاران وتوندو تیژان (المطنطعين) داوە..!!دەی خۆ پۆشاکی ڕاستەقینەی ئلرەتان وا لەناو دڵیاندایە نەك لەسەر دەم وچاو و ڕوی دەرەوەی لەشیان..ئابەم جۆرە جۆرها گومانیان خستە ناو دڵی خوشکانی موسڵمانەوە.

قالـــوا أرفعي عنك الحجابـا
أو مـــا كفاك به إحتجابـا
واستقبلـــى عهد الفســور
اليوم وإطرحـــى النقابـا
عهـد الحجــاب لقد تـبـــا
عـد يومـــه عنا وغابـا[1]

دەی ئەمجار هەنگاویێ تریان هاویشت وگوتیان: ئەوە چی یە ئەو چارشێوە ڕەش وچڵکنە بەسەر جلەکانتانەوە لەبەر دەکەن وبەسەرخۆتانی هەڵ دەکێشن؟بۆچی ئەو عەبایە جوان وڕازاوە وڕەنگاوڕنگ ومزەرکەشە (الكابات) لەبەر ناکەن؟!

ئایا لەبەر کردنی ئەم جلە میرودارو چنراو بەداوە دەزوە زیوینیەکان دنیا هەڵ دەستێت ونانیشێتەوە یادنیا لەبەر یەك دەچێت؟!

---

(١) واتە:بەئافرەتانی موسڵمانانیان گوت: دەی پەچەو پەردە و پۆشاکت فڕیێ دە و ڕوت بەد ە ر بخە دە ی بەسە چیدی بەم چارشێوە خۆت دامەپۆشە و خۆت وەدە رخە، لەو بەندە وە رە دە رو ڕوبکە سەردە می ئەمڕۆی ئازادی و پەچەکەت فڕی بدە. بەسیە ئیدی سەردەمی پەچە وپەردە وپۆشاك وخۆداپۆشین بەسەرچو، رۆیی و ڕۆژی بەسەرچو لەئێمە دورکەوتەوەو لەپێش چاومان ون بو.(وەرگێڕ).

دیسان گوتیان.. ئاخر تۆ ناتوانی بەم جلە تەسکانە بەڕێدا بڕۆیت وجلەکانت لەژێرەوە تەسکن وئازارت دەدەن .. ئەی چار چیە؟!

ئە هـ .. چار زۆر ئاسانە .. وەرە لەلای ژێرەوەڕا (لەدامێنەوە) قلّیشێك(درزێك) لەجلەکانت (کراسەکەت – تەنورەکەت) بکە فراوان دەبێت!!

ئەمجار گوتیان.. دەی باشە ئەم ڕەش پۆشینەی بۆچی یە؟ پۆشاکێکی ڕەنگاو ڕەنگ لەبەر بکە، بەلاّم بەیەك ڕەنگ و لەخۆ ڕازاندنەوەش دوربکەوە وە.

دەی لەسەر ئەم فڕو فێلّ وفریو دان وگومان خستنە ناو دلاّن و وەسوەسانەیان هەر بەردەوام بون تاتوانیان ئافرەتانمان فریو بدەن وجلەکانیان پێ کورت بکەنەوەو ڕوت وسفوریان بکەن وبەتەواوی پۆشاك وعەباو جل وبەرگی شەرعیان لەبەر دابمالّن و پێ فڕێ بدەن و لچك وپەردەیان لەسەر ڕوان فڕێ بدەن وقژو پرچ وپەرچەمیان پێ والآو ڕوت بکەنەوەو قژی ژنان لەگەلّ شنەی هەوای بەهارو هاوین وزستان شنایەوە. ئیدی بەم پێودانگە تابەتەواوی ئافرەت هاتە دەرو جلّەوی خۆی لەدەست خۆشی دەرچو و وەك بوکە شوشە ئالّ ووالآ وڕازاوە وڕوت وقوت بوەوە، بەناوی پێشکەوتن وشارستانیەت وکۆمەلّگای مەدەنی لەگەلّ پیاوانی بێگانەدا تێکەلّ بو.

بەوەشەوە نەوەستان تاگەیشتە ئەو ڕادەیەی کەلە کەنارەکانی دەریاو لەهاوینە هەوارەکان و شوێنەکانی گەشت وگوزارو ڕابواردن بەشێوەیەکی وادەرکەوتن کەهیچ شتێکیان لەبەردا نەما کەلەشیان دابپۆشێت، بەم جۆرە جلّەوی ژنان بەهیچ کلۆجێك نەبەدەست خودی خۆیان نەبەدەست مێرد و نەبەدەست کەس وکاریان ماو بەتەواوی کەوتە ناو لەپی دەستی بێگانەکان وگورگە برسیەکانی ناوکۆمەلّ و کەوتە دەستی دروستکەرانی جل وبەرگ وپۆشاکی جولەکەو نەسرانی وهاندەرانی ئەو جل وپۆشاکە ناشەرعی وبێ ئابڕۆییانەوە. هەروەکو کەوتە دەستی بانگەشە کارانی یەکسانی ژنان بەپیاوان وبەناو پارێزەرانی مافە خوراو وڕفێنراوەکانی ئافرەتان!!

ئابەم شێوە ئافرەتیان فریو داو لەگرێژەنەیان بردو لەڕێگەی ڕاست وفیترەتی خوایی لایان داو ئافرەتی بەستەزمانیان سەر لێشێواندو وەك ڕانە مەڕی گورگ لێدراو بەدوای گورگە دوژمن وکەڵبە تیژو بخۆرەکەی دا ڕای کردو مل بەمل بەدوای کەوت!!

ئەی خوشکی موسڵمانم : سەدان مەخابن! بینیت چۆن حەیاو شەرم سەر بڕدراو داوێن پاکی چۆن دزراو زڕێنرا..!!ئایا هۆشیارو بەئاگا نایەیتەوەو ئاوڕێك لەڕابردوی خۆت نادەیتەوە بزانی داخۆ چی یان بەسەر هێناوی وچی یان پێ کردوی؟!

أرى خلل الرماد وميض نار   وأخشى أين يكون لها ضرام
فإنَّ النار بالعودين تزكـــى   وإنَّ الحرب مبدؤهـــا كلامٌ[1]

گۆرانی ومۆسیقا لەچەند دێڕێك دا:

خوای باڵا دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ٦﴾ لقمان:٦.

ئیبن ومەسعود لەڕاڤە کردنی ئەم ئەم ئایەتەدا سێ جار سوێند بە(والله الذى لا إله إلاَّ هو) دەخوات ودەڵێ: مەبەستی خوا لەم ئایەتەدا گۆرانی گوتن وگوێ بۆ گرتنیەتی)[2].

(١) واتە: دەبینم کەمەترسی کەوتنەوەی ئاگر لە تروسکە ئاگری بن خۆڵەمێش دایە .دەی دەبێ زۆر ورد بین وبەرچاو ڕۆشن بین چونکە دوژمنانی ئیسلام هەمیشە وابۆمان لەبۆسەدان و خۆیان مەڵاس داوە مەترسیان هەروەکو مەترسی سیسە ئاگرو پشکۆی سیسەماری گەشاوەی ژێر خۆڵەمیش یاوەك کورد گۆتەنی(ئاگری بن کایە وایە).ئەی خوشکا ن وئەی برایانی موسڵمانم دەبێ وریاو چاو کراوە بین. ئەدی نازانی ئاگر بەربونەوە لەدو پوشکە یا لەدو چڵە چیلکەوە کڵپە دەستێنێ و دادە گیرسێ و دە تەنێتەوەو لەش دادەگرێت، هەمو جەنگێکی گەورە و وڵات کاول کەر وقڕ تێخەریش سەرچاوەکەی لە قسەو گفتارو بەرنامە ڕێژی وبانگ کردنەوە سەرچاوە دەگرێت. وەرگێڕ.

(٢) تفسير إبن كثير١/ ٤٤١.

پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی: {لیكونن فی أمَّتی أقوامٌ یستحلون الحِرَّ والحریر والخمر والمعازف}[١].

ئیمامی أبوبكرؓ فەرمویەتی: گۆرانی وژەنینی ئاوازەكان وگویٚ بۆ گرتنی زوڕنای شەیتانن. هەروەا هاوەڵانی ئیمامی أبی حنیفە گوتویانە: گۆرانی گوتن و گویٚ گرتن بۆ گۆرانی وئاوازەكان دەرچونە لە لەدین و چێژ وەرگرتن لیٚ یان كوفرە.

ئیمامی مالك كوڕی ئەنەس گوتویەتی: گۆرانی گوتن وگویٚ گرتن بۆی لای ئێمە تەنیا خراپە كاران دەیكەن وپیشەی ئەوانە. ئیمامی شافیعیش ؓ گوتویەتی: گۆرانی وڕابواردن خۆ خەریك كردن وكات بەفیڕۆ دانەو لەكارێكی بیٚ ناوەرۆك وپڕو پوچ دەچێت.

ئیمامی أحمد ؓ گوتویەتی: گۆرانی گوتن دوڕویی لەدڵدا دەڕوێنێت. ئیمامی القرطبیی ؓ گوتویەتی: گۆرانی وئاواز لێدان بەقورئان وسوننەت قەدەغە وحەرامە.

ئیمامی إبن الصلاح گوتویەتی: گۆرانی گوتن لەگەڵ لێدانی ئامێرەكانی مۆسیقا بەكۆڕای زانایان حەرامە.

ئەی خوشكی موسڵمانم، ئەی ئەو كەسەی كەخواو پێغەمبەری خوات خۆش دەوێت پێت دەڵێین: (فماذا بعد الضلال إلاَّ الحق) ؟![٢]

* فتوا:

پ: بڕیاری شەرع چیە دەربارەی گویٚ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا، وحوكمی سەیر كردنی ئەو فیلم و زنجیرانە چی یە كەژنان تیایدا ڕوت وسفورن؟

---

(١) رواه البخاري فی صحیحە :١٠/٥١.

واتە: زەمانێك دادێت لەم ئوممەتی منە كەس وگەل وقەومانێك پەیدا دەبن كەداوێن پیسی واتە زینا ولەبەر كردنی پۆشاكی حەریرو مەی خواردنەوە وژەنین ولێدانی ئامێرەكانی مۆسیقاو گۆرانی حەڵاڵ دەكەن. وەرگێڕ).

(٢) دوای هەق لەناهەق بەولاوە چی تر هەیە؟! وەرگێڕ.

وەڵام: گوێ گرتن بۆ مۆسیقا و گۆرانی حەرامە وهیچ گومان لەحەرام بونی دا نیە، لەپێشینەی پیاو چاکانی سەحابەکان وشوێن کەوتانەوە پێمان گەیوە گۆرانی دوڕویی لەدڵدا دەڕوێنێت وگوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا لەڕابواردن وقسەی پڕوپوچ وبێ واتاو گوناحباریەو لەشەریعەتی خوادا بێزراوە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ٦﴾ لقمان:٦.

ئیبن مەسعود لەشرۆڤەی ئەم ئایەتەدا دەڵێ:(والله الَّذى لا إلهَ إلاَّ هو إنَّهُ الغناء) واتە سوێندم بەخوا کەهیچ خوایەکی تر لەو بەولاوە نین بەهەق بپەرسترێ مەبەستی خوای گەورە لەم ئایەتە گۆرانیە. گومانی تێدا نیە کەشرۆڤە کردن ولێکدانەوەی ئایەتەکان لەلایەن سەحابەوە بەڵگەیەو وەردەگیرێت وکاری پێ دەکرێت ولەپلەی سێ یەمدایە لەلێکدانەوەو شرۆڤە کردنی قورئانی پیرۆزز چونکە شرۆڤە کردن و لێکدانەوەی قورئان سێ پلەی هەن کەبریتین لە لەمانەی خوارەوە:

١. لێکدانەوەی قورئان بەقورئان.
٢. لێکدانەوەی قورئان بەسوننەت.
٣. لێکدانەوەی قورئان بەفەرمودەی سەحابەکان.

هەتاکو هەندێ لەئەهلی زانست وزانیاری تا ئەو ڕادەیەش دەڕۆن کەلێکدانەوەی سەحابی حوکمی بەرز کردنەوە(الرفع) هەیە، وەلێ ڕاستەیەکەی ئەوەیە کەحوکمی بەرز کردنەوەی نیە، وبەڵکو نزیکترین قسەو گفتارە لەڕاستیەوە. هەروەها گوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا کەوتنە ناو سنوری ئەو کردارەیە کەپێغەمبەرﷺ ئاگادارمان دەکاتەوە کەخۆمانی لێ بپارێزین ولێ ی دوربکەوینەوەکەفەرمویەتی:{لیکونن أقوامٌ من أُمَّتی یستحلون الحِرَّ والحریر والخمر والمعازف }. واتە: زیناوخراپەکاری ومەی خواردنەوەو لەبەر

کردنی حەریرو بەکارهێنانی ئاوازدارەکان واتە ژەنین ولێدانی ئامێرەکانی مۆسیقاو ئاوازەکان وکەیف وسەیف وڕابواردن وهەڵ پەڕین وداپەڕین حەڵاڵ دەکەن کەخوای کەورە لێ ی حەرام کردون[1].

لەڕوانگەی ئەمەوە من ئامۆژگاریم ئاراستەی بریانی موسڵمان دەکەم کەخۆیان دور بگرن لەگوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا وهەمیشە سڵی زۆری لێ بکەنەوە. بەگۆتەو پڕوپاگەندەی ئەوانە فریو مەخۆن کەدەڵێن: ئەهلی زانست وزانیاری واتە زانایان ڕێگەیان داوە بەگوێ گرتن لەگۆرانی وئاوازەکان (المعازف) واتە مۆسیقا ، چونکە بەڵگە لەسەر حەرام بونی ڕون وئاشکراو زۆرن.هەروەها تەماشا کردن وبینینی فیلمە زنجیرەییەکان کەئافرەتیان تێدا بێت وئەکتەری ئافرەتیان تێدا بەشدارە حەرام وقەدەغەیە مادام لەو فیلمانەو بەهۆی ئافرەتەوە توشی گوناح و فیتنە دەبیت.دەبێ ئەوەش بزانین کە ئەو قلیمانە زۆربەی زۆریان زیان بەخشن نەك سود بەخش، هەتاکو ئەگەر ئافرەتیشیان تێدا بەشدار نەبێت. دەی ئاخر خۆ بەچاوی خۆمان ژن وپیاوانی بەشدار بوی ئەو فیلمانە دەبینین، کەژنەکەکان پیاوەکان دەبینن حەرامە بۆیان وکەپیاوەکانیشمان ژنە بەشدار بوەکان دەبینن حەرامە بۆیان. بەزۆری وایە کەمەبەستیان لەگەڵاڵە کردن وبەرهەم هێنان و پەخش کردنی ئەو فیلمانە زیان گەیاندنە بەکۆمەڵ لەڕوی ئاکارو ڕەوشتەوە..داوا لەخوای باڵا دەست وکاربەجێ دەکەم کەموسڵمانان لەداو وشەڕو فیتنەو ئاژاوەگێڕی ئەو فیلم وزنجیرەیی وگۆرانی ومۆسیقایە بپارێزێت وکاربەستانمان بۆ چاك بکات بۆ ئەوەی بواری خێرو بەرەکەتیان بۆ موسڵمانان وگەل ونیشتمانی موسڵمانان تێدا بێت. خوای گەورە ئیصلاحی ئێمەو ئەوانیش بکات ..ئیدی خواش لەهەموان زاناترە(والله أعلم)[2].

---

(١) رواه البخاري من حديث أبي مالك الأشعري أو لأبي عامر الأشعري.

(٢) أ.ه(فتوى الشيخ إبن العثيمين من كتاب فتاوى المرأة ص١٠٦) (أسئلة مهمة سؤال ١٣)

تێکەڵاوی قەدەغەو حەرامە :

خوشکی موسڵمانم ..ئەی گەوهەری کۆمەڵگا :

هەمو ئاڵتون وتەلایەك ئەگەر دزرا یا بزر بو یاخود شکا دەتوانرێ قەرەبو بکرێتەوە یا چاك بکرێتەوە تەنیا تۆ نەبی، کێ دەتوانێ ئافرەتی موسڵمانی بڕوادارو..شەرەفمەندو..داوێن پاك وبەئابڕۆمان بۆ قەرەبو بکاتەوە؟!!

* هەروەها تێ بگە ئەی خوشکی موسڵمانم:

کەلەئاسانکاری وچارەسەریە یەکساتەکانی ئیسلام ئەوەیە کەتێکەڵ بونی هەردو ڕەگەزی نێرو مێ ی لێ قەدەغە کردوینن بۆ بەرژەوەندی خۆمان بۆپاك ڕاگرتن و پاراستنی شەرەف وناموس وکەرامەت و دورکەوتنەوەمان لەگومانە خراپەکان(الشبهات).

دەی کەواتە پۆشاکی شەرعی بۆ تۆ وەك قەلاو وەك مێرگێك وایە کەلەبن سێبەری دا دەحەسێیەوە و چێژ لەشکۆمەندیەکەی وەردەگریت.پۆشاکی شەرعی زیندان وکۆت وزنجیروهەوری ڕەش وچڵکن نیە هەروەکو عەلمانیەکان وکلك و وابەستەکانی ڕۆژئاواو ڕۆژهەلات بۆیان وێنا کردوی وتێ یان گەیاندوی. ئاگادار و وریا بە وزۆر هوشیار بە لەفرِو فێڵ و تەڵەکەبازیەکانیان. با ئەو گەوهەرە بەهادارو بەنرخە، ئەو میوە پاك وخاوێن وبێ گەردە والا نەبێت ومێش ومەگەزی لێ بنیشێتن بەڵکو با هەروەك خۆی چۆن خوای پەروەردگارمان دروستی کردوە پارێزراو وپەنهان وداپۆشراو بمێنێتەوە وگورگە چاو برسیەکانیش بالە دورەوە هەر کسکەی چاویان بێت.

* بەڵگەکان:

خوای بالا دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَٰرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ۖ وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَآئِهِنَّ أَوْ

ءَابَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ أَخَوَٰتِهِنَّ أَوْ نِسَآئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُنَّ أَوِ ٱلتَّـٰبِعِينَ غَيْرِ أُو۟لِى ٱلْإِرْبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوِ ٱلطِّفْلِ ٱلَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا۟ عَلَىٰ عَوْرَٰتِ ٱلنِّسَآءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ ﴾النور: ٣١ [١].

---

(١) واتە:ئەی پێغەمبەرﷺ بەئافرەتانی بڕوادار بڵێ باچاویان لەئاست پیاوانی بێگانەدا دابخەن وسەیریان نەکەن.و ناموس وعەورەتی خۆیان بپارێزن ولەداوێن پیسی و زینا خۆیان بپارێزن ولەڕێگەی شەرعیەوە نەبێت ئارەزوە سێکسیەکانی خۆیان جێ بەجێ نەکەن .داوێن پاك و بە ئابڕۆ بن .باجوانی وزینەتی خۆیان بۆ پیاوانی بێگانە بەدەرنەخەن ،بێجگ لەوەی کەلەکاتی کارو فرمانی ئاسایی وەك نان خواردن وئیش و کاری ناوماڵ .با چارشێو وجل وبەرگەکانیان بەسەر قەد وملیاندا بەر بدەنەوە زپێ یان بلێ باجوانی ونازو نوزی خۆیان بۆ پیاوانی بێگانە بە دەر نەخەن مەگەر بۆ مێردەکانی خۆیان ، یا بۆ باوکیان ،یان باوکی مێردەکانیان ،یان بۆ کوڕەکانیان ،یان کوڕی مێردەکانیان ،یا براکانیان ،یا کوڕی براکانیان، یا کوڕی خوشکەکانیان،یان ئافرەتانی خۆیان واتە ژنانی موسڵمانان نەك ژنی ناموسڵمانان کەلەوانەیە لای پیاوانی ناموسڵمان باسیان بکەن وببێتە هۆی کەوتنەوەی قیتنەو فەسادی وخراپە . یان خۆدەرخستن بۆ کەنیزەکانیان کەموڵکی خۆیانن یان بۆ ئەو پیاوانەی کەپێویستیان بە ئافرەتان نەماوە و مەترسی خیانەتیان نیە وەك پیرە پیاوەکانی پەك کەوتو یائەو پیاوە گێلانەی کەلەبارەی سێکسەوە هیچ نازانن و هەمو ویست وئارەزویان تەنیا خۆراك وپڕکردنی ورگیانە .یابۆ ئەو منداڵە ساوایانەی کەهێشتا باڵغ نەبون و سەوداسەری ڕەگەزی یان نەکەوتۆتە مێشك ودڵ ودەرونەوە.هەروەها پێ یان بڵێ: با ئافرەتانی بڕوادار پێ یان بەزەویدا نەکوتن بۆ ئەوەی دەنگی زرنگ وهوڕو خرنگەی خشڵ و زێڕو زەبەرەو پاوانەکانیان بەرز نەبێتەوە و وەك ئاگاداری ووریا کردنەوەی نامەحرەمان وبەخەبەر هێنانی پیاوانی بێگانە. هەروەها عەترو شتەبۆن خۆشەکانیش سەرنج ڕاکێشەرن وحەرامە بەکار هێنانیان . هەروەها هەندێ پۆشاکی جوان وڕازاوەو زاق وبریقەدار

هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{إِيَّاكُم و الدخول على النساء}فقال رجلٌ من الأنصار: يارسول الله: أفرأيت الحمو؟ يعني أقارب الزوج– فقال(((الحمو الموت)) [١] متفق عليه.

هەروەها لەفەرمودەیەکی تردا ﷺ فەرمویەتی: {لايخلون رجلٌ بِامرأة فإنَّ الشيطان ثالثهما} رواه أحمد بإسناد صحيح).[٢] هەروەها ﷺ فەرمویەتی:{لأن يُطعِنَ في رأسى أحدكم بِمخيطٍ من حديدٍ، خيرٌ لهُ من أن يمس إمرأة لا تحل لهُ}رواه الطبراني والبيهقي وهو حديث حسن [٣].

لەئەسمای کچی ئەبوبەکری سدیقەوە رضي الله عنهما دەگێڕنەوە کەگوتویەتی: ئێمە هەمیشە دەم وچاومان لەبەرامبەر پیاواندا دادەپۆشی[٤].

هەر لەم جۆرەن دروست نیە لەبەر بکرێن بۆ دەرەوە وبۆ ناونامحرەمان. دەی برِواداره‌کان پەشیمان ببنەوەو تۆبە بکەن و هەموتان بۆ لای خوای بالاّ دەست وکار بەجێ بگەڕێنەوە و وەرنەوە سەر ڕێگەی ڕاستی خوایی ڕێگەی قورئان وسوننەت و بەدوای کوێرە ڕێگایان مەکەون بۆ ئەوەی لەلای خوای گەورە یا خوای گەورە سەربەرز وسەرفرازتان بکات لەدنیاو لەقیامەتدا.وەرگێڕ.

لە(عیمان عبدالعزیز محمد.تەفسیری قورئانی پیرۆز ج٩، ١٩٩٧.) وەرگیراوە.(وەرگێڕ)

(١) ئەی برِواداران هەرگیز نەکەن لەگەڵ ژناندا تێکەڵ ببن . یەکێك لە پشتیوانان گوتی:ئەی ڕەسولی خوا : ماڵە خەزورانیش واتە خزم وکەس وکاری مێرد– فەرموی:((ماڵە خەزوران هەر مردنە)) واتە مردن باشترە لەتێکەڵ بونیان (وەرگێڕ).

(٢) واتە: ژن وپیاوێك بەیەکەوە نابن ویانامێننەوە کەشەیتان سێ یەم کەسیان نەبێت.واتە ئەگەر ژن وپیاوێك بەیەکەوە مانەوە وبەیەکەوە وەستان وتێکەڵ بون ئەوە شەیتا ن سێ یەمین کەسیانە.(وەرگێڕ).

(٣) واتە: ئەگەر دەرزیەکی ئاسن بەچەکوش لەسەر سەرت دابکوتن باشترە لەوەی بەر ژنێك بکەویت کەلێت حەڵاڵ نیە.(وەرگێڕ).

(٤) رواه الحاكم وقال:إسناده صحيح على شرط الشيخين.

ئالێرەدا دەزانین وبۆمان دەردەکەوێت کە وێنەکانی تێکەڵ بونی حەرام لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

١) تێکەڵ بون ومانەوەی کچان لەگەڵ کوڕە مام وپورەکانیاندا(کوڕانی خوشکی باوکی).

٢) تێکەڵ بون ومانەوەی کوڕە خاڵ وکوڕە پورەکانی(کوڕانی خوشکی دایکی).

٣) تێکەڵ بون ومانەوە لەگەڵ برای مێرد سەبارەت بەژنەکە.

٤) تێکەڵ بون ومانەوە لەگەڵ خوشکەکانی ژن لەگەڵ مێردەکەیدا.

٥) تێکەڵ بون ومانەوەی برای شیری ژن لەگەڵ خوشکەکانی خوشکی شیری.

٦) مانەوەو تێکەڵ بونی دەزگیرانی کچ لەگەڵ کچدا و چونە دەرەوەیان پێش مارە بڕین.بەڵکو تەنیا ئەوەندەی بۆ هەیە بەئامادە بونی بەخێوکەرو سەرپەرشتیاری کچەکە تەماشای بکات ئەگەر مەبەستی هاوسەرگیرێتی لەگەڵدا هەبێت.

٧) سەرکەوتنی بوك وزاوا بۆ سەر دوانگەو ئەو شوێنەی بۆیان ئامادە کراوە لەڕۆژی گواستنەوەداو لەپێش چاوی ژناندا.

٨) سەرکەوتنی خزمانی بوك وزاوا بۆ سەر دوانگەو ئەو شوێنەی کەبۆیان ئامادە کراوە لەپێش چاوی خەڵکی دا.

٩) کارکردن وخزمەتکردنی پیاوان وژنان بەتێکەڵی لەئاهەنگ وبەزمی هەندێ لە ئوتێل ومیوانخانەکاندا هەروەکو لەهەندێ لەئاهەنگەکانی بوك گواستنەوەدا دەیان بینین .

١٠) تێکەڵ بون ومانەوەی ژنان وپیاوانی بێگانە بەیەکەوە بەگشتی بەبیانوی ئەوەی کەدڵمان پاکە ونیەتی خراپەمان لەدڵدا نیە.یا دەڵێن:(إنَّما الأعمال بالنیات) واتەك هەمو کردەوەیەك بەنیەتە. دەی ئێمە نیەتی خراپمان نیە.

١١) مانەوەی ئەوژنانەی کە پەك کەوتەکارن وبەساڵاچون (القواعدمن النساء)لەگەڵ پیاوانی بێگانە، بەڵکوشەرح هەر ئەوەندەی ڕێگە پێداون کەتەنیا دەم و چاویان بەدەربخەن. وەئەگەر خۆبپارێزن وخۆداپۆشن باشترە بۆئەوان

١٢) تێکەڵ بون و مانەوەی ژنان بەپیاوانی بێگانە بەبیانوی ئەوەی کەخزمەو کەهۆزو عەشیرەتە .

١٣) ئاسان کاری وچاوپۆشی کردن لەتێکەڵ بونی کچان لەتەمەن وساڵی باڵغی دا بەگەنجان وبەپیاوانی بێگانە بەبیانوی ئەوەی کەگوایە هێشتا منداڵن وچیان لەسەرنیە .

١٤) تێکەڵ بونی ژنانی خزمەتچی وکارەکەر بەپیاوان لەماڵدا .

١٥) تێکەڵ بون ومانەوەی شۆفێرو خزمەتکارانی پیاو لەگەڵ ژنانی ماڵ .

١٦) مانەوەی شۆفێری تەکسی و (صاحب اللموزین)لەگەڵ ژندا لەناو ئۆتۆمبیل وماشێندا .

١٧) هەروەها مانەوەی شۆفێری سەیارە بەژنان لەناو ماشێندا .

١٨) حەج کردن هەندێ لەژنان و سەفەر کردنیان لەگەڵ نامەحرەمان دا.

١٩) تێکەلاّ وبونی خزمەت کارانی پیاوژن لەگەڵ ڕێبوارو گەشتیاران لەناو فڕۆکەو کەشتی یەکاندا.

٢٠) تێکەڵ بونی قوتابیانی کچ وکوڕ لەپۆلەکانی خوێندن و لەقوتابخانەکان وپەیمانگاو زانکۆکاندا.

٢١) وانە گوتنەوەی ژنان بەپیاوان لەزانکۆو کۆلێژو قوتابخانەکان وهەروەها وانەپێگوتنی پیاوان بەژنان ڕاستەوخۆ.

٢٢) تێکەلاّو بونی خوێندکارانی کە بۆدەرەوە دەنێردرێن لەگەڵ خاوخێزانی ڕۆژئاوایەکان و نیشتەجێ بونیان لەگەڵیاندا ولەیەك ماڵ و خانودا.

٢٣)بانگ هێشتکردنی ژن بۆ دەرس پێ گوتنی منداڵان لەپۆلەکانی خوێندنی سەرەتایی ، بانگ هێشتنێکی پیس و خراپە ویەکەمین پلەیە لە پڕۆسەکردن و ئاسایی بونی تێکەڵی.

٢٤)بانگ هێشتکردنی ژنان بۆ ناردنە دەرەوەیان بەبیانوی بەشارستانی کردنی خوێندنی باڵا، وهەموئەوەی کە دەبێتە هۆی ئاسایی وێنا کردن بە بیروبۆچونە ڕۆژئاواییە ڕوخێنەر هەرەس پێ هێنەرەکان.

٢٥)تێکەڵاوبونی خوێندکارانی کوڕو کچ لەپۆلەکانی خوێندنی باڵا بەبیانوی خوێندن ولێکۆڵینەوەی مەیدانی .

٢٦) مانەوەوتێکەڵاو بونی پیاوانی چاودێرو سەرپەرشتیار بەسەرنامە زانکۆیەکان لەگەڵ خوێندکارەکانی کچ بەبیانوی سەرپەرشتیاری کردن بەسەر نامەکاندا.

٢٧) مانەوەی تێکەڵ بونی مامۆستایانی تایبەتمەندو پسپۆڕی پیاوان لەگەڵ خوێندکارانی کچ بەبیانوی دەرس پێ گوتن.

٢٨) بانگ هێشت کردن بۆئامادەبون لەئێوارە کۆڕەشیعریەکان ودیدەنیە(اللقاء) زانستی وموحازەرە جۆربەجۆرەکان کە هەندی لەژنان ولەپیاوان دەیخەنە ڕو وپێش کەش دەکەن ژنان وپیاوان تیایدا پاڵ بەپاڵی یەکتریە وەتێ ی دا ئامادە دەبن.

٢٩)تێکەڵ بون ومانەوەی سیستەرو نوژدارەکان بەپیاوانی بێگانە هەتاکوئەگەر پیاوانی برین پێچ ونوژدارانیش بن .

٣٠)مانەوەی نوژداری پیاو لەگەڵ سیستەرو نوژداری ژن(الطبية).

٣١)مانەوەی نوژداری پیاو لەگەڵ نەخۆشی ژندا کەنامەحرەمی بێت .

٣٢)خۆدەرخستنی ژن بۆ نوژداری پیاو بەبێ هۆ یابێ ئەوەی پێویست بکات یالەکاتی بونی دکتۆری ژندا.

٣٣) تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان لەئاهەنگەکانی خواحافیزی وبەرێکردن و پێشوازی لێکردن و هەندێ لەبۆنەکاندا .

٣٤)تێکەڵ بونی ژنان بەپیاوان لەتاقیگە نوژداریەکان ودەرمان خانەکان بەبیانوی پێداویستیەکانی کارکردن .

٣٥)تێکەلاَ وبونی ژنان وپیاوان لەیاریەکان و شوێنەکانی کات بەسەربردن ورِابواردن بەبیانوی رِۆژی خێزانەوە(یوم العائلة).

٣٦) تێکەڵاو بونی پیاوان وژنان لەچێشتخانەکان وکافتریاکاندا بەبیانوی جێگای تایبەت بۆ خێزان(جناح خاص للعئلات أو قسم العائلات).

٣٧) تێکەڵاو بونی پیاوان وژنان یامانەوەی ژن لەگەڵ خاوەنی پیشانگاو دوکانەکان.

٣٨) تێکەڵاو پیاوان وژنان لەمەڵبەندەکانی کرِین وفرۆشتن (سۆپەرمارکێت).

٣٩)سەفەر کردنی ژنان بەماشین یافرِۆکە یاپاسەکانی نەفەر هەڵگر وهەر شتێکی تربەبێ محرەمی خۆی.

٤٠) تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان لەیاریگاو نادیەکان شوێنە پلەپلەییەکانی دانیشتن (المدرجات).

٤١) یاری وکارە وەرزشیەکانی ژنان و دامەزراندنی تیمی وەرزشی بۆ ژنان حەتمەن دەبێتە هۆی تێکەڵی و دەرکەوتنی لەش وداوێنی (العورات).

٤٢)تێکەڵاو بونی ژنان وپیاوان لە سەیرانگاکان و باخچە گشتیەکان و کەنارەکانی دەریاکان.

٤٣)تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان لەکاتی گەشت و گوزارەکان وهەروەها لە کاتی چونە دەرەوەی ژنان وپیاوان بەیەکەوە بۆ گەشت وگوزار کردن ولەکاتی ئامادە بون وکۆبونەوەی ژنان وپیاوان لەسالۆنەکانی سینەماکان وسەیرەك وشانۆگەریەکان وگولێ شوێنی تری گشتی وشوێنەکانی تێدا رِابواردن وکات بەسەر بردن.

٤٤) وێنە گرتنی ژنان لەلایەن وێنە گەرانی پیاوەوە.

٤٥) تێکەڵاو بونی ژنان بەپیاوان لەبۆنەکان و ئاهەنگە داهێنراوەکان(البدعیة)ی وەك:ئاهەنگی یادی لەدایك بونی پێغەمبەرﷺ ونیوەی مانگی شەعبان وشەوی شەوڕەوی وبەرز بونەوە (الإسراء والمعراج) وگەلێکی تر هەروەکو لەهەندێ لەولاتانی موسڵمانانـدا بەناوی ئایینەوە دەگێڕدرێن خوا پەنامان بدات.

٤٦) تێکەڵاو بونی ژنانی پێشکەش کەرانی بەرنامەکان لەئاهەنگەکان ولەبۆنەکان ولەسەر ئیستگەو تەلەفزیۆن و کەناڵەکاندا بەپیاوانی بێگانە.

٤٧) تێکەڵاو بونی ئەکتەرانی ژن لەگەڵ ئەکتەرانی پیاو لەفیلمەکان وزنجیرەکاندا وئەنجامدانی گەلێ کارو کردەوەی بێ شەرعی.

٤٨) چونە ڕیزی سەربازی وبەشداری کردنی ژنان لەسەربازی مەیدانی دا بەتایبەتیش لەگەڵ پیاواندا.

٤٩) کۆڕوکۆبونەوە تێکەڵیەکانی نێوان ژنان وپیاوان لەهەر فەرمانگەو کارێك دا بێت بەبیانوی لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی بابەت وئاریشەو تەنگژەکان.

٥٠) داواکردن لەژنان بۆ هاوبەشی وهاریکاری وکارکردن لەو کارانەی کەتایبەتن بەپیاوان وەك شۆفێری ولێخوڕینی فڕۆکەو شەمەندەفەرو کەشتیەکان وماشینەکان.

٥١) کارکردن لەوەزیفەی ڕازگری(السکرتیرة) دا لەبەر بونی ئەو هەمو خۆڕازانەوەو ڕوتی (السفور) وتێکەڵی ومانەوەی حەرام وناشەرعی تێدا هەیە دەبێتە هۆی ڕودانی خراپەو فیتنە.

٥٢) هەرکارێك کەببێتە هۆی تێکەڵ بونی ژنان لەگەڵ پیاوان وەك کارکردن لەکارگەکان ولەشوێنەگشتیەکانی تردا بەیانوی پتر کردنی بەرهەم هێنان وهاریکاری کردنی ژن لەگەشە کردن وبەرەو پێش بردنی کۆمەڵگادا.

٥٣)تێکەڵ بونی پیاوانی موسڵمان بەژنانی ناموسڵمان بەبیانوی ئەوەی کەئەوانە کافرن یا مانەوەلەگەڵیاندا .

ئەمانەو گەلێ وێنەی تری حەرام لەوێنەکانی تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان.

* فتوا :

پ: بڕیاری شەرع چیە لەسەر ئاڵوگۆڕکردنی نامە لەنێوان گەنج ولاوانی کوڕوکچ دا، بەمەرجێ کە ئەو نامە گۆڕینەوەیە هیچ خراپەو خراپەکاری ودڵداری و ئەوینی تێدانەبێت ؟

وەڵام: هیچ مرۆڤێك بۆی نیە نامەو نامە گۆڕینەوە لە گەڵ ژنێك دابکات کەبێگانە بێت بەئەو لەبەرلێ کەوتنەوە و ڕودانی فیتنە وئاشوب وخراپەکاری، نامەنێر لەوانەیە وا دابنێ کەنامە ناردن وئاڵوگۆڕ کردنی نامەلەنێوان ژن و پیاودا چی تێدا نەبێت وگوناح نەبێت، بەڵام نەخێرشەیتان بەردەوام لەنێوانداپە تاوایان لێدەکات دڵی هەردولا دەگۆڕێ وتوشی خراپەو خراپەکاریان دەکات.

پێغەمبەر(ﷺ)فەرمانی کردووەکە: هەرکەسێك گوێ ی لەدەججال بو باڵێ ی دوربکەوێتەوە، هەروەها هەواڵی پێداوین کەپیاو بڕوا دارە و دەججال بۆلای دەچێت وبەردەوام لەگەڵی داخەریکە هەتاکو توشی فیتنەو ئاشوب وخراپەکاری دەکات، دەی کەنامەو نامەگۆڕینەوەلە نێوان لاوانی کیژو کوڕدا فیتنە و ئاشوبێکی زۆرگەورە ومەترسیەکی زۆر هەیە کە بە دڵنیاییەوە زۆرپێویستە خۆتانی لێ دوربگرن ونزیکی نەبنەوە، هەرچەندە بابای پرسا بڵێ: ئاخرخۆ ئەو نامەو نامە گۆڕینەوانە هیچ باسی دڵداری و ئەوینی تێدا ناکرێت وتەنیا چاك وچۆنی وهەواڵ پرسینە.

بەڵام نامە ونامەگۆڕین (المراسلة) لەنیوان پیاوان بۆپیاوان وژنان بۆژنان هیچی تێدانیە مەگەر کارێك یا فەرمانێکی قەدەغەکردن لەنێوانیاندا هەبێت.{ أ.ه. (الشیخ إبن جبرین، فتاوی المرأة ص٤٤)}.

پرسیارو وەڵاّم

پ: سیفات وجیاکەرەوەکانی کیژو ژنی شارستانیەت و نمونەیی چیە؟

وەڵاّم: ژنی سارستانیەتی ونمونەیی گەلێك سیفەت و جیاکەرەوەی هەن کەدەکرێ لەم چەند خالآنەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

١_ بیروباوەڕەکەی(عقیدتها): دەبێ لەسەرپەیڕەو پڕۆگرامی ئەهلی سوننەت وجەماعەت بێت.

٢_ پەیڕەو پڕۆگرامی(منهجیها): ئەوەی خوای باڵادەست وکاربەجێ وپێغەمبەری خواﷺ گوتویانە.

٣_ ئاکارو ڕەوشتی(خلقها): دەبێ ئاکارو ڕەوشتی ژنی بڕوادارئاکارو ڕەوشتی ئیسلامی بەهادار بێت.

٤_ ڕەوشت وسەربەرزێتی(آدبها): دەبێ حەیاوشەرم و داوێن پاکی وپاك وخاوێنی وپۆشاکی ئیسلامی بێت.

٥_ پێشەنگێتی(قدوتها): کیژان وژنانی بڕوادار دەبێ پێشەنگی یان دایکانی بڕواداران وهاوەڵاّن وژن چاکانی پێشینەبن وشوێنی ئەوان هەڵ بگرێتەوە و بە مو شوێن پێ ی ئەوان بزرنەکات.

٦_ خۆشەویستی بۆکێ بێت(محبتها): کیژان وژنانی موسڵمانی بڕواداردەبێ تەنیا خواوپێغەمبەری خوا و ئەوانەکە پابەندن بەدینی خواوە خۆش بون وجوێ لەوان کەسی تری خۆش نەوێت.

٧_ مانەوەی(خلوتها): مانەوەوتێکەڵی کیژو ژنی موسڵمانی بڕواداردەبێ تەنیا لەگەڵ ئەوکەسانەدا بێت کەمحرەمنی ولەپێناو بیرکردنەوە لەڕۆژی دوایی ومالّی دوا قۆناغ وتێدامانەوە هەتا هەتایە بکاتەوە وئەو کردارانەی کەپێش خۆی وەڕێ ی کردون بۆ ڕوناك کردنەوەو ڕۆشن کردنەوەی گۆڕو تەنگەبەری دو دیواری گۆڕ ودەبێ لەدنیادا هەمیشە لەبەر چاوی بن تانەتوانێت کاری خراپ وسەرپێچی خواو پێغەمبەرﷺ بکات.

٨- هاوڕێ ودەستە خوشكانی(صديقتها): دەبێ هاوڕێ ودەستەخوشكانی كیژو ژنی موسڵمان هەمو كیژو ژنێكی موسڵمانی بڕوادار وبن كەپابەند بن بەئایین وپڕۆگرام وپەیڕەوی خواوە.

٩- ڕقی لەكێ ببێتەوە(بغضها): دەبێ كیژو ژنی موسڵمان هەمیشە ڕقی لەجولەكەو فەلەكان ودو ڕوان وعەلمانیەكان وبانگەشەكارانی ساختەیی ئازادی ژنان ببێتەوە.

١٠- دوژمنەكەی(عدوها): هەمو گۆرانی ومۆسیقاو گۆرانی بێژێك وڕابواردن وهەواو ئارەزو هەمو هۆكارێكی ڕابواردن و لە هەمو ڕۆژنامەو گۆڤارێكی كەوێنەی ڕوت وبێ ئابڕۆیی بڵاو دەكاتەوە بەدوژمن وناحەزی خۆی بزانێت، هەروەها ڕقی لە هەمو بیرو بۆچونێكی نەخۆش وگەندەڵ وپیس وبێ ناوەرۆك وخراپ ببێتەوە.هەورووەها ڕقی لە هەمو زنجیرەو فیلمێك ببێتەوە كە دڵداری وعیشق وئەوین وسەر لێشێواوی وخۆڵێ ون بون پەخش دەكەن ورقی لەهەمو ئافرەتێكی ڕوت وسفور و خۆڕازێنەرەوە ولەهەمو ئەوانەی كەخوای پەروەردگار لەخۆ توڕە دەكەن ببێتەوە هەمویان بەدوژمنی خۆی دابنێ.

١١- سور بون وپێدا گرتنی(حرصها): دەبێ كیژو ژنی موسڵمانی بڕوادار هەمیشە سور بێت لەسەر تۆبە كردنێكی ڕاستگۆیانە بەهەمو مەرجەكانیەوە خوای گەورەش لێ بوردەیەو بەبەزەییە.

١٢- هۆنراوە وئەدەبیاتی(شعرها):دەبێ هۆنراوەو ئەدەبیاتی كیژو ژنی موسڵمان لەكانی وسەرچاوەی شیعرو ئەدەبیاتی پاكی ئیسلامیەوە سەرچاوە بگرێت نەك شیعرو ئەدەبیاتی دەبەنگ وسوكەڵە.

١٣- هاوسەر گیرێتی(زواجها): دەبێ خوشكانی موسڵمان هاوسەرگیرێتی موسڵمانانە بێت ولەگەڵ موسڵمانانی بڕواداری پابەند بێت ومارە بڕین وگواستنەوەشی هەر موسڵمانانەو بەپێ ی بەرنامەی خوا بێت و دور بێت لەبەزم وڕەزم و ئاهەنگی گێڕان وگۆرانی ومۆسیقاو كەیف وسەیف وسەماو سوڕدان وسەركەوتن بۆ سەر دوانگەو شوێنی گشتی دیاری كراو

ئەو شوێنانەی کەبۆ ئەم مەبەستە ئامادە کراون واتە بۆ ئاهەنگ گێڕانی ڕۆژوشەوانی بوك و زاوایێتی (الکوافیر) (١).

١٤– ماوەی پشودان وبوارەکانی(إجازتها): پێویستە خوشکانی موسڵمان ماوەی مۆڵەتیان یاخود کاتی دەست بەتاڵی وبێ ئیشیان لەخوێندنەوە و فێر بون وزانست وزانیاری دا بەسەر بەرن وبۆ لەبەرکردنی قورئان وسونەت بەکاری بهێنن، هەروەها بۆ گیان ئاسودە کردن وبەسەر بردنی کاتەکەیان بەهۆکارە ڕێگە پێدراوەکان(المباحة) ئەنجام بدەن. باماوەی پشودان ومۆڵەتەکانیان بەچونە دەرەوەی وڵات بەتایبەتی بۆ وڵاتە بیانیە ناموسڵمانەکان چونکە حەتمەن لەو سەردانانەدا توشی گوناح وگوناحکاری دەبن.

١٥– کات بەسەر بردن وڕابواردنەکانی(لهوها): دەبێ خوشکی موسڵمان کات بەسەربردن وڕابواردنەکانی بەشتی پڕوپوچ وبێ شەرعی بەسەر نەبات، بەڵکو دەبێ بەشتە شەرعی وڕێگە پێدراوەکانی بەسەر بەرێت.چونکە نەفسی مرۆڤ هەمیشە خوازیاری خۆشیەکانەو

---

(١) لەوڵاتی خۆشماندا ئێستا فێر بون وکردویانە بەعادەت ونەریت یان هۆڵی شایی و ئوتێلی تایبەتیان بۆ ئاهەنگ گێڕانی گواستنەوەی بوك گوستنەوە دروست کردون ،یاخود لەدەشت ودەرەکان و ناو دارستانەکان و لە دەم جادە و ڕێگا گشتیەکاندا شوێنێك تەرخان دەکەن بۆ لێ گێڕانی ئاهەنگ و زەماوەندی بوك وزاواو خەڵکێکی زۆری بۆ داوەت دەکەن وکارتیان بۆ دەنێرین کەلە فلان شوێنە فلان ڕۆژەو فلان دەم ژمێرە ئامادە بن و ئەو هەمو خەڵکە بەسەر خۆیان دەگێڕن وتیپی مۆسیقاو گۆرانی بێژەکان بانگ دەکەن و ژن وپیاو تێکەڵ دەبن وژنان بەجۆرێك خۆ بۆن خۆش وخۆ دەڕازێننەوە هەر مەپرسە .بەزم وڕەزمێکی ئەوتۆ ئەو ڕۆژە دەسازێ هەر خوا دەزانێ چەندە گوناح وبێ شەرعی وبێ فرمانی خوای تێدا دەکرێت وخوای گەورە لەخۆیان توڕە دەکەن ودەڕەنجێنن. دیارە ئەمە سیفەتی بابای موسڵمانی بڕوادارو پابەند نین بەدینی خواوە. وێڕای ئەوەی کەبەرەکەت وخێر لەو هاوسەرگیرێتیەو نە لەماڵ ونەلە وەچەکانیاندا چاوەڕوان دەکرێت وهەریەکەش لەو خەڵکانەی کەلەو جۆرە ئاهەنگانەدا بەشداری دەکەن وهەروەها بوك وزاوا و هەردو کەس وکاری بوك وزاواش بەکۆڵێك گوناحەوە دەگەڕێنەوە بۆ لا ی خوا ئەگەر تۆبەی ڕاستەقینەی لەسەر نەکەن.خوا ی باڵا دەست وکاربەجێ پەنامان بدات(وەرگێڕ).

ئارەزو دەكات(تمل) بۆیە دەبێ مرۆڤ هەمیشە جڵەوی نەفسی خۆی بگرێت وبۆی شل نەكات وبەسەر نەفسی خۆیدا زاڵ بێت.

١٦- گەشت وگوزارەكانی(نزهتها): خوشكی موسڵمان دەبێ هەمیشە ولەكاتی گەشت وگوزارەكانی داتێڕامان ولێ ورد بونەوەو بیر كردنەوەی لەدروست كراوەكانی خواو تواناو دەسەڵات وزانست وبەزەیی وبەخشندەكانی خواو گیان ئاسودە كردنی خۆی بێت.

چرپاندنێك بەگوێ ی بوك وزاوادا:

خوشکی موسڵمانم – ئەی کیژانی ئیسلام:

- بزانە کەهاوسەرگیرێتی سوننەتی پێغەمبەرەﷺ بۆیە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{فمن رغب عن سنَّتی فلیس منی}(١).
- بۆیە زۆر وریابە وهەرگیز خۆت لەشو کردن وهاوسەرگیرێتی مەگرەوە بەبیانوی خوێندن وبڕوانامە بەدەست هێنان، یابەبیانوی کار کردنەوە.
- هەر کەسێك لەئەهلی دین وئاکارو ڕەوشتی جوان هاتە داخوازیت شوی پێ بکەو نارازی مەبە هەروەکو گوتراوە:(فإنه إن أحبها أكرمها، وإن أبغضها لم يهنها)(٢)
- مارە بڕین واتە بڕی مارەیی باش و بەرەکەتدار ئەوەیە کەتاکەم بێت باشترەو خەرجی وتێ چونی کەم بێت ودەبێ تا بۆی دەکرێت داواکاری کەمتر بێت وزۆر قورسایی نەخاتە سەر هاوسەرەکەی. (اکثر النساء برکة أقلهن مؤنة)(٣).
- ئەی گەوهەری داپۆشاراوی چاکە کار : پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی:{تنكح المرأة لأربع،لجمالها ولحسبها ولمالها ولدينها..فاظفر بذات الدين تربت يداك}(١).ئایا تۆ پابەندیت بەدینەکەتەوە؟!

---

(١) واتە: هەر کەسێك پشت لەسوننەتی من بکات ئەوە لەمن نیە.واتە موسڵمان نیە.(وەرگێڕ).

(٢) ئەگەر خۆشەویستی لەنێواندا ڕسکا بەڕاستی ئەوە ڕێزی لێ دەگرێت، وەبەپێچەوانەوەش هەرگیز ڕێز لەنێوانیاندا نابێت. چونکە ئەوەی لەئەهلی دینو خوا پەرستی بێت هەمیشە لەسەر بنەمای خۆشەویستی خواو دین مامەڵە دەکاتو ڕێزو خۆشەویستیەکەیان لەسەر بنەمای ئیمانەوە دەبێت کەهەرگیز بناغەی نالەقێتو هەمیشە پتەوو ساخلەمە. وەرگێڕ.

(٣) باشترین وبەبەرەکەتترینی ژنان ئەوانەن کەکەمترین داواکاری وخەرخی ومەسرەف لەهاوسەرەکەیان دەکەن وبەقەناعەتن.(وەرگێڕ).

- ئەی کیژی چاك وڕەوشت بەرز: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمویەتی (الدنیامتاعُ وخیرُ متاعها المرأة الصالحة).(٢)
- دوربکەوە لەئەڵقەی (الدبلة)دەزگیرانیەتی (الخطوبة) چونکەئەمە لە ڕەوشت وعادەتی نەسرانیەکانە.
- سوربە لەسەرئاهەنگی گواستنەوەی ئیسلامی وبەپێ ی شەریعەتی خواوخاڵی لەهەمو شتێکی بێ شەرعی وخراپ وناپەسەند وەك .

– دیاری کردنی شوێنك بۆئاهەنگ گێڕان لەدەشت ودەر یاخود لەشوێنە تایبەتیەکانی ئاهەنگ گێڕان کەشوێنێکی بەرز هەیە وەك سەکۆیەك وبوك وزاوابەیەکەوە سەردەکەون وبەجل وبەرگی ناشەرعیەوەلەپێش چاوی ئەو هەمو خەڵکە بانگ کراوەو کۆبوەوە تێکەڵاوی ژن وپیاو. یالەدەشتو دەرو مێرگو مێرغوزارەکانی بەهار لەدەشتو چۆلەکان.

– هێنانی تیمی گۆرانی و مۆسیقا وبانگ کردنی گۆرانی بێژانی ژن وپیاو . چونکە ئەمە حەرامە و هەروەها دەبێتە هۆی بە فیڕۆدانی ماڵ وسامان.

– لێدانی شریتی گۆرانی و مۆسیقا لە بڵند کۆکانەوە. وهەروەها سەما و سوڕدان و گۆرانی گوتن لەلایەن کچانەوە.

– وێنەگرتنی فۆتۆگرافی یا بەڤیدیۆیی .لەبەرچەند هۆیەکی شەرعی قەدەغەکراوەکانی .واتە: شتی بێ شەرعی تێدەکەوێت .

---

(١) واتە: ئافرەت لەبەر چوار شتان مارە دەکرێن یادەخوازرێن: لەبەر جوانیەکەی،و لەبەر بنەماڵەو حەسەبو نەسەبی، ولەبەر ماڵەکەی، کەماڵی هەبو یالەبەر دینەکەی، تۆ لەبەر دینو ئەخلاقەکەی ئەو کچە یائەو پیاوە هەل ببژێرە ئەوا دەستت بەخۆڵ دەبێت، دیارە کەلەناو عەرەبدا دەست بەخۆڵ بون واتای بەپیتو بەرەکەتی و سەرکەوتنو سەرفرازیە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: دنیا خۆ شی وچێژو پێداویستیە ،باشترین پێداویستی وخۆشترین وبەلەزەت ترین شتی دنیاش ئافرەتێکی چاك وموسڵمانی بڕواداری پابەند ە بەدینی خواوە.(وەرگێڕ).

- ڕۆیشتن بۆوتێل وهۆڵە شایی یەکان (الکوا فبرات) چونکەکاری بیٚ شەرعی وحەرامی تیٚ دەکەوێت .
- زیادەڕەوی کردن لەجل وبەرگ و پۆشاکی شەوی زاواو بوکێنی و زیاد خەرج کردن.
- شەونخونی و ئاهەنگ گێڕان لە شەوی بوك وزاوایەتی دا هەتا بەری بەیانی.

دە گویٚ بگرەبۆ ئەم ئامۆژگاریە بەسودە:

ئومامەی کچی حارپ لەشەوی بوکێنی دا بە کچەکەی کەدایکی ئیاس کچی عەوف بو گوت :(ئەی کچی خۆم : تۆ لە کەش وهەوایەك دەرچوی کەتاکوئێستا تێیدا بوی ئەو هێلانەت بەجیٚ هێشت کەتێیدا گەورەبوی. ئەگەر هەرژنێك وازی لەمێرد هێنابا لەبەر ئەوەی دایك وباوکی و زۆرپێویستیان پیٚ ی هەیە ئەوە من یەکەم کەسێك دەبوم کەئەوەم دەکرد. بەڵام ژنان بۆ پیاوان دروست کراون و پیاوانیش بۆ ژنان !

ئەی کچی خۆم !تۆ لەوکەش وهەوایەت جودا بویەوە کەتێیدابوی وەلەو هێلانەت بەجیٚ هێشت کەتێیدا گەورەبوی. دەچیت بۆ لانەیەکی تر کەپیٚ ی ئاشنا نیت، بۆلای هاوسەرو هاوەڵێك کەهۆگری نەبویت، هەرکەبو بەخاوەنت دەبێتە چاودێرو شا بە سەرتەوە، ببە بەکەنیزەی هەرزو دەبێتە کۆیلەت ، کچی خۆم دەسیفەت، دەئاکارو ڕەوشتی بۆبپارێزە بۆت دەبێتە گەنجینە:

یەکەم ودوەم: بەقەناعەتەوە مل کەچ بە بۆی، باش گویٚ ی بۆ بگرەو گویٚ ڕایەڵ و فەرمان بەرداری بکە.

سیٚ یەم وچوارەم: زۆر ئاگات لەشوێنی چاو ولوتی بێت، مەهێڵە باهەرگیز کاری خراپ وناشیرینت تێدا نەبینێت، لەبۆنی خۆش بەولاوە باهیچی ترت لیٚ بۆن نەکات!

پێنجەم وشەشەم: هەمیشە وریاو ئاگاداری کات و شوێنی نوستن وخواردنی بە، مەهێڵە هەرگیز هەست بەبرسێتی نەکات وخواردنی باش وخۆشی بۆ ئامادە بکە،چونکە

برسێتی گڕ تێ بەردەرە (ملتهبة) [1]. گرنگی نەدات بەخەو وجێگاو شوێنی خەوتن وگوێ نەدان بەنوێن وپێخەف وجێگای پاك وخاوێن وئامادە نەكراو دەبێتە هۆی توڕە بون وئالۆز بونی دەرونی پیاو بۆیە دەبێ زۆرت ئاگا لێ بێت.

حەوتەم وهەشتەم: زۆر ئاگات لەماڵەكەی بێت، چاودێری ماڵ ومنداڵەكانی بكەو شكۆمەندی بپارێزە، لەدەست دابونی جڵەوی كاروسەروەری باشی خەملاندن وزۆر وردی و وریای یە لەناو ماڵ وكاروباری ماڵدا، وەلەناو ماڵ ومنداڵ و بەخێوكردنی منداڵەكانیدا زیرەك وچالاك بە، چونكە كەسێتی تۆ لەو ماڵەدا چاك هەڵسوڕاندن وباش بەڕێوەبردن ووریایی وزرنگیە.

بەلاَم نۆیەم ودەیەم:نەكەی هەرگیز نەكەی سەرپێچی فرمانەكانی بكەی، ەكەی نهێنیەكانی ببەیتە دەرو ئاشكرایان بكەیت ، عەیب وخەوشەكانی هەمیشە بپۆشە، تۆ كەسەرپێچی فرمانە كانیت كرد ئەوە دڵیت ڕەنجاند،هەر كە نهێنیەكانت نەپاراست و نەت پۆشین ئەمین مەبە لەغەدرو ستەمی (لەتۆڵە سەندنی)، هەرگیز لەبەردەمی دا دڵخۆش وكەیف خۆش مەبە كاتێك كەئەو دڵ تەنگەخەمبار بە كاتێك كەئەو دڵخۆشە!.. أ.ه.(تحفة العروس:٩١).

لەكۆتایی دا: خوای گەورە بەرەكەت وپیرۆزی بخاتە تەمەنتەوە ولەسەر خێر كۆتان بكاتەوەو سەلامی خوات لەسەر بێت.

فتوای ژمارە١٩٣٨ لە١٤/٥/١٣٩٨ ك لەگۆڤاری توێژینەوە(البحوث) ژمارە ١٩:

پ: حوكمی ئامادە بونی ژنان چی یەلەئاهەنگی جەژنەكانی لەدایك بون لەگەڵ ئەوەشدا كەبیدعەیەو هەمو بیدعەیەكیش سەرلێشێواویە، هەروەها لەو ئاهەنگە ناوبراوانەدا هەندێ لەگۆرانی بێژان ئامادە دەبن بۆ بەسەر بردنی شەوگار، وەئایا ئامادە

[1] كورد گۆتەنی برسێتی ڕەگی هاری پێوەیە .(وەرگێڕ).

بونی ژنان تیایدا بۆ بینینی زاوا(العروس)و وەك ڕێز لێنانێك بۆ كەس وكاری بوك نەك بۆ گویٚ گرتن لەگۆرانی بێژەكان حەرامە؟

وەڵام: ئەگەر ئاهەنگەكانی بوك گواستنەوە هیچ خراپەكاری وگوناحی تێدا نەبێت، وەك تێكەڵ بونی ژنان وپیاوان وگۆرانی بێژانی بیٚ ئابڕو(الماجن)، یاخود ئەگەر لەو ئاهەنگەدا ئامادە بێت وبتوانێت هەرچی خراپەو خراپەكاری و حەرام هەیە بیگۆڕێت ولای بەرێت ئەوە دەتوانێت تیایدا ئامادەبێت وهاوبەشی ئەو دڵخۆشی وكەیف خۆشیە بكات ، ئەگەر بتوانێت نەهێڵێت و ئەم كارە خراپ وبیٚ شەرعیانە لابەرێت ئەوە نەك هەردروستە،بەڵكو لەسەری پێویستە (الواجب) كەئامادە بێت.بەڵام خۆ ئەگەر ئەمەی لەتوانادا نەبو واتە كاریگەری نەبو بۆ لابردنی ئەو گوناح وخراپەكاری وبیٚ شەرعیانە ئەوە بەهیچ شێوەیەك نابیٚ تیایدا ئامادە بن وحەرامە بەپیٚ ی ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوای باڵا دەست وكاربەجیٚ كەدەفەرمویٚ:﴿ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ (٧٠) سورة الأنعام[١].

(١) واتە: ئەی محمد لەو كەسانە گەڕیٚ و گویٚ یان پیٚ مەدە كە د ینەكەی خۆیان هەروا بەفشە وگاڵتەو بەهەواو ئارەزوی خۆیان وەرگرتوە ماڵی دنیاو زاق وبریقی وخۆشگوزەرانی ئەم دنیایە كاتیە فریوی داون ،تۆ تەنیا لەڕۆژی دوایی وئازارو ئەشكەنجەی بەسفت وسویٚ ی دۆزەخیان بۆ باس بكەو پیٚ یان بڵیٚ كەهەركەسە لەڕۆژی قیامەتدا بەندە بەكارو كردە وە كانی خۆیانەوە كەلە ئەم دنیایەدا ئەنجامیان داوە .هەركەس لە ڕۆژی دوایی دا بامتەی كارو ئەو بیرو باوەڕەیە كەلەدنیادا خولیاو سەودا سەری بوە لەدنیادا ، كورد گۆتەنی :(چی بچێنی ئەوە دەدرویەوە) ئەوانە لەڕۆژی قیامەتدا بێجگە لەخوا هیچ پاڵ پشت و هیچ تكاكارێكیان نیە وكەس بەرگری و بەرەڤانیان لیٚ ناكات وتەنیا ڕەحم وبەزەیی خوای گەورە نەبێت. وەرگێڕ).

هەروەها لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ٦﴾. لقمان:٦[1].

وە ئەو فەرمودانەی کەلەزەم کردنی گۆرانی وئاوازەکاندا هاتون گەلێك زۆرن.وەسەبارەت ئاهەنگەکانی لەدایك بون بەهیچ شێوەیەك نابێ براو خوشکی موسڵمان تیایاندا ئامادە ببێت، چونکە بیدعەیە ودروست نیە، مەگەر بۆ ئەوە ئامادە ببێت کەبەرپێچی ئەو ئاهەنگانە بداتەوەو بۆ مەبەستی ڕون کردنەوەی حوکم وبڕیاری خوا لەم بارەیەوە بۆ موسڵمانان وبەرچاو ڕۆشنی خەڵکی ودور کەوتنەوەیان لەو کارە خراپ وبیدعانە.

وصلى الله على نبينا محمد وعلى آله وصبه وسلم

---

(١) واتە:خەڵکانێك هەن کەپارەوپول لەشتی بێ واتاوحەرامدا خەرج دەکەن وەك ئەوەی کەپارەبەگۆرانی بێژوتەپڵ و دەهۆڵ کوت وزورڕناژەن دەدات وبەکرێیان دەگرێت یان پارەیەکی زۆر لەئاهەنگی بێ بایەخ وهیچ و پوچداخەرج دەکات یاخود پارەبە کڕینی شریت وڕادیۆ و ڕیکۆردەرو (المسجل) شتی حەرامیان پێ لێدەدات وکات خەرج دەکات بۆگوێ گرتن لەگۆرانی و مۆسیقا وهەڵپەڕکێ و قسەی حەلەق ومەلەق وبێ واتا ڤیدیۆ سیدی وشریتەحەرام وپڕوپوچەکان دەکڕێ ودەیان هێنێتەماڵ وخاوخێزانەکەی پێ فاسیددەکات .بەفشەو گاڵتە بەسەری دەبات ،ئەوانە سزاو ئازارێکی زۆر بەسفت وسویان هەیە لەڕۆژی دوایی دا .(وەرگێڕ).

کۆتـا وشە

خوشکی موسڵمان :-

دوای ئەم هەمو وشە وسەرنجانە.. داوا لەخوای باڵا دەست وکاربەجێ دەکەم کەهەمو لایەك سەرکەوتو بکات بۆ ئەوەی کەخۆی پێ ی خۆشەو پێ ی ڕازیە وامان لێ نەکات کەپێت بلێین:

ئاگادار بە لەك

- گاڵتە کردن بەکارو بارو حوکمەکانی ئایین یاشتی تازەو حوکمی تازە لەدین دا دابهێنی.
- واز لەنوێژکردن بهێنی ..وکەمتەر خەمی تێدا بکەیت و دوای بخەی.
- خۆڕزاندنەوەو سفوری وماکیاج کردن .
- لاسایی کردنەوەی کافرەکان یاڕۆ ژاواییەکان یا خۆشت بون، یا پێ یان سەرسام بیت(الإعجاب بهم).
- غەیبەت کردن ودوزمانی وقسە هێنان وبردن وفیتنە گێڕی.
- گەشت وسەفەر کردن بۆ دەرەوەی وڵات بۆ مەبەستی گەشت وگوزارو ڕابواردن.
- زۆر چونە دەرەوە لەماڵ بەبێ هۆ وبێ پێویستی.
- بێ ئاگایی لەڕۆژی دوایی .
- سەرپێچی کردنی مێرد...یاتوڕە کردنی دایك وباوك.
- گۆڤارە چەقاوەسرۆو بێ ئابڕۆ تکێنەرەکان وگۆرانیە بێ ئابڕۆییەکان.

ئەمەو گەلێکی تر لە جۆرەکانی خراپەو خراپەکاری وگوناحکاریەکان.

خوشکی موسڵمان ... ئامۆژگاریت دەکەم کەزۆر سور بیت لەسەر:

- هێنانە دی وبەرپا کردنی یەکتاپەرستی خوای گەورەو تاك وتەنیاو شوێن کەوتنی سوننەتی پێغەمبەرﷺ.

- نوێژ کردن..،زەکات دەرکردن لەماڵ وخشڵ وزێڕوشتەکانی ترت، هەروەها ڕۆژو گرتن وحەج کردن.
- هاوڕێ یەتی ئەو خوشکانەبکە کەپابەندن بەئایینی خوای باڵا دەست وکاربەجێ.
- نزاو پاڕانەوەو ڕوکردنە خواو تۆبەکردن وگەڕانەوە هەر بۆلای خوا.
- خۆئامادە کردن بۆ ڕۆژی گەڕانەوە (هەستانەوە– المعاد).

دەی خوا پاداشتی بەخێرت بداتەوە.

پەنجا گوڵ[٧]

لە باخچەی ئامۆژگاریەکاندا

ئامادەکردنی

عبدالعزیز المقبل

وەرگێڕانی

ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدالله والصلاة والسلام على رسول الله.

خوشکی موسڵمانم:

ئافرەتێکی چاکی خۆ لەخوا پارێز هەمیشە حەزی لەخێرو چاکەیەو هەرگیز لە زیکرو یادی خوا ناکەوێتوهەرگیزاو هەرگیز ڕێگە بەوشەی تیژو کەڵبەدار نادات لەدەمی بێتەدەر ، هەر کاتێك باسی ئاگرو سزای دۆزەخ دەبیستێ دەترسێ و ڕادەچڵەکێ و دڵی دەکەوێتە خورپە، دەستەکانی بەرز دەکاتەوە بۆلای خوای گەورەو لەبەری دەپاڕێتەوەو پەنای پێ دەگرێ کە لەسزای ئاگری دۆزەخ بیپارێزێت، وهەر کاتێکیش گوێ بیستی بەهەشت بوو حەزو ئارەزوەکانی بۆ دەبزوێو لەدڵی خۆیدا هەڵ دەچێتو تامەزرۆکانی سەرەسوێ دەبن و هەردو دەستی لەبەر خوا پان دەکاتەوەو لەبەری دەپاڕێتەوە کە بەنازو نیعمەتەکانی ئەو بەهەشتەی شاد بکات یەکێك بێت لەئەهلی بەهەشت. خەڵکی خۆش دەویستوخەڵکیش ئەویان خۆش دەویست، هۆگری بونو ئەویش هۆگری خوشکانی بڕواداری بو. ئەو ئافرەتە چاکە لەپڕ هەستی بەئازارێکی توند کرد لەڕانیدا ، بە پەلەو خێرا گەلێك مەڵحەمو دەرمانی ژان بڕی بەکارهێنا بەڵام بێ سود بوو کەڵکی نەبوو ئازارەکەی هەر لەپتربون دابو.

دوای هاتو چۆیەکی زۆر لەنەخۆشخانەکانو سەردانی گەلێ لە نوژدارانی کرد،بەڵام هەربێ سود بو ، ناچار مێردەکەی بردی بۆ لەندەن، لەوێ لەنەخۆشخانەیەکی گەورە دوای پشکنینو بەدوادا چونو گەڕانێکی زۆرلەلایەن نوژدارەکانەوە ئەنجام بۆیان دەرکەوت،کەپیسی و گەنینێك لەخوێنی دا پەیدا بوە، دەگەڕان بە دوای شوێنوسەرچاوەکە یدا، دیتیانەوە کە شوێنی ئازارەکەی وا لەڕانی دایە ،نوژدارەکان

بۆیان دەرکەوت کەئەو ژنە لەڕانیدا توشی شێرپەنجە)السرطان(بوە، ئازارەکانی لەوێوەدەردەچێتو سەرچاوەی گەنینەکەیە . ئەنجامی ڕاپۆرتی نوژدارەکان بەوە کۆتایی هات کەپێویستە لە سەروی ڕانیەوە ببڕدرێتەوە بۆئەوەی ئەو نەخۆشیە تەشەنە نەکات و چیدی فراوان نەبێت و هەمولەشی دانەگرێت.

ئەو ژنە دڵ پڕ لە ئیمانە لەژوری نەشتەرگەریەکە داو لەسەر تەختەکە درێژ بوە بەتەواوی بەئیمانێکی پتەوەوە خۆی داوەتە دەست قەزاو قەدەری خوای باڵادەست وکاربەجێ و زمانیشی بۆچرکەیەك چیە ل زیکرو یادی خوا ناپچڕێت، پەنا بۆخوا دەبات و لەبەری دەپارێتەوە، چونکە تەنیا هەرخوا دەپەرستێتو هیچ بەرنامەیەکــی تر ناگرێتو لە بەر کەسی ترناپارێتەوە.

کۆمەڵێك لە نوژداران لەسەری کۆبونەوە، چونکە کرداری بڕینەوە کارێکی گەورەو قورسو ناخۆشە . تیغەکەیان نایە ناو مقەستەکەو، لەژنەکە نزیك بونەوەو زۆر بەوردی شوێنی برینەکەیان دەست نیشان کرد . بەو پەڕی وردیو ڕونیو بەبیمو ترسێکی قوڵەوە تەزوی کارەبایان لێدا، هێشتا مقەستەکە نەجوڵابو، لەناوگێژاوی سەرسوڕمانی هەمونداتیغەکە شکا، دیسان جارێکی تر تیغیان تێ خستەوە بەهەمان شێوە تاسێ جارئەم کردارەیان دوبارە کردەوە . ئەوە یەکەم جاربو لەمێژوی نەشتەر گەری بڕینەوەدا العمليات البتر (کە ئەنجام دراوە ڕوبدات . بەجۆرێکی وا نیشانەی سەر سوڕمان . ڕامانو دۆش دامانێکی زۆر کە لەسەر ڕوی نوژدارەکانەوە بەڕونی دەبینرا، کەسەیری یەکتریان دەکردو سەریان سوڕ مابو . گەورە نوژدارەکانیان چونە ئەولاوە، دوای مشتومڕو وتو وێژێکی بەپەلەو خێرا نوژدارەکان بڕیاریاندا کەعەمەلیاتێك بۆڕانی ئەوژنە بکەنو نیەتیان وا بو بی بڕنەوە . لەگەڵ سەرسوڕمانو دۆش دامانێکی زۆرەوە . هێشتا نەشتەرگەریەکەیان نەگەیشتبوە ناوڕانی ژنەکە . بەچاوی خۆیان پارچە لۆکەیەکی ڕزیوو بۆگەنیان لەناوڕانی دابینیەوە . دوای عەمەلیاتێکی بچوك پارچەلۆکەکەیان دەرهێناو جوان جوان شوێنەکەیان پاگژ کردەوەو بۆیان تیمار کردو ژنەکە چاك بوەوەو بەیەکجاری ئازاری نەماو ئافرەتەکە

سەیری کرد قاچی چاك بۆتەوەو یەك تۆز ئازاری نەماوەو دەبینێ مێردەکەی هەروا قسە لەگەڵ نوژدارەکان دەکات، کەهێشتا شوێنەواری سەر سوڕمان و دۆش دامانەکەیان بەسەرو چاویانەوە نەڕەویوەتەوەو نوژدارەکان پرسیاریان لەمێردەکەی دەکرد . ئایا ئەو ژنە هیچ جاری تر نەشتەرگەری لەڕانی دا بۆکراوە؟ نوژدارەکان لەژنەکەوە ئەوەیان بیست کە جارێکیان و دەمێکە توشی کارەساتێکی ئۆتۆمبیل)مروری(بوە . لەو شوێنەدا توشی برینێکی قوڵ ببو واتە لەو شوێنەی کەئێستا بەدەستیەوە دەناڵێنێ، بۆیە نوژدارەکان بەیەك زمان گوتیان: ئەمە تەنیا ئاگاداریو چاوەدێریو کاری خواوەندەو بەس.

دەزانی ئەو ژنە چەندە دڵخۆشوکەیف خۆش بو، کاتێ کە بینی کابوسی ئەم مەترسیەی لەسەر ڕەویەوەو خوای گەورە ڕزگاری کرد، بیری لەوە دەکردەوە کە هەرگیز نەیدەتوانی بەتاکە قاچێك بڕوات بەڕێوە، بۆیە هەروەك پیشەی خۆی کەوتەوە سوپاسو ستایشی خوای باڵادەستو کاربەجێ، کەهەست دەکات هەمیشە لێیەوە نزیکەو سۆزو بەزەیی پێدا دێتەوە ڕەحمی پێدەکات.

خوشکی موسڵمانم:

ێزوپتەوە یەکێکە لەهەزاران نمونە کەناتوانرێت بژمێردرێن لە خۆشەویستانی خوا، کە هەمیشەپابەندو گیرۆدەن بە بەرنامەو فرمانەکانی خواوهەمیشەگوێ ڕایەڵن بۆی . وهەمیشە ڕەزامەندی خوا هەڵ دەبژێرن بەسەر ڕەزامەندی کەسانی ترو دڵی پڕکردون لە خۆشەویستی خوٚی، هەمیشەزمانی بەیادو زیکری خواوە تەڕو پاراوەو بۆچرکەیەکیش بیرو فکرو دڵو زمانیان لای خوا ناپچڕێتو بیرو هۆشیان هەمو کاتوساتێك بەناوی خواوە بەندە بەجۆرێك وای لێ هاتوە زیکرو یادی خوا لایان بۆتە سرودێكو وا بەسەر زمانیانە وەیەو هەرگیزاو هەرگیز لەگوێ ڕایەڵیو زیکرو یادی خوا وەرس نابن، چونکە ئەم زیکرو یادی خوایە شیرینیو چێژو تامێکی زۆر بەلەزەت بەدڵو دەرونیان دەبەخشێت، ئەو ئافرەتوپیاو چاکانە هەمیشە بەشەوقوزەوقوتامەزرۆییەوە بەرەوڕوی جێ بەجێ کردن

فرمانەکانی خواوە دەچن، تەنیا بەرنامەکەی ئەو دەگرن‌وحوکم‌و بڕیارەکانی خواو داواکاریەکانی خوابەخۆشەویستی‌و بەحەزی دڵی خۆیانەوە جێ بەجێ دەکەن‌و دوای هیچ ڕێچکەیەکی تری دەست کردناکەون . ڕوو داواو پشت بەستن) التوکل(یان تەنیا بەخوایەو بەس . دەی کەواتە بۆیەخوای گەورەش هەرگیزاو هەرگیز دەست لەوانەبەرنادات‌و لەهەمو کات‌و سات‌وتەنگ‌و چەڵەمەو تەنگژەیەك دابە هانایانەوە دێت، بەهێزو توانای لەین نەهاتوی خۆی دەستی یارمەتیان بۆ درێژ دەکات، بەعیزەت‌و کەرەمەتی خۆی ڕزگاریان دەکات‌و لەهەمو ناخۆشی‌و کێشەیەك دافریایان دەکەوێت ڕزگاریان دەکات . سەرباری ئەم هەموچاکەیەش، ئەمجار ڕەزامەندی خۆشیان پێ دەبەخشێت‌ودەیان باتەبەهەشتی بەرینی پڕ لەنازو نیعمەتی خۆیەوە . خوایە گیان، ئەی پەروەردگارا بمان کەیت بە یەکێك لەوانە کەڕەزامەندی خۆتیان پێ دەبەخشیت‌و دەیان خەیتە ناو بەهەشتەوە . ئامین .

خوشکی موسڵمانم :

مرۆڤ لەم ژیانی دنیایەدا هەمیشە بەهێزو قوەت‌وماڵ‌وسامان فریو دەخوات‌وهەڵ دەخەڵەتێ . فش دەبێتەوەو وا هەست دەکات کەبەهێز تر و بەتوانا ترین کەسەو هیچ کەسێك ناتوانێت نەبەدەسەلأت‌ونەبەقسەو زمان بیبەستێتەوە . ئەو لەهەمو کەس پتربەڵگەی ڕون‌وبەهێزی پێ یە، لەهەمو کەسێك سەرکەوتو ترو بالأ دەست ترە، لەهەمو کەس بێ نیازترو بێ حەوجەترە . بەڵام ئاگای لەوە نیە کەخوای گەورە لەنکاو بای زەمانەی بەسەردا هەڵ دەکات توشی بەڵاو گیرو گرفتی دەکات بە شێوەیەك ناتوانێت تۆزقاڵێك سەری خۆی لێ دەربکات. دەبینێ لەپڕ نەهێزو نەدەسەلأت‌ونەتواناو نەماڵ نەسامانی بەدەست ناهێڵێت‌و نەپلەو پایەی دەهێڵێت لەناوخەڵکی داوبەڵکو لەجیهاندا سوك‌و ڕیسوای دەکات . وای لێ دەکات وەك منداڵێکی بێ دەسەلأت بەدوای دایك‌و باوکی دا بگەڕێت، بێ هێزو بێ دەسەلأت،لەبەرخەڵکی دەپاڕێتەوەو داوای یارمەتیان لێ دەکات، ئەوەندە دەکڕوزێتەوەو باسی کارەسات‌و نەگبەتیەکەی خۆی دەکات بۆیان بۆئەوەی

هەرنـەبێ ڕەحمیـان بجـوڵێو بـەزەییان پێدابێتـەوە . مـرۆڤ بـێ گەڕانـەوە بـۆلای خـواو پەیوەسـت بـون پـێ یـەوەو پـەنابردن بـۆ ئـەو وەك ئـاژەڵێكی لێ دێت، هەمیـشە شـوێن غـەریزەو هـەواو ئارەزوەكـانی خـۆی دەكـەوێتو شـەیدای خـۆی دەبێـت، بـەخۆی دەنازێتوهەمیشە بەدەوری بەرژەوەندیەكانی دادە خولێتەوەو چاوی كەسـی ترنابینێت . تـەنیا ورگ وگیرفـانودامێنی خـۆی پڕوتێـر بكـات چـیدی ناوێـت . بەپێـچەوانەی مرۆڤـی موسڵمانی بڕوا دارو ڕاستگۆ، كەهەمیشە لە سەرچاوەی زانیاریوفرمانەكانی ئایینەكەیـەوە دەردەچێت، هەمیشە خوازیاری خێرو خۆشیە بۆ خەڵكیوهەرگیز شەڕو خراپەی بۆخەڵكی ناوێت . وهەم دەم قۆڵ وبازوی لەیارمەتی كلۆڵەكان دایەوەو قاچـی هەڵكردونوپەلـەدەكات بۆلابردنوجێ بەجێ كردنی پێداویستی یەكانی كەم دەستوهەژارەكان .

خوشكی مسڵمانم:

لەكرینگترینو دیارترین جیاكەرەوەكانی خوشكوبرایانی موسڵمان ئەوانەن كەدڵیان بەخواوە بەندەو لەژیانی خۆیاندا تەنیا برگەكانی شەریعەتوبەرنامەی خواڕەنگ دەداتەوەو گوێ ڕایەڵی خوانوفرمانەكانی جێ بەجێ دەكەن، ئائەوە خۆشیوهێمنیوئارامیوئاسودە بونی دەرونی و ئاراموئۆقرە بەدڵ دەبەخشێت . لەهیچ كاتوساتێكدا نایان بینی جوێ لەبونی زەردە خەنە بەسەر لێوانیانەوەو هەمیشە گەش بینیوخەرمانی ئومێدەواری لەڕویاندا دەگەشێتەوە هەتاكولەناخۆشترینوتاڵترین بارو دۆخیش دابن . چونكە ئەوان بەر چاوڕوننو دەزانن ئەوەی كەتوشیان دەبێتودوچاری دەبن بەهەڵەیان نابات‌وكاریان تێنا كات، وەئەگەر هەڵەش بكەن تۆبە دەكەنو دەگەڕێنەوە . هەرگیز بەمردنوڕۆیشتنی خۆشەویستانیان دڵ تەنگوتەنگە تیلكەنابن، چونكەدەزانن ئەوەخێری تێدایە بۆئەوان هەر وەكو خوای گەورەدەفەرمێ: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا

﴿وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾﴾ البقرە ٢١٦[1]. لەبەر ئەوە ڕازاوەو نازونیعمەتیو زەخرەفەی دنیا هەڵیان ناخەڵەتێنیٚ، هەرچەندە دەست بەرداری بەشی خۆشیان نابن لەم دنیایەدا.

﴿وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا﴾ القصص ٧٧:[2] . چونکە بابای موسڵمان دەزانی ئەم دنیایە بەم تەمەنی کورتیەوە پڕلەئێشوئازارو ئەشکەنجەوغەمو پەژارەیەو پێویست ناکات مرۆڤ لە پێناویدا خۆ تورەو تەنگاو و تەنگە تیلکە بکات، هەموداخ وکەسەری بەدەست هێنانی نازو نیعمەتەکانی بێتوگوریس ڕابخات، بە هیچ شێوەیەك بوارنادات هیچ شتێکی لەدەست دەربچێت، چونکە دەزانێت هیچ شتێك بەڵکوهەمودنیاو ئەوەشی تیایدایەتی یەکسان نیە بە تەنیا نازێکی بەهەشت، کەبریتی یەلەنازو نیعمەتێکی هەرگیز نەبڕاوە کە هیچ چاوێك نەی بینیوەوهیچ گوێیەکیش نەی بیستوە،بەسەردڵی هیچ کەسێکیش دانەهاتوە،ئەوە بۆکیٚ یە؟ بیٚ گومان بۆ برِوادارانی ڕاستگۆیە.

خوشکی موسڵمانم:

ئەگەر دنیا پاكوخاوێن بێتەوەو هیچ لێلاٌییو چڵكو چەپەڵی خراپە کاریو ئاستەنگو تەنگژەکانی تێدا نەمێنن، سافو ڕونو دیارە ئەمەش شتێکی نەبوەو خەیاڵیەو هەرگیز شتی وانابێت. ئالەو کاتەشدا تەنیا بیر کردنەوەیەکی لەپڕی سەرپێی یەوە هەرچی خۆشی و شیرینی ژیانت چەشتوە هەمویت لیٚ دەکات بەقوزەڵیٚ قوەرتو ژەهری مار، ئەوەندە تاڵ وهەرچەندە زۆریش بو بێت لات تۆزقاڵێکە، هەر چەندە تەمەنی خۆشیو

---

١)) واتە: ەهەندیٚ شتیش هەیە حەزت لێیەوپێتان خۆشەکەچی شەڕی تێدایە بۆئێوە، خوالەئێوەچاکتر دەزانێتو ئێوەنەزانن. وەرگێڕ.

٢)) واتە: هەولٚ بدەبۆڕۆژی دوایی وبۆگەیشتن بەبەهەشت وڕەنجی بۆبدەوبەشی خۆشت لەم دنیلیە دالەبیرمەکە وەرگێڕ.

خۆش گوزەرانیت درێژ بوبێت، لات کورت کورت دەبێت .سافیو بێگەردیو ڕۆژی ڕونت لالێڵوتاریك شەوزەنگ دەبێت .ئەمە ئەگەر تەمەنێکی درێژت بوبێت .چۆن ئەم ژیانە بەسەر دەبەیت؟لەکاتێك دا ئەگەر بەیانیت کردەوە دەترسیێ ی کە ئێوارە نەکەیتەوەو ئێوارەت بەسەردا هات،بەیانی نەکەیتەوە، وەئەگەر هەوری بەڵاونە هامەتی ڕاخوڕیونزیك بوەوە . مرۆڤ دەترسێنیێ هەرچی خزموخوەیشی و نزیکە کانی هەیە لە دەستی دەدات و برادەرە خۆشەویستەکان دەمرن .وە کاتێکیش هەست بەو ئازارێکی لەپڕدەکات لەیەکێك لەئەندامەکانی لەشی ، یاخود داخورپانودڵە کوتیێولێدانی دڵ زیاد دەکات، وکاتێك وردە وردە ئارەزوی خواردن نامێنیێو، مۆتەکەو تارمایی مردن لەپێش هەردو چاوەکانو ینا دەبێتو قوت دەبێتەوە، ئەوکاتەدڵ دادەخورپیێو دەترسیێو ڕادەچڵەکیێونەخۆشیەکەش وردە وردەپتر دەبێتوهەڵ دەچێت .خەمو خەفەتو پەژارەڕوی تیێ دەکەنو ترسو بیم هروژمی بۆ دێنیێ، هەروەکوبڵێ ی ئەوترس وبیمە ناهێڵێ مردن بۆی دابەزێت یاخود لیێ ی دور بخاتەوە.

ئای کەمرۆڤ چەندبیێ هێزو بیێ توانایە،چەندە ڕیسواو سوکی دەکات و چەندە لە پلەو پایەی کەم دەکاتەوەو بارو دۆخی تێك دەچێت،کاتێك دەبینی ئەو مرۆڤە لەهەڕەتی جوانیو شۆخیو شەنگیو تافی لاوێتی دایە، جوانو ڕازاوەو خرپنوسەرو ڕوو درەوشاوەو پڕگۆشتو خڕکەڵەو لەخۆباییو خۆ بەزل زانو خۆبەتواناو زۆرزان، کەچی لەناکاوو زۆر تەمەن نابات وەرزی تەمەنی ناگاتە پاییز دەبینی پشت کۆماوە،بیێ هێزوبیێ تواناوبیێ دەسەڵات، دەموڕویەکی چرچولۆچاوی تێك قرماووتێك قوپاو، کەمترین هەوڵو جوڵانەوە ماندوی دەکاتو سوك ترین ئیشو کاردای دەڕمێنیێو دەی ڕوخێنیێ کاتێك بودەتبینی دەوڵەمەندو هەبوو خاوەنی ماڵوسامانێکی گەلێك زۆربو ، لەکۆشك وتەلاری بەرزی چەند نهۆمی دا دادەنیشت،سواری باشترینوئوتومبیلونویێ ترین مۆدیل دەبو .لەسەر ڕایەخوفەڕشی نەرم و نیان دادەنیشت، کەچی لەنکاوخوای گەورە ڕۆژەکانی بەسەردا قڵپ کردنەوەو توشی تالوسوێریو نەهامەتی کرد، چونکە ڕێزی نازو نیعمەتە کانی خوای

نەگرت ، دەبینی ئەمڕۆلە خانویەك دا دادەنیشیٚ کەدوێنیٚ پیٚ ی نەنگ بوو بێزی نەدەهات تیایدا دابنیشێت، سواری شتێك دەبێت کەپێشتر بێزی نەدەهات سواری ببێت ، ئەمڕۆ پۆشاکێك لەبەردەکات کەپێشتر بەزبر وخراپی دەزانی، ئەمڕۆ شتێك دەخوات، دوێنیٚ بێزی نەدەهات تامیشی بکات.

بۆیە دەبیٚ مرۆڤ هۆشیارو ژیروعەقلٚ بێتو بزانێت کەخۆشیوتامو چێژی ژیانوجوانیولوتکەو دۆندی بەختەوەری، لەهیچ شتێکولەهیچ ڕێبازولەهیچ بیروبۆچونێك دانیە تەنیا لەلای خواو لەگویٚ ڕایەڵی بۆ خوادەست گرتن تەنیا بەبەرنامەی خودا نەبێت، کەلەبەردەوامیوپیٚ دامەزراوی بەولاوە لە سەر بەرنامەو فرمانبەرداری خواو گرتنی ڕێگەی ڕاستی خوا کەبریتیە لەقورئان وسوننەت داوا لەمرۆڤەکان ناکات. بۆئەوەی مرۆڤ لەسەرخولگەی ژیانی بەختەوەریو ویژدانو دەرون ئارامی دا بژیات. خەمو خەیالٚ ومێشك ودەرون ئاسودە بێت، هێدیو هێمنو لەسەر خۆبێتوهەمیشە لەخۆشیو شادی دا بێتوژیانێکی ئازادانەوبیٚ کۆتوزنجیر بەرێتە سەر، لەو کەسانەش خۆش بێت کەوستەموغەدری لیٚ دەکەن، لەو کەسانەش ببوریٚ کەهەڵەی لەگەلٚ دادەکەن،بەزەیی بەبچوکەکاندا بێتەوەو ڕێزی گەورانیش بگرێت، هەمیشە تامەزرۆی ئەوەبێت کەپێداویستیەکانی خەڵکی جیٚ بەجیٚ بکاتو توانای قبولٚ کردنی ئازارو ئەشکەنجەکانیان بێت ، زیادەڕۆییولاملیش نەکات لەفرمانەکانی خوا گەور ەو بچوکی، ئاشکراو نادیاری، بەڵکوهەمیشە سور بێت لەئەنجامدانی هەرکارێك کەدەبێتە هۆی نزیك بونەوەی لەخوای باڵادەستوکاربەجیٚ وهۆی ڕەزانەندی ئەوئەگەر توشی بەڵاو موسیبەتو تەنگژەهات دەبیٚ بەسینگێکی فراوانەوەو بەئارامی وسەبرێکی زۆر وبە ڕەزا بونەوەبەرەو ڕوی بچێت وهەڵەنەکات بەرامبەر پەروەردگارو خالقەکەی ، وە کەمردیش دەبیٚ ئەوەی تێدا بخوێنینەوە کەڕزگار بون لەهەمو دەردو بەڵاو قەرقەشەکانی دنیای کاتیوکۆچ کردنو گەشت کردنە بۆخانوماڵی هەتا هەتاییونەبڕاوەی کەهەردەبیٚ بۆی بچینوهەر ئەویٚ ماڵی چارەنوسیو چارەسازیمانە.

خوشكی مسوڵمانم :

ئەم چەندلاپەڕانەی داهاتو كۆمەڵێك ڕێنومایی‌وئامۆژگاری لەخۆ دەگرن، وكۆمەڵێك ئاڕاستەن ئەگەربێت‌ولەژیانی ڕاستەقینەی خۆت دا جێ بەجێ یان بكەیت‌وسور بیت لەسەر دەست پێوە گرتنیان، بەپێچەوانەوەش لەدەست دان‌و پابەند نەبون پێ یانەوە پەشێمان دەبیتەوەو هەرخۆت زیانمەند دەبیت، ئەگەر لەگوێ یان بگریت ئەنجامیان بدەیت ئەوا ژیانی ناخۆشی‌وتاڵ‌وسوێرت بۆ دەبێتە بەختەوەری‌وسەربەرزی‌و سەرفرازی لەهەردو دنیادا . بەدبەختی‌و كلۆڵیت بۆ دەبێتە بەختەوەری‌وخۆشگوزەرانی وئاسودەیی . بەڵكو لەژیانت داهەست بەچێژێكی تر دەكەیت، وبەچاوێكی ترەوە دەڕوانیتە ژیان‌ونوسینی ئەم ئامۆژگاری‌وتێڕوانینانە پاڵنەرو فاكتەرێكن بۆ خۆش‌ویستن‌وپەلە كردن بۆخێروچاكەكاری‌و داواو ئومێدی پاداشت دانەوەو تامەزرۆی چاكسازی‌وئیسلاح لەناو كۆمەڵگادا.

دەی بابەیەكەوە بچینە ناو ئەو باخچە گوڵە بۆن خۆش و بۆندارانەومێشك‌ودڵ‌ودەرون‌وویژدانی خۆمان بەبۆنی گوڵەكانیان بۆندارو بۆن خۆش بكەین تا ئاسودەو سەربەرزو سەرفراز بین . خوای باڵا دەست‌وكاربەجێ تۆش‌وئێمەش سەربەرزو سەرفرازو سەركەوتو بكات، آمین.

قسەكردن:

خوشكی موسڵمانم:

١– زۆر وریای زۆر گوتن‌وزۆر قسەكردن بە : خوای باڵا دەست‌و كاربەجێ دەفەرموێ: ﴿لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ النساء١١٤ : (١) .

٢–خوشكی بەڕێزم: زۆر وریابن هۆشیاربن‌و بزانن كەیەكێك هەیە ئاگای لەهەموو قسەكان‌و چرپەچرپ‌و نهێنیەكانت هەیەو هەموویانت بۆئامارو تۆمار دەكات‌و لەسەر هەژمار دەكات‌و ڕۆژی ڕاست بونەوەو زیندو بونەوە دەخرێنەوە بەر دیدو چاوەكانت و پێت دەگوترێت(فكفى بنفسك اليوم حسيب) واتە ئەمڕۆ بۆخۆت بەسیت كەلەنەفسی خۆت بپێچیتەوەو سەركۆنەی خۆت بكەیت، ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾﴾ ق١٧:،١٨.٠واتە :دو فریشتەوان بەسەرتەوە یەكێكیان

٣– لەلای ڕاست‌و ئەوی تریان لەلای چەپ هەرچی بیكەیت لەقسەوگفتارو كردەوەی چاك‌وخراپ لەدەفتەری كردەوەكانتدا تۆماری دەكەن‌وهیچی بزر نابێت‌وهەمو شتێكت لەسەر حسابە، قسەی چاك دەكەیت قسەی فشقیات‌و پڕوپوچ دەكەیت بێ ئاگا مەبە چاودێرت وا بەسەرەوە وەستاون بە خۆبە دەفتەرو پێنوسەوە ،هەركاتێك قسەت كردو كەوتیتە گفت‌وگۆ با قسەكانت كورت‌و پڕ واتا بن‌و مەبەست بپێكێ.

---

١)) واتە: هیچ خێرو چاكەیەك لەزۆربەی سرپەسرپ وقسەوگفت و گۆكانیاندا نیە مەگەر ئەوانە نەبێ كەفرمان بەچاكەدەكەن وقەدەغەی خراپەدەكەن وخێر و چاكە بڵاو دەكەنەوە یائەوانەی هەمیشە هەوڵی چاك كردنەوەی نێوان خەڵكی دەدەن و ئەوانەی لێك توڕەبون‌و نێوانیان نیە ئاشتیان دەكاتەوەوهەوڵی جدیانەی لێك نزیك بونەوەیان دەدات لەبەرخاتری خواوبەس .یا فرمان بەخێرودەست گیرۆیی هەژاران و نەداران دەدات .وەرگێڕ.

٤- هەمیشەقورئانی پـیرۆز بخوێنـەوە، سـور بەلەسـەرئەوەی کـە ڕۆژانـەو یـردی قورئـان بخـوێنیو هـەوڵ بـدە ئەوەنـدەی دەتوانیـت لەبـەری بکـەیت، بۆئـەوەی ڕۆژی دوایـی پاداشتێکی زۆر گەورەت چنگ بکەوێت.

٥- لەعبدالله کوڕی عمرەوە ﷺ دەگێڕنـەوە کەپێغەمبـەر ﷺ فەرمویـەتی: {یقـال لـصاحب القرآن إقرأوارتق ورتل كما كنت ترتلُ في الـدنيا، فـإنّ منزلتـك عنـدآخر آيـة تقرؤهـا} صـحيح سنن ترمذی (٢٣٢٩)[1].

٦- شتێکی جوان نیە هەرچی بیستت لەشوێنان بیگێڕیتەوەو باسی بکەیت، چونکە لـەم گێڕانەوە یەدا بـوار بـۆ درۆ کـردن دەڕەخسیٚ وهەڵەوپەڵەی تـیٚ دەکەوێت وهەرچـی بیـشی لێیت لە سـەرت حیـسابەودەنوسرێت. لـەأبی هریـرەوە ﷺ دەگێڕنـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ فەرمویەتی: {كفى بالمرءِ كذِباً أن يحدث بكلِّ ماسمع} رواه مسلم فی المقدمة)ج(٥[2].

٧- زۆروریای لەخۆبایی بون وخۆهەڵکێشان بەبـەوەی کـە نیتـە : هـەر لەبـەر ئـەوەی پێـت بڵێن هەبوە یان زیرەكو ئازاو دانایە،یا گەلێك دەست ڕۆیشتوە،کەچی لەبنەڕەتدا بونیـشی نـەبێت) واتـە خۆهەڵکێـشان بەشـتێك کەئەسـڵەن بونیـشی نیـە لات - وەرگێـڕ .(لەعائشەوە(رضی الله عنهـا)کـەژنێك بەپێغەمبـەری ﷺ گـوت : ئـەی ڕەسـولی خـوا، مـن لای خەڵکی دەڵێم مێردەکەم فلاّن شتەی داومیٚ کەچی نەشی داومیٚ؟ پێغەمبەر ﷺ فـەرموی: { المتشبع بمالم يعط كلابس ثوبي زور} متفق عليه(٣).

---

١)) واتە: لەڕۆژی دوایی دابەقورئان خوێنان دەگوترێت: قورئان بخوێنەو دەنگت بەرز بکەوە وبەدەنگ بیخوێنەهەروەك چۆن لەدنیادا دەتخوێندەوە، چونکەپلەو پایەو جێگەی تۆلە دیدی دوایین ئایەت دایە کەدەی خوێنیتەوە.

١- ٢)) واتە بەسە بۆ ئە و کەسەی گەرچی بیستی باسی بکات وبیگێڕێتەوەکەبەدرۆ بژمێردرێت . واتەدرۆولادانی تیٚ دەکەوێت.

٣)) واتە تێربوبەشتێك کەنەی دراوەتیٚ وەك لەبەرکردنی پۆشاکی ساختە وایە.

٨- زیکرویادی خوا کاریگەریەکی گەورەی هەیە لەسەر ژیانی ڕوحیودەرونیولەشیو کۆمەڵایەتی موسڵماندا: دەی ئەی خوشکی موسڵمانم زۆر سورو بەردەوام بە لەسەر زیکرو وێردو یادی خوا لەهەموکاتوساتێکدا، لەهەمو حاڵەتێك کە تیایدایت، باهەمو کاتێك زمانت تەڕ بێت بەزیکرو فیکری و یادی خوا .بڕوانە کەچۆن خوای باڵادەستوکاربەجێ باسومەدحی بەندە دڵ سۆزەکانی خۆی دەکات: ﴿ ٱلَّذِينَ يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَـٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمۡ ﴾ آل عمرن١٩١:[1] .هەروەها

٩- عبدالله کوڕی بسر(ﷺ) ەوە دەگێڕێتەوە کەپیاوێك بەپێغەمبەری (ﷺ) گوت:ئەی ڕەسولی خوا حوکمەکانی شەریعەتی خوا زۆر لەسەرشانم کۆبونەوەوزۆر دەترسم نەتوانم هەمویان ئەنجام بدەم، بۆیە داوام وایە کەشتێکم پیٚ یڵێ ی کەدەستی پێوە بگرمو بتوانم ئەنجامی یان بدەموخواش لێم وەربگرێت . فەرموی: {لا يزال لسانك رطباً من ذكرالله} صحيح سنن الترمذي(٢٦٨٧) [2] .

٦- ئەگەر ویستت قسەبکەیت ڕاستوڕەوان بدوێو بەپێچو پەناو قۆرت ولابەلاوخوارو خێچو بەلەخۆبایی بونەوە قەسان مەکە،چونکە بە ڕاستی ئەمەسیفەتێکی ناشیرینوبێزراوو قێزەونە لای خواو پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەتە فەرمویەتی: {إنَّ أبغضكم إلَيَ وأبعدكم منّي مجلساً يوم القيامة الثرثارون والمتشدقون و المتفيهقون } صحيح سنن الترمذي(١٦٤٢)[3] .

---

١) واتە: ئەوانەی کەهەمیشەزیکرویادی خوادەکەن و هەرگیز خوا لەبیر ناکەن، بە پێوەبن یان بەڕۆیشتنەوەبن یان بەدانیشتنەوەبن،یاخودلەکاتی ڕاکشان ودرێژبون و پشوداندابن

٢) واتە: با هەمیشەزمانت بەویردوزیکری خواوەتەڕبێت. وەرگێڕ.

٣) واتە: ئەو کەسەی کە ڕۆژی قیامەت لە هەموکەس پتر ڕقم لێ ببێتەوەو دورترین کەس بن لە کۆڕو مەجلسی من بریتین لەزۆر بلێکان وهەڵەوەڕەکان وچاقاوەسرۆکان. وەرگێڕ.

٧ - بۆئەوەی پێغەمبەرﷺپێشەنگت بێتوشوێن پـێ ی ئەوهـەڵ بگریـت، ئـەوا زۆربـێ دەنگولەسـەخۆوهێدیو هـێمن وزۆر بـیر بکـەرەوە،و زۆر پـێ مەکەنـەو هـەرگیز قاقـا پـێ مەکەنـە تـەنیا بـە زەردە خەنـە نـەبێت . لـە(سمّـاك)ەوەگـوتی: بـەجابری کـوڕی سـەمرەم گوت.ئایاهەرگیز لای پێغەمبەر ﷺ دانیشتوی؟ گوتی : بەڵێ،ئـەو هەمیـشەبێ دەنـگ بـو، زۆرکـەم پـێ دەکـەنی، سـەحابەکانی گـەر کۆدەبونـەوە شـیعریان دەگوتوباسـی کـارو بارەکـانی خۆیـان دەکردوپـێ دەکەنین،بـەڵام ئـەوﷺ مەگـەر زەردەی بهاتبایـە دەنـا پێکەنینی بەدەنگەوەی نەبو،) المسند .(٥/٨٦

ئەگەرقسەت کرد، ئەواقسەی چاکوبەسود بکە دەنابێ دەنگ بە. چونکە ئەوەخێری تێدایە بۆ تۆ . پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{من کان یؤمن بالله و الیوم الآخرفلیقل خیراً اولیصمت}رواه البخاری ، الفتح . (٨/٦٠)[1]

٨- تکایەهەرگیزقـسەبەخەڵکی مـەبڕە ، گـەر قـسەیان بـۆ دەکردیـت گـوێ بگرەتـا لەقـــسەکانی خۆیـــان دەبنەوەوســـەرەت دێـــت ،یـــان هـــەرگیز قـــسەکانیان بـــەڕو دامەدەوە،یاقسەکانیان بێ بایەخو بەسوکی سەیر مەکـەو بەڕەوشـتو ئاکـارێکی جوانـەوە گوێ بۆبەرامبەرەکەت بگرە . هەمیـشە بـە باشـترین شـێوە وەڵام بـدەرەوەو بائـەوەئاکارو دروشمی کەسایەتی خۆت بێت.

٩ — ئاگادار بەو زۆر وریا بە هەرگیز گاڵتە بە قسەی خەڵکان و بەرامبەرەکەت مەکەو بەمینجەوە لاسایان مەکەوە،یان ئەگەر بە رامبەرەکەت زمانی دەی گرت یالاڵ بویازمانی فس بونەکەی پێ ی پێ بکەنیت ، چونکە ئەمە سیفەتی بابای موسڵمانو لەخواترس نیە .

---

١)) واتە: هەرکەسێك بڕوای بەخواوبەڕۆژی دوایی واتە زیندوبونەوەهەیە لەقسە کردنداباقسەی چاك و باشو خێربکات دەنابەبێ دەنگ بێت .

بڕوانه خوای گەوره دەفەرموێ : ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٞ مِّن قَوۡمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُواْ خَيۡرٗا مِّنۡهُمۡ وَلَا نِسَآءٞ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهُنَّۖ﴾ الحجرات ١١:[(١)].

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی :المسلم أخوالمسلم لایظلِمُهُ ولایخذلهُ ولایحقره...بِحسب امرءٍ مِنَ الشرِ أن یحقر أخاهُ المسلم} رواهُ مسلم(٢٥٦٤) [(٢)]

١٠- ئەگەر گوێت لەخوێندنی قورئان بوخێرا قسەکانت ببڕە جابا هەر بابەتێك بێت، بەڵکو دەبێ گوێ بۆقورئانەکە شل بکەیت،ڕێزی فەرمودەکانی خوا بگرە،وگوێ ڕایەڵی بکەو فرمانەکانی جێ بەجێ بکەومەیکە بەغوڵبەغوڵ. هەروەکو خوای باڵادەست وکاربەجێ دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قُرِئَ ٱلۡقُرۡءَانُ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ٢٠٤﴾ الأعراف٢٠٤ :[(٣)] .

١١ - هەمیشه پێش قسەکردن بیرلەقسەکانت بکەوەو جوان لێ یان وردببەوە ئەگەر خێرو چاکەیان تێدا بو بیاکەدەنا مەیان کە) هەروەکو کورد گۆتەنی : قسه بیچێژەو بینیژەو ئەوسا بیبێژە -وەرگێڕ.(هەمیشه سور بەله سەر کردنی قسەی چاکەولێك نزیك

---

١)) واتە: ئەی ئەوکەسانەی کەبڕواتان هێناوەباهیچ کەس و کۆمەڵوگەلێك گاڵتەوتوانج بەوی ترنەکات وخۆی پێ لەوباشترنەبێت وخۆبە بەڕێزتروخاوەن دەسەلاَت تربزانێت،هەروەهاباهیچ ژنێك گاڵتەبەوی ترنەکات گوایەئەو بەڕێزترو باشتروچاکترەلەونەخێرئەمەوانیە بەڵکومرۆڤەکان لای خوای پەروەردگار هەمو یەکسانن وەك دانکەکانی شانه،تەنیاپێوەرێك وتەرازویەك لای خوا خۆلەخواپارێزی ولە خواترسان وتەقواکردن وفەرمانبەرداری خوای باڵادەست و کاربەجێ یەوبەس، کێ لە هەموان بەتەقواتربێت ئەوەلای خواخۆشەویستە. وەرگێڕ

٢)) واتە: موسڵمان برای مسوڵمانه نابێ ستەمی لێ بکات وسوکی بکات ویا سوکایەتی پێ بکات ولەکەسایەتی دابەزێنێت وپیلان وتەڵەی بۆبنێتەوە،بەڵکوبەگوێرەی خراپی خۆی لەگەڵی دابجولێوە. وەرگێڕ.

٣)) واتە : ئەگەرقورئان خوێندرایەوەوگوێتان لەخوێندنی بوبێ دەنگ بن وگوێ بۆقورئانەکەشل بکەن وفرمانەکانی بەجێ بێنن،بۆئەوەی خوای گەورەبەزەیی وڕەحمتان پێ بکات.

کردنەوەی نێوان خەڵکیوکەسێکی ئیسلاحی بە نەك شەڕەنگێز وفیتنەبازیودو زمانیو دو بەرەکیو قسەهێنانو بردنوقسەی خراپ تێك دەرانەو خەڵکی تێك بەر بدەیت، چونکە ئەم سیفەتە دەبێتە هۆی تورە بونی خواو بێزار بونی لێت، دەبێ زۆروریاو زرنگو لەسەر خۆت بیت هەمو قسەکردنێك بەر پرسیاریەتی تێدایەو لەسەرت دەکەوێتو چارە نوسی مرۆڤی پێوە بەندەو چارەنوس سازیە . ئەدی نابینی چەندان کەس بەهۆیو شەو قسەیەکی باشەوە چوەتە بەهەشت چەندان و شەو قسەش خاوەنەکانی خۆیان فڕێ داوەتە ناو بنكو بنی بنەوەی دۆزەخەوە.لەأبی هریرەوەﷺدەگێڕنەوە کاتێ پرسیار ی لەپێغەمبەر ﷺ کردوە لەوەڵامی دا فەرمویەتی: {إنَّ العبد ليتكلَّمُ بالكلمةِ من سخط الله لايلقي لها بالاً يهوى بهافجهنَّم} رواه البخاري(٧٨ - ٦٤) [(١)] .وە لەفەرمودەی معاذ ﷺ داهاتوەکە پێغەمبەرﷺبە معاذی فەرموە : {ثكلتك أُمُّك يامعاذ، وهل يكب النَّاس في النَّارعلى وجوههم إلاَّ حصائد ألسنتهم(صحيح سنن الترمذي(٢١١ [(٢)]

١٢- ئەو زمانە،ئەو پارچە گۆشتەی وا لەناو دەمت دایە، نیعمەتێکی خوای گەورەیەو لە)ألله(وەپێت بەخشراوە دەتۆش لەکاری چاکەو شتی خێردا بەکاری بێنەولەفرمان کردن بەچاکە و قەدە غەکردن لەخراپەدا بەکاری بێنە، لەبانگە شەکردن بۆ بەرنامەکەی خواهەڵی سوڕێنە.

---

١)) واتە: بەندەهەیەقسەدەکات وهیچ گوێ بە قسەکانی نادات وهەرگیزبیریشی لێ ناکاتەوە، کەخراپی گوتوەیان چاك، ولەولاوەش ئاگای لێ نیە خوای گەورە لێ ی تورە بوەو بەهۆی ئەو قسەو گوفتارە خراپانەوە، ئەو قسە ئاژاوە گێڕیو تێك دەرانەیەوە، ئەوقسە بۆگەنانەوە فڕێ دەدرێتەناوئاگری دۆزەخەوەو سزاوباجەکەیان وەردە گرێتەوە. وەرگێڕ.

٢)) واتە : هەی دایکت ڕۆرۆت بۆبکات ئەی معاژ ،خەڵکان هەن لەڕۆژی قیامەتدالەناوئاگری دۆزەخدا بەسەرڕواندا ڕادەکێشرێن، ئەمانە سزاکەیان، باجەکەیان ئەنجامی ڕەفتاروقسەخراپەکانی خۆیانن کەلەدنیادا گوێ یان پێ نەداوەو بەخەیاڵیشیان دا نەهاتوەوبایەخیان پێ نەداوە، بۆیە ئەو ڕۆژە هەر هەمویان دروێنەوبەرهەمی زمانی خۆیانن وئۆباڵەکەیان لەئەستۆی خۆیان دایە . خوا پەنامان بدات.

گوێ بگرە خوای گەورەچیمان پێ دەفەرموێ: ﴿لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ النساء١١٤:[١] .

فێرکردن وفێرخوازی :

١٣- فێرکردن کارێکی بەرزو بێ هاوتایەوڕێگای سەرفرازیو بەختەوەریە .

لە الشفاء کچی عبدالله وەدەگێڕنەوە کە گوتویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ هاتەلامان ومن لەو کاتەدا لای حفصة بوم پێ ی فەرموم : {ألا تعلمينَ هذه -يعني حفصة -رقية النملة كما علَّمتها الكتابة} رواه أحمد٦/٣٧٢[٢] . لەفێربون وخوێندن دابا مەبەستت تەنیا بەدەست هێنانی بڕوانامەوبەدەست هێنانی پلە و پایەو موچە نەبێت بەڵکو یەکەم جار مەبەستت فێر بونی زانستو کارو بارو حوکمەکانی ئایینەکەت -ئایینی ئیسلام بێت ، فێر بون وجوان خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز بێت، ئافرەت دەبێ بەبەرچاو ڕۆشنی وتێگەیشتن و شارەزاییەوە خوای خۆت بپەرستیت . هەروەها مەبەستت لەخوێندن وفێربون وشارەزا بون وزانینی ڕێگاکانی پەروەردەی پاکو بێ گەرد بێت، هەر وەکو چۆن لەژیانی پێغەمبەر ﷺ وسەحابە بەڕێزەکان رضي الله عنهم وپێشینەی پیاوچاکی ئەم ئوممەتە نواندیان، بۆئەوەی ئافرەت بەسەر بەرزیو بەخۆشی بژیت.

١٤- هەرگیز گاڵتەبەوخوشکانەی خۆت نەکەی کە نەخوێندەوارن وهیچ فێرنەبون، لەخۆت بایی نەبیت وخۆت بە سەرئەوانەی کەپلەی خوێندن وزانستیان لەتۆکەمترە هەڵنەکێشیت . هەروەها پلەکەمی ونزمی ئەزمونەکانی خوێندنت نەبێتە هۆی ساردکردنەوەو

---

١)) واتە: لەزۆربەی زۆری قسەکردن و وتو وێژو چرپە چرپەکانی خەڵکی دا سود و خێرو بەرەکەت نیە مەگەر ئەو قسەکردن و سر پەسرپو دەمە تەقێیانەی کەلە چاکەو سەدەقەدا یاخودلەچاك کردن وپێك هێنانەوەولێك نزیك کردنەوەی نێوان خەڵکی دا ئەنجام بدرێن.

٢)) واتە: ئایا ئەمە فێری دوعا ناکەیت هەروەکو چۆن فێری نوسینت کرد، کە مەبەستی (حفصة) ی خێزانی بو.

بەردەوامیت لەخوێندن‌وفێر بونتدا، بەڵکو بەپێچەوەانەوە هان دەرو پاڵ نەرێك بێت بۆپتر هەوڵ و تێکۆشانت بۆ بەرز کردنەوەی پلەکانت‌وهەڵچونت بەپلەکان‌و قۆناغەکانی خوێندن‌وفێربون تادەمریت کەبەتەمەنیشدا چویت مەڵێ تازەمن بەسەرچوم‌و تەمەنم ڕۆیشت، نەخێر بەهەندێ نیە بەهەوڵ‌و تێکۆشانە،بەخۆماندو کردنە، بەنوچ نەدان‌وکۆڵ نەدانە، گەرسا تمەش بکەیت وسەرە نوچیش بدەیت ، گورِ بدە خۆت‌وهەڵ بستەوە، خۆ توند بکەوەوملی ڕێگا بگرە بەربە هەورازو نشێواندا سەر بکەوەو بیان برِە تادەگەیتە دوا مەنزڵی مەبەست خوای گەورەش هاریکاری‌و پشتیوانتە، پیشتیوانیت تەنها بەخوابێت‌وهەولێش بدە لەهەرتەمەنێکدا بیت سەر دەکەویت دەگەیتە دواقۆناغ (والله وليُّ التوفيق)

لە کعب کورِی مالکەوە ﵁ دەگێڕنەوە گوتویەتی: گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوکەدەی فەرمو : {من طلب العلم ليجاري به العلماء، أوليماري به السفهاء، ويصرف به وجوه الناس إليه، أدخله الله النّار} صحيح سنن الترمذي(٢١٣٨).

بیستن‌و گوێ گرتن:

١٦- گوێ‌ومێشك‌وبیروهۆشی خۆت پاك بکەرەوەو پاکی ڕابگرە لەگوێ گرتن بۆگۆرانی‌ومۆسیقاوقسەی خراپ‌وناشیرین و قرپۆك‌وبێ واتاو قێزەون . چونکە گوێ گرتن بۆگۆرانی‌و مۆسیقا وقسەی پرِوپوچ‌وخراپ لەشەریعەتی خوادا جێگەی نابێتەوە و حەرامەولەتەرازوی ئیسلامدا بونی نیەو شتێکی بێزراو و ناشیرینە ، دڵ‌ودەرون بۆگەن دەکات(هەروەکو چۆن پارچە گۆشتێك لە بەرتیشکی ڕۆژانی هاویندا بۆگەن‌وکرمە ڕێژ دەبێت، ئاواش گۆرانی‌و مۆسیقا لێدان‌و گوێ بۆگرتنی دڵ‌ودەرون‌ولەشی مرۆڤ بۆگەن‌و کرمە ڕێژدەکات. وەرگێر)

پۆشاك وجل وبەرگ :

١٧- تۆئافرەتێكی موسڵمانیوگەرخۆت بەموسڵمانوبڕوادار دەزانيت دەبیٚ پۆشـاكەكانت لەژێر چەتری پۆشاكی شەريعەتی خوا دابـن . دەبـیٚ گـشت مەرجـەكانی پۆشـاكی شـەرعی تێدا بن، دەبیٚ پانو بەرين بنوتەنك نەبن تالەشی تێدا ديـار نـەبێت و ئەندامـەكانی لـەش دەرنە پەڕێنێتو وێنەی لەش بەرجەستە نەكاتوتەنك نەبن لەشيان تێدا دياربێت.

١٨- ئەوەی پیٚ ی دەگوترێت) نيوقۆڵ(و چارەگە قۆڵ ويەخە فراوان) الدلعة(هەموی بـڕو بيانوەوبۆكورت كردنەوەو سفوريەتی پۆشـاكە . بـەجۆرێكی وا دەبينـی كـەئافرەت لـەكاتی هاتو چۆو سوار بونو دابەزێن لەئوتومبيلو ماشين لەشی بـەدەر دەكـەوێت و كونـاحێكی گەورەيە.

كۆڕوكۆبونەوەو دانيشتنەكان:

١٩ - هـەرگيز ئامـادە نـەبيت لـەكۆڕو كۆبونـەوەو دانيـشتنە تێكـەڵیوخراپوبیٚ شەرعيەكان. ورِيابە خۆت بپارێزە لەتێكەڵی ومانەوەت لەو كۆڕو كۆبونەوانـە هـەی خوابـت پارێزێت . بەڵكو هەميشە هەوڵ بدەو پەلە بكە بۆكۆڕو كۆبونەوەو دانيشتنە شەرعیوباشـە كانی كەهەميشە خێرو چاكەيان لیٚ چاوەڕوان دەكرێت . خوا چاوەدێريت بكات.

٢٠- لەهەركۆڕو كۆبونەوەو مەجليسێك دا لەگەڵ دەستە خوشكانت يالەگـەڵ هەركـەسو لەهەرشوێنێك دا دانيشتيت بازيكرو ويردو يادی خواهە ميشە لەسەر زمانت بێت بۆئەوەی خێرت دەست بكـەوێتو ئـەجرو پاداشـت بەرهـەمی زمـان وبـيرو هـزرت بێـت . پێغەمبـەری خوا ﷺ فەرمويەتی: {من قعـد مقعـداً لم يـذكرالله تعـالی فيـه كانـت عليـه مـن الله تـرة، ومـن إضـطجع مـضجعاً لايـذكرالله فيــه كانــت عليــه مــن الله تــرة} سلـسةالأحاديث الـصحيحة

((٧٨[1].واتــە ئــەو کەســە لــەڕۆژی قیامەتــدا حەســرەتو پەشێمانیوماندوییوشــەکەتی هاودەموهاوڕێیەتی.

وەئەگەرلەهەر کۆڕو کۆبونەوەو لەهەر شـوێنێکولەهەرماڵێك هەستایتو ڕۆیـشتیت لەبیرت نەچێت ئەمو یردو زیکرە(دوعایە) بخوێنە{ سبحانك أللهمَّ وبحمدك، أشـهد أنَّ لاإلـه إلاَّ الله، أستغفرك وأتـوبُ إليـك}صـحئح سـنن الترمـذي (٢٧٣٠) [2] . بۆئـەوەی خـواە گــەورەلێت ڕازی بێتولــەو هەڵــەو پەڵــەو سەرپێــچیانەی نــەی کەلــەو دانیــشتنوکۆڕو کۆبنەوەیەدا کردوتن خۆش ببێت.

٢١-خوشکی موسڵمان ئەممان سەد جار ئەممانو توخوا هەرکاتێك لەماڵو لەهەرشوێنێك کۆبونەوەو بەیەکەوە دانیشتن زۆرئاگادارو وریابن زمانتان لەغەیبەتوباسی ئەمو ئەو ودوزمانی وقسە هێنانو بردن بپارێزنو زمانتان پاك ڕابگرنوگوێ ڕایەڵی فەرمانەکانی خوابکەنو خۆتان لەسزای بەسفتو سوێ ی خوا بپارێزن، چونکە ئەوانە لەسیفاتی سوکەڵەوڕیسواو (المرذولة) و ئاکارو ڕەوشتی بێزراو(الممقوتة)ن . ئەوەتە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا ۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ﴾ الحجرات١٢: [3] .

---

١)) واتە : هەرکەسێك لەشوێنێك دا دابنیشێتو زیکرویادی خوای نەکرد ئەوا خوای گەورە لەڕەحمـەتی خۆی دوردەخاتەوە وەهەر کەسێك درێژ بو یا لەسەر جێگـە ڕاکشا بەتایبـەتی لـەکاتی نوسـتن دا یـادو زیکری خوای نەکرد ئەوالەخواوە داخ و کەسەرو پەیشێمانیو پەنجە گەزینی بۆمسۆگەرە.

٢)) واتە:پاكو بێ گەردیو کەم وکوڕی بۆ تۆ ئەی خوایە سوپاسو ستایشی بێ پایان بۆ تۆ، شـاهیدی دەدەم کە هیچ پەرستراوێك نیە بەحەق بپەرسترێت جگە لەتۆ ئەی پـەروەردگارا.داوای لێ خـۆش بونـت لێ دەکەم وتەوبە دەکەم وبۆلای تۆدەگەڕێمەوە .وەرگێڕ.

٣)) واتـە: هەرگیزاوهـەرگیز بـاس وغەیبـەتی یـەکتری مەکـەن ودوزمـانی وقـسە هێنـان وبـردن مەکـەن ،ئایاکــەس لەئێوەحــەزدەکات گۆشــتی بــرای خــۆی بخوابــەمردویی یابەکاڵی،دیارەنــەخێر کــەس حەزناکات.دەی کەواتە غەیبەتی یەکتری وفیتنە گێڕی مەکەن وقسەمەهێنن ومەبـەن تـا ئـەو حاڵـەتان بەسەرنەیەت.وەرگێڕ.

٢٢ —ئەگەرهاتویـەكێك لەوخوشـكانەی كـەلات دانیـشن و سـەردانیان كردیوقـسەی خراپوناشەرعی كردن، یاهەڵەیەكی كردئەوە تۆئامۆژگاری بكە وپێویستە لەسەرت فرمانی بەچاكە پێ بكەیت ولە خراپە بیگێڕیتەوە. ئەگەرلـەلات هەسـتاو ڕۆیـشت بەقـسەی خـۆش وجـوان ونــەرم پێـشوازی وبــەڕێ ی بكــەو ئامۆژگــاری بكــە جــارێكی تــر نەگەڕێتــەوە سەرئەوسیفەتەخراپانە.

كتێبخانەكەت:

٢٣- كتێبخانەكـەت باهەمیـشە كتێبخانەیـەكی نمونـەیی بێـت و پـڕی بێـت لـەكتێبی باشوسودبەخشو كتێبخانەیەكی موسڵمانانە بێت . وریابە هەمیشە كتێبو چاپكراوی باش وبە سودو شەرعیانەی بۆ هەڵبژێرەوبیان كڕە، بۆئەوەی كتێبخانەكەت بـە سـودوخنجیلانە بێتوخۆتوهەموئەندامانی خێزانەكەت سـودی لێ ببیـنن كتێبـەكان بابـەزۆری ئـایینی بـنو هەروەهاكتێبی كۆمەڵایەتیوزانستو زانیاریەكانو كتێبی ئاكارورەوشت و بەها بـەرزەكانی تێدابێت.

٢٤ - زۆرووریابە ئەی خوشكی موسڵمانم هەرگیزكاتی خۆت بەخوێندنەوەی كتێب وشـتی بێ سودبەفیڕۆ نـەدەی، زۆر هوشیاروبەرچاوڕۆشـن بەشـتەزیان بەخـشەكانی وەك گۆڤـار و ڕۆژنامـە خـراپو پـڕ لـە وێنـەڕوتو قوتـەكانو فیكـرەو بـیرو بۆچـونە بۆگـەنو قرچـۆكو داڕوخێنــەرەكانی بنــەماو بــەها بــەرزەكان مەخوێنــەوەو خۆتیــان لێ دور بگرەوخـۆت لەڕیوایەتـە خـراپ وداڕزێنـەرەكان دور بگـرە، كـە نوسـەرەكانیان هەمیـشە شـتی خـراپ وبۆگەن بڵاودەكەنەوەكەدەبنەهۆی بـڵاو كردنـەوەی ڕێسوایی وسەرشـۆڕیوبڵاوكردنەوەی خراپە كاری لەناوچـین وتوێـژەكانی كۆمـەڵگای موسـڵمانان، هـەرگیز نـەهێڵیت لـەدەرگای ماڵەوەت بێنە ژورو جەنگیان لەگەڵ دابەرپابكە.

٢٥- باشـتروایە كتێبخانەكـەت هەمەجۆرەبێتوهـەمو پێداویـستیە كانتـان پڕبكاتـەوە، وچارەسەری هەمو جۆرە بابەتەكان بكات . دیارە موسـڵمان بەخوشـكو بـەبراوە پێویـستی بەزانستوزانیاری وشارەزا بـونو بـەر چاوڕۆشـنی هەیـە لەهـەمو بوارەكـانی ژیـانو گـشت

ئەحکامـەکانی ئایینەکـەی‌و گـشت کاروبـاروکون‌و قـوژبن‌و نادیارەکـانی بیروباوەڕەکـەی (العقیدة) هەیە . هەروەها ئاگاداری بون و شارەزابون وزانین لە هەمو هەواڵ وکارو چـالاکیە ئیـسلامیەکان‌وزانین‌وهەست پـێ کردنـی کێـشەوتەنگ‌و چـەڵەمەو ئاسـتەنگ‌و تەنگـژەکان‌و کردنـەوەی گـرێ کوێرەکـانی جیهـانی ئیـسلامی شـتێکی حـەتمی‌و پێویـستە، دیسانەوە شارەزابون‌و زانینی هەمو هۆکارە پەروەردەیی یەکان کەیارمەتی دەرو پاڵنەرێکی حـا شـا هەڵ نەگرن لەپەروەردە کردن‌و پێ گەیاندنی خۆت‌و هەموئەندامانی خێزانەکەت . هـەروەها ئاوڕدانەوە لەژیان وبەسەرهات وهەڵس و کەوتی پێـشینەی پیاوچـاکانی‌و پەنـدوئامۆژگاری وەرگرتن لێ یان پێویستیەکی تری زەرورە.

٢٦- ئەگـەرکتێبکی بەسـودوبەکەڵکت کەوتـە دەسـتو لات پەسـەند بودەسـتە خوشکەکانتیـشی پـێ بناسـێنەو بیـان دەیـە بابیخوێننـەوە یـاخود ئامۆژگـاری بکـە کەبەدەستی بێنی‌و بیخوێنێتەوە، بەڵکوئەویش سودی لێ وەربگرێت. وەبە پێـچەوانەشەوە هـەرکتێب‌و چـاپکراوێکی زیـان بـەخش‌و خراپـت بینـی، پێویـستە لەسـەرت کەخوشـك‌و براموسـڵمانەکانتی لێ ئاگـادار بکەیتـەوەو ئامۆژگاریـان بکـەیت کـەلێ ی نزیـك مەبنـەوەو هەرگیزنەی خوێننەوە خۆلەژەهرەکەی دوربگرن نەبادا هەمو گیانیان ژەهراوی بکات.

٢٧-خوێندنەوەوخۆخەریك کردن بەکتێب‌و سەرچاوە بەسودەکان کـارێکی زۆرگـرنگ و پڕ سودن هەرگیز نەکەن لە کیس خۆتانی بدەن، ئەوندە تەمەنەی کەماوتانە بابێ بەرهـەم نەبێت بۆدنیاوبۆقیامەتتان لەخوێندنەوەو گـەڕان بـەدوای زانـست و زانیاریـەکان دابگـەڕێن بەتایبەتیش زانست‌و زانیاری دینی خواو فێربونی ئەحکامـەکانی قورئـانی پیرۆزوسـوننەتی پێغەمبەرەکـەتان و شـەریعەتی خـوای گـەورە، خـوا یارمـەتی دەرو پاڵپـشتتان بێـت ، خوشکی موسڵمانی خۆشەویستم کـاتی بـێ ئیـشی‌و دەسـت بـەتاڵیتان بەهـەل وەربگـرن، هـەلێکی زێڕینـە لـەکیس خۆتـانی مـەدەن بەڵکوزانـست‌وزانیاری‌وڕۆشناییەك بۆبەرچـاو ڕوناکیتان لە تاریکی شەوەزەنگی نەزانی‌و بێ ئاگایی‌ونەفامی دا وەدەست بێنن .

دەرچون بۆبـازاڕ:

٢٨- خوشکانی بەڕێزم بازاڕەکان ئەوندە شوێنێکی پەسەندو باش نین، بۆیە هەمیشە پێویستە لەسەرت لەچونە دەرەوەت زۆر سور نەبیت بەتایبەتی بۆ بازاڕ .خۆ ئەگەریەکێکت هەبێت یادەستت بکەوێت کارەکانو پێداویستیەکانت بۆبکڕێتو بۆت بێنێتەوە پێویستە خۆتی لێ لادەیتو پێویست ناکا خۆت بچیتە دەرەوە .خۆ ئەگەر هەر ناچاریش بویت دەبێ هەر بچیتە دەرەوە ئەوابەپەلە پێداویستیەکانت بکڕەو بۆ ماوەیەکی کەمو بەپێ ی پێداویستیەکان لەبازاڕ بمێنەوەوخێرابازاڕ بەجێ بهێڵە و بگەڕێوەماڵەوە، چونکە بازاڕ جێگەی خراپەو خراپەکاری و فڕوفێڵ ونیشتمانی خۆشەویستی شەیتانەوبەیداخی خۆی لە سەرەتای هەموبەیانیەکەوە تێداهەڵ دەکاتو ئەوەی بچێتە بازاڕ چ ژن ژپیاو توشی خراپەی دەکاتو لەخشتەی دەبات بەجۆرەهاشێوە.

٢٩- گەرچویتەدەربۆ بازار لەخۆ جوان کردنوماکیاج وڕازانەوە وجلی زاقو بریقی سەرنج ڕاکێش بپارێزەو لەبەریان مەکەن و بۆنی خۆش لەخۆت مەدە، ئەگینا گوناحی خۆشتوهەمو ئەوانەشی کەبەتۆوە توشی گوناح دەبن لە ئەستۆی تۆدایەو گوناحی تۆچەندهێندانەیە .لەأبی موساوەرضي الله عنهدەگێڕنەوە کە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {إذا إستعطرت المرأة فخرجت على القوم ليجدوا ريحها فهي كذاوكذا} رواه أحمد)ع(٤٠٠/[1] .
باجل وبەرگوپۆشاکەکانت پانو پۆڕ بنو گشت گیانت دابپۆشێت.

٣٠- ئەگەرلەناو بازاڕدا بویت یالەڕێگەدا بویت بۆبازاڕ وریابە زۆرئاوڕان نەدەیەوەو تەماشای ئەملاو ئەولای خۆت مەکە، چونکە تەماشا کردنو بینین زۆر ڕاکێشەرو پێ هەڵخلیسکێنەرە وە ئەگەرگەیشتیە کەل وپەلو پێداویستیەکانی خۆت زۆر لەگەڵ فرۆشیارو دوکاندارەکان وکەسانی دەورو بەرقسەو گاڵتەگەپو قسەی حەلەق مەلەقو

---

١)) واتە: ئەگەرئافرەت بۆنی خۆشی لەخۆی داو چوە دەرەوە بۆبەروبازاڕەکان وبەلای خەڵکی دا تێ پەڕی بۆئەوەی بۆنەکەی بۆخەڵکی بچێتو سەرنجیان ڕابکێشێت ئەوا ئەواو ئەوایە واتە زینای کردوە.

حریکەحریك مەکە، چونکە ئەمە دەبێتە هـۆی سـوك بـونی خـۆت لـەپێش هـەمو کەسـێك‌و ئـەمجاریش حەیادابەزین‌وکردنـەوەی دەرگـاو پەنجـەرەی فیتنـەو بـێ شـەرمی‌و ئـەنجام خوانەکات خراپە کاری خوا پەنامان بدات . یان هەرلەبەرئەوەی پێت بلێن بەخوا کەسێکی خۆش و گاڵتەچی‌وسوحبەت چیە، ناهەرگیزشتی وانەکەیت ئەمە خەتەرە زۆریش خەنەرە بۆ سەر کەسایەتی‌وحەیاو حەشمەت‌و شەرمی خۆت‌و بنەماڵەکەت.

٣١- ئەگەرلەناوبازاڕ یالەڕێگەی بازاڕدا خراپەکارێکت دیت، پێویستە لەسەرت بەرپەرچی بدەیتەوەو دەستی بگریت‌و نەهێڵی ئەنجامی بدات . ئەگەربەدەست و بەقسەنەت توانی‌و دەبێ بەدڵ پێت ناخۆش بێت‌و ڕقت لەوخراپەو خراپە کارە ببێتەوە . خوای باڵادەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ التوبه .٧١: [١]

٣٢- هەندێ لەژنان وەك خویەك ڕۆژانە بۆ پیاسەو سەیران دەچـنە بـازاڕ، وزۆر دەچـنە دەر هەمو ڕۆژێ، هەمو بەیانیەك بە کۆڵێك شـۆخ‌و شـەنگی‌و بـۆنی خۆشـەوە تـاس‌و لـوس پـەنا بـە خـوا دەگـرم کەتۆلەوانەنـەبی، ئـەم جـۆرە کەسـانە لـە هـەمو کەسـێك پترتوشـی فیتنەوئاشوب و بە فیرۆدانی کات دەبن.

٣٣ -خوشکی بەڕێزم،بەزەییت بەخۆت و بە مێردەکەت،یابەدایك وباوکت دا بێتەوە ئەگەر کیژۆڵـەی لـە ماڵدازۆردەسـت بـڵاو مەبـەو هـیچ پێویـست ناکـات ماڵەکـەتان‌و مدبـەقی ماڵەکەتان بکەیتە لقێکی سەرەکی لەبازاڕ . هەرگیز شتی زیادەوپێ نەویست مەکرە . تـەنیا ئەوانە بکرە کەڕۆژانە لەماڵەوە پێویستیتان پێ یەتی.

---

١)) واتە: بڕواداران چ ژن چ پیاو دۆست‌و پشتی یەکترین‌و فرمان بەچاکە دەکەن و دەستی یەکتری دەگرن ولەخراپەیەکتری دەگێرێرنەوە (وەرگێڕ)

دوعاو زیکرولەخوا پاڕانەوە:

٣٤- تۆهەمیشەلەئاست خـوادا بـێ هێزوبـێ توانـاو لاواز، هەمیشە پێویستت بەیارمـەتی ودەسـتگیرۆیی و ڕێنومـایی خـوای بـالآ دەسـتوکاربەجێ هەیـە، دەی کەواتەلەبیرت نەچێت هەمیشە وهەموکاتوساتێك لەیادی خوادابەودەستەکانت بۆلای خوا بەرز بکەوەو دەستی مل کەچی پاڕانەوەت والآ بکـەوەوداوای لێ خـۆش بونوتەندروسـتیو دروستوسەرکەوتنت لەهەموکێشە وکەندو کۆسپەو گیروگرفتەکانی ژیانی دونیـایی وڕۆژی دوایـی وڕۆژی هەسـتانەوەو ژیـانی نـەبڕاوەیی لێ بکـە، بگـەڕێوە بـۆلای خـواوداوای خێـرو چـاکەوبەرەکەتی لێ بکــە،خوای گەورەزۆربــەڕەحم وبەزەییــە وهەمیــشەلێ بوردەیــەو لەگوناحەکان خۆش دەبیت، دەریای ڕەحم وبەزەیی خوا هەرگیز لەبن نایەت .

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {إنَّ ربكُم حَيٌّ كريمٌ يستحي من عبده أن يرفـع إليـه يديـه فيردهمـا صـفراً} صـحيح سـنن إبـن ماجـة(٣١١٧)[١] .لـەوەلاّم دانـەوەی دوعاونزاکانـت لەبەرخوای گەورە بەپەلە مەبەو بێ ئومێدیش مەبەبلێ ی من هەرلەبەر خـوا دەپاڕێمـەوەو هیچیـشم دیارنیـەو بلـێ ی خـوای گـەورە دوعاکـانم لێ وەرناگرێـت .دیـارە مـن شـایەنی ئەوەنیمو ساردببیەوەوچیدی نەپاڕێیەوە، نەخێر گرنگ ئەوەیە تۆبەردەوام بیـت. دەگـوێ بگرە بۆ پێغەمبەری نازدار ﷺ بزانە چی دەفەرموێت: {مامن عبدٍيرفع إليهِ يدَيْهِ حتى يبدو إبطهُ يسألُ اللهَ مسألةً إلاَّ آتاهُ اللهُ إيَّاهُ مالم يعجل .قالوا :يارسول الله، وكيفَ عجلتهُ؟ قـالَ : يقُـــولُ قدســـألتُ وســـألتُ ولم أعـــط شـــيئا} صـــحيح ســـنن الترمـــذي(٢٨٥٣)[٢]

---

١)) واتە: پـەروەردگاری ئێوە،هەمیـشەزیندووسەخی وبەبەزەییـە شـەرم دەکـات ئەگـەر بەنـدەیخۆی دەستی لەبەرپان بکاتەوەوداوای لێ خۆش بون وهەرشتێکی تری لێ بکات بەبەتاڵی بیان گێڕێتەوە.

٢)) واتـە: هەربەندەیـەك دەسـتەکانی لەبـەرخوای گـەورەپان بکاتـەوەوبـەرزیان بکاتـەوە تـابن بـاڵی دەردەکەوێتوداوای شتێك لەخوای گەورە بکات، جائەوشتە داوای لێ خـۆش بونەلەگوناحـەکانی، داوای ڕێنوماییودەست گیرۆییە، داوای حەل کردنی گیروگرفتوتەنگژەکانی یاهەرشتێکی تربێت خوای گەورە دەی داتـێ ووەڵامـی دەداتـەوە بەمـەرجێ پەلەنـەکات. گوتیـان ئـەی ڕەسـولی خـوا پەلەکردنەکـەی

هەمیشەبادوعاوپاڕانەوەکانت بە سوپاس وحمدی خواوسەلات وسەلام لەپێغەمبەرﷺومال وخێزان و سەحابەکان وئەوەی کەشوێنی دەکەوێت تارۆژی دوایی دەست پێ بکەوهەربەم کارەش کۆتایی پێ بێنەو هەمیشە ڕاستگۆیانە بەرەوخوا بچۆولەگەڵ پەروەردگارتدا ڕاستگۆبە. پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی: { أدعوالله و أنتم موقینون بالإجابة ، وأعلموا أنَّ اللهَ لایستجیب دعاءاً من قلبٍ غافلٍ لاهٍ}صحیح سنن الترمذي(٢٧٦٦) [(١)] .

ئاگاداربەهەرگیزدوعاونزای خراپ نەکەیت وداوای پچڕانی سیلەی ڕەحم نەکەیت . وەئەگەر وەڵامدانەوەی دوعاکەت دواکەوت یاخودبەڕونی ئەنجامی دوعاکانت نەبینین دڵ تەنگ وبێ ئومێد مەبە هەروەك لەپیشتریش باسمان کرد خوای گەورە دوای دەخات بۆرۆژی قیامەت،یاخودلەبری ئەوە گوناحتت لێ ڕەش دەکاتەوە، یاخود خراپەیەکت لێ لادەدات تۆهەر هەستیشی پێ ناکەیت .

٣٥-خۆت لەخوای خۆت نزیك بکەرەوە بە ئەنجامدانی ئەرك وبەندایەتیە فەرزەکان و سونەتەکان و جۆرەها خۆنزیك خستنەوە واتەجۆرەهاکاری باش کەلەخوات نزیك دەکەنەوە، دڵنیابەپاداشتێکی زۆرگەورەت چنگ دەکەوێت، ولای خواپلەت پێ بەرز

چیە؟فەرموی: کەداوات لێ کردوپەلەت کردواتە ئەنجامیت نەدیت بڵی ئەوەچی بو خوایە من هەرداوام کردووهەرداوام کردکەچی دوعاکەم قبوڵ نەبولێم وەرنەگیرا .پەلەمەکە خوای گەورەلەئێمە باشتر دەزانێت چ شتێك خێروچاکەی تێدابێت بۆئێمەئەوەمان بۆدەکات. لەوانەیە تۆلەدنیاکەی تردا پترپێویستت پێ ی بێت بۆئەوێ بۆت هەڵ دەگرێت.(وەرگێڕ).

١)) واتە: داوا لەخوای گەورە بکەنو لەبەرخوابپاڕێنەوەودڵنیاش بن خوای گەورە وەڵامتان دەداتەوەزدەبێ زۆربەئاگایی و وریاییەوە لەبەرخوا بپاڕێنەوە بیرو هۆشتان لای خوابێت لەکاتی پاڕانەوەدا،نەك بەزمان داوالەخوای گەورە بکەن وبیروهۆشیشتان لەشوێنێکی تروبەشتێکی ترەوەسەرقاڵ بێت، چونکە زۆرباش بزانن کەخوای گەورە وەلا مى دوعایەك ناداتەوە کەدڵی خاوەنەکەی لەلایەکی ترەوسەرقاڵ ومەشغوڵەوهیچ ئاگای لەخوانەبێت تەنیادەمی بجوڵێت ودەستی بەرز کردبێتەوە واتەبەدڵ وهۆشێکی بێ ئاگاوەلەبەر خوا بپارێتەوە. (وەرگێڕ).

دەبێتەوە، وا بكە كەلەخۆشەویستانی خوابیت نەك لە ناحەزو دوژمنانی خوا . هەولّ بدە زۆر هەولّ بدە لەو كەسانە بیت هەر لە مردنیەوە تادەچیتە بەهەشتەوە نەترست لە سەرەو نەدلّ تەنگیو نائارامی، ئەو كەسانەی خوای گەورە دوعاو نزایان وەردەگرێت، ناڕەحەتیودلّ تەنگیو ناخۆشیو تەنگژەكانیان ناهێلّیّ، ودلّیان پڕ دەكات لەئارامیودامەزراویوئاسودەیی . پێغەمبەری خواﷺدەفەرمویّ: {إنَّ الله تعالى قال:من عادىَ لي وليّا فقد أذنته بالحربٍ، وماتقرّبَ إليَّ عبدي بشيءٍ أحبَّ إليَ ممَّا أفرضته عليه، ولايزال عبدي يتقرب إليَ بالنوافل حتى أحبه، فإذا أحببتهُ كنتُ سمعه الذي يسمعُ به، وبصره الذي يبصر به، ويدهُ التي يبطشُ بها، و رجلهِ التي يمشي بها، ولئن سألني لأعطيتهُ، ولئن إستعاذبي لأعيذنّهُ}رواه البخاري(٦٥٠٢)[1] .

٣٦-ئەگەرخوشكێكی بڕواداروموسڵمانت دیت پابەندە بەدینەكەیەوە،و وەلآمەكانی خوای پەروەردگار دەداتەوە و سەر بەرزوسەرفرازەبەهۆی تەواوی عەقیدەو بیرو باوەڕەكەیەوە، ئەوە پێی بلّیّو ئاگاداری بكەوە كەلەبەر خاتری خوا خۆشت دەوێتوخوشكایەتی لەگەلّدا ببەستە، چونكە خۆشویستن لەبەرخاتری خواپلەوپایەكی بەرزی هەیە، ئەوەتە

---

١))واته: هەركەسێك دوژمنایەتی دۆستی من بكاتوئازاری بدات ئەوامنیش جاڕی دوژمنایەتی خۆم لەگەلّ ئەو كەسەدا دەكەم. وهەركەسێك لەبەندەكانم خۆم لیّ نزیك بكاتەوە بەشتێك بەكاروئەركێك كەخۆم لەسەرم فەرز نەكردوە واتە بێجگە لەفەرزەكان كەلەسەرم فەرز كردون بەهەرشتێكی ترخۆم لیّ نزیك بكاتەوە لام خۆشە ویسترە لەئەنجامدانی فەرزەكان،چونكەئەمانەئەركو فەرزن لەسەرە هەر دەبیّ ئەنجامیان بدات خۆشی بێتوترشی بێت، بەلاّم ئەوانی ترلەپیاوەتی خۆنی، ئەگەر بەندەكانم بەردەوام بەنجامدانی سوننەتەكان {النوافل}خۆم لیّ نزیك بكاتەوە هەتا خۆشم دەوێت، وەئەگەرمن كەسێكم خۆشویست دەبمە ئەو گوێیەی كەپێی دەبیستیّ، وەدەبمە ئەو چاوەی كەپێی دەبینیّ، وەئەو دەستەی كەكاری پیّ دەكات، وەدەبمەئەوقاچەی كەپێی دەڕوات ئەوەندەم لاخۆشەویست دەبێت داوای هەرشتێكم لی بكات دەیدەمیّ، وەئەگەر پەنام لەهەرشتێك پیّ بگرێت پەنای دەدەم.

پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: {قال الله عزوجل: المتحابون في جلالی لهم منابر من نور، يغبطهم النبيّون والشهداء} صحيح سنن الترمذي (١٩٤٨) .[1]

٣٧ – کات زۆر گرنگە لای خوای گەورە وریا بەبەفیرۆی نەدەی‌و جوان نەخشەڕێژی بۆ بکەو بەسەر کارەکانتدا ڕێك دابەشی بکە، هیچی بەبەلاش‌و بێ سودلێ وەرگرتن بەسەر مەبە ، تۆپێویستیت بەسەعی کردن‌و هەوڵدانە لەوانەکانتدا– ئەگەر خوێنکار بیت– دەبێ ئەرکەکانی ماڵەوەت یاهی مێردەکەت جێ بەجێ بکەیت‌و پێویستیشت بەئاگادار بون‌و بەرچاوڕشنی‌و شارەزا بونی پێداویستیەکانی ژیان‌و دنیادەبێت. کاتێکیش دابنێیت بۆخوێندنەوەی بابەتە زانیاریە بەسودەکان‌وهەروەها برێکیش بۆ سەردانی خزمەکانت .

٣٨– بەجێ هێنانی سیلەی ڕەحم‌و سەردانەکانت خێرو بەرەکەت هێنەرن بۆتەمەن‌و بۆ ڕزق وڕۆزیت کەواتە سورو بەردەوام بەلەسەردانی خزمەکانت‌ودۆستەکانت‌وخوشکانی موسڵمانت، باسەردانەکانت سودبەخش بن بۆیان نەك بە پێچەوانەوە. لەسەرچاکەوچاکەکاری ئامۆژگاریان بکەوهانیان بدە، ولەخراپەو خراپە کاریش بیان ترسێنەودەستیان بگرەو بیان گێڕەوە. پاڵنەرێك بەبۆبەرەو چاکەکاری و چاکسازی و سود بەخشی بۆکەسانی تر، ووریایان بکەوە لەزیانبەخشی و ئاژاوە گێڕی‌وفیتنەبازی. ئامۆژگاریان بکە کەهەمیشە دەست پێشخەر بن لەچاکە کردوهاریکاری‌وهەماهەنگی لەنێو خەڵکیدا . وەهەمیشە لەتەندروستی‌وساغ‌و سەلامەتیان بپرسەو

---

[1] (واتە): خوای گەورەدەفەرموێ: ئەوکەسانەی لەبەرخاتری من یەکتریان خۆشدەوێت لەڕۆژی مەحشەرقوبەی نوریان پێ دەبەخشم،لەوڕۆژە تاریکستان‌وشەوەزەنگ وئەنك وستەچاوەدا،ڕۆژێکی ترسناك کەس لەتاریکایداناتوانێت لەجێگەی خۆیداپێ بجوڵێنێ کەچی تۆقوببەی نورت دەبێت‌و ڕێکای پردی سیراتی پێ دەدۆزیەوە ئای لەو خۆشیە، لەگەڵ کۆمەڵی پێغەمبەران‌و شەهیداندادەبیت‌وئەوان خۆشیان دەویت (وەرگێڕ)

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{من أحبَّ أن يُبسِطَ لهُ رِزقهُ وَ يُنسِأله في أثرِه فليَصِل رَحِمَهُ}[1].متفق عليه.

٣٩ – زۆریوبۆری خوانەناسانوسەرپێچی کەرانی فەرمانەکانی خواوسستو تەمبەڵانو پشت گوێ خەرانی شەریعەتی خوا کارت تێ نەکەنوهەڵت نەخەڵەتێننو فریو نەخۆیتونەکەی تۆش چاو لەوان بکەیت، چونکەڕۆژێك دادێت پەنجەی پەشێمانی بگەزیتوئەو کاتیش پەشێمانی دادت نادات ولەو کاتەدا سەر شۆڕو کلۆڵوداماودەبیتولەهەمان کات دا بڕوا داران دڵی یان گەلێك خۆشەو سەر بەرزو شادمانن لەڕۆژی قیامەتدا بەهۆی پابەندبونیان بەبەرنامەو شەریعەتی خواوە ڕزگاریان دەبێت. کاتێ دەبینێ ئەوخەڵکە هەمویان چۆن گرفتاری کردەوە خراپەکانی خۆیان بون، ئەو زۆر دڵشادو ئاسودەو بەختەوەر دەبێت هەرلەوکاتەوەی کەنامەی کردەوەکانی وەردەگرێتەوە لەخۆشیان بەدەستی ڕاستی وەری دەگرێتودەڵێ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَيَقُولُ هَآؤُمُ ٱقْرَءُوا۟ كِتَٰبِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّى ظَنَنتُ أَنِّى مُلَٰقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾﴾ الحاقه :١٩–٢٠.[2]

٤٠- هەوڵ بدە بۆهەمیشەیی سۆزوبەزەیی لە دڵی خۆتدا بچێنیت، بەزەییت بەگەورەو بچوك دابێتەوە. باوكودایکیشت لە پێش هەمو کەسێکەوە. پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {من

---

١)) واتەهەرکەسێك حەزدەکات رزقو ڕۆزی زۆربێتوشوێنەواری نەبڕێتەوەوتەمەنی پڕ خێروبەرەکەت بێت باسیلەی ڕەحم بەجێ بگەیەنێت.(وەرگێڕ).

٢)) واتە:ها..وەرن تەماشا کەن، بەچاوی خۆتان بیبینن. ئەوەنامەی کردەوەکانمە، ئەوە شەهادەکەمە، ئەوە بڕوانامەکەمە، ئاخرمن دەمزانی ئەم ڕۆژەناخۆشە توش دەبم وڕۆژی لێ پێچانەوەم لەپێشە بۆیە لەدنیادا بەگوێ ی خواو پێغەمبەری خوام کردو لەڕێگەی ئەوان لام نەداو بەگوێرەی ڕێبازی قورئانو سوننەت ڕۆیشتم بەڕێوە و بەمولێم لانەدا، لەبەرنامەی خوابەولاوەهیچ ڕێچکەیەکی ترم نەگرت، بۆیە منیش لێرە خوای گەورە پاداشتی دامەوەو وپەیمانەکەی خۆی بەجێ هێنا. (وەرگێڕ) .

لا يرحم لايُـرْحَمْ }البخـاري الفـتح (١٠/ح٦٠١٣)[1] . وةلـةأبوهريروة ﷺ دةطيَرِنـةوة كةرِةسـولى خـواﷺ فةرمويـةتى:{بينمارجـل يمشي بطريقـه إشـتدعليه العطـش، فوجـد بئـراً فنـزل فيهـا فشرب،ث مَّ خرج فأِذاكلبٌ يلهثُ يأكل الثرى من العطشِ، فقال الرجل: لقد بلـغ هـذا الكلـبُ مـن العطشِ مثل الَّذي كان بلغ بي، فنزل البئرُ فملأ خِفهُ ثمَّ أمسكهُ بفيهِ فـسقى الكلبُ فـشكرالله لـهُ فغفرلـهُ قـالوا: يارسـول الله، وإنَّ لنـا في البهـائمَ أجراًبـهِ فقـالَ: وفي كـلِّ ذات كبـدٍ رطبَـةٍ أجـرٌ} البخاري(٦٠٠٩) [2].

وەلەعبدالله كوڕی عمرەوەﷺدەگێڕنەوە كە پێغەمبەر ﷺفەرمويەتی:{عُـذِبت إمـرأةٌ في هِرةٍ حَبَستهاحتى ماتت جوعاً فدخلت فيها النار } البخاري (٢٣٦٥)[3].

٤١- زۆرورياى بانگەشەكارانی خراپ و پڕو پاگەندەكارانی پێشكەوتن بـە. ئەوانـەی بـە پيـادەو بەسـواری ولاخو ئۆتومبيـل وفڕۆكەوبەهـەمو چەشـنە هەولێكيانـەوە خـەريكی بلاوكردنەوەی خراپەوخراپـەكاری‌و فيتنـە و ئاشـوبن بـۆ مـسولمانان بەتايبـەتيش ئێـوەی خوشكان . دەيانەوێ بەناوی پێشكەوتن ومـافی ژنانـەوە فريوتـان بـدەن وتێكتـان بـدەن وسـەرتان لێ بـشێوێنن وهـەڵتان بـدێرن ولەسـەنگەری خۆپـارێزی (الـصون) و سـەربەرزی وداوێـن پاكيتـان بێننـە دەرو ڕوت وقـوتی وسـفورتان بكـەن وبەرەولێـژی خلۆرتـان

---

[1]) واتە: هەركەسێك بەزەيی‌و سۆزی نەبێت‌و بەزەيی بەخەڵك دانيەتەوە ، كەسيش بـەزەيی بەئـەودا نايەتەوە.(وەرگێر) .

[2]) واتە: جارێكيان كابرايەك بەڕێگادا دەڕۆيشت لەبياباندا وتينوێتی تينی بۆهێنا،توشی بيرەئاوێك بـو چوەوخوارەوەو تێرئاوی خواردەوە.كەهاتەدەرەوە بينی وا سەگێك لەتينوان هانكەهانكيـەتی‌و قـەپاڵی لەخۆڵ‌و خڵت وخـاش دەدا،كـابراوتی: بـەخوا ئەوسـەگەش دەردی منيـەتی وتينـوێتی تينـی بۆهێنـاوە وهەروەكوچۆن تينی بۆمن هێنابوزبۆيە ديسان چوەناوبيرەكەو پێلاوەكەی پڕكردلەئاوولەبيرەكە هاتەوە دەرو بەدەمی سەگەكەيەوەكردوتێرئاوی كردو خوای گەورەش سوپاسی كردولێ ی خۆش بو.(وەرگیڕ)

[3]) پيرەچـنێك لەسـەربەند كردنـی پـشيلەيەك چـوەناودۆزەخەوە، چـونكەلەژوردا بەنـدی كردبووخواردنيشی نەدايەوليشی نەگەڕا بۆخۆشی بخولێتەوە خۆراكی خۆی پەيدابكات.(وەرگيڕ).

بکەنەوەبۆتێر کردنی ئارەزوە بۆگەنەکانی خۆیان،بۆئەم مەبەستە جۆرەها کارو هەمو چەشنە ڕێگایەکیان خستۆتەگەڕ،ئەی خوشکی پاك وداوێن پاك وبێگەرد و بەڕێزم ، زۆر وریای خۆت ودەستە خوشکە موسڵمانەکانت بەو مەهێڵە بکەونە ناوزەلکاوی ئەو فێڵ بازوڕێوی ئاسایانەوبە فێڵو تەڵەکەوقسەلوسو بەڕواڵەت شیرینی هەنگویناوی وبەناوەرۆك ژەهراویەکانیان هەڵ نەخەڵەتێن و فریو نەخۆن . دڵنیا بن ئەوانە دڵسۆزو خەمخۆری ئێوەنین ، ئەوانە دڕندەن گورگ ئاسا بۆ نێچیری ناسك دەگەڕێن و وەك ڕاوچیان کەوڵی ئاسكو مامزیان لە سەری خۆکردوە.

٤٢ – ئەی خوشکی بڕوادارم،زۆرتونددەست بە ئایینەکەتەوە بگرە،خۆت بە بیرو باوەڕو یەکتا پەرستیەکەت (العقیدةوالتوحید)بەرزڕابگرە،هەها خوای گەورە چی دەفەرموێت: ﴿وَلَا تَهِنُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾﴾ آل عمران:١٣٩)[1].

زۆر زرنگو چالاكوهۆشیاربە لەبڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندنی دروشمە بەرزەکانی ئایینەکەتونەکەی هەرگیز شەرم بکەیتو لەکەس نەترسیت، تەنیا لەخوا بترسە. نەکەی شەرم بکەیت لە ڕاگەیاندنی دروشمەکانی دینەکەتو نەوێری ئەنجامیان بدەیت دەناخوای گەورە لێت دەڕەنجێ لەسەرئەمە سزات دەات ، بە پێچەوانەش گەر ڕات گەیاندن خوای گەورە پاداشتێکی بێ پایانت دەداتەوە.

٤٣ – ڕۆشنبیری ئیسلامیت بەگوێ گرتن لەمحازەرە ئیسلامیەکانوکۆڕو سیمینارە بەکەڵکەکان وەربگرە بالەڕێگەی کاسێتەکانیشەوە بێت، هەمیشە هەوڵ بدە کەڕۆژنامەوگۆڤارە ئیسلامیە بەکەڵكوسودبەخشەکان سەیر بکەو بخوێنەوە.

٤٤ – هەمیشەپاڵنەروهۆکارێکەبە بۆ بڵاو کردنەوەی خێرو چاکە بڵاو کردنەوەی ڕەوشتو ئاکار وبەها بەرزەکان، هەروەها فاکتەرێك بە بۆ بڵاو کردنەوەی زانست وزانیاری

---

١)) واتە:هەرئێوە سەربەرزوسەرفرازن ئەگەر بڕوابەخواوبەبەرنامەکەی خوابێنن وبڕوادارین..(وەرگێڕ).

چ لـەناو کۆمـەڵگای مـسوڵمانانداوچ لـەناوماڵوخێزانی خـۆتو چ لـە قوتابخانـەو چ لـەناو دراوسێکانوچ لە ناودۆستودەستە خوشکانو برایانت دابێتو لەهەرشوێنێك بێت.

٤٥ - هەمیـشەسوروبەردەوام بەلەیارمـەتی دانـی دایکـت لـەئیش و کارەکـانی ماڵـەوەدا، چونکە ئەمە کارێکی زۆر باشەو پاداشـتێکی زۆرت لای خـوای گـەورەو کـار بـەجێ دەسـت دەکەوێت ولای دایكو باوکیشت خۆشەویست دەبیت، سەرباری ئەمەش مەشقو ڕاهێنانێکە بۆخـــۆت بەیارمـــەتی خـــوا– شـــارەزایی بـــاش پەیـــدا دەکـــەیتو لـــەژیانی دوارۆژدا سەرکەوتودەبیت واتە لە ژیانی ژن ومێردایەتی وخێزانداریت.

٤٦ – هەمیشەزەردەخەنەت لەسەرلێوان بێتو ڕوخۆش بە، هەرگیز ڕو گرژ مەبـە، بـڕوا بکە ئەمە هیچی تێ ناچێت ، دیـارە لەهـەمان کاتیـشدا کـەتۆ لەگـەڵ بەرامبـەرەکانت بـەم شـێوە بویـت ئـەوانیش لـەوەڵامی ڕوخۆشـیەکەی تـۆ دەدەنـەوەو تۆیـان خـۆش دەوێـت ولەگەڵت دا ڕوخۆش و لێو بە زەردەخەنـەدەبن، لـە هـەموی خۆشـتریش پاداشـتێکی بـێ ژمارەت لای خوای باڵا دەستو کار بەجێ چنگ دەکـەوێت. ئەوەتـە پێغەمبـەری خـواﷺ فەرمویەتی:{تبسمك في وجه أخيك لك صدقة}صحيح سنن الترمذي (١٥٩٤)[١].

٤٧ – هـەرگیز تـوڕەو تۆسـنوڕوتاڵ مەبـە. لـە أبـو هريـرەوە ﷺدەگێڕنـەوە کـەپیاوێك بەپێغەمبەری ﷺگوت: ئامۆژگاریم بکە، فەرموی:{لاتغضب} واتە تۆڕەمەبە. کـابرا چـەند جاری ئەمە دوبارەکردوە ئەویش لەوەڵامـدا هـەرپـێ ی دەفـەرمو: {لاتغـضب) واتـە: تـوڕە مەبە.البخاري (٦١١٦). ئەی خوشکی موسـڵمانم بـاش بزانـە کـە تـوڕە بـون لەشـەیتانەوە

١)) واتە: زەردەخەنەی لەسەرلێوی تۆ بۆ خوشك وبرایانت خێروسەدەقەیە بۆتۆ لەڕۆژی زیندوبونەوەدا(وەرگێڕ)

یەئەوەتە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{إنَّ الغضب من الـشيطان وإنَّ الـشيطان خلـق مـن النـار، وإنَّماتطفأُ النَّارُ بالماء، فإذا غضب أحدكم فَليتوضأ}رواه أحمد (٢٢٦/٤)(١).

٤٨ – خوشكی بڕوادارم زۆرورياب‌ه هـەرگيزاو هـەرگيز لاسـايی بـێ بـاوەڕولادەران مەكـەوە لەهـــەڵسو كەوتوڕەوشـــت و شـــێوەو ڕێگاكـــانی خـــواردنو خواردنـــەوەو پۆشـــاك پۆشين...تد.خۆت بەئەوان مەچوێنە ئەوەتە پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی:{مـن تـشبه بقـومٍ فهو منهم}رواه أبو داود(٤٠٣١)[٢].

٤٩ – زۆرلەژنان لەنوێژكردن دا سست و تەمبەڵن، هەميشە وايە بەدوای دەخاتو لەكاتی خۆی دا نايان كەن. بەتايبەتيش كەسەرقاڵی ئيشو كارەكانيان بن ياخودسەرقاڵی قسەكردن وگفت وگۆی بێ سودو قسەی بۆش وبێ كەڵك بن لەگەڵ ژنانی تردا بەتايبەتيش لەبەردەرگاكانيانو لەگەڵ خەڵكی بە تايبەتيش لەكاتی داوەتو داوەتكاریو سەردانی خزمو دۆست ودەرودراوسێكاندا. پەنا بەخوا دەگرم لەشەيتان كەلەو پۆلە ژنانە نەبن، دەتۆتۆزێك سەيری ئەم فەرمودەيەی خوا بكەو تۆزێك تێ ی ڕابمێنەبزانە چيت پێ دەڵێ: ﴿فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ٤ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ٥﴾ الماعون:٤– ٥ [٣]. واتای زاراوەی (ساهون) كەمتەرخەمیو پشت گوێ خستنو دواخستنی نوێژەكانيانە تاكوكاتی شەرعی خۆی بەسەردەچێت بە تايبەتيش نوێژی عەسران .

---

١)) واتە:توڕەبون لەشەيتانەوەيە،شەيتانيش لەئاگردروست كراوە ، ئاگريش بە ئاو دەكوژێتەوە، جا هەريەكێك لە ئێوەكەتوڕەبو با بچێ دەست نوێژهەڵ بگرێت توڕەبييەكەی دەنيشێتەوە.(وەرگێڕ).

٢)) واتــە:هەركەسـێك خـۆی بەهەركـەس وگـەل وكۆمـە ڵ وقـەومێك بـچوێنێت ئەوەلەوانەولەكۆمـەڵی مسوڵمانان نيە.

٣)) واتە:هاواروڕۆڕۆبۆ ئەوكەسانەی كە لە نوێژە كانيا ندا كە متە رخەمن ،يا شيوی وە يل كە شيوێكە لــە شــيوەكانی دۆزەخ هــەروەكو ڕاڤــەكارانی قورئــان دەفــەرمون بۆئەوكەســانەی لەنوێــژەكانيان كەمتەرخەمن.وەرگێڕ).

٥٠ – ڕۆژو پلەیـەکی بـەرزی هەیـە لای خـوای گـەورەو پاداشـتێکی زۆریـشی هەیـە، وسەرباری ئەوەی کەڕۆڵێکی گرنگی هەیـە لـەپاك کردنـەوەی نـەفسو خـاوێن کردنـەوەیو یژدان. ئای چەندخۆش دەبونەفسی خۆت لەسەرڕۆژوگرتن ڕابهێنا بایە، دیارە مەبەستمان لەڕۆژوی سوننەتە (التطوع) واتە ڕۆژوی خۆبەخشی وەك ڕۆژوی شەشەڵان لەمانگی شـەوالی دوای ڕەمەزانو سێ ڕۆژ لەهەمو مانگێك دا[1].

وآخر دعوانا أن الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على محمد وعلى آله وصحبه وسلم تسليماً ومن والاه إلى يوم الدين.

احمد محمد ممند

١٤٢٨هـ – ٢٠٠٧

---

١)) سـێ ڕۆژلەهـەمومانگێك دا بـریتین لـە سـێ ڕۆژە سـپی یـەکان(الأيـام البـيض)کەدەکاتـەڕۆژی(١٣،١٤،١٥)لەهـەمو مانگێـك دا کـەمانگ تـێ یانـدا پـڕە. هـەروەها بـەڕۆژوبونی ڕۆژانـی دوشـەممەو پێـنج شـەمەان لەهـەمو هەفتەیەکدا سـوننەتێکی دڵنیـای پێغەمبـەرە ﷺ واتـە: پێغەمبەرﷺ بەردەوام ئەودوڕۆژانە لەهەفتەدا بەڕۆژوبوە بۆیەئێمـەش کـەخۆمان بەموسـڵمان وشـوێن کەوتـەی ئـەو بـزانین دەبـێ ئەودوڕۆژانـە بـەڕۆژوبین .لێمـان تێکـەڵ نـەبێت ئەمـە سـوننەتە نـەك فـەرز .هەردەبێ بیگریت .نەخێر بەڵام کەهەرکەسێك ئەم سوننەتە زیندوبکاتەوە پاداشتێکی بێ پایانی هەیـە ودەبێتـە خۆشەویـستی خواوپێغەمبـەرو لـەڕۆژی دوایـی دا لەمەجلـسی پێغەمبـەرەوە نزیـك دەبێـت لەخۆشەویستانی ئەو دەژمێردرێت.
هەروەها بەڕۆژوبونی ڕۆژی(٩،١٠)عاشورا ونـۆڕۆژ ی یەکـەمی مـانگی ذی الحجـة سـوننەتە وپاداشـتێکی زۆری هەیەلای خوای گەورە (وەرگێڕ).

لە بەرهەمەكانی نووسەر

- پاراستنی تەنها خواپەرستی/إبن باز.
- دە(١٠) نامە بۆ حاجیانو عومرەكاران/د.یحیی بن إبراهیم.
- ڕێبەری حاجیو عومرەكاران دەستەی هۆشیاركردنەوەی لە حەج.
- پۆشاكی ئیسلامی مایەی خۆش بەختی تاكو كۆمەڵە.
- هەڵە باوەكان.
- بیروباوەڕی تەنها خواپەرستی/شیخ صالح فوزان.

ئەم بەرهەمانەش لەژێر چاپدان:

- تیرۆرو تۆقاندن.
- زانستی كتێبخانەكانو زانیاریەكان.
- حوكمی ڕیش تاشین.

ناوەڕۆك

ئافرەتی موسلمان و ئەرکی سەرشانی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆی هاوچەرخ دا

بانگەوازێك بۆ براو خوشکانی پەروەردیار

<u>چەند نزاو پاڕانەوەیەك لە قورئانی پیرۆزدا</u>

بابەت **لاپەڕە**

چەند وشەیەکی زێڕین بۆ خوشکی موسڵمانی هاوچەرخ

پە نجا گوڵ لە باخچەی ئامۆژگاریەکاندا